

ex his produxit Quænellus : quam nobis hoc tomo integriorem et emendatorem recedentibus, quantum præsidii attulerint aliarum antiquarum collectionum quas reperimus manuscripta exemplaria, ex notationibus in eandem collectionem partem fiet. Posteriorum etiam collectionum, quarum auctores aliqua ex Dionysio sumpserunt, alia vero aliunde derivarunt, cognitio non inutilis erit. Immo earum quoque collectionum, quæ antiquorum abbreviationes continent, vel decreta Romanorum pontificum et conciliorum canones in libros ac titulos distributos representant, rationem describere, et originem, si fieri possit, detegere, quantum utilitatis afferat, peritus quisque perspiciet. Ex horum enim omnium complexu cognoscere licebit quæ exordia et quos progressus habuerit studium juris canonici; quid ex una collectione tractatum fuerit in alias; quæ fuerint apocryphorum initia; quid interpolatum obreperit, quid corruptum, quid mutilum; et quandonam documenta in antiquis collectionibus integra in partes discindi ac per materias distribui ceperint: quod usui magis commodum jamdiu receptum obtinuit.

Hinc etsi multum debemus iis qui de vulgatis collectionibus disseruere, plurimum tamen illis obstringimur qui, antiqua tabularia excutientes, veterum manuscriptarum collectionum notitiam aliquam nobis dederunt. Quamplurimum ejusmodi codicum, qui in Cæsarea Vindebonensi bibliotheca abundant, descriptionem proferre meditabatur Petrus Lambecius, ut ipse testatur libro primo Commentariorum in eandem bibliothecam, cap. 8, pag. 932. Indicato enim pervetusto ejusdem bibliothecæ codice collectionis Hispanicæ, addit: *Multo autem prolixius et accuratius de eodem alius volens Deo, acturus sum in peculiari dissertatione de plus quam ducentis angustissimæ bibliothecæ Cæsareæ antiquis et bonæ notæ codicibus mss. partim Græcis, partim Latinis, quorum ope et beneficio historia conciliorum tam generalium quam provincialium non mediocriter potest locupletari.* Idipsum quoad Romana exemplaria in mentem venerat Emanuël Schelestratio Vaticanam bibliothecam custodi, qui tertio Antiquitatum tomo edere volebat *Opus synedicon de canonibus conciliorum, deque collectionibus canonum, et de pontificum decretis*, in cujus appendice varias collectiones, ex mss. majori ex parte eruias, esse prolaturum in scheda post ejus mortem relicta et præfationi tomi secundi eandem Antiquitatum inserta receperat. Omnium vero maxime hæc in re laboravit Benedictus ordinis decanus P. Petrus Constantius, cujus præfatio in tomo primum Epistolarum Romanorum pontificum locupletissimam præscarum manuscriptarum collectionem, quas reperire potuit, descriptionem exhibet.

Dum vero nos hæc eodem consilio ejusmodi collectionum exempla in bibliothecis delitescant sollicitius inquireremus, vetustissimos codices nacti sumus, in quibus partim ignotæ collectiones fuerunt detectæ, partim vero peculiare notitias quantum ad collectiones jam vulgatas patuerunt. Hinc uberiorem de collectionibus canonum tam editis, tam ineditis, tractatum lucubrari posse perspeximus, qui huic tomo tertio præstantissimam collectionem aliisque veteris juris canonici documenta continenti non incongrue præfigeretur. Totus hic tractatus dividetur in partes quatuor. Prima aget de Græco canonum codice, et de quibusdam particulis, seu canonibus, qui in eo aliquam difficultatem facerent. Secunda versabitur circa antiquiores collectiones Latinas, quæ vel Dionysio vetustiores sunt, vel a Dionysio non prodeant: ubi inter cætera canonum Africanorum, qui pluribus difficultatibus involvantur, exacta discussio atque distinctio exhibebitur. Tertia explicabit collectionem Dionysianam, et cæteras quæ ex Dionysio aliqua documenta receperunt, uti sunt Hadriana, Hispanica, et Isidoriana. Quarta disseret de antiquis abbreviationibus canonum, aliisque collectionibus Latinis, quæ jus canonicum in libros ac titulos digesserunt.

Hæc autem de re dum alter e nobis Romæ tecum aliqua diceret, cardinalis eminentissime, totumque consilium nostrum, quod tunc vix conceptum fuerat, tibi aperiret, acriores addidisti stimulos ut perficeretur, eodemque reverso in patriam ipsi operi auxilium tuum, quod ubi opus esset pollicitus fueras, humanissime præstitisti. Hunc igitur qualemcumque tractatum tibi non ingratum futurum confidentes, ad te dirigendum credidimus, ut præcellentis hæc in re studii et favoris tui, nostrique erga te grati animi atque observantiam perenne testimonium præbeat.

BALLERINIORUM DISQUISITIONES

DE ANTIQUIS

COLLECTIONIBUS ET COLLECTORIBUS CANONUM.

PARS PRIMA.

DE GRÆCIS CANONUM COLLECTIONIBUS.

[v] CAPUT PRIMUM.

De Græca canonum apostolorum collectione omnium antiquissima. Quamam fuerit collectio Sabini Macedoniani episcopi Heracleensis. Prima Græci codicis canonum expressa mentio in concilio Chalcedonensi.

A *Codex canonum universæ Ecclesiæ a Christophoro Justello editus non fuit vetus Græcorum codex, nec universæ Ecclesiæ. De Græca collectione Stephani Ephesiorum episcopo tributa.*

1. Etsi instituti nostri sit de Latinis potissimum

antiquis canonum collectionibus agere, cum tamen Græcarum synodorum vetustissimi canones Latinitate donati in collectiones Latinas traducti fuerint, de Græca eorumdem collectione, ex qua illos Latini interpretes deduxerunt, antea disserendum est. Cum vero præter canones conciliorum Græcorum ad Latines pervenerint etiam illi canones qui apostolorum nomine circumferuntur, de horum collectione omnium antiquissima, de qua plures late disseruerunt, non quæcumque dici possent, sed que omitti non debent, ne quid huic tractatui desesse videatur, brevius perstringenda sunt. Certum est nullum corpus sine statim legibus regi atque consistere unquam posse. Hinc apostolus regendam Ecclesiam certas regulas seu canones præstitisse dubitari nequit. Has autem regulas, quas illi verbo tradiderunt Ecclesiis, subinde scripto fuisse collectas, et canonum apostolorum titulo prænotatas satis credibile est. Neque propterea credimus omnia quæ in ipsis canonibus continentur apostolis referenda. Soleat quippe ejusmodi opera, ut scite animadvertit P. Constantius (*In præfatione ad tom. 1. epist. Rom. pontif., num. 51*), licet variis incrementis augerentur, ejus nomen in epigraphis retinere quo primum auctorecepta vel constituta fuerunt. Cum vero quidam canones hinc inserti errores præferant manifestos, qui traditis apostolorum regulis ascribi nequeant, plurimi ipsis faciem non præbuerunt consensum Dionysio teste (*In epist. ad Stephanum*), ac in celebri decreto de libris recipiendis, vel non recipiendis inter apocrypha jure censiti fuerunt: unde in præfatione collectionis Hispanica scriptum fuit: *Canones autem, qui dicuntur apostolorum, seu quia eisdem nec auctoritate apostolica recipiuntur, nec sancti Patres illis consensum præbuerunt, pro eo quod ab hæreticis aut nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quamvis in eis quædam inveniantur utilis, auctoritate tamen apostolica eorum gesta constat esse remota, et inter apocrypha deputata. Quæ utilis sunt, apostolis convenire queant.*

2. Mensis Hyperberetæi nomen, quod legitur canone 38, hinc canones non a Græcis Europæis, nec ab Ægyptiis, qui mensibus alia nomina indiderant, sed ab Orientalibus, qui Syromacedonicis mensium nominibus utebantur, hinc collectos et scriptos ostendit. Ante Nicenam vero synodum hanc collectionem in his Orientis regionibus compactam, in quibus rebaptizationis error obtinebat, non improbabiler statuit Petrus de Marra, libro tertio Concordiæ, cap. 2. [vi] Pleraque sane quæ in iisdem canonibus decernuntur cum disciplina ecclesiastica secundi ac tertii sæculi congruant, et nonnullas regulas quæ ab Orientalibus quarti sæculi allegantur in illis canonibus tantum invenire licebit.

3. De antiquo usu horum canonum, seu hujus vetustissimæ collectionis apud Græcos nemo ambigit. Vide Petrum de Marca, loc. paulo ante memorato, et Gulielmum Beveregium in codice canonum Ecclesiæ primitivæ illustrato. De usu autem apud Latinos ante Dionysium Exiguum questio vertitur. Sunt enim qui existimant a Patribus Latinis et a Romanis etiam pontificibus Dionysio antiquioribus canones apostolicos passim allegari regularum ecclesiasticarum nomine, quo etiam ornantur ab eodem Dionysio. Id) Quesnellus polem asseruit dissert. 16, § 6. At Latinis usui non fuerunt nisi post versionem Dionysianam, quæ prima, immo unica, interpretatio fuit (*Vid. part. II, cap. 10, § 2, n. 12; et nostras observ. in dissert. 16 Quesnelli*). Anterioris certe versionis, qua illi canones a Latinis adhiberi potuerint, nullam usquam indicium est. Quod si quædam regulæ ab antiquis Latinis scriptoribus indicatæ enim apostolicis canonibus concordant, nihil refert. Non pauca enim ejusmodi regulæ, antequam canonum apostolorum titulo inscriptæ Græca lingua ederentur, ab ipsis apostolis verbo traditæ fuerant, ac uti verbo traditæ ab antiquioribus scriptoribus Latinis laudari potuerunt citius quam Græci in canones hinc ante Dio-

nysium ignoti. Præclare autem in hanc rem monuit Quesnellus, nota 8 in epist. 10 (*Tom. II, col. 132a*): *Quemadmodum, inquit, ipsi apostolici canones ex consuetudinibus regulisque ab apostolicis virisque apostolicis velut per manum traditi et acceptis constati fuerant ab Orientalibus, ita certum est complures regulas ecclesiasticas in Romana Ecclesia viguisse primis temporibus, non aliunde acceptas quam ex consuetudine antiqua et ex traditione sanctorum apostolorum Petri et Pauli. Has porro cum aliquibus canonibus apostolicis convenire quis miretur, cum una esset omnium apostolorum fides, una plerumque disciplina est unius magistri schola descendens: Hinc factum est ut quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus assumpta esse videantur, ut loquitur Dionysius Exiguus in præfatione canonum, cum potius ex communis traditionis fonte tam constituta fuerint quam canones apostolici. Quod porro subdit, ea non gravate fateri S. Leonem in eadem epistola 10 novum canonem apostolicum respexisse, noluisse tamen apostolicos canones nuncupare, ne dubiis et nondum receptis canonibus auctoritas inde accederet, conjectura est omnino infirma, immo incredibilis, ulsi probeur versionem aliquam existisse ante Dionysium, qua iidem canones noti essent Latinis: quod tamen nondum probatum est, nec, ut credimus, probari unquam poterit. Neque obrudat Gelasii decretum de libris recipiendis, vel non recipiendis, quod tametsi editum ante interpretationem Dionysii, canones tamen apostolorum inter apocrypha referens, eos ipsi aliqua ratione cogniti astruit. Nam primo Gelasius hos canones, etsi inter Latinos nondum vulgatos, ita accensere potuit apocryphis, uti in eundem catalogum retulit alia quædam Græcorum opuscula, quæ nondum Latine reddita fuerant. Dein satis probabile nobis est hanc ejus decreti particulam de canonibus apostolorum in plerisque atque potioribus Gelasiani decreti exemplaribus omissam, ad ea additamenta pertinere quæ Hormisdam habent auctorem, uti conjiciemus part. II, c. 11, § 5. Ipsa quidem verba Dionysii in epist. ad Stephanum episcopum Salonitanum, quibus (canonibus) quia plurimi consensus non præbuerunt faciliem, hoc ipsum vestram nolimus ignorare sanctitatem, rem Latinis ignotam indicant: ac propterea quæ sequuntur, quamvis postea quædam constituta pontificum ex ipsis canonibus sumpta esse videantur, non de Romanis pontificibus aut Latinis episcopis, sed de Græcis intelligenda sunt, quorum constituta quædam in pontificibus, ut ibidem ait, conventibus edita, cum apostolicis canonibus conveniunt.*

4. Hæc Græca eorumdem canonum collectio distincta fuisse videtur a codice canonum synodali, qui postea lucubratus fuit: unde hi Græcarum synodorum canones in quibusdam mas. exemplaribus eâ continua numerorum serie notabantur quæ a Nicænis ordiebatur, eo quod apostolorum canones, qui Nicænis præmittendi erant, ab iisdem exemplaribus abessent. Hinc etiam Dionysius Exiguus, qui Græco hujus generis codice usus est, apostolicos canones [vii] ex alio codice sumpsit, cum eos Latine redditos suæ versionis præfixit. Quinquaginta tantum apostolicos canones in suo codice reperit, ac Latinitate donavit. Verum in aliis Græcis exemplaribus, quæ adhibuerunt Joannes Scholasticus, et alii posteriores Græcarum collectionum auctores, octoginta quinque censebantur. Hanc autem auctiorem numerum perantiquum fuisse cognoscimus ex concilio CP. anni 394, ubi decrevitur non licere in posterum, nec a tribus quidem, nedum a duobus, eum qui reus examinatur deponi, sed majoris synodi et provincie episcoporum sententia, sicut apostolice definiere canones: quæ definitio continetur in canone apostolorum 74 (*Tom. II Concil. Venet. edit., col. 158*). Sed de hac primæve Græca collectione satis: de qua si quis plura desideret, conferat Beveregium loco laudato, ubi tribus libris de iisdem canonibus luculentissime disserit.

5. Plura dicenda sunt de alia collectione Græca, eorum scilicet canonum qui a synodis sancti i fuerunt. Hi enim potissimum in collectiones Latinas manarunt, præcipuamque portionem constituunt antiqui juris canonici. Primum Græcæ collectionis compilatorem Petrus Pithagoras, in synopsis historica eorum qui canones collegimus, profert Sabinum Horaclem in Thracia episcopum, quem Socrates, libro primo, cap. 8, testatur composuisse *congregationem eorum quæ per diversa concilia sacerdotum ex scripto prolata sunt*. At hic Macedoniæ sectæ episcopus non canones catholicorum conciliorum, sed ea documenta collegit quæ suo ingenio placebant, synodoque præsertim ab hæreticis habitis sæ collectioni inseruit: ac proinde hæc de ipso scribit idem Socrates, lib. II, c. 47: *Sabinus Macedoniæ sectæ episcopus in collectione synodorum, seu melius, ut notavi Valesius, gestorum synodaliū (nam pro τῶν συνόδων legendum credit συνόδων, uti habetur lib. III, cap. 10 et 23, ac lib. IV, cap. 12) epistolas Julii nequiquam intressit; tametsi eam minime prætermiserit quam episcopi Antiochiæ collecti ad Julium scripsere. Verum Sabinus ita sæpè facere consuevit. Nam si quæ forte synodales epistolæ vocem consensu autia'is aut reticent, aut omnino rejiciunt, eas studiose operi suo inserit; contrarius vero sciens et prudens silentio transit. Hinc uberius egit de Seleuciensi concilio anni 359, ac de synodis Macedoniæ, de Antiochena anni 363, ac de aliis similibus, ut idem Socrates prodidit (Lib. II, c. 45 et 59; lib. III, c. 40 et 25). E contra Nicænis Patribus adeo detraxit, ut eis veluti rudes ac illiteratos traduxerit (Idem, lib. I, c. 9). Hoc ergo Sabini opus inter codices sacrorum canonum de quibus in præsentiarum agimus computandum non est.*

6. Quod ad Græcam itaque canonum collectionem, sunt qui existimant ipsam jam inde a concilio Ephesino tempore indicari ea Græca formula ἐκδοθῆαι τῶν κανόνων, *congruam consequentia*, quæ in eadem synodo frequens legitur; eo quod in eadem collectione omnes diversorum conciliorum canones describerentur continuata et consequenti numerorum serie, quam Joannes Scholasticus τῶν ἐκδοθῆαι ἐπιπέδων, *ordinem et consequentiam numerorum*, in canonum codice exhibitum appellavit. Verum eam formulam in eodem concilio Ephesino alia omnino significatione usurpari ostendimus cap. 6, n. 3. Certiora et manifesta hujus Græcæ collectionis testimonia præsto sunt ex concilio Chalcedonensi. In aliquot enim hujus actionibus non solum eodice canonum, expressa sit mentio, verum etiam ex hujusmodi codice recitantur aliquot canones, et nonnulli etiam his numeris distincti, qui continuatam numerorum seriem soli canonum collectioni congruentem demonstrant. Actione quarta: *Aetius archidiaconus Constantinopolitanæ sanctæ et catholicæ Ecclesiæ dixit: Regula est hæc cum aliis posita a sanctis Patribus... et ex codice relegit hæc: La clericis et monachis qui semetipsos a communione suspendunt. Si presbyter aut diaconus, suum contemnens episcopum, etc. Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt: Hæc justa regula, hæc regula Patrum. (T. IV Concil. Ven. ed., col. 1418, d.)* Est autem canon quintus concilii Antiocheni. In actione de Caroso et Dorotheo designantur canonum numeri. *Sancta synodus dixit: Sacri Patrum canones legantur, et commentariis inserantur. Sumptoque libro Aetius archidiaconus et primicerius magnæ Ecclesiæ legit: Canon 83: Si quis episcopus, etc. Canon 84: Si quis presbyter aut diaconus, etc. (Ibid., col. 1427, e.)* Sunt duo canones Antiocheni quartus et quintus, qui in codice descripti post canones Nicænos 20, Ancyranos 25, Neocæsarienses 14, [viii] et Gangrenses 20, ex continuata numerorum serie a Nicænis incepta erant canones 83 et 84. Similiter actione undecima duo alii canones Antiocheni 16 et 17, cum numeris 95 et 96, propriis ejusdem codicis recitantur. *Stephanus reverendissimus episcopus Ephesi dixit: Supplico ut canones relegantur... Gloriosissimi iudices dixerunt: Re-*

*legantur hi canones. Leontius reverendissimus episcopus Magnesiæ ex codice relegit: Regula 95: Si quis episcopus vocans, etc. (Ib., col. 1610, d), ut in Antiocheno can. 16. Et mox: Idem reverendissimus Leontius episcopus ex eodem codice legit: Regula 96: Si quis episcopus ordinationem, etc., ut in Antiocheno can. 17. Notandum videtur hos canones non appellari Antiochenos, sed codicis numero tantum distinguui, quod hunc codicem et hanc allegandi mei oculo jamdiu obtinentem et conciliis exploratam declarat. Sic etiam episcopi provinciæ Pisidiæ in epistola synodica ad Leonem augustum, quæ inserta est codici eucylico, laudatum Antiochenum canonem quartum ex simili codice numero 83 allegantur. *Eos... extraneos esse a Dei Ecclesia judicamus, secundum conventionem regularem, nulla eis vicia, nec spe restitutionis ullo modo remanente, sicut tertia et octogesima regula de talibus aperte decernit, cujus initium est: Si quis episcopus a synodo depositus, etc. (Tom. IV Concil. Ven. ed., col. 1877, c.)* Dionysius Exiguus paulo dissimilem Græcum codicem canonum habuit, quem cum Latinitate donavit, tam vero exactius descripsit in epistola ad Stephanum Salonitanum sur versum præfixa his verbis: *Regulas Nicænæ synodi et deinceps omnium conciliorum, sive quæ ante eam, sive quæ postmodum factæ sunt, usque ad synodum centum quinquaginta pontificum, qui apud Constantinopolim convenerunt, sub ordine numerorum, id est a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicut habetur in Græca auctoritate digestimus. Græcos itaque codex, quem Dionysius interpretatus est, complectebatur canones Nicænos, Ancyranos, Neocæsarienses, Gangrenses, Antiochenos, Laodicenses, et Constantinopolitanos; atque omnes hos canones continuata numerorum serio signatos præferens, numerum producebat usque ad centesimum sexagesimum quintum. Hunc autem codicem paulo dissimilem diximus ab eo qui in Chalcedonensi cum continuatione numerorum lectus fuit, numeri enim apud Dionysium uno decreverunt. Idem sane Dionysius in epistola prima paschali canonem primum concilii Antiocheni juxta codicis sui seriem sic allegavit: *In sanctis canonibus sub titulo 79, qui primus est Antiocheni concilii, his verbis invenitur expressum: Omnes qui anxi fuerint dissolvere, etc. Ille primus canon Antiochenus, qui in ipsius Dionysii codice erat 79, ex computatione numerorum quibus Antiocheni canones in Chalcedonensi concilio allegantur, in exemplo a Patribus Chalcedonensibus adhibito canon erat octogesimus. Num vero omnes antiqui Græci codices hæc continua numerorum serie notarentur, ut ille ille exi timant, discutiemus capite 6, n. 3 et 8 qq.***

7. Christophorus Justellus codicem canonum Ecclesiæ universæ, quem Parisiis edidit anno 1610, eum veterem Græcum codicem esse prætulit, qui in synodo Chalcedonensi lectus fuit, quique apud universam tum Orientalem, tum Occidentalem Ecclesiam ante ipsam Chalcedonensem concilium auctoritatem obtinuit. Continet hic codex canones synodorum Nicænæ, Ancyranæ, Neocæsariensis, Gangrensis, Antiochenæ, Laodicensis, Constantinopolitanæ, Ephesinæ, et Chalcedonensis continua numerorum serie distributos usque ad numerum 207. Apposuit quidem ille canonibus hos numeros, ita, ut numeris in Chalcedonensi indicatis responderent. At nullum codicem antiquum habuit, qui hæc collectionem, uti ab ipso est edita, contineret. Græcum textum sumpsit ex posteriorum Græcarum collectionum libris, sive editis, sive manuscriptis; unde in ipso ejus titulo hæc leguntur: *Christophorus Justellus primum restituit; ex Græcis codicibus editis et mss. collegit et emendavit.* Sed tota collectio, ac numerorum distributio, nulli codici vetusti innixa, ab ejus ingenio compacta fuit. Id satis aperte fatetur in epistola ad Jacobum Lechaserium editioni præfixa, ubi postquam scripsit: *Omnibus quos reperire potui Græcis Latiniq; editis et manu exaratis canonum collectionibus collatis et inter-*

se comparatis, nullam invenit illa antiquiorem cui jam inde [ix] ab initio titulus fuit. Codex seu Corpus canonum, quæ Latinam ex Dionysii Exigui interpretatione diuinum habemus: addit se, ut hanc pristinae luci restitueret, non solum Latinam, sed et Græcam, cogitasse primum Græcum textum ex editione Tili prodere, et ad mss. codices emendare. At cum deprehendisset hanc editionem Tili continere multa quæ non erant in antiquiori Græca collectione, qua usus est Dionysius Exiguus, eam tandem hujus restitutionis rationem antea incomperitam se tenuisse affirmat, quam laudatus Leschæsius indiderat in Consultatione ann. 1607, cuius s. argumentum idem Justellus inuerit. Ratio autem ab hoc indicata eo paucis refertur, ut in codice describantur canones earum synodorum quas Dionysius in suo Græco codice reperit, et eodem ordine ita referantur, continuata nec interrupta numerorum serie, ut numeri in Chalcedonensi designati iisdem canonibus plane congruant. Qui autem hanc methodum in suo codice compingendo secutus est, nullum profecto exemplum cum hac sua collectione inuenit: sed tum editis, tum mss. Græcis collectionibus in subsidium aciebat, eum quem antiquum et primitivum universæ Ecclesiæ codicem credidit suo Marte composuit atque emendavit. Hinc in notis solo: colliges Zonaræ et Balsamonis, ac Tili editionemlectionum causa laudavit.

8. Neque reponas eundem Justellum in præfatione scribere: *Stephani episcopi Ephesini exstat canonum collectio nondum edita, quæ omnino convenit cum veteri codice Ecclesiæ universæ, conciliorum Nicæni, Ancyran, Neocæsariensis, Gangrensis, Antiochei, Laodicensis, et Constantinopolitani eadem serie et ordine exhibet, quibus ipse Ephesinus addidit.* Hic Stephanus Ephesiorum episcopus ille esse creditur, qui pseudo-Ephesini concilii et Chalcedonensis tempore vixit. Illic ergo vetustissimo exemplo Justellianus codex immititur. Cui argumento antequam respondemus, error detegendus est Gulielmi Voell, et Henrici Justelli in præfatione ad Bibliothecam juris canonici Parisiis impressam anno 1661, ubi de codice Ecclesiæ universæ scribunt: *Collectus autem fuit paulo post concilium Constantinopolitanum 1. sub Theodosio Magno a Stephano quodam Ephesino episcopo, ut præferebat olim vetus Palatina codex, quem vidit Justellus, ut refert Petrus de Marca arch. episcopus Tolosanus.* Hic quidem archiepiscopus, lib. in Concordiæ, c. 3, n. 4, affirmavit veterum conciliorum canones 165 in unum corpus collectos episcopi alicujus industria, forsitan Stephani Ephesini, ut præferebat vetus codex in Bibliotheca Palatina, quemadmodum accepit a viro fide digno imo atque integerrimo; et in margine Calisto horus Justellus nominatur. Non absolute, sed suggestivè loquitur, ut innotuit particula *fortasse*; nec rursus collectionem ad Theodosii Magni ætatem evehit. Christophori vero Justelli verba, quæ paulo ante recitavimus, cum manifestum Voelli ac Henrici Justelli errorum, tum vero allucinationem aliquam Petri de Marca in intelligendo ac referendo ipsius Christophori testimonio apertissime astruunt. Neque enim is Stephanum Ephesium auctorem proficit totius collectionis Theodosio Magno imperante; sed solum additionem canonum Ephesinorum, post Ephesium utique synodum, eidem attribuit; idque hujus particula *fortequasi* incertis anterioribus verbis expressit. Cui antiquo codici, inquit, *postea adjecti sunt concilii Ephesini in æcumenici octo canones, forte a Stephano Ephesino cujus exstat canonum collectio nondum edita*, etc., ut supra prosequitur. Ubi autem exstaret hæc nonnulla impressa collectio, in prima editione anni 1610 non prodidit: At in secunda anni 1661 his ejus verbis præfationi insertis exprimitur: *Hæc vero in bibliotheca Palatina apud heredes Gelharti Ermenhorstii Hamburgi asseruntur, a qui us huc naque necisci non potuimus.* Si hinc codicum nomenclatorem potuit, eo procul dubio in editione usus non fuit. Cum ipsum codicem fortassis olim vidisset, eum subinde

memoria repetenti idem suæ collectioni similis videtur potuit. Ne quid vero dubitationis circa hunc Palatinum codicem superis, Joannis Alberti Fabricii verba hic appendenda sunt ex tomo XI Bibliothecæ Græcæ, n. 40, pag. 26: *In bibliotheca Cæsarea aliquot reperiantur canonum collectiones adhuc ineditæ, ut quam Lambecius, iii, pag. 66, memorat $\sigma\tau\epsilon\phi\alpha\upsilon\sigma\iota\sigma\iota$ Stephani Ephesi, quæ fuit quoque in Palatina cod. 35. canonesque apostolorum concilique [x] Nicæni et Ancyran complectitur. Vide Friderici Sylburgii catalogum manuscriptorum bibliothecæ Palatinæ pag. 14, ubi Stephanus ille Ephesinus appellatur episcopus. Fridericus Sylburgius, qui catalogum edidit codicum Palatinorum, aliam in his collectionem non prætulit Stephani Ephesini nomine inscriptam, nisi quæ non integros conciliorum canones, sed canonum synopsis continebat. Hæc canonum synopsis posterioris ætatis fuisse: et si quidem synopsis laudatæ canonis Ephesini fieri adjecta, id (ut postea dicemus) serius multo post Chalcedonensem synodum factum fuit; ac propterea si Stephanus Ephesinus hujus collectionis seu synopsis auctor credatur, non fuit ille Stephanus episcopus qui Chalcedonensis concilii ævo memoratur, sed alius posterior, qui in ms. bibliothecæ Cæsareæ episcopi titulo caret.*

9. Sed ut redeamus ad codicem canonum quem Christophorus Justellus edidit, hunc non esse illam veterem collectionem in Chalcedonensi allegatam, cuius codicem Dionysius Exiguus adhibuisse creditur, nonnulla argumenta plane demonstrant. Græcos quidem vetustiores canonum codices, ex quibus dum antiquiores interpretationes Isidoriana et Prisca deductæ fuerunt, una cum Nicænis canonibus prætulisse etiam symbolum, nec non subscriptiones, seu catalogum Patrum Nicænorum, eadem versiones retinetur. Præterea una cum canonicis Gangrensis descripta in illis mss. fuisse epistolam ipsius concilii, Antiocheno item relatos fuisse cum synodicis litteris et eam episcoporum nominibus, et Constantinopolitanos non caruisse subscriptionibus episcoporum, non solum ex laudatis versionibus, sed etiam ex ipso Græco textu liquet. Hæc autem omnia Justelli editio præterit. Etsi vero Dionysiana interpretatio his omnibus pariter caret, infirma tamen est hæc Justellianæ Græci codicis defensio, qui dum universæ Ecclesiæ codicem præfert, ad Dionysii versionem exactus, ab illis vetustioribus Græcis codicibus abest, ex quibus antiquiores illæ versiones sumptæ fuerunt. Quid quod neque eam Dionysiana plane concordat? In interpretatione enim Dionysii non minus quam in Isidoriana et Prisca, ac in ipso Græco textu canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus, atque Gangrensis annotationes quædam præmittuntur, quibus dum priores synodi anteriores Nicæna, tertia vero synodus posterior traditur. Has in Justelliano codice frustra requiros.

10. Hic porro alia addit, quæ in antiquo Græco codice non exstant. Canonibus quatuor synodi Constantinopolitanæ anni 381 Justellus tres alios adiecit. Illi utique non erant in veteri Græco codice, cum nec in Dionysiana, nec in aliis antiquis versionibus inveniantur. Certe canon septimus ad eandem Constantinopolitanam synodum nequaquam pertinet: unde nec apud Joannem Scholasticum, qui canones quintum et sextum hæc addiditio accepit, hic septimus legitur. Serius multo hic conditus, nullo adjectus fuit. Quintus autem et sextus canones forte constituti fuerunt in alia Constantinopolitana synodo sub-sequentis anni 382. Hæc vero secunda synodus ob idem nomen urbis et ob temporis propinquitatem cum priori confusa, facili allucinatione alterius canones cum canonibus alterius confusi et copulati fuerunt. Ephesinos canones nulla versio præfert, sicut nec præferebat Græcus codex Dionysii Exigui. Neque hæc synodus proprie solum condidit octo illos canones, quos Justellus editio exhibet; sed ex diversis ejus actionibus tunc et hinc excerpti fuerunt. Id posteriori tantum tempore factum fuit. Antiquior, quæ

sciamus, Græca collectio, in qua hi Ephesini canones cum cæteris recenserentur, erat in eo codice, quo post medium sextum sæculum Joannes Scholasticus usus est, et exinde illi in posteriores Græcas collectiones transierunt. Idem Justellus in notis ad hos canones, pag. 91, posteriores fontes indicans ex quibus eodem hant, ait: *Hi octo concilii Ephesini canones exstant in codice Tili, et in codicibus mss. Balsamonis et Zimara, et in Actis concilii Ephesini, tom. I Concil. œcum. Romæ edit. an. 1608; sex scilicet priores, pag. 499; duo vero posteriores, pag. 492 et 497. Canonibus Chalcedonensibus, qui in veteri Græco codice, et in eisdem antiquis versionibus, ac etiam in Dionysiana sunt tantum 27, Justellus duos alios addidit, quos soli posteriores Græci codices receperunt. Laudatus Joannes Scholasticus, etsi sæculo sexto vixit, solos 27 canones refert. Quis igitur hunc Justelli codice, qui alia antiqui [xi] codicis præterit, alia addit, pro veteri germano codice canonum habere potest?*

11. Multo autem minus inscribendus erat *Codex univærsæ Ecclesiæ*, ac si ante concilium Chalcedonense non tam apud Orientalem quam apud Occidentalem Ecclesiam auctoritatem obtinisset. Nullos alios canones Romana et Occidentalis Ecclesia per hæc tempora receperat, nisi Nicænos et Nicænorum nomine Sardicenses, ut probabimus part. II, c. 1. Quantum Antiochenos canones reproberit Innocentius I, epist. 7, ad clerum Constantinopolitanum, quantum item Constantinopolitanis canonibus Græco codici inæsertis Leo Magnus resisterit, quos suo quoque ævo non receptos testatur S. Gregorius, lib. VII, epist. 34, ad Eulogium, omnibus notum est. Quomodo igitur *univærsæ*, ac proinde etiam Occidentalis et Romanæ Ecclesiæ codex affirmari poterat ille a Justello vulgatus, qui canones tunc repudiata continet, et Sardicenses ab ea potissimum susceptis caret? Frustra vero Justellus sese Leonis ipsius auctoritate fulciri studet, cum pag. 16 indicat ejus verba ex epist. 44 suo et Romanæ synodi nomine scripta ad imperatorem Theodosium, quibus petit ut is juberet generalem synodum celebrari, quam post appellationem a Flaviano interpositam necessario postulari *canonum*, inquit, *Nicææ habitorum decreta testantur.... quæ subter annexa sunt: ubi subter annexorum voce intelligi par est, ait Justellus, canones conciliorum qui a Nicæno ad Constantinopolitanum numerorum serie in unum collecti, in veteri codice canonum reperiuntur. Fallitur, et adeo evidenter fallitur, ut Leo his verbis solos canones Sardicenses respiciat qui in Justelliano codice desiderantur; unde Sardicenses canon, de appellationibus dererens, huic quidem epistolæ in vulgato Græco subjicitur. Confer quæ in hanc rem diximus in adnotatione præmissa epistolæ 43, n. 8 et annot. 18, Col. 851, not. *, in epist. 44. P. Constantinus, qui Justelliani codicis inscriptionem pariter rejicit, in præfatione tom. I Epist. Romanorum pontificum, num. 58, scribit: *Videtur ergo melius accuratiusque inscribi posse Justelliana collectio: Canonum codex, qualis in Ecclesia Græca medio sæculo VI obtinebat. Nimirum adversario concessit. Etenim ex Joanne Scholastico, qui medio quidem sexto sæculo floruit, Sardicenses canones continebat Græcus codex, nec non canones apostolorum qui a Justelliano excluduntur; et e contra nondum in eum illati erant septimus canon Constantinopolitanus, et duo ultimi Chalcedonenses, qui apud Justellum leguntur.**

CAPUT II.

Antiquus canonum codex apud Græcos quinam initio fuerit, et quomodo subinde auctus.

1. Cum numeri quatuor Antiochenis canonibus ascripti in codice canonum, qui lectus fuit in concilio Chalcedonensi, fere congruant cum numeris in suo Græco codice inventis a Dionysio Exiguo (ser. scripsimus, eo quod numeri in Chalcedonensi memorati

A Dionysianos unitate excedunt), communis præsumptio invaluit Græcum eundem canonum in ea synodo adhibitum similem fuisse codici ejusdem Dionysii, in quo sub numeris, seu titulis, 165 continebantur canones 20 Nicæni, 24 Ancyran, 14 Neocæsarienses, Gangrenses 20, Antiocheni 25, Laodiceni 59 et Constantinopolitani 5. Hanc quoque fuisse putant primam Græcam canonum collectionem, quæ post Constantinopolitanum concilium hunc ordine et numero canonum compacta fuerit. Id vero nobis non ita videtur certum, ut plerique existimant. Ut autem hæc in read vetustissimum tempus pertinet lumen aliquod effulgeat, deficientibus Græcis hujus ævi exemplaribus, ad veteres interpretationes Latinas anteriores Dionysio quæ ex antiquissimis Græcis canonum codicibus traductæ fuerunt confugiendum est, nec non ad alias pervetustas collectiones Latinas, quæ ex interpretationibus Dionysiana anterioribus Græcarum synodorum canones derivant.

B 2. Duas autem horum canonum versiones habemus antiquiores Dionysio: Priscam, quam Justellus vulgavit, nos autem integriorem et emendatiorem hoc [XII] tomo recudemus; et eam quæ, ab Isidoro recepta ex collectione Hispanica, Isidoriana vocari solet, non quod Isidorum habeat auctorem, sed quia cum Isidori collectione primum edita fuit. Prisca versio uti a Justello est typis impressa, hunc ordinem præfert. Canones exhibet Ancyranos 24, Neocæsarienses 14, Nicænos 21, quibus ex nostris codicibus addeuntur totidem Sardicenses apud Justellum mutilos, Gangrenses 20, Antiochenos 24, Chalcedonenses 27, et quatuor Constantinopolitanos, adjecto sine numero alio canone Chalcedonensi de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane, qui conficiunt canones 165, seu (si computetur etiam canon Chalcedonensis Constantinopolitani subjectus) canones 166. Isidoriana autem versio omnes canones, etiam Chalcedonenses 27, profert, qui apud Dionysium leguntur. Antiquæ collectiones Latinæ, quas deinceps singillatim describemus, non ex una tantum versione Græcos canones receperunt, sed alios ex Isidoriana, alios ex Prisca.

C 3. His præmissis duo potissimum in versione prisca animadversionem merentur. Primo in ea desunt canones Laodiceni. Neque id peculiari defectui ejus codicis quem Justellus invenit tribuendum est. Desunt enim pariter in duabus vetustissimis collectionibus, quæ ex aliis antiquissimis manuscriptis priscae interpretationis aliquot alios Græcorum conciliorum canones susceperunt, nimirum in collectione Vat. Reginae 1997, et in alia quæ exhibetur in duobus mss. Lucano 88 et Colbertino 784. Auctor alius vetustissimæ collectionis contentæ in codicibus Barberino 2888 et Vaticano 1342, qui ex eadem prisca versione profecit, cum in ea non reperisset canones Laodicenos, ipsos ex Isidoriana sumpsit. Hæc manifestum nobis efficiunt hos canones ab origine defuisse, non minus in prisca versione quam in codice Græco ex quo hujus versionis auctor Græcorum canonum Latinam interpretationem lucubravit; alias Laodicenos æque ac cæteros Latinitate donasset. Laodiceni ergo canones Græca collectioni non statim ab initio inscribi, sed posterius additi fuerunt. Secundo canones Constantinopolitani in eadem prisca versione post Chalcedonenses recensentur, eodemque ordine describuntur in tribus aliis diversis et antiquissimis collectionibus manuscriptis paulo ante memoratis, Vat. Reginae 1997; Lucano-Colbertina et Vat. Barberina, quæ horum conciliorum canones ex prisca versione receperunt. Hinc ergo inverso ordine canones Constantinopolitani Chalcedonensibus subjiciebantur etiam in eo Græco codice quem ejusdem versionis auctor adhibuit. Constantinopolitani igitur concilii canones, uti leguntur in prisca, post Chalcedonense adjecit fuero: idque adeo est evidens, ut inter canones ejusdem synodi Constantinopolitanæ accenseatur etiam canon Chalcedonensis de primatu Ecclesiæ Constantinopolitane, ac trium legatorum Romani pontificis

subscriptiones huiusmodi canonibus subjiciantur, quae non ad Constantinopolitanam, sed ad Chalcedonensem synodum pertinent, ut ex ipsius priorem versionis editione huiusmodi inserta palam fiet (Vid. *infra*, col. 555). Quicunque autem hoc Constantinopolitanorum canonum additamentum tribuendum putet, sive auctori ipsius versionis, qui, hos canones in sua Graeca collectione non inveniens, aliunde traduxerit, sive ipsi Graecae canonum collectioni, quam ille adhibuit (quod nobis probabilis est, ex his quae dicuntur nota 5 in eodem canonibus huius versionis), semper verum erit eos ab initio defuisse in collectione Graeca; alias in nullo huius collectionis exemplo defuissent, nec post Chalcedonensem fuissent adiciendi in quopiam usque Graeca, sive in prisca versione. Hinc fortassis Laecentius apostolicae sedis legatus, in concilio Chalcedonensi, sessione 16 de Constantinopolitanis canonibus dixit: *In synodico canonibus non habetur* (Tom. IV Conc. Ven. ed., col. 1747), quia scilicet in vulgata collectione et codice canonum deerant. Primus itaque Graecus codex canonum et Laodicenis canonibus, et Constantinopolitanis carebat. Id non modicum confirmat vetustissima Breviatio canonum, quae invenitur in duobus mss., Veronensi 59 et Lucano 88. Huius enim auctor, qui ex diversis antiquioribus canonum codicibus excerpta quamdam compendio exhibuit, n. 2, abbreviationem proferens canonum Graecorum, quos continuata numerorum serie distribuit in numeros 91, post relatos canones Nicenos, Sardianenses, Ancyranos, Neocæsarienses, et Gangreenses in Antiocheno desinit. Nonne id indicio est eum Latinum codicem ex quo [xiii] abbreviationes ejusdem sumpti secundi fuerunt excerptae a Graeco canonum exemplo derivare, quod ultra Antiochenos canones haudquam progrediens, nec Laodicenos, nec Constantinopolitanos praeferebat? Si autem in prima collectionis Graecae origine defuere Laodiceni et Constantinopolitani canones; non fuit ergo haec collectio ab initio qualem Dionysius Exiguus in suo codice cum illam invenit ac Latine reddidit.

4. Quod si in versione Isidoriana, quam forsitan antiquior est interpretatio prisca, tum Laodiceni, tum Constantinopolitani canones nunc leguntur; non tamen exinde sequitur eos semper in primo ejusdem versionis exemplo existisse. Suspiciamus autem hoc exemplum ab origine utriusque caruisse, eandemque canones posteriori additamento deputandos. Caruit enim olim profecto haec versio canonibus Chalcedonensibus, ut colligere licet ex Ferrando, qui eum Graecos canones ex Isidoriana versione in suum Breviarium retulit, ut suo loco ostendimus, Chalcedonenses non alia de causa praeterivit, nisi quia in suo ejusdem versionis exemplo eos non invenit. Id ipsum deprehenditur in perantiqua collectione Corbelensi, quae huiusmodi canonibus Chalcedonensibus caret; eo quod in codice versionis Isidoriana, unde aliarum synodorum Graecorum canones recepit, illos ejusdem collectionis auctor minime reperit. Eadem de causa auctor collectionis Quenelliana hoc tomo recusat, qui omnes alios Graecos canones ex Isidoriano fonte derivavit, solos Chalcedonenses ex prisca suscepit. Sicut ergo canones Chalcedonenses Isidoriana interpretationi postea adjecti fuerunt, ita et Laodiceni et Constantinopolitani eidem aliquando posteriori accessisse nobis credibile est. Aliud huius rei non leve indicium suppedit ex antiqua collectione Latina quae in memoratis odd. Lucano et Colbertino legitur. Huius enim auctor, qui priorum conciliorum canones sumptim ex Isidoriana versione, Constantinopolitanos et Chalcedonenses addidit ex prisca, ea ut videtur de causa, quia istos Isidoriana versionis exemplum, quod adhibuit, nequam proferebat; Laodicenos autem plane omisit, quod hos nec in prisca invenit, nec in suo Isidoriana versionis exemplo.

5. Cum porro in hac Latina collectione codicum Lucani et Colbertini Antiocheni quoque canones referantur ex versione prisca, non vero ex Isidoriana,

ex qua quatuor anteriorum synodorum canones descripti fuerunt, suspicio exoritur Antiochenos etiam canones in exemplo primæ interpretationis Isidoriana defuisse; ac propterea auctor laudatæ collectionis eos in suo Isidoriana versionis exemplo non inveniens, ex prisca describere coactus fuit. Id si probable iudicetur, dicendum erit Graecam collectionem ab initio solos canones Nicenos, Ancyranos, Neocæsarienses, etque Gangreenses prætulisse, et ex hoc primo Graeci codicis exemplo primum Isidoriana versionis auctorem eodem tantummodo canones Latinitate donasse, qui in memoratam collectionem Luciano-Colbertinam insigni transiit. Eumvero soli canones eorumdem quatuor conciliorum peculiaribus chronicis annotationibus in omnibus Latinis diversæ originis interpretationibus, et apud ipsum Joannem Scholasticum, ac in mss. Graecis Titii ita distinguuntur, ut Ancyrani et Neocæsarienses, licet post Nicenos descripti, Nicenis esse anteriores, Gangreenses vero iisdem Nicenis posterioribus tradantur. Hæc autem peculiare annotationes distinctum veterum harum synodorum et canonum collectorem indicare videntur, qui si aliorum quoque conciliorum canones collegisset, aliquam similem annotationem non videtur fuisse omisurus. In hac autem sententia cæterarum synodorum canones, qui post Gangreenses in codice Graeco leguntur, posteriori additi dicendi sunt. Id sane manifestius fiet, si Gangreenses canones inter annum 362 ac 370 editi fuerint; quod quidem multo probabilius esse probaturi sumus cap. 4, § 1. Si enim primus Graecæ collectionis auctor Antiochenos canones collegisset cum cæteris, hos procul dubio, uti anteriores, Gangrensis præposuisset. Ea igitur sola de causa illi istis inventur postpositi, quia non a primo auctore descripti fuerunt in codice canonum, sed posteriori additamento accesserunt.

6. Hic autem conjecturam quoque proferre licet de primo huius collectionis auctore. Observamus tres synodos Ancyranam, Neocæsariensem atque Gangrensem ad diocesim Ponticam pertinuisse. Galatia enim, in qua Ancyra existit, non minus quam Pontus in quo Neocæsarea, et Paphlagonia in qua [xiv] Gangres, diocesi Ponti ascribitur non solum in notitia a Scipione Maffeo edita, quæ sub Theodosio I scripta fuit, verum etiam in notitia dignitatum. Hinc Theod. sil. lex a Sozomeno allegata Heladio episcopo Casarea Ponti totam regionem tribuit a Bithynia ad Armeniam usque. Igitur probabile nobis est primum Graeci codicis auctorem fuisse aliquam studiosum diocesis Ponti, qui idcirco præter Nicenam generalem synodum ubique celebrem, ex synodis particularibus solos canones trium celebriorum conciliorum suæ diocesis præsto habuit, atque in codicem retulit. Is autem cum generali concilio Nicæno primum locum ob reverentiam tribuendum crediderit, ne hinc error chronologicus lectoribus fortassis subreperet, eas annotationes cæteris præfixit, quibus Ancyranam et Neocæsariensem synodos Nicenam anteriores, Gangrensem vero posteriorem esse quisque intelligeret. Ex hac porro primæ collectione cum plura exempla descripta fuissent (quorum unum primo Isidoriana versionis auctori præ oculis fuisse suspicamus), alius subinde forsitan ex diocesi Orientis Antiochenos canones adjecti, quos eisi anteriores Gangrensis, ne primæ codicis ordinem perturbaret, vel ne totum codicem transcriberet, post Gangreenses descripsit. Hi certe canones in Graeco codice canonum continebantur ante sæculum v, quippe qui ex eodem, ut videtur, codice contra S. Joannem Chrysostomum objecti fuerunt ab ejus inimicis, sicuti et postea ab Orientalibus obtrusi sunt adversus S. Cyrillum. Inscriptio quidem erronea huiusmodi canonibus præfixa, in *enchanis*, de qua dicimus cap. 4, § 2, si in his Graeco codici inserendis apposita fuit, horum canonum additamentum serius factum indicat, eum huius synodi tempus et occasio ignorari facile potuit. Confer quæ laudato capite disserentur.

7. De canonibus Sardicensibus quid sentiendum sit quantum ad Græcam collectionem, explicabimus cap. 6. Porro in aliquo codice, qui Antiochenorum canonum additamentum receperat, canones Chalcedonenses et Constantinopolitani adjecti fuerunt. Hujus generis fuit ille codex, ex quo prisca versio sumpta fuit. Aliis vero codicibus post Antiochenos ex ordine additū primum canones Laodiceni, dein Constantinopolitani: cujusmodi fuit Græcus codex, unde Dionysii Exigui interpretatio manavit, cui ipse Chalcedonensium versionem aliunde subtexuit. In aliis autem mss. exemplaribus et Laodiceni, et Constantinopolitani, et Chalcedonenses canones subinde annexi, quorum interpretatio Isidoriana aliquando accessit. Sub medium sæculum vi additi suo loco Ephesini canones in solis Græcis exemplis, qui nunquam inserti fuerunt antiquis interpretationibus Latinis. Hi cum cæteris canonibus inventi sunt in Græcis codicibus, qui præsto fuerunt Joanni Scholastico, aliisque nonnullis ante ipsum, quorum collectiones in sexaginta titulos distributas, quæ desiderantur, in præfatione commemorat. Canones enim hisce collectionibus inserti, ex decem synodis sumpti dicuntur, inter quas sane comprehenditur synodus Ephesina, cujus quidem canones idem Joannes suæ collectioni in quinquaginta titulos distinctæ inspersit. Canones apostolorum quinquaginta tantum Dionysius in suo Græco codice reperisse videtur, cum totidem tantum suæ Latinæ versionis præmiserit. At in aliis Græcis exemplaribus a Joanne Scholastico laudatis amplior eorum numerus inventus fuit, nimirum usque ad 85.

8. Præterea Græco codici accesserunt canones ex epistolis S. Basilii ad Amphilochoium. Idem Joannes Scholasticus hujus rei testis est, quippe qui ordinem canonum in suo sætlem codice exhibitum sic in præfatione describit.

ORDO CANONUM.

Sancti Domini discipuli et apostoli octoginta quinque canones Clementis opera ediderunt. Post hos vero qui deinceps consecuti sunt, prout infra subjectum est.

Sanctorum 318 Patrum Nicææ congregatorum, consulatione Paulini et Juliani clarissimorum, anno ab Alexandro sexcentesimo sexto mensis Decembris decimo nono, XIII kal. Julii canones 20.

Beatorum Patrum Ancyrae congregatorum canones 25, qui quidem Nicænis [xv] canonibus tempore prioribus, propter auctoritatem vero, seu libertatem generalis synodi posteriores sunt.

Sanctorum Patrum Neocæsareæ congregatorum canones 14. Ipsa etiam synodus Nicæna quidem prior fuit, Ancyrana vero posterior; honoris vero gratia Nicæna ipsi præposita est.

Patrum Sardicæ congregatorum post Nicænos Patres canones 21.

Patrum Gangris congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 20.

Patrum Laodicæ Phrygiæ congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 59.

Patrum Constantinopoli congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 6.

Patrum Ephesi congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 7. In corpore vero operis, tit. 1, allegat etiam octavum.

Patrum Chalcedone congregatorum, a quibus expositi sunt, canones 27.

Exstant etiam S. Basilii canones numero 68, qui scilicet in secunda ac tertia canonica ejusdem epistola continentur, uti ex canonibus ab ipso Joanne in sua collectione recitatis perspeximus. Hæc collectio olim ob erroneam inscriptionem codicis bibliothecæ regię Parisiensis Theodoro episcopo Cyrensi tributa fuit. At ex tribus probè notæ mss. exemplaribus eam Christophorus Justellus suo auctori restituit; Joannis enim Scholastici, non autem Theodoretii nomen iidem codices præferunt, quibus addi possunt

A alii codices Cæsarei memorati a Lambecio, lib. vi Comment. biblioth. Cæsar., pag. 55, 56, 61, et lib. viii, pag. 458. Hinc porro indicata Græca collectionis additamenta non ad Theodoretii, sed ad Joannis Scholastici ætatem pertinent.

9. Aliæ deinde accessiones Græco codici factæ fuerant tempore concilii Trullani, in cujus canone secundo approbantur uti jam recepti in codice canones Carthaginienses Græce redditi ex collectione Dionysii Exigui, uti suo loco probabimus, ac præterea concilium Constantinopolitanum anni 534, et canonicæ epistolæ Dionysii, Petri, Athanasii, Timothei, Theophili, ac Cyrilli Alexandrinorum antistitum, item Gregorii Thaumaturgi, Basilii Cæsariensis, Gregorii Nysseni, versus Gregorii Theologi, seu Nazianzeni, et Amphilochoii Iconiensis, epistola Gennadii Constantinopolitani, et synodus Carthaginensis S. Cypriani. Additi dein canones conciliorum Trullani et Nicæni II, et epistola Tarasii Constantinopolitani ad Hadrianum I Romanum pontificem. Joannes Tilius ex codice bibliothecæ canonicorum S. Hilarii Pictaviensis memoratorum conciliorum canones Græce vulgavit Parisiis an. 1540, alteramque tomum edere cogitavit, quo Græcorum Patrum canonicæ epistolæ proferrentur. Hanc vero integram Græcam collectionem legere est in celebri Oxoniensi editione Gulielmi Beveregii anni 1672, cui præterea Zonara et Balsamoni scholia inseruit. Inter mss. Græca exemplaria quæ custodiuntur in bibliotheca monachorum S. Basilii de Urbe, duo, signata num. 19 et 20, Græcam collectionem continent scriptam sæculo decimo; catalogus enim episcoporum Byzantinorum et patriarcharum Constantinopolitanorum desinit in Tryphone, qui, dum iidem codices scribebantur, extremum diem obijt eodem sæculo exeunte. In eadem vero collectione, quæ distinguitur in capitula 40, recentius concilium est Nicænum II. Inter epistolas canonicas desunt Gregorii Theologi, et Amphilochoii versus, ac epistola Gennadii atque Tarasii. At canonibus synodi Chalcedonenis subduntur duæ epistolæ, una S. Flaviani ad Leonem, altera S. Leonis ad Flavianum, quæ in nostra editione sunt epistolæ 26 et 28. In ms. Cæsareo Vindebonensi Græca collectionis, quod memoratur a Lambecio lib. vi Comment., pag. 51, et lib. viii, pag. 431, eadem Leonis epistola 28 exhibetur. In alia ms. collectione eorumdem monachorum S. Basilii distributa in titulo seu capitula 26, post epistolam Gennadii Constantinopolitani ad metropolitanos de simoniacis, additur alia ejusdem epistola ad Martyrium episcopum Antiochenum de recipiendis hæreticis, quæ item legitur in uno ms. Græco bibliothecæ Cæsareæ. Hæc postiora et antiquiora additamenta recensenda visa sunt. Alia posteriora, quæ in aliis codicibus proferuntur, prætermittimus.

[xvi] CAPUT III.

De catalogo Patrum Nicænorum, Ancyranorum, Neocæsariensium, atque Gangrensiū; nam a primævo Græco codice derivant.

§ 1. *Catalogus Patrum Nicænorum Symbolo subjectus, non solum in primævo Græco codice canonum inerat, verum etiam antiquior est ipsa collectione Græca. Provincia in eo designatæ sunt juxta civilem dispositionem quæ Nicæna synodi tempore vigeat. Nonnullarum civilium provinciarum divisiones concilio Nicæno posteriores probantur. Phrygia nondum divisa in duas tempore ipsius synodi Sardicensis. S. Hilarii locus emendatus. Inscriptio Sardicensis synodice apud Theodoretum vitiosa. Constituitur tempus synodi Laodicæ.*

1. Descriptio Græco canonum codice nonnullas observationes quæ in eo expendendo menti occurrunt, nec inutiles visæ sunt, exponere libet. Primo

dicendum est (a) de catalogo Patrum Nicænorum, qui apud quosdam posterioris ætatis opus ac exiguæ auctoritatis habetur. Quatuor diversæ originis versiones hunc catalogum exhibent: prisca, quam hoc tomo suppletam et emendatam dabimus; alia antiquior, quæ scilicet, ab Isidoro recepta, Isidoriana vulgo appellatur; tertia antiquissima, quæ in codicibus collectionum Vat. Reginæ 1997 et Quesnellianæ hoc tomo recedendæ legitur; ac tandem illa quæ in mss. collectionis Hadrianæ inserta, a tribus præcedentibus omnino diversa est. Cum porro tres prioræ versiones diversæ e Græco fonte canones Græcos derivarint, hic quoque Nicænorum Patrum catalogus e Græco originem ducit. Ideo enim in his diversis versionibus, quarum nulla ab altera pendet, idem catalogus legitur, quia ab harum interpretationum auctoribus in Græco exemplari, seu in Græca collectione canonum, una cum Nicænis canonibus inventus fuit. Hæc autem Græca origo potissimum elucescit ex quarta versione ejusdem catalogi, qui in mss. collectionis Hadrianæ Nicænis canonibus Dionysianæ interpretationis adjectus fuit. In his enim codicibus (ut in Vall'cellano A. 5) quedam Græcæ voces efferruntur, quæ dum interpretem in iisdem Latinæ reddendis minus peritum ostendunt, Græcam catalogi originem patefaciunt. Hujusmodi sunt *Alexandria micreas* pro *Alexandria minoris*, et nomen provincie *Nessus* pro *Inssularum*. Sicut autem Græca collectio ex qua hujusmodi versiones derivatæ fuerint antiquissima est, ita hic catalogus vetustissimus, ac proinde ex germanis Græcis exemplis non minus quam canones profectus agnoscitur. Hinc alius per vetustas interpretum canonum Nicænorum, cujus versionem ex ms. capituli Veronensis hoc tomo edemus, etiam catalogum episcoporum omittat, eum tamen in Græco quod adhibuit exemplo existisse prodit his verbis: *Quorum* (318 episcoporum) *nomina cum provinciis et civitatibus in exemplaribus continentur*. Neque refert Dionysii versionem, uti in partibus ejus codicibus enarratur, hoc catalogo carere; caret enim etiam Symbolo, qui certe Nicænus est, aliisque præterea caret certis aliarum synodorum particulis, quæ, etsi absent a Græco Dionysii exemplo, inventæ tamen in aliis mss. Græcis, ab aliis interpretibus Latine redditæ fuerunt.

2. Hunc autem catalogum, præter quatuor laudatas versiones, alii quoque veteres scriptores confirmant. Celasium Cyzicenum, qui ante Dionysium historiam Nicæne synodi scripsit, catalogum Nicænorum Patrum illi plane similem qui cum prisca versione edetur, in suis Græcis exemplaribus reperisse, manifestum est. Nam post annotationem quæ in eadem versione catalogo præfigitur, [xvii] Nicænos Patres recensens (*Lib. II Hist. conc. Nic., c. 27*), primo loco nominat Osium et Romanos presbyteros, uti primi in eadem aliisque omnibus memoratis versionibus describantur: et dein ex reliquis Patribus præcipuos cum sua cujusque provincia ita nominat, ut ipsum catalogum præ oculis habuisse perspiciatur. Hinc eundem catalogum non obscure etiam indicat S. Hieronymus in dialogo contra Luciferianos scripto in Oriente sub annum 378. *Legamus, inquit num. 20, Acta et nomina episcoporum* (est ipse titulus laudati catalogi in collectione hoc tomo edita, nec non in aliis quibusdam exhibitis) *apud Nicænam; et hos, quos supra diximus fuisse receptos, subscripsisse homousion inter ceteros reperiemus* (*Infr., col. 30*). Hic profecto innuit nostrum catalogum, in quo sane ii referuntur, quos ille ex nominibus, seu catalogo, episcoporum a Nicæna synodo receptos probaverat. Aliud testimonium maximi habendum addemus ex Socrate, qui lib. I *Hist.*, c. 13, postquam dixit utile futurum describere nomina episcoporum qui Nicæne convenerunt, et cujus quisque provincie et

A *civitatis episcopus fuerit*, incipit ab Osio et Romanis presbyteris, sic: *Osius episcopus Cordubæ Hispaniæ ita credo, ut superius scriptum est. Vitto et Vincinius presbyteri urbis Romæ. Et prosequitur: Ægypti Alexander episcopus, magnæ Antiochiæ Eustathius, Hierosolymorum Macarius, Arpocratio Cynopoleos, et reliqui, quorum nomina in libro Athanasii episcopi Alexandrini, qui synodicus inscribitur, plenissime digesta sunt*. Nonnulla hic observanda. Primo titulus *nomina episcoporum*, et horum distributio in provincias, addito cuique suæ civitatis nomine, nostro catalogo prorsus conveniunt. Dein primæ duæ subscriptiones iisdem verbis in eodem catalogo repertiuntur. Post has inchoat Socrates a designatione provincie Ægypti, uti prima quidem in catalogo legitur. Quoad episcoporum vero nomina præter tres præcipuarum sedium antistes, Alexandrinum, Antiochenum, et Hierosolymitanum, quos ille honoris causa suis nominibus laudandos credidit, ex aliis confuse indicatis illa formula *et reliqui*, solum Arpocratem episcopum Cynopoleos appellat. Cum vero

B Arpocratem nec per se, nec ob præstantiam sedis præcipuam ejusmodi mentionem exigeret, ea tantum de causa nominatus dici potest, quod Socrates inter ceteros episcopos unum aliquem nuncupaturus, eum primum in suo catalogo invenit, uti primum sane post Alexandrum Alexandrinum notatur in catalogo versionum prisicæ et Isidorianæ. Quod si in nulla versione laudati catalogi hic Arpocratem dicitur episcopus Cynopoleos, uti apud Socratem legitur; Cynopoleos vero, seu Cynensis, aut Cyni episcopus in iisdem versionibus appellatur Adamantius, qui Arpocrati immediate subijcitur, facilis lapsus Socratis detegitur, qui oculorum transcurso Arpocratonis civitatem ex subsequenti episcopo sumpsit. Quæ observatio multo magis confirmatur cum in Nicænorum Patrum descriptione usum fuisse catalogo omnino simili illis versionum prisicæ et Isidorianæ, in quibus post Alexandrum Arpocratem, ut ibidem vocatur, Alphocratensis, et post hunc Adamantium Cynensis, id est Cynopoleos, similiter notantur. Quod si eundem catalogum cum iisdem episcoporum, provincialiarum ac civitatum nominibus Socrates invenit apud Athanasium in libro synodico, qui intercidit; quis hinc non perspicat quantum confirmetur catalogus tanti episcopi, qui Nicæno concilio interfuerat, auctoritate probatus?

3. Episcoporum quidem, qui in synodis sederunt, nomina colligere ac distribuere per provincias prisca illa ætate non insuetum patet etiam ex concilio Arelatensi, ex quo habemus non subscriptiones ipsas, sed episcoporum per provincias distributorum catalogum Nicæno plane similem, cujus antiquitatem luculenter vindicavimus in observationibus ad dissertationem quintam Quesnelli, part. II, c. 3, n. 14. Simile quidpiam accidit etiam concilio Chalcedonensi, nisi quod non solum habemus catalogum Patrum ejusdem concilii, qui per provincias similiter dividuntur, ut videre est in mss. collectionis Hadrianæ, et exinde tom. IV Conciliorum novissimæ editionis Venetæ, col. 1710, verum etiam ipsas subscriptiones eorumdem Patrum habemus, quibuscum idem catalogus ex Græco originali sumptus maxime concinit. Sicut autem hi duo catalogi Patrum Arelatensium atque Chalcedonensium ex ipsis documentis seu gestis synodorum Arelatensis atque Chalcedonensis excerpti [xviii] noscuntur, ita pariter Nicænorum Patrum catalogus ex hujus synodi monumentis, vel certe ex perspecta eorumdem Patrum notitia ab Athanasio, vel ab alio cævo auctore sumptus dici debet.

4. Alia animadversio hujus catalogi antiquitatem auctoritatemque multo magis constituet. Observantes enim provincias, quæ in eo designantur, easdemque

(a) Hic catalogus cum mss. diversarum versionum collatus hic tomo invenitur, primum in collec-

tionem subijcenda cap. 1, col. 30, dein in editione prisca, col. 305.

conferentes cum provinciis quæ in Philippopolitana seu pseudo-Sardicensi synodice inscriptione leguntur, deprehendimus tam in eo catalogo, tum in hac inscriptione similes provinciarum dispositionem indicari, ita et utrobique earum provinciarum nomina desint, quæ posteriori ævo instituta fuerunt. Utrobique enim omittuntur, ex. gr., Euphratesia, et Osroena; ac in Nicæno catalogo harum provinciarum episcopi ei provinciæ ascribuntur, ad quas ante divisionem pertinebant: quod ipsum similiter legeremus in pseudo-Sardicensi subscriptionibus, si in his nominarentur provinciæ quæ in synodice inscriptione leguntur. Id quidem antiquam civilem dispositionem provinciarum respicere quæ Nicæni concilii tempore vigeat, palam sit ex Antiochena synodo, quæ ex hisdem fere Patribus Nicænis constat, et anno 532 habita fuit, uti probabimus capite sequenti, § 2. In hac synodo conveniunt episcopi ex omnibus provinciis Orientis, qui Antiochensæ Ecclesiæ suberant. Licet autem in ea interfuerint episcopi qui ex posteriori divisione ad Osroenam et Euphratesiam spectabant, in inscriptione tamen Græca synodice inter provincias singillatim recensitas nec Osroena nec Euphratesia legitur. Quid ita? Nempe quia nondum hæc provinciæ civili dispositione constitutæ et divisæ fuerant; sed altera in Mesopotamia, altera in Syria comprehendebatur. Sicut autem Nicænorum Patrum catalogus ob omissas has duas provincias Osroenæ et Euphratesiæ veterem divisionem Orientis Constantini ævo obtinentem refert, ita et in aliis provinciis eandem dispositionem Nicæni concilii tempore congruentem exhibet, quod antiquitatis ejus evidentissimum argumentum est.

5. Quod si opponas inter provincias in pseudo-Sardicensi synodice inscriptione nominatas censeris duplicem Phrygiam, et Hellespontum, quas tamen laudatus catalogus ignorat, duo reponemus. Primo ex dispositione provinciarum quæ indicatur in posterioris ætatis documento, minus recte in suspicionem adducitur documentum anterioris temporis in quo eadem dispositio non invenitur. Cursu enim temporis, quarto præsertim sæculo, novæ provinciæ sub ipse dissectæ, novaque dispositio inducta fuit. In ipsa epigrapha pseudosynodice memorata non legitur provincia Osroena, tametsi eidem conciliabulo subscripsissent *Bassus* et *Car*, id est episcopus Caræ, quam notitiam in Osroena collocant. Hanc autem Osroenam jam divisam prodit *Expositio* totius mundi et gentium a Jacobo Gotofredo Græce et Latine edita, atque a Schelestratio recusa tom. II Antiquit. Eccles. pag. 625, quæ imperantibus Constantini illis exarata fuit. Nunquid propterea quispiam repudiabit certissimum pseudo-Sardicensis documentum, in quo Osroena omittitur; an vero hinc potius colliget laudatam Expositionem totius mundi post hanc pseudosynodum fuisse lucubratam, ac Osroenam post hujus conciliabuli tempus dissectam fuisse a Mesopotamia, quæ antea Osroenam in se continebat? Id ipsum igitur dicendum de Hellesponto. Si hæc provincia ex epigrapha pseudo-Sardicensi tempore hujus conciliabuli jam divisæ cognoscitur, ex nostro catalogo evincitur eam in Asia fuisse comprehensam tempore concilii Nicæni, ita ut ejus divisio ab Asia post Nicænam et ante pseudo-Sardicensem synodum astruenda sit. Secundo, quantum ad Phrygiam, hæc quidem duplex nominatur in vulgata inscriptione sive ejusdem synodi pseudo-Sardicensis apud S. Hilarium in libro de Synodis. At errorem in vulgato textu latere nobis certum est. In ms. enim antiquissimo Veronensis capituli 55 eadem inscriptio, et fides eadem, quæ apud S. Hilarium legitur, ex alia vetustissima versione affertur, ac in ea unius tantum Phrygiæ nomen occurrit. Immo idem Hilarius in fragmento tertio, ubi totam ejusdem pseudosynodi epistolam cum fide seu fidei formula describit, in inscriptione ipsius synodice unam Phrygiam notat. Hinc ergo interpolatus agnoscitur textus libri de synodis; cum-

que P. Constantinus in notis ad eundem librum moneat aliquot probæ notæ codices habere *Asia*, *Phrygia*, sine voce *duabus*; pro *Phrygia* corrigendum est *Phrygia*. [xix] Unica sane Phrygia nominatur etiam in laudata Expositione totius mundi, quam post ipsam conciliam Sardicensem lucubratam ostendimus: ex quo eandem Phrygiam post hoc opusculum, et ante synodum Constantinopolitanam anni 381, in qua dux Phrygiæ legatur, in duas divisam perspicimus. Ex his vero patet errorem quoque irrepisse in inscriptionem epistolæ veræ synodi Sardicensis a Theodoro insertæ libro II hist., cap. 6, ubi dux Phrygiæ distinguuntur, cum una fuerit. Neque solum in duabus Phrygiis erratum est. Error enim adhuc inesset, si una tantum Phrygia eidem inscriptioni inserta fuisset. Immo aliquot etiam alia provinciæ Asia, Caria, Bithynia, Hellespontus, Pasiëtia, Cappadocia, Pontus, Cilicia, Pamphylia, Lydia, insulæ Cyclades et Galatia in ipsa inscriptione apud eundem Theodorum perperam consentur, quæ in laudato codice Veronensi jure omittuntur, sicut etiam desunt in epigrapha alterius Sardicensis epistolæ ad Ecclesiam Alexandrinam apud S. Athanasium, epistola 2. Jure, inquam, in eo codice omittuntur; harum enim provinciarum episcopi una cum illis Phrygiæ, non ad Sardicensem, sed ad pseudo-Sardicensem conventum perinuerunt, et exinde fortassis in inscriptionem epistolæ Sardicensis apud Theodorum tam irrepere. Eamvero dum S. Athanasius initio Apologiæ 2. sex et triginta provincias nominat, quarum episcopi sibi suffragati sunt in conciliis Alexandrino, Romano, et Sardicensi, nullam ex memoratis provinciis ad pseudo-Sardicensem pertinentibus nominat.

6. Si porro ex hactenus disputatis Nicænorum Patrum catalogus veterem illam provinciarum dispositionem præfert, quæ Nicæno tempore vigeat, quis eum ex ipsis ejus synodi gestis, seu ex certis ejusdem notitiis accuratissime excerptum non agnoscat? Si enim posterius sine præciso aliquo documento quisque digeat, posteriorum quoque temporum divisionem auctor fuisset secutus, vel saltem eam vetustam dispositionem, quam non posset, accurate non potuisset exprimere. Sicut vero catalogus Patrum synodi Constantinopolitanæ anni 381, in quo et Osroena, et dux Phrygiæ, et Lyconia, et Euphratesia, aliæque novæ provinciæ distinguuntur, eam provinciarum dispositionem quam tum obtinebat representans, vel eodem tempore lucubratas, vel ex ipsis eorundem Patrum subscriptionibus, quibuscum concinit, expressus jure creditur; ita idipsum sentiendum est de catalogo Patrum Nicænorum, qui dispositionem provinciarum Nicæni concilii ævo vigentem refert.

7. Nunc quibusdam difficultatibus satisfaciendum, quæ Tillemontium moverunt. Harum præcipuæ ad duplex caput revocantur: 1° quia in nostro catalogo non recensentur 318 Patres, quot Nicænos fuisse plures antiqui testes tradunt; ac in eo profectodesunt aliquot episcopi, qui ex aliis documentis Nicæne synodo certissime interfuerunt; 2° quia e contra nonnulli in eodem designantur, qui a Nicænis Patribus expungendi videntur. Addit duo alia leviora, nimirum Narcissum Neroniadis, et Narcissum Irenopolis, veluti distinctos Ciliciæ episcopo nominari, cum Neronias et Irenopolis una eademque civitas fuerit; et Ancyranum episcopum in vulgatis appellari Pancratium, cum eum omnes scriptores Marcellum vocent.

8. Hæc autem omnia ne antiquitatis nostri catalogi jam satis probatæ aliquid præjudicii afferant, aliud in primis exemplum proponimus. De antiquitate et auctoritate subscriptionum pseudosynodi Sardicensis, quæ a S. Hilario producentur, nemo dubitare potest. Nihil tamen minus eadem fere difficultates in illadem ab ipso Tillemontio indicantur not. 53 in Athanasium. Quidam enim episcopi ibidem certo omissi, ut plures apud eundem Hilarium omissos vitobimus in subscriptionibus veræ synodi Sardicensis. Duo præterea Troadis episcopi in illis recensiti sunt, cum

non nisi unam tantum Troadem omnes geographi noverint. Chalcedonensis episcopus Thelapbius scribitur, cum appellaretur Maris. Si autem hac efficere quidem possunt ut huiusmodi subscriptiones non integras et alicubi mendosas credamus, non vero ut earum antiquitatem, quam S. Hilarius satis tueretur, et originem ex ipsius pseudosynodi Actis negemus; cur difficultates non ab similes idem iudicium non obtinebant quantum ad catalogum Patrum Nicænorum, quem sub ipso eiusdem synodi tempore compactum ostendimus?

9. Quidam defectus scriharum occidentalis referendi sunt. Cum Narcissi uris [xx] prius Neronas, dein Irenopolis vocaretur, facile fuit hoc posterum nomen posteriori inductum margini affligere, et ex margine in textum induci, ita ut ex uno duplex episcopus crederetur. Confer quæ in hanc rem animadvertimus capite primo sequentis collectionis, col. 35, in notis. Pancratii, vel Pancarii nomen Ancyrano episcopo tribuunt codices collectionum Vat. Reginae 1997 et Quenellianæ hoc tomo edendæ, qui ex uno fonte procedunt. Corrigitur autem a cæteris versionum præter et Isidorianæ ex alio fonte manantibus, in quibus Marcellus signatur. Vide ibidem, col. 37, in notis. Hic quoque in Pancratii hoc ioco antiqui alicuius librarii lapsus, qui in alios codices transit, manifestus est. Nihil in vetustis libris frequentius deprehenditur, ut ne idcirco de suppositione operis suspicio esse queat.

10. Minor Patrum numerus, et Patrum nonnullorum omisso facilius in catalogo Nicænorum, quam in subscriptionibus Sardicensium, aut pseudosardicensium, incidere poterunt. Nicæni enim Patres 318, etsi omnes subscriptione symbolo probabilissimum nobis sit, cum tamen hæc subscriptionum numerum nihil procederet, ex originali eiusdem Symboli qui singulas subscriptiones autographas continebat, plura exempla videntur excerpta cum duabus solis Osi et legatorum Romanæ Ecclesie subscriptionibus, quæ post Symbolum nobis conservata fuerunt. Cæterorum autem episcoporum nomina brevitate ergo prætermissa sunt. Horum tantum catalogum quispiam in ipsa synodo, vel paulo post contexit, qui autographa ipsius synodi cum subscriptionibus 318 præ oculis non habuit, nec omnes Patres ex eiusdem autographi subscriptionibus cognoscere potuit. Ita quidem etiam Eusebius, licet unus e Nicænis Patribus, horum tantum numerum 318 exploratum non habuit, quippe in Constantini Vita, lib. III, c. 8, eos fuisse tradit supra ducentos et quinquaginta. Similiter S. Eustathius Antiochenus, qui in Nicæna synodo interfuit, in fragmento apud Theodoretum, lib. I, c. 8, ait: *Cum ob res maxima synodus Nicæam tenuisset, ducentis circiter ac septuaginta episcopis in unum collectis; neque enim numerum certo referre possum ob ingentem conventus illius multitudinem, quippe cum nec in eo investigando curiosus fuerim.* Si plura exemplaria Symboli cum omnibus et singulis subscriptionibus 318 edita fuissent, hos Patres Nicænorum episcoporum numerus non potuisset latere, nec in eo investigando laborandum fuisset. Quam autem operam curiosiores ponere voluit S. Eustathius, eam sibi sumpsit catalogi auctor; qui cum eum contulerit non ex subscriptionibus integris Symboli, nec ex plenioribus synodi Actis, quæ scripta non fuisse post Valerium et Pagium satis probavit Joannes Albertus Fabricius, tom. II Bibliothecæ Græcæ, lib. VI, c. 4, pag. 356, sed ex recenti memoria rerum gestarum, ac ex aliis synodi documentis, quæ non omnia semper nomina ita necessario exhiberent, ut in Symboli subscriptionibus descripta fuisse credimus, nihil miram si aliquot Patrum nomina præteriverit. Forte auctor aliquo Nicænae synodi documento usus est, cui pauciores subscripserant, quam Symbolo, ut videmus accidisse in synodica Sardicensi ad Ecclesiam Marcotidis hoc tomo impressa (*Inf.*, col. 607), quæ non omnes episcopos subsignatos referi; quia, uti

A testatur Athanasius in epistola ad eandem Ecclesiam, non omnes scribere episcopi occurrerunt (*Ib.* col., 610).

11. Ex his autem purgato defectu numeri episcoporum, difficilior esset defensio, si in catalogo quidam recenserentur qui inter Nicænos Patres non existerint. Duos Tillemontius notavit, Zenonem Tyrium ac Theodorum Tarsensem. Zenonem Nicænae synodi tempore a Tyrio episcopatu expungendum censet, ut Paulinum substituat. Sed Epiphanius, hæresi 69, cap. 4, sex episcopos recensens, ad quos S. Alexander antistes Alexandrinus paulo ante Nicænam synodum scripsit, inter hos Zenonem Tyrium nominat, quem solum non fuisse episcopum inverisimillimum est, cum præsertim ex ipso contextu ea epistola ad episcopos directa noscat. Hic autem Zeno, licet post quinque episcopos postremo loco nominetur, speciali tamen titulo ἀρχαιος, id est, *principalis*, commendatur, eo quod inter omnes præstaret; episcopus enim Tyri erat protobronus, seu post Antiochenum primus episcopus totius diocesis Orientis. Sicut ergo alii quinque episcopi ab eodem Epiphanio appellati, Nicænae synodo cœviti, in nostro catalogo jure notantur, ita etiam Zeno Tyrius. [xxi] Duo autem Paulini Tyrii si distinguantur, alter Zenone anterior, posterior alter, tota difficultas a Tillemontio ingesta in S. Eustathii vitam disjicietur. Quantum ad Theodorum Tarsensem, Suidæ, seu potius Philostorgii auctoritati nixus, opponit idem Tillemontius eum serius multo fuisse episcopum ordinatum. Sed præterquam quod scriptore fulcitur in aliis nonnullis erranti, qui nostro catalogo certo certius posterior est, si Theodorus a Philostorgio memoratus serius fuit episcopus Tarsi, alium antiquiorem Theodorum Nicæno concilio cœvum astruere oporteret, ut vetustius nostri catalogi testimonium efflagiat. Monendum tamen est hunc Theodorum Tarsensem omitti in eodem catalogo qui Isidorianæ versioni subnectitur in antiquissimo ms. Capituli Veronensis 58. Addit Tillemontius Macedonium Mopsuestenum celebrem Eusebianorum factorem, quem inter Nicænos nemo eorum recensuit qui alios Nicænae synodi Patres Arrio faventes nominarunt. Verum hoc argumentum mere negativum nihil conficere potest. Macedonium in pseudo-Sardicensi synodica vocatus *confessor a Mopso* antiquus episcopus videtur, qui persecutionis tempore fidem confessus fuerat, et idcirco Nicænae synodo interesse potuit. Forte vero is in hac synodo ad Eusebianorum partes nondum accesserat, vel ita remissæ eis favit, ut inter celebres eorum principes nominandus non fuerit. Majorem difficultatem parit Secundus Ptolemaidis. Is enim una cum Theona Marmaricensi damnatus ac in exilium pulsus, eo quod Symbolum subsignare noluit, haud accensendus fuit illis Patribus qui Symbolo subscribere. At nostrum catalogum non ex subscriptionibus Symboli, sed aliunde sumptum monuimus. Num titulus nomina episcoporum, qui eidem catalogo præfixus fuit, eorum qui Nicæna interfuerunt, an vero eorum qui subscripserunt, nomina ex auctoris mente exhibeat, incertum est. Cum autem Secundus Ptolemaidis certe adfuerit Nicæno concilio, in primo sensu catalogo inseri potuit. Quod si in eum catalogum, utpote duabus primis subscriptionibus subjectam, soli referendi erant qui Symbolum signaverant, Secundus Ptolemaidis ipse insertus fuit hallucinatione aliqua simili qua in gestis synodi Chalcedonensis inter Patres actionis 15, nec non in actione 16, a nobis edita recenseatur Stephanus Ephesus, qui in antecedenti actione 12 depositus, in posterioribus actionibus Patrum locum certissimo non obtinuit. Alios lapsus in nominibus hujus synodi animadvertimus in notis ad eandem actionem 16 (*Nobis col.* 1251, n. 2), ac dein notis 4, 5, 6 et 7 (*Ibid.*, n. 2 seqq.). Si autem in ipsa gesta synodorum huiusmodi lapsus irrepere queunt, quis miretur, si Secundus Ptolemaidis nostro catalogo insertus fuit? Etsi ergo nonnulla menda, defectus nonnulli in hoc catalogo notari possint, nihil tamen ex his ad eam

antiquitatem excludendam confert, quam superius A demonstrasse nobis videtur, quamque aliae similes difficultates non adimunt aliis catalogis, vel subscriptionibus Sardicensis aut pseudo-Sardicensis synodi, quae apud S. Hilarium leguntur.

- 12. Quoniam vero Orientalium provinciarum dispositionem quae notatur in Nicænorum Patrum catalogo hoc paragrapho vindicavimus, liceat ex constitutis quasi corollarium adicere, quo Laodicensis synodi tempus magna apud eruditos controversia quaesitam certiori quam antea argumento constituitur. Haec synodus apud Laodiciam Phrygiae Pacatiana habita, tum in omnibus antiquis interpretationibus traditur. Cum vero in dispositione civili quae Sardicensis synodi tempore vigeat unica tantum Phrygia nominetur, ut antea probavimus, Phrygiae Pacatiana nomen quod post eisdem Phrygiae divisionem in duas, id est in Salutarem et Pacatiana, inductum fuit, post Sardicense concilium astringendum est. Perperam igitur quidam Laodicensem synodum Sardicensi anteriorem putarunt. Cum porro in Graecis exemplaribus, ac in versionibus Isidoriana et Dionysiana, Laodicensi canones ante Constantinopolitanos describantur, synodum Laodicensem inter Sardicense et Constantinopolitanum concilia, id est inter an. 347 ac 381, cui tempori maxime convenit, celebratam dubitare non licet.

[XII] § 2. *Catalogi Patrum Ancyranorum ac Neocæsariensium, qui, cum civitatum ac provinciarum nominibus in vulgatis conciliarum exhibentur, a Graeco canonum codice alieni et suppositivi demonstrantur.*

13. Episcoporum Nicænorum catalogum cum civitatum ac provinciarum nominibus digestum idcirco vindicavimus, quia et in Graeco textu a primo codicis auctore insertos fuit ex antiquiori aliquo exemplo sub tempore ejusdem synodi exarato, et cum dispositione provinciarum ejusdem temporis concinit. Alia vero est ratio de episcoporum catalogis, qui cum urbium ac provinciarum nominibus post canones Ancyranos et Neocæsarienses in vulgatis conciliarum proferuntur (Tom. I Ven. edit., col. 1505 et 1518). Hos enim nibili faciendos credimus, tum quia nec in originali Graeco codice inveniuntur, nec in versionibus antiquis, tum quia dispositionem civilem provinciarum quae cujusque synodi tempore obtinebat nequaquam referunt. Ex tribus antiquis interpretationibus Latinis duae tantum, Isidoriana et prisca, in canonibus Ancyranis sola episcoporum et civitatum nomina ad nos transmissere, in Neocæsariensibus vero mera episcoporum nomina. Dionysius in utriusque haec ipsa nomina episcoporum ignorat, ut ex duobus mss., Vaticano 5845 et Vat. Palat. 577, purum Dionysium continentibus didicimus. Hadrianus autem collectionis exemplaria, quae Dionysianam versionem eorumdem canonum receperunt, huic versioni episcoporum et civitatum nomina in Ancyranis, sola vero nomina episcoporum in Neocæsariensibus addidit ex alia interpretatione, quae nec cum Isidoriana, nec cum priscae ordine concordat, ut videre est tom. I Conciliarum Venetae edit., col. 1499, not. 1, et 1515, not. 1, ubi haec duae episcoporum series Dionysii perperam tribuuntur. Igitur provinciarum designatio, quae in vulgatis horum synodorum catalogis legitur col. 1505 d, et 1518 c, nulla autem versione antiqua aut originali Graeco sulciatur, posteriori additamento referenda est.

14. Multo autem evidentius posteriorem suppositionem demonstrant ipsa provinciarum nomina. Haec non eam dispositionem expriment quae eorum synodorum tempori congruebat, sed aliam quae postea inducta fuit. Non solum enim nominatur Phrygia Pacatiana, quam post Sardicensem synodum institutam probavimus; sed praefertur etiam Cilicia I et II, Galatia I, Cappadocia I, quae multo post diviserunt. Nihil luculentius ad posterius commentum astringendum desiderari potest.

CAPUT IV.

De notationibus chronicis, quibus Ancyranis et Neocæsarienses canones dicuntur anteriores synodo Nicæna, Gangrenses vero posteriores; et de vera epocha canonum Antiochenorum, ac de synodo in qua conditi fuerunt.

§ 1. *Notationes chronicae in collectionibus praefatae canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus atque Gangrensis, a primario Graeco codice dimanant. Expungitur sententia qua Gangrensis synodus Nicæna anterior traditur, ejusque tempus constituitur. Num anteriorum synodorum canones lecti et confirmati fuerint in Nicæna.*

1. Chronicæ notationes quae canonibus Ancyranis, Neocæsariensibus atque Gangrensis praefiguntur, apud nonnullos in suspicionem venerunt Gangrensis concilii causa. Etai enim Gangrenses regular post Nicænam synodum exposita in notatione tradantur (Praefat. t. I Epist. Rom. pontif., n. 61), hanc tamen notationem P. Constantius postulatendam credidit cuidam praefatiunculae sen interlocutioni Osii descriptae in vetustissimo ms. Corbeicensi circa Vigili tempore exarato, in qua [XXIII] iidem canones non minus quam Ancyranis et Neocæsariensibus in Nicæna synodo lecti et confirmati, ac proinde Nicænis anteriores dicuntur. Ibi enim post titulum, *Incipiunt constitutiones canonum Anquiritanorum*, haec Osii interlocutio describitur: *Osius episcopus dixit: Quoniam nulla praetermissa (forte praemissa) sunt, quae ad robur ecclesiasticum pertinent, quae jam priori synodo Anquiritana, Caesariensi, Grantensi (hoc est Gangrensi) constituta sunt, et nunc praemanibus habentur, praecipua beatitudo vestra, ut lectione pandantur, quae omnes acta modo immolescant (suo noceant), quae a prioribus nostris acta sunt recitentur. Et recitata sunt.* Subjiciuntur autem canones Anquiritani, Caesarienses, atque Gangrenses, ac tandem Nicæni: quod indicare putat idem P. Constantius praenissam interlocutionem Osii, licet titulo canonum Anquiritanorum subjectam, ad Nicænam synodum pertinere, cujus Patres memorata anteriorum synodorum decreta relegi et confirmari voluerint, antequam suos ipsi canones conderent. Haec ergo sententia, quae Gangrensem synodum Nicæna anteriorem asserit, huic uni interlocutioni Osii nititur, quam ille ex unico codice Corbeicensi excerptis.

2. At haec interlocutio nonnulla praefert manifestam suppositionis iudicia. Habemus aliquot diversas antiquissimas versiones canonum Nicænorum, quas in mss. Vat. Roxinae 1997 et capituli Veronensis 55 invenimus. Habemus praeterea tres alias versiones omnium Graecorum canonum, Isidorianam, primam et Dionysianam, quae ex Graecis vetustis exemplaribus tractatae fuerunt. Habemus etiam eorumdem canonum Graecos codices partim editos, partim ineditos. Nullibi autem ea interlocutio exhibetur. Adde quod Corbeicensis codex Nicænos canones proferit ex interpretatione Dionysii Exigui, uti explore nos docuit versio canonis octavi Nicæni ab eodem Constantio descripta in adnotatione ad epist. 17 Innocentii, pag. 826. Anquiritana autem, Caesarienses et Gangrenses canones ex antiqua Isidoriana versione producti. Porro ea Osii interlocutio nec in Dionysiana interpretatione legitur, nec in Isidoriana, nec in ulla ex iis collectionibus quae ex alterutra versione eosdem canones derivarunt: immo in iisdem contra prorsus annotatio continetur, de qua mox dicemus. Hinc ergo ea interlocutio ab iisdem versionibus aliena Corbeicensi exemplo intrusa perspicitur. Accedit eam inseri post titulum, *Incipiunt constitutiones canonum Anquiritanorum*; perinde ac si non ad Nicænam, sed ad Anquiritanam synodum spectet, ubi pro *Anquirit*, corrigendum esse *Nicæna*. P. Constantius suspicatur, ex hypothese quod haec interlocutio ad Nicænam concilium pertinere debeat, in quo Osius interfuit, non vero ad Anquiritarum, in quo

non interfuit. At hic ipse inscriptionis error eam interlocutionem multo magis suspectam reddidit, ipsa quoque hypothesis imbecilli admodum fundamento in-nixæ ostendit. Stephanus Baluzius ante P. Constantium hanc interlocutionem in eodem ms. Corbeiensis nactus, nihil de Nicæno concilio suspicatus est. Eam ad Eliberitanam synodum pertinere censuit, in qua Osius adfuit: sed nulla pariter probabilitate hanc suam conjecturam constituit. Neque vero Constantii sententiam vindicant verba Andreæ Rhodii in concilio Florentino descripta, act. 2. Ferrariae habita, sed potius impugnant. *Ante primam synodum (generalem), inquit, multe alie synodi celebratae sunt, Antiochie aduersus Paulum Samosatium, Ancyrae contra eos qui non suscipiebant accedentes ad fidem, quod Christum abnegasset per tormenta, et Neocaesareae tertia; quas omnes synodos recepit synodus Nicæna.* Falsi enim hic valde recentior episcopus, qui in re antiqua non est idoneus testis, crediderit synodos Nicæna anteriores a Nicænis Patribus fuisse receptas, non tamen antiorum tradidit Gangrensem, sed tres alias quæ vefe præcesserant.

3. Hæc igitur Osii interlocutione seposita, maior fides habenda est notationi chronica, qua Gangrensis synodus Nicæna posterior agnoscitur. Neque hæc annotatio posteriori alicujus Latini librarii additamento tribuenda est. Cum enim hæc, non minus quam alie duæ canonibus Ancyranis atque Neocaesariensibus præfixæ, eodem sensu, licet aliis atque aliis verbis, Latine reddita inveniatur in tribus antiquis diversæ originis interpretationibus, Isidoriana, prisca et Dionysiana, eam a primigenio Græco canonum codice proficisci, ac in ipso a tribus illis interpretibus fuisse inventam dubitari nequit. In Græcis [xxiv] quidem qui supersunt codicibus canonum ea annotatio adhuc legitur, quæ sane non e Latinis exemplaribus in Græcum traducta, sed ex antiquioribus Græcis mss. sumpsa cognoscitur. Quis his omnibus et Latinis et Græcis exemplis præferendum existimet unum Corbeiosens Latinum codicem, et in interlocutionem Osii in eo descriptam, quæ aliquot suppositionis indicia notat? Neque vero collectionis Corbeiosens antiquitatem cum P. Constantio obtrudas. Cum enim in ea, ut paulo ante monuimus, Nicæni canones ex Dionysiana versione producantur, hæc Corbeiosens collectio posterior est utique ipsa versione Dionysii, nempe Isidoriana et Prisca, ac multo magis originali codice Græco, ex quo ea annotatio in easdem versiones manavit; nec ulla ratio esse potest ob quam his omnibus anterioribus testibus eam notationem probantibus Corbeiosens posterior collectio anteferenda sit. Immo vero interlocutio Osii, quæ hæc sola collectione fulcitur, ex tot anterioribus testibus qui Gangrensem synodum Nicæna posteriorem prodiderunt, supposititia evidenter cognoscitur, siquidem Gangrenses canones in Nicæna lectos et anteriores indigitat, ut P. Constantius interpretatus est.

4. Quid quod eandem notationem chronica confirmant duo Græci scriptores, Socrates et Sozomenus, Gangrensisque synodi tempus non tam Nicæno quam Sardicensi concilio posterius esse satis declarant? Tota hæc questio ex ea pendet, quisnam fuerit Eustathius, qui in synodica Gangrensis canonibus præfixa et ad Armenicæ episcopos scripta memoratur. Omnes antiqui scriptores cum Socrate (Lib. II, c. 43) et Sozomene (Lib. III, c. 14) conveniunt in statuendo Eustathio episcopo Sebasteno, qui quidem in Armenia sub medium quartum sæculum vixit. Porro Sozomenus Eustathium excusare videtur, quasi non ipse, sed discipuli ejus, qui in partes abierant, fuerint earum hæresum assertores, quæ in ea synodo condemnatae sunt; synodiceque contextus hæc interpretationi favet, quatenus Eustathianos potissimum perstringit. Hos inter S. Epiphanius, hæres. 75, nominat Aerium, ipsique sane plures ex his erroribus qui in ea synodica feriuntur attribuit.

A Quod si alios errores adlit, de quibus in eadem synodica ne verbum quidem, hi ab ipso Aerio posterius additi credi possunt. Vide in hæc rem plura in Vita S. Basilii, quam P. Benedictini præfixerunt tomo tertio Operum ejusdem, cap. 5, n. 4, 5 et 6. Illa vero oppositio quæ ingeritur ex eo quod Eustathius in synodica memoratus non appellatur episcopus, minima est: cui profecto prævalet concordia errorum qui in ea notantur cum illis qui Eustathii Sebasteni discipulis ab Epiphanio ascribuntur.

5. Non levis autem hujus sententiæ confirmatio ex inscriptione seu nominibus episcoporum synodice præfixis colligi potest. Hæc inscriptio non solum in Græco, verum etiam in diversarum collectionum atque versionum exemplaribus Latinis, quæ synodicam præferunt, primum locum tribuit Eusebio. In libello synodico, ubi de Gangrensi concilio agitur, hæc leguntur: *διος, Διονυ προξιδεμ ηαβουι.* Cum vero nullus hujus nominis episcopus in laudata inscriptione usquam notetur, quidam suspicati sunt legendum esse *Osium*, quem sane inter Gangrenses Patres in eadem inscriptione recensitos vulgari conciliorum ex aliquo codice præferunt, s: c: *Osius Cordubensis (Tom. II edit. Ven., col. 423).* At hujus synodice Græcum textum habemus, ac duas præterea versiones Isidorianam et prisicam. Dionysius enim synodicam omisit; in Hadriana vero collectione, quæ canones ex Dionysio recepit, synodice ex interpretatione Isidoriana addita fuit. Porro Osii nomen non solum abest ab originali Græco, verum etiam ab antiquissimis et præstantioribus codicibus utriusque versionis Isidorianæ et prisicæ; immo etiam ab Hadriana quos conferre licuit: ex quibus episcoporum nomina describuntur tom. II, Conc., c. I. 428, a. Confer not. 9 in cap. 4 Codicis canonum, quem hoc tomo edemus col. 421. Etsi igitur in aliquo posteriori codice collectionis Isidorianæ, vel Hadrianae, cujus mentio in vulgatis conciliorum facta non fuit, Osii nomen legatur, nihil tamen dubitandum est quin præter Græci textus et aliorum codicum Latinorum fidem cujuspiam librarii arbitrio insertum fuerit. Hujus quidem additamenti illud etiam indicium esse potest, quod cum alii episcopi sine civitatis nomine in inscriptione proferantur, in solo Osio *Cordubensis* patronymicum nomen noletur. Cum ergo Osius inter Patres Gangrenses referendus non sit, in libello Synodico non *διος*, sed *βίος* mutile. [xxv] scriptum credimus pro *Ευσεβίος*, *Eusebium*: cujus sane nomen cum et Græci et Latini omnes catalogi, seu inscriptiones omnes primum recensent, hunc Gangrensis synodi præsidem jure arbitrantur. Hic autem non alius fuisse videtur nisi Eusebius Cæsariensis Cappadociae episcopus, qui cum ex suæ sedis prerogativa in tota diocesi Pontica, ac proinde in Paphlagonia et Armenia primatum gereret, Gangrensi concilio ejusdem diocesis præfuit. Hujus autem ætas concinit cum Eustathii Sebasteni ac discipulorum ejus tempore: cumque idem Eusebius S. Basilii Magni celebri prædecessor Cæsariensem sedem tenuerit ab an. 362 ad an. 370, intra hoc spatium Gangrensem synodum habitam fuisse non immerito colligimus. Ita quidem Socratis ac Sozomeni testimonia, Eustathii et Eusebii tempus, libelli Synodici et inscriptio nis seu catalogi episcoporum ordo probe concordant, verissimaque evincitur ea chronica annotatio qua Gangrenses canones post Nicænos conditi traduntur.

6. Hæc sententia qua synodum Gangrensem locavimus inter annum 362 et 370, recepta fuisset a pluribus, nisi obstitisset ordo canonum Græci codicis, in quo Gangrenses Antiochenis præmittuntur. Hinc enim Antiocheno concilio anteriores dicendi videntur, quod cum Eusebio Cæsariensis in Cappadocia, et Eustathii Sebasteni ævo nequaquam concinit. Hæc autem obiectio, quæ Tillemontium (Not. 27 et 28. in S. Basil., tom. IX) aliosque magni nominis viros maxime movit, facile dissolvitur ex

constantis, cap. 2, n. 5, ubi primigeniam Græcam A collectionem in canonibus Gangresibus desisse, Antiochenos vero cum cæteris, intactis primævo codicis ordinis, posteriori additamento Gangresibus suis subjectos coniecimus.

§ 2. Canonum Antiochenorum celebritas. *Varie sententia de eorum auctoribus ac temporibus. Ostenditur eos non pertinere, ut hactenus invaluit, ad synodum Antiochenam ab Eusebianis hæreticis coactam in encænâ anno 344, sed ad aliam anteriorem ex Nicænis sere Patribus celebratam anno 332. Catalogus Patrum ejusdem synodi in conciliis vulgatus post synodicam suppositivus probatur. De numero Patrum qui eosdem canones ediderunt.*

7. Antiochenorum canonum fons est Græca collectio, ex qua lidem Latinitate donati triplici versione Isidoriana, Prisca et Dionysiana, in Latinis collectiones transierunt. Cum Chalcedonenses Patres aliquot ex his canonibus allegarunt, Græco canonum codice usi sunt, qui continuam numerorum seriem præferebat, uti capite primo observavimus. Magnam porro ipsa canonibus celebritatem auctoritatemque conciliavit hæc generalis synodus, quæ eosdem canones veluti Patrum regulas habuit. Nam actione quarta, recitato Antiochæno canone quinto, *Omnes reverendissimi episcopi clamaverunt: Hæc juxta regulam Patrum. Joannes II, inter canones ad Cæsarium Arelatensem directos quartum et decimum quintum Antiochenos descripsit. Zacharias papa eosdem canones beatæ Patrum sanctiones vocat in epist. 7, ad Pipinum. Nicolaus I, epist. 9, ad Michaelem imperatorem, venerabiles Antiochenos et sacros canones appellat. Leo IV, in Romano concilio, eorundem canonum honorificentissime membra his verbis: Quid aliud arbitrari aut præferre volumus, nisi ut sancti Patres, qui in Antiochæno concilio residentes, tertio capitulo promulgarunt, et inviolabiliter statuerunt (Tom. IX Concil. Ven. ad., col. 1157)?*

8. Magni vero interest horum canonum auctores cognoscere: male enim apud nonnullos audierunt. Quatuor hæc in re sententias invenimus. Prima est cardinalis Bellarmini, lib. 1 de Conciliis, c. 6, ubi, recensitis quatuor Antiochenis conciliis, ait: *Quintum est catholicam provinciam episcoporum triginta, casus canones 25 habentur tomo I Conciliorum. Videtur fuisse tempore Joviani et Liberii. Vide Sozomenum, lib. vi, c. 4. At Sozomenus hoc loco memorat concilium Antiochiæ coactum anno 363, sub Meletio, cui solum tribuit synodicam ad Jovianum circa fidem, non ulius canonis ab eo editi. meminit. Cum porro episcopi eidem synodice subscripti ab episcopis qui canonibus Antiochenis subjiciuntur diversi sint, qui non videat eosdem canones ad aliam Antiochenam synodum pertinere?*

[XVII] 9. Secunda sententia est eminentissimi Baronii et aliorum quamplurium, qui eosdem canones conditos putant in concilio Antiochæno ab Eusebianis adversus S. Athanasium habito anno 344, occasione dedicationis celeberrimæ ecclesiæ Antiochæ, quam Constantinus Magnus ædificare cepit, et Constantius ejus filius absolverat. Hujus sententia duo fundamenta sunt. Primum est inscriptio in encænâ, seu in dedicatione eidem canonibus præfixa in antiquis versionibus Dionysio-Hadriano et prisca, quæ indicio sunt eandem inscriptionem in Græco quoque ab interpretibus olim inventam fuisse. Secundum est testimonium Palladii et aliorum defensorum S. Joannis Chrysostomi, cui cum objectus fuisset Antiochenus canon quartus, illi hæc canonem a quadraginta Arianis adversus S. Athanasium editum fuisse reposuerunt. Ariani autem, qui S. Athanasium Antiochiæ condemnandum curarunt, pertinent ad Antiochenam synodum in encænâ celebratam anno 344.

10. Hæc vero Baronii sententia Schelestratio improbabilis visa est, quippe quod incredibile existi-

met canones ab Arianis conditos ab Ecclesia tum Græca tum Latina fuisse receptos. Igitur in opere de Antiochæno concilio, Antuerpiæ impresso anno 1681, probare studet viginti quaque canones esse quidem Antiochæni concilii in encænâ coacti anno 344, at eos perperam Arianis tribui. Licet enim ibidem convenissent Ariani quadraginta, plures tamen catholicos antistites isdem canonibus auctoritatem dedisse contendit. Illum vero canonem, qui Joanni Chrysostomo objectus, quadraginta Arianis a Palladio tribuitur, diversum esse censet a canone quarto, qui non a quadraginta, sed a nonaginta quinque circiter episcopis, ac plerisque ex his catholicis, in laudata synodo una cum cæteris canonibus sancitus fuit. Hinc ipsa canonis Chrysostomo objecti verba, quæ Palladius recitat, a canone quarto Antiochæno discrepare contendit; ac idcirco eum canonem a Palladio descriptum, post synodum in encænâ a solis Eusebianis conditum putat adversus S. Athanasium, quem post eam synodum ab eisdem damnatum ostendere nititur. (Qui vero rerum gestarum historiam diligentius scrutati sunt, sicut in pleniori illa synodo occasione encænâ coacta Eusebianos licet pauciores prævaluisse, et illi synodi in Athanasii condemnationem alios etiam episcopos portraxisse certis testimoniis demonstrarunt; ita canonem S. Joanni Chrysostomo objectum, et contra S. Athanasium, uti traditur, editum, initio ejusdem synodi a cæteris Patribus conditum, ac ipsum esse Antiochenum canonem quartum, nihil dubitant. Quod si verba hujus quarti canonis et ejus quem Palladius prædicat non omnino conveniant, quid refert, cum sensus utrobique idem sit? Neque enim Palladius canonem ipsum, eandem verbis recitavit, sed ejus compendium expressit in eam sensum quem Joannes Chrysostomus circumstantiis forebat. Tota varietas est quia apud Palladium leguntur verba *juste vel injuste*, quæ non quartus non exhibet. At Chrysostomi hostes impacta eidem crimina probari non posse videntes, non de alio crimine, sed hoc solum in iudicium adduci oportere dicebant, nimirum quod post abdicationem abaque concilii sententia se ipse in episcopali sede collocaverat (Secret., lib. vi, c. 16). In id autem Antiochænum canonem quartum obrudentes, qui id vetabat, perinde erat ac si dicerent huic canonem æque valere, sive quis *juste*, sive quis *injuste* depositus fuerit: huncque sensum rei sibi congruentem Palladius exposuit, ut objecti canonis vim ac perveram interpretationem elideret. Certo hæc canonem Palladius non aliunde quam ex collectione Græca cognovit, ac ob inscriptionem in encænâ, quam suus Græcus ejusdem collectionis codex præferebat, eundem Arianis attribuit, quos quidem in encænâ condemnasse S. Athanasium ex historia didicerat. Quare Socrates, qui ex Palladio ac ex alio S. Joannis Chrysostomi defensoribus sumpsit quæ ad ejusdem Joannis causam pertinent, non solum canonem quartum, sed omnes Antiochenos canones eidem concilio in encænâ habito ascripsit.

11. Tillemontius vero, etsi de hoc quarto canone nihil dubitet, quia ab Eusebianis conditus fuerit in synodo anni 344, non pauca tamen, quæ in editione horum canonum leguntur, et concilio et eisdem Eusebianis non convenire animadvertit. Præmissa canonibus epistola, tempus pacificum indicans, magne rerum perturbationi ab Arianis hoc tempore et hæc præsertim in synodo [XVII] excitata nequaquam congruit. Quidam etiam canones Eusebianis auctoribus tribui non posse videntur. Gregorii enim Alexandrini ordinatio in eodem concilio peracta reprobat canonem 19, et Eusebii Nicomediensis translationes rejiciuntur canone 21; nec verosimile est ab Arianis sub Constantio prævalentibus Nicænam synodum solemnè honore laudatam fuisse canone primo, in quo etiam de Constantia adhuc vivente potius quam mortuo sermo est. Numerus quoque tam exiguus episcoporum triginta præfixus vel subjectus canoni-

has non convenit cum illo multo majore synodi anni 341, cum præsertim inter illos non inveniatur ea præcipua Eusebianorum capita, que in hac synodo omnia genuerunt, desique inter ipsos Flacillus, qui eo anno Antiochenam Ecclesiam regens abesse non debuit. Præterea episcopi qui canonum auctores fuerunt coacti dicuntur ex provinciis diocesis Orientis Antiochæno episcopo subditis, cum synodus habita in conciliis ex aliis etiam Pontis ac Thraciæ diocæsis coaluerit. Hinc laudatus Tillemontius suspicatus est (Not. 26 in *Arian. Hist.*) duo concilia Antiochæna a collectore Græco in unum fuisse confusa, nimirum illud frequentissimum in conciliis habitum anno 341, cui attribuitur canonem quartum in Athanasium Eusebianorum opera constitutum, et fortassis etiam duodecimum, quem adversus eundem editum existimat; ac alterum ex provinciis Antiochæno episcopo subiectis eactum ante annum 335, cui epistolam, subscriptiones et reliquos canones ascribendos opinatur.

12. Nobis hæc Tillemontii opinio, etsi probabilior cæteris videatur, non tamen plane satisfacit. Hanc enim Græci antiqui collectoris confusionem improbabilem credimus. Duo nimirum canones quartum et duodecimum, qui ab Eusebianis in conciliis constituti creduntur, collector non intermiscuisset canonibus alterius synodi, si a diversis synodiis editos ac distinctos actus fulset; sed in fine addidisset. Cum in unum juncti fuerunt Nicæni et Sardicenses canones, prius Nicæni, dein Sardicenses descripti fuere. Ita etiam cum in Græco codice canones concilii Constantinopolitani anni 381 et alii duo alius synodi copulati fuerunt, isti duo post illos subiecti inveniantur. Vel igitur omnes Antiochæni canones synodo anni 341 ascribendi sunt, si canoa quartus, vel etiam duodecimus, Eusebianos habuit auctores; vel omnes in anteriori synodo sancti fuerunt, nec nisi per allectionem et errorem quartus canon concilio anni 341 Chrysostrami tempore ascriptus fuit. Quid porro? Nos observationes Tillemontii gravissimas judicantes, ac sollicitius hæc in re inquirentes, sum antea Antiochenam conciliam inveniri posse, cui omnes canones convenirent, feliciter tandem deteximus hos prorsus convenire Antiochæna synodo anni 332.

13. Cum nomina episcoporum quibus Antiochæni canones tribuantur hujus rei nobis indicio fuerint, de his nonnulla exactius præmittenda sunt. Græca collectio cam ad nos pervenerit ex Græcis codicibus circa Photii tempora exaratis, qui nonnulla antiquorum codicum prætermisere, episcoporum nominibus caret, sed provincias tantum commemorat ex quibus episcopi conveniunt, his verbis: *Sancta et pacifica synodus a Deo congregata in Antiochia ex provinciis Syriæ Cæles, Phœnicia, Palæstina, Arabia, Mesopotamia, Cilicia, Isauria, iis que per provincias sunt transiitibus sanctis sacerdotibus in Domino salutem.* Nomina vero episcoporum conservata nobis fuerunt in vetustissimis Latinis versionibus, que olim ex Græcis vetustioribus exemplis hos canones recepere. In versione Isidoriana triginta episcopi recensentur; in versione autem præca duo tantum et viginti episcoporum nomina designantur, que tamen cum Isidorianæ versionis nominibus conveniunt. Dionysii interpretatio nomina episcoporum omittit, uti colligimus ex duobus mss. purum Dionysium continentibus, Vat. 5345 et Palat. 577. In mss. vero collectionis Hadrianæ, que Dionysianam versionem recepit, episcoporum nomina ex alio fonte adjuncta fuere. In his autem Hadrianæ codicibus septem primis episcopis sua cuique provincia assignatur. Hæc vero provincias septem cum illis et Græco codice paulo ante memoratis concordant. Sic enim ibidem legitur: *Eusebius Palæstinensis, Theodotus Mesopotamianus, Theodoros Isauricus, Antiochus Phœnicensis, Agapius Arabianus, Alphius Ciliciensis* (ita legendum ex codice Pitæano, quem Harduinus laudat; alias, neu-

done, *Villicensis, [xviii] vel Syriensis), Narcissus Cæles Syriæ.* Reliqui porro episcopi sine provincialium nomine subjiiciuntur. In vulgatis autem conciliorum post epistolam synodicam canonibus Antiochæni præmissam episcoporum catalogus sic describitur, ut quævis provincia cum suis episcopis, et quivis episcopus cum suæ urbis nomine offeratur: *Provincia Palæstina, Eusebius Gadarenus; Provincia Phœnicia, Anatolius Emisenus; Aeneas Ptolemaidis, etc.* (Tom. II *Conc. Ven. ed.*, col. 585). Hanc catalogi methodum nulli, ut notavit Harduinus, codices exhibent. Hic itaque catalogus ab aliquo studioso posterius compactus fuit, qui Antiochæna synodi Patres ad septem Orientales provincias in Isidorianæ versionis codicibus nominatas pertinere intelligens (Vid. *Anac tomum*, col. 424), conferensque cum catalogo Patrum Nicænorum (plerique enim utrobique convenerunt), ex hoc catalogo urbes et provincias singulorum excerptis atque descripsit: cumque duorum episcoporum Patricii et Alexandri, nomina inter episcopos illarum septem provincialium in Nicæno catalogo non invenerit, hos sine ulla urbis ac provinciarum designatione in finem rejectit, addito hi: Eustathio, quippe quem ab Eustathio Antiochæno jam deposito diversum esse pensaverat. Hic porro studiosus vir dum Eusebium, qui in Palæstina fuit episcopus Cæsariensis, *Gadarensem* effecit, e catalogo Nicænorum Patrum, qui exhibetur in codicibus Hadrianis, errorem ebibat. Dux versiones, Isidoriana et præca, inter episcopos Palæstinæ duos Sebastenos efferrunt, sic: *Mariusus Sebastenus, Galianus Sebastus*, ac dein præsequuntur: *Eusebius Cæsariensis, Sabinus Gadarenus, Leontius Ascalon.*, etc. (Vid. *infra col. 58*). In mss. vero Hadrianis ne duo eisdem Sebastis episcopi referrentur, post Marinum Sebastenum urbium nomina a subsequenti episcopo traducta fuerunt ad præcedentem, sic: *Galianus Cæsariensis, Eusebius Gadarenus, Sabinus Ascalon.*, etc. Hoc vero errore studiosi illius viri excepto, designatio urbium et provincialium in cæteris episcopis ex Nicæno catalogo deducta non improbabili videri potest, cum plerique Antiochæni Patres fuerint etiam Nicæni. Hinc porro quædam erroneum potius esse cum catalogum in Hadrianis exemplis descriptum, que septem primis episcopis sua cuique provincia assignatur. Primi enim tantum episcopi *Eusebius Palæstinensis* provincia cum Nicæno catalogo congruit, cæterorum non item: ac propterea palam sit septem provincialium nomina que in Græco textu et in versione Isidoriana separatim proferuntur, ita ut singula aliquos tantum episcopos indeterminate respiciant, in mss. Hadrianis librarii alicujus arbitrio assuta et accommodata fuisse septem primis episcopis, nullo præmissa examine num ipsa conveniret provincia que cuique affixa fuit. In Græca origine, quam ex antiquis versionibus agnoscimus, sola nomina episcoporum sine ulla provinciarum notatione expressa fuerunt: nec sicubi aliqui episcoporum nominibus additur, solius provinciarum sed civitatis præsertim nomen designari solet.

14. His notitiis præmissis, anno 332, Antiochæna sede vacante ante electionem Euphronii, synodus Antiochæna convocata fuit, ut novum antistitem crearet. In hanc rem soli episcopi Antiochæna diocesis convenire debebant. Cum epistola Constantiniana ad Antiochenam synodum hac de causa congregatam inscribatur *Theodoto, Theodoro, Narcisso, Aelio, Alpheo, et reliquis episcopis qui sunt Antiochia; Euseb de Vita Constantini, lib. III, c. 62*, hos præcipuos ejusdem synodi episcopos ex provinciis ejus diocesis fuisse, nihil est dubitandum. Alia porro peculiaris ejusdem imperatoris epistola eandem in rem scripta fuit ad Eusebium Cæsariensem, qui cum ex provincia Palæstinæ Antiochæno eodem accessisset, deficiente episcopo Antiochæno, primas in eodem concilio partes pro sua celebritate passisse cognoscitur. Separatim vero is a cæteris episcopis ad Constantianum scripserat, eo quod omnium vota in ejus elec-

ctone concentrisset, a qua ipse abhorrens, noluit suum nomen synodice cæterorum epistolæ inscribere, qua ipse confirmatus et probatus; sed aliis literis ne hoc fieret citate postulavit. Habes igitur in hac Antiochena synodo præcipua episcoporum nomina qui ex provinciis Antiochenæ dioceseos anno 332 convenerant, nimirum Eusebii, Theodoti, [xlii] Theodori, Narcisi, Aetii, et Alpei. In his autem sex nomine vides quinque eorum nomina quos primo loco ex Hadrianis codicibus paulo ante retulimus? Unus Aetius, qui inter Nicænos Patres Lyddæ episcopus in Palæstina traditur, in catalogo eorumdem codicum deest: qui tamen errore librariorum, vel auctoris Græcæ collectionis, levissima mutatione perperam traductus videtur in *Eniam*, sive *Eniam*, uti legitur in iisdem mss. Hadrianis, pro quo auctor versionis Isidorianæ *Eniam* reddidit. Igitur nihil dubii esse debet quin laudati canones in hac Antiochena synodo anni 332 conditi fuerint, non vero in illa anni 341.

15. Id autem ex eo maxime confirmatur, quia hæc in sententia omnes a Tillemontio propositæ difficultates solvuntur, probeque omnia conciliantur. Pax, quam post gravissimum Antiochenæ Ecclesiæ dissidium Constantinus feliciter compositam in epistola ad populum Antiochenum gratulatur, mire congruit cum illis Antiochenæ synodice verbis: *Sancta et pacifica synodus*, etc., *Gratia et veritas Jesu Christi Domini et Salvatoris nostri sanctam Antiochenam Ecclesiam visitans, et in unum connectens per concordiam et consensum peccatissimi spiritus*, etc. (*Euseb. l. iii de Vit. Constant., c. 60*). Eusebius Cæsariensis, cujus interventu pax inter Antiochenos facta fuit (*Ibid., c. 50*), primas, uti monuimus, in eadem synodo partes gessit; ac proinde primus tum in catalogo canonibus præfixo, tum in subscriptionibus apud omnes nominatur. Deest autem nomen episcopi Antiocheni, quippe hæc synodus habita fuit Antiochena sede vacante. Cum porro idem Eusebius translationem seu mutationem sedis recusasset, canon 21, qui has translationes vetat, huic synodo maxime congruit; cum præsertim imperator has translationes ecclesiasticæ disciplinæ contrarias suis ad synodum litteris declarans, id se cupere scripserit, ut ante electionem iovi præsulis ea decernerentur quæ apostolorum traditioni consentiant. *His enim præsertim, inquit, contra prudentiam juxta Ecclesiæ regulam et apostolicam traditionem ita hanc electionem dirigere poterit, quemadmodum ecclesiasticæ disciplinæ ratio postulat* (*Ibid., c. 62*). Hinc præcisum tempus quo in hac Synodo conditi fuerunt canones manifestum est, nimirum post imperatoris litteras et ante electionem Euphronii. Cum porro hic ab episcopis tum dioceseos fuerit ordiatus, canon decimus nonus nihil repugnat. Niema synodus vivente Constantino maximo honore habita erat; ac propterea primus canon huic synodo ac tempori optime congruit, Eusebio præsertim curante, qui constitutum Nicænum de Paschate in eo canone confirmatum eximie laudibus extulit (*Ibid., c. 18*). Numerus episcoporum triginta et provinciæ septem solius Antiochenæ diocesis, tum in Græco textu, tum in versionibus Latinis, recensitæ cum hac synodo probe conveniunt, quæ cum alia pleniori synodo anni 341 nulla ratione concordant. Quod si Theodorus, Jacobus et Anatolius, in catalogo Antiocheno descripti, essent, ut videntur, Theodorus Laodiceus, Jacobus Nisibensis et Anatolius Emisensis, qui in Nicæno catalogo inveniuntur, nova evidentior confirmatio accederet ad constituendam synodum anni 332, et excludendam illam anni 341. Etenim anno 335 Laodiceam sedem non tenebat amplius Theodorus, sed Georgius, qui in synodo Tyri anni ejusdem sedit, ut liquet ex Athanasii apologia secunda. S. Jacobus Nisibensis anno 349 epochæ Græcorum, id est æræ vulgaris anno 338, e vivis excesserat, ut in Edesseno Chronico notatur, nec non in alio Chronico Dionysii

patriarchæ Jacobitarum apud Josephum Simonium Assemanum, tom. I Bibliothecæ Orientalis, pag. 18 et 395. Anatolius tandem Emisensis in concilio anni 341 interesse non potuit, cum initio ejusdem concilii Eusebius Emisensæ Ecclesiæ episcopus datus fuerit. In hac igitur tanta rerum omnium concordia cum sola synodo anni 332, quis adhuc ambigere potest num canones Antiocheni eidem synodo adjudicandi sint?

16. Neque vero scrupulum incutiat canon quartus, quem contra S. Athanasium in Arianorum synodo anni 341 editum defensores S. Joannis Chrysostomi tradiderunt. Nam præterquam quod id negant Theophiliani ejusdem Chrysostomi hostes, qui eundem canonem opposuerant, ipsius defensores in hoc errasse credimus, ac in eundem errorem induxisse etiam alios tum veteres, tum recentiores. Omnis enim quæ S. Athanasio ab Eusebianis objecta fuerunt crimina exacte referuntur in epistola Julii papæ, et in Operibus ipsius [xxx] S. Athanasii. In his autem nullum usquam indicium est ejus criminis canone quarto perstricti, quod scilicet post depositionem sine ullo novo judicio in suam sedem redierit, cum tamen hoc maxime crimen ab illis opponendum fuerit, si contra Athanasium eum canonem edidissent. Id solum præsumperunt defensores S. Joannis Chrysostomi, eo quod hunc canonem eidem sancto episcopo a Theophiliani objectum inter Antiochenos nacti, solum cognoscere Antiochenam synodum in eucæulis habitam anno 341, quam condemnasse S. Athanasium ex aliis documentis notissimum erat. Hinc etiam per errorem huic frequentiori ac pleniori synodo ascripserunt minorem numerum episcoporum quadraginta, ut ex Palladio audivimus, apud quem tamen per *τεσσαράκοντα, quadraginta*, legendum est *τρίκοντα, triginta*; totidem enim præferebat Græca collectio, uti ex versionibus antiquis Isidoriana et Hadriana colligere licet. Hunc nimirum episcoporum numerum illi non ex ipsis Actis synodi anni 341, sed ex Græca collectione evidentè sumpserunt. Si enim Acta ejus synodi consulissent, et in his reperissent canones, non triginta, vel quadraginta, sed 95 circiter episcopos in eo concilio coactos didicissent. Eo igitur præjudicio, quo solam synodum Antiochenam anni 341 cognoscere, hos canones in Græca collectione inventos cum eodem triginta seu quadraginta episcoporum numero eidem synodo tribuerunt. Immo hunc errorem ebibisse videntur ex ipsa inscriptione Græci codicis, quæ in quibusdam exemplaribus eosdem canones constitutos præferebat Antiochiæ *In eucæntis*. In quibusdam exemplaribus Græcis diximus, non autem in omnibus. Cum enim voces *In eucæntis* pura Dionysii versio in antea memoratis codicibus exhibita prætereat, Græcum Dionysii exemplum easdem caruisse manifestat. Ex his porro si Innocentius I, epist. 7, n. 3, Antiochenos canones hæreticis auctoribus tribuit; cum id non ex propria notitia, sed ex relatione defensorum Chrysostomi, quibus respondet, scripserit (solos quidem Nicænos canones Romanam Ecclesiam agnoscere ibidem fatetur), nihil movere debet, sicut nec posteriorum scriptorum auctoritas, qui eandem rem ex iisdem Chrysostomi defensoribus tradiderunt.

17. Interim si canon quartus contra S. Athanasium editus non credatur in synodo anni 341, nihil per se continet quod ecclesiasticæ disciplinæ non maxime congruat: unde nihil mirum si ab Ecclesia, tum Græca, tum Latina, inter regulas Patrum relatus fuit cum cæteris canonibus Antiochenis, qui per sese similiter, perversa interpretatione seclusa, æquissimi sunt. Etsi enim canones secundus et quintus in concilio anni 332 editi videantur, contra eos catholicos qui, cum S. Eustathio Antiocheno, aliquanto ante inique Arianorum arte deposito, communicantes, eorum episcoporum qui illi subrogati fuerant communionem recusabant; cum tamen iidem hæretici, Constantino imperante oculi, in eo deponendo non

veram causam ob quam veluti Nicænæ fidei acerrimus defensor empendendum curarunt, sed scititia crimina ea fallacia produxerint quæ multos etiam non Arianos decipit; jure depositus credi potuit, justique probe habiti fuerunt illi canones qui contra Eustathianos successorum ejus communionem viantes in hoc concilio statuti sunt. Hoc autem dolo reposito, iidem canones adversus schisma editi adeo iusti sunt, ut in easdem pertrahere poterint etiam S. Jacobum Nisibensem et S. Paulum Neocæsariensem, siquidem hi sunt illi Jacobus et Paulus qui in hujus synodi catalogo recensentur. Nihil ergo dubii superest quod minis omnes hi canones Antiochenæ synodo anni 332 adjudicentur.

CAPUT V.

De Canonibus Sardicensibus. Hi duplici exemplo ab ipsa synodo editi, Græcè, et Latine. Horum exemplorum discrimen. Quid sentiendum de insignibus prioribus lectionibus exemplarum Latinorum, ob quas nonnulli diversas interpretationes Latinas præterri opinati sunt.

1. Cum synodus Sardicensis in epistola ad Julium papam apud S. Hilarium, fragm. 1, n. 10, eam meminit quæ acta sunt, quæ gesta, quæ constituta, voce constituta canones ab eadem conditos indicari nemo audivit. [xxvi] At nonnullis dubium est num iidem canones Græce an Latine editi fuerint. Cum plerique Sardicenses Patres Græco sermone uterentur, pauciores Latino; canones Græce potius quam Latine falsè scripto opinio invaluit. Hinc antequam videretur Dionysii Exigii epistola ad Stephanum, credebatur a pluribus Latinum textum eorundem canonum ab eodem vulgatum esse versionem ex Græco; idque eo credibilius fiebat, quia Latinus item textus ab Isidoro receptus alia interpretatio videbatur. Hæc sententia antiquis etiam temporibus obtinebat; in vetusto enim codice 55 capituli Veronensis, post descriptos canones Sardicensis ex Græco Latine redditos, alia posteriori, sed antiqua manu subiunguntur iidem canones uti a Dionysio editi fuerant hoc titulo ipsis præfixo: *Item iidem canones secundum aliam translationem*. Ed. io quoque eorundem canonum inserta versioni prisæ, quam hoc tomo recudemus, ita a Dionysiana et Isidoriana lectione discrepat, ut non ex eodem originali Latino, sed ex diversa interpretatione tanta varietas profecta videatur. Cum porro observatum fuit Dionysium in laudata epistola testari se statuta Sardicensis concilii et Africani dedisse, quæ Latine sunt edita; sicut Africana statuta ab origine prodierunt Latine, ita etiam Sardicensia Latine ab ipsa synodo edita fuisse cogitar copit.

2. Ne autem Græcos textus, quem habemus, interpretatio credatur ex originali Latino, Sardicenses canones duplici originali exemplo in ipso concilio scriptos credere oportet. Græco minime pro Græcis Patribus, et pro Latinis Latino. Aliquot hujus concilii epistolæ habemus, quæ vel ad omnes episcopos misse, Græcos præsertim respiciebant, vel ad Græcos Ecclesiæ scriptæ fuerunt. Harum Græcos textus invenitur, vel interpretatio Latina ex Græco, propterea quod Græce editæ sunt. At epistolam ad Julium papam Latine tantum habemus tum apud S. Hilarium, tum in aliquot collectionibus Latinis, quæ eam ab Hilario non videntur recepisse, cum in subscriptionibus aliquantulum discrepent. Nihil tamen minus nlem est in omnibus Latinis textus, eo quod tum Hilarius, tum earum collectionum auctores eam epistolam derivarunt ex eodem originali Latino, ex quo aliquæ exemplaria olim vulgata fuerant. Sardicenses scilicet Patres, inter quos non pauci erant Latini, non Græce, sed Latine scribendum putarunt ad Julium pontificem, qui Latina lingua utebatur. In cæteris Græcis concilii a Ancyano, Neocæsariensi, Nicæno, Gangræsi, Antiocheno, Laodiceno, et Constantino-

politano, ex quibus canones Latine redditos suscepimus, vel nulli, ve. paucissimi Latini episcopi aderant: unde nil mirum si iidem canones Græce tantum exarati fuere. In concilio autem Sardicensi, etsi plures essent Græci, non pauci tamen Latini Patres convenerunt ex Italia, Gallia, Hispania, Africa, atque Pannoniis: septem enim et viginti saltem episcopus ad hæc provincias pertinere ex catalogo Patrum Sardicensium paulo post subiiciendo palam fiet. Canones autem cum non pro solis Græcis, sed pro Latinis etiam fuissent constituti, et nonnulli quidem in gratiam potissimum Latinorum, non tam Græce pro Græcis, quam Latine pro Latinis Patribus exarati fuerant. Quod si generalis eorum concilii synodus ad Græcos non minus quam ad Latinos missa non tam Græco quam Latino sermone edita videatur, ut indicant formæ Latini exempli apud Hilarium diversæ prorsus a Græco textu, quæ interpretati ioni congruunt; quanto magis ipsidum de canonibus iudicandum est (V. d. t. II Concil. V. edit., col. 700 et 711)?

3. Hujus duplicis originis exempli canonum evident argumentum præbent aliquot, nec exigua discrimina inter Græcum textum atque Latinum, ob quæ alter ab altero per translationem profectus dici nequit. In vulgato Græco tres canones desunt qui leguntur in quovis textu Latino, ut sunt apud Isidorum canones, 10, 12 et 18; et e contra duo canones habent a quovis Latino textu, qui in Græco inveniuntur, can. 18 et 19. Quod si unus e tribus canonibus in vulgato Græco deficientibus, nimirum canon apud Isidorum 18, qui incipit *Januarius*, exstabat in eo Græco exemplo ex quo sumpta fuit antiquissima eorundem canonum versio hoc tomo edenda nobisque conservata in memorato ms. 55 capituli Veronensis, nullibi tamen invenire licuit in Græco duos alios canones, qui sunt in Latino exemplo; sicut inter tot diversæ originis exemplaria textus Latini nullibi reperire licuit duos illos canones [xxxii] quos omnia Græca exemplaria constanter exhibent. Si alter textus alterius interpretatio fuisset, item procul dubio canones tum in Latino tum in Græco legæ entur, nec unus textus alios canone omittere, alios adderet. Accedit ordo canonum in utroque textu plane diversus. Licet enim ordo canonum Græci textus in omnibus mss. conveniat, sicut et ordo canonum Latini textus in Latinis diversæ originis collectionibus idem de, reherditur, ord. tam n canonum Græci textus ab ordine canonum textus Latini maxime discre, at, quod ab interpretatione alterius ex ali eo alienissimum est.

4. Aliam apertorem duplicis originis Græci et Latini rationem proponimus. Duo e monos in Græco *metropolitani* mentionem ingerunt, quam in Latino frustra requireres. Canon sextus Græcus ita Latine redatur: *Si contigerit in una provincia, in qua sunt plurimi episcopi, unum episcopum conveniri non interesse, et ille per quamdam negligentiam nolit convenire, et episcoporum institutioni ei electioni assentiri, congregati autem populi multitudo instat ut fiat institutio episcopi qui ab eis postulatur; oportet illum prius qui non adfuerit episcopum admoneri per litteras curæ huius provincie, nempe episcopi metropolitani, quod rogat p pulus sibi pastorem dari: et exist. mo recte habere hunc quoque expectari ut adsit. Si autem huius rogatus non adfuerit, ac ne scripserit quidem, populi voluntati satisfaciat. Oportet autem ex vicina quoque provincia accessum episcopos ad metropolitani episcopi institutionem. Antiquissima versio e Græco, quæ in laudato codice Veronensi legitur, pro ad metropolitani episcopi institutionem habet ad ordinationem episcoporum, cujus versionis sensus contextui conveniens (neque enim de metropolitano, sed de ordinatione episcopi a metropolitano peragenda agitur) aliam meliorem quam in vulgatis Græci textus lectionem interpreti præ oculis fuisse significat. In Latino autem Dionysii textu hic idem canon num. 5 dicitur sic:*

Si contigerit in una provincia, in qua plurimi fuerint episcopi, unum forte remanere episcopum; ille vero pro negligens iam noluerit ordinare episcopum, et populi conveniant; episcopi vicinæ provinciæ debent illum prius convenire episcopum qui in ea provincia moratur, et ostendere quod populi petant sibi rectorem, et hoc iuramentum esse, ut et ipsi veniant (al. melius ipse veniat) et cum ipso ordinent episcopum. Quod si conventus literis tacuerit, et dissimulaverit, nihilque rescripserit, satisfaciendum esse populis, ut veniant ex vicina provincia episcopi, ei ordinent episcopum. Quod in Græco tribuitur primati, seu metropolitano provinciæ, in Latino Dionysii textu, qui idem est in aliis collectionibus Latinis, alia prorsus sententiæ elatum episcopis vicinæ provinciæ asseritur. Similiter canone 14 Græci textus de presbytero vel diacono deposito legitur: Qui eiecit potestatem habeat confugiendi ad episcopum metropolis ejusdem provinciæ. Si autem metropolitanus abest, ad finitimum concurrendi et rogandi ut suum negotium accurate examinetur. Neque enim non sunt aures prebendæ iis qui rogant. Ille quoque episcopus, qui jure vel injuria eum expulit, æquo animo ferre debet, ut rei fiat examinatio, et vel ejus confirmetur sententia, vel corrigatur. In Latino autem apud Dionysium canone 17: Habeat potestatem is qui abjectus est ut finitimos episcopos interpellet, et causa ejus audiatur, et diligentius tractetur, qui non oportet ei negari audientiam roganti; et illi episcopus qui aut jure aut injuste eum abiecit patienter ferat ut negotium discutatur, ut vel probetur sententia ejus a plurimis, vel emendetur. In Græco negotium ad iudicium committitur metropolitano ejusdem provinciæ, vel, si abest, metropolitano provinciæ finitimæ; in Latino autem vicinis episcopis; Quis ita? hæc, quæ pluribus difficultatem moverunt, facile intelliguntur si duo originalia canonum distinguas, a terum Græcum pro Græcis, alterum vero pro Latinis Latinum. Cum apud Græcos metropolitani plures jamdiu obtinerent, clericorum inferioris ordini appellatio metropolitani in Græco textu a iudice fuit. Cum autem apud Latinos, in Italia præsertim, in Galliis et Hispaniis, sub hoc tempore nondum metropolitani ita essent uti apud Græcos instituti, quemadmodum ostendimus in observationibus ad dissert. 3 Quésnelii, part. II, c. 3, idcirco clericorum appellationes non ad metropolitano, sed ad vicinos episcopos deferendas [xxviii] in Latino textu sanctum fuit; eademque de causa quod in præcitato canone Græco exarcho provinciæ seu metropolitano tribuitur, in Latino vicinis episcopis assertum vidimus. Hinc etiam patet necessitas quædam eadentibus canonibus tum Græco tum Latino exemplo, ut scilicet diversæ Latinorum et Græcorum disciplinæ, atque ecclesiasticæ dispositioni accommodarentur. Neque vero ad metropolitano apud Latinos quoque adstruendos opponas canonem nonum, qui commendatitias epistolas decipiendas decernit ab episcopo, qui est in majori civitate, ut Græcus textus præterit, vel, ut habet Latinus textus Dionysii, qui in metropoli consistit; metropolitano enim civilem, vel geographicam, non vero ecclesiasticam hic indicari credimus: unde in aliis Latinis exemplaribus vss. Vat. Reginae 1997 et l. id. legitur, qui in maxima civitate, id est metropoli, consistit; ubi maxima civitas geographicam seu civilem metropolim explicat. Apud Africanos quidem episcopus metropolis civilis seu geographicæ per se non erat metropolitano; et nihilominus in synodo Hippoensi anni 393, dum Mauritanii Sufenses propriam primatem petierunt, qui ex Afrorum more senior episcopus erat, simul postularunt ut si quæ a Carthaginiensi primatè episcopi Mauritanis nuntianda essent causa disciplinæ, ad Sufensem, id est ad metropolim civilem aut geographicam episcopum scriberentur. Similiter statutum fuit in concilio Milevitano anni 402 ut matricula et archiepus Numidia et apud primam sedem esset, et in metropoli, id est Constantina. Quidni simile quidpiam statui poterat in Sardicensi, ut profectu is ad con-

latum commendatitiæ litteræ darentur ab episcopo civilis aut geographicæ metropoli, licet is apud Latinos non esset præditus jure metropolitano? Nondum enim instituta apud eos episcopis metropolitano, commendatitias tradere præ aliis deferendum visum est episcopo metropoli, eo quod metropoles eorumque episcopi notiores ac celebriores essent, ut ne exinde metropoles ecclesiasticæ ibidem apud Latinos institutæ infantur, quas ex aliis documentis serius erectas alio loco probavimus, et hoc quidem tempore nondum inductas ex duobus laudatis canonibus Sardicensibus Latini exempli non modicum confirmari perspeximus. Interim vero horum canonum sententiæ diversimode proposita in Græco et in Latino textu, ut diversæ Latinorum ac Græcorum dispositioni appareret, diversum originale Græcum et Latinum mirifice comprobatur. Eadem fortassis de causa in Latino exemplo omissi fuerunt duo canones, in Græco editi, propterea quod ad Thessalonicensem Ecclesiam pertinentes, nihil statuerunt quod ad Latinorum Ecclesiarum regulam conferre possent.

5. Neque vero ad excludendum originale Latinum quempiam moveant illi variantes lectiones quæ in diversæ originis collectionibus Latinis ita incurrant in oculos, ut aliam atque aliam eorundem canonum formam ac veluti translationem exhibere nonnullis visæ sint. Nam præterquam quod et numerus et ordo, et aliquot etiam sententiæ a Græco nimium discrepantes versionis rationem nequaquam ferunt, exactius perpendimus et conferentibus singula in exemplaribus Latinis, totam varietatem sitam esse in quibusdam vocibus hic illic dispersis, integras veritas et commata integra totidem verbis convenire patebit; quod cum in versionibus reipsa diversis non reperitur, primævum originale Latinum liber orbis amanuensium variantibus ac cubi transformatum, sed in radice idem cognoscitur. Ne vero hæc tanta antiquorum amanuensium licentia, atque in textu ab origine Latino varietas tanta, incredibilis videatur, simile plane indubitatum exemplum præsto est ex iis Africanis canonibus celeberrimi synodi Carthagenensis anni 419, quos Latina quidem originis Dionysius æque ac Sardicensis se prorsus affirmat, uti Latine editi fuerant. Hujus enim in synodi canones, qui apud laudatum Dionysium sunt inter Africanos primi canones triginta tres, ex vss. collectionibus Vat. Reginae 1997, Vat. 1542, et Lucana-Collertina, hoc tamen edemus non solum alia divisione aperta in canones quadraginta, verum etiam cum insignibus variantibus lectionibus, quales in Sardicensibus invenimus. Quod si de eorum Latino originali ob eodemodi variantes nemo dubitare potest, ita nec de Sardicensibus suspicandum eo nomine, quod similes variantes receperunt, cum de utriusque eandem Latinam originem Dionysius testetur. Qui porro Sardicensium canonum Latinum originale in Latinis collectionibus conservatum aperte cognoscere vellet, duas interpretationes [xxvii] eorundem ex Græco conferat, alteram recentiore in conciliis impressam, alteram antiquam, quam ex ms. capituli Veronensis huc tunc edemus; et ingens cum rerum et ordinis, tum verborum etiam discrimen percipietis. Latinum diversarum collectionum textum in omnibus coherentem non e Græco redditum, sed ab originali Latino profectum agnoscat.

CAPUT VI.

Num Sardicensis canones Græco canonum codicis inserti fuerint. Non omnes Græci codices canonum fere similes, nec in omnibus canones continua numerorum serie notati. De Sardicensium canonum auctoritate apud Græcos etiam Orientales.

1. Sardicensis canones non tam Latine quam Græce ab origine editos, ita ut Græcos originalium eorum textus nobis a Græcis ipsis conservatus, et ordine et numero canonum, et nonnullis etiam sen-

teñtis Græcarum Ecclesiarum disciplinæ aptatis ab originali Latino differat, ex disputatis capit. præcedenti manifestum sit. Tota nunc controversia in eo versatur, num et quando iidem canones Græcè scripti relati fuerint in Græcum synodorum et canonum codicem, et nam apud Græcos præsertim Orientales semper auctoritatem obiterint. Christophorus Justellus eodem in Græco codice se ius descriptos, et ab antiquis Orientalibus hanc præcepto opinatus, excludendos censuit a primigenio Græco canonum codice, quem universæ Ecclesiæ codicem inscripsit, suo, ut (ut capite primo ostendimus) arbitrio coniecit. Huius sententiæ potissimum seu verius unicum fundamentum elicitur ex Dionysio Exiguo. Continuata enim series titulorum seu canonum 165, quæ a Nicænis ad Constantinopolitanos usque canones in sua Græca auctoritate, seu Græco codice canonum, descriptos notavit, proprium intermedium locum Sardicensibus non relinquunt. Hinc illis non e Græco translulit, ut ceteros quos in eo eoditæ reperit, sed Latino, ut editi fuerant, adiecit. Id autem ne peritire et promium minus Dionysiani Græci codicis fuisse credatur, commune omnibus Græcis exemplaribus idem Justellus emittit in præfatione his verbis: *Unde apparet primitivæ Ecclesiæ Patres in illo veteri codice canonum componendo, juxta quem de rebus sacris judicij habebantur, singula consequentia concilia certo ordine disposuisse, certoque et continua serie nec interrupta numerorum in connectione canones illorum numerasse, ne quid huic codici detrahi aut addi posset: quem ideo Patres Ephesini et Chalcedonenses aliique ecclesiastici scriptores τὰς ἐν τῷ ἀκολουθίᾳ τῶν κανόνων, ἀκολουθίαν ἐκκλησιαστικῆν, et ἀρθμῶν ἀκολουθίαν, seriem et consequentiam canonum, consequentiam ecclesiasticam, et consequentiam numerorum passim vocant* (Tom. I Biblioth. Jur. Canon., p. 16). Ita Græcum codicem canonum jam ab ipsa ejus origine, qua Patrum et Ecclesiæ Græcæ auctoritate conditum putat, continuata numerorum serie et successione omnes canones signatos præfert, uti in Dionysiano exemplo inventi fuerunt, nec non in illo simili, quod Patribus Chalcedonensibus usui fuit. Totus autem hic nusus eo tendit ut Sardicenses canones ex hac numerorum serie a Græco Dionysii codice expunctos a primitivis et antiquis Ecclesiæ Græcæ exemplaribus excludat, sicque eos a veteri Græca Ecclesia non receptos, sed rejectos ostendat.

2. Hoc vero argumentum multis ex capitibus constat. Primo falsum est illud quod Justellus initio præsumit, codicem primitivum Patrum Græcæque Ecclesiæ auctoritate fuisse conditum atque probatum. Nos enim Græcam canonum collectionem privato studio comparatam credimus, omnique auctoritate publica diutius caruisse. Id palam efficitur ex eo quod accedit in causa S. Joannis Chrysostomi. Objectus ipsi fuit a suis hostibus Antiochenus canon quartus. Canones autem Antiochenæ synodi relati jam erant in codice. Quid ad hæc Chrysostomus et eorum partium episcopi? Eos canones non a catholicis, sed ab Ariani conditos nihil auctoritatis habere protestati sunt. Legatur Paladius, qui in dialogo de Vita ejusdem sancti disputationem hæc de re utriusque habitam refert. Doceat quidem illi fuerant in inscriptione illa, *In omniis*, quam iidem canones in Græco codice præferebant, uti explicavimus cap. 4. [xxxv] § 2. At qui sic repudiaverunt hos canones quamvis relatos in codice canonum, hunc tamen codicem a Græca Ecclesiæ Patribus conditum et approbatum ignorabant. Quem autem codicem approbatum nescierunt Joannes Chrysostomus aliique Orientales episcopi ejus partium, undenam is ante hoc tempus ab Ecclesia Græca approbatus constitui queat, non intellegimus.

3. Quod secundo Justellus affirmat, in primitivo Græco canonum codice, ac exinde in ceteris antiquis Græcis exemplaribus canones omnium synodorum

continua numerorum serie fuisse signatos, uti erant in Græca auctoritate, seu exemplo Dionysii Exigui, in quo omnium canonum numerus perveniebat usque ad 165, non minus falsum arbitramur. Ratio quam ille offert ex testimonio conciliorum Ephesini atque Chalcedonensis ante ejus præfationem descriptis inanis est. Ludit et imitatur Græcis vocibus τὰς ἐν τῷ ἀκολουθίᾳ τῶν κανόνων, quæ seriem canonum et canonum consequentiam interpretatur, ut hinc formulæ indicetur codex in quo canones consequenti numerorum serie descripti continerentur. At voces τὰς ἐν τῷ ἀκολουθίᾳ nec seriem nec consequentiam numerorum significant, sed ordinem, methodum ac stylum, uti vocant, canonicum ab iis omnino sequendum qui rite ex ecclesiasticarum regularum canonumque præscripto agere velint. Ita act. I synodi Ephesinæ, κατὰ τὴν τῶν κανόνων τάξιν, juxta canonum ordinem (Justellus seriem reddidit) iudicium instituendum dæcernitur (Tom. III Concil. V rd. col. 1003, e). Alibi vero illegitima ac irregularia gesta contra S. Cyrellum et Memnonem, ἐξω πάσης ἀκολουθίας ἐκκλησιαστικῆς καὶ κανόνων, præter omnem ecclesiasticum ordinem et præter canones acta dicuntur in relatione ejusdem synodi ad imperatorem (Ibid., col. 1185, a); et iterum aliquando post: κατὰ θεομῶς, καὶ κανόνων καὶ πάσαν ἀκολουθίαν ἐκκλησιαστικῆν, contra leges et canones omnemque ecclesiasticum ordinem; et rursus ἡ κατὰ πάσαν τῶν κανόνων ἀκολουθίαν, contra omnem canonum ordinem; et post pauca apertius in hanc sententiam additur: *Quamobrem cum et ps*: (Joannes Anicærenus) et reliqui quoque, quos secum habet, adeo ἀναντιστάως καὶ ἀτάκτως, illegitime inordinatæque, καὶ ἐξω πάσης ἀκολουθίας ἐκκλησιαστικῆς, et præter omnem ordinem ecclesiasticum egerint (Col. 1188, a). Neque vero eadem voces alio sensu in synodo Chalcedonensi accipiuntur, uti multis, si opus esset, ejusdem concilii testimoniis confirmare liceret.

4. Formula vero ἀρθμῶν ἀκολουθίαν, numerorum ordinem, quam Justellus in descripto textu opposuit, in unico Joannis Scholastici testimonio legitur (In præfat. pag. 500), quod inter alia idem Justellus recitavit pag. 8. Ille autem usus est ea formula alio prorsus sensu, qui Justello nihil favit. Non codicis canonum, sed sui operis rationem reddidit aiti: *Cum ea, quæ passim ab ipsis (decem synodis) definita sunt pro temporibus, in unum colligere magno studio curavi fuerimus, eaque in titulos quinquaginta distribuerimus, ut τὰς ἐν τῷ ἀκολουθίᾳ ἀρθμῶν, non ordinem quemdam et seriem numerorum servavimus, primum, ut ita dicam, et secundum, et tertium, et quartum, et quantum deinceps canones conjungentes, sed similia similibus, quantum fieri potuit, copulantes, et par pari capiti connectentes, etc.* (Tom. II Bibl. Juris can.). Joannes mirum in suo opere non simul Nicænos canones unum post alium, nec simul Ancyranos, aut alios aliarum synodorum continuis cujusque synodi numerorum et canonum serie descripsit; sed in titulos quinquaginta canones diversorum conciliorum, qui ad quemque titulum pertinent, hinc et hinc sumptis distribuit. Num vero in codice ex quo canones in suum opus translulit numerorum ordo et series continua esset a canonibus primi concilii ad canones ultimi, nihil indicii est. Immo ex methodo qua utitur in citandis cujusque synodi canonibus numero distincto et proprio, ex gr., *Antiocheni concilii canon primus, secundus vel tertius*, non vero canon 80, 81 vel 82, uti signati fuissent in codice continuam numerorum et canonum seriem præferente, palam efficitur videtur, Joannem cum codice canonum adhibuit e, qui hac continuata numerorum serie carebat.

5. Hanc quidem continuam numerorum seriem a quibusdam Græcis exemplaribus apertius excludunt duæ versiones prisca et lidioria a. Hæc in Nicæna synodo præter canones exhibent symbolum et catalogum Patrum, quæ duæ particule item leguntur in duabus aliis vetustis interpretationibus, quarum altera continetur in ms. Vat. Reginae, ex altera vere

Symbolum et catalogus [xxvii] Patrum Hadrianae collectioni inserta fuerunt. Graeca igitur exemplaria, ex quibus haec versiones sumptae sunt, et Symbolum et Patrum Nicænorum catalogum præfererant. Certe cum Africani anno 419 præfuerint ab Attico episcopo Constantinopolitano notitiam canonum Nicænorum, is non tam canones quam Symbolum e suis Graecis exemplaribus Latine redditis misit. Vide part. II, cap. 2, n. 3. Eadem ratione Graeca exemplaria quibus auctores versionum priscae et haecionae usi sunt, in Gangrensibus canonibus atque Antiochenis præter canones synodice etiam continebantur, quarum quidem Graecus textus inventus et editus est. Haec autem omnia cum desiderentur in pura versione Dionysii, uti ex duobus puris ejus mss. Vat. 3815 et Vat. Palat. 577, colligere licuit. Graecum profecto Dionysii exemplum, quod a capite ad calcem accurate reddidit, iisdem carebat. Graeci igitur codices canonum ab aliis memoratis antiquis inter, reliquis adhibiti a Dionysiano erant diversi, et ita diversi, ut eam numerorum seriem, qua præditus erat index Dionysii, haudquaquam ferrent. Additiones enim saltem Symboli in canonibus Nicænis, et synodicearum in Gangrensibus atque Antiochenis, cum auctores numerorum, aliam auctiorem numerorum computationem induxerunt, quae ad abjudicandam ab his codicibus numerorum seriem codicis Dionysiani, et ad sententiam publici eisdem hac statuta numerorum serie notati referendam sufficeret. Cum vero in iisdem versionibus hujus continuatae numerorum notationis nullam indicium sit, probabilis erudimus Graecos codices nuda illa profecto sunt numeris ejusmodi continua successione notatis cautissime.

6. Neque idcirco negamus existitisse codices aliquos canonum qui hac numerorum serie notarentur. Immo probabile nobis est eum qui in Graecum colligendam hanc continuam numerorum seriem induxit, ut solos canones computaret, cetera quae non sunt canones, nimirum Symbolum, subscriptiones, seu catalogum Patrum, et synodicas præterisse, uti in Graeco Dionysii codice evenit. Id autem in rem nostram solum contendimus, non omnes Graecos canonum codices sui se hujus generis, neque hanc numerorum seriem, quibus in codicibus inerat, publica auctoritate fuisse inductam, aut eos ita tum canones ab Ecclesia Graeca suis se recepto, qui in ejusmodi codicibus numerorum serie distincti continerentur. Canon quartus Antiochenus S. Joanni Chrysostomo objectus, apud Palladium nullo numero distinguitur. Idem canon sine ullo numero oppositus quoque fuit S. Cyrillo in epistola legatorum pseudosynodi Ephesinae ad Rufinum. Socrates ex antiqua versione Euphrasii Scholastici, in Historia Tripartita, lib. XI, c. 8, citat regulam 19 Antiochenam numero canonum ipsius synodi proprio (qui numerus 18 in vulgato Graeco textu Socratis excidit), cum ex codice in quo inesset continua numerorum serie canonum seu regula 97 alleganda fuisset.

7. Textus qui codicem cum numerorum serie indigent paucissimi sunt. In Chalcedonensi actione de Caroso et Dorotheo duo canones Antiocheni recitantur ex codice cum numeris continuata successione, et similiter duo de hinc 11. Episcopi etiam Pisdia, in epistola ad Leonem augustum inserta codici encyclo, eadem ratione Antiocheum canonem afferunt ex regula 35. Præter hæc autem duo vel tria testimonia anteriora Dionysio, nullum aliud invenire haecenus licuit, quod similem numerorum seriem indicet. In eodem concilio Chalcedonensi, act. 4, canon Antiochenus quintus sine ulla synodi vel numeri indicatione ab Actio Constantinopolitano ex codice lectus fuit: *Actius archidiaconus Constantinopolis sanctæ et universalis Ecclesiae dixit: Regula est hæc cum aliis scripta a sanctis Patribus, quam custodientes sanctissimi Patres episcopi, doctores et clericos et monachos et omnes Christianos colentes. Si autem inveniatur aut errantibus,*

*A aut æqui scere non volentes, hæc utuntur regula. Et ex codice reliquit hæc: De clericis et monachis, qui metipsum a communione suspendunt. Si presbyter aut diaconus suum contempserit episcopum etc. (Tom. IV Conc. col. 1418, d). Titulus peculiaris De clericis et monachis, etc., in Actii codice descriptus, qui in nulla antiqua, nec in Dionysiana versione, nec in Graeco vulgato invenitur, diversum codicem manifestat, in quo nullus, ne peculiaris quidem, numerus canonibus appositus erat, et diversum etiam a Dionysiano, eum numerorum continens seriem inerat. In actione de Photio Tyri Atticus Nicopolitanus [xxviii] episcopos canonem quartum Nicænum ex codice recitavit hoc titulo: *Trecentorum decem et octo sanctorum Patrum, qui Nicæam convenerunt, canon quartus (Ibid., col. 1438). Idem vero canon hinc recitatur, act. 13, sine ullo titulo ex alio codice, quem Euminius episcopus Nicomedienis exhibuit: *Gloriosissimi iudices dixerunt: Canones leguntur. Veronicianus vir doctus magisterianus et secretarius divini consistorii ex codice dato ab Eumonio reverendissimo episcopo legit capitulum sextum: Episcopum oportet quidem præcipue ab omnibus episcopis provincialibus ordinari, etc. (Ibid., col. 1634, d). Notabile est discrimen allegandi hujus canonis: in actione de Photio nomine canonis, xxviii d, canon quartus, in actione autem 13 voce capituli, xxviii c, ubi corrigendum d, capitulum quartum. Observamus præterea in illis testimoniis, quae ex continuata numerorum serie canones allegaverunt, constanter præferri vocem xxviii, nisi veritas est in hac actione de Caroso et Dorotheo, et actione 11. Codex ergo ab Eumonio productus cum voce xxviii, diversus videtur ab illis qui numerorum continuam seriem continebant. Quod si lectio xxviii c, capitulum sextum, quae tum in mss. Graecis, tum in antiqua versione concilii Chalcedonensis, et in codicibus Rustici uniformiter exhibetur actione 13 erroris antiqui amanuensis deputanda non est, ut Baluzium judicavit, sed potius divisioni diversæ canonum Nicænorum, quae ita in aliquo Graeco codice, ut in mss. collectionis hoc tomo edendæ eum canonem sextum efficeret (in codice Vat. Regiæ 1997 alia divisione septimus evadit), nota hinc ratio suppeteret, ex qua diversitas ejus codicis Eumoniani involentia comprobaretur.***

8. Aliud apertius testimonium Graeci exempli ab eo diversi, ex quo canones cum numerorum serie allegati fuere, suppetit ex actione 16. Id antequam probetur, detegenda sunt duo vitia quae vulgatum textum inficiunt. In eadem actione, post recitatum a Paschasino Nicænum canonem sextum in eam formam quam Italici codices exhibebant, editiones conciliorum Constantinorum secretarium inducitur, qui eundem sextum canonem Nicænum et alium synodi Constantinopolitanæ legit ex Graeco Actii archidiaconi codice. Vehementer primum suspicatur hanc iteratam Nicæni sexti canonis recitationem intrusam esse, non solum quia hic canon Nicænus veluti ab Actio Constantinopolitano productus in quaestione de quo tunc agebatur pro Constantinopolitana sede nihil emferret, quin potius eundem adversaretur, sed iusque canon Constantinopolitanæ synodi in eodem rem a Constantinopolitanis ingereretur; sed multo magis quia in antiqua versione, quae pura conservatur in codice olim Joliano, nunc autem capituli Parisiensis, hic repetitur canon sextus, ut notavit Baluzius, omittitur: unde a primo interprete in suo Graeco codice inventum non fuit. Forte vero cum lectio ejusdem canonis a Paschasio producti prioribus verbis disseverat aliquantulum a Graecorum codicum lectione, quidam Graecus studiosus hunc codicem lectionem omnem descripsit in margine, ac ex margine deinceps irrepsit in textum. Quæ insitio cum legatur in mss. editionis Rustici, antiqua cognoscitur. Ipsa porro Rustici editio, licet hoc additamentum receperit, aliam tamen Graeci vulgati textus posteriorum eorum, et eum detegat. In hoc simile

præter insertum Nicænam canonem aliis atque aliis A
 verbis intruduntur canon Constantinopolitanus sic :
 Ο αὐτός συντάκτης ἐπέγραψε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου
 συνόδου τῆς δευτέρας συνόδου. Τὰδε ὄρασαν οἱ ἐν
 ἐκκλησιαστικῇ χάριτι Θεοῦ συνιθόντες ἑαυτῶν
 συντάκται ἰδιωτικῶς ἐκ διαφόρων ἰσαρχῶν, etc.
 Item secretarius scripsit ex eodem codice : synodi-
 cæ secundæ synodi. Hæc constiturunt c. episcopi
 qui in Constantinopolim Dei gratia convenerunt ex
 diversis provinciis, etc. (Tom. IV Conc., col. 1749, a).
 Prima illa verba, Idem secretarius religit ex eodem
 codice, quæ expuncto Nicæno canone superflua sunt,
 et in antiqua sane versione eundem canonem ignorante
 committuntur, desunt etiam apud Rusticum; ac proinde is
 hæc in suis quoque Græcis codicibus nequaquam re-
 p.ri. Præterea idem Rusticus in sequentibus antiquæ
 versionis lectionem retinens, non habet : Synodicum
 secundæ synodi. Synodi quidem secundæ appellatio
 Constantinopolitanæ tributa ad posteriora tempora per-
 tinet, cum in Græcis canonum codicibus generalia
 concilia a topicis separari, et post Nicænam synodum
 Constantinopolitanam collocari cœpit.

[XXXIII] 9. Sed age jam in rem nostram sincerum
 textum, qui exclusa Nicæni canonis repeti tione veram
 lectionem præfert, ex antiqua versione producatur.
 Constantinus vir devotus secretarius divini consistorii ex
 d. to codice ab Actio Constantinopolitanorum sanctissimæ
 Ecclesiæ recitavit : synodicum primi concilii sub Nectario
 ep. s. epo Constantinopolitano episcoporum 160. Hæc
 consulerunt episcopi qui in Cæsariæ antipolium Dei
 gratia convenerunt ex diversis provinciis, secundum
 vocatorem religiosissimi principis Theodosii, sub
 Nectario Constantinopolitano episcopo. Non recitari
 fides, neque regulas trecentiorum decem et octo Patrum
 qui in Nicæa Bithyniæ convenerunt, sed maneat illa
 propria, et a atheumatizetur omnis hæresis, etc. (Tom.
 IV Co c. col. 1747, d). Ubi uno contextu recitantur
 Constantinopolitanæ synodi canones duo, sive pro-
 sine distinctione ulla canonum aut. numerorum. Duo
 autem hic an advertenda sunt. Primo notandus
 in istis canonibus Constantinopolitanis præfixus in C
 hoc Græco Actii codice : Synodicum primi concilii
 sub Nectario episcopo, cum reliquis; quæ cum nec in
 texto Græco codicis canonum, nec in illa versionibus
 legantur, e. llectionem diversam canonum indi-
 cant : idque eo magis, quia voces primi co. c. c. llii alter-
 rum saltem sub eodem Nectario in eodem canonum
 codice subjectam significant, nimirum vel illi anni
 382, ad quod pertinerent duo canones primo
 illi concilio adjecti, vel aliud anni 391, cuius Acta in
 aliquot mss. Græcorum collectionibus leguntur (Vid.
 sup. c. 1, n. 10). Secundo cum solus tertius canon,
 aut, ut alii dividunt, secundu. de privilegio sedis
 Constantinopolitanæ ad rem pertineret, hic solus
 recitandus fuerit, si in Actii codice a primo vel etiam
 secundo canone fuisset distinctus. Simul autem omnes
 hi canon. in hoc contextu recitati fuerunt, quia Actii
 codex ea canonum ac numerorum distinctione carebat,
 quæ non solum in ms. Græco Dionysii, sed in
 aliis etiam adhibitis ab auctoribus versionum Isidorianæ
 et Priscæ inventa fuit. Illic ergo Actii codex
 Græcus diversus erat ab omnibus quorum indicia ad
 nos pervenere. Quod si in ipsa Chalcedonensi synodo
 lecti fuerint diversi generis codices, alii cum conti-
 nuata numerorum serie, alii sine ejusmodi numeris,
 et alii etiam aliis auctoribus; inanis proculdubio per-
 spicitur Justelli hypothesis, quæ solum codicem cano-
 num continuam numerorum seriem exhibentem ab
 Ecclesiæ Patribus receptum, et in Chalcedonensi
 lectum atque approbatum præsumit. Adde quod ex-
 pressa canonum approbatio, quæ ab eadem synodo
 edita est canone primo, non ad hunc vel illum qui
 lectus fuit canonum codicem restringitur, sed ad cano-
 nes Patrum omnium et singularum antecessentium
 synodorum extenditur. Regulas, inquit, sanctorum
 Patrum per singula nunc usque concilia constitutas pro-
 priam robur ostendit de re veremus.

10. Nunc ut ad Sardicenses canones revertamur,
 num hi reipsa defuerint in eo codice qui continuata
 numerorum serie in Chalcedonensi synodo lectus
 fuit, sicuti defuerit in Græco codice Dionysii, certe
 pronuntiarum nequit. Numeri enim qui in eo concilio
 allegati fuerunt Antiochenos canones non prætergre-
 diuntur. Quis autem affirmare queat in eo codice posi-
 Antiochenos non fuisse descriptos canones Sardicen-
 ses, qui post Antiochenam synodum conditi fuere?
 Immo cum Græcus codex canonum non totus simul
 initio conditus fuerit, sed sensim auctus, non servato
 temporum ordine, uti cap. 2 notavimus, eodem ca-
 nones saltem post Laodicenos aut Constantinopoli-
 tanos in laudato Chalcedonensi codice non fuisse ad-
 jectos nemo affirmare poterit. Similitudo Græci codicis
 Dionysiani, qui numerorum serie distinctus Sardicenses
 canones ignorabat, non convincit. Cum enim
 codex Græcus Dionysii uno numero in Antiochenis
 canonibus discrepet a numeris codicis qui lectus fuit
 in synodo Chalcedonensi, idem codex ab hoc aliquan-
 tulum diversus agnoscitur. Sicut autem codex ex quo
 ille Latine translulit canones apostolorum quinquaginta
 imperfectus erat (iidem enim canones jamdiu
 ante Dionysium recepti erant multo plures, uti sta-
 tuimus cap. 4, n. 4), ita minus perfecto canonum
 synodali exemplo uti potuit, ut ne omnes collecti
 similes numerorum seriem præferentes canonibus
 Sardicensibus caruisse dicendi sint.

11. Quod si etiam in ejusmodi codicibus hi canones
 prætermissi fuissent, num decrant etiam in omnibus
 aliis exemplaribus quæ ea numerorum continua serie
 carerent? Certe in quibusdam saltem codicibus eorum
 frequentissimorum [XXXI] Patrum Græcorum,
 qui ad Chalcedonensem concilium convenerunt, ex
 Ecclesiis præsertim Illyrici, pro quibus aliqui Sardicenses
 canones constituti fuerant, eos fuisse descriptos
 negari non potest. Quid quod Sardicensis synodus
 in illis comprehenditur quarum regulæ canonum
 primo Chalcedonensi confirmatæ fuerunt? Patrum
 quidem Sardicensium fides laudatur in allocutione
 concilii Chalcedonensis ad Marcianum augustum. Illi
 quidem, ait, qui apud Sardicam contra reliquas Arianas
 convenerunt, Orientalibus direxerunt sui constituta iudicium
 (Tom. IV Conc. col. 1766); quæ constituta paulo
 ante vocantur decretum de fide. Invenitur autem de-
 cretum fidei quod legitur in fine synodice Sardicensis
 apud Theodoretum, lib. II Hist. Eccles. cap. 6.
 Hoc quidem decretum, seu hanc expositionem fidei
 additum esse, et laudatæ synodice assutam, jam
 omnes fatentur. At hæc additio ante Chalcedonem
 obinebat, et codicibus erat inserta ex quibus jam
 antea, præter Theodoretum, Socrates, libro II, cap.
 20, et Sozomenus, l. b. III, cap. 12, eandem fidei
 expositionem a Sardicensi concilio editam allegarunt.
 Certe hoc additamentum synodicæ, quo expositio
 Nicænae fidei a Sardicensibus Patribus condita præ-
 fertur, jam conscriptum erat anno 362, et Sardicenses
 etiam propositum fuisse a nonnullis Patribus, sed ab
 aliis pluribus et a synodo rejectum, colligere licet ex
 concilio Alexandrino anni ejusdem, ubi illa expositio
 fidei addititia in vulgata interpretatione ejusdem synodi
 tabellæ nomine significatur. Tabellam igitur,
 inquit Alexandrini concilii Patres, quam nonnulli
 jactant, quasi ex Sardicensi synodo de fide conscrip-
 tum, ne legi quidem semel aut proferri sinant. Nihil
 enim tale synodus definivit. Quamvis enim certi homines
 nonnulla, quasi quæ deessent Nicæno concilio,
 ascribere vellent, idque acriter contenderent, sanc-
 tamen synodus, quæ Sardicæ convenit, indigno id tulit,
 decretoque sancivit ne quid ulterius de fide scriberetur,
 et sese contentos esse Nicæna fide declaraverunt, ut cri-
 nihil deesset, et quæ plena pietatis esset, neque eden-
 dam esse aliam professionem fidei, ne illa quæ Nicæna
 scripta est imperfecta crederetur; nec illis occasio hu-
 jusmodi suppeditaretur, qui ardentius volunt de
 fide definire et scribere (Tom. II Conc. col. 914 u).
 Similiter a S. Eusebio Vercellensi in subscriptione

eiusdem synodi Alexandrinae *exclusa* dicitur *tabella Sardinensis concilii, ne ultra Nicænam fidem decretum a'iquid existimetur* (*Ibid.*, col. 949, c). Cum vero hæc tabella, seu expositio fidei hoc solo sine displiceret, nihil mirum si exemplaria hujus additamenti propagata fuerit, ac exinde eam expositionem a Sardicensi conditiam posteriores crediderint. Patres itaque Chalcedonenses, qui Sardicensem synodum maxime probabant, laudatam synodum cum hac additiâ expositione fidei ita in aliquo Græco codice habebant, ut illam habuerunt Socrates, Sozomenus ac Theodoretus. Quinam vero essent ejusmodi codices in quibus hæc Sardicensis synodica cum laudato additamento legebatur, discimus ex pervetusto insigni codice, n. 55 capitulo Veronensis majusculis litteris exarato, in quo ejusdem synodice interpretationem invenimus. Hæc autem cum diversa sit a versione Epiphani et Theodoro traducta ac Tripartita inserta, lib. iv, c. 26, proficiscitur ab alio Græco antiquiori exempli, in quo alio rarissima et præstantissima documenta ad Sardicensem synodum pertinentia exhibebantur; hæc enim omnia Latine reddita in eodem codice Veronensi continentur (*Vide infra, part. II, c. 9*). Inter cætera autem documenta quæ hoc uno codice nobis conservata isti loco inserentur, ante memoratam synodicam, post titulum *Definitiones apud Sardiniam*, profertur epistola Osii atque Protogenis ad Julium pontificem, quæ licet apocrypha habeatur, eujus tamen est supposititio additamento synodice, cujus ratio in hac epistola exponitur. Forte Osii et Protogenes ex iis fuerunt a quibus ea expositio fidei synodo Sardicensi proposita fuit cum hac epistola; sed utraque ibidem rejecta, et ratenus inter apocrypha recensenda. Cum vero hæc epistola allegetur a Sozomene, lib. iii, c. 12, una cum synodica ejusque additamento, utraque in ipsius Græco codice inventa fuit. Porro in laudato ms. Veronensi, post prædictam synodicam, sine alio titulo, subjiciuntur canones Sardicenses eodem ordine ac in vulgato Græco, sed ex diversæ originis Græco exemplo ignota hæcenus versione traducti; inter eos enim canones unus exhibetur, qui etiam existet in omnibus exemplaribus originali Latini cum initio *Januaris*, in Græco tamen vulgato nequaquam legitur. Horum quidem et aliorum, [xi] quæ clemens Sardicensium documentorum interpres Græcum exemplum habuit, quod hæc omnia contineret; hæcque fuisse collecta jamdiu ante concilium Chalcedonense Socrates, Sozomenus et Theodoretus, qui, ante eandem synodum scribentes, deo ex his documentis retulere, fidem faciunt. Eo autem vetustior hæc collectio agnoscitur, quod tria alia sincera monumenta Sardicensia præferat, quæ cum aliunde non suppetant, sub ipsius Sardicensis temporis aut non multo post collecta videntur. Si autem ex aliquo hujus collectionis Græco codice expositionem fidei Sardicensis, vel etiam Osii ac Protogenis epistolam allegarant non minus Socrates, Sozomenus ac Theodoretus, quam Patres concilii Chalcedonensis, ut sane probabilissimum est, eni igitur Græcum codicem ab his Patribus adhibitum, in quo Sardicenses quoque canones cum aliis documentis Sardicensibus jamdiu ante descripti fuerant.

12. Alia porro argumenta suppetunt, quibus hæc omnes in Græcis codicibus existisse noscuntur. Auctor versionis præcæ, qui Dionysio Exiguo præcessit, codicem Græcum invenit, in quo Sardicenses canones post Nicænum subjecti fuisse videntur. Quod si eos non e Græco interpretatus est, sed Latine originale prætulit, ideo factum est, quia Latinis in erroribus id usitatum erat, ubi invenirent originale Latinum, illud suis collectionibus inserere, et a labore versionis et Græco abstinere. Sic vetus interpres concilii Chalcedonensis originale Latinum epistolæ 28 Leonis ad Flavianum pro versione e Græco inseruit actioni secundæ; et similiter Epiphanius Scholasticus inter res collatas Eusebii, sua translationi apposuit originale Latinum epistolæ 156 eju-

dem pontificis ad Leonem augustum. Eadem igitur ratione, si auctor versionis præcæ ex originali Latino descripsit canones Sardicenses, non ideo non invenitur eos in suo Græco codice non reperisse. Immo cum ipsos non in fine post Græcos canones addidisset, sed inter Græcorum synodorum canones Nicæni subjecerit, esse hoc ordine in Græco codice inactum fuisse verisimillimum est. Alias si eis caruisset Græcus exemplum quo utebatur, post interpretationem canonum Græcorum, quos in eo manuscripto referret, Sardicenses canones ex Latino originali in fine adjecisset, ut fecit Dionysius Exiguus, vel in alium eodem loco chronologicæ ejusdem synodi congruentem post Antiochenos transulisset.

13. Existit etiam quidem olim Græca canonum exemplaria, in quibus Sardicenses statim post Nicænos locabantur, confirmatur ex *ordine canonum*, quem Joannes Scholasticus in suo Græco codice nactus est. Eum ex ipso dedimus cap. 2. Christophorus Justellus, qui in Sardicenses canones non bene erat animatus, in præfatione ad synagogen canonum eisdem Joannis Scholasticus affirmat, eum *primum* addidisse Græco codice canones Sardicenses (*Tom. II Biblioth. Jur. can. vet. pag. 495*). Sed fallitur manifeste. Nam primo idem Joannes testatur: e non esse *primum* qui synagogen canonum in quibus sunt Sardicenses descripsit; sed alii ante eum eandem operam susceperant, iique illam in sexaginta titulos dirigerant ex istis decem synodorum canonibus, ex quibus istam restrictionem ad titulos quinque, exceptis solis canonibus S. Basilii, quos ab illis omissos adiecit. Cum, inquit, non ipsi soli et patrum inter cæteros ad hoc faciendum incitati fuerimus, sed alios comperimus ea (decem synodorum statuta) in titulos sexaginta divisisse, n. c. S. Basilii canones cum aliis conjunxisse, etc. Secundo nec Joannes, nec illi qui ante eum in hoc opere laboraverunt, fuisse auctores Græce collectionis, sed ex collectione Græca, eujus exemplar præ oculis habebant, decem synodorum canones in ea descriptos, non serento ordine et serie canonum, sed certis capitula atque titulos revocarunt, illi in sexaginta, Joannes vero in quinquaginta. Inter has vero decem synodas erat etiam Sardicensis, eujus quidem canones utriusque in synagoga redigeret. Fuerunt igitur Græce collectiones, quæ ante Joannem Scholasticum, immo et ante alios Joanne anteriores, canones Sardicenses cum cæteris præferabant. *Ordo quidem canonum*, quem et decem synodis Joannes præmisit, cum Sardicenses collocet post Nicænos, et ante Gangrenses, ut in versione præcæ similiter deprehenditur, non est ordo chronologicus ex quo Sardicenses post Antiochenos canones collocandi fuerant; sed solus ordo esse potest qui in Joannis Græco codice inerat. Quæ animadversio si confirmat similem partem Græcum codicem [xi] præcæ fuisse auctori interpretationis præcæ, qui non alia de causa hunc ordinem sequi potuit, luculentius evincetur, verum ante Joannem Scholasticum, verum etiam jamdiu ante ipsum Dionysium Exiguum, cui præcæ versio præcessit, Sardicenses canones in aliquo Græco exemplaribus existisse. Si Græca vetustiora exemplaria canonum ad nos pervenissent, idipsum evidenter possemus asserere. Ex solo autem defectu ejusmodi codicum vetustiorum negare apud antiquos Græcos auctoritatem horum canonum, quos certe ab ipsa synodo pro Græcis Græce editos vidimus, quorumque originale exemplar Græcum in collectionibus posteriorum Græcorum, quæ solæ supersunt, nobis conservatum fuit, plenum audacis est. Quod si desunt Græca exempla vetustiora concilio Chalcedonensi, supplet collectiones, licet recentiores, Eutychianorum, quam antiquiores Chalcedonensi originem habent. Illi enim ab Ecclesia separati sæculo quinto non reperiuntur ex antiquis canonibus nisi illos qui ante eorum separationem erant in Græco codice; ac propterea eorum collectiones sunt totidem testimonia ejus antiqui Græci codicis qui ante Eutychianam heresim in-

Ecclesia Græca obtinebat auctoritatem omnem. Hinc in iis collectionibus non sunt canones Chalcedonenses. At cum cæteris inveniuntur Sardicenses, ut videtur est apud P. Erhard (*T. II de Script. ord. Prædic. p. 193*), et Jobum Ludolphum (*Ep. ad Hottingerum, in hujus Biblioth. Orient. p. 325*). Sardicenses igitur canones erant in Græco codice antequam illi ab Ecclesia desciscerent.

16. Horum certe canonum auctoritatem amplius antiquiores Græcos etiam Orientis ex vetustissimo Orientali concilio demonstrare possumus. Patres nimirum synodi Constantinopolitane anni 582, in epistola ad Damasum alioque Occidentales, a Theodoro descripta, lib. v Hist. c. 9, Nicæni concilii nomine Sardicensem canonem allegarunt his verbis: *De administratione autem singularum Ecclesiarum, cum vetus, uti nostis, lex obtinuit, tum sanctorum Patrum in concilio Nicæno decisio, ut videlicet singularum provinciarum antistites una cum finitimis (modo ipsa ritum fuerit) episcopis ad Ecclesiarum commodum haberent ordinationes.* Est canon quintus Sardicensis, ut monuit P. Harduinus in hunc locum, et in notatione ad ipsum canonem Sardicensem. Et P. Constantinus, tom. I Epistolarum Romanorum pontificum, col. 566, n. c. *Nicæni concilii, inquit, canone quarto sancitur: Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari; sed de finitimis episcopis, ubi placuerit, convocandis nihil in eo habetur. Sardicensis vero canon quintus, seu secundum Græcos s. x. x. Quando quis debeat a vicinis provinciæ epi copis ordinari, explicat. Ad quem canonem si nunc respiciunt Orientales, dicendum erit Sardicenses canones non modo in Occidente, sed et in Oriente pro Nicænis fuisse habitos; addo et in codice ab his Patribus adhibito Nicænis fuisse subjectos.* At de hac Nicænorum et Sardicensium conjunctione, ubi quæ in pro Nicænis habitis fuerunt, plura dicentur part. II, c. 1. Nunc satis sit animadvertere hoc tam antiquum Orientalium testimonium certam fidem facere Sardicenses canones a Græcis etiam Orientalibus suis receptos, et suis codicibus insertos, eorumque auctoritate Orientis Ecclesias fuisse directas; unde statim post recitata verba in eadem epistola subditur: *Ex causis legis et decretis præscriptis scilicet tum alias quoque Ecclesias apud nos administrari, tum illustri simarum Ecclesiarum sacerdotes detectos.* Nihil illustrius et evidenti ad eundem Juvenali commentum desiderari potest. In hoc enim concilio non conveniunt Græci Illyriciani ad Occidentalem Ecclesiam pertinentes, qui hoc nomine Sardicenses canones receptisse creduntur, sed episcopi totius Orientis, lique fore omnes qui in synodo præcedentis anni 581 ibidem coiverant. Theodoretus neque, lib. v Hist. c. 8, post recensitos episcopos synodi præcedentis, hæc de præsentis synodo tradit: *Sequens vero ætate cum plerisque eorum ad eandem urbem venissent, ecclesiastica animæ negotia eos rursus illic evocaverunt, s. c. Orientales ergo episcopi hoc quoque vetusto tem ore suas Ecclesias præscripto Sardicensium canonum administrabant, et ordinatione sacerdotum prægebant, ordinationesque Nectarii Constantinopolitani et Flaviani Antiocheni ad laudatæ synodi normam canonicè factas probarunt. Qui autem canones regendarum Ecclesiarum et ordinationum episcoporum regulam Orientalibus præstabant, recepti utique ab ipsis et magna auctoritate habiti dici debent, sive tunc [xliii] inserti fuerint Græco codici, sive non fuerint; canonum enim auctoritas ex ipsorum conciliorum auctoritate pendebat, non autem ex Græco codice, quem non publica, sed privata auctoritate conditum vidimus. Ex his autem illud obiter colligere licet quam perperam nonnulli Sardicense concilium, cujus canones pro Græcis Græcè editi, in plenissima Orientali synodo, eodem quo Nicæni loco et nomine habiti sunt, Occidentale concilium fuisse, eoque titulo inter œcumenica non referendum contendunt.*

CAPUT VII

De Patrum Sardicensium subscriptionibus ac numero. Accuratus ipsorum catalogus ex certioribus monumentis contextus. Num Sardicensis synodus fuerit œcumenica.

1. Sicuti tria vel quatuor Sardicensia documenta, quæ mox allegaturi sumus, subscriptiones aliquot Patrum exhibent, ita etiam e nonnullis Patrum subscriptionibus fuisse firmatis nihil ambigimus. At quæ subscriptiones ipsorum canonum erant propriæ exciderunt; eorum vero in nonnullis manuscriptis, ac exinde in vulgatis conciliorum libris, canonicis subiunguntur illa Patrum Sardicensium nomina quæ post epistolam Sardicensem ad Julium papam subscriptæ apud Hilarium leguntur. In his vero ipsis subscriptionibus iidem mss. et editi libri Vincentium Capuanum, Januarii Beneventanum, et Calepodium Neapolitanum apostolicæ sedis legatos præferunt errore manifesto, qui apud Hilarium non inveniuntur; alii enim in Sardicensi legatione apostolica functi sunt. Cum canones Sardicenses in vetustioribus exemplaribus Latinis conjuncti essent cum Nicænis, ac pro Nicænis haberentur, uti probatur sumus part. II, c. 1, non Sardicensium, sed Nicænorum Patrum catalogus ipsis annexus fuit, quemadmodum in pluribus antiquissimis codicibus eisdem canones copulantibus deprehendimus. Hinc subscriptiones Sardicensium Patrum, quos in originali fuisse signatos non videtur dubitandum, exciderunt. Cum porro hi canones Sardicenses separari ceperunt a Nicænis, in nonnullis codicibus sine ulla subscriptione descripti sunt; in aliis retenta fuit sola formula primæ subscriptionis Nicæne, quam in puris Dionysianis exemplis ac in Justelliano notavimus; in aliis vero, ut subscriptiones Patrum Sardicensium iidem canones vindicaretur, illæ quæ in Hilarii fragmentis appenduntur post ipsius Sardensis synodi epistolam ad Julium pontificem, ex hæc epistola tractatæ fuerunt ad canones, ac propterea quedam mss. collectiones Latine, his subscriptionibus descriptis post canones, eam epistolam sine subscriptionibus exhibent. Imperitus autem librarius cum inter subscriptiones synodicas non reperisset legatorum apostolicorum nomina, traducens easdem subscriptiones ad canones, tres laudatos episcopos suburbicarios apostolicæ sedis legatos suo arbitrio constituit. Verum hæc ipsæ subscriptiones, seu potius hæc Patrum Sardicensium nomina pauciora sunt quam iidem Patres fuere. Hinc de numero istorum Patrum magna vertitur inter eruditos quæstio. In qua cum nos diligentiori studio ac documentorum ex Veronensi codice edendorum præsidio aliquid certius afferre posse credamus, hæc de re latius hoc loco disserere non ingratum lectoribus futurum credidimus.

2. Sardicenses Patres tercentos circiter fuisse, ex S. Athanasio plures crediderunt. Is enim, initio Apologiæ secundæ, tercentos sibi suffragatos tradit; et dein, post recitatam epistolam synodi Sardicensis, ducentorum et octoginta circiter episcoporum qui eisdem subscripserunt nomina subjicit. At in primo textu non solius Sardicensis concilii episcopi notantur, sed memoratis tribus conciliis, Alexandrino, in quo interfuerunt centum episcopi, Romano, in quo sedrunt episcopi quinquaginta, ac tandem Sardicensi, hæc subjicit: *Iis vero quæ nostri gratia decreta fuerunt suffragati sunt plusquam trecenti episcopi ex provinciis, quarum triginta sex nomina refert.* His autem verbis Athanasius noluisse indicare episcopos tercentos solius Sardicensis concilii, sed completi omnes, vel qui in tribus antea nominatis conciliis sibi favorant, vel qui etiam abentes Sardicensi decreto subscribere, patet ex alio textu [xliii] ejusdem Apologiæ, in quo, post recitatam Sardicensium synodiam, cclxxxv episcoporum nomina referuntur, sic præloquitur: *Hæc ita scriptis mandata sacrum Sardicensis concilium ad eos qui interesse non poterant mi-*

21. qui ipsi quoque suis suffragiis decreti synodi approbarunt. Eorum autem qui in synodo subscripserunt, ceterorumque aliorum (notanda hæc verba, quæ absentes respiciunt) ista sunt nomina. Adde quod idem Athanasius in Histor. Arianorum ad monachos de episcopis qui ad Sardicense concilium initio conveniunt, hæc habet: *Conveniunt cum ex Oriente, tum ex Occidente in Sardica urbe episcopi plus minus centum septuaginta* (Tom. I Athan. pag. 352); a quibus Eusebiani deinde separati, pseudosynodum Philippopolitanam constituerunt. Hi Eusebiani Orientales, teste Sabino, apud Socratem (Lib. II, c. 46), fuerunt LXXVI, in subscriptionibus autem pseudosynodice Philippopolitane LXXIII tantummodo recensentur; adeo ut catholici, qui Sardicæ pro Athanasio steterunt, et Sardicensem synodum habuere, soli XCIV, aut XCVI, circiter episcopi fuisse dicendi sint. Quinam vero hi fuerint, vel cuius civitatis ac provincie, constituere difficultus hactenus fuit. S. Hilarius, in subscriptionibus epistolæ Sardicensis ad Julium pontificem, LXIX tantum episcopos nominat, ubi plures omittit, quos interfuisse aliunde liquet. Nomina Patrum LIX quæ in vulgatis conciliis et in mss. collectionibus rubrijiuntur canonibus Sardicensibus cum Hilario conveniunt. Unum tantum *Alexandrum ab Actia*, al. *ab Acta de Ceparis* (legendum *ab Achaia de Cyparisa*), supra illos episcopos ex Hilario citos nonnulli codices præferunt, uti sunt, ex gr. Vat. 1542 et Vallic. A B, ex quo conficiuntur episcopi LX. In his vero non omnes comprehendit satis indicat clausula post ultimum episcopum in iisdem codicibus adjecta: *Et ceteri subscripserunt*. Inter nomina autem episcoporum CCLXXXII quæ ab Athanasio referuntur, cum et absentes et presentes ab eo memorati fuerint, Sardicensium nomina cognoscere non facile fuit.

3. Novissimo vero duo præstantissima monumenta ad Sardicense concilium pertinentia cum subscriptionibus eius. 85 capitulo Veronensis a marchione Massio edita sunt, quæ hoc tomo cum aliis documentis illustrata prodibunt. Primum est epistola ipsius synodi Sardicensis ad Ecclesias Mareoticas, cui sola episcoporum nomina XXVI aut XXVII descripta leguntur. Alterum est epistola S. Athanasii ad easdem Ecclesias, quam subsignarunt episcopi LXI, quorum priores decem et octo sola nomina appenderunt; ceteri vero civitatis et quandoque etiam provincie nomen addidero. In priori epistola animadvertenda maxime est subscriptio ultima: *Vincentius episcopus incolatus vos in Domino opto, dilectissimi fratres. Jussus a fratribus meis et coepiscopis scripti et subscripsi pro cæteris*. Hinc nihil mirum si pauci sint qui subscripserunt, cum non omnes per se subscribere potuissent, sed ut Vincentius pro cæteris subscriberet omnes mandavit. Hac de causa S. Athanasius in altera epistola, qua a precedentiem synodicam e Sardica in Mareotidem direxit, *Licet*, inquit, *non omnes scribentes episcopi occurrerunt, attamen ab omnibus scripta sunt, et pro omnibus subscripserunt*. Si autem Vincentius, qui in fine subscripsit pro cæteris, idem est ac qui eodem Vincentii nomine persece ante signatu legitur, hæc subscriptiones erunt XVI. Si vero sit alius Vincentius, erunt XXVII. Has autem hujusmodi documentorum subscriptiones conferentes cum illis quæ epistolæ Sardicensi ad Julium subjiciuntur (idem est de similibus nominibus quæ ex hac epistola canonibus appensa sunt), deprehendimus nonnulla quidem episcoporum nomina in laudatis documentorum subscriptionibus deesse, quæ leantur in subscriptionibus epistolæ ad Julium; alia vero nomina in iisdem exhiberi quæ in ea ad Julium epistola desiderantur; ex illis enim documentis suppletur subscriptiones seu episcopi xxx. Quibus si addantur episcopi LX subscripsi epistole ad Julium, Sardicenses Patres elicimus LXXXIX.

4. Hoc autem Patrum numero invento, Athanasii catalogum episcoporum CCLXXXII, descriptum in

A Apologia secunda, conferente: cum laudatis episcopis LXXXIX, cum omnia fere istorum nomina nacti simus inter eos episcopos LXXVIII qui ab Athanasio primo loco separatim a cæteris designantur, deteximus hos episcopos LXXVIII Sardicensi synodo interfuisse; ac propterea, præmissis Osii nomine, [XLIV] nulla distinctione provincialium simul recensentur; ceteros vero, qui in provincias distributi ab eo subjiciuntur, illos esse qui absentes Sardicense decretum approbarunt. Id sane respondet ordini quo in recitato testimonio idem Athanasius scripsit se producturum nomina, primo quidem eorum qui in synodo subscripserunt, et dein ceterorum aliorum, qui licet interesse non poterant, missa tamen ad eos synodica, ipsi quoque suis suffragiis decreta synodi approbarunt. Porro ex prima episcoporum serie apud Athanasium accedunt sex alii episcopi, qui nec ex subscriptionibus epistolæ ad Julium, nec ex duobus aliis monumentis suppetunt. Hi autem si addantur episcopis LXXXIX quos ex subscriptionibus novimus, fient Sardicensis episcopi XCV. Alii porro duo episcopi et ab Athanasio in prima serie, et in subscriptionibus omisi certo fuerunt, nimirum Euphratas Agrippanensis et Gratus Carthaginensis, quos tamen ejusdem synodi Patres recensentes aliunde probabimus. Ita in catalogo, quem hic proferimus, describentur episcopi Sardicenses XCVI, quod cum supputatione paulo ante ex Athanasio proposita episcoporum ceteris XCV aut XCVII probe concordat.

B *Catalogus alphabeticus Patrum Sardicensium ex monumentis contextus et confirmatus.*

I. *Adolius*. Hic tantum memoratur in S. Athanasii catalogo.

II. *Actius a Macedonia de Thessalonica*. Actii nomen tantum legitur in Athanasio, ac in synodica ad Mareotidis Ecclesias. In subscriptionibus vero apud S. Hilarium, ac in conciliis et provincia et civitatis nomina adduntur. Neque obest epistola pseudosynodi Sardicensis, veris Philippopolitane, in qua apud Labbeum Joannes Thessalonicensis episcopus memoratur; Joannis enim nomen ex eadem epistola expungendum probat P. Constantinus tom. II Op. cum Hilari, editionis Veronensis col. 638, not. 6. Actium quidem, et non Joannem, fuisse episcopum Thessalonicæ, confirmatur etiam ex Sardicensi canone 21 Dionysii, in quo ipse de Thessalonicensi metropolitano loquitur.

III. *Alexander Cypariensis Achaia*. Ita in epistola Athanasii ad Ecclesias Mareoticas. Forte legendum *Cypariensis*; Cyparis a enim in Achaia invenitur. Hic idem est ac ille qui in quibusdam codicibus antea memoratis post canones additur, sic: *Alexander ab Actia, seu ab Acta de Ceparis*.

IV. *Alexander ab Achaia de Monemnis*. Ita subscriptiones apud Hilarium. In vulgatis conciliis, de *Morenis*; in mss. Vat. 1542, de *Moromis*. Vallicel. A 5, civitatis nomen omittit.

V. *Alexander a Thessalia de Larissa*. Sic Hilarius et edit. concil. S. Athanasius dicit tantum *Alexandrus* nominat. Unus legitur in subscriptionibus synodice ad Mareotes, et unus in subscriptionibus epistolæ S. Athanasii: non utrobique idem subscripserit, an duo diversi, ignoratur.

VI. *Alypius ab Achaia de Megara* in omnibus subscriptionibus recensetur. Solum in synodica dicitur *Alysius*. Alypius refertur ab Athanasio, et in canonicis interloquitur.

VII. *Anasitius Viminiensis per presbyterum Marimum*. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ, et in catalogo item Athanasii.

VIII. *Ammonius*. In subscript. ejusdem epistolæ.
IX. *Anianus de Castulo*, vel *Castolona ab Spunus*. Apud Hilari. et in Concil. Inter subscriptores epistolæ Athanasii perperam scribitur, *Ammonius de Castulo Pannonia*. Aniani nomen est in catalogo Athanasii.

- X. *Antigonus Paliensis Macedonæ*, corrige *Pel. A Hill.* in Concil., et in synodica, nec non in catalogo Athanasii.
- XI. *Appianus*. In eadem epistola, ubi præter hunc describuntur etiam duo sequentes.
- XII. *Appianus de Pabione Pannoniæ*. Ibidem, et in Athanasiano catalogo.
- XIII. *Appianus*. Alter in subscript. epistolæ Athanasii.
- XIV. *Arius a Palestina*. Apud Hilar. in Concil., in synodica ad Mareot. atque in Athanasii catalogo. Hic, in epistola ad solitarios, vocat *Arium Petre in Palestina*.
- [XV] XV. *Asclepius a Palestina de Gaza*. Apud Hilar., in Concil., epist. Athanasii, ac in hujus catalogo.
- XVI. *Asterius de Arabia*. Ita in Concil., in synodica, et apud Athanasium. In Hilario, ac in nonnullis eod. dicitur *Asturius*. Athanasius, in epist. ad solita in., vocat episcopum *Petre in Arabia*.
- XVII. *Athanasius Alexandriæ Egypti*. Apud omnes.
- XVIII. *Athenodorus ab Achaia de Batea*, corrige de *Platea*. Apud Hilarium. In Concilio, mendose, *Athenodorus a Dacia de Blacerna*. Iste memoratur in subscriptionibus synod. et epistolæ Athanasii, nec non in hujus catalogo.
- XIX. *Bassus a Macedonia de Diocletianopoli*. Apud Hilar. et in Concilio. S. Athanasius, in catalogo, et synodica ad Mareot. laudant hunc Bassum. Memoratur etiam in pseudo-synodica Sardicensi, n. 20. Cum collata inveniantur Diocletianopolis Macedoniæ, sed alæ ejusdem nominis inveniantur in aliis provinciis, præter inesse videtur in verbis a *Macedonia*, sicuti per errorem a *Macedonia* insertum est etiam subscriptioni M-recei, qui fuit episcopus Ancyrae in Galatia. Forte vero Bassus fuit episcopus Diocletianopolis in Thracia.
- XX. *Calepodius a Campania*. Apud Hilarium. In Concilio dicitur *Neapolitanus*. Hic Calepodius nominatur in synodica ad Mareot., nec non in Athanasii catalogo.
- XXI. *Calrus a Dacia Ripensi de Castro Martis*. Apud Hilar. et in Concilio. In subscriptionibus epistolæ Athanasii vocatur *Calors Castromartis*.
- XXII. *Caloes*. Alius in eadem epist. Athanasii. Forte est is qui in catalogo Athanasiano *Galba* appellatur.
- XXIII. *Castus de Spaniis de Cæsarea Augusta*. Apud Hilar., in Concil., et in epist. atque catalogo Athanasii.
- XXIV. *Cocras ab Achaia de Asoposibus*. Apud Hilar., in Concilio. In Achaia apud Hieroclem collocatur *Asopos*, et apud Strabonem ac Ptolemaeum *Asopus*. Num hæc urbs indicatur? Athanasius nominat *Socratem*. Num *Cocras* pro *Socrate* scriptum fuit?
- XXV. *Cydonius Cydonensis Cretæ*. Subscribit epistolæ Athanasii.
- XXVI. *Diodorus ab Asia de Tenedos*. Apud Hilar. et in Concil. Recensetur in Athanasii catalogo. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ perperam vocatur *Liodorus*.
- XXVII. *Dionysius ab Achaia de Elida*. Apud Hilar. in Concil., et in synodica. Refertur in Athanasii catalogo, ac in pseudo-synodica Sardicensi, n. 20. Eius metropolis *Actia* est in Achaia.
- XXVIII. *Diocorus de Thracia*. In iisdem documentis.
- XXIX. *Domecius ab Aciria Constantinis*. Se corruit in subscriptionibus epistolæ Athanasii. Num hic unus est e domibus Domitianis quos Athanasianus catalogo præfert?
- XXX. *Domitianus ab Spaniis de Asturica*. Sic in Hilar. et Concilio. Solum nomen est in subscriptionibus synodice ad Mareot., sicut etiam in Athanasii catalogo.
- XXXI. *El odorus*, vel *Heliodorus a Nicopoli*. Apud
- A Hill. in Concil., et in synodica, nec non in catalogo Athanasii.
- XXXII. *Eucarpus Oponsius Achaia* in epistola Athanasii, ac in ejus catalogo. Legendum *Opuntius* ex *Opente* Achaia urbe.
- XXXIII. *Eucarpus*. Alter in eadem epistola.
- XXXIV. *Eucissus Chisamensis*. Ibidem. Chisamus est ab. Cretæ, ex qua provincia alii episcopi Sardicensi interfuerunt.
- XXXV. *Eugenius de Heclea Cychnis*. In eadem Athanasii epistola. Apud Hilarium *Evagrius a Macedonia de Heracti-lineo*; et in Concilio, *de Heracti-nopoli*. In Macedonia est Heraclea, et apud Hieroclem Heraclea Laoci.
- XXXVI. *Eugenius*. Alter in subscriptionibus laudatæ epistolæ. Athanasius in catalogo unum Eugenium recenset.
- XXXVII. *Eulogius*. In eadem epistola, et in eodem catalogo.
- XXXVIII. *Enterius a Pannoniis*. In Concilio. Apud Hilarium, *Eutadius*.
- XXXIX. *Enterius a Procia de Cuido*, vel de *Candos*. Apud Hilar., et [xvii] in Concilio. Locus corruptus. Unus Euterius in Athanasiano catalogo legitur.
- XL. *Eutyechius de Methona*. In Athanasii epistola. *Tychius ab Asia* (lege *ab Achaia*) *de Methonis*, in Concilio scribitur *Thitius ab Asia de Montonia*, apud Hilarium. Hic Eutyechius fuit episcopus Methonensis in Achaia, et refertur in Athanasiano catalogo.
- XLI. *Eutyechius ab Achaia*. Alius a precedenti recensetur apud Hilarium, et in Concilio. In catalogo autem Athanasiano duo Eutyechii memorantur.
- XLII. *Florentius ab Spaniis de Emerita*. Apud Hilar. et in Concilio. Est in catalogo laudato. Corrupte in epist. Athanasii scribitur: *Florentius Meritæ Panoniæ pro Emerite Spaniæ*.
- XLIII. *Fortunatianus ab Italia de Aquileia*. Apud Hilar. et in Concilio. In catalogo Athanasii dicitur *Fortunatus*.
- XLIV. *Gaudentius ab Achaia* (corrige *a Dacia*) *de Naisso*. Apud Hilar. et in Concilio. In epistola Athanasii, *Gaudentius Naisitanus*. Memoratur in catalogo Athanasiano, et in ijs canonibus Sardicensibus.
- XLV. *Gerontius a Macedonia de Brevi*. In Concil. et apud Hilarium. Solum nomen in tribus alijs documentis refertur.
- XLVI. *Helianus de Tyrtanis*. In subscriptionibus epistolæ Athanasii. Hujus catalogus hunc eundem episcopum nominat.
- XLVII. *Hermogenes de Syceono*, forte *de Sycone* Achaia. Ibidem utroque.
- XLVIII. *Himenæus de Hypata Thessaliæ*. Nomen episcopi verum præbet Hilar. Concil. et catalogus Athanasii. Urbis nomen exhibent subscriptiones epistolæ Athanasii, in quibus perperam pro *Himenæus* scriptum est *Hypeneris*. Male vero in Concilio et apud Hilarium nomen urbis effortur *de Parata*, vel *de Pharata*.
- XLIX. *Januarinus a Campania de Deventro*. Apud Hilar., in Concil. et in epist. atque catalogo Athanasii.
- L. *Joannes*. In subscriptionibus synodice.
- LI. *Jonas a Macedoni de Particopoli*. Apud Hilar. et in Concil. Habetur etiam in synodica, atque in catalogo Athanasii.
- LII. *Irenæus Syconensis*. In epist. Athanasii. Alias *Irenæus ab Achaia de Secoro* in Concilio et apud Hilarium, in quo solum male *Lernius*. In uss. Vat. 1342, *de Secoro*, forte *de Scyro* Achaia. Irenæum refert etiam catalogus Athanasii.
- LIII. *Julianus de Theris Eptapoli*. In subscriptionibus epistolæ Athanasianæ. Apud Hilarium, *Julius ab Acacia de Thebe Eptapylea*. In Concilio, *Julius ab Achaia de Thebes*, Cod. Vat. 1342, *de Thebens*, Cod. Valde. A 5, *de Teresse*. Hic Julianus, etiam in catalogo Athanasiano, fuit episcopus in Achaia Thebarum, in Greco dicta *Ἐπταπόλι*, pro-

pter septem portas, ut distinguatur a Theobis Thessalicae, cujus episcopus Moysi in Sardicis pariter inter-

LIV. *Julianus* Alter subscripsit epistolam Athanasii, in cuius catalogo duo Juliani recensentur.

LV. *Lucius a Thracia de Cagnopoli*. Apud Hilarium et in Conciliis. In illis tribus documentis solum huius nomen describitur. Conveniunt omnes corrigendum de *Hadrianopoli*, cum con-ter Hadrianopolim esse in Thracia, et Lucium Hadrianopolitanum fuisse in Concilio Sardicensi, ut testatur Socrates lib. II, c. 20 et 25.

LVI. *Lucius ab Italia de Verona*. Apud Hilarium, in Conciliis, et in epistola Athanasiana. S. Athanasius non solum in catalogo, sed etiam in Apologia prima eum semper Lucellum vocat, quo quidem nomine tria antiquiora documenta Veronensia appellant nostrum verum episcopum.

LVI. *Macedonius a Dardania de Ulpianis*. Apud Hilarem, et in Concilio. Male in epistola Athanasiana *Lygianensis* pro *Ulpianensis*. Recensetur in Athanasii catalogo. Ulpiana apud Hieroclem inter Dardaniae urbes ponitur.

LVIII. *Marcellus ab Ancyra Galaticae*. Apud Hilarium et in Conciliis, ubi perperam intrusa est ad provinciam a Macedonia. In subscriptionibus epistolae [XLVI] Athanasii solum Marcelli nomen legitur. In catalogo Athanasii memoratur *Marcellianus*, quod si alius non est a Marcellio Ancyrano, mendose *Marcellianus* dicitur.

LIX. *Marcus Sciocensis Sarciae*. In epistola Athanasiana. Apud Hilarium vero *Marcus ab Asia de Fischio*; in Conciliis, *ab Asia de Scisio*. Corrigitur a *Savia de Siscia*. Marcum recenset Athanasii catalogus. Idem Athanasius, initio apologiae 2, inter provincias triginta sex quarum episcopi sibi suffragati fuerant *Sisciam* refert. Cum vero provincia *Siscia* nulla sit, Sarcia autem urbs ad Savum locata ad provinciam Saviam pertineat, in Athanasii apologiam manifestus error irrepsit, qui exinde ortus videtur, quod in subscriptione eisdem Marci nomen urbis pro provincia nomine accepit.

LX. *Martyrius Naupactius*. In epistola Athanasii. Apud Hilarium et in Conciliis, *Martyrius ab Achaia de Neapoli*; Vallioli. A 5 de *Neapoli*; corrigitur a *Naupactio*; Naupactus enim fuit urbs Achaiae.

LXI. *Ma tyrius* Alter. In eadem epistola Athanasii, qui in catalogo unum Martyrium recollit.

LXII. *Maximus a Tuscica de Luca*. Apud Hilarem, in Conciliis, et in catalogo Athanasiano.

LXIII. *Maximus milititer per epistolas de Gallis*. Sic in subscriptionibus epistolae Athanasii, sed mendose; et cum maxime Maximo legendum videtur *Maximus*, sive *Maximus Treircensis episcopus de Gallis*, quem Athanasii hostes exagitant in pseudo-synodica Sardicensi. Hunc Athanasius quidem in prima serie omittit, sed in secunda ponit, ubi ille memorantur, qui absentes sibi patrocinati sunt. At lectum in hac serie primo loco memorat, et jungit eum Verissimo episcopo Lugdunensi, quem Sardicam interfuisse videbimus.

LXIV. *Mosinius Heraclae*. Inter episcopos Cretae subscriptus epistola Athanasiana. Nuntius suorum Heraclae. *Heraclae* Creicensis meminerunt S rabo et Ptolemaeus. In catalogo Athanasii *Mosinius* vocatur.

LXV. *Mosius a Thessalia de Thebis*. Apud Hilarium. In Conciliis vero *Moschus*; in Vat. 1342, *Moschus*; in Vallioli. A 5, *Moschus*. Videtur esse is qui in catalogo Athanasiano *Moschus* appellatur.

LXVI. *Olympius de Eno Rodope*. Subscriptus epistola Athanasii. Nominatur in canonibus Sardicensibus. *Enos* vel *Enus* urbs est in Thracia ex provincia Rhodope. Ex hac autem subscriptione cognoscitur quam vere suspicatus sit Tillemontius Olympium in canonibus Sardicensibus memoratum esse illum Aeni episcopum, quem ab Eusebianis exagitant Athanasius laudat in Apologia 2.

LXVII. *Osius ab Hispania Cordubensis*. In omnibus documentis.

LXVIII. *Palladius a Macedonia de Dni*. Apud Hilarium, et in Conciliis; melius in ms. Vallioli, et in epistola Athanasiana, *de Dni*. Dium enim est in Macedonia. Hunc episcopum nominat catalogus Athanasii.

LXIX. *Paregorius a Dardania de Scypis* apud Hilarem, et in Conciliis. Inter subscriptiones epistolae Athanasianae male scribitur *Caspinus* pro *Scypinus*. Memoratur in synodica, et in Athanasii catalogo.

LXX. *Paticius*.
LXXI. *Petrus*.
LXXII. *Philogogus*.
LXXIII. *Pitarchus ab Achaia de Patras*. Apud Hilarem, et in Conciliis. Refertur in synodica, et in laudato catalogo.

LXXIV. *Porphyrus a Macedonia de Philippis*. Sic apud Hilarem, et in Conciliis. Memoratur etiam in tribus aliis documentis.

LXXV. *Praxertus ab Hispania de Barcelona*. In Hilarem, et Conciliis. Inter subscriptiones vero epistolae Athanasianae mendose legitur, *Praxertus de Narcidono Panu*. Nominatur quoque in Athanasii catalogo.

LXXVI. *Proxianus ab Italia de Mediolano*. Apud Hilarem, in Conciliis, et epistola Athanasii, nec non in huius catalogo.

LXXVII. *Protogenus a Dacia de Serdica* Apud Hilarem, in Conciliis, et catalogo Athanasiano. Subscriptus est etiam Athanasii epistola.

[XLVII] LXXVIII. *Resitatus*. Subscriptus synodicae. Refertur in eodem catalogo.

LXXIX. *Sapritius*. Nominatur in laudato catalogo.

LXXX. *Severus a Cebria Thessaliae*. Subscriptus epistola Athanasii. Chalcedonensis celebris urbs, tempore Concilii Sardicensis Theodolice attributa, postea Achaiae.

LXXXI. *Severus ab Italia de Ravenna*. Apud Hilarem, et in Conciliis. Unum Severum nominat catalogus Athanasianus, et unus quoque synodicae subscriptus legitur.

LXXXII. *Spudasicus*. Relatus in solo Athanasii catalogo.

LXXXIII. *Stercorius ab Apulia de Canusio*. Apud Hilarem, et in Conciliis. In epistola Athanasii, ubi duae subscriptiones in unam coalescunt, omisso episcopi nomine, corrupte scribitur *Sunosio Apulie pro Canusio*. Ille episcopus in Athanasii catalogo recensetur.

LXXXIV. *Symphorus de Hierapythnis Cretae*. Subscriptus epistola Athanasii, et refertur in huius catalogo.

LXXXV. *Tryphon ab Achaia de Maricarce*. Apud Hilarium. Vat. 1342, *de Marcarce*; in Conciliis, *de Marcarce*, al. *Marathonensis*; in subscriptionibus epistolae Athanasii, *Trypho de Magara*. Inter tot variantes corruptas difficile est constituere veram urbem huius Tryphonis, quem Athanasius etiam in catalogo memorat. Megara magis placeret, nisi *Alypius ab Achaia de Megara* antea recensitus fuisset.

LXXXVI. *Valens a Dacia Ripensi Scythopolitanus*. Sic in Conciliis. Vat. 1342, *de Sciopolitano*; Vallioli. A 5, *de Sciapti*. Male apud Hilarium, *ab Achaia Ripensi de Scio*. Ille episcopus nominatur in synodica, et Athanasii catalogo. Verum nomen urbis nequit constitui, cum pleraeque Daciae Ripensis urbes sint ignotae.

LXXXVII. *Verissimus a Gallia de Lugduno*. Apud Hilarem, et in Conciliis. In epistola Athanasii, mendose, *Brosius Ludonensis Galliae*. Ex his tribus testimonibus Verissimus in Sardicensi concilio interfuit; et nihilominus ab Athanasio in prima catalogi serie omittitur, et initio secunda describitur.

LXXXVIII. *Vincentius a Campania de Capua*. Apud Hilarem, et in Conciliis. Synodicae subscribitur pro *caeteris*; cumque in Athanasii catalogo unus Vincentius nominetur incertum esse potest num hic qui in fine

subscriptis pro ceteris idem an diversus sit ab eo qui eodem Vincentii nomine eandem synodicam paulo ante subscripserat.

LXXXIX. *Vitalis a Dacia Ripensi de Aquis.* Apud Hilari. et in Concilio. Locns ad Aquas in Dacia memoratur in Antonini Itinerario.

XC. *Vitalis Vertarensis Africæ.* Subscriptus epistolæ Athanasianæ. Duo Vitales recensentur in Athanasii catalogo, et unus inter subscriptiones synodicæ.

XCI. *Ursarius ab Italia de Brizia.* Apud Hilari. in Concilio, et in epistola Athanasii, nec non in hujus catalogo.

XCII. *Zosimus a Macedonia de Lignedo.* In Concilio. Codex Vallæ. A B. *Zosimus a Dacia de Lignedone.* Apud Hilari. vocatur *Dionysius ab Achaia de Lignedom.* Græsius papa epistolam scripsit ad Laurentium de Lignedo, qui suberat Thesalonicensi metropolitæ. Ille idem Zosimus in epistola Athanasii subscribitur sic: *Zosimus Lychnis Sinosis Apuliæ.* His ultimis verbis *Sinosis Apuliæ* Stercorii episcopi subscriptio Zosimo perperam afflata fuit. Urbs autem *Lychnis* a *Livio Lychnidas, Avyridos*, a Stephano vocatur. In Notitiâ Hieroclis corrupte *Aulinidos* dicitur, et ponitur in Epiro nova. Antoninus episcopus *Lychnidius* subscripsit epistolam episcoporum novæ Epiri ad Leonem Augustum.

XCIII. *Zosimus Oreamargensis.* Subscripsit epistolam Athanasii. Corrige *Horreamargensis.* *Horrea Nargi*, in Antonini Itinerario Inter Viminacium et Sardicam collocatur. Apud Hieroclem in Mysia prima cum Viminacio *Ortemarcus* ponitur, ubi corrigendum *Horreamargus*.

XCIV. *Zosimus.* Tertius ignoti loci episcopus subscriptus legitur in eadem epistola Athanasii. Tres quidem Zosimi in Athanasiano catalogo recensentur.

XCV. Præter hos synodo Sardicensi vice Julii Romani pontificis adfuerunt ejus legati, qui sic subscripserunt epistolam Athanasii ad Marcitios Ecclesiæ: [ΣΥΝΑ] *Archidamus et Philoxenus presbyteri, et Leo diaconus de Roma, incolentes vos optamus.* Athanasius autem in catalogo, statim post Osium ab Hispanis, presbyteros tantum nominat his verbis: *Julius Romæ per Archidamum et Philoxenum presbyteros;* omittit vero Leonem diaconum: sed in textu synodicæ Sardicensis ad Julium papam apud S. Hilari. et duo presbyteri, et Leo diaconus synodo præsentem memorantur.

Illic ex quinque documentis nomina excerptimus. Alia duo in iisdem omiſsa adjicienda sunt, nimirum Grati Carthaginensis, et Ebratæ Agrippinensis.

XCVI. Gratum Carthaginensem episcopum Interfuisse concilio Sardicensi satis aperte colligitur ex Cræso textu canonis septimi, et multo magis ex Cræso quinto concilii Carthaginensis sub eodem Grato. Athanasius quidem hunc Gratum recen. et in secunda serie Inter episcopos Africæ, qui absentes Sardicensia decreta approbarunt. At sicut idem Athanasius Verissimum Lugdunensem, qui ex ipsis subscriptionibus Sardicæ fuit, et Maximum Trevirensis in prima serie omisit, ac in secunda iis Gallis qui abſerant præposuit, ita etiam de Grato idipsum effecere potuit. Quod si hos tres episcopos in secunda serie Idcirco descripsit, quia in suas provincias redire, ut cum episcopis earundem provinciarum qui non fuerant in concilio Sardicensia decreta approbarunt, in utraque serie ab eo collocari poterant, sicut eadem, ut videtur, de causa Arius Palæstinus in utraque Athanasiani catalogi serie descriptus legitur, in prima quippe concilio interfuit, in secunda verum laudata decreta cum aliis episcopis Palæstinis probavit.

XCVII. Euphratas Agrippinensis a concilio Sardicensi legatus una cum Vincentio Capuano in Orientem, una cum eodem ipsi concilio procul dubio interfuit. Vide Athanasium, Hist. Arian. ad monachos.

5. Cum pierque ex his episcopis tum Latini tum Græci ex provinciis Occidentalibus fuerint, non œcu-

menicum, sed Occidentale fuisse Sardicense concilium non pauci existimant. Etsi enim fateantur hujus concilii iudicium esse consilio factum at generalis synodus ex universis tum Orientis tum Occidentis provinciis haberetur, cum tamen Orientales sero omnes Sardicæ recesserint, et aliud conciliabilem egerint Philippopoli, Sardicensia decreta sine his episcopis Orientalibus condita, Occidentalis synodi decreta fuisse et habenda esse opinantur, Petrus de Marca, qui huic sententiæ calculos adjicit, S. Hilarii et Epiphaniî testimonia obtrudit, quippe qui, ut ait, *Concilium illud Sardicense vocant concilium Occidentalium* (Lib. vii Concord. c. 3, num. 5). Illic etiam ipsi Romanus et alii Latini episcopi quatuor generalia concilia tantopere inculcantes, Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum, et Chalcedonense, numquam vero Sardicense memorarunt.

6. Cum vero certum per omnes sit hujus concilii iudicium fuisse generalis synodi, sicut nihil præjudicii creat si, omnibus episcopis ad œcumenicam synodum convocatis, plures ad ipsum non accedant, ita nihil obest si ex his qui ad locum synodi convenerunt aliquot se subducant, si præsertim perverso et schismatico sine alio se conferant, ut altare contra altare erigant atque schisma conflant: hi enim qui in iudicia synodo cum summo pontifice totius Ecclesiæ capite vel per se vel per legatos præsentem coeunt, atque decernunt, satis per se totam Ecclesiam et pastorum corpus representant, ac tanquam œcumenicum concilium decernunt, judicant, ac leges et regulas emittunt; aliud autem episcoporum corpus, tanquam a synodo totius Ecclesiæ legitimo congregata et a capite sese separans, non pro legitima synodo, sed pro œnaventiculo et conciliabulo habendum est; quod si detrahere posset auctoritati et juri legitime synodi, esset in potestate hominum perillorum episcopos, si qui essent suarum partium, aliosque sollicitando et subducendo a cæterorum conventu, quamcumque generale synodum irritam reddere, schismaticoque œnaventiculo privilegium et jus tribueretur, quod in Ecclesia nunquam obtinuit. Itaque quidem etsi ab Ephesina synodo prima sese separarant quadraginta circiter episcopi, et in his fere omnes Orientales, nihil tamen ea synodus præjudicii passa est, quominus generalis haberetur. Idem igitur septuagintum de Sardicensi, cui Eusebianorum conciliabulum perverso et iniquo consilio Philippopolim traductum quidquam detrahere non potuit. Illic quidem [L] Sardicensio magnum concilium vocatum fuit a S. Athanasio, apologia secunda; et *synodus ex toto orbe coacta*, id est generalis, a Liberio papa apud eundem Athanasium, in Historia Arianorum ad monachos, n. 37, ejusque decretis olim a Romana Ecclesia et a pluribus Occidentalibus, nec non etiam, ut vidimus ea; ite præcedenti, ab Orientis episcopis synodi Constantinopolitaneæ anni 382 Nicænis addita, ac pro Nicænis allegata fuisse, quod satis indicat illud concilium œcumenicum habitum fuisse æquo ac Nicænum. Quod si posteriori ætate apud ipsos Romanos inter quatuor concilia œcumenica relatum non fuit, id eam ob causam evenit, sive quia in Nicæno concilio Sardicensio eidem annexum complectebantur, sive potius quia concilia recensentes, quæ tanquam Evangelii suscipienda erant, ea sola concilia memoranda putarunt, quæ ut satiam lectam custodirent catholicam fidem, peculiarem aliquam hæresim condemnarunt. Ita quidem laudata est Nicæna synodus, quæ Arii, Constantinopolitana, quæ Macedonii, Ephesina, quæ Nestorii, et Chalcedonensis, quæ Eutychie errorum proscriptis. Sardicensis autem synodus cum, in Arii reliquias fere exereus, nullam distinctam hæresim protriverit, veluti Nicæna appendix habita, distincte recensenda non fuit, ut ne tamen idcirco inter œcumenicas habita non fuisse credatur.

7. Enimvero Justinianus imperator, licet quatuor generalia concilia multis in locis celebret, Sardicensium nihilominus œcumenicam synodum in edicto fidei

app. II. vii (T. VI Concil. col. 393. b). Ea vero frequentior quatuor generalium conciliorum commendatio posterioribus Græcis, qui in codicibus canonum generales synodos a particularibus seu topicis separare cœperunt, occasione præbuisse videtur recensendi Sardicensis inter synodus topicas, cum antiquiores Græci canonum codices ipsam statim post Nicœnam collocarent, ut ex Joanne Zcho'astico antecedenti capite observavimus. Equidem uti occurrit ea non solum pro Occidentalibus, sed pro Orientalibus etiam Ecclesiis statuit; et sicuti restituta S. Athanasii Alexandrini, Marcelli Ancyran, et Asclepii Gazensis ab eadem synodo decreta, et executioni mandata, ad Orientis Ecclesias spectabat, ita etiam canones quos quidem in Constantinopolitana Orientali synodo anni 382 Nicœnorum nomine laudatos vidimus, non minus Occidentales quam Orientales respicebant. Illic in mss. editionis præcæ et collectionis Hadriani statim post ultimum canonem hæc clausura legislativam vim in totam orbem declarans loquitur: *Omnia synodus dicit: Universa quæ constituta sunt catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet. Et subscripserunt*, etc. Hilarii et Epiphaniï testimonia, quæ opposuit Petrus de Marca, nihil officiant. Hilarius enim in libro adversus Constantium Augustinum, num. 25, scribens: *Damasus quoque et substantiam nomen, quo te et Sardicensi synodo et Sirmicensi pium esse Occidentalibus mentiebaris*; non de Sardicensi concilio, sed de pseudosardicensi loquitur, sicut

A et de Sirmicensi, quæ non Occidentalium, sed Orientalium conventicula fuerunt; idque unum significare voluit, Constantium harum ps. ad synodorum exemplo damnans substantiam nomen, plura se Occidentalibus prætulit se. S. Epiphanius vero, hæres. 71. cap. 1, alio pacto sensu intelligendus est, qui Marcæ opinioni nihil favet. Sardicensis enim synodus Occidentalem, vel Occidentalium, vocat, ut eam concernat ab Orientali Eusebianorum conventu; quatenus illa Sardicæ in urbe Occidentis, hic vero Philippopoli in Oriente congregata fuit. Quid quod S. Epiphanius hoc loco Sardicensis synodum pro Sirmicensi aut Mediolanensi accepisse videtur, ut Tillemontius conjicit, not. 40 in Asian. Hist. tom. VI?

B Dubitant nonnulli num in ipso Occidente synodus Sardicensis omenibus habita fuerit. Movenatur ea Africanorum resistentia, quæ Sardicenisibus canonibus ex communitorio Zosimi in Apollonius productis sese opposuere. Qui vero hæc iegerunt non solum dubitant oportet nam Sardicensis synodus fuerit œcumenica, verum etiam num fuerit generalis totius Occidentis; de quo tamen ambigi nequit, adeo ut illi ipsi qui hæc synodus sunt magis infensa, hæc generalem Occidentis synodum fateantur. In qua autem versaretur Africanorum contentio, ut nihil excludi contra canonum Sardicensium auctoritatem elici queat, fuse explicavimus in observationibus ad dissertationem 5 Quœnellii, part. 1, cap. 6.

[LII] PARS SECUNDA.

De antiquioribus collectionibus Latinis, quæ vel sunt anteriores Dionysio Exiguo, vel ex fontibus Dionysio anterioribus originem ducunt.

CAPUT PRIMUM.

D. primaeva canonum collectio apud Latinos, præsertim Romanos, quæ solo Nicœno canonibus et Sardicensibus simul junctis complectebatur.

§ 1. *Canones qui olim apud Latinos, præsertim Romanos, auctoritatem habuerunt, sicuti fuerunt Nicœni et Sardicensis. Expungitur sententia qua alii Græci canones Nicœnorum nomine laudati, aut in Nicœna synodo confirmati dicuntur.*

1. Etsi omnium Græcarum synodorum canones qui in Græco codice continebantur olim redditi fuerint Latine duabus antiquis versionibus Isidoriana et præcæ ante Dionysianam pervulgatis, ut capite sequenti dicitur, his tamen versionibus privato studio lucubratis et editis, soli Nicœni canones, et Sardicensis Nicœnis sine ulla distinctione subjecti, eodemque Nicœnorum nomine inscripti, apud Latinos, præsertim Romanos, publicam auctoritatem habuerunt. Solos quidem canones Nicœnos (quo titulo comprehendebantur, ut § ostendemus, Sardicensis) Romanam Ecclesiam recepit, diserte testatur Innocentius I, in epistola ad Theophilum Alexandrinum, ubi memoratis canonibus Nicœnis addit: *Alii enim canonem Romanam non admittit Ecclesia*. Et in alia epistola ad clerum et populum Constantinopolitanum, n. 5: *Quod autem ad canonum observationem attinet, solis illis præcedam esse dirimus, qui Nicœni definiti sunt, quos solos sectari et agnoscere debet Ecclesia catholica*. Idipsum autem verum fuisse in tota Ecclesia Latina vel ex eo cognoscitur, quod nulli alii Græcarum synodorum canones a Latinis scriptoribus allegati inveniuntur ante sextum sæculum nisi Nicœni, et Nicœnorum nomine etiam Sardicensis; impossibile autem videtur alios quoque canones fuisse receptos, nec ullum aliquando a quopiam fuisse laudatum.

2. Non desunt qui existimant Nicœnorum canonum non esse apud Innocentium I omnes Græcarum synodorum canones intelligi, propterea quod omnes in codicibus canonum post Nicœnos descripti a prima

C Nicœna synodi inscriptione Nicœni appellari potuerunt, uti S. Gregorius Turonensis concilii Gangrensis canonem quartum decimum veluti Nicœnam laudavit. Ego, inquit (Lib. ix, c. 33), *accedens ad monasterium canonum Nicœnorum decreta relegi, in quibus continetur quia si quæ reliquerit virum, et torum in quo hæc vixerit [LII] spreverit, etc.* Sed hic peculiaris lapsus auctoris multo posterioris sævi traduci nequit ad Innocentium I, cum præsertim is non aliquem eujuspiam synodi canonem allegarit, sed generalem propositionem constituerit, solos Nicœnos canones a Romana Ecclesia recipi, soloque sectandos et agnoscendos ab Ecclesia catholica. Forte Gregorius Turonensis Gangrensem canonem sumpsit ex aliqua posteriori collectione seu abbreviatione canonum, in qua diversorum conciliorum decreta sine proprio intermedium titulo descripta erant, uti in cod. 54 capituli Veronensis sub hæc generali inscriptione initio præfixa: *Ex concilio Nicœno, vel aliis conciliis (Vide part. 1, c. 4, n. 11).*

D 3. Alii aliam rationem inveniunt contendunt, idcirco aliarum synodorum canones pro Nicœnis habitos et laudatos ab Innocentio, quia in Nicœna synodo confirmati fuerunt. Id manifestum esse aiunt de canonibus trium antiquiorum synodorum Ancyranæ, Neocæsariensis, atque Gangrensis, quos in Nicœno concilio lectos et confirmatos, ex interloquutione Osi antiquissimæ collectioni Corbeiensi inseri a collegit P. Constantinus in præfatione ad tom. I Epistolæ Romanorum pontificum, pag. 61: qui postea, de recitatis Innocentii I testimonio loquens, subdit, pag. 68: *Quid obstat quo minus Nicœni definiti dicantur canones, qui Nicœni lecti confirmatique, et in synodicis Actis recensiti sunt? Quid ausus est contra Nicœnos canones eosque solos sectari non censentur is qui eos sectatur suos quos Nicœni Patres sua ipsorum approbatione fecere suos? Interloquutionem vero Osi, cui hæc Constantii sententia innuitur, supposititiam nulliusque auctoritatis esse ostendimus part. 1, c. 4, § 1, ubi*

etiam Gargrensem synodum nequam Nicæno, sed Sardicensi etiam concilio posteriore probavimus. Romanam profecto Ecclesiam Ancyranos canones non recepisse, vel ex eo manifestum est, quod nonnulla sunt disciplinae contraria continent. Neque vero hæc auctore Osio reformata et Conc. doctali disciplinam accommodata præferantur. Etenim non omnes canones qui Occidentali adversantur disciplinam inveniantur correcti; si vero qui fuerunt emendati ejusmodi sunt in solli-collectionibus Corbeiensi et Quesnelliana, hoc tamen impressa, quæ fuerunt, ut videbimus, Gallicanæ, non autem Romanæ; in aliis vero collectionibus Italicis, quæ Romanis usui esse poterunt, sine ulla emendatione reperiuntur. Adde quod hæc emendationes non fuerunt inductæ in Græcum textum, qui in hæc sententiam lectus fuisse in concilio Nicæno, sed in versione antiquam Isidorianam, ut vocatur, quæ in memoratis collectionibus Quesnelliana et Corbeiensi recepta est. Cum vero alia antiquiora et priora ejusdem interpretationis exemplaria ejusmodi emendationibus careant, palam sit hæc emendationes posteriori tempore inductas Osio tribui non posse. Nisi ergo alius documentis, quæ nondum producti sunt, nec, ut credimus, omnino proferentur, demonstraretur aliquem vel Ancyranum, vel Nocesariensem, vel Gargrensem canonem a summis pontificibus, atque Latinis Patribus fuisse allegatum ante atheniense sextum, hos canones Nicænorum nomine ab Innocentio I fuisse comprehensos, et apud Latinos auctoritatem obtinuisse persuaderi non poterit.

§ 2. Nec Antiocheni, nec Constantinopolitani canones a Romana Ecclesia olim recepti. Constantinopolitana synodus ejusque symbolum post Chalcedonense concilium a Latinis celebrata; nec tamen eadem synodus habuisse aut æcumenicam, nisi aliquanto post, nec canones ejus recepti usque ad S. Gregorium Magnum, sed solum symbolum ejus receptum. Ante Chalcedonense hæc synodus ab ipso Græcis non fuit recepta inter concilia æcumenica. Siricii ac Celestini verba pro Græcorum canonum usum apud Latinos objecta explicantur. Eorum usus apud eosdem inductus sæculo vi.

4. Multo autem minus comprehensi et a Latinis recepti dici queant Antiocheni canones atque Constantinopolitani. Etenim Antiochenos canones S. Joanni Chrysostomo a suis hostibus oppositis Innocentius I rejectit, [LIII] ac repudiandos contendit in laudata epistola ad clerum et populum Constantinopolitanum. Quod si unus canon Antiochenus legitur in synodo Regensi anni 459 (Tom. IV Concil. col. 557), ex Hispanico codice Urgellensis Ecclesiæ adjectus a Stephano Baluzo, hunc posteriori additamento intrinseco fuisse nihil ambigendum est. Primo enim in eodem ille Antiochenus canon cum alio ignoto, teste eodem Baluzo, adjectus est in locum octavi canonis, qui licet proprius sit ejus synodi, ut ex aliis mss. Gallicanis liquet, ibi tamen omittitur. Secundo hoc additamentum ab eadem synodo alienum multo clarius patet, si considerentur codices qui ipsam synodum continent. Ipsam exhibent codices collectionis Hispanicæ, ex qua in Isidorianam transivit, ac plura diversarum collectionum Gallicanarum exemplaria. Codices collectionis Hispanicæ alii aliis auctiores sunt, ut explicabimus part. III, c. 4. Urgellense exemplum ad Hispanicam auctiorem collectionem pertinet, qualem invenimus in ms. cardinalis Fatiolei, et in alio Vat. Palat. 575. Observatis autem diversis mss. libris collectionis Hispanicæ tum auctioribus, tum brevioribus, nec non Isidorianis, qui ex brevioribus Hispanicis exemplis proficiuntur, præferimus hos cum in Regensi concilio præferantur tantum canones septem, omisso octavo, qui veluti clausula non necessaria primo collectionis Hispanicæ auctori videri potuit, et omisis etiam Antiocheno aliisque canonibus ignoto, qui cum in solo ms. Urgellensi legantur, satis ex hoc additamento digno cunctur.

A Octavus vero canon ex solis Gallicanis diversæ originis collectionibus prodit; quæ tamen æque ac Hispanica et Isidoriana exempla duos illos canones in Urgellensi codice inventos ignorat. Cum porro ubi agatur de concilio Galliarum, uti est Regense, collectiones Gallicanæ collectioni Hispanicæ et Isidorianæ præferendæ sint, si illarum auctoritate octavus canon ab eo concilio abjudicari nequit, multo certius ab eo ablegandi sunt illi duo additissimi canones, quos omnia, tum Gallicana, tum Hispanica etiam auctiora (non Urgellensi excepto) et Isidoriana exemplaria prætereunt.

B 5. Canones vero Constantinopolitani ante Chalcedonense Latine fuisse ignoti; et adhuc post hoc concilium, etsi in collectiones Latinas traducti, non tamen statim fuerunt recepti; adeo ut S. Gregorius quoque tempore scripserit in epist. 54 libri 7: *Romana Ecclesia eosdem canones vel gesta synodi illius (Constantinopolitanæ) hæcenus non habet, nec accepit: in hoc autem eandem synodum accepit, quod est per eam contra Macedoniam definitum*, nimirum Constantinopolitanum symbolum. Hic autem cum nonnulli, ac inter ceteros Quesnellus, not. 4 in epist. 106, propugnent, Constantinopolitanam synodum a se per primarias et æcumenicas fuisse enumeratam et a pontificibus Romanis, aliqua addere oportet, quibus tota hæc res explorator sit. Certe Romana synodus anni 385, sub Felice III, in epistola ad orthodoxos Constantinopoli et in Bithynia consistentes, æcumenicas synodos recensens, tres tantum Nicænam, Ephesinam, et Chalcedonensem memoravit; de Constantinopolitana vero ne verbum quidem. Et ut charitas tra, inquit, possit agnoscere, venerandas synodos Nicænam, et Ephesinam priorem, atque Chalcedonensem contra Nestorium et Eutychetum impiissimum nos tenere, etc. Vide tom. V Concil. Venetæ editionis col. 248. Quesnellus loco laudato opponit Græc. sibi decretum de libris recipiendis, vel non recipiendis, et Gregorii epistolam 24, nunc 25 libri 1, in quibus eandem synodum cum aliis tribus æcumenicis æquali honore censetur. At genuinum decretum Gelasii Constantinopolitana synodo caret, sicut etiam expers est illi verbis, et si qua sunt concilia, etc., ut ex antiquioribus ac pluribus quoque mss. exemplaribus probatur sumus, c. 11, § 5, ac propterea hoc ipsum decretum contrariam sententiam potius statuit, nimirum eam synodum nondum Gelasio ævo inter æcumenicas a Romana Ecclesia fuisse receptam, neque quoad symbolum fidei, de quo uno in vulgato Gelasiani decreti additamento sermo est. Quod si S. Gregorius in epistola memorata eandem synodum inter æcumenicas refert, cum eo tantum nomine referat, qui in ea Eumenii et Macedonii error contricitur, unam definitionem fidei respicit, non vero canones, quos epist. 54 lib. VII, a Romana Ecclesia hæcenus non receptas tradidit. Quod porro eidem concilio ob definitorem et symbolum fidei æcumenici locum tribu, quem Gelasio ævo [LIV] non obtinebat, id post Gelasii æta em inductum evincitur. Olim quidem Constantinopolitanum symbolum una cum tomo, quo Orientales anno 378 vel 379 in Antiochena synodo Romani concilii definitioni adversus Macedonianos edite subscriperant, ad Damasum missum fuit anno 382, ut siquod ex synodica alterius Constantinopolitani concilii hoc anno celebrati ad eundem pontificem ac ceteros Romanæ synodi Patres directæ, quæ apud Theodoretum legitur lib. 7, c. 9. Etsi vero tum illud symbolum, tum tomos Antiochenæ synodi cum Romana antecedenti definitione concordēs invenit, ab Occidentalibus fuerint approbati, non tamen idcirco pro æcumenico habitum dicendum est Constantinopolitanum concilium anni 381, in quo ipsum symbolum conditum fuit; sicut nec Antiochenum, quod tomo a emisit. Neque refert quod eadem synodus Constantinopolitana æcumenica vocetur in laudatis synodicalibus litteris. Hæc enim, quam S. Leo epist. 106 c. 5, paucorum episcoporum inscriptione appellat, non

alio sensu œcumenice vocari potuit, nisi eo quo concilium ex tota Africa congregatum *plenarium* seu *universale* appellare Augustino cœterisque Africanis sœlemne fuit, ut scite animadvertit P. Constantius in epistola 15 inter illas Damasi not. 6, col. 666. Solum eam idem Constantinopolitanum symbolum in Chalcedonensi fuerit insertum, summisque laudibus comprobatum, Romana Ecclesiâ, dum uti vero œcumenicum recepit concilium Chalcedonense, idem symbolum quasi ejus portionem actis insertam pariter recepit.

6. Quid quod satis probabile nobis est, hoc Constantinopolitanum concilium apud ipsos Græcos in synodo Chalcedonensi celebrari cœpisse, cum adversus Eutychianam hæresim, et pro prerogativa Constantinopolitanæ sedis munus conferret. Solius enim Nicæni, nusquam vero Constantinopolitani concilii mentio ante Chalcedonensem occurrit sive in Ephesina synodo, sive apud s'ios Græcos Patres. Immo in concilio generali Ephesi habito ita Nicænum symbolum laudatum fuit a Patribus, ut nullam aliam fidem præferri viderent. *Statuti sancta synodus alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere præter definitum a sanctis Patribus, qui in Nicæa cum sancto Spiritu congregati fuerunt (Tom. III Conc. col. 1219)*. Et actione prima solum Nicænum symbolum, non autem Constantinopolitanum recitatum fuit; solum vero in Chalcedonensi utrumque insertum legitur. Ephesina igitur synodi tempore non ita erat celebre concilium Constantinopolitanum, uti postea in Chalcedonensi accidit; nec inter generalia videtur relatum: alius solum Nicænum symbolum expresso decreto non fuisset approbatum rejectis cæteris, quæcumque præter Nicænum proferrentur. Adde quod in pseudosynodo Ephesina Eutychis professio legitur, in qua relatum ad Nicænum concilium generale *primum* illud Ephesi habitum *secundum concilium generale* appellatur. *Sicut tradiderunt, inquit, nobis fidem sancti Patris in Nicæa convenientes, quam in Episcopo et ceteris devotissimis synodo, Ephesi in secunda synodo sancti Patris roboraverunt (Tom. IV Conc. col. 925)*. Constantinopolitanam igitur synodum pro generali *secunda* non habuit. Ipsi quidem hæretico in Chalcedonensi vitio datum fuit, quod Constantinopolitanum symbolum et synodum non reciperet (*Ibid. col. 912, 914*); nunquam tamen in eo reprehensus, quod secundum locum inter generales synodos Ephesinæ tribuerit; nec si Constantinopolitana tunc a Græcis habita universim fuisset inter œcumenicas, Eutychiani ei sese opponere ausi fuissent. Ne vero Eutychianorum proprium credatur, Constantinopolitanum concilium inter generalia haudquamquam referre, audiatur Eusebius Dorylæensis Eutychis accusator, qui in Constantinopolitana synodo anni 448 adversus eundem hæreticum congregata, solius Nicæni et Ephesimi concilii mentionem faciens, affirmavit, se *permanentem in fide sanctorum Patrum 318 in Nicæa congregatorum et omnibus, quæ in Ephesinorum metropoli a sancta et magna synodo acta sunt (Ibid., col. 951)*. Similiter Patres ejusdem synodi Constantinopolitanæ anni 448, act. 2, generales synodos laudaturi, solus Nicænam et Ephesinam memorarunt (*Ibid., col. 955, e, 966 et 967, a, c, d, etc.*). Quæ indicia sunt Constantinopolitanum concilium anni 381, etsi maxime contra Eutychem pugnaret, æqualis auctoritatis habitum non fuisse, nec inter generalia a tunc usque tempore fuisse recensitum. Ex his ergo hoc concilium solum post Chalcedonensem apud ipsos Græcos celebrari ac inter generalia cœpisse referri non est improbabile.

[LX] 7. Quid si id verum est de Græci, nihil mirum si Latini idem concilium Constantinopolitanum adhuc post Chalcedonensem œcumenicis non accesserint, nec ejus symbolum probarint uti symbolum concilii œcumenici, nisi quatenus in generali concilio Chalcedonensi lectum et approbatum fuit. Hinc quidem Gelasio in decreto de libris satis fuit Chalcedonense concilium inter generalia referre, utque ut

distinctum synodum œcumenicam reverendam putavit Constantinopolitanam, cujus symbolum ex solo Chalcedonensi concilio vim generalis decreti obtinuerat. At cum postea compositis turbis quæ Acacii causa fuerant excitatæ, Orientales episcopi ad unitatem redeuntes, professiones fidei ediderunt, in quibus synodus Constantinopolitana ob damnatum errorem Macedonii cum aliis tribus œcumenicis synodis distincte recensetur, tum Romani quoque pontifices eandem synodum distincte commemorare cœperunt inter œcumenicas, et exinde Vigilii, Pelagius et S. Gregorius quatuor œcumenica concilia laudare, et inter hæc Constantinopolitanum ob defensionem ac symbolum addi.

8. Quod porro de hoc simbolo dictum est, transferri non debet ad ejusdem synodi canones, quæ nondum receptis idem S. Gregorius testatur. Neque pro eorumdem canonum receptione quidquam probat quod a Baluzio producitur in additionibus ad librum v Concordiæ Petri de Marca, c. 21, n. 16. Macedonii nimirum et Eunomii nomina, quæ ab ipso S. Gregorio in commendanda synodo Constantinopolitana commemorantur, non referuntur, inquit, ex simbolo, sed ex canonibus, ac propterea si eorum hæreticorum nomina Romani hauserunt ex canonibus, hæc nomina quam symbolum ipsis cognitos et probatos colligere licet. At hæreticorum catalogo, qui canonicis Constantinopolitanis inseritur, Romanos pontifices nihil auctoritatis tribuisse, ex eodem Gregorio manifestum est. Eudoxium enim et Eudoxianos, licet in iisdem canonibus reprobatos, se ignorare scripsit. *Epist. 34, ad Eulogium, lib. vii, quia nihil de illis invenit neque apud Philastrum, neque apud Augustinum, neque apud alios Patres; canones vero Constantinopolitanæ synodi ejusque gesta Romana sedes nondum receperat; quibus idcirco non fidens, ab Eulogio petit ut si quis apud Græcos probatorum Patrum de eo (Eudoxio) sermone fecit, per litteras significaret. Cum vero is rescribens, sanctorum Basilii, Gregorii et Epiphaniæ adversus eum tesimonium produxisset, sanctus pontifex horum notissimorum Patrum auctoritate sibi satisfactum fuisse respondit epist. 30, lib. viii. Macedonium autem et Eunomium hæreticos Romani ex Augustino, ac præsertim ex confessione fidei a Damaso ad Paulinum missa cognoverant; et exinde, non autem ex ceteris his Constantinopolitanis eorum nomina suis epistolis inseruere. Ex laudata porro Gregorii epistola 34, libri vii, illud præterea liquet, existuisse quidem hoc tempore apud Romanos exemplaria canonum Constantinopolitanorum, quos sane ille legerat, cum scripsit: *Et canones qui idem Constantinopolitani concilii Eudoxianos damnant; at Romanam Ecclesiam nihil auctoritatis iisdem tribuisse; quo sensu subdidit: Romana autem Ecclesia eisdem canones vel gesta synodi illius hactenus non habet, nec accepit. Erant nimirum noti ex collectionibus et versionibus Latinis, quarum plura exemplaria erant vulgata; at hæc collectiones atque versiones non erant codex publicus, eadem neque privato studio digestæ et editæ, nullam Romanæ Ecclesiæ approbationem receperant.**

9. Neque vero ad ista veniunt apud antiquam Ecclesiam Latinam codicem publicum usuque receptum, qui plurimum synodorum canones contineret, quidquam continent quædam Siricii ad Cælestini testimonia, ubi tradunt nemini licere canones ignorare. Etenim Siricii verba, quæ obtruduntur ex epistola ad Himerium: *Canonum venerabilium statuta nemini sacerdotum ignorare sit liberum, sequum sensum ferunt, si intelligantur de solis canonibus Nicæni Sardicensis comprehendentibus, quos quidem solos Romanam Ecclesiam recepisse Innocentius I disertissime tradidit. Cælestinus vero dum in epistola ad episcopos Apulicæ et Siciliæ scripsit: *Nulli sacerdotum suos licet canones ignorare, nec quidquam facere quod possit Patrum regulis obviare, canonum nomina si quantum latius comprehendit etiam decreta pontificum.**

quæ præter Nicænos et Sardicenses canones maximam auctoritatem obtinebant. Neque novum [LVI] est, canonum appellatione non solum canones conciliorum, sed et epistolas etiam pontificum Romanorum comprehendendi. Joannes II in epistola ad Casarium Arelatensem scribens: *Quæ vero de his canonibus præcipimus, subter adjecimus; solos utique canones nominat, et nihilominus in subjectis testimoniis non solos conciliorum canones, verum etiam capitulum sub it ex epistola Siricii ad Ilmerium, quam canonum vocabulo comprehendam agnoscimus. Sed quid ex Joanne II probationem querimus, si idem Joannes in ipsa epistola, quæ obijcitur, decretalia pontificum nomine canonum se potissimum respexisse manifestat? Postquam enim præcepit: Nulli sacerdotum suos liceat canones ignorare, rationem statim subdit, quæ ad decretalia expresse refertur. Quæ enim, inquit, a nobis res digne servabitur, si decretalium norma constitutorum pro aliquorum libito... frangatur? Et post nonnulla ignorationem perstringens addit: Ita nihil quæ frequentius sunt decreta proficiunt, ut hoc, quasi nunquam de hac parte (id est a Romana sede) scriptum fuerit, ignoretur. Et iterum aliquantulum post: Qui juris nostri, id est canonum gubernacula custodimus; ubi jus nostrum, seu pontificum, canones vocat; ac promissa mox explicans quinam sint hi canones, monet ne quis licentiam ad ordinem et ritum admittat, et sinat fieri, unde... ubi causas gerant, quibus res constitutis decretalibus fiat. Nemo igitur ex Siricio vel Celestino, cum canonum ignorantiam reprobat, publicam eorum canonum cogitet, qui alios canones præter Nicænos et Sardicenses in Latina ac præsertim Romana Ecclesia eo tempore receptos et approbatos continebat.*

70. Alii quidem canones Græcarum synodorum, tametsi Latinis traditi essent versionibus, antiqua Isidoriana et Prisca, serius tamen ab iisdem allegari ceperunt, nimirum sæculi vi. Proferunt nonnulli synodum sextam sub Symmacho, in qua idem pontifex ita loquens inducitur: *Unde et in canonicis in Gangrensi Ecclesia apostolica auctoritate conditis... scriptum habetur; et duos canones septimum et octavum ejusdem synodi recitat ex versione Dionysii. Mirum vero maxime accidit, doctissimos homines non detexisse eam sextam synodum sub Symmacho non detexisse esse, et ab Isidoro Mercatore nono sæculo confectam, ex qua propterea nihil in rem præsentem auctoritatis elici potest. Vide quæ hæc de re dixerimus part. III, c. 6, n. 7. Confirmatur etiam ex eo falsitas quod hi canones apostolica auctoritate non solum recepti, sed etiam conditi dicantur, cum in Gangrensi synodo nemo rescriberet qui apostolica auctoritate fungeretur. Quod si in nonnullis posterioris ævi codicibus inter Gangrenses Patres inseritur Ubi, qui Romanæ sedis legatione potitus creditur, id errori tribuendum ostendimus part. I, c. 4, § 1. Vbi vero Isidorus hanc erroneam additionem in confundendis laudatis verbis respicere potuit, nihil tamen ponderis ad usum Græcorum canonum apud Latinos initio sexti sæculi astruendum ex hoc scilicet concilio deduci potest. Antiquius vero et evidens testimonium, quod nobis occurrit, de eorumdem canonum usu apud Latinos est illud synodi Epauensis anni 517 cum canone 31 positivè in homicidii decernendam addit, quæsi Ancyritani canones decreverunt. Joannes II papa anno 534 in titulis subjectis epistolæ ad Cesarum duos canones apostolicos, unum Neocæsariensem (quem in vulgatis supplendum probabimus cap. 10, § 2, n. 42) et duos Antiochenos descripsit et interpretatio e Dionysii. Neque omnino evidens, concilium Aurelianense I anni 510, in cujus canone 15 antiquorum canonum servanda præcipiuntur, ut omnia in episcopi potestate consistant; quod ad duos ultimos canones Antiochenos referendum videtur. Forte hæc in Græcos canones observantia et usus apud Latinos eadem*

A inducti sunt ex versione canonum concilii Chalcedonensis, cujus primus canon statuit: *Regula sanctorum Patrum per singula nunc usque concilia constitutas proprium robur obtinere decrevimus; vel etiam ex iuris ejusdem synodi gestis eodem sexto sæculo Latinitate donatis, in quibus Antiocheni canones præter Nicænos ex Græco canonum codice allegati inveniuntur.*

[LVII] § 3. *De conjunctione canonum Nicænorum et Sardicensium, quæ hi postremi sine proprio Sardicensium nomine Nicænis subjecti, pro Nicænis habebantur. Diversæ originis collectiones Latinæ hæc eorumdem canonum conjunctionem atque appellationem apud Latinos pervulgatam probant. Hinc omnis doli ac fraudis expertes cognoscuntur Romani pontifices, qui Sardicenses canones Nicænorum nomine allegant. Similis canonum nriusque synodi unio fuisse videtur in aliquo præse Græcorum codice.*

B 11. Sardicenses canones, qui in Latinorum usum Latine editi, a Latinis ac præsertim Romana Ecclesia recepti fuerunt, Nicænorum nomine olim fuisse comprehensos multa testimonia convincunt. Hinc quidem in aliquot Romanorum pontificum documentis nonnulli canones inclycantur uti Nicæni, qui tamen non in Nicænis, sed in Sardicensibus reperiantur. Celobres sunt duo canones Sardicenses in Zosimi Commonitorio Nicæne synodo tributi his verbis: *Verba canonum in pleniorum firmitate hæc commonitorio inserimus. Ita enim dixerunt fratres in concilio Nicæno, cum de episcoporum appellatione decernerent. Placuit autem ut si episcopus accusatus fuerit, etc. (Tom. II Conc. col. 4253, c.), uti in can. 7 Sardicensis. Et postea: De appellatione autem clericorum, id est minoris loci, est ipsius synodi certa responsio; de qua re, quid acturi sitis credidimus inserendum, quod taliter dictum est: Osius episcopus dixit: Quod me adhuc movet, etc. (Ib., col. 4256, c), ut in Sardicensi canone 17. Similiter S. Leo epist. 4^a, c. 3: Quam autem post appellationem interpositam (a Flaviano) hoc necessarie postuletur, canonum Nicæni habitorem decreta testantur, quæ a totius mundi sunt sacerdotibus constituta, quæque subter anaxa sunt. Respicit canones Sardicenses de appellationibus, uti pluribus observavimus in admonitione præmissa epistolæ 43, n. 8. Neque alia ratione, dum Galla Placidia epist. 56 inter Leoninas ad Imperatorem Theodosium de Legatis Romani pontificis ad concilium directis scribit: *Qui secundum definitionem Nicæni concilii consueti sunt; indicare videtur canonem septimum Sardicensium, ubi de legatis pontificis agitur, qui ejus auctoritate in conciliis utantur. Ante hoc vero tanquam Nicæni laudati fuerunt canones Sardicenses in canonicis synodi Romanorum ad Gallos, quos alii Innocentio I, alii vero cum P. Constantio Siricio pontifex tribuunt. Ibi enim hæc leguntur c. 5, n. 43: Nicænum concilium (lege in Nicæno concilio) divino Spiritu annuente, dum fidei confessio fuisset jure firmata, etiam apostolicas traditiones episcopi in unum congregati ad omnium notitiam pervenire voluerunt, deficientes inter cætera, neque abscentium clericum fieri, quoniam abscentis et mollis non introibunt in sancuarium Dei. Deinde post baptismi gratiam, post indulgentiam peccatorum, cum quis sæculi militia fuerit gloriatus, vel illum qui purpura et fascibus fuerit delectatus, ad sacerdotium aliqua irruptione minime admitti jusserunt. Meritis enim et observationibus legis ad istiusmodi dignitatis culmen accedunt, non Simonis pecunia, vel gratia quis poterit pervenire, aut favore populari (Const. t. I Ep. Rom. pont., col. 695, 696). Primum membrum, quod excisi arcentur a clero, invenitur in Nicæno canone primo. Alterum vero, quod caretur ne quis a militia vel foro ad sacerdotium irruptione aliqua admittatur (quibus similia Siricius Nicæno concilio scribit in epist. 6, ad P. Constantium, n. 3) Sardicensi canonum congruit, ipso latente Constantio, qui hæc nota ionem (Fatem col. 695, not. c) subjecti: Si**

illuc aliqua irruptio, idem est quod præpropere festinatio, non dubitabimus hic recenseri Sardicensem canonem 13, quem et in Morbacensis monasterii veteri codice Nicænum inscriptum observavimus. In hoc quippe canone, qui Græcis decimus est, legimus: « Si forte aut dives, aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinatur, nisi.... per longum tempus examinata sit vita, et veritas fuerint comprobata. » Simoniacæ labis corruptionem pariter notat idem Sardicense concilium canone secundo, ubi ait: « Cum manifestum sit potuisse paucos pretio et mercede corrumpi.... ut clamarent in Ecclesia, et ipsum petere riderentur episcopum. » [LXIII] Cum porro in eisdem canonibus synodi Romanorum n. 16 ab iisdem Nicænia Patribus interdictum dicatur ne episcopi de Ecclesia ad Ecclesiam transiant, hæc pœna transgressoribus constituta: *Talem episcopum... episcopatu privari jusserunt*, hic quoque Sardicensium canonem primum significari notavit idem Constantinus (*ib.*, col. 697, not. a): *Nam licet Nicæno canone 13 careatur ne quis episcopus de civitate in civitatem transcat, nequaquam tamen jubet eadem synodus ut translatus episcopatus privetur, sed ut propriæ ecclesiæ restituitur, in qua ordinatus est. At nec laicam communionem habeat qui talis est, canon Saradicensis præcipit*. Subdit deinde in eadem notatione simili modo hunc canonem Sardicensem Nicæni nomine indictum videri etiam a S. Hieronymo epist. 83 ad Oceanum, ubi scribit: *Hoc in Nicæna synodo a Patribus est decretum, ne de alia in aliam Ecclesiam episcopus transferatur, ne virginis pauperulæ societate contempta, ditiore adulteræ querat amplexus*. Id certe concinit cum illis laudati Sardicensis canonis verbis: *Cum nullus in hac ra inornus sit episcopus, qui de majori civitate ad minorem transeat*. Innocentius I, in epist. 3 ad synodum Toletanam n. 9, regulas Nicænas in ordinationibus servandas recensens, ea decreta subnectit, quæ partim in Nicænia, partim in Sardicensibus canonibus reperuntur; et in epist. 7 ad clericum et populum Constantinopolitanum num. 2; reprehensorius adversarios S. Joannis Chrysostomi, qui ei a sua sede pulso et ad synodum appellanti alium episcopum substituerunt, id nunquam gestum dicit a Patribus, *sed potius prohibita*, quod unum canonem quartum Sardicensem respicere potest, ubi sanctum fuit ut alter episcopus in ejus cathedra post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi Romani determinata. Licet vero hæc loco Nicænos Patres aut canones non appellat, cum tamen in eadem epistola solos Nicænos sectandos testetur, hunc profecto Sardicensem canonem pro Nicæno habuit.

12. Non ignoramus nobis hæc in re adversari P. Constantium (*ib.*, col. 79), qui dum not. 6, in laudatam Innocentii epistolam 7 Quesnellum impugnat scribentem Sardicensis canones ab eodem pontifice habitos pro Nicænis, eorumque nomine decoratos ac vestitos, dum statuit: 1° Innocentium in iisdem litteris Sardicensia gesta, quæ Antiochenos canones condemnarunt, laudasse proprio Sardicensis synodi nomine; ut propterea Sardicensis canones, inquit, ut a Nicænis distinctos, non ut pro Nicænis habitos, eorumque nomine vestitos ab eo receptos esse, non minus manifestum est. 2° Eo tantum sensu eundem pontificem solos Nicænos canones sectandos præcepisse, non ut rejiciantur aut spernantur qui cum illis consentiant, seu qui dissentiant; periunde ac si alii etiam præter Sardicensis, qui Nicænis non contrahant, canones ab Innocentio recepti fuerint, ac solummodo ob eorum cum Nicænis concordiam solos Nicænos receptos tradiderit. Utrobique vero vir doctissimus allucinetur. Ad primum quod attinet, cum Innocentius Sardicensia gesta, quæ Antiochenos canones reprobasse credebantur, laudavit sub proprio Sardicensium nomine; respexit Sardicensem synodicam ad Julium pontificem, qua restituti traduntur S. Athanasius aliique episcopi ab Eusebianis et condemnati, contra quos An-

tioceni quidam canones ab iisdem constituti ferebantur, uti explicavimus part. 1, c. 4, § 2. Quod autem valet de synodica epistola proprio Sardicensium nomine missa ad Julium, et nunquam Nicæne synodi vocabulo inscripta, non æque valet de canonibus Sardicensibus, quos quidem non proprio ejusdem synodi, sed Nicænorum nomine ab aliis pontificibus et ab ipso etiam Innocentio epist. 3 ad Toletanum concilium allegatos vidimus, eodemque nomine in vetustissimis exemplaribus inscriptos post pauca probaturi sumus. Quantum ad alterum, ipsa Innocentii formula: *Solis illis (canonibus) parendum esse dicimus, qui Nicæna definiti sunt*; et alia similis in epist. ad Theophilum: *Alium canonem (præter Nicænum) Romana non admittit Ecclesia, ita solos Nicænos canones respiciunt, ut quaquam commode comprehendunt alios Nicæni concilii nomine inscriptos, ad alios tamen alio proprio nomine nuncupatos, etiam locutentes cum Nicænis, non nisi per summam vim, et contra obvium verborum sensum distorqueri possint*. Nisi autem probetur Innocentium alios quosdam canones allegasse, et laudasse nomine proprio, [LXIV] quod nondum probatum est, hæc interpretatio et extensio nimis violenta persuaderi nemini poterit, ac propterea concludendum est Innocentium, cum Sardicensis canones adhibuit, eos non minus quam Zosimum et Leonem Nicænorum nomine fuisse complexum, ac pro Nicænis vere habuisse, uti sane Nicænis regulis laudatis in epistola ad synodum Toletanam eosdem comprehendit. Hinc idem P. Constantius a not. k in epist. 3 Damasci confessus fuerat: *Sardicensis canones pro Nicænis Innocentius habebat* (*ib.*, col. 510).

13. Hæc ratio allegandi canones Sardicensis nomine Nicæni nonnullis in fraudis suspitionem venit, ac si Romani pontifices Sardicensibus canonibus, qui Romane sedis prerogativam in appellationibus diserte asserunt, venerabili apud omnes Nicæne synodi nomine auctoritatem quaererent. Ejusmodi criminationem animosius truxerunt Centuriatores adversus Zosimum, quasi *per immane scelus et impietatem ac furiosam ambitionem eisdem canonibus pro Nicænis venditaverit in causa Apiani, in qua nefaria decretorum Nicænorum adulteratione, iniquum, pernicaciter persistit Bonifacius, ac pertinaciter perseveraverit Cælestinus, licet Africanam synodum vetera exemplaria Nicænorum canonum Constantinopoli et Alexandria accepisse, ac sceleratam fraudem salutarum canonum delectam esse probe sciret*. Hanc vero fraudis suspitionem nonnulli avertendam curarunt ea conjectura quod forte Sardicensis canones ab iisdem fere Patribus conditi esse Osio, qui Nicænos constituerant, in codicibus quibus Romani pontifices utebantur, tanquam Nicænorum appendix ita subiecti essent Nicænis, et cum Nicænis juncti sine distinctione et alia, ut pro Nicænis vere haberentur. Ita cardinales Bellarminus lib. II de Rom. Pontif. c. 25, et Baronius ad an. 347, et alii. Hanc quidem excusationem satis æquam censuit Petrus de Marca, si quo codice probari possot; unde scripsit lib. VII Concordiæ c. 15, n. 1: *Necrit id eo profectum avertit, quod a tempestate canones Nicæni et Sardicensis in eodem volumine descripti essent nullo discrimine adhibito sub titulo canonum Nicænorum. Probabilis quidem conjectura, si vetusti codices auctoritatem nitere, qui nondum emerit e tenebris*. Ad hæc in margine nota ut Baluzius: *Hic annotandum est tum Marce ignotum fuisse codicem Christophori Justelli, cum hic liber septimus scriptus est. Respicit his verbis Baluzius ea quæ Petrus de Marca postea scripsit in dissert. 2 de veteribus collectionibus canonum, Opusculis ejus inserta, ubi de vetustissima Christophori Justelli collectione canonum cap. 1, n. 3, ait: *In ea collectione hoc erit lemma: Canones Nicæni. Deinde sequetur series quadraginta canonum numeris suis distinctorum; quorum priores viginti erunt veri et genuini et non es. N. et a synodi; reliqui autem viginti**

constabant canones unum et viginti concilii Sardicensis, duobus capitibus in unum compactis, nulla interim mentione facta hujus concilii Sardicensis. Non dubitandum quin statim post electionem adjecti fuerint canones illi Sardicenses priori collectioni (Nicænorum), consequentibus numeris sub antiquo titulo. Et post pauca n. 4 addit: *Quis Innocentius, Zosimus et Leo alieni sunt ab omni dolo in preferendis canonibus Sardicensibus, ac si ad Nicænam synodum pertinerent, cum auctoritate scriniorum suorum et veteris collectionis frei essent.*

14. Neque vero desunt alii plures et pervetusti, ac diversarum quidem collectionum atque regionum codices, qui dum eandem Sardicensium cum Nicænis conjunctionem inscriptionemque in Occidente latius pervulgatam probant, tum vero eorumdem Romanorum pontificum bonam fidem multo evidentius demonstrant. Olim Alanus Copus in primo dialogo adversus novatores edito an. 1573, codicem Atrebatensem allegavit, in quo canones 47 Nicæni recensentur, duorumque canonum 30 et 34 titulos protulit, ex quibus Sardicenses Nicæni aditii cognosci poterant. Sed ita obscure hac de re locutus est, ut nemo id quod vero erat animadverterit. Primus, qui hujusmodi collectionem detexit et produxit in lucem, fuit Paschasius Quæsnellus, qui Sardicenses canones cum Nicænis copulatos in duobus mss. Thuaneco et Oxoniensi invenit, atque præfixos antiquissimæ collectioni, quam Romanæ Ecclesiæ codicem credidit. Alia subinde non tam ejusdem quam aliarum collectionum exemplaria detecta sunt, in quibus utriusque canones continui [lx] numerorum serie copulati, Nicænorum titulum præferunt. Ad collectionem a Quæsnello editam et a nobis hoc tomo recusam pertinent præter Thuanicum exemplar et Oxoniense alia duo Bellocacensia et Pithæcanum laudata a Petro Pitheo in Synopsis historica de collectoribus canonum, Atrebatense S. Vedasti ab Alano Copo adhibitum, Uberrimum memoratum a P. Coustantio, et duo bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis 39 et 41, quæ nobis n-ri fuerunt. Idem P. Coustantius not. d in epistolam 15 Zosimi, pervetustum alius collectionis codicem memorat olim Fossatensem, nunc autem Colbertinum, in quo idem Sardicenses canones cum Nicænis juncti, Nicænorum nomine inscribuntur. In præfatione vero num. 77, pag. 71, laudat aliam collectionem contentam in alio vetustissimo Colbertino ms. codice 1868, qui *Sardicenses habet canones, tum ea notatis inscriptione, Canon Nicænus (adjecti deinde antiquarius serendis curis, sive Sardicensis) qui in Græco non habetur, tum ea clausula terminatos: «Expliciti statuta Nicæni fidei metropolitani Bithyniæ Paulino et Juliano consul. (hoc est anno 325), xiii kal. Jul.»* Hunc autem codicem Gallicanæ Ecclesiæ usui fuisse testatur.

15. Tres alias præstantissimas collectiones invenimus, quæ in eandem rationem utriusque synodi canones tanquam Nicænos præferunt. Prima est in ms. Vat. Regiæ 1997. Hæc collectio, quam omnium vetustissimam ac Italicam esse cap. 4 ostendimus, Nicænis canonibus, quos ex antiquissima et hactenus ignota atque hoc tomo edenda Latina interpretatione exhibet. Sardicenses subjicit sine distinctione ulla, ac utrosque distribuit in capita 46, omisso in Nicænis canone de non fletendo gen. et diebus Dominicis atque paschatis. Hæc autem titulus præfigitur: *Incipit capitula Nicæni concilii; post canonem vero quadragesimam sextam, qui est ultimus Sardicensis, hæc clausula legitur: «Explicit decreta concilii; et mox substantur subeptiones et catalogus Patrum Nicænorum.* Altera collectio existat in ms. Veronensis capituli 58. Versionem Græcorum canonum Isidorianam continet. Nicænos canones ejusdem versionis cum Sardicensibus jungit sub titulo: *Incipiunt canones Ecclesiæ, seu statuta concilii Nicæni.* Sardicensibus autem, qui sine ulla distinctione Nicænis subiunguntur, hæc clausula additur: *Finiant decreta concilii*

A *Nicæni.* Dein Nicænum symbolum cum Patrum Nicænorum catalogo describitur. Tertia collectio invenitur in ms. codice Palat. 574, quem deteximus omnino similem ms. Morbacensi laudato a P. Coustantio in præfatione ad epistolam Rom. pontif. n. 77. Continet puram Gallicanam collectionem; nam præter Nicænos et Sardicenses canones copulatos et aliquot apostolicas constitutiones solæ synodi Gallicanæ in istis mss. descriptæ sunt. Canones Nicæni exhibet ex abbreviatione Rufini, deinde integrum Sardicensem canonem 13, cum hac inscriptione, quæ eum ex antiquiori collectione excerptum indicat, ubi Sardicenses Nicæni subjecti, pro Nicænis habebantur: *Incipit capitulum de superscriptis canonibus, id est Nicænis 518 episcoporum. Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis, si forte aut dives aut scholasticus de foro, et cætera ejusdem canonis verba.* Confer etiam quæ notabimus in alium codicem 59 capituli Veronensis part. iv, c. 4, n. 11.

B 16. In ms. Sangermanensi, quem P. Coustantius loco indicato commemorat, existat compilatio ex conciliorum, Romanorum pontificum Patrumque decretis conflata et apud Hibernos comparsa, in qua cum Sardicenses canones Nicænorum nomen constanter ferant, ex aliqua collectione apud Hibernos usitata proficiscitur, quæ Nicænos et Sardicenses canones conjungebat. Jacobus Petit post Theodori Cantuariensis Penitentia edidit partem non exiguam collectionis Herovallianæ, de qua dicemus plura part. iv, c. 7. In hac autem, quæ Gallicanæ est sæculo viii lucubrata, Sardicenses canones nomine Nicænorum laudantur. Codex ergo vetustior, ex quo eosdem canones hic compilator exscripsit, eandem inscriptionem Sardicensibus præfigebat. Aliquot præterea annotationes in nonnullis collectionibus inveniuntur, quæ Sardicenses canones veluti Nicænos indicant. P. Harduinus Dionysianæ, uti appellat, collectionis codicem memorat annorum amplius 800, existentem in bibliotheca collegii Parisiensis societatis Jesu, qui Sardicensibus canonibus hæc epigraphem [lxx] apponit: *Canon Nicænus seu Sardicensis, qui in Græco non habetur (Tom. II Concil. col. 671, not. i).* Est omnino eadem ac in cod. Colbertino 1868, quem ex P. Coustantio paulo ante laudavimus. Alium item codicem ille allegat collectionis Isidorianæ in eadem bibliotheca societatis Jesu custoditum, in quo isdem canonibus hæc titulus est: *Incipiunt tituli concilii Nicæni numero 20 episcoporum, qui in Græco non habentur, sed in Latino esse inveniuntur tantummodo (Ibid., col. 679 not. i).* Qui ejusmodi titulum Sardicensibus præfixere, hos profecto canones Nicæno concilio idcirco tribuerunt, quia eos in aliis antiquioribus exemplis Nicænis canonibus subjectos, eodemque Nicænorum nomine inscriptos reperere. In tabula conciliorum præmissa laudato codici Herovalliano apud Petit pag. 265, legitur: *Canones Nicæni episcoporum 20. Hic canon apud Græcos non habetur, et a quibusdam Sardicensis vocatur.* Hoc titulo ejus tabulæ et collectionis Herovallianæ auctor canones Sardicenses Nicænos vocat, ut etiam in ipsa collectione inscripsit, eo quia in codicibus canonum Gallicanis quibus utebatur eos cum Nicænis junctos et eodem nomine prænotatos videns, Nicænos vere esse credidit. Cum autem in aliis codicibus Græcarum synodorum versionem exhibentibus, cujusmodi erant codices Dionysii, eos separatos a Nicænis Sardicensium titulo prænotari deprehendisset, ipsos apud Græcos, id est in versionibus Nicænorum ex Græco, non haberi, et a quibusdam Sardicenses vocari affirmavit.

D 17. Dionysii editio a Justelio vulgata post canones Sardicenses hæc subscriptionis formulam appendit: *Subscripserunt autem omnes episcopi sic: Ego ille episcopus illius civitatis et provincie illius ita Græco, sicut scriptum est supra.* Similis formula legitur etiam in editione Conciliorum tom. II, col. 680. Neque vero credatur hæc formula, quæ deest in mss. collé-

tionis Dionysio-Adrianæ, apposita non fuisse ab eodem Dionysio. Nam eisdem verbis describitur in duobus mss. codicibus, qui puram Dionysii collectionem repræsentant, nimirum in Vat. 5845 et in Vat. Palat. 577, qui postremo, ut dicitur part. III, c. 1, primum Dionysii setum quantum ad solam canonum collectionem refert. In mss. autem collectionis Dionysio-Adrianæ idcirco ea formula a Dionysio apposita sublata fuit, quia subscriptiones Sardicensium Patrum ex alio fonte sumptæ, substitutæ fuerunt, quæ Dionysio tribui non debent, ut patet ex dictis part. I, c. 7, n. 1. Porro ea formula, *Ego ille episcopus illius civitatis et provincie illius*, hominem indicat qui post Sardicenses canones episcopo cum urbium et provinciarum nominibus descriptus reperit, ut in subscriptionibus et catalogo Patrum Nicænorum contingit; et ne omnium nomina engeretur exscribere, unam generalem subscriptionis formulam composuit. Verbum autem *credo* eidem formulæ insertum, Nicænorum canonum, qui symbolam additum habent, proprium est; nec in aliis Sardicensibus, qui nihil de fide statuant, competere potest, nisi quatenus subiiciuntur et annexantur canonibus symbolice Nicænis, ut in ms. Vat. Regiæ 1907 videre licuit, in quo Sardicensibus cum Nicænis canonibus et symbolo simul conjunctis, subscriptiones et catalogus Patrum Nicænorum post ultimum canonem Sardicensem sic proponuntur: *Omnis episcopus civitatis Cordubensis sic credo. Victor et Vincentius presbyteri urbis Romæ pro venerabili viro papa episcopo nostro subscripsimus* ita credentes sicut supra scriptum est, etc. Dionysius itaque ejus formulæ annotator, qui Sardicenses canones non ex Græco reddidit, sed ex Latinis exemplaribus Romæ vulgatis inseruit, aliquo exemplo usus est in quo vel Sardicenses cum Nicænis juncti, subscriptiones Nicænorum proprias recipiebant, vel, si separati erant a Nicænis, ut videtur probabilis, jamdiu excerpti fuerant ab antiquiori aliquo codice, in quo cum iisdem Nicænis Romano more copulabantur.

18. Auctor quoque carminum, quæ hinc paragrafo ex codice 55 capituli Veronensis subjiçimus, aliquod simile exemplar perspexisse videtur. Hic enim auctor, dum Nicænam synodum sub Julio pontifice habitam scripsit, cum ejusmodi sententiam numerum non potuerit ex Sozomeno nondum Latine reddito, ex quo eam receperant Beda (*De Temp.*, t. II, p. 416) atque Froculphus (*Chron. c. ult. Biblioth. PP. t. XIV*), non alia de causa id per sese scripsisse intelligi potest, nisi quia in aliquo canonum codice una cum Nicænis copulatos et Nicænorum nomine inscriptos invenit Sardicenses, [LXII] in quibus Julius papa nominatur. Item argumentum non urgens ex Sozomeno, quippe quod mendosa unius Græcæ vocis lectione ejus textum corruptum Romanæ Conciliorum editores non improbabiliiter judicant (*Concil. t. II, sol. 444, c*). Neque prætermittenda est peculiaris animadversio in Ferrandum diaconum. Is in Breviario ultimum canonem Nicænam de non detecendo genu uti primum Sardicensem allegat (*Breviar. n. 214*); primum vero Sardicensem uti secundum, secundum uti tertium, et sic deinceps. Quid ita? Nonne palam indicatur canones Nicænos et Sardicenses in aliquo vetusto codice, qui fortassis versionem Isidorianam continebat (Isidoriana enim versione Ferrandus usus est) colligatos fuisse; qui cum postea vel ab ipso Ferrando, vel ab alio aliquo separati fuere, per errorem ultimus Nicænus canon Sardicensibus attributus fuit? Hæc itaque Ferrandi erronea divisio vetustorem eorundem canonum conjunctionem confirmat.

19. Hæc tam diversa diversarum collectionum regionumque exemplaria Sardicensium canonum unionem cum Nicænis apud Latinos et antiquam et longe latæque pervulgatam probant, ita ut solius Romanæ Ecclesiæ propria non fuerit. Nulla ex his versionibus canonum Nicænorum, quibus Sardicenses annexos

A reperimus, illa est quam antiqui Romani non libere adhibere, uti capite sequenti palam fiet; ac propterea vera collectio Romana, quæ Nicænos et Sardicenses canones pari ratione copulata, ad nos non pervenit; omnesque laudatæ collectiones, quæ Nicænos et Sardicenses canones jungunt, ad alias Ecclesias Latinas pertinent. Codex Vat. Regiæ 1907 spectavit ad Ecclesiam Theatinam. Codex capituli Veron. 58, qui Isidorianam versionem Nicænorum cum Sardicensibus jungit, hanc conjunctionem receptam probat in quibusdam saltem locis, in quibus Isidoriana versio recepta fuerat. Immo hoc vetustissimum exemplum indicare videtur Isidorianam versionem vetustiori tempore Sardicenses unitos recepisse cum subscriptionibus et catalogo Patrum Nicænorum, et posteriori tantum tempore, cum Sardicenses ab ea versione separati fuere, pro subscriptionibus Nicænis eas Patrum Sardicensium subscriptiones fuisse suppositas ex Sardicensi synodica ad Julium, quæ in vulgato Isidoriano textu leguntur. Collectio Quesnelliana, quæ Nicænorum canonum versionem in radice Isidorianam, at cum divisione laudati codicis Vat. Regiæ, et cum fere omnibus ejus titulis, nec non cum eadem lectione Nicæni canonis de primatu Romanæ Ecclesiæ repræsentat. In Galliis lucubrata fuit, ut suo loco probabimus; ac proinde ipsius collectionis auctor Nicænos canones cum Sardicensibus junctos in Gallicanis codicibus nactus est. Codex quidem Vat. Palat. 574, et similis Morbacensis ad Gallicanam Ecclesiam spectant, nec non collectiones Fossatensis et Herovalliana, ex quibus eandem unionem confirmavimus. Idem apud Hibernos receptum probat collectio quam in Sangermanensi codice Constantinus laudavit. Si antiqui aliarum Ecclesiarum superessent codices, idipsum, ut opinamur, de aliis quoque Latinis Ecclesiis pateret. Interim vero tot antiqua testimonia cum conjunctionem laudatorum canonum antiquissimam, et apud Latinos fere ubique receptam declarant, tum vero ab omni fraudis suspitione eximunt antiquos Romanos pontifices, cum ex mss. in Latina Ecclesia pervulgatis Sardicenses canones uti Nicænos allegarant.

20. Quid quid aliquos etiam Græcos codices apud ipsam Orientalem Ecclesiam existisse, qui Sardicenses pari modo tanquam Nicænos præferrent, satis colligere licet ex eo testimonio synodi Constantinopolitane anni 382, quod parte I, cap. 6, n. 14, recitavimus, et P. Harduini atque P. Constantii verbis exposuimus. Confer que ibidem scripsimus; neque enim semel dicta repetere vacat. Hoc certe Orientalium exemplum et ad antiquitatem conjunctionis eorundem canonum declarandam, et ad vindicandam Romanorum pontificum consuetudinem, omnemque doli suspitionem removendam non minimum confert. Addeamus hic aliud ex Theodoro Prodromo seniore, qui Photio anterior, ac inter Græcos canonum interpretes omnium antiquissimus, a Niceta Paphlagonæ, ab Aristeno, Balsamone, Harmenopulo, Blastare, Niephoro Blemmida, aliisque Græcis summis laudibus commendatur. Confer, si libet, Fabricium Biblioth. Græcæ tom. XI, lib. VI, c. 1, n. 16. Hujus Theodori opus ineditum *πρὸς Ἐπιφανίαν, de Interpretatione canonum* ante nongentos annos scriptum evoluit, ac ex eodem fusiora testimonia identidem recitat Nicolaus Comnenus [LXIII] Papadopulus in Prænotionibus mystagogicis, ac de eodem testatur in respons. 6, § 6, n. 11, pag. 568: *Prodromus Sardicenses canones sub Nicæni titulo recenset, quasi una et eadem sit synodus Nicæna et Sardicensis*. Quæ verba indicare videntur Theodorum Prodromum Sardicenses canones uti Nicænos retulisse, quemadmodum Constantinopolitanæ concilii Patres olim fecerunt. Quod si ita est, exstabat ergo inter Græcos Theodori quoque tempore, id est ante Photii schisma, codex aliquis Græcus, in quo Sardicenses canones Nicænis annexi, Nicænorum titulo prænotabantur, ut in pluribus Latinis codicibus deprehendimus.

21. Mirum nonnullis videtur quod post illud dissidium inter Zosimum et Africanos, quo detegit debuit Sardicenses canones non esse Nicænos, S. Leo adhuc eodem Nicænorum titulo allegavit et ingesserit in epist. 44. ad Theodosium Augustum, cap. ultimo. At Africani id tantum evicisse videntur, canones allegatos in communitario Zosimi non fuisse inventos inter Nicænos in iis exemplaribus Latinis ac Græcis quæ in Africa, Alexandria, Antiochiæ et Constantinopoli hac occasione fuerunt consultæ, immo nec in illa alia Patrum synodo, cum aliarum quoque synodorum codices contulissent, ut lidem in epistola a Celestino scribere. Sicut autem in excludendis hisdem canonibus etiam ab omni alia synodo, quæ vel Sardicensis vocaretur, Africanos penuria codicum laborasse, vel minus diligentes fuisse in synodicis codicibus evolvendis manifestum est, ita nil mirum esse debet si Romani antiquis suæ aliarumque Ecclesiarum exemplaribus fulti, quibus iidem canones uti Nicæni præferbantur, ab inulita consuetudine allegandi eosdem canones tanquam Nicænos laudat recedendum putarunt. Hinc cum S. Leonis ævo antiqua formula et consuetudo tot codicibus probata obtineret, eandem circa ullam falsi suspicionem adhibuit ad eam imperatorem scribens, quem ementita allegatione non levi periculo fallere non intererat. Adco vero non hanc fides Latinorum hujus et anterioris ætatis in allegandis canonibus Sardicensibus nomine Nicænorum nobis videtur explorata, ut existimemus eos tunc ignorasse omnino eosdem canones creditos fuisse in Sardicensi concilio, ac in Nicæno constitutos creditisse. Cum enim ab Africanis tam gravis mota esset de hisdem canonibus quæstio adversus Romanos, qui in negotio Apianii eos uti Nicænos attulerant, si aliquo ex codice cognovissent, ipsos in Sardicensi fuisse sanctos, facilis ratio patisset componendi ejus dissidii, docendo Africanos verum concilium, quod ipsos canones constituerat. Nec dubitari poterat Africanos rejecturos hoc concilium, cui majores sui auctoritatem adjecerant, cum præsertim sese paratos indicassent ad eosdem canones recipiendos, si quo in concilio catholicorum Patrum conditos reperissent. Vide hac de re Observationes in disert. 5 Quenelli, part. 1, c. 6, n. 20, tom. II, col. 955. Ea igitur de causa hanc viam satis obviam Romani pontifices non inierunt, quia ejusmodi canones solo Nicænorum nomine ex mss. exemplaribus cognitis, in Sardicensi editos plane ignorabant.

22. Nunc in eos versus quos huic paragrapho subjiciendo recepimus, pauca præmittenda sunt, si nobis conservati in antiquissimo ms. Veron. 55 speciem quamdam exhibent nuncupatoris epistolæ, quæ liber fortassis alicujus antiquæ collectionis canonum Dalmatiano Casari ab auctore anonymo oblata fuit. Cum character horum versuum sit diversus a characterè totius codicis, hæc nuncupatoria ad collectionem hujus codicis non pertinet, sed ex alio ignoto exemplo huc traducta fuit. Marchio Scipio Maffei, qui quatuor primo versus tantummodo edidit in appendix Historiæ Theologicæ pag. 77, censuit Dalmatianum Casarem esse Dalmatum alterius Dalmatini fratrem, et Constantini nepotem, qui anno 375 Cæsar fuit renuntiatus. Sed cum in verbis subsequen- tibus Chalcedonensis synodus memoratur, alius valde posterior Cæsar quærendus est. Nullum verò Dalmatianum appellatum nacti, id solum suspicor, hoc nomen intelligi Julium Nepotem imperatorem, qui fortassis Dalmatianus dictus fuit, quia natione Dalmata, anno 475 Ravenna excedens, in Dalmatiam sese recepit, ibidemque obit anno 480. Hujus quidem ætas post Chalcedonense concilium congruit. Alii hujus circiter temporis Casares, qui mox penitus desiere, nihil habent quod cum Dalmatiani appellatione conveniat. [Lxv] De posteriori autem ætate cogitandum non est, cum auctor tres solas orientales synodos, Nicænam, Ephesinam et Chalcedonensem, laudet, quæ sæculo v a Latinis erant

A receptæ, ut liquet ex iis quæ suscitavimus paragrapho precedenti. En modo ipsos versus, qui, licet valde inconcinni ac rudes, quædam tamen utilia continent.

*Dalmatiane, jugi, Cæsar, quem terra triumpho
Excolit imperium cuncta tremendo tuum,
Auribus hunc audi sacris, oculisque beatis
Aspice gestantem pessima facta librum.
Huc tibi sit rotum, lans perpes, sacra potestas,
Ecclesie sanctæ jura tenendo sacra.
Ipsius Augusto sulcando vomere sulcos
Constantinus cris, major in imperio
At ubi, vel quando synodos complectere sacras
Malebant, proprio hoc erat in libitn.
Tempora præteritis retro defluta diobus
Testantur divos has perquisas solos.
Ad quas papa suos currebat et ipse Romanus
Transmiserat quorum jussa tenevit sacra.
Hoc Nicæna canit, quæ Constantinus in ipsa
Effulsit, divus papa simul Julius.*

B *A. ius hic cecidit tanto librante magistro,
A qua sancta caput traxit amore fides.
Chalcedona sequens hanc, Marcianus et auctor
Testatur, feriens Eutychiæ labra.
Non tacet hoc divo fulgens Ephesæna tropæo
Theodosii, calcans dogmata Nestorii.
..... Romana dehinc hoc pandunt jura per orbem
Legibus extensa prorsus utriusque sacra.
..... Cuncta canunt synodi per dogmata sacra:
Condecat illarum vos retinere ritum.
Non minor Augustus, minor est tibi neque potestas,
Nec tibi dissimilis imperialis apex.
Bis sena nec absunt vobis librata talenta,
Velle sit, aut posse alterius proprium.
Sentiat inde Dei gaudens plebs incrementum,
Pollent et vestro tempore sancta fides.
Iis vultura bonis vestro libramine, Cæsar,
Sic: ut perpetuum dent tibi cuncta melos.*

C § 4. Num Romanorum pontificum decretales epistolæ in unum codicem una cum canonibus Nicænis et Sardicensibus relatæ et editæ fuerint.

23. Codicem publica auctoritate antiquissimis temporibus vulgatum, qui præter Nicænos et Sardicenses canones Romanorum quoque pontificum decreta contineret, Quenellus contendit disert. 12, c. 2. Id autem probaturus Leonis verba recitat ex epist. 4 ad episcopos Campaniæ, Picensi et Tusciæ, c. 5, quos observare jubet non tam Innocentii quam aliorum omnium prædecessorum decreta. *Ne quid vero sit, inquit S. pontifex (Tom. 1, col. 616), quod prætermissum a nobis forte credatur, omnia decretalia constituta tam beatorum recordationis Innocentii, quam omnium decessorum nostrorum, quæ de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a vestra dilectione custodiri debere mandamus, ut si quis in illa commiserit, veniam sibi princeps noverit denegari.* Tum Quenellus addit: *Cum hæc scribebat Leo, convertebat mentis oculum in ea Innocentii decreta quæ habentur in epistola ad Victricium Rothomagensem, et altera ad Macedones episcopos, [1. xv] quibus reprobitur bigamorum ordinatio. At quomodo ejusmodi decretalia constituta in remotiores Galliarum partes et in Macedoniam missa Italiam ita nota esse potuerunt, et iis promulgata dicerentur, iidemque tenerentur obsequi, nisi publico ac recepto codici haberentur insera?* Hac ratione, cum omnia decretalia constituta tam Innocentii quam omnium decessorum Leo servanda præcipiat, codex astringendus esset, qui hæc omnia contineret: ejusmodi nullus fuit. Neque enim ille codex, quem idem Quenellus edidit, et Romane Ecclesie codicem venditavit, omnia complectitur, sed plurimis et celebratioribus pontificiis decretis caret, ut alibi dicitur.

24. Satis autem promulgata dici poterunt omnia Innocentii et prædecessorum decretalia, eo quod ad alijurum licet provinciarum episcopos primum di-

recta, subinde tamen (a) aliis atque aliis episcopis communicata, ac toto orbe dispersa fuerit. Cum nimirum pontifices ad quempiam episcopum decreta mittebant, quæ omnibus usui esse vellent, solebant præcipere ut eadem aliis atque aliis per litteras communicarentur. Hinc Siricius cum Regularum librum direxit ad Himerium Tarraconensem, eidem mandavit ut non solum ad episcopos suæ provinciæ, sed etiam, inquit, ad universos Carthaginienses et Bæoticos, Lusitanos atque Gallicios, vel etiam qui vicinis tibi collimitantur hinc inde provinciis, hæc, quæ a nobis sunt subhiberi ordinatione disposita, sub litterarum tuarum proceratione mittantur. Similiter Zosimus in epistola ad Berythium Sionitanum: *Ne quid meritis*, inquit, *dilectionis tuæ derogaremus, ad te potissimum scripta direximus, quæ in omnium fratrum et coepiscoporum nostrorum facies ire notitiam, non tantum eorum qui in ea provincia sunt, sed etiam qui vicinis dilectionis tuæ provinciis adjunguntur.* Plura sunt Leonis testimonia, quibus similia præscribit. Inter cætera epist. 159, ad Nicetam Aquileiensem, cap. 7: *Hanc autem epistolam nostram, ait, quam ad consultationem tuæ fraternitatis omnium, ad omnes fratres et comprovinciales tuos episcopos facies pervenire, ut in omnium observantia deus prosit auctoritas.* Hæc ratione de plerisque decretalibus apostolicæ sedis epistolis factum fuisse credimus, quod de Siricii litteris tradidit Innocentius in epistola ad Exuperium Tolosanum episcopum sum. 4: *Forma illa ecclesiasticæ vitæ pariter et disciplina ab episcopo Siricio per provincias commisit.* Hinc etiam illud evenit, ut quædam pontificæ epistolæ quibusdam episcopis vel provinciis initio traditæ, communicatæ deinceps aliis aliarum provinciarum episcopis, et ita in omnes provincias missæ, illud additamentum epigraphis in quibusdam manuscriptis receperint, et universas provincias. Ita epistola quarta Leonis inscripta legitur, non solum omnibus episcopis per Campaniam, Picenum et Tusciam, quibus initio data fuisse videtur, verum etiam et universas provincias constitutis. Epistola quoque Siricii in Teleptensi, seu verius Zellensi synodo lecta, ad solos episcopos suburbicarios primum videtur directæ; at sensim in aliarum provinciarum ac episcoporum notitiâ deducta, ad ipsos Africanos transivit ea inscriptione substituta, quæ in collectione hoc tomo edita legitur cap. 62: *Dilectissimis fratribus et coepiscopis per Africam Siricius.* Vide quæ in eadem epistolâ annotabimus. Idem est de epistola Gelasii ad episcopos per Lucaniam, Brutios et Siciliam, quæ in eadem collectione et in aliis antiquis inscribitur: *Dilectissimis fratribus universis episcopis Gelasius.* Nonne hæc promulgatio per provincias sufficit? Nihil ergo cogitandum est de collectione quæ præter Nicænos ac Sardienses canones simul copulatos omnes etiam pontificias constitutiones contineret, auctoritateque Romanæ sedis edita, easdem constitutiones promulgaret. Has quidem Romani pontifices cum aliquando allegarunt, non e codice aliquo publico, cujus nulla occurrit usquam mentio, sed ex apostolicis scriniis eduxere, vel ad eorundem scriniorum fidem provocarunt, uti P. Coustantius late probat in præfatione ad tom. I Epist. Romanorum pontificum n. 44. Stet igitur nullum codicem decretalium olim a Romana Ecclesia vulgatum fuisse, nec eo fuisse usus ut eadem promulgarentur, et apud Ecclesias auctoritatem obtinerent.

[LXVI] CAPUT II.

De antiquis versionibus canonum synodorum Græcorum ante Dionysianam lucubratis.

§ 1. *Versiones peculiare Latine canonum Nicænorum ad Ecclesias Latinas olim adhibite et distinctæ ab interpretationibus universi Græci codicis canonum. Quæ particule Nicæni concilii supersint ex antiqua versione apud Romanam et Africanam Ecclesias*

recepta. Integra canonum ejusdem concilii versio in ms. Vaticano Regiæ nobis conservata. Abbreveationes eorundem canonum lucubrata a Rufino et a Gallicanis usurpata.

1. Diutius in Ecclesia Latina soli Nicæni et Sardienses canones auctoritatem obtinuerunt, ut capitulum antecedenti ostendimus. Cum vero Sardicentium originale Latinum in eadem Ecclesia esset vulgatum, Nicænorum tantum canonum interpretatio statim ab initio necessaria fuit. Peculiares igitur eorundem versiones, quæ apud Latinos fuerunt receptæ, antea commemorandæ sunt; ac deinde de his antiquis interpretationibus fusius agendum erit, quæ una cum aliis cæterarum synodorum Græcis canonibus Nicænos latinitate donarunt.

2. Romana quidem Ecclesia, quæ Nicænam synodum ejusque constitutiones summi semper observantia prosecuta est, eorundem canonum versionem antiquissimam habuit. Hæc vero ad nos non pervenit. Quæ enim Quesselianæ collectioni inserta est, Romanam non esse probabimus in observationibus ad dissert. 12 Quesselii, cap. 4, n. 2. Initio autem suspicabamur eam interpretationem canonum Nicænorum, quæ cum Sardicentibus jungitur, et a nobis hoc tomo proferetur ex ms. Vat. Regiæ 1997, olim Ecclesie Theatinæ, illam esse quæ a Romana Ecclesia recepta, exinde ad aliarum quoque vicinarum Ecclesiarum usum transierit. At duas habemus Nicænam synodi particulas ex ea antiquissima versione quæ a Romana Ecclesia adhibuit, nimirum symbolum, quod legitur apud S. Leonem in synodali epistola 163, et canonem de Catharis, qui ab Innocentio I recitatur in epistola ad Rufum et alios Macedones c. 5, n. 10. Utrumque vero a versione laudati codicis Vat. Regiæ apertissime discrepat. Adde quod Felix III, in epist. 7 ad episcopos per diversas provincias constitutos, dum tres Nicænos canones in rem suam refert, eorum verba ex Romana, ut credibile est, interpretatione sumpta, a versione memorati codicis absunt quam longissimo. Hæc inter cætera ex canone 11 profert: *Si tamen eos ex corde pœniteat, tribus annis inter audientes sint, septem vero annis subjaceant inter pœnitentes manibus sacerdotum, duobus autem oblationibus omnibus non sinantur offerre, sed tantummodo popularibus (al. sæcularibus) in oratione socientur.* Hic canon in versione Vat. Regiæ alia divisione legitur can. 18, et aliis atque aliis verbis ita profertur, ut aliam interpretationem manifestet.

3. Nicænam symbolum ex eadem versione Romanæ recepta, quæ apud Leonem legitur, invenimus etiam apud S. Iulianum in libro de Synodis num. 84, et in Fragmento secundo; apud Luciferum Calaritanum in libro de non Parcendo in Deum delinquentibus, nec non apud Africanos in Breviario Hipponensi inserto collectioni hoc tomo edendæ cap. 2, col. 88, et in concilio Carthaginiensi anni 419, ut patet ex codice Ecclesie Africanæ (T. II Conc. col. 1260, b) et ex collectionibus Hispanica atque Isidoriana in concilio Carthaginiensi VI (T. III Conc. col. 448, a). In synodo Carthaginiensi anni 525 hæc eadem symboli versio exhibetur tom. V Conciliorum, col. 778, sed perperam, ex mendosa utique lectione codicis, traditum hæc illa esse, quam in Africam transmisit Atticus episcopus Ecclesie Constantiopolitane per Innocentium presbyterum. Hæc enim versio inserta fuit canonibus anterioris conventus Hipponensis anni 593, et repetita in synodo Carthaginiensi anni 597, ac tandem in alia item Carthaginiensi anni 419, antequam [LXVII] ad Atticum Constantiopolitanum Innocentius presbyter, seu potius Marcellus subdiaconus ab Africanis legatus mitteretur. Alia quidem est interpretatio symboli Attici litteris subjecta in codice Ecclesie Africanæ can. 137 (T. II Conc. col. 1364), hæcque a Constantiopolitanis interpretibus lucubrata una cum

(a) Confer not. 11 infra in dissert. 12.

versione canonum Nicænorum, quæ in collectionibus Hispanica et Isidoriana conservatur, ab Attico in Africam missa fuit. Ea porro versio Nicæni symboli apud Romanam Ecclesiam recepta, p'uribus antiquis communis, indicio esse videtur eandem pariter ipsis fuisse Nicænorum quoque canonum interpretationem, Africanis præsertim, apud quos exstabant *exemplaria fidei et statuta Nicænae synodi, quæ ad nostrum concilium* (inquit Patres Carthaginiensis synodi anni 419) *per beate recordationis.... Cæcilianum episcopum allata sunt* (T. III Conc. col. 447). Ita non levis suspici' exoritur, non minus in symbolo quam in canonibus Nicænis eandem fuisse antiquam versionem Romanam et Africanam, quam scilicet æque ex Nicæno concilio et pontifici legati Romam, et Cæcilianus in Africam deulerint.

4. Illuc conjecturæ obesse videtur Ferrandus Carthaginiensis Ecclesiæ diaconus. Is enim, qui in cæteris Græcis canonibus Isidorianam interpretationem adhibuit, in solis Nicænis eam deseruisse videtur, ut antiquam versionem eorundem canonum in Africanis codicibus conservatam ac in Africa celebrem sequeretur. Idem vero Ferrandus in Breviatione Nicænum canonem de Catharis ita proponit, ut versionem prodit a Romana diversam, quam Innocentius I adhibuit. Hic enim pontifex in epist. ad Rufum et Macedones, n. 43, eum canonem sic recitat: *De his qui nominant se ipsos Catharos, id est mundos, et aliquando veniunt ad catholicam Ecclesiam, placuit vincula et magnæ synodo, ut accepta manus impositione sic maneant in clero.* Apud Ferrandum vero ex Africana versione idem canon sic effertur num. 172: *Ut hi qui nominantur Cathari, accedentes ad Ecclesiam, si ordinati sunt, sic maneant in clero.* Hæc quidem Ferrandi non sunt ipsa versionis verba, sed ejus compendium. At versionis dissimilitudinem satis indicat sensus, qui cum apud Innocentium manus impositionem significet, apud Ferrandum ordinationem antea acceptam declarat. Etsi ergo interpretatio symboli Nicæni apud Romanos et Africanos erat eadem, non idem tamen de canonibus judicandum videri potest. Verum cum in Africanis canonum codicibus non una es: et antiqua illa interpretatio canonum Nicænorum, quam Cæcilianus attulit, sed post synodum Carthaginensem anni 419 inserta fuerit alia versio Philonis et Evaristi, quæ petentibus ejusdem synodi Patribus ab Attico episcopo Constantinopolitano in Africam missa fuit, hæc versione Ferrandus usus credi potest, cum et hujus abbreviatio, et ea versio canonem de Catharis in eandem sententiam referant. Sic enim eadem Philonis et Evaristi versio: *Si quando venerint ad catholicam Ecclesiam Cathari, placuit vincula et magnæ synodo, eos ordinatos sic manere in clero, uti Ferrandus, si ordinati sunt.* Soluta igitur difficultate quæ ex Ferrando obtrudi poterat, jam redit præsumptio, antiquam versionem Nicæni concilii a Cæciliano allatam in Africam, sicut in symbolo, ita et in canonibus eandem fuisse cum illa quam jam ab initio Romana Ecclesia suscepit.

5. Quantum ad hanc antiquam versionem Romanam præter symbolum et canonem de Catharis Bonifacius I in epistola ad Hilarium Narbonensem alterius canonis Nicæni verba scire recitare profertur: *Nulli, inquit, videtur incognita synodi constitutio Nicæna, quæ ita præcipit, ut eadem proprie verba ponamus. Per unquamque provinciam jus metropolitanos singulos habere debere, nec cuiquam duas esse subjectas.* At inter Nicænos canones nec in Græco nec in ulla versione aut ipsa verba quæ a Bonifacio describuntur, aut prope eadem reperire licebit. Immo apud antiquos pontifices nullam fuisse interpretationem, quæ id a Nicænis Patribus præceptum traderet, satis probasse credimus in observationibus ad dissert. 5 Quesnelli, part. II, c. 6, n. 6 (Tom. II, col. 1045), ubi quid hæc in re conjici possit explicavimus. Aliud veteris Romanæ versionis fragmentum videri potest canon sextus Nicænus, quem Paschasius apostolicum

A sedis legatus recitavit actione 16 concilii Chalcedonensis. Hic autem canon non solum peculiare illud initium habet, *Quod Ecclesia Romana semper habuit primatum*, et solius Ægypti, non autem Libyæ ac Pentapolis [LXVIII] meminit, verum etiam duos canones sextum et septimum in unum junctos complectitur. Num vero hunc canonem ex codice Romanæ, an ex suæ potius Lilybetanæ Ecclesiæ legerit Paschasius, qui non ex urbe Roma, sed ex sua sede ad concilium perrexit, ex contextu non liquet. Si autem verum judicetur, quod antea coniecimus, eandem fuisse antiquam versionem Romanæ Ecclesiæ ac Africanæ, cum hic idem sextus canon ex interpretatione antiqua ab Afris recepta insertus in synodo Carthaginiensi anni 525 discrepet a versione quam Paschasius in Chalcedonensi protulit; hæc Paschasini versio Romana credi et affirmari nequit; ac propterea ex codice forte Lilybetano eum canonem recitavit. Initium quidem illud *Quod Romana Ecclesia semper habuit primatum*, eadem ratione invenitur in ms. Vat. Reginae 1997, ad Theatinam Ecclesiam olim pertinente, non minus quam in codicibus collectionis Quesnellianæ, ac in aliis etiã aliarum collectionum, quas memorabimus not. 32 in caput 4 codicis canonum hoc tomo edendi. Unius vero Ægypti mentio, omissis Libya atque Pentapoli, ita in laudato ms. Vat. Reginae, uti apud Paschasium præfertur, quod aliis indicatis collectionibus nequaquam congruit. At si primam canonis partem excipias, verba a Paschasino recitata in reliquis a versione laudati codicis discrepant, uti et numerus canonis, qui apud Paschasium sextus, in eo autem codice undecimus est; ac proinde eadem omnino credi nequit utriusque codicis versio.

6. Ex hæcenus disputatis palam factum est quænam particulæ vel reliquæ canonum Nicænorum supersint ex antiqua versione Romana vel Africana. Nunc de integris et vetustioribus eorundem canonum interpretationibus pauca delibanda. Primum locum exigit illa in laudato codice Vat. Reginae contenta, cui Sardicenses canones continua numerorum serie subnectuntur. Hæc siquidem cum et verbis et divisione canonum ab omnibus aliis cognitis et vetustis interpretationibus differat, nihil dubitandum videtur quin ad antiquiora multo tempora ejus origo referenda sit. Cumque hæc inserta fuerit in antiquissimam collectionem Italicam quæ ad Theatinam Ecclesiam suburbicariam spectabat, Italica dici potest. Hanc hæcenus ineditam proferemus in locum hoc tomo post versionem Priscam; ibique plura de eadem dicentur.

7. Alia posterior aliquanto eorundem canonum interpretatio a Philone et Evaristo Constantinopolitano lucubrata, quam Africani episcopi ab Attico Constantinopolitano acceperant, nobis conservata fuit quantum ad symbolum apud Dionysium can. 157 codicis Africani; quantum vero ad canones in collectione Hispanica et exinde in Isidoriana, ut antea monuimus. Syntabulum vero una cum canonibus hujus versionis invenimus tantum in ms. Vat. Palatino 577.

8. Antiquam quoque et ignotam eorundem canonum versionem nacli sumus in ms. codice 55 capituli Veronensis majusculis litteris exarato, qui ineditam pariter interpretationem præbuit canonum Sardicensium ex originali Græco auctiori quam quod editum est, nec non aliam canonum Chalcedonensium. Cum hæc versiones publica luce dignæ visæ sint, huic tomo inserentur.

9. Peculiarem mentionem efflagitat quædam Gallicanæ Ecclesiæ praxis, qua pro Nicænis canonibus nonnunquam usurpavit abbreviationes eorundem canonum a Rufino exhibitas lib. x Historiæ Ecclesiasticæ. Id perspicuum fit ex concilio, uti appellant. Arelatensi II, nec non ex iis canonum excerptis quæ in causa Contumeliosi Regensis a Casario Arelatensi collecta fuerit, ut recte animadvertit Quesnellus dis-

sert. 16 hinc tomo inserenda num. 15. Duo etiam A in suo Isidorianæ versionis codice repræssæ videtur, eo quod hi tantum a primo interprete fuerunt in Latinam traducti. Hæc per conjecturam, quæ quanti sit, aliis didicandum relinquimus. Certe vero cum in eadem collectione Laodiceni canones non referantur, hi profecto a collectionis auctore iuveni non fuerunt nec in Isidorianæ, nec in Priscæ versionis codicibus, quos ille adhibuit. Sicut autem in Priscæ hactenus desiderantur, quia nec a primo hujus auctore traducti fuerunt, nec postea eidem accessere, ita nunc in Isidoriana non desunt, quia (licet initio abfuerint) eidem posterioribus curis additi sunt. Cum Ferrandus diaconus, quem Isidoriana versione usum videbimus, Chalcedonenses canones prætereat, ejus codex Isidorianus ipsis utique caret. Similem codicem habuisse videtur auctor collectionis Quenellianæ, qui cum omnes aliarum Græcarum synodorum canones ex Isidoriana versione receperit, [LXII] solos Chalcedonenses in eadem non actus, ex Priscæ descripsit. Hi ergo canones sicut posterius accesserunt Græco corpori canonum, ita etiam versionem Isidorianæ, quæ Græcum codicem ante synodum Chalcedonensem Latinis dederat, postea subiecti fuerunt.

[LXII] § 2. De versione totius Græci codicis canonum, quæ Isidoriana vocari solet.

10. De antiquis interpretationibus Latinis canonum omnium synodorum, quæ in Græcis codicibus continentur, dicturi, illud præmonendum putamus, hæc privato studio et usui fuisse lucubratas. Nullæ ex iis ante sextum sæculum ab aliqua Latina Ecclesia receptæ, nisi forte in Nicænis, quos solos ex Græcis canonibus apud Latinas Ecclesias diutius auctoritatem obtinui se ostendimus. Forte vero scripsimus quia cum Nicænorum canonum versiones peculiare usui essent, ut paragrapho antecedenti explicavimus, num aliqua ex memorandis versionibus ante sæculum vi digestis, in Nicænis canonibus a quapiam Latina Ecclesia fuerit usurpata, deficientibus documentis incertum est.

11. Versiones antiquæ totius Græci codicis canonum sunt tres, Isidoriana, Priscæ et Dionysiana. De iustis prioribus, quæ ante sæculum vi exaratas fuerant, nunc dicendum est; de tertia agemus part. III, c. 4, ubi Dionysii Exigui collectio explicabitur. Incipimus ab Isidoriana, quæ Priscæ antiquior videtur. Vulgata tuit ex collectione Isidori, a quo nomen accepit: Isidorus autem ex antiquiori collectione Hispanica ipsam transcripsit. Neque vero qui Hispanicam collectionem digessit, ejus versionis auctor credatur. Anterior enim est multo, ut ex dicendis patebit. Latine redditos exhibet canones Nicænos, Anquiritanos, Neocæsarienses, Gangrenses, quibus Latino originale Sardicenses in msa. collectionum Hispanicæ et Isidorianæ subijctur. Antiochenos, Laodicenos, Constantinopolitanos et Chalcedonenses.

12. Hactenus soli codices laudatarum collectionum cum hac versione cogniti fuere. Nos vero unum antiquissimum invenimus in bibliotheca capituli Veronensis signatum num. 88, qui ad neutram illam collectionem pertinet, exhibetque etiam vetustiorum collectionem lucubratam sub medium sæculum vi. Hic ipse codex Hispanicæ collectione fortassis antiquior, parum Isidorianam (hoc enim notiori et pervulgato nomine distinctionis causa utemur) versionem continet; sed cum mutilus in fine sit, ultimum, quod superest, folium desinit in Laodiceno canone 16. In hac autem pura Isidoriana versione, cujus sinceriores lectiones dedimus in notis ad codicem canonum, duo præsertim animadversionem merentur: 1° Sardicenses canones cum Nicænis conjungi; 2° omnium synodorum canones etsi satis distinctos, titulis et numeris carere, quæ remotioris antiquitatis indicia sunt.

13. Hæc Græcorum canonum interpretatio adeo antiqua est, ut dubium esse possit num tota sinu compacta fuerit, an vero initio priorum tantum Græcarum synodorum canones, qui primo in Græcum codicem videtur relati (Vid. part. I, c. 2), Latine redditii fuerint, ac dein aucta aliis a iarum synodorum canonibus Græca collectione, alii interpretes eidem versioni alios subinde canones Latinitate donatos addiderint. Hinc dubitationi causam præbuit inter cæteros vetus collectio Lucano-Colbertina, de qua agemus cap. 6. Cum enim hæc solos canones Nicænos, Anquiritanos, Neocæsarienses, atque Gangrenses ex versione Isidoriana suppeditet, cæteros vero referat ex Priscæ, collector eos tantum canones

in suo Isidorianæ versionis codice repræssæ videtur, eo quod hi tantum a primo interprete fuerunt in Latinam traducti. Hæc per conjecturam, quæ quanti sit, aliis didicandum relinquimus. Certe vero cum in eadem collectione Laodiceni canones non referantur, hi profecto a collectionis auctore iuveni non fuerunt nec in Isidorianæ, nec in Priscæ versionis codicibus, quos ille adhibuit. Sicut autem in Priscæ hactenus desiderantur, quia nec a primo hujus auctore traducti fuerunt, nec postea eidem accessere, ita nunc in Isidoriana non desunt, quia (licet initio abfuerint) eidem posterioribus curis additi sunt. Cum Ferrandus diaconus, quem Isidoriana versione usum videbimus, Chalcedonenses canones prætereat, ejus codex Isidorianus ipsis utique caret. Similem codicem habuisse videtur auctor collectionis Quenellianæ, qui cum omnes aliarum Græcarum synodorum canones ex Isidoriana versione receperit, [LXII] solos Chalcedonenses in eadem non actus, ex Priscæ descripsit. Hi ergo canones sicut posterius accesserunt Græco corpori canonum, ita etiam versionem Isidorianæ, quæ Græcum codicem ante synodum Chalcedonensem Latinis dederat, postea subiecti fuerunt.

14. Hanc interpretationem in Hispania receptam manifeste demonstrat collectio Hispanica, quæ ex eadem versione Græcorum conciliorum canones præfert. Cum Patres Toletanæ synodi anni 400 constituta concilii Nicæni perpetuo servanda in præfatione statuerunt (Tom. II Concil. col. 1471, a), ex eadem forte versione Nicæni canones eo quoque tempore erant apud ipsos vulgati. Eadem versio quantum ad Nicænos canones videtur recepta etiam in Gallis sæculo v, ut colligere licet ex concilio Regensi anni 430, can. 3. Cum enim erga Armentarium in Ebreduensi Ecclesia male ordinatum eam indulgentiam servandam decernat, quam Nicænum concilium statuit.... id est, ut catenamque de fratribus tale aliquod charitatis consilia dixerint, liceat ei unam parochiarum suarum Ecclesiam cedere, in qua aut chorepiscopi nomine, ut idem canon loquitur, aut peregrina, ut aliud, communionis foveatur (Tom. IV Concil., col. 534, d), voces parochia et chorepiscopi simul in soa Isidoriana versione inveniuntur canone Nicæno octavo, vel can. 14 collectionis hoc tomo edendæ, quæ Isidorianam versionem recepit. Hæc quoque collectio, quam in Gallis digestam probabimus, usum ejusdem interpretationis apud Gallos confirmat, non minus quam collectio manuscriptorum Corbetensis, quæ pariter Gallicana est. In concilio Epauensi anni 517, can. 31, de penitentia homicidarum jubetur observari, quod Anquiritani canones decreverunt (Tom. V Concil., col. 715, e). Hoc primum documentum est quo alii Græci canones præter Nicænos in concilio Gallicano allegantur. Vox autem Anquiritani Isidorianæ versionis propria est; Priscæ enim Anqyrenses, Dionysius Anqyrenses vocat. Synodus Valentina anni 574, can. 3, Nicænum concilium laudat, indicatque ejus canonem 11 (Tom. II Concil., col. 1068). Hoc tempore abbreviaciones Rulini nondum erant scriptæ, immo nec Priscæ versio. Cum vero Isidoriana interpretatio in Gallis vulgata in sua prima origine ad anteriora tempora pertinet, ut superius enjecimus, ex hac fortassis Valentianæ synodi Patres Nicænos canones receperunt: nisi quis credibilius existimet eam vetustiorum versionem apud Gallos, quæ apud Romanos et Africanos, obtinuisse, ex qua quidem paulo ante S. Hilarius Pictaviensis symbolum Nicænum excerpterat. Eadem Isidorianam interpretationem ex Hispaniis fortassis transisse in Africam, ibidemque sæculo vi viguisse ex Ferrando diacono manifestum est. Is enim Nicænis canonibus exceptis, cæteros Græcos canones ex Isidoriana in compendium redegit. Vide part. IV, c. 1. In Italia quoque hanc versionem alicubi vulgatum probant vetustissimæ collectiones in Italia lucubratis et custoditis in codicibus Veronensis capituli

55 et 56, Lucano 88, simili Colbertine 784, Barbarino 2888, et Vat. 1342. In omnes enim has collectiones ex versione Isidoriana non pauca traducta sunt. Concludamus hanc paragraphum cum Martino Bracaresi. In præfatione ad collectionem canonum Orientalium duo vitia in canonibus antea Latine redditis notat, nimirum et ea quæ per translatore obsecrari dicta sunt, et ea quæ per scriptores sunt immutata. Isidorianam versionem, quæ in Hispania vigebat, præcipue videtur respicere, in qua nonnulla obsecrari reddita ipsi visa sunt, alia vero a librariis alicubi mutata, vel addita in mss. collectionis Hispanicæ, ac multo liberius in exemplaribus collectionis Quosnellianæ huic tomo insertæ deprehendimus ex collatione aliorum codicum, qui puriorem Isidorianam continent. Nos horum exemplarium lectiones subjiciemus in notis ad codicem canonum, ac ex his tum patebant mutationes inductæ, tum parus Isidorianæ versionis textus restitui poterit.

[LXXI] § 3. De alia versione quæ Prisca appellatur.

15. Prisca Græcorum canonum interpretatio Latina ea solet appellari, quæ in venerandæ antiquitatis ms. codice, litteris majusculis et quadratis scripto, apud Christophorum Justellum olim custodita, ac typis parata, ab Henrico ejus filio, et Guillelmo Voello tomo I Bibliothecæ juris canonici veteris inserta Lutetiæ Parisiorum proditit anno 1671. Alium Vaticanum codicem Justelliano plane similem laudasse Jacobum Sirmondum eisdem editores in præfatione generali affirmant. Hæc autem ejus verba præferunt ex censura Anonymi de regionibus et Ecclesiis suburbicariis. *Tantum abest ut suburbicari vocem hoc loco respiciam, ut nova tibi auctoritate confirmaverim eam antiquissimæ Nicænorum canonum editionis in bibliotheca Vaticana, ubi sextum hunc Nicænum canonem hoc titulo et exordio conceptum memini: De primatu Ecclesiæ Romanæ et aliarum civitatum episcopis. Antiqui moris est ut episcopus urbis Romæ habeat primatum, ut suburbicaria loca et omnem provinciam suam sollicitudine gubernet. Qui canon (subdunt laudati editores) eum eisdem planis verbis conceptus habeatur in codice Justelli, alterum alteri esse quam simillimum ædiderunt ostendit.* Addunt et aliud testimonium Petri de Marca, qui libro III de Concordia, cap. 4, n. 6, utraque codicem Justellianum et Vaticanum a viris eruditis laudatum, eandem versionem continentem commemorat. Nos autem cum omnes Vaticanos edices, qui ad collectiones canonum pertinent, sollicitis expendimus, nullum ms. exemplum Justelliano plane simile, quod puram versionem Priscam in unum corpus collectam præferret, reperire potuimus. Solum hæc sumus codicem Vat. 1342, qui similis est alius bibliothecæ Barberinæ 2888, in quo Nicæni canones ex eadem Prisca interpretatione cum lectione a Sirmonio descripta exhibentur, et hunc codicem a Sirmonio, et ex Sirmonio a Petro de Marca laudatum nihil ambigimus. Alium porro codicem Vat. Regiæ 1997 invenimus, in quo solus Nicænis canonibus exceptis ac ex peculiari antiquissima versione productis, ceteri Græci canones ex Prisca præferantur, adeo ut ex utroque codice totam Priscam versionem in bibliotheca Vaticana nancisci et utiliter conferre liceret.

16. Hujus versionis Justelliana editio manca et imperfecta est, eamque laudatorum codicum præsidio suppletam atque perfectam hoc tomo recudendam credidimus. Causam autem cur mutila et imperfecta fuerit Justelli editio cognoscere non modicum interest. Rem narrat Stephanus Baluzus in præfatione ad Opuscula Petri de Marca edita Parisiis anno 1681, a num. 10 ad 13, his verbis: *Cum viri clarissimi Guillelmus Voellus et Henricus Justellus Christophori filius, prior theologus Parisiensis, alter Calviniani dogmatis sectator, constituisent in unum corpus colligere varios codices canonum ecclesiasticorum olim a Christophoro editorum, et illis addere etiam*

aliquos non tunc editos, imprimis vero quamdam collectionem Latinam, quam habebant in vetustissimo codice ms. Christophori Justelli; et Marca tum Tolosæ habitans intellexisset eam editionem maturari, ratus id quod res erat, suppressum fortassis iri canones Sardicenses (quos, cum statim sequerentur post Nicænos, Christophorus adhuc inventa colligitus [Legendumne calidus?] cultro rescuerat, et ad calcem libri rejocerat), ea de re scripsit ad virum superillustrum Patrum Sequierum Galliarum cancellarium, orans eum ut publicatione horum librorum supersederetur, donec ipse Lutetiæ esset. Eo cum Marca pervenisset nono kalendas Octobris an. 1660, ac typographus urgeret emissionem operis jam perfecti, Voellus et Justellus non aliter id a cancellario obtinere poterunt, quam si Marca rationem redderent operæ suæ. Igitur non ita multo post ad eum venerunt, et cum illis qui nuper moriens est Ludovicus Henricus Fagus Espesanus abbas S. Patri Viennensis, in cujus ædibus habitabat Voellus. Primo res acta est magna contentione, Voello et Justello freudentibus et contendentibus, duo vetera folia membranæ, quæ ad calcem codicis erant, [LXXII] in quibus continebantur aliqua fragmenta canonum Sardicensium, non pertinere ad hunc codicem, præsertim cum folia quinque deseri manifestum esset post canones Nicænos, et illis duo tantum reperirentur. Sedata tandem illa perturbatione, cum constitisset hæc duo folia ejusdem magnitudinis esse cum cæteris, ejusdem antiquitatis, ejusdem marginis, ejusdem scripturæ, ac numeratis et collatis cum editione Biniiana anni 1658 lineis et, ut ita dicam, vocabulis, quibus opus erat ad supplenda hæc quinque folia quæ decerant, ex subscriptionibus synodi Nicæne et ex canonibus Sardicensibus, luce clarus patuisset duo illa folia reliqua ex quinque recisis reponi debere consequenter post concilium Nicænum, præsertim cum Marca fidem faceret iis sibi olim dictum a Christophoro, qui fassus fuerat se adhuc juvenem illa rescuisse impetu potius quam ratione; inter eos conventi, ut hæc fragmenta ederentur, et ut sequens præfatio, quam Marca sua manu scripsit, in fronte voluminis poneretur: Monendus est lector, utanque is s'orientantia, ex cuius apographo ad fidem ms. codicis expresso editio isthæc confecta est, accidisse, ut canones Sardicenses concilii suo loco, id est post canones Nicænos, positi non fuerint. Quod editori-bus curam imposuit recensendæ editionis, et iterum cum ms. conferendæ, attentis, ut omissionem illam restituerent, adjectis hic in fronte collectionis canonibus Sardicensibus, qui supersunt in eo codice, ubi post subscriptiones Nicæni concilii, et ante canones Gangrænses et alia quedam deunt, quæ vetustate perierunt; duo tamen supersunt, incipiuntque a canone Sardicensi 14 una cum sequentibus usque ad 19, quos bona fide hic representari editores voluerunt.

Aliter tamen evenit. Nam cum consissent ex ea tempestate, aliam viam Marca incipio interint componendæ hujus controversiæ, et fragmenta illa canonum Sardicensium reposuerunt post Nicænos, addita præfatione, qua testarentur id se ratione potius fecisse quam ullo iudicio aut necessitate ex veteri libro petita. Monuerunt ergo maximam partem canonum Sardicensium cum postrema parte subscriptionum concilii Nicæni injuria temporum perisse. Nos addunt: Quæ tamen supersunt concilii Sardicensis fragmenta, post Nicænam synodum collocavimus. Auctorem namque hujus editionis non dignitatem conciliorum, sed ordinem temporis secutum fuisse in sua collectione verosimile est. Rem totam referunt ad verisimilitudinem, cum tamen eis et dictum et ostensum sit ea folia in quibus postrema pars subscriptionum concilii Nicæni, et nonnulli canones Sardicenses continebantur, posita olim fuisse post synodum Nicænam in codice manuscripto, indeque avulsa a Christophoro adhuc juvene, ne catholicis ex eo libro vetustissimo præscriberent adversus hereticos pro dignitate et auctoritate horum canonum. Dicere debuerant juxta pacta et conventum, canones illos locis suis prætermissos fuisse, et nunc reponi. Ne quis

vero putare possit me totam hanc historiam gratis comminisci, et nullum illius vestigium exstare, primum scire omnes volo, me hinc omni concertationi et examini interfuisse, penes me habere præfatiunculam supra descriptam. et Marcam istius rei mentionem fecisse in litteris, quas tum per aliam occasionem dedit ad Alexandrum papam vii et ad Lucam Holstenium. Describam autem ejus verba ex ea quæ est ad Alexandrum. « Justellus pater, Calvinianæ quoque hæreseos sectator, codicem canonum Ecclesiæ universæ olim publicaverat, omissis de industria Sardicensis concilii canonibus Romani pontificis potestatem diserte asserentibus, ac si judicio Ecclesiæ universæ a corpore canonum rescissis essent. Eadem fraude filius canonum collectionem Latinam e codice vetustissimo a nongentis annis non scripto (Leg., conscripto) ante meum in hanc Parisiensem civitatem adventum prelo submiserat. Statim comperto ab ea abesse Sardicensis canones, quos sciebam a Justello patre ex ipso codice resectos quidem, sed ad ejusdem voluminis calcem folia rejecta, non destitit quoad tam regis potestatis comminationibus, quam humanissimis precibus post canones Nicænos juxta fidem ms. codicis Sardiensis in editione locus suus restitueretur, ne hæc diligentia prætermittitur triumpharent hæretici spretam non solum a Græcis, sed etiam a Latinis, et [LXXIII] præcipue ab Ecclesia Gallicana canonum illorum auctoritatem. » Hactenus ex Baluzio.

17. Continebat olim Justellianus codex, si editoribus credendum sit, canones conciliorum Ancyran, Neocæsariensis, Nicæni, Sardiensis, Gangrensis, Antiocheni, Laodiceni, Constantinopolitani i et Chalcedonensis. Sed synodi Laodicenæ integros canones et maximam partem Sardiensium cum postrema parte subscriptionum concilii Nicæni injuria temporum perierunt affirmant in præfatiuncula ad lectorem (Tom. I, Bibl. jur. cau. pag. 276). Qua de causa vere intercedit maxima pars Sardiensium cum postrema parte subscriptionum Nicænarum, ex Baluzio intelleximus, Laodicenos vero canones in codice Græco Priscæ versionis auctori defuisse, nec eos in Priscæ interpretatione Latinitate donatos, nobis exploratum est. Cum enim omnium cæterarum synodorum Græcarum canones ex Priscæ versione in aliquot Latinis collectionibus reperimus, solos Laodicenos ejusdem versionis in nulla collectione potuimus invenire, sed vel ex Isidoriana insertos, vel prorsus omissos deprehendimus. Hoc postremum peculiari animadversione dignum est in ms. codice Vat. Regiæ 1997, qui etsi præter Nicænos canones solum ac totam in cæteris editione Priscæ receperit, Laodicenis nihilominus caret. In Justelliano autem codice quinque tantum folia, quæ Nicænarum subscriptionum partem et Sardienses canones tantummodo continebant, resecta notavit Baluzius. Laodicenos e dem codice olim insertos eo solo præjudicio affirmarunt editores, quia illos in Græco codice canonum ac in omnibus ejusdem codicis exemplaribus semper existisse crediderunt continuata illa numerorum serie comprehensos, quam cuique ejusmodi codici communem putarunt. Nos autem cum part. 1, c. 2, n. 3, hoc præjudicium sustulimus, tum vero Laodicenis canones Græcum codicem aliquando caruisse ostendimus. Nullus quidem Justelliani codicis defectus notatur post canones Antiochenos, quibus Laodiceni subjecti fuissent, si eos Priscæ auctor Latine reddidisset.

18. Canones Constantinopolitani in eodem codice post Chalcedonenses describuntur, iisdemque canonum annectitur de primatu sedis Constantinopolitanæ, qui ad Chalcedonensem synodum pertinet. Id potius hallucinationi vel incogitantis amanuensis, qui codicem exscripsit, quam auctoris erroris vel imperitiæ tribuendum editores tradidero. Sed nec amanuensi nec auctori versionis id adjudicandum est. Veram causam eam credimus, quod in eo Græco codice, quem interpres adhibuit, canones Constantinopoli-

tani post Chalcedonenses additi fuerant, iisdemque propterea canon Chalcedonensis pro Constantinopolitana sede constitutus accesserat. Confer quæ in hanc rem observavimus part. 1, c. 2, n. 3, et notata in canones Constantinopolitanos ejusdem versionis, quæ hoc tomo integra edetur.

19. Hæc versio Priscæ post Chalcedonense concilium lucubrata dicenda est, siquidem omnes Græci canones etiam Chalcedonenses ab eodem auctore Latine redditi sunt ex Græco codice, qui Chalcedonensis et Constantinopolitanorum additamentum receperat. Certe vero priorum synodorum canones traducti fuerunt eo tempore quo instituti jam aliquot ecclesiasticis metropolitibus in Italia sub finem sæculi iv, peculiaris veluti provincia Romani antistitis uti metropolitani intra suburbicaria loca concludebatur. Id enim probat versio canonis sexti Nicæni, quam paulo ante ex Sirmondo recitavimus. Hinc etiam hæc versio ab aliquo Italo aut Italicæ disciplinæ perito condita fuit. Id ipsum confirmant Italicæ collectiones, in quibus passim recepta legitur, uti sunt quæ exstant in codicibus mss. Vat. Regiæ 1997, Vat. 1343, Lucano 88, et Colbertino 784. In Gallias vero aliquem hujus versionis codicem delatum sanæ collectio Quesnelliana, quam Gallicanam probabimus; Chalcedonenses enim canones ex interpretatione Priscæ decerpti fuere.

20. Hanc versionem, quæ satis obscura et involuta est, indicare videtur Dionysius Exiguus, cum in epistola ad Stephanum episcopum Salonitanum scripsit, Laurentium Romanum, ut videtur, presbyterum confusione Priscæ translationis offensum, sibi ad novam versionem adornandam stimulus addidisse. Enimvero Italus presbyter de ea interpretatione conquestus est quæ in Italia vigeat. Priscam autem hinc viguisse multo magis quam Isidorianam, [LXXIV] ex laudatis Italicis collectionibus discimus. Neque moveat nomen Priscæ, quod Dionysii tempore competere non potuisse videtur interpretationi, quæ post Chalcedonense concilium lucubrata fuerat. Notum est enim veteres Priscam identidem vocasse, quod annos circiter quinquaginta excederet, et nonnunquam etiam hanc vocem usurpasse de re quæ non multo ante evenisset; quemadmodum apud Festum Priscæ Latine conia appellatæ sunt anteriores colonie, ut distinguerentur a novis; ita Priscam Dionysius potuit vocare anteriorem versionem, ut a sua ipsa ipsam distingueret.

CAPUT III.

De canonibus Ecclesiæ Africanæ, qui in omnes fere collectiones Latinas antiquas fuerunt inserti, et de vetustis eorum codicibus.

§ 1. Necessitas disserendi de canonibus Africanis. Recensentur codices et collectiones in quibus Africanæ canones continentur. De antiquitate collectionis synodorum Africa, quæ in collectionibus Hispanica et Isidoriana recepta est. Duo codices canonum Africanorum producti in synodo Carthaginiensi anni 525. De canonibus synodorum Carthaginiensium: sub Grato et Genethlio, qui in uno ex iisdem codicibus continentur.

1. Præter Græcarum synodorum canones e Græco codice Latine redditos et in Latinas collectiones traductos, in easdem fere inserti veniuntur canones Ecclesiæ Africanæ; iique adeo celebrares fuere, ut e Latinis codicibus Græce translatis, in Græcas etiam collectiones transierint. Cum vero apud Africanos anteriorum synodorum canones in synodis posterioribus repeterentur ac insererentur restis, frequenter etiam sine præcedentium synodorum mentione iisdem canones repeterentur, qui antea fuerant constituti: iisdem in diversis conciliis reperiantur, et nunc uni, nunc alii synodo adjudicantur; adeo ut sæptus non facile discerni possit qua in synodo hic vel ille canon conditus fuerit. Accedit diversa syno-

dorum divisio, seu inscriptio in collectionibus diversis notata, canonumque numerus ejusdem synodi alicubi minor, alibi major. Nunc certi canones omiſsi, nunc alii certo additi. Hinc vero magna in Africanis conciliis canonum commixtio, perturbatio et incertitudo exoritur, pluresque difficultates et controversiæ exinde excitatæ sunt, quæ eruditos in varias sententias deduxere. Exemplo esse possunt inter alia multa, quæ circa Breviarium Hipponense disputarunt ex una parte Schelestratus, ut ipsum suppositionis accusaret, ex alia Quænellus ut defenderet. Non solum enim ille, qui falsam sententiam tutatus est, sed hic etiam qui veram propugnavit, in plures errores incerrit, canonumque Hipponensium, Breviarii ac synodi Carthaginensis vi notitiam diu evolvere studuit, maxime involvit. Ut autem in tanta caligine aliquid lucis afferretur, nos post P. Harduinum, qui de Africanis canonibus bene meritus est, aliquid tentavimus in Historia Donatistarum part. II, c. 19. Nunc vero post consulta plura Latinarum collectionum exemplaria, et post diligentius examen ac studium circa eandem collectionem aliquid novi afferre posse credimus, unde exactior et plenior Africanorum canonum et conciliorum notitia proferatur.

2. Postquam Christophorus Justellus Africanorum canonum collectionem Græcæ et Latine edidit cum titulo *Codex canonum Ecclesiæ Africanæ*, opinio apud multos invaluit eam continere omnes omnino canones qui ab Africanis Patribus conditi, veteri Africanæ Ecclesiæ usui fuerunt. Sed ea nullos alios canones vere complectitur, nisi quos Dionysius Exiguus excerptit ex synodo Carthaginensi anni 419, cujus unius gesta præ oculis habuit. Et si vero in eadem gesta descripti essent canones, qui tum in ipsa synodo conditi, tum in anterioribus Aurelii conciliis fuerant constituti, Dionysius tamen non tota hæc gesta, nec omnes singulorum conciliorum canones dedert eo ordine ac numero quo in memorata gesta locutus inserit, sed cum iisdem canones in plerisque [LXXV] synodis essent repetiti, eum modum qui repetitioni vi audæ apitor ipsi visus est instituit; adeo ut ipsius librorum earum synodorum quæ ante annum 419 sub Aurelio fuerunt celebratæ, integram omnino descriptionem non præbeat; quod plenius patebit ex dicendis § 8, cum de synodo Carthaginensi anni 419 ex proposito disseremus.

3. Alia Africanarum synodorum collectio præter Dionysianam existat in mss. codicibus collectionum Hispanicæ et Iudorianæ. Octo in ea synodi describuntur: Carthaginensis I, est synodus sub Grato; Carthaginensis II, est synodus sub Genethlio; Carthaginensis III, est synodus anni 397, sub Aurelio, ad cujus tempora sequentes quoque synodi referuntur, nimirum Carthaginensis IV anni 398, Carthaginensis V anni 401, Carthaginensis VI anni 419, septimo kalendas Junias, Carthaginensis VII ejusdem anni tertio kal. Junias, et Milevitana anni 402. In his vero nonnulla quæ erant distinguenda, perperam conjuncta et confusa, quædam omiſsa et aliqua etiam aliunde incerta, atque Africanis afflicta deinceps videbimus. Neque id auctori collectionis Hispanicæ, et multo minus Isidoro tribuendum est. Vetustior enim collectio ne Hispanica fuit hæc Africanarum synodorum collectio. Id exploratum fit ex concilio Turonensi II anni 567, quod collectionem Hispanicam antecessit. In hoc siquidem can. 20 legitur: *Cum etiam id in antiquis Milevitanis canonibus fuerit statutum. Item placuit ut quicumque episcoporum necessitate periculantis pudicitia virginalis, cum vel petitor potens, vel raptor aliquis forniculatur, etc.* Sunt verba canonis 26, qui in laudata collectione synodorum Africanæ Milevitano concilio perperam tribuitur, cum vere sit canon concilii Carthaginensis anni 418, ut patet ibi dicendis § 7. Jamdiu ergo ante collectionem Hispanicam compacta fuerat ea Africanarum synodorum collectio, quæ canones concilii Carthaginensis anni 418 Milevitane synodo affixit; ac pro-

A inde auctor collectionis Hispanicæ eam non digessit, sed antea digestam et pervulgatam in suum corpus traduxit.

4. Aliæ porro collectiones Hispanica et Dionysiana antiquiores nonnulla Africana documenta receperunt. Collectio contenta in mss. Vat. 1342 et Barberino 2888 præstat concilium Carthaginense sub Genethlio. Breviarium Hipponense refertur in iisdem codicibus, ac præterea in ms. 55 capituli Veronensis, in cod. Corbeiensi et in exempli collectionis Quænellianæ. Collectiones Vat. Reginae 1907, Vat. 1342, Barb. 2888, et Lucano-Colbertina exhibent synodum Carthaginensem anni 419, distinctam in canones quadraginta, quam inter documenta juris canonici veteris hoc tomo edituri sumus. Duæ collectiones Corbeiensis et Quænelliana dant synodum Carthaginensem anni 418 adversus Pelagianos.

5. Neque prætermittendus est Ferrandus Carthaginensis Ecclesiæ diaconus, qui in Breviatione Africanæ præsertim canones compendio exhibuit, Africanisque antiquissimis exemplariis usus est. Cum vero is concilia Carthaginensia sine ulla distinctione alleget, non ita facile erit discernere cuiam concilio ex pluribus ejusdem loci hic vel ille canon tribuendus sit. His tamen omnibus sollicitiori studio collatis atque perpensis speramus fore ut distinctionem Africanorum conciliorum canonumque notitiam proferre possimus.

6. Huic vero operi facem præferent duo Africani codices canonum, qui in concilio Carthaginensi anni 525 sub Bonifacio ex ipso Carthaginensium Ecclesiæ scrinio producti (*T. V Concil. col. 778, e*), integram veterum Africanorum canonum collectionem in duos tomos distributam continebant. Unus ille est ex quolicti fuerunt aliquot canones Nicæni et unus synodi Carthaginensis sub Grato; alter, qui appellatur *Libri canonum temporibus Aurelij*. Primus præter Nicænos comprehendisse videtur canones synodorum Africanarum anteriorum Aurelio; alter vero canones synodorum quæ sub eodem Aurelio coactæ in laudato Bonifacii concilio usque ad vigesimam recensentur. Ut a primo antiquiorum canonum codice exordiamur, Nicænum concilium ex ea vetustissima interpretatione, quam Cæcilianus in Africam attulerat, apud Africanos receptum ac relatum in codice animadvertimus capite præcedenti, § 4. Ibi etiam solius Nicæni symboli et sexti canonis versionem ex eadem interpretatione superesse indicavimus, erroremque deteximus, cum in synodo Bonifacii versioni ab Attico [LXXVI] Constantinopolitano transmissæ tributa fuit ea symboli Nicæni translatio, quæ ad antiquam Africanam interpretationem pertinet.

7. Ex conciliis Africanis anterioribus Aurelio solos canones sub Grato et Genethlio Carthaginensibus episcopis conditos et in Latinas lectones tractos recepimus. Synodus Carthaginensis Grati cum cano-nibus 14 primum edita fuit ex collectione Isidori, qui ex Hispanica illam transcripsit. Utrique inscribitur: *Concilium Carthaginense*. Deim vero emendatius recusa est a P. Labbeo ex codice Vaticano, cujus exemplar Holstenii manu scriptum a P. Possino accepit. Ferrandus in Breviatione hos canones fere allegat expresso Grati nomine sic: *Concil. Carthag. sub S. Grato*. At doctus in locis Grati nomen omittit, id est num. 119 *Concil. Carthag. tit. 8*, et num. 185, *Concil. Carthag. tit. 2*, qui canones his numeris designati, cum numeris canonum solus synodi sub Grato concurrunt; nisi quis forte malit credere his locis indicari aliam synodum Carthaginensem ex his quæ desiderantur, in qua iisdem canones repetiti sub iisdem numeris recensentur. Ex hac Grati synodo canon 11 integer recitatur in concilio Bonifacii anni 525. Cum S. Augustinus ineunte anno 402, epistola 65 ad Xanthippum scribat num. 2: *Sic episcopis causam presbyteri terminari concilio statutum est, voci concilio* hanc notationem Benedictini editores in margine affixerunt: *Carthaginensi sub Grato an. 348, seu 349,*

com. 11. At S. Augustinum concilium Grati adhuc ignorasse, dum anno 406 Cresconium Donatistam impugnavit, liquet ex libro iii contra eundem n. 38, et lib. iv, n. 52. Hinc enim solum Sardicensem pseudo-synodum, quæ ad Donatum litteras dedit, opm cognovisse manifestum est; Sardicense vero legitimum concilium, in quo Gratus interfuit, satis didicisset ex canone quinto synodi Carthagenensis sub eodem Grato, si hæc ipsi nota fuisset, et hæc distinctione legitime synodi Sardicensis ab hæretica, quæ ad Donatum scripserat, Donatistas manifestus ac fortius revocasset. Probabilis igitur credimus hunc sanctum dociozem in laudata epistola 65 indicasse aliud posterior concilium Carthagenense sub Genethlio, in quo eadem constitutio can. 10 repetita fuit. Cognita porro erit hæc Grati synodus anno 419, cum in synodo Carthagenensi hujus anni, cui S. Augustinus adfuit, can. 5 Aurelius episcopus ea statuat quæ ex duobus canonibus 10 et 13 concilii sub Grato eodem verbis expressa legantur.

8. Synodus altera Carthagenensis sub Genethlio anni 390 ex iisdem fontibus in lucem prodit, ex quibus illa sub Grato. Continet canones 13 et in collectonibus Hispanica atque Isidoriana vocatur *concilium Carthagenense II*. Ex mendoso autem Isidoriano codice ita multa menda in prima editione contraxerat, ut a nonnullis cum Justello veli supposititia traducta fuerit. Iis autem mendis posteriori editione ex Vaticano codice sublati, de ejusdem germanitate nemo potest ambigere. Ferrandus, qui hujus canones identidem allegat, ipsius *ἀδριανῶν* confirmat. Expressum concilii Carthagenensis nomen sub S. Genethlio appellat numeris 24, 55, 96 et 194. Cum vero num. 55 et 96 *titulo 8* designet canonem Genethlii in editis decimum, et num. 24 *titulo 9*, indicet canonem in editis undecimum, perspicuum fit in Ferrandi codice quatuor eisdem synodi canones coaluisse in duos. Cum porro num. 194 alleget *titulum sextum*, qui vulgato sexto e noni respondet, ea canonum unio ante sextum canonem non contigit, sed canon septimus cum sexto, et nonus cum octavo in eodem codice copulati fuisse dicendi sunt: ita ut canon sextus et septimus in unum conjuncti canonem sextum constituerent, octavus vero et nonus canonem septimum. Hinc sane cum idem Ferrandus num. 90 et 101, suppresso licet Genethlii nomine, laudat *concil. Carth. tit. 7*, indicari credimus duos canones ejusdem Genethlii octavum et nonum, qui apud Ferrandum conjuncti, erant canon septimus. Cum porro idem Ferrandus num. 16, agens de præcepta episcopis, presbyteris ac diaconibus continentia, laudet *Concil. Carth. tit. 1*, quod in nulla Carthagenensi synodo canone primo decernitur, error irrepit in numerum, indicarique arbitramur canonem secundum concilii sub Genethlio, in quo ejusmodi præceptum continetur.

9. In synodo Carthagenensi anni 419, post Nicænae synodi lectionem canones 33 juxta divisionem Dionysii constituti fuerunt. Inter priores tredecim [LXXVII] primo et quarto exceptis, reliqui undecim ex concilio Genethlii sumpti sunt. Retinent fere eadem verba; sola nomina episcoporum interloquentium et proponentium mutantur, ita ut Genethlio substituitur Aurelius, et similiter aliis viventibus sub Genethlio alii episcopi sufficiantur, qui aderant in concilio anni 419. Duo tantum nomina Numidii Masulitani et Felicis utrobique leguntur. Num hi ab anno 390, quo habita fuit synodus sub Genethlio, ad annum 419 vitam prodixerunt? In collectionibus Hispanica et Isidori ita hæc Genethlii synodus profertur, ut nomina quedam præferat eorum episcoporum qui pertinent ad synodum anni 419. Hinc orta erat potior dubitandi ratio de suppositione hujus synodi. Sicut autem alii defectus, quos in iisdem collectionibus quantum ad Africanos canones deinceps notabimus, aliunde emendandi erunt, ita errores in hac synodo ex Vaticano exemplo jure correcti sunt.

A § 2. De synodis Africanis sub Aurelio episcopo Carthagenensi celebratis, quæ in alio codice productæ in synodo anni 525 erant descriptæ. Earum catalogus. De concilio Hipponensi anni 395, ac de duobus Carthagenensibus i et ii sub Aurelio.

10. Nunc ad alterum codicem accedamus, qui in Bonifacii synodo vneatur *Liber canonum temporibus S. Aurelii* (Tom. V *Concil. col. 780*). Hujus concilia III, VI, VII, IX, X, XI, XVI, XIX et XX, in eadem synodo memorantur. Omnium series hic primum attendenda. Prima Aurelii synodus est celebrata Hipponensis anni 395. At cum in laudato Bonifacii concilio, ubi duo Hipponenses integri canones recitantur, ea non dicatur prima Aurelii synodus, uti extra suo cuiusque numero designantur ex concilio III, VI, etc., hoc Hipponense concilium inter viginti non videtur fuisse comprehensum. Alias quidem posteriores Aurelii synodi præter Hipponensem inveniuntur, quæ numeris in Bonifacii concilio indicatis respondent. Dionysii Exigui collectio nobis subsidio fuit, cum eas synodas recensent quæ in concilio Carthagenensi anni 419, temporibus Aurelii Carthagenensis episcopi recitatae fuerunt (*Ibid., col. 1277, e*). Eas igitur, quæ post Hipponensem synodum ibidem memorantur, chronologico ordine hic subjicimus.

I. Carthagenensis anni 394, vi vel xvi kal. Julius (*Ibid., d*).

II. Carthagenensis anni 397, vi kal. Julius (*Ib., col. 1296, a*).

III. Carthagenensis ejusdem anni 397, v kal. Septembris (*Ib., col. 1277, e*). In Bonifacii synodo anni 525 bis vocatur *concilium III*, tom. V *Concil. col. 779 et 781*. Ante hanc synodum tertiam sub Aurelio eodem anno alia quidem præcessit Carthagine habita idibus Augusti, in qua Mizonius cum aliquot Byzacenis episcopis Aurelio præserto Hipponensium canonum Breviarium conscribendum curavit. Ita hæc synodus iduum Augustarum sub Aurelio tertia haberi deberet. Sed cum ea quæ ibidem gesta sunt repetita et inserta fuerint initio actorum plenioris synodi paulo post coactæ v kalendas Septembris, ipsamque Breviarium canonum Hipponensium ex hisce actis ab Africanis antiquis allegari soleat, hæc, ut credimus, de causa factum est ut illa anteriori hujus anni synodo prætermissa, hæc posterior tertiz synodi nomen obtinuerit in codice, qui in Bonifacii concilio lectus fuit.

IV. Carthagenensis anni 399, v kal. Maias (*Ib., col. 1296, b*).

V. Carthagenensis anni 401, xvi kal. Julius (*Ib., d*).

VI. Carthagenensis ejusdem anni, idibus Septembris (*Ib., col. 1304, b*). *Sextum concilium* item appellatur in synodo Bonifacii tom. V col. 779, e, et 780, e.

VII. Milevitanum concilium anni 402, vi kal. Septembris (*Ib., col. 1313, c*). *Septimum* dicitur in eadem Bonifacii synodo (*Ib., col. 780, b*).

VIII. Carthagenense anni 403, viii kal. Septembris (*Ib., col. 1317, d*).

IX. Carthagenense anni 404, xvi kal. Julius (*Ib., col. 1324, b*). Concinit synodus Bonifacii, in qua nomen Aurelii concilium inscribitur (*Ib., col. 781, a*).

X. Carthagenense anni 405, x kal. Septembris (*Ib., col. 1328, b*). *Decimum* quoque vocatur in synodo Bonifacii (*Ib., col. 780, b*).

[LXXVIII] XI. Carthagenense anni 407, idibus Junii (*Ib., e*). Est pariter *undecimum* apud Bonifacium loco laudato.

XII. Carthagenense anni 408, xvi kal. Julius (*Ib., 1336, e*).

XIII. Carthagenense aliud anni ejusdem, iii idus Octobris (*Ib., 1337, a*).

XIV. Carthagenense anni 409, xvii kal. Julius (*Ib., b*).

XV. Carthagenense anni 410, xviii kal. Julius (*Ib., b, c*).

XVI. Carthaginense anni 418, kal. Maii (*ib.*, c). *A* Sextum decimum vocatur in Bonifacii synodo (*Tom. V, col. 780, c*).

XVII. Carthaginensis anni 419 actiones dum, altera vii kal. Junias (*ib.*, col. 1252, b), altera vero vi kal. ejusdem mensis (*ib.*, col. 1349, c): quæ dum actiones in collectionibus Hispanica et Isidoriana proferuntur velut deo concilia distincta. In his Dionysius desinit.

XVIII. Carthaginense anni 421, idibus Junii. Hanc synodum e ms. capituli Veronensis eduximus, ac inter documenta juris canonici veteris hoc tomo prodibit. Neque hoc diei potest concilium XIX in Bonifacii synodo laudatum; nam canon qui in hac synodo excerptus dicitur ex concilio XIX, in hoc nostro concilio non legitur. Præterea hoc concilium habitum dicitur cum instituta concilii solemnitas per biennium cessaret, nimirum post ultimam synodum anni 419, quæ ex Bonifacii serie est concilium XVII.

XIX et XX concilia quænam fuerint, non est exploratum; neque enim collectiones ullæ aliam Africanam synodum sub Aurelio ad nos transmiserr. In sæpe laudata Bonifacii synodo unus tantum canon recitatur ex concilio XIX, quem pariter allegat Ferrandus i. Breviarione num. 84 (*Concil. Carth. tit. 3*), et alius ex concilio XX. Tempus vero horum conciliorum certum non est. Solum concilii potest concilium XX illud idem fuisse quod inter annum 425 et 426 ad Cælestinum litte as dedit, cum in eo canone, quem synodus Bonifacii hanc concilio tribuit, non minus quam in iisdem litteris sermo sit de appellationibus ad transmarina. Concilium autem XIX post annum 421 et ante annum 425 collocandum videtur.

11. Neque vero omnes Africanæ synodi coactæ sub Aurelio, qui Carthaginensem sedem tenuit ab anno circiter 392 ad annum usque 429, hoc viginti synodorum numero comprehenduntur. In concilio Hipponensi anni 393 canon editus fuit, quo singulis annis concilium plenarium nunc in una, nunc in alia provincia congregaretur, ad quod omnes provincie, quæ prius sedes habebant, ex conciliis suis legatos dirigerent. Anno quidem 394 provincie proconsularis synodus Carthagine celebrata vi vel xvi kal. Julias memoratur (*Cod. Eccl. Afr., t. II Conc. col. 1277, d*), ex qua episcopi ejusdem provincie legati directi sunt ad concilium Adrumetinum, quod in illis viginti non recensetur. Hæc methodus observata usque ad annum 407, quo plenarium synodum non annis singulis, sed cum causa communis exigeret, indicendam decretum fuit. *Vid. Cod. Afric. c. 85.* Ita præter provinciales synodos quindecim plenariæ usque ad annum 407 coactæ fore. Ex his autem plures desiderantur, quæ idcirco fortassis omisissæ fuerint, quia præter quasdam communes causas quæ in iisdem terminabantur, repetitis tantum et confirmatis antecellentibus decretis, præsertim Hipponensibus anni 393, nullum peculiarem canonem considerunt.

12. Ferrandus aliam synodum Hipponiensem laudat distinguendam ab Hipponensi anni 393, eamque celebratam anno 427 ex P. Harduini codicibus probabimus § 9. Alas quoque pecul ares synodos provincie Byzacena, nimirum Zellensem, Suffolensem, Thudrianam, Macrianiensem, Septimiceniensem, Theutianam, et Maracanensem seu Maradianensem allegat idem Ferrandus, quas vivente Aurelio celebratas conjiciemus eodem paragrapho nono. Solum concilium Zellense, quod alias Teletense, seu Telense dicitur, fragmentum superest, quod in collectione hoc tomo impressa legitur cap. 62.

13. Nunc in canones earum synodorum, quæ sub Aurelio coactæ recensimus, exactius inquirendum est. Omnium celeberrimum est concilium Hipponense anni 393, cujus canones abbreviati in aliis synodis plerumque repetiti fuerint. Hinc frequens ejusdem synodi mentio. Integra vero hujus gesta et canones integri desiderantur. Exceptis enim duobus canonibus integre descriptis et conservatis in synodo Carthaginensi anni 525 sub Bonifacio, qui in xxxi Breviario

A divisi fuerunt in tres 5, 6 et 7, sola cæterorum abbreviatio superest. quæ cum fuerit inserta in synodum Carthaginensem anni 397, ex iis quæ de hac synodo fusius dicentur, quot et quinam fuerint Hipponenses canones palam fiet.

14. Synodo Carthaginensi i anni 394, vi vel xvi kalendas Julias, ex qua legati ad Adrumetinum concilium directi fuerunt, nulli canones tribuuntur. Vide Codicem Eccl. Afric. tom. II Concil. Ven. edit. col. 1277, d.

15. Ex ii synodo Carthaginensi anni 397, kal. Julias, hic unus canon a Dionysio Exiguo proferitur in eodem codice Ecclesiam Africanæ col. 1296, b: *Placuit ut nullus episcoporum moviget sine formata primitia.* Repetito est canonis Hipponensis, qui in Breviario legitur can. 27. Ferrandus num. 64 canonem, qui repetens aliud decretum Hipponense, appellationem ab electis iudicibus prohibet, ascribit *concilio Carthag. tit. 3, item concil. Carthag. tit. 15, ubi corrigendum tit. 19.* Cum autem hac secunda allegatione indicetur concilium Carthaginense anni 397 habitum v kal. Septembris, quod *tit. 19* hunc canonem exhibet, priori allegatione anterior utique synodus Carthaginensis innuitur. Cum vero idem canon non inveniat inter canones synodorum Carthaginensium sub Grato ac Genethlio constitutos, qui omnes superant, rectius huic concilio secundo Aurelii celebrato eodem an. 397 kalendis Julii adjudicandum videatur quam Carthaginensi i; quippe Dionysius nullos canones primo concilio tribuit, ex secundo vero non omnia decreta retulit, sed ad ejus gesta lectores remisit: *Gesta, inquit, in authenticis qui querret, inveniet.*

§ 5. *Restituitur synodus Carthaginensis anni 397, tertia sub Aurelio, habita v kalendas Septembris, in qua Breviarium canonum Hipponensium lectum, confirmatum et gestis insertum fuit. Quantum Africani Romane sedis auctoritati detulerint. Subscriptiones episcoporum laudatæ synodi ex optimo codice eruit.*

16. Hoc concilium Carthaginense iii sub Aurelio et Hipponenses canones in Breviario contractos, et alios canones in ipso concilio editos complectitur. Duo hujus synodi fontes suppetunt, collectio Isidoriana, quæ ex Hispanica hanc synodum derivavit, et codex Ecclesiam Africanæ, qui ex Dionysio Exiguo proficiscitur; sed in utrisque canones et numero et ordine discrepant, ac Hipponenses abbreviati a Carthaginensibus nulla certa nota discernuntur. Adde quod in ambobus quædam desiderantur, quæ ejus synodi gestis certe erant inserta. Hinc hujus synodi restitutio maxime necessaria. Tria in hanc restitutionem subsidia erunt: 1° Breviarium Hipponense, quod in collectione canonum hoc tomo edenda ad mss. codices aliarum etiam collectionum exactum reperietur cap. 2. Ex hoc enim quot et qui fuerint canones Hipponenses palam fiet. 2° Ferrandus. Illic cum omnes fere canones hujus concilii Carthaginensis tertii suo cuiusque numero designet, tum Hipponensium, tum Carthaginensium ordinem suppeditabit. Qua in re diligentiori quidem collatione et animadversione uti opus fuit, ut inter quamplurimos canones ab eo allegatos hac generali formula *Conc. Carthag.* ii discernerentur qui ad synodum Carthaginensem tertiam anni 397, vel ad alia ejusdem loci concilia pertinent. 3° Synodus Bonifacii anni 525, ubi *ex libro canonum temporibus S. Aurelii concilio tertio* tituli canonum 25 eo ordine proferuntur, qui cum Ferrando placet concurrat. Quam concordiam et conciliatorem cum ex restitutione concilii Carthaginensis iii mox exhibenda manifestam fecerimus, evanescent plures difficultates a non paucis iugatas, qui hæc documenta non satis apto intelligentes, non modo Hipponense Breviarium suspectum reddidero, verum etiam de dignoscendis canonibus concilii Carthaginensis iii spem abiecerunt. Ex dicendis autem patebit in hac

synodo lectum primo loco et insertum fuisse Breviarium, quod paulo ante a Byzacenis Carthagine conditum fuerat; dein vero alios canones fuisse constitutos, ita tamen ut tum canones Breviarii lecti et inserti tum alii postea conditi eidem synodo Carthaginiensi in [LXXX] continua numerorum serie ascripti fuerint. En ipsam canonum seriem ex qua hujus concilii restitutum pendet.

I. *Cæsario et Attico vv. cc. cons. v kal. Septembris, etc.*, ut in Cod. Eccles. Afric. ante canonem 34, tom. II Conc. Ven. edit. col. 1377, c, usque ad verba *singula a vestra charitate considerantur*. Hæc præfatio in collectionibus Hisp. et Isid. omisa fuit, cum hoc concilium Carthaginense in producitur; ejusque præfationis loco a collectore inserta hæc verba: *Constituta sunt hæc que in præsentis concilio definita sunt*. Cur hunc et sequentes tres numeros quatuor primis titulis seu capitulis concilii Carthaginensis in assignarimus, ex Ferrandi computatione, quæ incipit a tit. 5 intelliges.

II. Post laudatam præfationem afferendus est titulus synodi, in qua Breviarium canonum Hipponensium conditum fuerat. *Synodus Carthaginensis sub die idem Augustarum, consulatu Cæsarii et Attici*. Hunc titulum erodimus ex ms. 59 capituli Veronensis, a quo alii codices modicum discrepant. Vide not. 1 in cap. 2 codicis edendi col. 85. Mox litteræ Aurelii et Mizonii Breviario præmissæ subjiciendæ sunt. *Dilectissimis fratribus et coepiscopis diversarum provinciarum, etc.*, uti eodem capite, col. 87. Nonnulli has litteras ex Byzacena synodo, non autem Carthagine datas put. ates, Aurelii nomen expungendum, easque ad Byzacenos, qui synodo non interfuerant, non vero ad episcopos in concilio plenario Carthaginiensi in ex aliis Africanis provinciis congregandos scriptas opinantur. At hanc synodum Carthagine celebratam idibus Augusti an. 597, a Mizonio alliaque episcopis Byzacenis non solum testatur titulus ex diversis codicibus excerptus, verum etiam idem Aurelius in præfatione a Dionysio conservata illis verbis: *Cum sacerdotum nostrorum epistola Byzacenorum fuit recitata, vel quid mecum (ulique Carthagine) idem, qui tempus et di in concilio prævenierunt, tractassent, etc.* Dies concilii plenarii præstituta a synodo Hipponensi anni 395 erat x kal. Septembris ex Cod. Afric. c. 75. Hunc autem diem prævenientes Mizonius et aliqui episcopi Byzaceni, profecti Carthaginem, ubi synodus plenaria habenda erat, idibus Augusti una cum Aurelio (*meum enim, inquit*) tractantes, Breviarium scripsere et litteras quibus ejusdem Breviarii ratio redditur. Hinc jure epistolæ Byzacenorum Aurelius etiam inseribitur, et eidem Breviario in omnibus ms. codicibus subsignatus legitur. Sicut autem Breviarium ad hunc costam, id est ad plenarium synodum, corrogatum idem Aurelius loco citato tradit, ita etiam litteræ quæ Breviarii ad eundem eorum corrogandi causa scriptæ fuerunt. Confer quæ hæc de re plenius disseruimus in Historia Donatistarum part. II, c. 9, tom. IV Operum cardinalis Norisii, col. 425, et admonitionem in c. 2 collectionis hoc tomo edendæ col. 79. Dein hæc litteras excipit titulus Breviarii: *Statuta concilii Hipponensis brevata, etc.*, infra hoc tomo col. 88.

III. *Nicæni concilii professio, et fides recitata et confirmata: est, quæ ita se habet: Credimus, etc.* Ibidem. Hoc symbolum Nicænum non esse a Breviario expungendum, ut non nemini visum est, probat interlocutio Honorati et Urbani in Cod. Afric. c. 47, quæ post insertum Breviarium dixerat: *De fide enim Nicæni tractatus audivimus, verum et de sacrificiis in his diebus post prædium, etc.*, quæ ad idem Breviarium in hoc concilio Carthaginiensi lectum referuntur.

IV. *Placuit etiam propter errorem, etc.*, ut in Breviario ibidem col. 89, ubi monendum est sequentes pariter canones usque ad can. 47 sumendos esse prius ex Breviario quam ex Codice Eccles. Afric., vel ex mss. codd. collectionum Hisp. et Isid., apud quos

A nonnulli canones repetiti in synodo anni 419, atque verba aliasque lectiones in eadem synodo receperunt. In Isid. hic canon est c. 1: in Cod. Afr. omittitur, sed citatur uti canon Breviarii ab Epigonio in eod. Cod. Afr. c. 34. Integer ex concilio Hipponensi exhibetur in synodo Carthaginiensi sub Bonifacio anni 525 tom. V Concil. col. 781.

V. *Cresconius Villaregiensis episcopus, etc.*, uti in Breviario col. 89. Primam partem de Cresconio ad Breviarium spectare manifestum est ex laudata interlocutione Honorati et Urbani in Cod. Afric. c. 48, ubi testantur se audisse [LXXXI] confirmata, quæ contra Cresconium Villaregiensem statuta fuerant. Postremam vero partem Ferrandus num. 24 allegat sic: *Concil. Carth. tit. 5*. Hic autem titulus quintus laudatus a Ferrando quatuor alios in ejus codice canones præcessisse significat. Hæc secunda pars in Isid. legitur can. 20, sed cum additamento, quod in Breviario non apparet.

VI. *Primates proprium, etc.*, ut in Breviario col. 89. Ferrandus n. 82, *Conc. Carth. tit. 6*. Hic canon eum sequenti integer recitatur in synodo Bonifacii ex concilio Hipponensi c. V Concil. col. 782. In Cod. Afr. can. 17 a Patribus synodi Carthaginensis anni 419 adoptatus, aliis verbis exprimitur.

VII. *Ceteri etiam primæ sedis, etc.*, ut in Breviario eadem col. 89. Ferrandus n. 83 *Concil. Carth. tit. 7*.

VIII. *Ut lectores populum non saluent*. Ex serie Ferrandi hæc prima pars canonis primi in Breviario nostræ editionis col. 90, constituit titulum 8, distinctum a secunda parte, quæ apud ipsum est tit. 9. Similiter idem primus canon nostræ editionis in duos canones distinguitur in codice 53 capituli Veronensis. In Isid. c. 4 hæc prima pars postponitur secundæ, uti etiam postponitur in Cod. Afric. c. 16. Confer dicenda canone sequenti, qui secundam partem distinctam exhibet.

IX. *Ut ante 25 ætatis annos, etc.*, ut in nostra Breviarii editione c. 1, col. 90. Ferrandus num. 121, *Concil. Carth. tit. 9*. Hic canon in synodo Bonifacii anni 525 citatur ex concilio tertio, § 1. Isidorus c. 4 et Codex Afr. c. 16 hunc canonem referunt, sed mutilum; desunt enim illa, ut *primum Scripturis divinis, etc.*, usque ad finem. Id autem ea de causa accidisse videtur, quia tum Dionysius Exiguus, ex quo sumptus fuit vulgatus Codex Ecclesiæ Africanæ, tum antiquus auctor collectionis synodorum Africanarum ab Isidoro susceptæ hunc canonem cum præcedenti conjunctum excerpserunt, non ex Breviario, quod in omnibus nostris codicibus eundem canonem cum iisdem verbis exhibet, nec ex vero concilio Carthaginiensi anni 397, cui integrum Breviarium insertum fuit, sed ex concilio Carthaginiensi anni 419, in quo idem canon inter priores canones 53 sine laudatis verbis legitur. Alia quilibet ex hac eadem synodo apud Isidorum Carthaginiensi in perperam attributa deinceps videbimus.

X. *Ut ordinatis episcopis, etc.*, ut in Breviario c. 2, col. 90. In concilio Bonifacii laudatur § 2. Apud Isid. est c. 3; in Cod. Afr. c. 18.

XI. *Ut etiam per solemnissimos paschales dies, etc.*, ut in Breviario, c. 3, col. 91. Apud Ferrandum num. 226, tit. 11. In concilio Bonifacii § 3. Isid. c. 5.

XII. *Ut corporibus defunctorum, etc.*, ut in Breviario c. 4, col. 91, usque ad illa hæc edere. Ferrandus num. 227, tit. 12. Hæc vero in editione Breviarii hic canon copuletur cum sequenti, utrumque nihilominus dividendum in restituendo concilio Carthaginiensi anni 397 idcirco credimus, quia non solum distincti proferuntur apud Ferrandum, verum etiam in synodo Bonifacii, quæ hos duos canones distinctos ex Carthaginiensi in allegavit, unum § 4, alterum § 5. Codex Barberinus 2888 in ipso Breviario exhibendo hos canones dividit. Isid. c. 6 et Cod. Afr. c. 18 utroque in unum conjunctos præbent.

XIII. *Deinde covendum est, etc.* In editione Breviarii est secunda pars canonis 4, col. 91. Ex serie autem numerorum in Ferrandi codice erat tit. 13. Apud

Bonifacium describitur § 5, apud Isid. c. 6. In Cod. Afr. aliis verbis affertur circa medium can. 18, quo synodus Carthaginensis anni 419 tres vel potius quatuor canones Breviarii Hipponensis copulatos adoptans, quosdam etiam verba immutavit.

XIV. *Ut propter causas*, etc., ut in Breviario c. 5, col. 94. Ex serie vero titularum apud Ferrandum erat in suo codice tit. 14. Apud Isid. c. 2. In Cod. Afric. prima pars cum aliqua mutatione verborum legitur can. 18, secunda can. 14.

XV. *Ut quisquis episcoporum*, etc., ut in Breviario c. 6, col. 92. Ferrandus num. 58, *Concil. Carth. tit. 15. Isid. c. 7, et Cod. Afric. c. 19*, ex hoc et sequenti canone unum compingunt. Uterque præterea lectiones quasdam habet a concilio Carthaginensi anni 419 immutatas, quibus palam sit hunc canonem ab auctore collectionis Africanarum synodorum in Isidororum tractatæ [LXXXII] sumptum fuisse ex concilio anni 419, ad quod pertinent priores canones 33 in codice Africano descripti; non vero fuisse excerptum ex Breviario Hipponensi, aut ex concilio Carthaginensi anni 397, ubi duo canones distinguuntur, nec Aurelii nomen canoni præmittitur, sicut et omnes alii ejusdem concilii canones nullo episcopo proponente exhibentur. In vulgato autem Isid. lectiones quasdam ex Breviario insertæ fuere; at monente P. Harduino codices concinunt cum lectionibus concilii anni 419.

XVI. *Si autem nec ad concilium*, etc., ut in Breviario c. 7, col. 95. Ex serie Ferrandi in ejus codice erat tit. 16. Quantum ad Isid. et Cod. Afr. recule quæ in canonem præcedentem animadvertimus.

XVII. *Si autem presbyteri*, etc., in Breviario c. 8, col. 95. Ferrandus num. 51, tit. 17. Isid. c. 8. Cod. Afr. cum aliqua exigua varietate lectionis c. 20.

XVIII. *Sane quisquis episcoporum*, etc., ut in Breviario c. 9, col. 94. Apud Ferrandum num. 67 est tit. 18. In synodo Bonifacii anni 525, *Ex concilio in Auzetti* § 6. Isid. c. 9. In Cod. Afr. c. 15 omittitur ultima periodus, et duo canones sequentes junguntur.

XIX. *Hec etiam placuit*, etc., in Breviario, c. 10, col. 94. Ferrandus num. 62, tit. 19, primam partem laudat; numero autem 64 allegat secundam, ubi tit. 19 corrigendum est pro tit. 15. In Isid. est c. 10, in Cod. Afr. c. 15.

XX. *Quod alii episcoporum*, etc., ut in Breviario c. 11, col. 94. Apud Ferrandum num. 40 est tit. 20. Cod. Afr. c. 15, et Isid. c. 11, eandem sententiam partim hisdem, partim aliis verbis efferrunt, hisdemque inter sese aliquot verbis discrepant.

XXI. *Ut gentilibus vel etiam hæreticis*, etc., ut in Breviario c. 12, col. 95. Apud Ferrandum num. 39 est tit. 21. In synodo Bonifacii legitur § 7, in Isid. c. 12; Codex vero Afr. c. 21 aliis atque aliis verbis exprimit.

XXII. *Ut episcopi vel clerici filios suos*, etc., c. 13 Breviarii col. 95. Apud Ferrandum num. 41, tit. 22. Isid. c. 14. Cod. Afr. c. 35.

XXIII. *Ut episcopi vel clerici eos*, etc., in Breviario c. 14, col. 95. Apud Ferrandum num. 35, tit. 23. Laudatur in synodo Bonifacii § 8. Isid. c. 15 (ut in mss. legitur), et Cod. Afr. c. 22, aliam lectionem præferunt propriam synodi anni 419.

XXIV. *Ut episcopi, presbyteri et diaconi non sint conductores*, etc., c. 15 Breviarii, col. 95. In synodo Bonifacii legitur § 9. Apud Ferrandum num. 70, tit. 24. Isid. c. 15 et Cod. Afr. c. 16 aliam lectionem synodi anni 419 peculiarem repræsentant.

XXV. *Ut cum omnibus omnino clericis*, etc., ut in Breviario c. 16. Ferrandus num. 122 citat hunc canonem *Conc. Carth.*, sed titulum omittitur, qui supplendus est tit. 25. Apud Isid. est c. 17.

XXVI. *Ut episcopi, presbyteri et diaconi non ordinentur*, etc., in Breviario c. 17, col. 95. In Ferrando num. 15, *Conc. Carth. tit. 3*, ubi error irrepsit in numerum, ut patet vel ex synodo Bonifacii, in qua

A hic canon post præcedens recitatur § 10. Corrigendum est autem in Ferrando ex reliquorum numerorum serie tit. 26. In Isid. habetur c. 18, in Cod. Afr. c. 36.

XXVII. *Ut lectores usque ad annos pubertatis*, etc., c. 18 Breviarii col. 95. Apud Ferrandum num. 129, tit. 27, ubi tamen hic canon ita aliis verbis proponitur, sicut in Isid. c. 18 et in Cod. Afr. c. 16.

XXVIII. *Ut clericum alienum*, etc., c. 19 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum num. 27, tit. 28, Isid. c. 21.

XXIX. *Ut nullus ordinetur*, etc., in Breviario c. 20, col. 96. Ferrandus num. 232, tit. 29. Isid. c. 22. Legitur in synodo Bonifacii § 11.

XXX. *Ut nemo in precibus*, etc., c. 21 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum num. 219, *Conc. Carth. tit. 31*, ubi ex ejus serie corrigendum tit. 30, cum præsertim etiam in Synodo Bonifacii affertur § 12 post canonem præcedentem, eidemque subjiciantur ut distincti duo canones sequentes, quorum ultimus apud Ferrandum signatur tit. 32. In Isid. est c. 25.

B XXXI. *Ut nullus clericorum amplius*, etc., c. 22 Breviarii, col. 96. Apud Ferrandum deest; sed legitur in synodo Bonifacii, § 13. In Isid. est, c. 16, partim eadem, partim diversa lectione. In Cod. Afr. c. 16 aliis omnino verbis.

[LXXXIII] XXXII. *Ut in sacramentis*, etc., Breviarii c. 23, col. 95. Apud Ferrandum num. 213, tit. 32. Laudatur in synodo Bonifacii § 14. Idem est in Cod. Afr. c. 37. Isidorus autem c. 24 alia præterit, alia ob hujusmodi omissionem diversis verbis effert.

XXXIII. *Ut clerici vel continentes*, etc., in Breviario c. 24, col. 96. Apud Ferrandum num. 152, tit. 33. Cod. Afr. c. 58. Isid. c. 25.

XXXIV. *Ut primæ sedis episcopus*, etc., Breviarii c. 25, col. 97. Ferrandus num. 84, tit. 34. Legitur in synodo Bonifacii § 15. Cod. Afr. c. 59. Isid. c. 26.

XXXV. *Ut clerici edendi*, etc., c. 36 Breviarii, col. 97. Apud Ferrandum num. 134, tit. 35. In Isid. c. 27. Cod. Afr. c. 40.

C XXXVI. *Ut episcopi non proficiantur*, etc., c. 27 Breviarii, col. 97. Ferrandus num. 86, tit. 36. In mss. Isid. c. 28, et in Cod. Afr. c. 23, deest postremum membrum.

XXXVII. *Sacramenta altaris*, etc., c. 28 Breviarii. Ex Ferrandi serie est tit. 37. Exstat in synodo Bonifacii § 16, in Isid. c. 29, et in Cod. Afr. c. 41. Illic canon uti Hipponensis Breviarii laudatur ab Honorato et Urbano episcopis c. 47 Codicis Afr.

XXXVIII. *Ut nulli episcopi vel clerici*, etc., c. 29 Breviarii, col. 97. Apud Ferrandum num. 71, tit. 38. Isid. c. 30. Cod. Afr. c. 42.

XXXIX. *Ut penitentibus*, etc., c. 30 Breviarii. Ferrandus num. 49, tit. 39. Cod. Afr. c. 43. Isidorus vero dividit in duos canones 31 et 32.

XL. *Ut virgines sacræ*, etc., c. 31 Breviarii, col. 95. Apud Ferrandum num. 48, tit. 40. Isid. c. 33. Cod. Afr. c. 44.

XLI. *Ut ægrotantes, si pro se respondere*, etc., in Breviario c. 32, col. 98. Apud Ferrandum num. 202, tit. 41. Exstat in synodo Bonifacii § 17, in Isid. c. 34, et in Cod. Afr. c. 45.

XLII. *Ut æcenis*, etc., c. 33 Breviarii. Ferrandus num. 170, tit. 42. Isid. c. 35. In Cod. Afr. additur præcedenti c. 45.

XLIII. *Ut presbyter inconsulto*, etc., c. 34 Breviarii, col. 98. Apud Ferrandum num. 91, tit. 43. Legitur in synodo Bonifacii § 18, et in Isid. c. 36.

XLIV. *Ut clerici in aliena*, etc., c. 35 Breviarii. In Ferrando num. 155, tit. 44. Est in synodo Bonifacii § 19, in Isid. c. 37.

XLV. *Ut præter Scripturas*, etc., in Breviario c. 36, usque ad verba *Ecclesia consulatur*. Apud Ferrandum num. 228, tit. 45. Cod. Afr. c. 24, ubi pro tempore quo repetitis fuit hic canon in concilio anni 419, Bonifacii papæ nomen cum aliis verbis in fine inseritur. In Breviario hic canon cum sequenti copulatur c. 36, uti etiam in synodo Bonifacii § 20. In

Isid. c. 47 uterque canon similiter jungitur, sed ita ut A
 eius synodo anni 419 exscriptus fuerit, concinatque omnino cum can. 24 Codicis Africani. Ferrandum in divisione scruti sumus, quia partitionem et ordinem omnium canonum tertii concilii sub Aurelio ex ipso tantum elicere licuit.

XLVI. *Licet etiam legi passiones martyrum, etc., ut in fine can. 36 Breviarii, col. 100.* Ferrandus num. 229, tit. 46. Cod. Afr. c. 46. In synodo Bonifatii § 20, et in Isid. c. 4, in fine.

XLVII. *Placuit etiam ut quondam, etc., c. 37 Breviarii, col. 101, et post ultima verba transmarina Ecclesia consulatur, hinc addantur: De Donatistis placuit ut consulamus, etc., ut in Cod. Afr. c. 47, usque ad illa verba, ne promoveantur sacri altaris ministri; ac dein subscriptiones apponantur: Aurelius episcopus Ecclesie Carthagenensis his placitis a nobis omnibus confirmatis, etc., cum reliquis in fine Breviarii subjectis col. 104.*

Cum unicuique canonem 47 Breviarii ultimum subsequens Ferrandi series inserendum concedat, duos, qui de Donatistis statuunt, ad unum canonem 47 pertinuisse nihil ambigimus. Unus sumptus ex can. 37 Breviarii de clericis Donatistarum certa quadam restrictione in suo gradu recipiendis loquitur; alter productus ex can. 47 Codicis Africani statuit de Donatistarum infantibus in clerum admittendis; ac in utroque transmarinam Ecclesiam consulendam decernitur. In Historia Donatistarum part. II, c. 9, alteram partem de infantibus recipiendis, priorem de clericis sumptam ex editione Breviarii in suppositiis [LXXIV] suspensionem adduximus. Sola tunc Quenelliana collectio canonum nobis nota erat, ex qua Breviarium prodierat; cumque hinc duos alios canones 38 et 39 Breviario additissimos perperam susceperit, nihil mirum si etiam canon 37 eidem aliunde accessisse crederetur. At diu alias diversae originis, et vetustissimas collectiones noscimus, quae Breviarium cum eodem canone de clericis pariter exhibent, alteram in ms. Barb. 2888, alteram in cod. 85 capituli Verouensis; quae postrema id peculiare habet, quod alios duos canones 38 et 39 uti certe additissimos ignorat. Ex hac igitur trium collectionum antiquissimarum concordia hunc canonem de clericis a Breviario haud expungendum cognovimus, nisi quid omnino efficax cogoret. Expendentes itaque exactius, quae nos olim perurgebant, nihil cogere deprehendimus. Illa ejusdem canonis verba, *Præcedentibus conciliis statutum est ne quis Donatistarum cum honore suo recipiatur a nobis*, præcipuum difficultatem movebant, tum quod nullum ejusmodi interdictum in anterioribus Africæ synodis, quarum memoria superest, invenitur, tum præsertim quod contraria potius disciplina ab ipsius separationis exordio in Africa vixit, uti traditur in collatione Carthagenensi primæ dici num. 46 (Tom. III Concil. col. 458, d). At re melius perperam, statutum illud seu interdictum ad transmarinum concilium referri credebimus, cui Africani ut obsequerentur, idem interdictum in suis quoque synodis repetitissime videntur. Id ut gratis credatur assertum, res plenius explicanda est, cum præcipue ex dicendis patefaciendum sit quantum Africani Romanæ Ecclesie auctoritati detulerint.

Consuetudo quidem Africane Ecclesie ab ipsius separationis exordio hæc fuerat, ut clerici Donatistarum ad unitatem redeantes, in suo gradu reciperentur. At supervenit interdictum memoratum transmarini concilii, quod aperte assertur in synodo Carthagenensi anni 401 iduum Septembris can. 63 Cod. Africani his verbis: *In transmarino concilio statutum est ut ordinati in parte Donati, si ad catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in suis honoribus.* Aliud quoque interdictum transmarinæ synodi, in qua una cum Romano Mediolanensis etiam aulices interfuit, indicatur in alio concilio Carthagenensi ejusdem anni 401, xvi kal. Julias, ne infantibus Donatistarum ad Ecclesiam reduces ad ordines pro-

moverentur. Ibi enim decretum fuit legatio ad papam Anastasium et ad Venerium Mediolanensem, ut in eo interdicto ob inopiam clericorum et necessitatem Ecclesie ad eosdem infantibus ordinandos dispensatio perterretur, *quia ab his scribis hoc fuerat prohibitum.* Vide Cod. Afric. c. 57, ejusque proœmium. Illa autem interdictis adeo paruerunt episcopi Africani, ut cum rari essent catholici ordinandi, summa esset clericorum inopia, multaque Ecclesie essent desertæ, nec unus quidem diaconus alicubi reperiretur, uti fusius in laudato proœmio traditur. In hac autem Ecclesiarum necessitate illa quidem transmarina interdicta partim abroganda, partim restringenda Africani Patres censuerunt. At auctoritatem transmarinæ Ecclesie reverti, nihil contra per se absolute statuere, nec ab incredulis, licet urgeret necessitas, saltem facto recedere, ac pristinam consuetudinem revocare; sed quicquid expedire videbatur, canonem quidem exponendum, non tamen constituendum aut exsequendum putarunt, nisi prius transmarina Ecclesia consuleretur. Id primum (quod sciamus) expressum fuit in synodo Hipponensi anno 393, tum in synodi Carthagenensis anni 397 nostro canone 47, qui ex Hipponensi excerptus fuit. Iterum vero repetitum in alio concilio Carthagenensi anni 401, xvi kal. Julias can. 57 Codicis Africani, ac tandem in alia ejusdem anni synodo idibus Septembris can. 68 Cod. Afr., in quo cum Romani maxime pontificis consensus ac veluti dispensatio petenda decernitur, hujus potissimum sedis auctoritas in transmarino concilio apud Afros valuisse cognoscitur. Hæc toties decreta transmarinæ, seu Romanæ Ecclesie consultatio, laudatorum interdictorum ad hoc usque tempus observantiam declarat; cum præsertim in postrema synodo iduum Septembris anni 401 Patres testentur se eam dispensationem querere propter Ecclesie pacem et utilitatem; *non ut concilium quod in transmarinis partibus de hac re factum est dissolvatur.* Qui vel in maxima necessitate et penuria clericorum nihil per se voluerunt melius interpretari et constituere, ne interdictum transmarinum [LXXV] dissolverent, nisi prius Romanum pontificem consulerent et dispensationem obtinerent; quantam hujus sedis auctoritati obedientiam et observantiam tribuerent, nemo non videt. Ideo vero tandiu dilata res fuit, quia licet decretum de consulenda transmarina Ecclesia latum fuerit anno 393, et in Breviario repetitum anno 397, nondum tamen executioni mandatum fuerat anno 401. Itaque hoc anno in synodo xvi kal. Julias ne consultatio amplius differretur, legatio ad transmarinam Ecclesiam destinata est, qua Africani episcopi de solis infantibus consulerent. Tum in alia synodo anni ejusdem idibus Septembris de clericis Donatistarum recipiendis per litteras interessere. Ex hac autem historia non tam soluta est proposita obiectio, quæ hic canon 47 de clericis Donatistis loquens a Breviario excludendus videbatur; sed potius confirmatum maximo re lat, Africanos Patres de hac re, quæ a transmarina Ecclesia interdicta fuerat, fuisse sollicitos, ac statim consulendum Ecclesiam transmarinam, licet executio in annum 401 dilata fuerit.

Restat altera difficultas ex Dionysio Exiguo, seu ex can. 47 Codicis Africani, in quo post antecedentem Breviarium canonem 46 de passionibus martyrum, omisso canone de Donatistarum clericis, de solis ipsorum infantibus Siricium et Simplicianum consulendos decernitur. Id ipsum etiam legitur in collectione Isidori can. 48, ac præterea in synodo anni 401, can. 57 Codicis Africani hic canon de parvulis superiori concilio editus traditur. Hunc autem fuisse postremum canonem Breviarium Hipponensem patet ex illis quæ statim subjunguntur tam in Codice Africano quam apud Isidorum; *Quibus insertis Honoratus et Urbanus legati provincie Mauritaniæ Sitifensis direxerunt. De fide enim Niceni tractatus audivimus.* Illic Breviarium Hipponense lectum ac gestis insertum palam innuitur, ac propterea canon de parvulis, qui

praecedit verba quibus insertis, pertinet ad Breviarium quod gestis insertum fuit. Hinc quidem idem canon nullo episcopo proponente describitur, uti nullo pariter proponente episcopo recensiti fuerunt etiam reliqui ejusdem Breviarii canones, cum e contra omnes canones post ejusdem lectionem conditi in ipsa synodo Carthagenensi anni 397 aliquo episcopo interlocuente ac proponente efferantur.

Hinc vero facile concilianda cognovimus, si nec canon de clericis, nec alter de infantibus excludantur a Breviario, sed ex utroque unus canon conficiatur. Primo scilicet de clericis actum fuit, ita tamen ut antequam id absolute firmaretur transmarina Ecclesia consulenda esset. Cum vero hoc obtinere videretur difficile, de solis infantibus Siricum et Smplicianum consulere interim placuit. Similiter quidem, licet Aurelius in synodo Carthagenensi anni 401 can. 57 Codicis Afric., proposita catholicorum clericorum penaria, Donatistas clericos cum plebibus atque honoribus suis recipiendos perciperet, et hoc transmarinarum episcoporum considerationi dimittendum consenserit, hac tamen consultatione in aliud tempus dilata, eos interim de parvulis tantum consulendos putavit. Quamquam, inquit, nonnulli ejusdem sectae clerici cum plebibus atque honoribus suis ad nos transire desiderant, qui amoris honoris aut persuadent ad vitam, aut retinent ad salutem. Sed hoc majori fratrum supplicatorio (episcopi Romani atque Mediolanensis) considerationi dimittendum censeo, ut praedictori suo consilio nostrae suggestionis sermonem cum perpenderit, quid de hac re eis placeat nos informare dignentur. TANTUM DE HIS QUI INFANTES BAPTIZATI SUNT, castigamus ut vestros, si placeat, in istis ordinandis consentiant voluntati (Tom. II Conc. col. 1297 c).

Vides hic utrumque decretum de clericis et de infantibus Donatistas similis ratione efferri et ita copulari ut in nostro canone conjungenda putamus? Unum movere potest, utrumque nostri canonis decretum in nullo codice copulari, sed alterum deesse in tribus laudatis collectionibus quae Breviarium separatim continent; in Dionysio vero seu Codice Africano, et in Isidoro alterum desiderari. Verum Dionysium et Isidoro collectionem alios Breviarii canones omisisse jam vidimus. Cur vero altera nostri canonis pars, quae hisce testibus probatur spectare ad Breviarium, in omnibus hujus Breviarii codicibus desit, ignoramus. Ex his vero omnibus canon 47 synodi Carthagenensis anni 397 ex duabus partibus constat, nimirum ex can. 57 Breviarii et ex can. 47 Codicis Africani. [LXXXVI] Huic autem integro canonis Breviarii Hipponensis ultimo subscriptiones ipsius Breviarii Isidoro subjectionibus duximus, quia totum Breviarium cum hisdem subscriptionibus synodo laudate fuisse insertum verosimilimum est. Ita quodnam sit verum et integrum Breviarium Hipponense, et quoniam sint ceteros canones concilii Hipponensis anni 395, paulum consultum est. In vulgata editione Breviarii et in quibusdam codicibus duo alii canones in fine adjiciuntur, sed perperam, cum primus canon additius spectet ad synodum Carthagenensem anni 397, confatusque sit ex duobus ejusdem synodi canonibus 49 et 50 mox indicandis, alter vero sit canon concilii Carthagenensis habiti diebus Septembris anno 401, ac propterea hi canones jure constituantur in optimo ms. 55 capiti Veronensis. Nunc indicandi restant canones in ipsa plenaria synodo anni 397 conditi, qui episcopis interlocutionibus propositi, ab Hipponensibus in Breviario contractis facile distinguuntur.

XLVIII. Quibus insertis Honoratus et Urbanus episcopi legati provinciae Mauritaniae Sitifensis dixerunt: Jamdudum cum apud sanctitatem vestram, etc., ut in Cod. Afric. c. 47 paulo ante medium; tom. II Concil. Ven. edit. col. 1284 d, cum quo jungendus est uno contextu etiam canon 48: illud autem suggerimus, etc., usque ad finem. Ibi col. 1285. Horum episcoporum Sitifensium legatio sicuti in antecedenti conventu

A Carthagine habito die x kal. Septembris statim post Breviarium lecta fuisse traditur can. 1, sed in praefatione Aurelii, quae in Cod. Africano praemittitur canonis 54, ita etiam in hac quasi altera ejusdem concilii actione habita v kalendas ejusdem mensis, in quibus gesta prioris conventus repetita fuere, Breviarii lectioni recte subijcitur. Canonem vero 48 Codicis Africani, quo eadem Honorati et Urbani interlocutio continuatur, Isidoro jungimus cum postrema parte canonis 47, quia priorem partem hujus canonis de infantibus Donatistis agentem usque ad interlocutionem Sitifensis ad canonem 47 hujus synodi pertinere ostendimus. Ferrandus num. 175 hunc canonem allegat sic: Conc. Carth. tit. 48. In Isid. est c. 38.

XLIX. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt: Et illud nobis mandatum est, etc., ut in c. 49 Cod. Afric., col. 1285, c. Apud Ferrandum num. 4, tit. 49. Isid. c. 59.

L. Sed et illud est statuendum, etc., ut in Cod. Afric. c. 50, col. 1288, a. Apud Ferrandum num. 5, tit. 50. Isid. c. 40.

LI. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt: Quoniam de commonitorio nostro, etc., ut in Cod. Afric. c. 51, cum quo copulandus est canon 52 ejusdem Codicis, quippe quos in unum junctos Ferrandus in suo exemplari invenit: nam caput 53 Codicis Africani num. 15 allegat tit. 52, hujus autem canonis 51 primam partem num. 231 citat tit. 5, ubi corrigendum tit. 51. Haec prima pars tantum legitur in Isid. c. 41.

LII. Epigonius episcopus dixit: In hoc Breviario, etc., ut in Cod. Afric. c. 34, col. 1280, d, cum quo jungendus est can. 53 ejusdem Codicis Africani, col. 1289, a, Epigonius episcopus dixit: Multis conciliis hoc statutum a ceteris sacerdotali est, etc., usque ad finem. Episcoporum Sitifensium legatione antecedentibus canonibus exacta, Epigonius suam sententiam proposuit. Hujus prior interlocutio, qua Breviarium lectum praesumitur, in Codice Africano extra proprium, ut v detur, locum refertur can. 54, antequam Breviarii canones recensentur. Olim quidem credebamus hanc interlocutionem recte a Dionysio potuisse subdi post praefationem Aurelii in eodem Cod. Afric. descriptam ante can. 54; sed cum haec Aurelii praefatio Breviarii lectionem mandet, verosimiliter est hanc lectionem statim fuisse subsecutam, et Epigonium post lectum Breviarium ea verba protulisse, cum exacta jam Sitifensium legatione, quae ex dictis primo loco proposita fuit, eidem Epigonio loquendi locus patuit: praecipue quod idem Epigonius nihil in Breviario emendandum vel addendum censuit, nisi ut dies sancti Pascha tempore concilii innotescat; quod ideoque expressum videtur quia id a Sitifensibus antecedenti canone 51 petitum et ab Aurelio concessum fuerat. Duplicem autem Epigonii interlocutionem jungimus, quia canon 53 Codicis Afric. in quo secunda ejus interlocutio exhibetur, laudatur a Ferrando num. 15, tit. 52. In Isidoro deest prima interlocutio [LXXXVII] Epigonii; secunda vero in duos canones dividitur c. 42 et 43. Postrema per alterius interlocutionis allegatur in synodo Bonifacii, § 21.

LIII. Epigonius episcopus dixit: In multis conciliis hoc statutum est, etiam nunc hoc confirmandum, etc., uti can. 54 Codicis Afric. col. 1292, a. Apud Ferrandum num. 27, tit. 53. Isid. c. 44. In synodo Bonifacii, § 22.

LIV. Aurelius episcopus dixit: Sermonem meum admittite, etc., ut in Cod. Afric. c. 55 et 56, qui hic copulandi sunt. Sequimur enim Ferrandum, qui num. 230 primum canonem 55 Codicis Africani citat tit. 54, et num. 13 ac 14 alterum canonem 56 item laudat tit. 54. Isidorus tres canones conficit, ac inter se disjungit c. 45, 46 et 55. In synodo Bonifacii prima pars integra exhibetur tom. V Concil. col. 781, altera vero compendio indicatur col. 779, § 23.

Hic est ultimus canon concilii Carthagenensis in anni 397, post quem adijciendae sunt episcoporum qui eidem concilio in interfuerunt subscriptiones.

Una tantum Aurelii subscriptio legitur in Cod. Afric. A c. 56, col. 1296, a; duas alias Epigonii et Augustini addit Isidorus, ubi ceteri episcopi notantur hac formula: *Similiter et omnes episcopi quadraginta quatuor numero subscripserunt. Alii codices habent quadraginta septem, vel quadraginta octo.* Difficultatem nonnulli movent ex subscriptione Augustini, qui Numidiae episcopus huic synodo non adfuisse videtur, cum Numidiae dilutus differens ad concilium accedere, expectati non fuerint, ut liquet ex Aurelii praefatione descripta ante can. 34 Codicis Africani, nec non ex can. 47. At de solis legatis Numidiae aliquandiu expectatis hisce in locis sermo est. Augustinus autem ad synodum venisse dicendus est, etsi lectione sua provinciae non fungi retur, quemadmodum ad synodum Carthaginensem anni 405 idem Augustinus cum Atypio et Possidio accessit, licet Numidiae legati nondum pervenissent. Vide praefationem ejusdem concilii tom. II Conc. col. 4320, d. Augustinum vero inter ceteros convenisse in concilio Carthaginensi in non solum probant tres vulgatae subscriptiones quae ex codd. collectionum Hispanicae et Isidori prodierunt, verum etiam confirmat diversa originis codex Vat. Palat. 574, ex quo uberioris subscriptionis concilio restituta appendimus.

Aurelius episcopus Ecclesiae Carthaginensis huic decreto consensit, et relecto subscripsi; et ceteri episcopi subscripserunt, id est, Victor episcopus, Felix episcopus, Numidius episcopus, Epigonius episcopus, Honoratus episcopus, Donatus episcopus, Eleusius episcopus, Reginus episcopus, Palatinus episcopus, Honoratus episcopus, Victorianus episcopus, Posthumianus episcopus, Victor episcopus, Bonifacius episcopus, Felix episcopus, Restitutus episcopus, Bonifacius episcopus, Donatus episcopus, Ferox episcopus, Antonius episcopus, Basilus episcopus, Restitutus episcopus, Paschasius episcopus, Victor episcopus, Augustinus episcopus, et reliqui episcopi numero 43.

In editione Isidoriana praeter defectus antea indicatos canon alius 49 perperam additur, quippe qui pertinet ad concilium Carthaginense anni 419, et refertur in Cod. Afric. c. 32. Auctor nimirum collectionis ab Isidoro receptae, etsi inter synodos Carthaginenses recenseat concilium anni 419, ipsumque dividat in duo, noluit tamen describere priores ejus canones 33, ea forte de causa quia in aliis anterioribus synodis quas introduxit eos fere omnes contineri perspexerat, quinque ultimis canonibus exceptis, ex quibus solum canonem 32 non negligendum ratus, synodo anni 397 adjiciendum putavit.

LXXXVIII § 4. *De synodo Carthaginensi anni 398 vi iduum Novembris, edita ex collectione Isidori. Statutorum quae in ea continentur antiquitas atque celebritas ex aliis mss. collectionibus comprobata. In aliis codicibus inscribuntur Statuta Ecclesiae antiqua, in aliis Statuta antiqua Orientis. Diversus statutorum ordo a vulgato in plerisque mss. notatur. Non pertinent ad ullam synodum Africanam. Sunt collectio seu abbreviatio antiquorum canonum partim Orientalium, partim Occidentalium. Formulae in ordinatione officiorum Ecclesiae in fine adjectae.*

47. Post synodum Carthaginensem anni 397 dicendum est de canonibus 104, qui ex Isidoriana collectione vulgati ascribuntur *concilio Carthaginensi Africae* iv anni 398. Christophorus Justellus in praefatione ad Codicem Ecclesiae Africae hoc concilium, cujus nullum indicium est in eadem Africanorum canonum collectione, sicutum ac plane repudiandum contendit (Tom. I Biblioth. jur. canon. p. 317), nec fidem ullam adhibendam iis canonibus 104 qui sine auctoritate laudato concilio ascribuntur. Hujus exemplum: lures secuti, vel rejecerunt prorsus hoc concilium cum canonibus ei attributis, vel dubitationes ei: difficultates non exiguas sparserunt. Alii vero ejusdem synodi, quae non tam Isidoriana

quam Hispanica collectione probatur, vindicias susceperunt. Emmanuel Schelestratus in *dissert. 3 de Ecclesia Africana* priores canones de ritu ordinationum agentes in synodo Carthaginensi anni 398 constitutos non ambigit, eo quod vulgata praefatio habeat: *Placuit... in eadem sancta synodo constituere ea quae ad ordines ecclesiasticos canonici sunt necessaria disciplinae; et in alio codice primo canoni hic titulus praefigatur: Praefatio capitulorum de sacris ordinationum ritibus.* At ceteros canones non in ea synodo conditos, sed ab aliquo privato partim ex Orientalibus, partim ex Occidentalibus canonibus studiose congestos et assutos existimat. Tillemontius art. 123 et not. 29 in Augustini vitam hanc synodum aliqua ratione defendere ac objectas difficultates disjicere studet. Ad hujus synodi canones potius quam ad canones synodi anni praecedentis 397 referenda opinatur Aurelii verba quae leguntur in proemio concilii an. 402 praemisso canoni 86 Codicis Africani.

48. In hac controversia ut dicamus quid probabilius nobis videatur, aliquot observationes circa mss. libros in quibus illi canones inveniuntur praemittendae sunt. Non soli codices collectionum Isidorianae et Hispanicae, quae in Africanis synodis eandem habent originem, sed alia atque alia aliarum collectionum et regionum exemplaria eosdem canones exhibent, sed diversa ratione. In mss. collectionum Hisp. et Isid. ii canones praefertur cum titulo: *Concilium Carthaginense Africae* iv ab episcopis numero 214 Augustino Honorio iv et Eutychiano consensit, id est an. 398. Alia collectio contenta in duobus mss. Veron. 59 et Lucano 88, quam ante Hispanicam ex alio antiquiori fonte derivatam ostendemus part. iv, c. 4, eosdem canones describit: *Ex synodo Carthaginis Africae Honorio xii et Theodoro viii cons., id est an. 418.* Codex Vat. Palat. 574, similis Morbacensis, qui collectionem repraesentat pure Gallicanam compactam ante medium saeculum sextum, hunc duplicem titulum praefigit: *Synodus Africana episcoporum ducentorum quatuordecim. Statuta Ecclesiae antiquae.* Vetusissima collectio Corbentensis pariter Gallicana, codex bibliothecae collegii Parisiensis Sor. Jesu laudatus a P. Harduino (Tom. II Conc. col. 1433, not. 1), codex Colbertinus 3358 a P. Constantinio ailegatus (In praefat. tom. I Epist. Rom. pontif. n. 102), exemplaria mss. Gemblacense et Gandavense S. Bavonis, quae vid. P. Crabbus (Tom. II Conc. col. 1433, e. 1441, c, et 1446, d), aliaque Gallicana, quae absque nomine indicantur a P. Sirmondo (Tom. V Conc. col. 14, b), hanc tantummodo inscriptionem exhibent: *Statuta Ecclesiae antiqua.* Codices Barberini 2888 et Vat. 1342 unius collectionis Italiae; Vat. 5845, Vallicel. A 5, cum aliis alterius collectionis, et Vat. 1343 collectionis diversae, omnes Itali, inscribunt: *Statuta antiqua Orientis.* Atto episcopus Vercellensis in epistola ad Ambrosium sacerdotem Mediolanensem ex Italiae mss. *Statuta antiqua Orientalium* appellat (Tom. I Spicil. Acher. p. 458). Vides in his multas collectiones Hispanicas, Gallicanas, Italicas, [LXXXIX] omnesque antiquas, quae etsi eosdem canones contineant, diversa tamen ratione discerniuntur.

49. Duplex autem discrimen praecipue observandum est. 1° Non omnes codices *concilium Carthaginense* inscribunt. Italiae collectiones, *Statuta antiqua Orientis*; Gallicanae, *Statuta Ecclesiae antiqua.* Codices collectionum Hisp. et Isid., quae Africanam synodum praefertur, unius ejusdemque originis sunt. Quod si codices Vat. Palatinus et Veronensis eundem titulum confirmantes diversam originem habent, codex Veron. synodum Carthaginensem a-signat, non anno 398 cui illam affligit mss. Hisp. et Isid., sed anno 418. Palatinus vero titulo concilii Carthaginensis, quod chronica notatione caret, alium titulum addit, *Statuta Ecclesiae antiqua*, qui priori titulo videtur repugnare; neque enim canones qui in aliqua synodo conductur *Statuta antiqua* appellari queunt. 2° Vulgatus canonum

ordo qui ex Hispanica et Isidori collectionibus profisciscitur, diversus omnino est ab ordine quem omnes alii codices et collectiones exhibent. Labbeus et Barberino ms. 2388 numeros diversi ordinis in sua editione notavit, sed qui facile fugiunt, nec satis iuste vere queunt. Hinc eundem canones ex ordine ejusdem et aliorum nostrorum codicum hoc tomo recedendos censuimus, ac ex eodem collatione cum editis palam fiet ordinem qui tot diversis collectionibus probatur, et præfertur. etiam in his ipsis mss. codd. Veron. et Palat., qui synodum Carthaginensem in titulo inscribunt, originarium esse; cum vero qui ex collectionibus H sp. et Isid. antea editus sunt, inducuntur fuisse ab auctore collectionis synodorum Africanarum in ipsis receptæ, ut canones aptiori methodo disponeret, et ad certa capita pertinentes, ab origine separatos atque huc illic dispersos uniret. Hinc porro cognoscetur canones de ordinatione officialium Ecclesiarum, qui in vulgatis initio proponuntur, spectare ad finem, immo distingui a cæteris hoc titulo ipsis præfixo: *Recapitulatio ordinationum officialium Ecclesiarum*; ubi *recapitulatio* idem videtur ac *caput*; unde in ms. Herovalliano habetur: *Caput ordinationum ministrorum officialium Ecclesiarum*.

30. Nunc ut statuamus quid verisimilius credimus, tot miris codices ac tot antiquissimæ diversæ originis diversarumque regionum collectiones, quæ laudatos canones diversa licet inscriptione prænotatis continent, inter quas duo Palatina et Corbeiensis sub medium sextum sæculum digestæ fuerunt, eorum antiquitatem celebritatemque demonstrant. Ipsa collectio Hispanica, quæ hoc canones sub concilii Carthaginensis IV nomine præfert, eandem antiquitatem confirmat, Africanorum enim canonum collectionem, quæ in Hispaniam transiit, antiquiorem esse Turonensi synodo II celebrata an. 567 probavimus § 1 n. 3. Addemus et aliud non leve. In ea collectione canonum quæ concilii Arelatensis II nomine circumferitur, dum can. 49 *secundum statuta seniorum* præcipitur et excommunicati vitentur non solum a clericis, verum etiam a laicis, nostra *Statuta* indicari videntur. Etiam enim in aliis canonibus clericis interdictum invenitur communicare cum excommunicatis, laicis tamen id non legimus vetitum nisi in nostris *Statutis* can. 40. Cum porro ea collectio Arelatensis II nomine donata sub S. Cæsario compacta fuerit, ut probavimus cap. 10 § 2, n. 19, nostra igitur *Statuta* sexto sæculo antiquiora et in auctoritatem allegata notantur. Hinc quidquid sit de titulis seu inscriptionibus diversis, idem canones pro spuris ac nullius momenti haberi non possunt.

31. Totâ difficultate circa auctorem versatur; nam scilicet ea *Statuta* concilii Carthaginensi adjudicanda sint. In hac vero inscriptione, quam plerique et vetustiores codices ac collectiones ignorant, falsitatem inesse multis argumentis nobis evidentissimum est. Illud imprimis gravissimum, hujus synodi, quæ si Africana, ob Patrum numerum canonumque copiam atque præstantiam omnium celeberrima fuisse, et nullum reperiri indicium nec apud Dionysium Exiguum, nec a. ud Ferrandum, neque in concilio Carthaginensi sub Bonifacio anni 525, cum hæc vel maxime inter Africanas memoranda fuerit. Dionysius quidem dum synodos recensuit sub Aurelio celebratas usque ad a. 419, etsi aliquot canones alicujus synodi præterire potuit, vel etiam synodos quæ peculiares canones non condidit, non tamen concilium plenarium, quod [xc] tot canones in aliis conciliis frustra quæsitos constituit. Multo minus hæc synodus fugere potuisset Ferrandum, qui alias etiam peculiare et provinciales synodos Africae aliunde incognitas allegavit. In synodo autem Bonifacii dum plures canones referuntur ex conciliis sub Aurelio celebratis, concilia III, VI, VII, usque ad vigesimum his numeris canonibusque distinguuntur, qui cum congruenti numero et ordini synodorum quæ Dionysius refert, hinc concilio Carthaginensi anni 398 locum non re-

linquunt. Negativum quidem est hoc argumentum, sed tale ut, si probe intelligatur, hæc in re luculentissimam et manifestam probationem suppediet.

32. Sed age, jam positiva et efficacia producamus. Ipsum proœmium quod in vulgatis ex collect onibus Isidoriana et Hispanica exhibetur a stylo et formulis cæterarum synodorum Africae maxime abhorret. Consulatus in Africanam rationem non Augusto Honorio IV, sed gloriosissimo imperatore Honorio Augusto IV, et Eutychiano cons., efferendus fuerat. Additur in secretario tantum, cum in cæteris sinceris conciliis addatur semper basilicæ nomen: *In secretario basilicæ Faustæ, vel Restitutæ*, etc. Annus præsertim 398 laudato consulatu designatus primo canoni repugnat. In professione enim fidei ab episcopo exigenda adversus hæreses, id inter cætera ab eodem petendum traditur, *si in baptismo omnia peccata, iu est tam illud originale contractum quam illa quæ voluntarie admissa sunt, dimittantur*. Id Pelagianam hæresim aperte impetit, quæ tamen in Africa non innovati nisi anno 411. Neque credibile est ante hujus erroris notificationem adeo expressam proëssionem exactam fuisse de dogmate quod ante Pelagianos a nemine in dubium vocabatur, nec in anterioribus fidei formulis ea inserta inveniretur. Adde quod in subscriptionibus quæ apud Isidororum leguntur, refertur *Donatianus Talabricensis* (corrige *Teleptensis*) *primæ sedis*; qui cum anno 398 non esset *senior*, nec *primæ sedis* episcopus erat. Præterea illæ subscriptiones eadem sunt ac quæ ab eodem Isidoro subnectuntur concilio Milevitano; res ipsa autem pertinent ad concilium Carthaginense anni 418, ad quod etiam spectant Patres 214 quibus ea *Statuta* adjudicantur. Hinc minus male in codice Veronensi 59 notantur consules anni 418. Duas vero hujus anni synodos *Africanam* et *plenariam* contra Pelagianos cunctas ostendemus in observationibus ad dissert. 13 Queshelli, ubi etiam numerum Patrum 214 a Prospero indicatum ad Africanam synodum referendum probavimus. Plura in utraque synodo contra Pelagianos gesta. Canones vero solum editi in plenaria, qui a Dionysio late proferuntur a cap. 108 usque ad can. 127, nec tamen in his unum ex *Statutis* invenies. Accedit quod in primo horum *Statutorum* non solum Pelagiana, verum etiam Nestorii ac Eutychis hæreses palam impetuntur, quæ multo post exortæ fuerunt. Ut vero alia omittamus quæ in aliis *Statutis* cum Africana ejus ætatis disciplina minime concordant, illud profecto peremptorium videtur, quod primo capite in episcoporum ordinatione *metropolitani* auctoritas vel præsentia requiritur. *Metropolitani* nomen non invenietur in synodis Africanis, quibus *primæ sedis episcopus*, vel *primas*, vel *senes* nomina erant usitata. Suspiciatur Tillemontius *metropolitani* vocabulum ab Isidoro fuisse insertum, ut suæ regionis disciplinæ et locationi sese accommodaret. At frustra; neque enim sola exemplaria collectionis Isidorianæ *metropolitani* vocem præferunt, sed cæteræ omnes collectiones et codices omnes, qui aliam originem habent. Qui consensus omnium codicum cum *metropolitani* vocem ipsi canonis auctori vel auctoribus referendam declarat, tum vero hujusmodi *Statuta* iis in locis condita ostendit, ubi metropolitano nomen auctoritasque vigeat.

33. Hisce statutis, quæ in mss. Hisp. et Isid. sunt 104, ex Urgellensi codice auctioris collectionis Hispanicæ unus canon a Baluzio additus est (*Concil. col. 1446, a*). Hic autem si genuinus per se credatur, certe ad Africanam aliquam synodum pertinet, ut patet vel ex illis verbis: *Placuit omnibus Patribus per provinciam Carthaginis consistentibus*. Nihil vero id movere debet ut cætera quoque statuta Africano concilio tribuantur. Cum enim idem canon in uno ms. Urgellensi inventus desit non solum in codicibus aliarum collectionum Gallicanis atque Italicis, verum etiam in aliis Hispaniis et in omnibus Isidorianis, [xc] ac præterea formam a cæteris statutis plane diversam præferat; addititius agnosceretur: nec proficte

difficultates ex proemio et primo capite expositas abstergere potest. Adde quod cum ex recitatis verbis ad synodum videatur referri solius provincie proconsularis cuius caput erat Carthago (nisi quis potius provinciam Carthaginensem Hispanie intelligendam existimet), male profecto affectus fuit *universali concilio* episcoporum ceteris, cui ex dualibus aliis provinciis Donatianus Teleptus natus Byzacena primas, et Augustinus episcopus Hipponensis Numidie in eodem Urquellensi codice subscripti exhibentur.

24. Ex his porro expansa epigrapha concilli Africani, aliaque duas inscriptiones consideranda supranam, *Statuta Ecclesie antiqua*, et *Statuta antiqua Orientis*. Hae vero formulae nihil novi ab aliqua synodo conditum in hisdem statutis contineri, sed antiqua decreta privato studio a quopiam collecta inveniunt. Atque episcopus Vercellensis saeculo x, cum in codice ms. Additionum Dionysii, qui adhuc servatur in bibliotheca capituli cathedralis ejusdem ecclesiae, haec statuta reperisset una cum epistola canonica, quam pariter huic tomo inter documenta juris canonici ve eris inseremus, in literis ad Ambrosium sacerdotem Mediolanensem de utrorumque tempore et de auctore quae. vii. *Sinceram charitatem restraam*, inquit, *humiliter exposcimus de epistola quae in canonibus reperitur, quae etiam Canonica dicitur, cujus capitula xi esse noscuntur, quae nobis nullissima esse videntur, quorum initium: Primum omnium fidem catholicam omnes presbyteri et diaconi seu subdiaconi memoriter teneant, etc., sive de Statutis antiquis Orientalium, quorum capitula centam dinumerantur. Ex quibus primum apud nos in omni episcoporum consecratione perquiritur, cujus initium est: Qui episcopus esse debet, necesse est ut antea examinetur, &c., ut de his omnibus nos certificare dignemini, quo tempore vel loco constituta, sub quo principe, vel a quibus Patribus, quomodo habenda, vel si penitus recipienda, vel in aliquo refutanda dijudicentur.* Tempus statutorum ex dictis facile colligi potest, nimirum paulo post haeresim Eutychnianam, cum in proemio professio catholici dogmatis eidem contraria exigatur, et ante subsequens saeculum vi, quo jam celebrae erant haec statuta, et in collectiones transierant. Ignotus vero horum statutorum collector non pauca ex synodis Orientalium compendio sumpsit. Hoc forte primum ejus consilium fuit, et exinde titulus *Statuta antiqua Orientis* initio praestitum. Cum porro alii ex canonibus etiam synodorum Occidentalium, ac ex quibusdam antiquis formulis, seu ritibus Latinis accesserint, titulus *Statuta Ecclesie antiqua* substitutus videtur. Nonnulla ex canonibus Africanis excepta deprehenduntur, ex quibus fortassis synodi Africanae, seu concilli Carthaginensis inscriptio manavit. Capitula in ille subjecta de ordinationibus officiorum ecclesiae, in omnibus antiquissimis collectionibus descripta, ritus hodierni antiquitatem prouant. Haec vero cum non compendio, sed totidem verbis exposita sint, ut leguntur in Gelasii Sacramentario (*Sacr. Gelas. lib. 1, v. 98*), distinctio titulo proponuntur. Plura, si vacabit, annotabimus in ipsa statuta, cum hoc tomo juxta fidem et ordinem vetustissimorum codicum praeferentur.

25. Unum tandem observare libet. Cum in eo primavo statutorum ordine, quem exhibebimus, ipsa statuta praevallantur capitulis de ordinatione officiorum Ecclesiae, subjiciantur autem proemio, in quo prerogative ejus qui episcopus ordinandus est referuntur, et subjiciantur quidem post verba de episcopo ordinando *his Patrum definitionibus acquiescat*; eadem statuta eo consilio ab auctore videntur collecta, ut totam, vel fere totam ecclesiasticam disciplinam episcopis ordinandis compendio proponeret, quam vel ipsi in se custodirent, vel in alio quolibet Ecclesiae gradu observandam curarent.

A [xvii] § 8. *De concilio Carthaginensi anni 399, et de duobus aliis anni 401, quae sunt concilia iv, v, et vi, sub Aurelio. Alterum concilium anni 401 restituitur.*

26. De concilio Carthaginensi anni 399, v. kat. Malas, quod ex Dionysii sermo quartum est sub Aurelio, id tantum memoriae prae didit laudatus Dionysius post canonem 56 Codicis Africani, legationem fuisse destinatum ad imperatorem, ut pro eufugentibus ad ecclesiam, legem impetrarent, ne quis eis auderet abstrahere.

27. Duo concilia Carthaginensia v et vi sub eodem Aurelio distinguuntur a Dionysio, alterum celebratum xvi vel xvii kal. Julias a canone 57 ad can. 65 Codicis Africani, alterum idibus Septembris a can. 66 ad can. 85. In editione Isidori utrumque conjungitur cum inscriptione *Concilium Carthaginense V*; in cujus proemio vulgato cum decesset consulis notatio, cujus anni esset, ignorabatur. Dies porro apud vulgatum Isidorum notatus vi kal. Junii ab utraque die in Dionysio signata discrepans, aliud concilium indicabat. At suppleta et emendata ex mss. post Harduinum chronica notatione sic: *Post consulatum Flavii Stiliconis v. c. die 16, al. 17 kal. Julias*; primum concilium anni 401 palam innotuit. Inter canones quidem quos eadem Isidori editio huic concilio assignat, duo tantum priores pertinent ad primum concilium diei 16 aut 17 kal. Julii anni 401, respondentique canonibus 59 et 62 Codicis Africani. Qua in re illud maxime animadvertendum est, haec canonis apud Isidorum efferris haec formula can. 1. *Statuendum est, et can. 2, Et illud statuendum: cum apud Dionysium alia prorsus ratione legatur can. 59 c de is Afr., Petendum etiam (ab imperatoribus) ut statere dignentur; et can. 62, Et illud petendum, ut statere dignentur.* Ceteri vero canonis XIII editionis Isidorianae sunt secundi concilii eodem anno celebrati idibus Septembris. Ita Isidori editio septem canones priores cum illi praetermittit: nam apud Dionysium, seu in Codice Afric. novem ipsius canones reenseantur, adeo ut hoc concilium in hoc Codice integrum videri possit. Ferrandus dum num. 193 allegat *Conc. Carth. tit. 1*, prioris synodi canonem primum exprimit, qui in Cod. Afr. legitur can. 57; nullum ille alium hujus synodi canonem laudat.

28. Dionysius alterius concilii habitus idibus Septembris canones viginti recitat. Etsi vero haec quae concilium apud ipsam integram videri queat, cum defectu sit apud Isidorum, qui, ut monuimus, irredeci tantum hujus synodi canones refert, aliquis tamen defectus in Dionysio quoque detegitur, quod re, eorum vitanda causa duos canones omisit, quos i. e. priores canones 53 synodi anni 419 ante descriperat. Id evidens fiet ex Ferrandi serie, et ex concilio Carthaginensi sub Bonifacio: ac proinde hujus synodi vi sub Aurelio, quae nec in Dionysio nec in Isidoro integra reperitur, restituti necessaria est.

29. Ferrandus num. 189, hujus synodi canonem in Dionysio tertium (can. 68 Cod. Afric.), ex suo codice secundum vocat: *Conc. Carth. tit. 2*. Hinc duo priores canones apud Dionysium, in codice Ferrandi primum constituebant: cumque uterque respiciet de auctoritate qui ad unitatem redirent, non male in unum copulatus erat. Igitur praemissa hujus synodi introductione (*Tom. II Conc., col. 304, b*), quae apud Dionysium legitur ante can. 66 Codicis Africani, et incipit: *Vincenzio et Praxida v. cc. coss., etc.*, primus canon est can. 66 et 67, quos in unum conjungendos diximus. Secundus canon est can. 68, ejusdem Codicis Afric. quem Ferrandus num. 189 citat tit. 2. Tertius est can. 69. Illi tres priores canones in Isidoro desiderantur. Quartus canon est can. 70, qui apud Isidorum habetur can. 5 ejus concilii Carthaginensis, quod quintum inscribit. Canon quintus, a Dionysio ommissus (quippe qui similem canonem retulerat inter illos synodi anni 419

can. 26 Codicis Afric.), supplendus est ex Isidoro A canonem quarto. Id colligimus ex synodo Bonifacii anni 535. In hac ex concilio [xciij] sexto sub Aurelio novem canones indicantur, duo priores sic: *Ut res Ecclesie nemo vendat*; et *Ne relicta principali cathedra ad diocesim se conferat, vel diu in propriis demoretur* (Tom. V Conc., col. 779, e). Hic autem secundus canon apud Ferrandum num. 17 citatur tit. 6. Canon ergo qui in Bonifacii codice prædelat, et respondet canonis apud Isidorum quarto, in Ferrandi codice erat tit. 5. Hic quidem canon ex Ferrandi serie quintus huius synodo tribuitur etiam in codice eccl. collegii Parisiensis Soc. Jesu, qui continet epitomen canonum. Huic enim canonis, notante P. Harduino, consules præfiguntur sic: *Vincagtio et Fravia vs. cc. coss., sub die idus Septembris Carthagine in secretario basilicæ S. Restitutæ, ubi Anastasii episcopi Romani litteræ contra Donatistas lectæ sunt. Et ad locum: Placuit etiam, ut rem Ecclesiæ, etc.* Sunt characteres sexti concilii, et canon ille est qui, ex serie Ferrandi quintus, legitur in Isidoro can. 4, apud Dionysium vero inter hujus concilii vi canones deest. Hic autem ejus codicis Parisiensis præstantia animadvertenda est. Cum enim chronice notationem simul et canonem istum auctor hujus epitomæ derivare nequiverit nec a Dionysio, qui in hac synodo ipsum canonem præterit; nec ab Isidoro, qui ea notatione chronica caret; nec ab alia nobis cognita collectione, quæ cum hac synodo nondum inventa est, ex ipso Africano fonte exhibere cognoscitur. Quod multo magis confirmatur si consideres in hoc codice allegari duos canones synodi Hipponensis anni 437, quos ex solo Ferrando cognovimus, ut patet scilicet ex § 9, n. 4. Auctor ergo hujus epitomæ Codicem Africanorum canonum Ferrandiano similem præ oculis habuisse videtur.

50. Ut autem revertamur ad ordinem canonum sexti concilii, canon sextus apud Isid. c. 5, et apud Dionysium in Cod. Afr. recensetur c. 71, *Rursus placuit, ut nemini, etc.* Ille canon, ut paulo ante monuimus, tum a Ferrando, tum a Bonifacio laudatur. Solummodo a Ferrando indicatur num. 205 his notis, *Concil. Carth. tit. 7, et in Synodo Bonifacii § 5, ex concilio sexto*, describitur a Dionysio c. 79 Cod. Afr., et ab Isid. c. 6. Nale adjectus est in vulgari breviarii Hipponensis canonis ultimo. Octavus est apud Dionysium c. 75, et apud Isid. c. 7. Nonus, qui in Cod. Afr. Dionysii est c. 74, in Isid. c. 8, citatur a Ferrando num. 22, tit. 9, et a Synodo Bonifacii in duos dividitur § 4 et 5. In hujus canonis editione præinterponitur scribebatur erit *interceptor*, quam lectionem tum Ferrandus, tum Synodus Bonifacii approbant. Canon decimus, recitatus in Cod. Afric. c. 75, et in Isid. c. 9, ex sequentium serie apud Ferrandum erat in ipso codice tit. 10. Undecimus laudat idem Ferrandus num. 73 tit. 11. Legitur apud Dionysium c. 76 Codicis Africani, et apud Isid. c. 10. Duodecimus, citatus a Ferrando num. 118 tit. 12, deest in Dionysio, qui illum retulerat inter canones synodi anni 419, can. 27 Cod. Afr. Existat vero apud Isidorum c. 11, ultimaque ejus pars ex concilio sexto auctoritate in Synodo Bonifacii § 6. Duo alii canones a Dionysio recitari c. 77 et 78 Codicis Africani, nec a Ferrando, nec in Synodo Bonifacii indicantur, nec in Isidoro leguntur. Cum vero in Dionysii codice inventi fuerint inter hujus synodi canones, excludi nequeant: ac propterea vel in Ferrandi us. codice, ex quo horum canonum seriem colligimus, fuerunt omisi, seu quod particularis casus Crescentii Viliariensis et Ecclesiæ Hipponensis Diacotorum respicerent, vel quia cum undecimo, aut duodecimo, aut decimo tertio canone conjuncti, unum conficiebant. In restituenda vero hac synodo si Ferrandi series ac numeri retinendi credatur, iidem duo canones e uno ex his tribus canonibus copulandi erant, alia canonum numerus his duobus erit augendus.

51. Canon decimus tertius, citatus a Ferrando num. 136 tit. 13, est in Co. Afr. c. 79, apud Isid. c. 12. Laudatur a S. Augustino in epist. 65, scripta ineunte anno 402, n. 2. Decimus quartus, a Ferrando laudatus num. 28 tit. 14, habetur c. 80 Codicis Afr. et in Isid. c. 13. Quintus decimus, apud Ferrandum num. 53 tit. 15, et in Synodo Bonifacii § 7, est in Cod. Afr. c. 81, in Isidoro vero desideratur. Canon decimus sextus legitur tantummodo apud Dionysium c. 82 Cod. Afr. Decimus septimus tum in Dionysio invenitur c. 83 Cod. Afr., tum in Isid. c. 14. Ferrandus num. 171 eum laudat tit. 17; et Synodus Bonifacii § 8. Decimus octavus in Dionysio habetur c. 84 [xciv] Co. Afr. et in Isid. c. 15. Decimus nonus et ultimus, cujus prima pars in Synodo Bonifacii separatim describitur tom. V Concil. col. 780, e, integre recitatur a Dionysio c. 85 Cod. Afric. eique subscriptiones episcoporum subjiciuntur: deest autem in collectione Isid. Ita restituta est synodus Carthagenensis vi, sub Aurelio celebrata anno 401, idibus Septembris.

§ 6. *Milevitana synodus anni 402, apud Isidorum ea plurimum synodorum canonibus compacta. Sincera et integra apud Dionysium legitur. De aliis synodis sub Aurelio ab octava ad decimam quintam.*

52. Synodum Milevitana[m] anni 402, quam concilium Carthagenense Bonifacii appellat septimam sub Aurelio, et Isidori collectio, et Dionysius Exiguus præferunt. Isidori vero collectio, etsi in proemio consubatum designat anni 402, res solos tamen hujus synodi canones exhibet. Cum autem nullas alias posteriores synodos Africanas producat nisi eam quæ anno 419 habita fuit, quamque, licet unam, in duos distinguit, nimirum in Carthagenensem vi et vii; canones cæterarum synodorum quæ celebratæ fuerunt inter annos 402 et 419, Milevitano concilio insertos præfert: ac propterea hoc concilium apud Isidorum, et similiter in collectione Hispanica, ex qua Isidorus Africanas synodos sumpsit, verius est collectio canonum quatuor synodorum, Milevitana[m] anni 402, ac trium Carthagenensium ann. 405, 407 et 418, quos canones inferiori sive cuique synodo assignabimus. Huic autem collectioni ut aptaretur præfatio synodi Milevitana[m] anni 402, quædam a collectore in ejusdem præfationis sine adjecta fuerunt quæ ad nullam synodum Africanam spectant. Cum porro in hoc præfationis additamento memorantur Pelagiani, et primi etiam canones adversus eosdem hæreticos statuantur; in chronice notatione anni 402 errorem irrepsisse antiqui Concillorum editores arbitrantes, Milevitana[m] synodi nomine decepti, putarunt hanc esse aliam synodum Milevitana[m] anni 416, ex qua Numidia Patres ad Innocentium Ido Pelagianos scripsere. Verum canones adversus Pelagianos inserti, editi fuere non in synodo Milevitana provinciali Numidia, sed in Carthagenensi plenaria anni 418.

53. Vera et integra Milevitana synodus anni 402 apud Dionysium legitur, ex-tatque in vulgato codice Ecclesiæ Africanæ qui ex Dionysio sumptus est. Canonum ordinem hic apponimus, quem Ferrandus et Synodus Bonifacii in suis Africanis canonum Codicibus repererunt. Ferrandus num. 78 *Concil. Milevit. tit. 2*, laudat canonem 86 Codicis Africani; et num. 10 *Concil. Milevit. tit. 4*, respicit canonem 87 ejusdem Codicis Afr. Præfatio igitur hujus synodi, quæ in codice Afr. præmittitur canonis 86, in Ferrandi codice erat tit. 1, et canon 86 erat tit. 2. Ita etiam in Synodo Bonifacii ex concilio septimo hi duo canones distinguuntur, ita ut in ejus quoque codice præfatio locum primi canonis obtinuerit. Si porro canon 87 Codicis Africani apud Ferrandum erat tit. 4, duo canones 87 et 88 ejusdem Codicis Africani in unum canonem juncti, conficiebant tit. 3. Tandem canon 90 Cod. Afr. hujus synodi ultimus in laudato Ferrandi exemplo erat tit. 5. Tres tantum canones iuxta

Ferrandi titulos 2, 4 et 5, apud Isidorum habentur A
can. 13, 14 et 15.

34. Octava synodus sub Aurelio est Carthaginensis anni 403. In causa Donatistarum tota versatur. A solo Dionysio conservata fuit. Legitur in cod. Afric. ejus procerum cum duobus tantum canonibus in ea editis, qui ibidem describuntur c. 91 et 92.

35. Synodus nona est Carthaginensis anni 404. Eandem Donatistarum controversiam respicit. Exstat in eodem Codice Africano c. 95. Laudari videtur in Synodo Bonifacii productis quibusdam verbis *ex concilio novo*. Cum vero idem sensus proferatur etiam in concilio Carthaginensi undecimo anni 407, verba autem in synodo Bonifacii producta (*V. d. Cod. Afric.*) verbis hujus concilii plane conveniant, non vero illis concilii noni; in Bonifacii Synodo errorem irrepsisse [xcv] in vocem novo satis credibile est. Forte venerales litteræ xi, initio scriptæ, librarii oscitantia in x transierunt.

36. Decima synodus Carthaginensis anni 405 solo compendio a Dionysio digesta fuit e. 4 Codicis Africani. Quoniam, inquit, magis ea quæ in tempore necessaria fuerunt, quam alia generalia, constituta sunt. Unus canon ad disciplinam pertinens laudatur in synodo Bonifacii *ex concilio decimo*, qui in Dionysii breviatione penultimo loco indicatur: *Ut episcopi ad transmarina pergere non facile debeant*. Cum ex Dionysiano compendio liqueat, per hoc tempus Donatistas ad unitatem coepisse redire, et in hanc rem aliquid ab eadem synodo fuisse constitutum; huic adjudicandum suspicamur eum canonem quem Ferrandus indicat num. 50 *conc. Carth. tit. 2*, cuique respondet canon 23 in Isidori collectione Milevitano concilio perperam attributus, qui ad aliquam Africanam synodum pertinet anteriorem anno 419. Cum post imperiales leges latas mensibus Februario et Martio anni 405, Donatistas ad Ecclesiæ gremium passim reverterentur, probabilis quidem videtur in hac synodo habita x kal. Septembris eundem fuisse hunc canonem quo Donatistarum poenitentium receptioni consulebatur. Dionysius cum alios canones quandoque omiserit, nihil mirum si in abbreviatione hujus synodi hunc canonem præterit. Unum porro monendum est, in laudato Isidori canone 23 *hæreticos generatim appellari*, ubi in breviatione Ferrandi Donatistas nominantur. Hanc lectionis mutationem auctori ejus collectionis quam Isidorus recepit, tribuendam patebit ex simili mutatione quam in alios canones synodi anni 407 numero sequenti annotavimus.

37. Synodus undecima Carthaginensis anni 407 titulus Junii apud Dionysium integra est a can. 95 Codicis Africani ad can. 106. Ferrandus prima parte numeri 144 canonem hujus synodi in Codice Afric. descriptum c. 95 compendio exhibet: quæ prima pars cum non legatur in concilio Antiocheno ibidem allegato, ad quod pertinet pars secunda; concilii Carthaginensis tituli que notati nem vel auctoris, vel librorum potius oscitantia omissam supplere necesse est sic: *Concil. Carth. tit. 4*. Idem Ferrandus num. 13, dum allegat *Concil. Carthag. in basilica tit. 3*, respicit procul dubio canonem 94 Codicis Africani, qui in ejus codice erat laudatæ synodi tit. 5. Verba enim quibus ad institutionem novi episcopatus concilii plenarii et præmissæ auctoritatem requirit, in hoc tantum concilio et canone indicato reperire licet. Unos alios hujus synodi canones memorat idem Ferrandus num. 160 *tit. 7*, qui in Codice Afr. est c. 102; et num. 45 *tit. 9*, qui in eodem Cod. Afr. est c. 103. Ex serie numerorum Ferrandi, apud quem canon 98 Codicis Afr. est *tit. 5*, et canon 103 est *tit. 7*, duo canones 100 et 101 laudati Codicis Afric. vel in Ferrandi exemplis fuerunt omissi, eo quod ad particulares causas spectarent, vel cum antecedenti aut subsequenti copulabantur. Simile quippam contigisse vidimus etiam in synodo anni 401 titibus Septembris. Concilium Bonifacii tres hujus

synodi canones, nimirum c. 105, 104 et 105 Codicis Africani, eodem ordine laudati *ex concilio undecimo*. Postremam quoque partem canonis 106 totidem verbis recitat, tametsi in vulgatis errore aliquo tribuatur *concilio novo*. Confer quæ diximus paulo antea num. 4. In Isidori collectione novem canones Milevitana synodo tributi ad hoc concilium pertinent; sed ordine perturbato ac diversa partitione effertur. Nam canon 95 Codicis Afric. inter Milevitanos affertur apud Isidorum c. 9. In canone 16 Isidori comprehenditur secunda pars canonis 96 et totus canon 97 Codicis Africani. Canon 102 hujus Codicis exhibetur in Isid. c. 17, et canon 105 ita legitur apud Isidorum c. 12, ut explicatio sua entia sit. Canon 104 est in Isid. c. 19, canon vero 105 recitatur c. 18. Tandem canon 106 partitur apud Isidorum in tres canones 10, 11 et 20, sed ita ut canone 20 præferatur prima pars canonis 106, canone 11 altera, ultima vero canone 10. In canone undecimo Isidori, *adversus hæreticos* scriptum legitur, cum in can. 106 Codicis Africani habeatur *adversus Donatistas*. Hinc auctor collectionis ab Isidoro receptæ aliquid ex ingenio mutasse aut explicasse cognoscitur.

38. Synodo Carthaginensi anni 408 xvi kal. Julias, ac alteri ejusdem anni iii idus Octobris, quæ ex cæterarum serie sunt synodi xii ac xiii [xcvi] sub Aurelio, duæ tantum legationes ad imperatorem ascribuntur a Dionysio post canonem 106 Codicis Africani.

39. In Codice Afric. c. 107 memoratur synodus Carthaginensis xiv anni 409, xvi kal. Julias, quæ Dionysio teste non plenaria, sed provincialis fuit. Unus canon ibidem recitatur, quem laudat Ferrandus num. 52 his verbis: *Ut autem unus episcopus cognitionem sibi non vindicet, hoc in alio concilio Carthaginensi actum est*. Ubi cum si ulli numerum præter morem suum nequaquam præferat, id ea de causa videtur contigisse, quia hæc Carthaginense concilium non plenarium, sed provinciale fuit. Similiter quoque nullum titulum ac numerum signa in allegandis aliquot synodis provinciæ Byzacena, quas identidem laudat, hinc ergo canon apud Ferrandum recte ascribendus est synodo anni 409.

40. Me aut legationem ad imperatorem in synodo xv Carthaginensi anni 410 decreta refertur a Dionysio Exiguo post canonem 107 Codicis Africani.

§ 7. *De synodo Carthaginensi xvi anni 416. Vindicatur ejus canon editus contra illam Pelagianorum sententiam, qua parvulis absque baptismo decedentibus tribuebant salutis et quietis locum extra rignum caelorum.*

41. Synodus xvi Carthaginensis kalendis Maii anni 418, contra Pelagianam hæresim potissimum coacta, celebris est. Etsi vero aliqui ipsius canones ad eandem hæresim spectant, plures tamen ecclesiasticam disciplinam respiciunt. Dionysius canones viginti eidem assignat a c. 108 Codicis Afric. usque ad c. 127, in quibus præter ejusdem Dionysii morem præfatio primo canonis ascribitur. Ferrandus quatuor ex his canonibus laudat. In Breviatione enim num. 190 allegat *tit. 10*, qui respondet canonis 117 Codicis Africani. Præterea num. 191 citat *tit. 11*, qui in Cod. Afric. est c. 118. Cum porro num. 25 laudet *tit. 12*, qui in eodem Cod. Afric. est canon 120, duos canones ejusdem Codicis 118 et 119, de eadem re agentes, in unum copulatos invenisse intelligitur. Hæc duorum canonum unio in Ferrandi codice confirmatur etiam ex num. 30, ubi notat *tit. 18*, qui in Cod. Afric. relatus canone 126, ex Dionysiana computatione est canon 19. In synodo Bonifacii canones 18 et 127 Codicis Africani, seu præfatio et canon ultimus hujus concilii, integri recitantur tom. V Concil. col. 77, ac dein compendio affertur canon 125 *ex concilio sextodecimo*.

42. Octo priores hujus concilii canones ad Pela-

giam pertinentes nec in Ferrando, nec in synodo A
 beatificati indunt. Uno autem canone auctiores
 separationi editi et inserti inveniuntur in collectione
 vetustissima canonum hoc tomo odenda cap. 15 cum
 hoc titulo: *Concilium plenarium apud Carthaginem
 habitum contra Pelagianum et Celestium*. Peculiaris
 præfatio, quæ in hac collectione legitur, ex actis
 hujus synodi excerpta dignoscitur. Difficultatem in-
 gerit canon de parvulis sine baptismo morientibus,
 qui in eadem collectione tertius censetur. Hunc non
 pauci in suspicionem adducunt, eo quod deest tum
 in Isidoro, tum in Dionysio, qui cætos omnes
 canones contra Pelagianos editos exhibent. Illud
 præterea majorem momenti accedit, quod in Capitulis
 de gratia Celestii epistolæ subjectis, quorum aucto-
 r S. Prosper probabilis videtur, dum tria hujus
 synodi capitula contra Pelagianos allegantur, *tertium*
capitulum vocatur quod quartum esse deberet, si
 capitulum contra naturalem beatitudinem parvulo-
 rum sine baptismo decedentium in ejusdem synodi
 exemplo locum habuisset. Qui vero hunc canonem
 vindicant, animadvertunt auctorem laudatæ vetu-
 stissimæ collectionis, cum a cap. 6 usque ad cap. 20
 perrara documenta ediderit ad Pelagianorum causam
 spectantia, antiquiores horum documentorum col-
 lectionem reperisse, quæ Pelagianæ controversiæ
 tempore compacta videtur. Hæc autem antiquitas
 quantum auctoritatis controverso canoni conciliet,
 nemo non videt. Accedit quod non unus auctor
 collectionis [xcvii] edendæ invenit exemplum hujus
 synodi cum laudato canone, verum etiam Photius:
 quippe qui codice 53 usque Bibliothecæ aliud simile
 exemplum ejusdem synodi laudans, eundem cano-
 nem tertio loco pariter refert. *Lectus liber*, inquit,
*synodus adversus Pelagium et Celestium Carthage-
 nis in magna ecclesia Faustini, etc.*; productisque
 characteribus synodi anni 418, subdit: *Damnat hæc
 synodus eos qui asserunt Adamum mortalem esse con-
 ditum, non autem prævaricationis causa morte multatum.*
Est primus canon. Sequitur: Similiter et eos qui
vacuis nato infantis baptismo minime indigere
credent, quod illos peccato originis ex Adamo non
parentibus obnoxios. Est cano secundus. Tertium vero
designans addit: Eos quoque qui affirmarent medio
*quodam loco, paradysum inter et inferos, non baptiza-
 tos in aqua beate vi ere. Dein sex alia capita subnexa*
testatur in Pelagianos, ita ut exemplum quod habuit
hujus synodi, novem capitula seu canones comple-
tere: or, æque ac in exemplo laudatæ collectioni in-
serti legitur. Adde quod Photius leges imperiales
ibidem postea commemorat, quæ in eadem colle-
ctione pariter inveniuntur, adeo ut eandem anti-
quiores documentorum collectionem ad Pelagianam
causam pertinentem præ oculis habuisse noscatur.
 Duo ergo distincta hujus synodi et cæterorum docu-
 mentorum ad Pelagianos spectantium exempla, quo-
 rum alterum Græcè redditum lectum est a Photio,
 alterum vero Latinum auctori nostræ collectionis
 præsto fuit, omnem fraudis suspicionem eliminant.
 N. a modicum præterea vindictarum pondus colligere
 licet ex Ferrando, qui sane codicibus Africanis usus,
 maximam auctoritatem conciliat. Etiam enim e re ejus
 non fuerit allegare canones adversus Pelagianos;
 cum tamen num. 190 *titulum* 10 ascribat ei canoni,
 qui capitulis contra Pelagianam hæresim editis pri-
 mus subjicitur; non octo, sed novem canones ad
 eam hæresim pertinentes in suo codice præcessisse
 agnoscimus. Is quidem aliquando præfationes loco
 primi tituli recenavit. At id non accidit unquam,
 nisi cum præfationes aliquam interlocationem aut
 aliquod decretum continent. Cum vero pro minimis
 brevissimum hujus synodi solam notationem loci
 temporisque exibeat, primi tituli vel canonis locum
 habere non potuit. Ferrandi itaque codex Africanus
 inter novem canones ad Pelagianos pertinentes illum
 canonem de parvulis sine baptismo decedentibus præte-
 rebat, nec minus quam duo memorata exemplaria.

Hæc autem tria testimonia sane pluris esse videntur
 quam ea argumenta quæ pro omissione ejusdem
 canonis objecta aliquot exceptiones patiuntur.

43. Non multum laborandum est ob collectionem
 Isidori, quæ integram hanc synodum non edidit,
 ejusque canones, non tamen omnes, Milevitanis ar-
 censuit. Quantum ad Dionysium, cum is nunquam
 præfationes synodorum Africæ, etiam prolissas inter-
 locationibus propositas; inter canones numeris dis-
 tinctos computaverit, ut pluribus animadvertit
 Quesnellus disertation. 43, § 51, n. 5, in vulgatis
 vero numerus canonis affigatur uni brevissimo præ-
 mio hujus synodi, quod nihil canonem dignum conti-
 net; suspicio non levis exoritur canonem de quo
 agimus jam ab initio locum habuisse in ejus colle-
 ctione, ac subinde fuisse expunctum, vel excidisse,
 cujus vacuus numerus, ut impleretur, præmio af-
 fixus fuit. Auctori vero Capitulum de Gratia illud
 reponi potest, in ejus codice canonem tertium ob
 materiei necessitudinem a secundo non fuisse distin-
 ctum. Confer alias conjectationes apud Quesnellum
 loco laudato.

44. Illud saltem nemo inficiari poterit, diversa
 fuisse olim hujus synodi exemplaria: alia nimirum
 cum hoc canone, uti sane fuerunt illa duo quæ Pho-
 tius et auctor collectionis hujus tomo insertæ adhi-
 buerunt; alia vero eodem caruisse, quæ, si ita malis,
 Dionysio et auctori Capitulum de Gratia præsto
 fuere. In hac autem hypothese illud unum dubitari
 potest, utrum alteris laudatus canon fuerit intrusus,
 an vero ab alteris exciderit. Inter hæc præter anim-
 adversa ex Africano Ferrandi Codice, Augustinus li-
 tem videtur dirimere. Is lib. II de Origine Animæ,
 c. 11, scribit: *Novellos hæreticos Pelagianos justis-*
sime conciliorum catholicorum et sedis apostolicæ dam-
navit auctoritas, eo quod avari fuerint non baptizatis
parvulis dare quietis et salutis locum etiam præter
regnum cælorum. Etiam in aliis antecedentibus synodis
proscripta fuit Pelagianorum doctrina qua parvulus non
baptizatis vitam æternam [xcviii] asserebant, ea tamen
sententia qua locus salutis et quietis iisdem tribuebatur
extra regnum cælorum, in nullo alio concilio catho-
licorum expresse proscripta invenitur nisi in concilio
plenario kalendarum Maii anni 418, et fortassis etiam
eam proscribendam iisdem Patribus Zosimo et Geser-
runt in antecedenti concilio Africano: idque cum ab
eodem pontifice in tractoria fuerit approbatum, Au-
gustinus præter conciliorum catholicorum, sedis etiam
apostolicæ condemnatioem laudavit. Sed hæc de re
astis.

45. Isidori collectio sexdecim canones hujus concilii
 inter Milevitanos retulit. Nam a c. 1 usque ad c.
 8, exhibet canonem 109 Codicis Africani et sequentes
 usque ad can. 116. Dein c. 21 et 22 refert canones
 120 et 125 ejusdem Codicis. Canone 24 jungit duos
 canones 121 et 122, et canone 25 alios duos ipsius
 Codicis canones, 125 et 124. Tandem canonibus 26
 et 27 describit canones 126 et 127. Omittit autem,
 præter canonem de parvulis sine baptismo de-
 cedentibus, tres canones laudati Codicis Africani, 117,
 118 et 119, qui Donatistarum causam respiciunt. In-
 troducitur quam prælligit, licet consules designet anni
 402, indicat tamen numerum episcoporum ccxii,
 qui competit synodo Africanæ anni 418. Subscriptiones
 quoque trium episcoporum, in quibus Donatius
 Teleptenus primæ sedis secundo loco nominatur,
 ad synodum plenariam ejusdem anni 418 pertinent,
 cum Donatianus solum per hæc tempora ad provin-
 ciæ Byzacenæ primatum pervenerit. Aurelius quidem
 et Donatianus inscripti inveniuntur in præmio hu-
 jus synodi, quæ refertur in collectione hoc tomo
 subjicienda, nec non apud Photium in Bibliothecæ
 Cod. 53, *Donatiani que ænis* nomen inscribit canoni
 ultimo, qui est c. 127 in Codice Africano (Tom. II
 Conc. eccl. 1739. b).

§ 8. De celeberrima synodo Carthaginiensi xvii anni 419, in qua anteriora concilia lecta et inserta fuere. Isidoriana et Dionysiana collectionum defectus. Dux hujus synodi actiones, et quid in unaquaque actum sit. De gratis post hanc synodum ob exemplaria canonum Nicænorum, et de exemplo versionis ab Attico Constantinopolitano missæ in Africam. Authentica ejus subscriptio e mss. educta.

46. Decima septima synodus sub Aurelio est illa Carthagenensis omnium frequentissima anni 419 in qua Patres cccvii ac tres apostolicæ sedis legati, Faustinus, episcopus Potentianus, et Philippus atque Asellus Romanæ Ecclesiæ presbyteri interfuerunt. Hujus cogendæ occasio fuit Apitrii Siccenis presbyteri causa, ob quam commonitorium Zosimi papæ a legatis productum fuit. At præter questionem ex hujus commonitorii lectione agitatam, aliquot canones in hac synodo edicti, et præcedentium etiam conciliorum statuta repetita, confirmata ac gestis inserta fuerunt, adeo ut pleraque istorum ex solis hujus synodi gestis ad nos pervenerint. Duo diversæ originis fontes vulgo cogniti hanc synodum exhibent: Dionysius, seu vulgatus Codex canonum Ecclesiæ Africanæ, qui e Dionysii collectione sumptus fuit; et antea collectio synodorum Africanæ, quæ ab Hispanicæ collectionis auctore, et dein ab Isidoro suscepta, ac ex hujus collectione impressa, Isidori nomine circumfertur. Nusquam unum fontem nacli sumus in tribus pervetustis collectionibus Italicis, quarum una exstat in ms. Vat. Regiæ 1997, altera in codd. Lucano 88 et Colbertino 784, tertia in mss. Vat. 1542 et B. rberino 2888. Hæc collectiones tres primos hujus synodi canones triginta tres, ut leguntur in Codice Africano, eodem modo dividunt in quadraginta, partesque variantes a vulgatis diversas suppeditant: quæ duo peculiariter discrimina aliam hujus synodi originem astruunt. Christophorus Justellus in notis ad Codicem Ecclesiæ Africanæ duo alia mss. exemplaria commemorat, Thuanicum et Bocharianum, quæ eisdem non describit; ex iudiciis tamen quæ producit, ad alteram ex laudatis Italicis collectionibus pertinere noscuntur. Immo codex, qui tunc erat Thuanicus, nunc est Colbertinus 784. Hujus synodi implexa notitia est, eo quod duo priores fontes plurimum differant. Isidori collectio, quæ duas ejusdem [xcix] synodi actones in duo concilia dividit, nimirum in Carthagenense vi ac vii, non solum pauciora quam Dionysius præfert, verum etiam ea ipsa quæ præfert, alio ordine atque ratione nonnunquam producit. Plures hinc atque hinc questiones exortæ, quæ maximam studiosis viris difficultatem facessunt. Nos, qui ex antea disputatis anteriorum synodorum canones constitutimus, ac præterea in laudatis Italicis collectionibus tertium fontem invenimus, aliquid afferemus, quo hujus quoque synodi notitia exploratior fiet.

47. Itaque post diem synodo præstitutam, dum expectabantur aliquot provinciarum legati, quedam interim acuita et præparata fuerunt. Forte tunc terminata est Apitrii causa, de qua Africani, Zosimo jam defuncto, ad Bonifacium ejus successorem scribere. Restabat controversia de canonibus Sardicenis, qui in Zosimi commonitorio Nicænorum nomine fuerant allegati. Cum porro omnes convenissent, prima actio habita fuit viii kal. Junias in secretario basilicæ Faustii. Initio Aurelius ut Nicæni concilii et prædecessorum suorum statuta legerentur postulavit. Id autem cum concilium approbasset, Daniel notarius recitavit: *Nicæni concilii fidei professio, ut statuta, ita se habent*. Legit autem Nicænum symbolum et canones; statimque subditur: *Et cum diceret*. Laudatæ Italicæ collectiones aliam originem præferentes aliquanto melius habent: *Et cum recitaret*. Antiquus

A vero Africanorum canonum collector apud Isidorum: *Et cum legisset*. Hæc formulæ licet videantur differre, reipsa non discrepant. Nam *et cum diceret*, vel *recitaret*, idem est ac *et cum legisset*, vel *recitasset*, ut ex aliis sequentibus ejusdem synodi formulis quisque perspicit. Sic enim post recitatum canonem ex commonitorio Zosimi additur: *Et cum recitaret* (pro recitasset) *Alypius episcopus... dixit*. Et similiter post pauca recitatum alio canone subditur: *Cumque recitaretur, Augustinus episcopus... dixit*. Hinc porro Nicænum concilium hoc loco recitatum liquet. Mox Faustinus apostolicæ sedis legatus ex Zosimi commonitorio Nicænorum titulo inscriptus produxit duos canones Sardicenses, qui inter Nicænos ex Africanorum codicibus recitatos lecti non fuerant. Itaque (a) disputatio de Nicænis canonibus excitata est, quæ aliquot interlocutionibus exponitur. Tum vero Aurelius Nicænum concilium ex his exemplaribus quæ Cæcilianus in Africam attulerat, iterum recitari, et prædecessorum suorum etiam statuta, nec non quæ etiam nunc, id est in anteriori communi tractatu disposita fuerant, legi ac gestis inseri jussit: ex quibus intelligimus canones 53 inferius commemorandos ante hanc actionem ab episcopis communi tractatu præparatos fuisse.

48. Dionysius et Isidori collectio statim subdant: *Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei, vel ejus statuta recitavit in concilio Africano*. Dein transcriptio solo Nicæno symbolo ex antiqua versione Africana, Dionysius hanc notationem præfert: *Statuta quoque Nicæni concilii in 20 capitulis similiter recitata sunt, sicut in superioribus inveniantur ascripta*. Deinde quæ in concilio Africano promulgata sunt, actis presentibus inserta noscuntur. Et mox triginta tres primos canones subjicit. Hæc notatio apud Isidorum non legitur, sicut nec canones triginta tres, quæ de re postea redibit sermo. Eadem notatio deest etiam in ms. Vat. Palat. 577, qui primum Dionysianæ collectionis fetum exhibet, ut explicabimus part. iii, c. 1, § 3, et similiter deest in aliis mss. Italicis collectionibus, quæ hanc primam actionem continent. Omnes hi collectores diversi præ oculis habuerunt latræ hujus synodi gesta, in quibus cum Nicæno symbolo omnes ejusdem canones ex versione antiqua Africana hoc secundo loco erant inserti, ut Aurelius et ceteri Patres præceperant. At transcriptionem eorum declinantes, notationes diversas, quæ eodem recidant, ex suo cujusque arbitrio apposuerant, quæ non actuum ipsius synodi, sed collectorum verba sunt. Melior vero videtur ea annotatio descripta in vetustissima antiquum collectione ms. Vat. Regiæ 1997, quæ paragraphum Daniel notarii his verbis exprimit: *Daniel notarius recitavit: Nicæni concilii fidei professio, vel ejus statuta ita se habent, ut superior lectum est [c] tit. 21 (ubi titulo primo symbolum computatur), et ordine recitavit. Et cum recitaret, Aurelius episcopus dixit: Hæc ita apud nos habentur exemplaria statutorum, quæ tunc Patres nostri de concilio Nicæno secum detulerunt, etc.*, qui est canon hujus plenariæ synodi primus (Tom. II Conc., col. 1260, d). Hæc notatio indicat repetitam fuisse lectionem concilii Nicæni, quod ante lectum fuerat, ac post iteratam ejusmodi lectionem statim Aurelium sua interlocutione canones incluisse. Cæterum notatio Dionysii, quæ additur inserta quæ in concilio Africano promulgata sunt, nihil repugnat. Id enim unum significat, pleraque canones triginta tres mox subjectos ex anterioribus conciliis sumptos ac repetitos fuisse. Interlocutio quidem Aurelii canone primo exposita, statutorum Nicænorum lectionem immediate præcessisse demonstrat, ut patet ex illis: *Hæc ita apud nos habentur exemplaria, etc.*; unde congruentius et clarius in memorato cod. Vat. Regiæ, Dionysiana notatione omissa, legitur: *Et omnes recitavit* (Nicæna

(a) De hac questione vide Observationes in dissert. 5 Quesnelli part. 1, c. 6, n. 20 et seq., tom. II pag. 957.

statuta); et cum recitaret, Aurelius episcopus dixit: *Hæc ita anad nos, etc.*

49. Aurelius præter Nicæna statuta petierat ut recitarentur actisque insererentur et quæ hic salubriter a nostris decessoribus... vel quæ nunc a nobis addita sunt, ut scilicet *communis tractata*, qui ante hanc actionem habitus fuerat (*Ibidem*, col. 1257, d). Duo hic canonum genera nominantur, alii prædecessorum Aurelii, qui repetendi et confirmandi erant; alii hujus concilii proprii, qui in anteriori tractata parati fuerant. Illi porro in triginta tribus prioribus canonibus apud Dionysium continentur. Nam canon quintus, licet aliquibus verbis ab Aurelio propositus, ex duobus canonibus 10 et 15 synodi Carthaginensis sub Crato compactus agnoscitur. Canones vero 2, 5, 4 et 6, usque ad 15, sumpti sunt ex synodo sub Genethio, ubi tamen sola episcoporum proponentium nomina fere mutantur. Porro canones a 14 usque ad 24 ex iussu Aurelii concilio anni 397, aliis quandoque verbis mutatis, derivati fuerunt. Canones tres sequentes eadem ratione excerpti ex concilio anni 401. Canon 28 repetitus ex concilio anni 418, cum parvo addimento in fine, de quo plenius diximus in Observationibus ad dissertat. 5 Quesnelli part. 1. c. 6, n. 27. Quinque ultimi canones cum in nulla anteriori synodo reperiantur, illi sunt hujus synodi proprii, qui nunc, id est in hac ipsa synodo, *communis tractata* constituti fuerunt.

50. Isidori collectio hæc primam actionem referens sub titulo *Concilii Carthaginensis vi*, solas interlocutiones Patrum canonibus præmissas describit ac in decem capitula distribuit (*Tom. II Conc., col. 443*). His autem tria alia capitula adjicit, ut ex editione Merlini ac ex nostris nunc didicimus. Nam cap. 11 describitur Africanorum epistola ad Bonifacium; cap. 12 referuntur duæ epistolæ Attici Constantinopolitani et Cyrilli Alexandrini ad Africanos cum Nicænis canonibus, quæ Latine redditæ a Philone et Evaristo Aulianis in Africam miserat; et cap. 15 Africanorum litteræ leguntur ad Cælestinum pontificem. Hæc vero tria capitula, etiam ad primam actionem reipsum non pertinent, licet tamen antecedentibus capitulis primæ actionis proprie subnecta fuerunt, quia controversiæ in ipsa actione discussæ de canonibus Sirdicensibus seu Nicænis prosecutionem designant.

51. Cum porro hæc Isidori collectio omittat laudatos canones triginta tres, iidemque etiam desint in concilio Africano, quod separatim a Dionysii collectione editum, omnia Africana concilia sub Aurelio continere videtur, iidem canones apud nonnullis in suspicionem veniunt (*Ibid.* col. 498). At auctorem collectionis ab Isidoro receptæ hos canones habuisse et adhibuisse ex antea discussis manifestum est. Nam concilio Carthaginensi et sub Genethio plures canones ex hac synodo anni 419 adeo evidenter inserunt, ut Aurelii, Alypii, aliorumque episcoporum nomina hujus synodi propria retinuerit, quæ a germana Genethii synodo absunt. Similiter in concilio Carthaginensi in anni 397, aliquot canones retulit, non cum lectionibus ejusdem concilii propriis, sed cum illis quas invenit in synodo anni 419, quemadmodum patet inter cætera ex canone 47, de Scripturis canonicis. Vide supra § 5, n. 45. Tandem canonem 31 hujus synodi proprium descripsit inter canones concilii anni 397, c. 49. Ipsa igitur Isidori collectio hos canones recipit; et solum a synodo anni 419 [ci] perperam separatis aliorum distinxit. Vulgatum vero concilium Africanum cum non aliud sit quam segmentum ex collectione Dionysii, contra ipsam Dionysii integram collectionem nihil movere potest. Quæ in re observandum est, Dionysium quidem omnes Africanos canones una continuata numerorum serie descripsisse usque ad can. 138. Hanc seriem probat purus Dionysianus codex Vat. 5845, eandemque confirmat etiam Græca translatio ex

A eundem Dionysio, quæ *Codex canonum Ecclesiæ Africanæ* vulgo appellatur. At in posterioribus codicibus, qui Hadrianæ collectionis nomine donantur, iidem Africani canones in duplicem numerorum seriem dispersi inveniuntur. Prima series recenset canones triginta tres, posterior cæteros 105. Cresconius, qui unum Dionysii collectionem adhibuit, hanc bipartitam numerorum seriem in suo quoque codice reperit: ex quo ea divisio Hadriano anterior perspicitur. Qui vero edderunt vulgatum concilium Africanum, priori serie omissa, secundam tantum exhibuere ex editione Moguntina anni 1525, in qua Dionysio-Hadriana collectio minus accurate, et alicui etiam quantum ad hanc secundam seriem perturbata impressa fuit. Hinc igitur nihil præiudicii creari potest canonibus triginta tribus, quos idem Cresconius distincte allegat. Hos quoque præter Dionysium luculentissime vindicant tres memorate antiquissimæ collectiones Italica, quæ cum ex diversa eorumdem canonum divisione in canones quadraginta, ac ex notioribus lectionibus diversam et præstantiorem originem præferant, eosdem canones inter documenta juris canonici veteris ex ipsis collectionibus imprimendos censimus. Sed age jam synodi descriptionem prosequamur.

52. Post constitutos canones 35, recitata fuerunt gesta et canones anteriorum conciliorum sub Aurelio, quæ scilicet celebrata fuerant ab anno 393 ad annum 418. Hæc omnia actis erant inserta. At Dionysius, dum alios canones suo loco omisit, quia alibi erant repetiti; alios etiam nullibi ab eo productos, inconsiderate præterivit, ut colligere est ex iis quæ de singularum synodorum canonibus antea notavimus. Quosdam præterea non iisdem verbis retulit, quibus in hujus synodi gestis erant descripta; sed compendio ea referere, lectores ad ipsa gesta remisit.

53. Secunda actio habita in kal. Junias in secretario basilicæ Restitutæ apud Dionysium incipit post canonem 127 Codicis Africani. Sex canones continet (*Tom. II Conc., col. 1549, c*). Hos Isidori collectio adjuvat concilio Carthaginensi vi; cumque ex duobus canonibus quintum et sextum, seu 152 et 153 Codicis Afric. unum conficiat, hujus concilii canones apud ipsum Isidoro sunt quinque. Ferrandus, qui primæ actionis canones nullibi laudat, non negligit istos actionis secundæ. Hos propriis numeris ita designat, ac si in suo codice hæc actio separata synodus esset. Propositum hujus actionis loco primi tituli seu canonis in ejus codice recensitum liquet ex ipsius Breviatione num. 199, ubi *tit. 2* canonem primum designat, qui in Cod. Afr. habetur c. 128, num. 196; *tit. 3*, citat secundum canonem in eodem Cod. Afr. descriptum c. 129, et similiter num. 197, *titulus 4* respondet canoni 130 Cod. Afric. Dum vero num. 73 allegat *titulo 2* canonem 132 Codicis Africani, error ex præmissa exteriorum serie in numero 2 manifestus est, ac emendandum *tit. 6*.

54. Addit Dionysius canone 134 Codicis Africani epistolam Africanorum Patrum ad Bonifacium, quam altero post secundam actionem die exarata fuit (*Tom. II Conc., col. 1356, b*). Cum porro hæc in epistola iidem Patres de sinceris Nicænorum canonum exemplaribus inquirendis egerint, in hanc vero rem luocentium presbyterum ad Cyrillum Alexandrinum, et Marcellum subdiaconum ad Atticum Constantinopolitanum direxerint, Dionysius c. 135 et 136 subiicit istorum episcoporum litteras, quibus ad Africanos Nicænorum canonum exemplari ex sua ejusque Ecclesiæ scriptis educta et Latino reddita per eosdem legatos transmissere. Hæc exemplaria vi kal. Decembris ejusdem anni 419 ad laudatum Bonifacium missa fuere: Sola versio a Philone et Evaristo Constantinopolitanis lucubrata superest. In primo Dionysii feto, quem nacti sumus in ms. Vat. Palæ. 577, et Nicænum symbolum et canones hujus versionis describuntur. At idem Dionysius secundis curis quæ in ms.

Val. 5845, et in vulgato Codice Ecclesie Africanae exhibentur, prætermisissis canonibus solum Nicænam [cui] symbolum ejusdem interpretationis præbuit c. 137. Apud Isidorum vero leguntur soli canones quos in concilio Carthaginiensi, uti appollat, sexto post Attici epistolam retulit: professio enim fidei Nicænae, quam paulo ante ibidem dedit, non hujus versionis est, sed antiquæ Africanae, de qua vide quæ diximus cap. 2. § 1.

55. Tres antiquissimæ Italicæ collectiones, quas antea memoravimus, post Africanorum litteras ad Bonifacium pro laudatis Attici et Cyrilli epistolis ad Africanos hanc notationem præferunt: *Incipit epistola Attici episcopi Ecclesie Constantinopolitane ad Bonifacium urbis Romæ episcopum, data cum exemplariis Nicæni concilii de Græco in Latino translatis a beatissimis Cyrillo et Attico episcopis Alexandrinæ et Constantinopolitane Ecclesie, et directis per Innocentium presbyterum suum et Asellum (lege Marcellum) subdiaconum Ecclesie Carthaginensis, ut superius recitatum est. Fides Nicæni concilii in titulis 20. Epistola vero ita continetur: Atticus Episcopus Ecclesie Constantinopolitane sancto fratri Bonifacio urbis Romæ episcopo salutem. Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu et subscriptos a me. Dein formatarum scribendarum formula subjungitur, quæ cap. 63 collectionis hoc tomo subjiciendæ describitur. Atticus non ad Bonifacium, sed ad Africanos scripsit. Cum vero hi a Cyrillo et Attico Nicæna exemplaria sub stipulatione litterarum suarum postularint, ne falsam omnino credamus hanc notationem, quæ cum in tot vetustissimis collectionibus legatur, antiquorem profecto originem astruit, suspicamus ea Attici verba, quæ Nicæni canonibus immediate subnexa traduntur, *Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu et subscriptos a me*, formulam quandam fuisse ab ipso Attico canonibus subjectam, ut *αὐθεντικῶν exempli eorundem canonum ad Africanos transmissi firmaret*: cui quispiam antiquus collector epistolæ formam indidit. In mss. Additionum Dionysii (quæ a Baronio Cresconiana collectio appellantur), nec non in ipsa pervetusta collectione quæ in mss. Barberino 2888 et Val. 1342 hæc Attici verba post synodum Carthaginensem anni 419 in epistolæ formam exhibet, ut nos vidimus, eadem verba post Nicænos canones alia ratione interlocutionem præferente referuntur sic: *Factum est apud Nicæam metropolim Bithyniæ a die xiv kal. Julias, quod tunc usque in diem viii kal. Septembris, Paulino et Juliano cons., qui est apud Græcos xix dies mensis eorum Desii secundus Alexandri anno (lege secundum Alexandri annos) 656. Et alia manu: Atticus episcopus Ecclesie Constantinopolitane dixit: Edidi canones sanctorum Patrum olographa manu a me subscriptos. Amen.* Dein formata subsequitur, quæ in eadem collectione proferetur cap. 63. In hac autem diversa forma, quæ Attici verba per interlocutionem prolucuntur, si delecta verbum dixi, aut grapha ejusdem subscriptione exhibebitur, quæ Nicænos canones ab se transmissos firmavit. *Atticus episcopus Ecclesie Constantinopolitane edidi canones sanctorum Patrum olographa manu a me subscriptos. Amen.* Similiter quidem in ms. cod. 55 capituli Veronensis Aurelii subscriptio subjecta Breviario canonum Hipponensium per interlocutionem proponitur sic: *Aurelius episcopus Carthaginensis dixit: Ha placitis a nobis confirmatis... subscripsi, et ceteri similiter: ubi dixit perperam intrusum fuit. Voces autem olographa manu, quas Atticus adhibuit, antiqua sunt formula qua aliquid propria manu scriptum vel scriptum authenticumque significat. S. Hilarius fragmento 2: *Exemplum epistolæ, inquit, quam post renuntiationem Orientalium, Athanasium reum non esse in urbe Roma olographa manu Valens perscripsit, et Ursatius subscripsit.* Antiquus auctor commentarii in epist. ad Galatas inter S. Ambrosii opera cap. 6: *Ubi enim olographa manus est, falsum dici non potest.* Julius papa I contra Arianos in epistola ad Orientales**

apud S. Athanasium memorat *ἰσχυρὰ χεῖρα ἀλόγραφον ἀὐθεντικῶν, scriptum ipsius manu authenticum (Atha. Apolog. 2)*. Subscriptio igitur Attici originalis illius ejus verbis exprimitur, cui subjecta fuit formata, de qua plura dicentur in cap. 63 collectionis eodem: ubi etiam videbimus post ipsam formatam appositam fuisse clausam *Explicit canones*, quæ verba confirmant, tum Attici subscriptionem, tum formatam versionem canonum Nicænorum ab eodem Attico ad Africanos missæ fuisse subjectas, ut ejusdem versionis [cui] *αὐθεντικῶν* probarent. Cum vero hujus versionis exemplar hac, ut videtur, Attici subscriptione et formata munitam, ad Bonifacium missum fuerit ab Africanis per Innocentium presbyterum et Marcellum subdiaconum una cum litteris ejusdem Attici et S. Cyrilli, antiquus laudatæ annotationis auctor omissis Attici et Cyrilli litteris et ludicatis tantum canonibus ex Attici subscriptione epistolam proprio arbitrio conlavit, cui præstitit rubricam, in qua titulum in mss. Africanis ante veras Attici et Cyrilli epistolas exhibitum suæ epistolæ aptaturus, multa erroneo traduxit. Verus autem titulus in collectionibus Hispanica et Isidoriana his verbis exprimitur: *Incipiunt scripta ad concilium Africanum Cyrilli Alexandrini episcopi (codex Scorialensis optimus addit et Attici Constantinopolitani episcopi), ubi authentica concilii Nicæni translata de Græco per Innocentium presbyterum transmissa sunt, quæ etiam epistolæ cum eodem concilio Nicæno per memoratum presbyterum Innocentium et Marcellum subdiaconum Ecclesie Carthaginensis, S. Bonifacio episcopo Ecclesie Romane sub die vi kal. Decembris sunt directæ (Tom. II Conc., col. 1362, not. 2)*. Eadem etiam Dionysius refert c. 135 Codicis Africani. Sicuti hunc titulum procul dubio in mss. hujus synodi invenit vel ille auctor, qui eum in memorata annotatione suo modo transversum egit; ita illam subscriptionem Attici, cui epistolæ formam perperam indidit, in iisdem codicibus reperisse dubitari non potest.

56. Post epistolas Cyrilli et Attici, ac post Nicænum symbolum laudatæ versionis Philonis et Evaristi, Dionysius can. 138 Codicis Africani retulit aliam Africanorum epistolam ad Cælestinum, quipæ quæ ad eandem controversiam in synodo anni 419 agitatam pertinet. Eadem de causa hæc pariter epistola addita legitur apud Isidorum in fine concilii Carthaginensis vi. Cum vero hæc litteræ ad aliam posteriorem, seu, ut videbimus, synodum xx spectent, de ea paragrapho sequenti rediit sermo.

§ 9. *De synodis Carthaginensibus xviii, xix et xx, sub Aurelio. De synodo Hippontensi anni 427. Alia synodi provincie Byzacenæ laudatæ a Ferrando. Inter codex canonum Africane Ecclesie quid continere deberet. Observationes in vulgatum Codicem canonum Ecclesie Africane.*

57. Decima octava synodus Carthaginensis sub Aurelio anno 421 celebrata est idibus Junii. Hanc invenimus in uno ms. 55 capituli Veronensis, ex quo inter documenta juris canonici veteris prodibit. Ex proemio discimus, necessitate aliqua, quæ ejusmodi fuerit non explicatur, concilii solemnitate per biennium cessasse, et statuta præcedentium conciliorum fuisse relecta, præsentis concilii paginis inserenda. Hinc quomodo mos confirmatur Africane Ecclesie repetendi anteriora decreta. In manuscripto autem nullo ex anterioribus decretis insertum exhibetur. Solum subjiciuntur canones decem in eodem synodo constituti, qui tamen ex synodo præcedentis anni 419 repetiti fuere, excepto solo quarto canone, qui hujus synodi proprius videtur. Contra annotationes quas eidem synodo subjiciemus.

58. Decimam nonam synodum sub Aurelio laudat concilium Carthaginense anni 525, ejusque canonem recitat (Tom. V Conc., col. 781). Ferrandus eundem canonem allegat num. 31, tit. 3. Nullam aliam hujus synodi notitiam habemus. Quantum ad tempus, ea

collocanda videtur post annum 421, quo synodus xviii habita fuit, et ante annum 425, quo synodus xx celebrata est. Ferrandus num. 47 canonem recolat precipientem, ut episcopi rem Ecclesie sine primatis consilio non vendant, citatque concilii Carthag. tit. 5, concilii Hippon. tit. 9. Cum hic canon non inveniatur inter Hipponensium anni 395, ac titulo 9 Hipponensis Breviarii alius canon recenseatur, ultima allegatione indicatur, ut paulo post annotabimus, concilium Hipponense anni 427. Anterior vero allegatio concilii Carthag. tit. 5, iudicans antequam concilium Carthaginense, congrueret quidem concilio xviii, in quo idem sane casum primatis expresso nomine legitur. Sed cum Ferrandus citet tit. 5, in synodo autem xviii hic canon producat tit. 9, nisi librarius error in numero 5 laterat, alia Carthaginensis synodus [civ] innuitur, qua idem canon titulo 5 repetitus fuit. Is ergo synodo Carthaginensi xix vel xx ascribendus est. Idem Ferrandus num. 53 alium canonem afferens, quo constitutum fuit, ut nullus episcopus, vel presbyter, vel diaconus excommunicatus communicet, laudat concilii Carth. tit. 8 vel 9, ut Cortheleus codex habet, tit. 9. Hic canon legitur quidem in conciliis Carthaginensibus xvii anni 419, et xviii anni 421; ac non tit. 8 vel 9, sed in altero tit. 29, in altero vero tit. 1. legitur tit. 8 vel 9 repetitus credi debet in alterutra synodo xix vel xx, ex quarum altera illum Ferrandus citavit.

59. Synodi Carthaginensis vigesimæ unum canonem competenti recitat concilium sub Bonifacio: Ut nullus ad transmarinam uideat appellare. Hunc Ferrandus num. 143 alium canonem, Ut bis in anno per singulas provincias concilia fiant, citat concilii Carth. tit. 3, hanc synodum xx respicere credimus. Hoc enim decretum in synodis anterioribus usque ad decimam octavam omnino non exstat. Synodo vero xix alius canon ab eodem Ferrando assignatur num. 84 titulo 3. Sola ergo synodus xx, qua desideratur, hunc canonem tit. 3 recepisse potuit. Cum porro ex canone quem abbreviatum retulit Synodus Bonifacii, in hoc concilio xx actum fuerit de appellationibus ad transmarinam, satis verisimile est ab eodem concilio scriptam fuisse etiam epistolam ad Celestinum papam, in qua de appellatione quidem ad transmarinam disputatio est: ac propterea hæc vigesima synodus Carthaginensis habita fuit anno 425 vel 426, quo eam epistolam ad Celestinum missam eruditi ostendunt. Vide inter ceteros P. Constantium tom. I Epistolarum Rom. pontif. col. 1058, not. 6.

60. Ferrandus numeris 34, 35, 38, 47, 54, 95 et 198, aliquot titulos seu canones synodo Hipponiensi tribuit, qui non leguntur inter canones concilii Hipponensis anni 395 nec in istorum Breviario. Alia igitur synodus Hipponensis qua deest admittenda est. Hanc posteriorem fuisse anno 421 item Ferrandus satis indicat, cum num. 47 prius citet concilii Carth. tit. 5, qui titulus (ut vidimus n. 2) competit concilio xix habito post annum 421, deum vero subiecit concilii Hippon. tit. 9, quod ex ipso ordine potest esse deest concilio Carthaginensi xix. Enimvero P. Harulinus duos codices memorat, alterum Petri Pithæi, alterum collegii Parisiensis Societatis Jesu; qui postremus codex epistolam canonum continens, maxime sciendus est, cum nec ex Dionysio, nec ex alia nobis cognita collectione, sed ex iisdem Africanis fontibus, ex quibus Ferrandus notitias synodorum Africae receperit, ut patet ex annotatis § 5, n. 4. In his autem duobus codicibus Hipponense concilium innotuit celebratum anno 427. Sic enim ibidem legitur: *Pierio et Ardabure cons. viii kal. Octobris in basilica Leonina, placuit universo concilio, etc. (Tom. II Conc., col. 1275 not. 4)*, ubi Hipponensis basilica, qua appellabatur Leonina, designatur. Cum autem anno 427, quo Pierius et Ardabures consulatum gerebant, adhuc in vivis esset Aurelius, hæc profecto synodus inter celebratas sub Aurelio referri debet, qua vigesima prima inscribi posse videtur.

A Dico hujus synodi canones a Ferrando allegati num. 34 et 198 ex laudatis codicibus ab Harulino indicantur, eosque repetitos monet ex concilio Carthaginensi anni 419, can. 29 et 30 Codicis Africani. Non vero omnes ejusdem synodi canones a Ferrando laudatos reperimus in alio concilio Carthaginensi anni 421, quod hoc tomo prodibit in lucem. Nam canon a Ferrando allegatus num. 54, tit. 3, qui etiam in Harulini codicibus concilio Hipponensi tribuitur, in synodo anni 421 est canon primus. Duo canones a Ferrando assignantur tit. 5, alter num. 34, alter num. 198. Error in numerum alterius irrepit. Cr- dimus vero in numero 198 corrigendum tit. 4, canonem enim hoc numerum iudicatum congrue subsequitur canonem præcedentem signatum tit. 3, cui sane subiicitur tum in Codice Africano c. 30, tum in synodo anni 421 canone secundo. Porro titulus 5, apud Ferrandum allegatus num. 34, est in eadem synodo anni 421 canone quarto. Alius canon, quem Hipponiensi synodo adjudicat Ferrandus num. 3, tit. 8, habetur in Codice Africano c. 32, et in Concilio anni 421 canone quinto. Canonem novum Hipponiensem, qui in Cod. Afric. legitur c. 35, in tres numeros partitur Ferrandus: num. 95, ubi primam partem laudat; num. 47, [cv] ubi secundam; et num. 38, ubi partem tertiam exprimit. Hic canon in synodo anni 421 duos canones 9 et 10 conficit: ubi animadvertendum est particulam illam a Ferrando indicatam num. 47, *Ut episcopi rem Ecclesie sine primatis consilio non vendant*, in concilio anni 419 c. 33 Codicis Africani his verbis effertur: *Episcops non licet vendere prædæ Ecclesie, ignorante concilio vel presbyteris suis, in quibus primatis nomen non apparet*. Hoc vero nomen in repetendo eodem canone anno 421 vocibus *presbyteris suis* substitutum fuit, ut ex concilio hujus anni a nobis edendo patebit c. 9. Idem decretum similiter renovatum fuit in alia synodo Carthaginensi xix vel xx, tit. 5, ac in Hipponiensi tit. 9, utramque enim synodum Ferrandus laudat eodem numero 47.

C 61. Idem Ferrandus octo alias synodos allegat provincie Byzacenæ: Suffitulentensem num. 2, Thasdritanam num. 76 et 77, Jupensensem num. 26, Macrianeensem num. 11 et 23, Septimunicensem num. 11, 56, 76, 119, 219 et 215; Thensanam num. 61, 76 et 194; Marazanensem seu Maradianensem num. 44, 76, 127 et 220; et Zellensem vel Tiellensem num. 3, 4, 6, 16, 65, 68, 130, 138, 174 et 218. Provinciales synodi omnes videntur. Id sane de Marazanensi evidens est. Hujus enim canon num. 220 allegatus unam Byzacenam provinciam respicit. Illud peculiari observatione dignum est, Ferrandum in his synodis indicandis numerum titulorum seu canonum nunquam designasse. Id autem ipsi in more fuisse videtur, quoties Africanæ synodi non plenariæ, sed provinciales essent, uti animadvertimus accidisse etiam synodo provinciali Carthaginensi anni 409. Quæ animadvertio plane confirmat cæteras synodos Africanas, etiam Milevitana et Hipponiensiensem anni 427, quas cum titulorum numeris Ferrandus laudat, plenarias fuisse. Hæc autem concilia Byzacena repetunt identidem eundem canonem more Africano, ut præsertim liquet ex Ferrandi numero 76, ubi idem decretum quatuor synodis Byzacenis tribuitur. Cum ab eodem Ferrando allegatur synodus Zellenensis vel Tiellensis, quæ ab aliis Siricii seu Teleptensis vocatur, fere additur *ex Siricii epistolæ*, eo quod canones spectent ad duas epistolas hujus pontificis, quæ in eadem synodo lectæ ac gestis insertæ fuerant. Illius concilii Zellenensis pars nobis conservata in collectionibus Gallicanis, unam tantum Siricii epistolam exhibet. Quæ vero præterea Ferrandus ex eadem synodo vel ex altera Siricii epistolæ commemorat, recenselimus in Observationibus ad Quenelli dissertationem 15, de synodo Teleptensi. Ex præfatione huic synodo præfixa ipsius tempus liquet, minime annus 418. Num vero ad idem circiter tempus alia memorata synodi Byzacenæ pertineant,

non vero, ut illi opinantur, ad posteriorem aetatem referendae sint, cum nihil ex ipsis supersit nisi quidam canonum a Ferrando memorati (*T. III Concil., col. 464*), quos diligenter collegit Baluzius, desiniri nequit. Cum post Vandalorum irruptionem Africa nimium vexata fuerit, tanta Byzacenarum synodorum frequentia, quae pacificum tempus effragiat, aeo antiorini tribuenda videtur. Quod si adhuc sub Vandalis synodus Carthaginensis anni 525 celebrata fuit, praefatio ejusdem synodi satis indicat, antiquam reliquias conciliorum consuetudinem reparata libertate, quam Hildericus referunt Victor Tunonensis in Chronico, et auctor Vitae S. Fulgentii cap. 28. In eadem praefatione quidam episcopus cuius nomen desideratur, Bonifacium antistitem Carthaginensem his verbis alloquitur: *Imple, quaesumus, diligenter ministerii tui partes, ut Ecclesiae Africanae generalis utilitas sanctorumque canonum vigor iterum reflorescat: et quod beatus memoriae Aurelius hujus urbis antistes instituit, tua nunc beatitudo restituit. Te enim Dominus ei constituit successorem honoris, libertatis et pacis.* Haec prolectio innuit jam inde ab Aurelii morte cogendarum synodorum facultatem desiisse; ac propterea laudata synodi Byzacena Aurelii tempore celebrata videntur. Synodum quidem Thusdritanam ante Zellensem anni 418 coactam fuisse indicant illa Vincentii et Fortuniani in proemio synodi Zellenensis: *Etiam cum Thusdrum fuissetis, sicut mecum recollit memorialis auditio vestra, et epistolas sanctae memoriae Siricii sedis apostolicae episcopi dederamus recitandas, etc.*, quae concilium Thusdri paulo ante celebratum significant. Mirum videri potest, tot Byzacena provinciae synodus a Ferrando laudari, nihil vero eum indicare de [cvi] conciliis quae in aliis Africae provinciis, ac praesertim in Numidia, Augustini, Atypii, ac Possidii zelo enucta fuisse dubitare non licet. Id autem eo referendum credimus, quia in perturbacionibus Vandalicis, quibus tota Africa depopolata fuit, perierunt vel fuerunt dispersi synodici caeterarum provinciarum codices, soliusque Byzacena provinciae synodi in Ferrandi manus venire.

62. Ex hactenus disputatis patet quinam canonum et quae concilia continentur in Codice, seu in his edicibus canonum Ecclesiae Africanae qui sexto saeculo Ferrando Carthaginensis Ecclesiae diacono, ac in Synodo Bonifacii anni 525 usui fuerunt. Praeter duplicem versionem synodi Nicenae, aliam nimirum antiquissimam a Caeciliano, aliam recentiorem ab Attico Constantinopolitano acceptam, complectebantur etiam synodus Grati atque Genethii, integrum concilium Hipponense anni 393, ex quo duo integri canonum in Bonifacii Synodo recitantur; praeterea viginti alios synodus sub Aurelio, aliam Hipponensem anni 427, et nonnullas etiam provinciae Byzacena. Integer Codex canonum Ecclesiae Africanae has omnes synodos complecti deberet. Quae ex Africani canonibus dedit Dionysius Exiguus, sumpta fuerunt ex synodo xvii, sub Aurelio celebrata anno 419, in qua anteriores ipsius synodi cum suis gestis repetitae et insertae fuere a concilio Hipponensi anni 393, usque ad xvi, anni 418. At praeterquam quod omissa fuerunt concilia anteriora Aurelio, posteriora vero nondum celebrata referri non poterant; Dionysius in recensendis in ipsis synodis, quae gestis concilii anni 419 erant insertae, easi plurima descripsit integra, repetitionem tamen canonum Africanis familiarem vitatus, aliquos canones semel propositos, ubi ubi erant repetiti, praeteriit, alios quandoque inconsultate transiit, quaedam compendio retulit, in aliis ad gesta lectorem remisit, ut ex antea annotatis manifestum est, fusque etiam animadvertit P. Constantinus in praefatione ad tom. I Epistoliarum Romanorum pontificum pag. xciv et seqq. Hoc vero Dionysii opus Graece redditum fuit et in Graecae collectiones tractatum aliquanto ante synodum Trullanam habitam anno 692, quae c. 2 inter Graeci codicis canones Carthaginenses recenset.

63. Haec autem idcirco notanda censuimus, ut palam fiat quam perperam huc Graecae Africanorum canonum interpretationi Christophorus Justellus generalem titulum praefixerit: *Codex canonum Ecclesiae Africanae*, cum ne omnia quidem gesta inserta concilio Carthaginensi anni 419 exacte continent. Illo quidem Graecam versionem ex collectione Graeca canonum a Titio edita excerpuit, ac ex codicibus Regio et Palatino variantes lectiones adiecit, uti testatur in notis pag. 418. Textum vero Latinum sumpsit ex ipsa collectione Dionysii, quae in codice Nicolai Fabri continebatur, variantesque addidit ex duobus aliis nris. Thyanus et Bochartiano, qui primos canones triginta tres synodi Carthaginensis anni 419 in quadraginta titulis distributos exhibebant. Titulum vero *Codex canonum Ecclesiae Africanae*, nec Graeca versio, nec isti aut ulli alii Latini codices praeferebant. Nam in collectione Graeca haec inscriptio legitur: *Κανόνες τῶν ἐν Καρχηδονίᾳ συνελθόντων διακόνων δέκα καὶ ἑπτὰ ἔτην καὶ μιστοῦ Πατρῶν*: *Canones ducentorum et xvii sanctorum Patrum qui Carthagine congregati sunt.* In Latina vero Dionysii textu apud ipsum Justellum: *Synodus apud Carthagem Africanorum, quae constituit canones 138.* Idem Dionysius in epistola nuncupatoria ad Stephanum episcopum Salonitanum, non *Codices canonum*, sed *Statuta concilii Africani* se datatum recepit. Haec ad illustrandos canones et concilia Africae uberius disputanda fuerunt.

[cvi] CAPUT IV.

De collectione canonum vetustissima omnium detecta in ms. Vaticano Reginae 1997. De synodis sub Symmacho celebratis. Tempus igitur synodi Paenariae. Duae epistolae formatae ex eodem codice editae.

4. Nunc disputaturi de collectionibus quae vel sunt antiquiores collectione Dionysii, vel ex fontibus a Dionysio diversis prodeunt, illud praemonemus, nonnullas quidem Dionysii particulas in quibusdam collectionibus haec secunda parte afferendis inveniri. Cum vero totas ipsarum collectionum et documentorum quae in eis continentur complexus ex aliis non Dionysianis fontibus dimanet, eas Dionysii particulas non ab auctoribus earumdem collectionum inditas, sed posteriori manu plerumque insertas putamus. Postiores enim librarii vetustum codicem exseribentes, aliqua ex arbitrio quandoque mutare, addere ac inserere non dubitarunt, quae collectorum tribuenda non sunt. Additamentorum quidem indicia in nostris collectionibus non desunt. Alia enim initio, alia sub finem affixa inveniuntur. Quaedam etiam lectiones in versionibus Graecorum canonum ex Dionysiana sumptae, intrusae sunt interpretationi ex Gr. Praesca, quae collectionis auctor ab initio descripserat. Collectionum origo non ex his insertis et additis particulis, sed ex documentorum ratione, ordine, atque complexu dijudicanda est: nec dubitare licet quin collectiones quae ex ipso complexu cum Dionysiana non conveniunt, aliam a Dionysio originem habent. Hujus quidem diversae originis in collectionibus haec secunda parte recensendis aperta argumenta apperunt. Versiones Graecorum canonum a Dionysiana diacurrant. Non pauca documenta in eisdem leguntur quae in Dionysio desiderantur. Ea ipsa quae Dionysiana collectioni communia sunt, non solum in illis alio ordine, alia divisione, aliisque titulis atque annotationibus, verum etiam aliis et nonnunquam melioribus lectionibus proferuntur. Quaedam particulae a Dionysio omissae in ipsis conservatae fuerunt, atque non pauca in ipsarum descriptione a nobis indicantur, quae non tam earum collectionum discrimen a Dionysiana, quam praestantiam commendabunt. Has porro collectiones in duas classes distinguimus. Aliae enim generales sunt, canonesque conciliorum ac decretales Romanorum pontificum simul complectuntur; aliae vero solas decretales ad certam fere causam pertinentes exhibent.

2. Inter primi generis collectiones omnium vetustissimam detestimus in ms. Vat. Regius 1997, recentiora enim ipsius documenta sunt tres synodi sub Symmacho. Cum porro post primam synodum ejusdem pontificis celebratam anno 499 subiciatur catalogus Romanorum presulum, in eadem synodo desinit videtur prima collectio: eaque fortassis digesta fuit antequam haberentur duae aliae ejusdem pontificis synodi, quae praefixo Romanorum antistitum catalogo desinente in Hormida Symmachii successore, posteriori auditum accersere. Codex quadratae et est formae, ac singulae paginae in duas columnas distinctae. Character est antiquus celer, quem Lanobardicum vulgo appellant. Quaedam additamenta idem codex subinde recepit, quorum alia pauca expressa sunt eodem antiquo characterē, alia vero recentiori, sed vetusti, ut ex sequentibus constabit. Hujus collectionis praestantiam ipsa monumenta demonstrant. In prima enim collectione, nihil supposititium deprehenditur. Quaedam praeterea aliunde ignota documenta in hac una collectione conservata videntur. Synodi Graecae sunt ex prisca versione. Sola Nicæna interpretationem praefert peculiarem, quam inter ineditas versiones hoc tomo edemus. Sardicensis canonibus cum Nicænae continuis numerorum serio copulantur, ac Nicænae nomine inscripti exhibentur. Alia peculiariter suo loco notabuntur. Italicam vero esse hanc collectionem ex eo colligimus, quia jam inde a decimo saeculo hic codex, qui postea transiit in bibliothecam S. Silvestri de Nonantula, pertinet ad ecclesiam Theatinam, ut indicat epistola formata Theatuli episcopi, quam [cuius] recentiori characterē in prima pagina codicis descriptam, in fine hujus capi in appendimus.

3. Initium hujus roll e ionis sumitur a canonibus Ancyrensis, Neocaesariensis, Gangrensis, et Antiochenis versionibus Priscæ, quibus singulae tabulae capitulorum praemittitur. Nihil deesse initio palam fit ex eo quod primæ character habet pag. 1 tergo hoc titulo: *In nomine Domini. Incipit tituli canonum Ancyrensis.* Hac praestantissima collectione utiliter usi sumus in eadem versione Priscæ. Post canones Antiochenos describuntur *Responsa et constitutiones quae apud Carthaginensium acta sunt.* h. e. synodus Carthaginensis anni 419, habita VIII kal. Junias, distincta in canones 40, quos dabimus inter documenta juris canonici veteris n. 1. Subducitur Africanorum litterarum ad Bonifacium cum bae epigraphæ: *Incipit epistola ab omni concilio supra scriptum a Bonifacio urbis Romae episcopo* (leg. *ab omni concilio supra scripto ad Bonifacium urbis Romae episcopum*) *rescripta, et cum gestis quae, ibidem apud Carthaginensium confecta, per Faustinum episcopum et Philippum et Asellum presbyterum directæ* (Tom. II Conc. col. 1356, c). Incipit autem epistola *Quoniam Domino placuit, etc.*, ut legitur in Codice Africano c. 134. Sequitur *Epistola ad c. episcopi Ecclesiae Constantinopolitanae ad Bonifacium, etc.*, cum forma: *arum formulis, de quibus supra diximus cap. 3, § 8, n. 9.* Tum epistola Aurelii et aliorum Afrorum ad Coelestinum: *Optationes, siquidem admodum sanctitas tua de adventu Aperiit, etc.* Vide Cml. Afric. cap. 138. Subjiciuntur canonibus Chalcedonenses, et deinde Constantinopolitani ex prisca versione, de quibus confer editionem nostram ejusdem versionis. Canonibus conciliorum claudunt Nicæni et Sardicensis cum Nicænis juncti, eodemque Nicænae titulo inscripti: qui omnes dividuntur in canones 46. Interpretatio Nicænae non est, ut in cæteris Graecis canonibus, Priscæ, sed alia vetustissima haecenus ignota, quam ex hoc codice post Priscam edimus. Vide adnotationem eidem praefixam, ubi quae in ea versione sunt maxime observanda annotabimus. Cum noster collector praeter Nicænos, quo ex peculiari antiquissima et, ut videtur, Italica interpretatione recepit, in aliis Graecis canonibus Priscæ versione usus sit, Laedonicos canones idcirco omisit, quia eos in eadem versione

A nequaquam invenit. Lege supra cap. 2, § 3, n. 17.

4. Quantum ad constituta Romanorum pontificum, quae canonibus subnectuntur, primo describitur epistola Siricii ad Hierium Tarracensem, quam in collectione hoc tomo impressa profertur cap. 29; tum epistola Leonis ad Rusticum Narbonensem hujus inquisitionibus, quae apud Dionysium de Ideantur. Est in nostra editione epistola 167. Alia ejusdem pontificis ad Africanos editionis decurrit, nobis epist. 12, tom. I, col. 669. Alia ad Flavianum nobis epist. 28. Item ad Torribium epist. 15. Item ad Siculos epist. 16. Item ad Nicetam epist. 159. Item Innocentii I epistola ad Victorium Rothomagensem, in nostra collectione cap. 24, Coelestinum ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias constitutos, ibidem cap. 35: *Statuta S. Gelasii episcopi ad episcopos per universas provincias constitutos*, ibidem cap. 58: *Gesta de nomine Acacii*. Incipiunt: *In causa fidei christianae, cui ab exordio sui nunquam defuisse probantur intimi*, etc. Est plenior historia, quam ex Virdunensi codice edidit Sirmundus, et ex eo legitur tom. V Conciliorum Veneto editionis col. 173; brevior autem invenitur in nostra collectione cap. 45, in quod vide anno. 1. Insuper epistola Hieronymi ad Evagelium presbyterum: *Legimus in Esata, etc.*, uti habetur tom. I Operum S. Hieronymi editionis Veron. epist. 146 al. 85. Subducuntur epistolae Innocentii ad Exuperium Tolosanum episcopum in nostra collectione cap. 21, ejusdem ad Rufam et cæteros episcopos Macedones, ibi tom cap. 22. Zosimi ad Eusebium episcopum Salonitanum, ibidem cap. 52. Coelestini ad episcopos Apuliae et Calabriae, ibidem cap. 56. Bonifacii ad Honorium Augustum, *Ecclesiae mæ, cui Deus noster, etc.*, uti tom. III Concil. col. 431. Rescriptum Honorii ad eundem pontificem, *Scripta beatus tuis tuis, etc.*, ibidem col. 436. Glycerii imperatoris lex Novellis addenda, et edictum Himerionis praefecti praetorio contra simoniacos, quae publici juris facimus inter documenta juris canonici veteris n. 6. Epistola Leonis papae ad episcopum Aquileiensem, nobis epist. 4; ejusdem ad [cix] Septimum episcopum, in nostra editione epist. 2. Concilium Romanum sub Symmacho anno 499. Incipit: *Post consulatum Paulini v. c. sub die kalendaram Martii in basilica B. Petri apostoli*. Praemittuntur episcoporum nomina, et cætera sequuntur cum ipso Joannis diaconi libello ad Symmachum, ut ex ms. quondam Nicolai Fabri, nunc autem Colbertino 1463, vulgavit Baluzius. Vide t. V Concil. col. 446 et seq. Hic desinere videtur primigenia collectio.

5. Subducitur catalogus Romanorum pontificum usque ad Hormidam, cui assignantur anni ix, dies xviii. Hinc post Hormidam mortem sequuntur additamenta accersere. Constitutum Symmachii de rebus Ecclesiae conservandis. Est alia synodus anni 502, quae exstat eodem tom. V, col. 671. *Præcepta* (leg. *præceptio*) regis in missa ad synodum. Incipit: *Præceptio quae missa est per Germanum et Carosum episcopos, etc.*, data vi idus Augusti, *Ruffo Magno Fausto Avieno v. c. cons.*, ibidem col. 463, ubi tamen vulgati titulum cum numeralibus nominibus in omittunt. *Præceptio* (leg. *præceptio*) regis in missa ad synodum *Fl. Theodoricus rex universis episcopis ad synodum convocatis, etc.*, data vi kal. Septembris, *Ruffo Avieno Fausto v. c. cons.*; non *Ruffo*, ut in vulgatis conciliis perperam legitur, ibid. col. 464. Præceptiones III et IV duas alias anteriores praesumunt, quae ideo fortassis fuerunt praetermissae, quia illae tantum quae ad sequentem celeberrimam synodum pertinent, cum ejusdem synodi gestis inventae fuerunt. *Relatio episcoporum ad regem. Agimus Deo gratias, etc.*, ibidem col. 465. *Præceptio regis. Theodoricus rex universis episcopis ad synodum convocatis. Decernat quidem, etc.*, data sub die kal. Octobris, ibi col. 466. In vulgatis ex laudato ms. Colbertino 1863 subducitur: *Synodus ecclesiastica vir spectabilis anagnosticus regis. Primum salutandi episcopi, etc.*; ac in fine, aut ipsi videntur, aut quos deputemus, legi-

bus esse sequantur culpas: notaturque locus valde corruptus. Correctionem vero indicat noster codex, qui sic habet: *Reg. Ind. Ecl. q̄ Agnastic. Regis. Primum salutandi Episcopi, etc.; ac in fine: aut ipsi vindicant, aut nos deputamus, qui legibus esse sequantur culpas.* Primæ voces tituli abbreviatæ *Reg. Ind.* denotant regium indiculum, id est instructionem a rege datam: sic enim et instructio data legatis ab Hormi da indiculus vocatur eodem tom. V Conciliorum col. 612. Aliud exemplum vide ibi col. 653. Reliqua ejusdem tituli alii peritioris interpretentur. Hæc omnia documenta, quæ ex unico ms. Colbertino eodem ordine edita sunt, aliis in locis ex nostro codice enondari poterunt. Postea sequuntur *Constitutiones episcopo: um in synodo Romano ex præcepto Theodorici, Rufio Magno, Fas to Arseno Coss., x kal. Novembris, synodus apud urbem Romanam, etc.,* ibidem col. 457. Hic consuletus, qui ipsam synodum assignat anno 504, in dubium vocari nequit. Non solum enim legitur in plerisque mss. exemplaribus collectionis Hadrianæ, in omnibus Isidorianis et in laudato Colbertino, verum etiam in Vat. 5845 inter Additiones Dionysii, et in nostra collectione Vat. Reginæ omnium antiquissima, et Symmacho fere cœvæ, quæ præ cæteris auctoritatem maximam facit. Ad id quod idem consuletus notatur et confirmatur etiam in duobus memoratis Theodorici præceptionibus, quæ eodem anno scriptæ ad eandem synodum referuntur.

6. P. Antonius Pagius ad annum 503, n. 2 et seqq., hanc consuletum notam addiditiam esse, et ab aliquo imperito intrusam existimat. Id quidem potuisse accidere in uno documento, et in manuscriptis unius collectionis nemo inficias ibit. At in tribus documentis et in collectionibus diversæ originis, hisque vetustissimis, id ipsum contingisse, omnesque harum collectionum auctores in idem assumptum conspirasse plane est incredibile. Synodum cum hoc consuetu præferunt codices quatuor, seu potius quinque diversæ originis collectionum, quas paulo ante indicavimus. Duæ autem præceptiones Theodorici, quæ ipsam synodum respiciunt, eundem consuletum exhibent in duobus mss. collectionibus, in quibus hactenus inventæ sunt, nimirum in hac nostra Vat. Reginæ, et in alia laudati codicis Colbertini. Deest quidem hic consuletus in codice Sangermanensi collectionis Hadrianæ, quem Pagius opponit, et similiter in Vallicellano A. 5, inter documenta ejusdem collectionis. At Isidorus, qui vetustiori exemplo Hadriano usus est, in eo consuletum invenit: ac præterea [cx] codex Vat. 5845, qui synodus sub Symmacho inter additionem a Dionysiana repræsentat, antequam collectioni Hadrianæ insererentur, eundem consuletum præfert: atque ex his palam fit defectum ipsius consuletus in aliquibus Hadrianis codicibus quæmissioni esse deputandum. Tanta ergo tot codicum et collectionum concordia in eo consuletum notando de anno ejusdem synodi dubitare non sinit. Pagius loco laudato ingerit codices, in quibus hæc synodus *Palmaris* appellata, *quarta* vocatur, et ordine postponitur synodo celebratæ anno 502. At vox *quarta* in quibusdam tantum codicibus signata, in nostro Vaticano Reginæ, in Vat. 5845, nec non in aliis etiam Hadrianis nequaquam apparet. Certe codices qui genuinas synodo sub Symmacho exhibent, tres tantum referunt, nulli quatuor. Quod si quis duas veluti actiones eodem anno 504 jussu regis habitas ante actionem synodi Palmaris, in quibus nihil concludi potuit, quarum altera celebrata fuit (a) in basilica Julii (b) post festivitatem paschalem, altera (c) in basilica Sessoriana (d) sub initium Septembris, pro duabus distinctis synodis habendas existimet, uti sane quæ celebrata fuit in basilica Ses-

soriana (e) *secunda synodus* vocatur in relatione episcoporum ad regem; tum actio tertia, seu synodus Palmaris conacta x kal. Novembris, tertia synodus anni 501 appellari poterit, et relate ad anteriorem synodum anni 499 potest inscribi *synodus quarta.* Ordo vero licet in plerisque mss. hæc synodum postremo loco exhibeat, in Vaticano tamen cod. 5845 diversus est. Nam eadem synodus primo loco ibidem describitur. In aliis vero codicibus duæ synodi annorum 499 et 502, ideoque huic concilio præmitti potuere, quia in his collectionibus canonum præferenda ac simul j. ngendæ visæ sunt synodi quæ disciplinæ canones statuunt: tum vero illa adjiçienda quæ ad Symmachi absolutionem spectat, licet intermedio tempore celebrata fuerit. Obtrudit Pagius Theodorici lectoris testimonium ex libro II Historiæ, ubi hæc leguntur: *Cum vero hujusmodi perturbatio trium annorum* (non vero, ut in vulgata versione, *per tres continuos annos*) *in urbe Roma perreversisset* (post ordinationem S. Symmachi atque Laurentii), *Theodoricus Afer, qui tum Romæ regnabat, quamvis secta esset Arianus, collecta tamen synodo, Symmacho quidem episcopatum Urbis confirmavit, Laurentium vero cujusdam urbi: quæ Nuceria dicitur episcopum constituit. Laurentius tamen haudquaquam quiescit; sed episcopatum Urbis Romæ adhuc ambire non destitit. Quam ob causam eum deponi et in exilium mitti curavit Symmachus; atque hoc modo seditione conscripta est.* Idem autem Pagius in hypothesi quatuor synodorum sub Symmacho, hoc textu indicari putat synodum secundam anni 500, quæ perierit, quæque confirmato episcopatu Symmachi Laurentium Nucernæ Ecclesiæ præfecerit. Palmarem vero synodum, uti patet quartam, affligit anno 503, quo post triennium secundum schisma adversus Symmachum constitutum existimat. Rejcta autem ea secunda synodo, cujus nullum uspiam indicium est, Theodori locus accipi debet de synodo Palmari habita, ut vidimus, anno 501, qua Symmachus Romanus episcopus confirmatus fuit. Ejusdem vero Theodori Græci scriptoris allucinationi tribuendum est, cum sub idem tempus Laurentium Nucernæ Ecclesiæ episcopum constitutum tradit. Id enim factum fuisse statim post judicium Theodorici regis initio anni 499, satis aperte tradit Anastasius Bibliothecarius, qui post descriptum Theodorici judicium, quo factus est præsul Symmachus, addit: *non enim tempore papa Symmachus congregavit synodum, et constituit Laurentium in Nucerna civitate episcopum intuitu misericordie.* Apertius vero id ipsum statuit Anonymus ipsius Laurentii fautor, cujus fragmentum edidit Franciscus Blanchinius, et dein exactius recensit P. Joseph fratris ejus filius in Enarratione pseudo-Athanasiana pag. 104, ex quo cœvæ scriptore licet Symmacho pontifici inferno tota hæc quæstio dirimi potest. Inde enim discimus Symmachum et Laurentium post Anastasii II mortem fuisse [cx] ordinatorum, ortoque hac de causa schismate, utriusque ad Theodoricum perrexisse, ejus judicio Symmachus episcopatu obtinuit, et Laurentius ad gubernandam Ecclesiam Nucernam Campaniæ civitatem... di igitur. Quod si id in synodo factum fuit, ut tradit Anastasius, ipsi synodo kalendæ Martii anni 499 tribuendum est. Sequitur porro anonymus narrans alterum schisma, quod post aliquot annos renovatum fuit. In hoc multa Symmacho objecta refert, ob quæ Theodorici præceptionibus nova synodo conacta, idem pontifex confirmatus fuit. Hæc conveniunt Palmari synodo anni 501. Adit porro non conquiesisse fautores Laurentii (quos quidem ipsam synodum Palmarem impugnasse opusculo inscripto *Adversus Synodum absolutionis incongruæ*, ex Ennodii apologetico manifestum est);

(a) Tom. V Conc. Ven. edit. col. 458, c.

(b) Vide Anonymum postea laudandum apud P. Blanchinium pag. 105.

(c) Tom. V Conc. col. 459, b.

(d) Hæc synodus indicta kalendis Septembris: ibidem col. 463, c.

(e) Ibidem. col. 465, c.

Laurentio autem Romam ingresso, schisma per annos A
circiter quatuor perseverasse, quod tandem præci-
 piente rege, et Laurentio in prædia patricii Festi
 concedente (in exilium inquit Theodorus), prorsus
 extinctum fuit. Vides quam probe omnia conveniant,
 ut ne opus sit concilia multiplicare, et consulum
 Rufii Magi et Faustii Avieni in tam multis vetustissimis
 collectionibus exhibitum, veluti suppositum et in-
 trusum tradere, Palmaremque synodum destrudere
 ab anno 501 ad annum 503. Unum monere restat, nobis
 esse incredibile, eum *Callium Laurentium archipres-*
byterum tituli sanctæ Præsedis, qui subscipit synodo
 anni 499, esse ipsum Laurentium presbyterum qui
 adversus Symmachum episcopus fuerat consecratus.
 Ille pro eunelanda controversia non modicum im-
 plexit et pro vindicando nostro codice, qui eum con-
 sulatum præfert, et suis dicenda fuerit. Nunc autem
 descriptionem ejusdem concilii prosequamur.

7. Post prædicta documenta sub Symmacho sequit-
 ur: *Incipit fides Nicæna*. Est opusculum ineditum
 aliquot paginarum, quod exscribendum curavimus,
 inter anecdota aliquando, si Deo placuerit, divulga-
 tum. Antiquus character codicis concluditur quibus-
 dam stilis S. Silvestri papæ scriptis: *Incipit ca-*
pitulum editum a Silvestro papa, dum recedisset in
synodo cum Constantino Augusto, et simul cum eis re-
sidentibus 178 episcopis, et cum eis 270 presby-
teris, et diaconis 40, etc. Placuit ut nullus laicus ve-
deat clerico crimen ingerere nisi sub idoneos testes; et
alia pauca statuta apocrypha, sed antiqua, quæ huic
collecti ni sincera documenta continui posteriori
manu o imi in fine adjecta, et a nostro librario uno
characte e. descripta, arbitramur.

8. Recentiore autem scriptura adduntur hæc: *Epi-*
stola Gregorii papæ ad Secundinum inclusum: Dile-
ctionis tuæ litteras suscepi, etc. Alia epistola Isidori
 ad Massonem episcopum: *Veniente ad nos famulo*
vestro viro religioso Nicetio, etc. Dein *Ordo de sacris*
ordinibus benedicendis. Hæc a singulis gradibus obser-
vanda sunt tempora, etc. Sunt prælationes et for-
 mæ pro singulis ordinibus. Tandem alio minutiori charac-
 tere leguntur preces seu litanie scriptæ nono sæculo
 vivente Ludovico II et A. gylberga ejus conjug. Hæc
 enim inter cætera ibidem leguntur: *Exaudi, Christe.*
¶ Domino nostro Ludovico a Deo coronato, magno et
pacifico imperatori vi a et victoria. Et post nonnulla:
Exaudi, Christe. ¶ Angelbergæ imperatrici salus et
rita. Cum idem Ludovicus II in Italia regnaret, hæc
collectio confirmatur Italic. Nunc duas epistolas for-
matas in prima codicis pagina recentioris caractere
et descriptas exhibemus, quarum altera cum data sit ab
episcopo Ecclesiæ Theatinæ, codice ad eandem
Ecclesiam pertinuisse significat. Vide quæ de hujus-
modi formatis, quarum forma Nicæno concilio ri-
bitur, animadvertemus annot. 4 in cap. 65 colle-
ctionis edendæ.

Epistola formata.

IN NOM. ΠΑΤΡΗΣ ET ΦΙΛΙΙ ET ΣΠC CΩH. Domino
 sanctissimo atque venerantissimo et a nobis summa D
 cum dilectione nominato illi. episcopo illa provincia
 fra ri in Christo Domino. Ego illi. episcopus servus
 Christi sanctæ illi. Ecclesiæ humilis episcopus veser
 confrater ac devotus orator paciferam transitorie
 vitæ atque futuræ [cxi] in Domino salutem. Cognos-
 cat denique amicitia vestra, quia iste clericus nomine
 illi. noster tonsuratus petit nostræ militaris dimissio-
 riam, sive formatam, ut a vobis ad sacrum ordi-
 nem promoveretur. Propterea nos ejus precibus incli-
 nati, secundum statuta sanctorum Patrum Nicæni
 concilii hæc dimissoriam, sive, ut diximus, forma-
 tam, vestræ fraternitati atque sanctitati emittimus,
 ut eam ad sacerdotii onus consecrare non dubite, is.

et nobis remittatis. Et ut verius credatis ac cognos-
 scatis, litteris Græcis cum eorum numero subter eam
 jussimus juxta præfatum concilium roborari. Bene
 vale in Domino, dilectissimo et amantissimo frater.
 ΠΟCΑ LXXV, LXX, CCI. ΠΑΜΟΑΑΩ Indict. xv, q. Θ xcviii.
 AMHN. I. XLVIII. L. »

Alia.

II. X. A. Celerimo (forte celeberrimo) vati fratique
 sanctissimo et prompto in sapientia cum omni ho-
 nore recolenda, et decorato in omnibus, in Domino
 fideli, et valde doctissimo, seu ab omnibus orthodoxis
 multiplex scientiæ.... gratia decorato.... dilecto in
 Christo Joanni M. speculator sanctæ sedis Ecclesiæ
 Theatinæ episcopus..... Nos de illi. sanctæ sedis
 Ecclesiæ illi. episcopus in Domino Jesu Christo opta-
 mus vobis magnam salutem atque honorem hic et in
 ævum. Propter incommoditatem, quod iter arreptu-
 sum partibus Beneventi, sicut domina Imperatrix per
 suos apices innotuit, ut in ejus servitio allaturi simus,
 quibus jam semper in molestia corporis diutius fati-
 gamur, ad clericos nostræ diocesis sacris ordinibus
 sublimandos insufficientes arbitramur. Idcirco præ-
 sentibus nostræ mediocritatis apicibus exoramus,
 hunc præsentem clericum nostrum Luponem ad gra-
 dum levitarum promoveri, et ad vestram specialiter
 fraternitatem dirigimus. Et ut hoc certius probabili-
 usque credatur, Græca huic elementa paginæ secun-
 dum statuta sanctæ ac magnæ synodi Nicænæ inseri
 præcipimus, videlicet Patris et Filii et Spiritus sancti.
 C Primas litteras ΠΟCΑ, quæ LXX, LXX, CC et pri-
 mum significant numeros. Petri quoque apostolorum
 principi prima littera Π, quæ LXX significat. Nostræ
 quoque mediocritatis primam litteram M, sublimitatis
 vestræ secundam O; ejus qui accipit tertiam II; civi-
 tatis nostræ quartam.... et indict. præsentis anni
 istius xv. Est autem nomen ejus Luponem clericum
 futurus levita. Addidimus etiam xcviii, q. Θ. Per hæc
 G ræca elementa annotantur, AMHN. »

In hac secunda formata, quæ luxatissima et men-
 dosissima est, quasdam voces punctis indicatas omi-
 simus, eo quod sensum non redderent. Alia pauca
 tute emendavimus, uti *M. speculabr* pro eo quod
 scriptum est *inspeculatur*. Episcopi enim nomen, quod
 hoc loco signatur, incipit a littera M, ut sub finem
 ipsius formatæ traditur; facillime amanuensium o-
 ciantia in pro m nonnunquam scribitur. Catalogus epi-
 scoporum Ecclesiæ Theatinæ apud Ughellum cum sit
 imperfectus, hujus episcopi nomen a littera M inci-
 pientem non suggerit. Cum vero remoretur impera-
 trix, quæ in Beneventi partibus versabatur, notetur
 que indictio xv, indicari videtur sive Adelais Otto-
 nis I uxor, sive Theophania conjux Ottonis II, quæ
 aliquoties in iisdem partibus exortere. Etiam enim A-
 ngilberga Ludovici II uxoris ibidem fuerit, indictio
 tamen xv ipsi non congruit. Hinc ergo ille Theatinus
 episcopus M. sub Ottonis I vel II imperio vixit, ac
 Theatinorum episcoporum catalogo adjiiciendus est.

CAPUT V.

De collectione in pervetusto ms. Corbeiensi descripta.

1. Hanc collectionem descriptam in venerandæ an-
 tiquitatis ms. codice Corbeiensi 26, qui a servatur in
 lib. iotheca S. Germani a Pratis Patrum Benedictino-
 rum Parisiensium, subjicimus collectioni Vaticano-
 regie, quam præcedenti capite explicavimus. Utraque

nimirum certum antiquitatis testem præfert catalogum Romanorum pontificum, quem si collectio Vaticana-regis concludit in Hormista, Corioliensi producit ad Vigilium usque. Huius collectionis [cxiii] pluribus in locis memuit P. Sirmonus, qui eadem ide talem usus est. P. Mabilonius in celebri opere de Re diplomatica pag. 356, characteris specimen dedit, ex quo discimus, codicem uncialibus, uti vocant, litteris sine ullo vorum intervallo exaratum, præter notationes aliquot celebri characteris expressas. Plo inrem vero hujus notitiam nobis exhibuit P. Montfaucunus in Bibliotheca hibliothecarum tom. II pag. 1134, ac præsertim P. Constantius in præfatione ad tomum I Episcopatuum Romanorum pontificum num. 61 et sequentibus. Cum ipsam edicem non liceret inspicere, quæ ex his scriptoribus cognoscere potuimus, hic appendimus.

2. Post provinciale, seu provinciarum divisionem cujus Montfaucunus memuit, in fronte ipsius collectionis hæc librarii annotatio legitur: *Qui legis, ora pro me; et cave ne his regulis contrahas, et sententiam istius severitatis vel cænaræ incurras.* Subditur titulus canonum Anquiritanorum, cui subjicitur ea interlocutio Osi, quam deditur part. 1, cap. 4, § 1, ubi cum supposititiam ostendimus. Post ejusmodi interlocutionem sequuntur canones Anquiritani, Neocæsariensis, seu, ut ibidem vocantur, Cæsarienses, atque Gangrensis ex interpretatione antiqua, quam Isidorianam appellant. Inter canonem vero Gangrensem 20 et 21, sive ejusdem synodi clausuram plura inseruntur manifestè librarii vitio interposita, nimirum epistolæ Innocentii ad Decentium, Zosimi ad Hezychum, item Innocentii ad Victorium, ad Exuperium et ad Macedones; Celestini ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias una, et alia ad episcopos per Apuliam et Calabriam constitutos; Leonis quinque ad diversos episcopos, de quibus diximus in præfatione ad eundem epistolam tom. I, § 3, pag. 513. Adduntur preces episcoporum ad imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium: tum Breve statutorum ad Africanam pertinentium, seu Breviarium canonum concilii Hippunensis, quod in collectione hoc tomum edenda legitur cap. 2; ac concilium Telense anni 418, quod ibi em invenies cap. 62. Ad hujus calcem rejicitur synodi Gangrensis conclusio.

3. Dein synodi Nicænæ canones describuntur, in quibus illud maxime notandum est, P. Constantium in admonitione ad epistolam 17 Innocentii num. 4, col. 82^a, scribere: *Concinit et Corbisanus codex medio sæculo* (hoc tempus Carthagensem collectionem, de qua loquimur, ipsam designat) *exaratus, in quo Nicænæ canon ita refertur.* De his qui se cognominant Catharos, id est mundos, si aliquando venerint ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio, ut impositionem manus accipientes, sic in clero permanent. Est versio Dionysii Exigui; ac propterea Nicænæ canones ex ea sumptos agnoscimus, non autem ex Isidoriana, ex qua cæteri Græcarum synodorum canones recepti fuerunt. Subduntur nomina episcoporum qui Nicææ convenerunt. Hunc episcoporum catalogum excipiunt canones synodorum Antiochenæ, Laodicensis, Constantinopolitanæ, Carthaginensis anni 418, Valentiniæ anni 374, et Taurinensis. His subnectuntur epistolæ Innocentii ad Toletanam (seu Toletanam) synodum, Leonis ad episcopos Viennenses, nobis epistolam 40, et Hilari ad Lepidium. Inseruntur præterea canones conciliorum Arlatensis et Epaunensis: mox epistolæ Innocentii ad Rufinum et Eusebium cæterisque Macedones, Symmaci ad Cæsarium Arlatensem, Damasi ad Paulinum Antiochenum, Augustini allocutio ad competentes. Sequuntur nomina episcoporum qui sub Marino convenerunt in synodo Arelatensi, Paulini litteræ ad Faustum, definitio synodi Chalcedonensis, Flaviani ad Leonem papam epistolam, et hujus rescriptum, nobis epistolam 22 et 28.

4. Alia deinde subjiciuntur ejusdem generis documenta, et synodorum plerumque Gallicanarum canonum, quarum exploratam notitiam et ordinem, quo in codice recensentur, nemo prodidit. Solum P. Sirmonus in præfatione ad Concilia Galliarum notavit decem Gallicanas synodos in hac collectione exhiberi, quarum præterea est Aurlianensis v, anni 519. Unde obscurum non est, inquit Constantius, collectionem illam studiosi ejusdem qui in Gallias debebat opus esse. Cui homini, ut videtur, non in animo fuit peculiarem aliquot excerpere canonum codicem, sed ea colligere quotquot invenire possent id genus scripta quæ ad disciplinam regulas pertinerent. Inter hæc documenta [cxiv] celebris est Fulgentii Ferrandi Breviarium canonum, quæ in hoc solo exemplo, ac in alio Troverensi hæctenus inventa est. Unum porro additamentum memoratur a Montfaucuno, quod (teste Sirmone loco laudato) alio recentiori characteris distinguitur, nimirum concilium Parisiense iv, anni 573. Itaque autem documentum Gallicanum Vigilii sævo posterius hæc collectionem in Gallias auctam et Gallicanas confirmat.

CAPUT VI.

De collectione quæ continetur in duobus mss. Lucano 88 et Colbertino 784.

1. Hæc collectio, quam P. Constantius in edendis epistolis Romanorum pontificum, et P. Mansius in Supplemento Conciliorum adhibuerunt, nobis quoque in recedendo Codice canonum ac Prisca editione utilis fuit. Colbertinus codex, quem consulit P. Constantius, ab eodem describitur in sæpe laudata præfatione ad easdem epistolas tom. I, pag. 79. Codicem vero bibliothecæ capituli Lucani quam accuratissime exposuit idem P. Mansius in Commentario de celebri codice sæculo Caroli Magni scripto, quod insertum legitur tom. XLV. Opusculorum P. Calogera pag. 78. Hic codex multa complectitur opera, quæ in aliis mss. separata inveniuntur. Hujus vero loci est sola collectio canonum et decretalium considerare, quæ separatim in memorato ms. Colbertino inveniuntur. In hac uerque codex convenit, et ordinem nonnullorum documentorum excipit, qui in Lucano alicubi perperam mutatus fuit. Antiqui aitem ipsius collectionis patefaciunt documenta, in quibus nihil occurrit aut indicatur quod Glasio recentius sit; nisi excipienda existimus quatuor monumenta apocrypha inferioris recensenda, quæ sub Symmacho coniecta cum P. Constantio credantur. Italicam vero hujus collectionis originem non improbabilius suspicatus est idem P. Constantius pag. 87. Ea enim documenta supposita in Italia confecta, inserta inveniuntur in aliis Italicis collectionibus vel in his externis, quæ ex Italicis collectionibus profecerunt, ut dein explicabimus.

2. Incipit hæc collectio a Nicænæ canonibus versionis, uti vocant, Isidorianæ cum episcoporum catalogo in provinciis distincto. Ista autem canonibus præmittitur præfatio quædam versibus digesta: *Concilium sanctum*, etc., ac annotatio historica: *Cum convenisset sanctum et magnum concilium*, etc., uti easdem invenimus in aliis collectionibus, ac edemus in versione Prisca. Notat P. Mansius, in codice Lucano post canonem de diaconibus, et ante canonem de omittenda genuflexione diebus dominicis atque paschalibus, hæc additionem legi: *Igitur episcopi cum de his omnibus, præter ditinam rerum reverentiam precebat, decrevisserint, sed et de observatione Paschæ antiquum canonem, per quem nulla de reliquo varietas oriretur, Ecclesiis tradidissent; omnibus rite dispositis, Ecclesiarum pax et fides in Orientis atque Occidentis partibus una eademque servata est.* Hæc de ecclesiastica historia necessario credimus inserenda. Hæc additamentum, quod mentionem facit decreti Nicæni de Paschate, Rufini verbis expressum ex libro secundo Hist. c. 6; in aliis quoque codicibus, præsertim collectionum Hispanicæ et Isidorianæ, invenitur

in sine versionis canonum Nicænorum Philonis et Evaristi, ut videre est tom. III Concil. Ven. edit., col. 434, not. 1 et 2. In nostra autem collectione subnectitur canon de diaconibus, quia eidem canonis subiecti a Rufino, qui ultimum canonem de generatione prætermittit.

3. Sequuntur canones synoderum Anquiritanæ, Nœcersiensi, atque Gangreas ex eadem Isidoriana interpretatione. Tum describuntur canones concilii Carthaginensis anni 419, distincti in titulos XL, eodem plane modo et cum iisdem Africanis documentis quæ in collectione Vat. Regiæ recensimus cap. 4. n. 5. Succedunt canones Chalcedonenses et Constantinopolitani non ex Isidoriana, sed ex Prisca versione. Unum peculiare animadvertimus in ms. Lucano, in duobus nimirum canonibus Chalcedonensibus pro Prisca versione, cum obscurior videretur, Dionysi nam substitui. Confer annotationes nostras 50 [cxv] et 53 in cap. 25 ejus collectionis, quam hoc tomo edimus, ubi canones Chalcedonenses ex interpretatione Priscæ inserti leguntur. Aliud notabile imprimis in canonibus Constantinopolitanis observandum est, ipsi scilicet accenseri canonem de *Primitiæ sanctæ Constantinopolitane Ecclesiæ*, qui non ad Constantinopolitanam, sed ad Chalcedonensem synodum pertinet. Quod autem in hæc rem affirmat P. Constantini num. 96, ut in nulla alia collectione inveniri, non subsistit. Id enim proprium versionis Priscæprehendimus tum in e. dice Justelliano, ex quo Prisca edita fuit, tum in duobus aliis collectionibus, quæ æque ac præsens collectio hos canones ex Prisca interpretatione derivarunt, uti sunt collectio ms. Vat. Regiæ, 1997, et alia in duobus codicibus Vat. 4342 ac Barb. 2888. Id autem qua ratione contigerit, explicavimus part. 1, cap. 2, num. 3, et annot. 5 in Constantinopolitanos canones ejusdem Priscæ versionis.

4. Postea referuntur canones Sardicenses, uti eos in Prisca editione vulgavimus; tum Antiocheni ex versione Priscæ. Dein quatuor documenta inseruntur, quæ apocrypha esse nemo nunc ambigit. 1° Silvestri papæ constitutum cum titulo: *Canonem constitutum, gradus vel religio qualiter custodiantur, a Silvestro episcopo urbis Romæ domino Constantino Augusto*. Incipit, *Eodem tempore*, etc., uti apud P. Constantium in Appendice tom. I Epistolarum Rom. pontif. col. 43, et apud Labbeum tom. I Concil. edit. Venet. col. 1579. 2° Gesta Liberii papæ, quorum initium est: *Anno regni Constantini regis*, etc., uti in eadem Appendice col. 89. 3° *Gesta de Xysti purgatione, et Polychroni Jerusalemiani episcopi accusatione*, etc., ibidem col. 147 et tom. IV Concil. col. 507 et 515. 4° Concilium Simplicianum de Marcellino papa, quod laudatis gestis sine ullo titulo subicitur hoc initio: *Liocletiano et Maximiano Augustis cum multi in vita sua*, etc., in laudata Appendice col. 29, et apud Labbeum tom. I, col. 957. Hæc quatuor documenta non multo post Symmachii ævum ab imperito architecto compacta, ut Palmarum synodum multis censuris notatam defenderet, Constantium existimat. Vide citatam præfationem num. 99. Codicis Colbertini ordinem exhibuimus. In ms. autem Lucano, ordo aliquantulum perturbatus librarum, ut videtur, oscitantiaprehenditur, ita tamen ut ipse codex eadem contineat. Hæc enim documenta apocrypha post Chalcedonense concilium inserta sunt. His vero subduntur Sardicensis concilii canones cum synodica ad papam Julium, quæ in Colbertino exemplo una cum aliis libellis fidei paulo ante finem describitur. Postea canones Antiocheni in dedicatione, et Constantinopolitani. Dein codex redit ad ordinem, qui in Colbertino æqualis est.

5. Proferuntur utrobique epistolæ Sirici ad Hieronymum et Himerium episcopum Tarraconensem; Bonifacii ad Hieronymum Augustum, quæ incipit *Ecclesiæ nostræ*, cum ejusdem imperatoris rescripto; Zosimi ad Evaristum seu Eusebium; Celestini episcopis per Viennensem et Narbonensem provincias constituti, item

episcopis Apuliæ et Calabriæ; Innocentii ad Victorium Rothomagensis, alia ad Eusebium Tolosanum, et alia ad Rufum et ceteros episcopos Hærodones, quæ in collectione Vat. Regiæ c. 4 indicavimus, et in collectioe huc tomo edenda invenies. Ex Leonis epistolis quatuor in hac collectione leguntur, prima ad Rusticum Narbonensem cum ejusdem in questionibus, secunda ad Africanus editionis decuriam, tertia ad Amiliensem episcopum, et quarta ad Septimum Altinatem, quæ videsis tom. I nostræ editionis col. 1416, 669, 589 et 594. Hoc loco in ms. Colbertino inseritur fidei adversus Eutychem definitio, quam codex Lucanus antea exhibuit. Præfigitur hæc inscriptio: *Synodus episcopalis Chalcedonensis habitus a quingentis et viginti episcopis contra Eutychem*; et in fine: *Explicit synodus mundanum, id est universale apud Chalcedona*. Sumpta est ex ea versione aut qua, quæ exhibetur in collectione edenda cap. 25, cujus initium est: *Venerabilis totius mundi consensus*, etc. Huic definitioni, teste Constantio, subiecta legitur in eodem codice Colbertino ea Athanasiani symboli pars, quæ catholicam de incarnatione Verbi doctrinam exponit, præmissis annotationibus minio descripta: *Hoc inveni Treveris in uno libro scriptum sic incipiente: Domini nostri Jesu Christi et reliqua. Domini nostri Jesu Christi fideliter credat*. Deinde [cxvi] nigro atramento hæc: *Est ergo fides recta*, etc., usque ad symboli finem, quæ in novissima Athanasii editione prolierauit. Hæc annotatio et symboli pars hujus collectionis proprie non sunt: in exemplo enim Lucano non leguntur. Solum ostendunt codicem Colbertinum in Galliis scriptum fuisse, quo hæc Italica collectio jam pervenerat.

6. In utroque codice legitur Nicænum symbolum, et pars epistolæ Damasi ad Paulinum cum hoc titulo: *Incipit de Nicæna synodo scriptura Damasi ad Paulinum Antiochenæ urbis episcopum. Credimus in unum*, etc., ex versione antiqua usque ad postrema anathematismi verba, *eos anathematizat catholica et apostolica Ecclesia*. Tum eodem orationis contextu additur confessio fidei a Damaso ad Paulinum missa: *Post hoc Nicænum concilium, quod in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, addiderunt de Spiritu Sancto*, etc., uti in collectione edenda c. 55, col. 400. Ex quibus ipsum symbolum Nicænum huic confessioni fidei in ipsa Damasi epistola insertum agnoscimus. Vide in idem caput annot. 11. Tum sequitur *Incipit expositio fidei: Credimus*, etc., uti in eadem collectione cap. 39. Postea, *Incipit de fide catholica: Nos Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, confitemur*, etc., ibidem cap. 37. Dein in ms. Colbertino, *Epistola synodi Sardicensis ad Julium urbis Romæ episcopum*, quæ in Lucano canonibus Sardicensibus subiecta fuit. Tandem in utroque codice, *Incipiunt statuta S. Gelasii papæ. Gelasius episcopus universis episcopis per unamquamque provinciam constitutus*. In vulgatis conciliorum inscribuntur ad *Episcopos per Lucaniam, Brutios, et Siciliam constitutos*. Initium est *Necessaria rerum*, etc., uti in edenda collectione cap. 58. His statutis in ms. Colbertino inseritur ejusdem Gelasii *decretale de libris recipiendis vel non recipiendis*, quod melius in codice Lucano ab eisdem statutis sejungitur. Huic decretali peculiaris et brevis prologus præfigitur, qui in vulgatis Libelli non appareret. *Ad discutendas*, etc., uti legere est apud P. Mansium tom. I Supplementi Conciliorum col. 357. Continet brevissimam ejusdem decreti formam, de qua dicemus cap. 11, § 5. Inter ea vero statuta et hoc decretum idem codex Lucanus aliud Gelasii constitutum exhibet. *Incipiunt constituta S. Gelasii papæ, quæ episcopi in ordinatione sua accipiunt. Papa ill. clero et ordini*, etc., uti tom. V Concil. col. 383, ubi verba *atque medio vespere sabbati* ex eodem codice corrigenda sunt *atque mediana* (id est Dominica quarta Quadragesimæ) *vespere sabbati*. Post *decretale* autem Gelasii in solo codice Lucano duo alia addita leguntur. *Incipiunt dicta Gelasii Papæ. Catechumini*

Latine, etc. Edita sunt a P. Mansio loco allegato. *A* Incipiunt capitula S. Augustini in urbe Roma missa. Si quis rectum in omnibus, etc. Sunt capitula a Labbeo vulgata ex ms. S. Maximini Trevirensis in Appendice concilii Arausiaci II, tom. V Concil., col. 818.

CAPUT VII.

De alia collectione qua conservatur in mss. Barberino 2885 et Vat. 1342.

I. Exactiorem hujus collectionis descriptionem proferre possumus, quia ipsa codices in quibus continetur consulere licuit. Codex Barberinae bibliothecae signatus num. 2885 est forma quadratae, litteris partim majusculis, partim celsibus exaratus. Olim pertinuit, ut videtur, ad monasterium S. Salvatoris de monte Amiato in agro Clusino Etruriae. In vacua enim ipsius codicis pagina 133, posterior antiqua manu transcripti relationem consecrationis ecclesiae ejusdem monasterii anni 1036, qualem ex originali integro ipsius monasterii documento Ughellus edidit in episcopis Cusinis (T. III Ital. sac. col. 625). Ex integro documento diximus; nam in nostro exemplo desideratur catalogus reliquiarum quae in singulis altaribus conditae fuerunt. Forte hic codex unus fuit ex illis quibus Theobaldus episcopus Clusinus sub Ludovico Pio, filio paulo post initium saeculi IX, ditavit monasterium Amiatinum, ut idem Ughellus tradit.

2. Vaticanus codex 1342, qui a Montfauconio (Bibl. Bibl. p. 131) elegantissimus et antiquissimus vocatur, unus ex his esse creditur qui ad veterem bibliothecam Lateranensem spectant. Ex hoc quidem aut ex alio plane simili, cardinalis Densdedit saeculo XI Graecarum praeterim synodorum canones excerptasse videbimus part. 4, c. 14. Litteris majoris et minoris formae utriusque est. Eandem collectionem quam Barberinus continet, sed minus perfectam; aliquot enim paginae tum initio, tum in corpore desunt, earumque loco aliae recentioris, sed vestigiis characteris substituta fuerunt, quae nonnulla documenta ex collectione Dionysio-Hadriana excerpta praefert. Eiusmodi sunt, pag. 39, constitutio papae Hilari data *Basilisco et Hermenrico cons. xvi kal. Decembris*; pag. 42, tria concilia sub Symmacho; pag. 51, epistola Anastasi papae ad Anastasium Augustum, etc. Collectionem quae in hoc codice continetur, *Cresconianam* a cardinali Baronio appellari nonnulli prodiderunt, eo quod documenta quae ille ex *Cresconiana collectione* se edidisse scripsit, in eodem codice descripta inveniantur. Sed falluntur. Nihil enim ex *Cresconio* hic codex exhibet unde haec collectio *Cresconiana* appellari poterit. Hoc autem nomine ille nunquam vocat codicem Vallicellianum A 5, in quo *Cresconii Breviarium* praemittitur; subjicitur autem collectio Hadriana cum A ditionibus Dionysianis, ex quibus Baronius vulgavit ea documenta quorum plerumque, ut videbimus part. 3, c. 3, e nostra hac collectione in eisdem Additionibus Dionysianis traducta fuerant. Hujus quoque collectionis, sicut et praecedentis, documenta desinunt in Gelasio, nihilque habet ex Dionysio, nisi quaedam addimenta excipias, de quibus dicemus. Hinc hujus antiquitas satis aperte colligi potest. Certe cum auctor Dionysianam collectionem non violenter, ex fontibus a Dionysio diversis ipsaque anterioribus profecit.

3. Haec collectio initio praefert tabulam titulorum 90. Cum in prioribus paginis manuscripti Vaticani characteres ceteri et recentiori describantur addititii canonum Chalcedonenses, Gangrenses, et Neocaesarienses, titulorum tabula totius collectionis occurrit pag. 10, cui praefiguntur haec verba: *In nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipiunt constituta quae trecentum decem et octo Patres constituerunt.* Tituli autem 90, in tabula indicati, sic efferuntur.

I. *Canones Apostolorum.*

II. *Canones Niceni.* In corpore autem statim post

tabulam proferunt sine auctoris nomine epistola Dionysii Exilgii ad Stephanum hoc titulo: *Incipit praefatio Canonum Apostolorum.* Dein subduntur canones quinquaginta ex versione ejusdem Dionysii. Hi vero canones apostolorum cum epistola memorata perperam noscuntur inserti: laudata enim inscriptio tabulae praefixa satis aperte innuit, hanc collectionem exordium sumpsisse a canonibus Nicenis, qui non a Dionysio, sed ex vetustiori Prisca interpretatione exhibentur, sicut et caeteri Graecarum synodorum canones vel ex Prisca, vel ex Isidoriana versione, nulli ex Dionysianis derivati sunt. Ex codice Vaticano 1342 hujus collectionis Sirmundus edidit Nicenam canonem *de primatu Ecclesiae Romanae* versionis Priscae, quam in Nicenis canonibus nullus alius codex Vaticanus exhibet.

III. *Incipit quemadmodum formata fieri debet.* In corpore autem habetur: *Factum apud Nicenam metropolim Bithyniae a die xiv kal. Julias, etc., cum epistola formata, ut latius diximus cap. 3, § 8, num. 3.* Haec annotatio *Factum apud Nicenam, etc.,* cum eadem formula formatarium ex hoc fonte repetita fuit in Additionibus Dionysianis, illamque Baronius edidit ex codice Vallicelliano A 5, easdem Additiones continente, quem *Cresconianam* collectionem vocare consuevit.

IV. *Epistola directa ad synodum Romae.* Est epistola apocrypha synodi Nicenae ad S. Silvestrum pontificem.

V. *Epistola Silvestri episcopi ad synodum.* Est responsio item apocrypha ad eandem synodum Nicenam. Haec duae epistolae leguntur tom. II Concil. Venetoe editionis, col. 79 et 80, ac in Appendice tom. I Epistol. Rom. Pontif., col. 52 et 54 editionis P. Constantii, qui optime probat harum auctorem illum ipsum videri qui sub Symmachi avum Si nesciam synodum atque inconcinnam documenta conflavit, quae in antecedenti collectione Lucano-Colbertina invenimus, et in hac pariter descripta paulo post videbimus.

VI. *Canones Silvestri papae.* Hoc titulo non solum exhibetur illud supposititium [cxviii] documentum quod cum viginti canonibus in antecedenti collectione proferuntur hoc titulo: *Canonem Constitutum a Silvestro episcopo;* verum etiam additur aliud item apocryphum constitutum ejusdem pontificis cum canonibus sex, quod legitur apud P. Constantium in memorata Appendice col. 53 ac tom. II Concil. col. 417.

VII. *Canones Ancyranum.* VIII. *Neocaesarienses.* IX. *Gangrenses,* omnes ex antiqua versione quae Isidoriana appellatur.

X, XI, XII et XIII. *Canones concilii Carthaginensis anni 419,* distincti in quadraginta cum iisdem Africanis documentis, quemadmodum leguntur in duobus collectionibus Vat. Reginae et Lucano Colbertina.

XIV. *Item concilium Carthaginense tit. 40.* Hoc est aliud concilium Carthaginense habitum idibus Augusti an. 397, in quo Breviarium canonum Hippo-nensium conditum fuit: ac propterea hoc numero ipsum Breviarium describitur quod in collectione eadem exhibebitur cap. 2.

XV. *Epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium papam Urbis.* Legitur in eadem collectione cap. 6.

XVI. *Rescriptum S. papae Innocentii ad Aurelium episcopum,* ibidem cap. 7.

XVII. *Concilium universale Chalcedone habitum a sexcentis xxx episcopis.* Primo describitur definitio fidelium, dein subjunguntur canones 27 ex Prisca versione, quemadmodum in laudata collectione exhibentur cap. 25.

XVIII. *Canones Constantinopolitani tit. 3,* ex eadem interpretatione Priscae.

XIX. *Canones Sardicenses tit. 21,* uti ipsos inscribitur Priscae editioni.

XXI. *Canones Antiocheni ejusdem Priscæ interpretationis tit. 23.* Animadvertendum hoc loco est, auctorem hujus collectionis ex versione Priscæ hausisse canones Nicænos, Chalcedonenses, Constantinopolitanos et Antiochenos : ex Isidoriana vero Anycranos, Neocæsarienses, Gangrenses et paulo post Laodicænos.

XXI. *Excerpta antistitum quæ recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum tit. 19.*

XXII. *Nestorii blasphemiarum capitula, et Cyrillo Alexandrino episcopo contradicente capitula 12.* Hi duo numeri, qui ex hac collectione transierunt in Additiones Dionysianas, ea complectantur ad Ephesium synodum pertinentia quorum pleraque Baluzius edidit e duobus mss. Vaticano Palat. 234, et Bellovacensi sub titulo : *Actio sexta concilii Ephesini.* Vide tom. IV Concil. edit. Ven. col. 197. Cum porro iidem codices continent opuscula Marii Mercatoris, qui tempore ejusdem concilii floruit, ea ab eodem Latine reddita idem Baluzius existimat. Nonnulla vero, cum in nostra collectione et in Additionibus Dionysii a vulgatis discrepent, hic diligenter notanda sunt. Epigraphæ numeri XXI peculiaris est : *Incipit excerpta antistitum quæ recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesiorum.* Sequitur tabula titulorum 19. I. *De statutis Nicæni concilii observanda.* II. *De Incarnatione Domini nostri Jesu Christi.* III. *De nativitate Christi adversus Arianos.* IV. *De homine Christo perfecto.* V. *De Incarnatione Domini ad clerum Alexandrinum.* VI. *De nativitate Christi, et comparatione figuræ.* VII. *De benedictis Domini et Salvatoris.* VIII. *De humanitate corporis Christi.* IX. *De eo quod Deus homo sit factus.* X. *De omnibus creaturis, quod Dominum comprehendere nesciunt.* XI. *De Christo induto formam servi.* XII. *De nativitate Christi.* XIII. *De auro, et thure, et myrrha.* XIV. *De virginitate Mariæ, et Christi passionis et resurrectionis.* XV. *De libello Karisti presbyteri et aliorum presbyterorum qui a Nestorio decepti fuerant.* XVI. *De symbolo Nestorianorum.* XVII. *De anathematizantibus Nestorium, et omnem hæresim Tessarescodecatitarum, et eos qui non celebrant sanctum Pascha, et Catharos.* XVIII. *De responsis perversis Nestorii.* XIX. *De prædicantibus præter fidem Nicænam in omnibus abjiciendis.* Post hanc tabulam præmium est hujusmodi. *Post consulatum DD. NN. Fl. Theodosii XIII et Fl. Valentini III PP. Augg. xi kal. Augusti, qui dies est secundum Ægyptios Epiphii xxviii, jussu Augustissimorum piissimorumque principum synodus congregata est in Ephesiorum metropoli, et sedentibus cunctis in episcopio reverentissimis et religiosissimis episcopis Memnonis sanctissimis et Deo [cxxx] dilectissimis episcopis Cyrillo Alexandria, agente etiam vicem sanctissimi et religiosissimi episcopi Romanæ Ecclesiæ Celestini, et Juvenalis Hierosolymorum, et Memnone Ephesiorum, et Flaviano Philipporum, agente etiam vicem Rufi sanctissimi Thessalonicensis episcopi, et universis una cum Philippo presbytero apostolicæ sedis Romanæ Ecclesiæ legato. Hoc præmium caret eo episcoporum catalogo qui inseritur in editione Baluzii, nec non in actione primi concilii Chalcedonensis, ubi actio sexta Ephesinæ synodi lecta fuit (Tom. IV Conc., col. 1155). In ms. autem Vat. 5845 inter Additiones Dionysii hoc idem præmium legitur, uti in hac collectione. Solum post nomen Celestini, et ante Juvenalem inseritur et Arcadio episcopo legato, et Projecto episcopo et legato, Juvenali, etc., quæ duorum episcoporum apostolicæ sedis vicem gerentium nomina melius præmittuntur Juvenali et cæteris, quam in mss. Baluzii ad finem catalogi rejiciuntur, quod ab aliis quoque Ephesinis actionibus abhorret.*

Post laudatum præmium subditur : *Hicque cum concessissent, Petrus presbyter Alexandria, et Dionysius primicerius notariorum dixerunt.* Sic pariter legitur in duobus aliis codicibus antiquissimis, uno Justelliano, altero collegii Parisiensis Societatis Jesu, qui memorantur tom. III Concil. col. 1200. At mss. Additionum Dionysii, nec non codices Baluzii melius

omittunt vocem *Dionysius*, et habent ut cætera Ephesina gesta : *Petrus presbyter Alexandria et primicerius notariorum dixit.* Sequitur Petri interdictio. *Sancta et ingens synodus vestra omnem adhibens providentiam, etc., uti apud Baluzium tom. IV Concil., col. 198, d, usque ad illa col. 206, b, et in remissionem mortuorum et vitam æternam.* Variant aliquanto in nostris codicibus sequentia : *Ego Karistus obtuli libellum sicut superius scriptum, anathematizans Nestorium et ejus sequaces, manu mea subscripsi.* Et dein omissa Nestoriani symboli anteriori parte, quæ apud Baluzium legitur, postrema pars tantum hoc initio subjicitur : *Nos vero catholici unum dicimus Filium et Dominum Jesum Christum, etc., a col. 207, b, usque ad illa columnæ 212, b, Hanc manum et commodavit Fl. Palladius, quod præsens literas ne cire.* Hæc omnia in XIX titulus distributa comprehenduntur numero XXI.

Numero autem XXII. *Incipiunt Nestorii blasphemiarum capitula, quibus epistolis ad se missis a sanctis Celestino Romanæ urbis, et Cyrillo Alexandrino episcopis contradixit, et disputatione brevissima resolvendo duodecim capitula fidei, quæ ad se missa fuerant, refellit. Nunc episcopi Cyrilli priora posuimus, quæ Romana Ecclesia approbavit, et posteriora Nestorii ex Græco in Latinum versa, Cyrillus dixit : Si quis non constiterit, etc. Nestorius respondit. Si quis eum, qui est Emmanuel, etc.; ac ita deinceps prodicuntur duodecim celebres Cyrilli anathematismi adversus Nestorium cum sua cujusque responsione seu blasphemiam Nestorii. Hi anathematismi hæc forma qua sua cuique responsio subditur, non exstant in Conciliis. Immo anathematismis Cyrilli editis tum Græce tum Latine ex fontibus diversis, responsiones, seu blasphemias Nestorii ex hac tantum versione quæ in præsentis collectione et in Additionibus Dionysianis conservata est, separatim prodierunt tom. III Concil., col. 971. Post hos anathematismos cum responsionibus descriptos, qui ad actionem vi Ephesinam minime pertinentes, hic inserti fuerunt, codices hujus collectionis cum illis Additionum Dionysii præsequuntur sic : *His igitur recitatis decrevit sancta synodus, etc., uti tom. IV Concil., col. 212, b.* Est decretum concilii Ephesini, quod ibidem post recitatum pseudosymbolum Nestorianum rectius subjicitur. Sed e contra male in eadem editione huic decreto subnectuntur multa testimonia ex Nestorii operibus excerpta, ac tandem sine ulla lionea transitione Ephesinorum Patrum subscriptiones afferuntur. Melius autem in nostris codicibus post ultima memorati decreti verba, *si vero laicus sit, et eum fore anathema, sicut superius dictum est, congrue additur : Et subscripserunt. Cyrillus episcopus Alexandria subscripsi; et reliquæ subscriptiones recensentur, ut in laudata editione col. 216, e, usque ad finem cum eadem clausula : Explicunt episcoporum nomina qui interfuerunt synodo contra Nestorium numero cxxiii.* Hæc præcipue notanda vis sunt. Cæterum in textu non pauca variantes lectiones occurrunt, quæ editoris hæc documenta utilia esse poterunt. Pleraque antiquæ canonum collectionis Latinæ nihil [cxxx] ex Ephesino concilio proferunt. Collectiones Hispanica et Isidoriana, nonnullique codices Hadriani ejusdem concilii titulo exhibent duas Cyrilli epistolas ad Nestorium quæ ipsam synodum præcessere. In hac autem collectione, ac exinde in Additionibus Dionysianis sexta actio ejusdem synodi potior, hæc forma quam descripsimus recepta fuit.*

XXIII. *Epistola imperialis ad Aurelium Carhagenensem episcopum.* Est lex Honorii contra Pelagianos, quæ in collectione hoc tomo edenda producetur cap. 16.

XXIV. *Epistola Aurelii episcopi ad omnes episcopos per Byzacenam provinciam constitutos.* Est ibidem cap. 17.

XXV. *Excerpta de gestis habitis contra Pelagium hæreticum.* Ibidem cap. 18.

- XXVI. *Sacra epistola Constantini (lege Constantii) A* rium: tom. III Concil. col. 905, et apud Constantinum col. 1114.
- XXVII. *Statuta antiqua Orientis tit. 102.* Hæc prohibent inter documenta Juris canonici veteris num. 3, infra col. 655.
- XXVIII. *Epistola decretalis ad Anastasium episcopum Thessalonicensem.* Est Leonis epist. 14, quæ extra proprium locum collocatur tum in hac tabula, tum in corpore. Hoc enim numero describenda erat epistola Siricii ad universos episcopos missa, perpetuam exhibita num. XXXVIII, cui S. Ambrosius alii quoque episcopi respondent epistola sequenti.
- XXIX. *Rescriptum episcoporum atque fratrum.* Est epistola S. Ambrosii aliorumque episcoporum ad Siricium quæ in collectione edenda legitur cap. 51.
- XXX. *Epistola canonica, quam debent adimplere presbyteri, diaconi, subdiaconi.* Est inter documenta Juris canonici num. 4, infra col. 669.
- XXXI. *Concilium Laodicense versionis Isidorianæ.*
- XXXII. *Concilium Carthaginense.* Est illud habitum sub Genethio anno 390. Hubstonus, ex ms. Vat. 1312 hujus collectionis, hoc concilium antea vitiatum suæ integritati restituit, ac ex eodem insertum est tom. II Concil., col. 1243.
- XXXIII. *Epistola B. Clementis Urbis episcopi ad Jacobum fratrem Domini Hierosolymitanum.* Est quidem supposititia, sed antiquitas apud Græcos coniecta, et a Russo latinitate donata. Inserta est etiam veteribus editionibus ad cap. 64.
- XXXIV. *Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis.* Inter documenta profertur num. 5; de quibus consuetudinem edamtionem hisdem documentis præfixam num. 5, infra col. 631.
- XXXV. *Gesta de Liberio apocrypha, de quibus in præcedenti capite num. 4.*
- XXXVI. *Confessio fidei catholica, quam papa Damasus misit ad Paulinum Antiochenum episcopum.*
- XXXVII. *Dilectissimo fratri Paulino Damasus.* Hæc duo documenta leguntur in collectione edenda cap. 55, ubi solum Damasii epistola confessioni fidei præmittitur. Confer annotationem primam in laudatum caput 55, in qua illud observabimus, Cælestinum papam in suo codice legisse prius confessionem fidei, deinde epistolam Damasi, ut in hac nostra collectione describitur. In fine hujus epistolæ additur: *Confessio presbyterorum seu diaconorum Ecclesie CP.* Incipit: *Ego ille CP. Ecclesie diaconus vel presbyter, etc.*, ut in fine memorati capitis 55, infra col. 405. Confer ibidem not. 55.
- XXXVIII. *Epistola papæ Siricii ad universos episcopos missa, quæ in collectione edenda invenitur cap. 50.*
- XXXIX. *Epistola Siricii papæ Himerio episcopo Tarraconensi.* Ibidem cap. 29.
- XL. *Innocentius episcopus Urbis Exuperio episcopo Tolosano.* Ibi cap. 29.
- XLI. *Item ejusdem ad Macedones episcopos.* Ibi cap. 22.
- XLII. *Innocentius Victoris episcopo Rothomagensi.* Ibidem cap. 24.
- [cxxx] XLIII. *Epistola Innocentii papæ ad Decentium episcopum Eugubinum.* Ibi cap. 25.
- XLIV. *Epistola Zosimi papæ Erycio episcopo Solitano, lege Salonitano.* Ibi cap. 32.
- XLV. *Supplicatio papæ Bonifacii ad Honorium, quæ incipit Ecclesie mææ, et rescriptum Honorii ad Bonitacium.* Exstant tom. III Concil. col. 434 et 436.
- XLVI. *Epistola Cælestini papæ universis episcopis.* Habetur in collectione edenda cap. 36.
- XLVII. *Item Cælestini papæ Ecclesie Romanæ data ad synodum in Epheso constitutam.* Edita est tom. III Concil. col. 1145, et tom. IV col. 88, nec non apud P. Constantium tom. I Epist. Rom. pont. col. 1155.
- XLVIII. *Item alia epistola Cælestini papæ ad Nesto-*
- XLIX. *Item alia epistola ejusdem exhortatoria ad Constantinopolitanum clerum et plebem missa: eadem tom. III col. 914, et apud Constantium col. 1151.* Hæc tria documenta ex collectione Cremonensi, id est ex ms. Additionum Dionysii, primum impressa fuerunt a Romanis editoribus Epistolæ Romanorum pontificum, et deinde in Annalibus recusa a cardinali Baronio. Ex hac autem nostra collectione in Additiones Dionysianas, ut videlicet, tractata fuerunt. Inventuntur etiam in ms. antiquæ versionis synodi Ephesinæ, quibus Baluzius et Constantinus usi sunt.
- L. *Cælestinus episcopus universis episcopis per Viennensem provinciam constitutis.* Exstat in collectione edenda cap. 55.
- LI. *Accusatio Xyæti papæ.*
- LII. *De Polichronio Hierosolymitano episcopo.*
- LIII. *Dejectio Marcelini papæ.* Hæc tria documenta supposititia leguntur etiam in collectione præcedenti Lucæno-Colbertina, in qua duo priora in minus copulantur. Vide quæ ibidem diximus num. 4.
- LIV. *Epistola Leonis papæ ad Rusticum.*
- LV. *Rustici inquisitiones et Leonis responsa: in nostra editione epist. 167.*
- LVI. *Leonis epistolæ Siculis, nostræ editionis epist. 16.*
- LVII. *Aquileiensis episcopo. Ibi epist. 1.*
- LVIII. *Africanus epist. 12 editionis decurtata.*
- LIX. *Niceæ Aquileiensis epist. 159.*
- LX. *Himacoro Alexandrino epist. 9.*
- LXI. *Juvenali Hierosolymitano epist. 159.*
- LXII. *Leoni Augusto epist. 145.*
- LXIII. *Maximo Antiorbeno epist. 119.* Additur in corpore epist. 80, ad Anatolium Constantinopolitanum, quæ in tabula omisa fuit. LXIV. *Flavianus Constantinopolitanus epist. 23.*
- LXV. *Flavianus epist. 22, ad Leonem.*
- LXVI. *Leonis ad Eutychem epist. 20.*
- LXVII. *Ad Flavianum Constantinopolitanum epist. 28.*
- LXVIII. *Ad Leonem Augustum epist. 165.*
- LXIX. *Exempla gestorum ubi in Constantinopolitana synodo Eutyches hæreticus damnatus est.*
- LXX. *Subscriptiones Flaviani episcopi, seu universorum episcoporum qui in hujusmodi concilio consederunt.* Quæ his duobus numeris proponuntur, existant in collectione edenda cap. 42.
- LXXI. *Interfectio Protetii episcopi Alexandrini.* Sub hoc titulo profertur hæc oratione narratio quæ edatur in laudata collectione cap. 43, infra col. 308.
- LXXII. *Epistola Simplicii episcopi ad Acacium.* Ibidem cap. 44.
- LXXIII. *Exemplum epistolæ quam misit Acacius ad Simplicium episcopum.* Ibi cap. 45.
- LXXIV. *Felicis papæ ad Zenonem Augustum.* Exstat tom. V Concil., col. 147.
- In tabulacanonum hujus collectionis tres numeri producantur sic. LXXV. *Item ejusdem Felicis papæ ad Acacium episcopum.*
- LXXVI. *Exemplum epistolæ quam misit Acacius ad Simplicianum episcopum.*
- LXXVII. *Incipit exemplum epistolarum beatissimi papæ Felicis urbis Romæ.* Cum autem his numeris nihil correspondeat in corpore ipsius collectionis, palam sit hanc esse erroneam repetitionem duorum numerorum præcedentium et numeri sequentis.
- LXXVIII. *Item ejusdem Felicis ad Acacium episcopum: tom. V Concil. col. 145.*
- [cxxx] LXXIX. *Item imperator Zenon (lege ad imperatorem Zenonem) de libello episcopi Joannis Ecclesie Alexandrinæ.* Est epistola ejusdem pontificis quæ legitur ibidem col. 218.
- LXXX. *Item epistola Felicis episcopi ad Acacium prædictum.* Ibi col. 217. Documenta exhibita his numeris LXXIV, LXXVIII, LXXIX et LXXX, ex hac collectione in Additiones Dionysianas tractata, et hisdem Additionibus impressa fuerunt.
- LXXXI. *Item ejusdem papæ ad Acacium a. a. Legitur in collectione edenda cap. 46.*
- LXXXII usque ad LXXXIX. *Testimonia Patrum, quæ omnia sup-*

r. us num. LXVIII, subjecta invenitur Leonis epistolæ 165 ad Leonem Augustinum tom. I col. 1563, ubi vide nostram annotationem primam, et aliam 83 col. 1490.

XC. Item *fides catholica Romana Ecclesie*. Est libellus fidei in collectione subjicienda descriptus cap. 39, in qua vide annot. 1.

Utriusque codicis Vaticani et Barberini tabula desinit in hoc numero seu titulo XC, in quo ipsam primariam collectionem desisse cognoscimus. At in fine collectionis utriusque codicis post eundem titulum XC, antiquo characterе proferuntur *Instituta S. Gelasii episcopi*, quæ sunt in collectione estenda cap. 88. Alia porro adduntur in Barberino ms., alia in Vaticano. In Barberino pag. 293 tergo : *Constituta S. Gelasii papæ, quæ episcopi in ordinatione sua recipiunt. P. pa III. Clero et plebi consistenti in civitate III. dilectissimis filiis in Domino salutem. Probabilibus desideria, etc.*, ut habetur tom. V Concil. col. 383. Deinde recentiori characterе : *Epistola Gregorii papæ ad Castrorum Ariminensium episcopum*, quæ legitur lib. II Registri S. Gregorii epistol. 41. Item Gregorii epistola ad Vitalianum religiosum abbatem de Benevento. Aliquot fragmenta Gelasii papæ. Dicitur Feliciani episcopi Ruspensis, quod existat tom. V Concil. col. 931, ac tria dicta Karoli imperatoris, quæ in Capitulis inveniantur.

In ms. autem Vaticano hæc posteriori characterе subnotantur : *Decreta S. Gregorii ad clerum in basilica S. Petri apostoli*. Est concilium S. Gregorii I, tom. VI Concil. col. 915. Alia decreta Gregorii II in synodo Romana anni 721, tom. VIII Concil. col. 185. Concilium Eugenii papæ editum ab Holstenio in Collectione Romana, et exinde tom. IX Concil. col. 1117. Tandem post nonnulla fragmenta ex synodis Carthaginensibus, exhibetur concilium Leonis IV, ab eodem Holstenio impressum ac recusum eodem tom. IX col. 1127.

CAPUT VIII.

*De collectione a Quenello edita et hoc tomo recusa
De alia collectione Colbertina 5368.*

1. Priorem collectionem, quam post Quenellam hoc tomo integram et emendatorem exhibebimus, non fuisse Codicem canonum publica Romanæ sedis auctoritate digestum aut editum, et Romanæ Ecclesie usu receptum sub Innocentio, Zosimo et Leone pontificibus, sed esse collectionem a privato homine in Gallia concinnatam, late probabimus in Observationibus quæ dissertationi XII ejusdem Quenelli subjicientur. Antiquitatem porro ipsius collectionis atque præstantiam exposuimus in præfatione quæ eidem collectioni præfigetur. Nonnulla in hujus commendationem accumulavit Quenellus in generali suæ editionis præfatione § 6, quæ huc expendenda reservamus. *Exhibet, inquit, antiquam illam canonum Orientalium versionem quæ in usu fuit per plures Ecclesias Occidentales ante Dionysianam. Hanc quidem ex par e habemus in Isidoriana collectione; sed nec hanc illam antiquam esse confidentius quis pronuntiare ausus esset, antequam in id ex ejus collatione cum nostra appareret; nec sine omnino habetur apud Isidorum, sed mendis, interpolationibus, aliisque corruptellis vitata.* Ejus versionis antiquitas ex aliis etiam vetustissimis collectionibus quæ eandem interpretationem præferunt confirmatur, atque ex his latius dignosci et corrigi possunt menda quæ apud Isidorum occurrunt; lectiones enim collectionis a Quenello [cxiii] vulgate non semper meliores sunt, cum præsertim a quodam e liberiori collectoris licentia prodeant, ut suis locis observabimus. Sequitur Quenellus : *Præterea antiqua Romanæ Ecclesie disciplina ex ista versione inno escit, dum aliquos canones Orientales ab ea rejectos docet, alios mutatos, suoque accommodatos sunt; quod ex Dionysii versionis obcurum mare, quippe quæ canones ad fidem Græci textus transtulit, non habitu ratione receptæ ab Ecclesia Ro-*

*mana disciplinae. Et post pauca : Romana Africanaque disciplina nexum notiore facit : ac deinde : Opus hujus codicis dignoscitur quæ quove tempore Orientales synodi in usum receptæ fuerint in Ecclesia Romana ; quo Antiocheni canones, Constantinopolitani, Africani, et si qui alii in controversiam vocantur. Hæc tria ei præjudicio innituntur, quo hunc Romanæ Ecclesie codicem perperam credidit. Vires de his plura in Observationibus ad dissert. XII. Addit autem verissime : Mitto quod antiquas primasque habet versiones opusculorum sanctorum aliquot Patrum, qui sæculi quinti initio celebres fuerunt, et pontificum Romanorum conciliorumque usu consecratæ; quod plures fidei libellos quæ editos, quæ non antequam editos continet; quod aliqua Africæ decreta in editis præmissa redintegrat. Quod porro addit, Epistolæ aliquot Romanorum pontificum aliæque monumenta egregie interpolata sinceritati suæ restituit, ob non paucas optimas lectiones quæ hujus collectionis restituitur verissimum est. Quod si respicit Gelasii epistolam ad Dardanios, quæ in editis Conciliorum profior, brevior autem in hac collectione invenitur, interpolationis notam in vulgatis abstergemus cap. 41, § 4, ubi duplicem ejus epistolæ formam ipso Gelasio auctore editam demonstrabimus. Subdit : *Non ea solum exhibet quæ ad disciplinam ecclesiasticam pertinent, sed etiam quidquid fere pro fidei causâ actum scriptumque est vel ab apostolica sede, vel ab aliis episcopis per illa tempora, id codex comprehendit : in quo præstat et Dionysiano et cæteris canonum constitutorumque codicibus, qui nihil de rebus fidei attingunt, si Capitula de gratia et libero arbitrio Calistini epistolæ annexa excipias, quæ apud Dionysium habentur et desiderantur in nostro, et Gangrænsis anathematismos. Dum cæteros canonum constitutorumque codices nihil de rebus fidei attingere prædidit, non satis bene perpendit collationem Isidori, et multo minus alias antiquissimas manu scriptas collectiones, in quibus parva decreta circa fidem invenimus. Hanc tandem maxime extollit Sardicenses et Nicænorum canonum conjunctionem, quæ omnes in hac collectione Nicænorum titulo inscripti, ab omni dolo ac fraude vindicant summos pontifices, cum Sardicenses veluti Nicænos allegarunt. Etsi vero hæc eadem conjunctio in aliis quoque antiquis collectionibus, quas cap. 1 § 3 memoravimus, invenitur; cum tamen hæc antea essent ignotæ, istud vindictarum genus ex editione hujus collectionis in publicum prodit.**

2. Nunc quædam peculiaris animadvertenda supersunt circa fontes ex quibus collectionis auctor potissimum profecit. Nicænos canones cum Sardicensibus junctos ex antiqua sane interpretatione, quam Isidorianam vocant, derivavit. Ad simul præ oculis habuit aliud eorumdem canonum exemplum simili illi quod continetur in ms. Vat. Reginae 1907. Ex hoc enim tris sumpsit, divisionem ac fere titulos canonum, integrum canonem sextum, et catalogum Patrum, ut ex annotationibus patet. Hinc etiam præterivit canonem ultimum Nicænum de omittenda gratulatione diebus Dominicis atque paschalis, qui in Isidoriana versione descriptus, in laudato exemplo Vaticano regio desideratur. In aliis Græcis canonibus, quos ex eadem antiqua interpretatione recepit, nimirum in Ancyranis, Neocesariensibus, Gangrensibus, Antiochenis, Laodicenis, atque Constantinopolitanis, liberiores interpretandi rationem præfert, quæ quidam canones aliis verbis additis vel mutatis a pura antiqua Isidoriana versione discrepant. Soli canones Chalcedonenses non ex Isidoriana versione, sed ex ea quæ Prieca appellatur, descripti fuerunt. Peculiarem Africanorum canonum fontem nactus est collector, ex quo derivavit non solum Breviarium Hipponense, quod restituenda plenarim synodo Carthaginensi anni 397 necessarium fuit; verum etiam Mizonii et aliorum Byzæcenorum epistolam, quæ in nulla alia collectione hactenus inventa

est. Collectionem præterea reperit [CXXIV] singularem documentorum ad Pelagianam causam pertinentiam, cujus Græcæ versionem Photius retulit cod. 53. Hinc conservata nobis fuerunt quædam documenta quæ alias periissent; ac præterea in canonibus contra hæresim Pelagianam Carthagine editis anno 418 unum decretum in aliis collectionibus omissum, restitutum accepimus. Confer annotationes ipsi collectioni subjectas, in quibus alia plura detozimus.

3. Pauca hic subnectimus de alia collectione quæ exstat in vetusto exemplo Colbertino 3368. De hoc disserit P. Constantius in præfatione ad tom. I Epistoliarum Romanorum pontificum pag. LXXVII et seqq. Idem codex duas partes seu verius duas collectiones complectitur, quæ duabus titulis tabulis seu indicibus distinguuntur. Hic de sola prima parte seu collectione quæ ex Quænelliana non pauca recipi agemus, de altera dicitur cap. 40 § 5, ubi sermo erit de Gallicanis collectionibus, ad quas hæc altera proprie accedit. Igitur prima collectio, si tabulam respicias, quæ prævixi fetus indicium est, constat ex capitulis 57; cætera enim, quæ in eadem tabula non indicantur, posterioribus additamentis accensenda sunt. In tabula primam indicantur omnia capitula collectionis Lucano-Colbertianæ. Adduntur Leonis epistolæ septem. Dein ex collectione Quænelliana, quam edituri sumus, excerpta fuerunt capitula 6, 13, et 42, usque ad 50, id est Carthaginensis concilii litteræ ad Innocentium, plenarium concilium celebratum Carthagine anno 418 contra Pelagium atque Corlestium, gesta Constantinopolitanæ synodi quibus a Flaviano Eutyches damnatus fuit, gesta de nomine Acacii, epistolæ Simplicii ad Acacium, et Acacii ad Simplicium, Felicii papæ ad Acacium, Gelasii tomus de anathematibus, vinculo, ejusdem communitorium ad Faustum, epistola ad Anastasium imperatorem, et alia de damnatione Acacii. Accedunt præterea alie tres Leonis epistolæ et litteræ S. Clementis ad Jacobum de Dominii sacramentis. In corpore vero suo loco non afferuntur duo postrema capita 55 et 57, quæ indicantur in tabula, id est epistola Leonis ad imperatorem, et alia S. Clementis ad Jacobum; sed ea in sequentibus documentis postea adjectis interserta fuerunt.

4. Documenta autem adjecta quæ non enuntiantur in præmissa tabula, sunt alie tres Leonis epistolæ cum particula seu clausula aliarum litterarum ejusdem pontificis; item omnia monumenta in causa Pelagianorum, quæ in collectione edenda referuntur a cap. 6 ad cap. 20, dein in præmissa tabula duo tantum indicantur, sextum, et decimum tertium. Hæc recipiunt alia sex capitula sumpta ex eadem collectione c. 30, 31, et 52, usque ad 55. Accedit ex eadem concilium Telense, et regula formatarum. Ex collectione vero Colbertino-Lucana additur decretum Gelasii de libris. In fine tandem describitur *Constitutum domni Constantini imperatoris in gratiam Romanæ ecclesie signatum Roma sub die III kal. April., domino nostro Flavio Constantino Augusto IV et Galliano viris clarissimis consulibus*. Hæc colligere licuit ex P. Constantio. Si codicem potuissemus expendere, hæc collectionem distinctius descripsissemus. Id unum vero certum perspicimus, duos fuisse hujus collectionis fontes, nimirum collectionem Lucano-Colbertianam, quæ tota in hæc traducta fuit, et aliam hinc tomo edendam, in qua cætera inveniuntur documenta quæ in Colbertino-Lucana desiderantur. Unum suppositum Constantini constitutum, in fine descriptum, quod in neutra hæc collectione legitur, recentiori additamento referendum videtur.

CAPUT IX

De collectione quæ continetur in ms. 55 Capiculi cathedralis ecclesie Veronensis. De synodo Antiochiæ celebrata circa an. 379. Tomus Occidentalium in ea productus et subscriptus dicitur. Præstantia hujus

collectionis ex versione antiquissima et documentis in ea conservatis.

1. Ille codex membranaceus est quadratæ formæ ac majusculi litteris scriptus, qui characteres antiquitatem ejus satis indignant. In eo duo diversi codices in unum copulati nunc inveniuntur, quorum primus initio caret, [CXXV] secundus autem integer est. Diversitatem horum codicum evidenter demonstrant paginae quæ in primo constant ex lineis 29; in altero autem xxvii lineas constanter exhibent. Primus codex capite diminutus continet partem titulorum concilii Carthaginensis anni 419, qui incipiunt a titulo 49 et progrediuntur usque ad tit. 108. Tum eodem numero servato proferuntur ipsi canones, qui inchoant a commemoratione concilii Hipponensis anni 39. *De concilio quod Hypponiregio factum est. Gloriosissimo imperatore Theodosio Aug. III et Habundantio v. c. cons. octavas idus Octobris, etc.*, uti apud Dionysium. Quod si apud hunc (Tom. III Cone. col. 501) in vulgatis ex Hadriana collectione excerptis sunt tantum canones 105, nihil moveat; in nostro enim codice numeri idcirco augentur, quia tres numeri illi locis affiguntur, qui in iisdem vulgatis numero earent. Africanorum epistola, quæ signatur num. 108, non affertur integra, sed usque ad illa verba: *vel multis aliis impedimentis adduci non potuerunt*; et nihilominus hæc clausula appenditur: *Explicit canones diversorum conciliorum Africanæ provincie numero. cviii*. Tum sequuntur duo folia olim vacua, in quibus posteriori manu ac diverso antiquo charactero quædam descripta fuerunt. In his sunt versus ad Dalmatianum, quos edidimus cap. 1 § 3, in fine.

2. Postea incipit codex secundus integer, cujus quaterniones alphabeticis litteris A B C signati sunt. Hic peculiarem collectionem complectitur, quæ exactius describenda est.

1. Legitur ignota hæcenus versio Nicænorum canonum, quam hoc tomo proferemus in lucem (*Infr. col. 581*). Tituli et in hoc et in cæteris documentis scripti sunt litteris majusculis rubris et crassioribus; textus vero majusculis nigris et minoribus.

II. Concilium Neocæsariense ex versione Isidoriana, cujus lectionibus usi sumus in emendando capite quarto collectionis subjicienda.

III. *Exemplar synodi habitæ Romæ episcoporum xciij ex rescripto imper ali. Damasus, Valerianus, etc., episcopis catholicis per Orientem constitutis in Domino salutem. Confidimus quidem sanctis tunc restam, etc.* Est epistola synodica Damasii atque aliorum episcoporum Italiae et Gallie ab Holstenio primùm vulgata, ac dein inserta tom. II Concilii Venetæ edit. col. 1045, cui aliquot decretorum particule, ac tandem subscriptiones episcoporum synodi Antiochenæ subjiciuntur cum clausula. *Explicit synodus Romana et Antiochensis*. Cum vero epistola quæ in hoc documento primo loco præfertur, ad Illyricanos data fuerit, ut illam quidem Illyricanis inscriptam recitant Theodoretus lib. I, cap. 22, et Sozomenus lib. VI, cap. 27, inscriptionem ad Orientales in Holsteniano codice inventam Henricus Valecius in notis ad Sozomenum erroris notavit. At noster codex eandem inscriptionem satis vindicat: nihilque retat (ut animadvertit P. Constantius in adnotatione ad epistolam tertiam Damiani n. 3, pag. 479) quominus cum ad episcopos Illyrici fuisset scripta, ejus exemplum postea etiam ad Orientales transmissum sit. Immo cum in calce ipsius epistolæ dicitur tum in Holsteniano, tum in nostro codice: *Ego Sabinus diaconus Meliolanensis legatus de authentico dedit*; palam fit non ipsum authenticum originale Orientalibus fuisse traditum, sed cum hoc in Illyrico relictum esset, ejus exemplum inducto Orientalium titulo in Orientem a Sabino fuisse perlatum. Enimvero apud S. Basilium exstat epistola 69, Orientalium xxxii episcoporum nominibus signata, et Sabino diacono tradita, ut Ita-

lize et Gallie episcopis redderetur, in cuius caelo eandem Italos et Gallos eorumque synodicam laudant et approbant. Cum porro Sabinus in Orientem perrexerit anno 372, particule autem decretorum que in nostro et Holstenii codicibus memoratæ synodice subuectur, ad posterius tempus, quo Apollinarius errores in eisdem perstrieti jam prodierant, manifestissime spectent; hinc epistolam cum iisdem decretis perperam copulatam, ac propterea alteram ab alteris separandam credidit P. Constantius loco laudato num. 4. Nihil vero oberit si credamus hoc documento exhiberi Antiochenæ synodi gesta, quibus scilicet Orientales, ut suam fidem Occidentalibus probarent, in synodo Antiochia celebrata subscriperunt tum Romanæ synodice antea jam missæ in Orientem, tum particulis illis decretorum que quidem in utroque codice | cxxvi | sine ulla divisione synodice adieciuntur. Ex epist. 321 S. Basilii dicitur Dorotheum, cum esset Romæ ab Orientalibus missus anno 377, aulicæ Meletium Antiochenum et Eusebium Samosatenum Ariana hæresi fuisse notatos. Hac forte de causa concilium Romæ habitum fuit, et decreta, vel laudata decretorum particule in Orientem missæ; quibus acceptis Antiochena subinde synodus coacta circa annum 379, cuius meminisse videtur S. Gregorius Nyssenus in litteris ad Olympium de vita S. Macris; ac in ea, ut omnis Ariana hæresis suspicio amoveretur, memorati episcopi Meletius et Eusebius cum aliis ejusdem synodi Patribus Damasi episcopi cum decretis illis iungentes, omnia suis subscriptionibus firmaverunt. Huc respexisse videntur Patres concilii Constantinopolitani, cum canone apud Græcos quinto, edito, ut putamus, in synodo anni 382, statuerunt: *De tomo Occidentium etiam eos suscipimus qui Antiochia unam Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Deitatem confitentur*: ubi *onus Occidentalium congruit illi Damasi synodice et decretis simul junctis quibus illi episcopi Antiochia subscriptentes, unam Patris, et Filii, et Spiritus Sancti Deitatem in iisdem declaratam confessi sunt* (Tom. II Concil. col. 1126, c). Hoc idem documentum hinc profecto Constantinopolitani Patres indicaverunt, cum in epistola ad Damasum et alios episcopos Occidentis scribere: *Qua de re si quid amplius desideratis, satis vobis fiat, si totum (græce τὸν) Antiochia synodo, que illic celebrata est; conditum... legere dignemini*. Quem in laudato canone *tomum U ciden aliam* appellaverunt, cum tum ea epistola Damasi, tum illa decreta ab Occidente missa fuerunt; hic non male *tomum Antiochia a synodo conditum* vocant, quippe quod hæc synodus eandem Damasi synodicam antea acceptam cum memoratis decretis copulavit atque subscripsit. Hujus autem documentum ex antiquo codice hæcenus impressi aliquot loca ope nostri manuscriptorum supplere vel corrigere placet. In primo fragmento decreti, quod legitur tom. II Concil. col. 1148, b, post verba, *Spiritus divinus qui fecit nos*, addenda sunt hæc: *non enim separandus est Divinitate, qui in operatione*, etc. Et post nonnulla ibidem litt. c corrigendum: *aut prævaricationibus* (melius *vulgati prævaricatoribus*) *ea imperitatur facile communito, ut reliquis peccandi incentiva tribuantur*. In tertio fragmento col. 1047, a, post verba *aut sensu corrupte* addendum est, *coeternæ essentia Trinitatem credentes*. Monendum tandem est, ita in nostro codice, ut in vulgato Holstenii, affirmari, subscriptis episcopos cxxvi, quod ea de causa monemus, quia in Harduini notatione scribitur: *In codice Vaticano dicitur esse subscriptiones cxxiii*, ubi corrigendum cxxvi. Qui vero ad P. Harduinum id scripsit, septem episcoporum subscriptiones, que integre in hoc documento exhibentur, computavit una cum aliis cxxvi, que brevitate causa ab antiquario omisæ hæc formula indicantur: *Similiter et alii cxxvi Orientales episcopi subscriperunt, quorum subscriptio in authenticum hodie in archivis Romanæ Ecclesiæ tenetur*.

IV. Canonis Congressens. V. Laodiceni. VI. Con-

stantinopolitani. VII. Anquiriani, omnes ex Isidoriana versione.

VIII. Canones Chalcedonenses ex interpretatione a vulgatis et notis diversa, quam huic tomo inseremus infra col. 617.

IX. Epistola ad Ecclesiam Alexandriam. Est epistola Patrum Nicænorum versionis hæcenus inedita, quam pariter dabimus col. 587.

X. Hæc annotatio subjicitur, quæ ad Sardicensem synodum pertinet. *Tunc temporis ingerebantur molestiæ imperatoribus synodum convocare, ut insidiantur Paulo episcopo Constantinopolitano per suggestionem Eusebii, Acactii, Theodori, Valentis, Stephani, et sociorum ipsorum: et congregata est synodus consultata Constantini et Constantini apud Sardicam. Explicit. Deo gratias. Amen*. Hæc annotatio est erronea quantum ad Eusebium: Eusebius enim Nicomediensis ante Sardicense concilium obierat. Consulatus porro Constantini et Constantii vitio laborat: scribendum enim fuerat Constantii IV et Constantis III. Concilium tamen hæc consularis nota cum illis quæ in hoc eodem codice traduntur de S. Athanasii gestis, ubi hic: *ancus episcopus, qui statim post Sardicensem synodum sedem suam repetiit, redisse dicitur consulibus Constantino IV et Constante III, ubi similis errore scriptum est Constantino [cxxxvii] pro Constantio*. Istæc annotatio e Græco rediit e-t, uti illa ad Sardicensem synodum pertinentia. Num vero hi errores Græco auctori, ad Latino interpreti, vel smansensi tribuendi sint, non est hujus loci sollicitius inquirere.

XI. Abrupta serie documentorum Sardicensium, quæ postea proferuntur, inseruntur canones apostolici ex versione Dionysii Exigui.

XII. Item Antiocheni ex eadem interpretatione.

XIII. Sequuntur documenta Sardicensia. *Inscriptio canon Sardicens. Sancta synodus congregata est Sardicæ ex diversis provinciis*, etc. Est formula fidei pseudosynodi Sardicensis cum eodem initio quo apud S. Hilarium legitur in libro de Synodis tom. II col. 482 edit. Veron., sed ex alia ignota versione, quam hoc tomo exhibebimus col. 615.

XIV. Interseritur brevis cyclus paschalis.

XV. Tum hic titulus legitur: *Definitiones apud Sardicam. Dilectissimo fratri Julio*, etc. Est interpretatio epistolæ Osi et Protogenis ad Julium papam, cujus Sozomenus meminit lib. III, c. 12. Hæc pariter antea inedita in hac editione prædedit col. 597. Vide quæ supra diximus part. I, c. 6, n. 11.

XVI. Inedita versio synodice Sardicensis cum additamento expositionis fidei, quod refertur a Theodoro l. b. n, c. 6. Hanc quoque versionem producemus in lucem col. 598.

XVII. Dein sine novo titulo subjiciuntur canones Sardicensis non ex originali Latino, sed ex Græco Latino redditi antiqua interpretatione, et cum uno canone ultra illos qui in Græco textu leguntur. Hanc pariter interpretationem dabimus col. 589.

XVIII. Inseritur porro alio caractere eorundem canonum quasi *alia translatio* exemplum Latinum, quod Dionysius Exiguus recepit. Postea eadem antiqui manu continuata series documentorum Sardicensium.

XIX. Epistola Athanasii ad presbyteros et diaconos Ecclesiæ sanctæ apud Alexandriam et Paremholam, a marchione Maffeo edita in Appendice Historiæ Theologicæ pag. 261, eademque hoc tomo recudetur col. 614.

XX. Alia epistola synodi Sardicensis ad presbyteros et diaconos Mareoticæ. Vulgata est in eadem Appendice pag. 258, et a nobis pariter repetetur col. 607.

XXI. Athanasii epistola ad eosdem, quam plures Sardicensis Patres suis subscriptionibus firmarunt. Ibidem edita pag. 259, et iterum hoc tomo recudenda col. 609.

XXII. Sine ullo titulo subduntur quædam gesta S. Athanasii apud Maffium eodem loco edita pag.

265; quæ dum in sine proferunt Athanasii successores, ac in Theophilo desinunt, tempus indicare videntur quo scripta fuerint. Nullum documentum fortassis pro illis in quo chronologici characteres frequentius occurrant. Brevis contextu consulatus viginti designatur, et cum gesta potiora referuntur, mensis etiam ac dies notatur. Alexandrinorum, seu Ægyptiorum mensium nomina Græcum originale in ipsa Alexandrinæ urbe, seu in Ægypto conditum ostendunt. Nihil præcarius haberi posset, nisi manifesti errores hic illie detegerentur, ob quos hoc documentum alias insigne apud nonnullis eruditis male auditum. Cum vero in his gestis quedam dicantur omissa, hanc credimus errores Græcorum eorundem gestorum scriptori, qui Theophilo Alexandrino videtur fuisse coævus, posse ascribi, sed partim Græco collectori horum documentorum, qui minus exacte alicubi ex fustioribus gestis excerptis, partim Latino interpreti, partim etiam imperitiæ, seu oscitantis amanuensis. Plerique errores in numeris et nominibus siti sunt, in quibus quam facile sit errare nemo peritus ignorat. Alii accidere potuerunt ob saltus in codicibus non infrequentes, qui sensum abruptum vel aliorum distrahunt; alii ob alias allucinationes collectoribus, interpretibus, et librariis minus peritis, vel intelligentibus familiares. Hi autem errores, etsi evincunt, huic documento tam perverse vitio non semper, nec prorsus esse fidendum, ubi præsertim alia certiora testimonia refragantur; nihil tamen officium quo minus credamus hæc gesta ad origine a Græco Ægyptio auctore fuisse scripta sub Theophilo, [cxxxiii] cujus originale, si ad nos pervenisset, vel exacte ipsius versio, tot vitia aut menda haudquaquam invenerunt.

XXIII. Post hæc hic titulus legitur: *Item symbolus sanctæ synodi Sardiciæ*. Mox vero subiunguntur abbreviationes in baptismo adhibite, ac symbolum Constantinopolitanam ignorantis versionis.

XXIV. *Epistola Constantini de synodo Nicæna. Constantinus Pius catholicæ orthodoxorum Ecclesiæ per Alexandriam: Gaudeo, fratres dilectissimi; perfecte gratiam accepimus a divina providentia*, etc. Est in ipsa versio ejus epistolæ quæ proferitur a Socrate lib. 1, cap. 9, et a Gelasio Cyziceno lib. II, c. 36.

XXV. *Lex Constantini contra Arium interpretationis ineditæ. Victor Constantinus Magnus Pius episcopus per qua loca et populus. Malvolus et impius Arius imitatus diabolum juste meretur*, etc. Vide hanc epi Iolan apud Socratem et Gelasium Cyzicenum locis laudatis.

XXVI. Epistolæ duæ, altera quatuor sanctorum episcoporum tum confessorum, et postea martyrum Ægypti, ad Meletium subjecto historico quodam fragmento, altera S. Petri Alexandrini episcopi et martyris: quæ ad Meletiani schismatis initia pertinent. Hæc pretiosa documenta ex hoc codice edita sunt a laudato march. Maheio in Appendice memorata pag. 251 et 255.

XXVII. Codicem claudit *Definitio dogmæ ecclesiasticorum Gennadii presbyteri Massiliensis*. Hic titulus rubro characteri prima manu scriptus. At superducta linea, alia recentiori manu et charactero nigro pro *Gennadii presbyteri Massiliensis*, in superiori intervallo scriptum fuit *Beatissimi Augustini episcopi*, quia hoc opusculum in aliis codicibus Augustino perperam inscribitur, et idcirco editum est in Appendice Operum ejusdem tom. VIII, col. 78.

3. Hæc autem annotatio alternis lineis nigris et rubris et majusculis litteris scripta in ultima pagina legitur: *Hæc de mendosis exemplaribus translata tandem, et quedam quidem qua ut voluit, tamen potuit (supple) et corrigere quavis non ut voluit, tamen ut potuit) recorro. Quidam autem tacito pretermissi, re (s. reliqua) Domini arbitrio derelinquens. Qui legens, ore calor (leg. ora pro me peccatore) sit d n abbas red..... ilijus omnium dia.... Theodosius indignus ... conus fecit. Hæc postrema verba sic*

A supplenda: *Annullimus omnium diaconorum Theodosius indignus diaconus fecit. Verba de mendosis exemplaribus translata*. Theodosium merum exscriptorem, non vero ejus versionis, quæ in ipso tantum codice invenitur, auctorem innuunt. Equidem idem Theodosius, qui Latine lingue imperitissimus ex hac ipsa annotatione cognoscitur, Græcæ deo ignarus fuit, ut in exscribendo canone 17 An. yrano Isidoriana versione, Græca verba sensu intelligendo necessarios omiserit, quæ in aliis mss. et in vulgatis ejusdem versionis leguntur. Fuit vero auctor presentis collectionis. In qua compingenda aliquot codicibus usus est. Peculiaris codex ille fuit, qui documenta Græca inedita Latine interpretationis continebat. Hujus autem interpretationis antiquus auctor Græcum exemplum adhibuit, quod cum pleraque documenta Alexandrinæ Ecclesiæ peculiaria contineret, ipsamque Nicænum concilium a notatione incipiat de seditione facta sub Alexandro episcopo Alexandrino, quæ in aliis Græcis exemplis non legitur; in eadem Ecclesia saltem ab origine scriptum videtur post synodum Chalcedonensem: quippe quæ est recentius documentum nova versione Latinitate donatum. Theodosius vero documenta hujus ineditæ versionis pro suo ingenio separavit, aliaque aliunde documenta ipsis interseruit, nunc ex Isidoriana interpretatione, nunc ex Dionysio, nunc aliis ex fontibus, ex quibus tertium maxime insigne, et vigesimum sextum monumentum derivavit. In eodem porro exemplo, quod ineditam versionem exhibebat, sola erant ex conciliis Nicænum, Sardicense, et Chalcedonense: si enim aliarum synodorum Græcarum canones prætulisset, omnes ab eodem interprete fuissent Latinitate donati, nec Theodosius ceteros canones ex Isidoriana aut Dionysiana versione derivasset. Certe vero Græcum exemplum quantum ad documenta Sardicensia illa videtur simile quibus usi sunt Socrates, Sozomenus, Theodoretus, ac Patres Chalcedonenses, uti latius ostendimus part. 1, c. 6, n. 11; adeo ut, quantum ad ea documenta, non fuerit Alexandrinæ Ecclesiæ proprium, sed [cxxxix] plura ejusmodi exemplaria latius propagata in ipso Oriente ac in tota Græcia in laudatorum scriptorum et Patrum manus facile pervenerint. Vide quæ de ipsi documentis diceatur in Additione ipsis præmittenda col. 378.

B

C

CAPUT X.

De collectionibus Gallicanis.

§ 1. *Vetusti codices canonum apud Gallicos plures privato studio conditi, nullis publica auctoritate digestis et editis. De celeberrimis hujusmodi codicibus, ac præsertim de Vat. Palat. 576.*

1. Gallicanæ Ecclesiæ non caruisse codicibus canonum, quibus episcopi in ea regenda uterentur, indubium est. Codicem aliquem publica auctoritate editum Quessnellus videtur exgere, ut canones promulgati sunt. Hanc vero ejus sententiam refellimus annot. II in dissertationem XII, c. 2. Nullo quidem certo aut probabili argumento tacientis probatum est aliquem ejusmodi codicem apud Gallos olim publica auctoritate fuisse digestum, editum, aut approbatum. Cum allegati fuerint canones, aut constitutiones Romanorum pontificum a synodis aut episcopis Gallicanis, licet excerpti fuerint ex aliquo codice, non tamen ipse codex publicus aut publicæ auctoritate editus dici debet: neque constitutiones aut canones allegati, ex ipso codice auctoritate accipiebant, sed ex his conciliis vel pontificibus a quibus editi fuerant. Confer cap. 1, § 4. Plura collectiones olim in Galliis digestæ inveniantur. Si quis codex fuisset publicus, quid portuisset tot collectiones conscribere? Saltem harum collectionum auctores cavissent ne ut unum documentum publici codicis prætermittent. In una autem collectione plura desunt quæ leguntur in alia. Adde quod in quibusdam codicibus, ut mox dicemus, Nicæni canones leguntur

ex abbreviatione Rufini, in aliis, quos Sirmondus laudat, ex versione Dionysii, vel ex alia antiquiori, quæ Isidoriana vocatur. Nam Gallicana Ecclesia diversas codices publice edidit? hæc affirmari facte poterunt, probari non poterunt. Codices quibusdam Ecclesiis particulare fuisse patet inter ceteros ex collectione Ecclesiæ Arelatensis, quam explicabimus e p. 13. Nunquid omnes publica auctoritate exarati et editi credi debent? Sed quid moramur pluribus? P. Sirmondus, qui in eodem synodis Gallicanis plurimum laboravit, plurimosque codices Gallicos in tota Gallia diligenter evolvit, ex hæc ipsa varietate collectionum omnem de codice publico, qui uniformis esse debuisset, suspicionem admittit. *Synodorum illos (Gallos) suarum*, inquit in præfatione ad Concilia Galliarum, *canonumque nullum certum corpus, nullam statam collectionem habuisse, docet varias ipsa exemplarium. Quot enim codices antiqui, totidem fere sunt diversæ collectiones. Aliæ in aliis plerumque synodi, vel plures numero, vel pauciores: raro eandem, aut paucam in omnibus continentur.* Notat quod in rem suam erat codicum antiquissimorum discrimina in conciliis Galliarum. Discrimen etiam in versionibus canonum Græcorum novaverat paulo ante. Per varietas in aliis canonibus documentis ac in constitutionibus Romanorum pontificum designari præmisset. Adde et perturbatum ordinem, quem in nonnullis collectionibus animadvertit. Hæc sane cum non eo gr. ant. codici publicæ auctoritate vulgato, hæc omnes collectiones privato studio in Galliis digestas esse videntur.

2. Præter collectiones Corbelesensem, Quesnellianam, et unam Colbertinam, quas in Galliis compactas recensimus cap. 5 et 8, plures aliæ a Galliis scriptoribus memorantur, Fossatenensis, Tiliiana, Pithæana, Ancienensis, Luzdunensis, Remensis, etc.; quæ cum editioni Synodorum Galliarum usui fuerint, penitiores Gallicarum fuisse noscuntur. Sed harum distincta notitia ab iis qui ejusmodi codices adhibuerunt, data non fuit. De Fossatenensi id tantum accepimus, Nicænos in ea canones ex Isidoriana, ut appellant, interpretatione cum Sardicensibus jungi (*Const. præfat. t. I, Epist. R. P.*): ac præterea tredecim Gallicanas synodis nullo ordine cum [cxxx] non paucis apostolicis constitutionibus exhiberi. Nam etiam aliarum synodorum Græcæ canones præferat, latet. Solum cum P. Constantius manuscriptorum Gallicanas collectiones distincte recensens, quæ Græcæ canones continent, Corbelesensem, Quesnellianam, et Colbertinam describit; Fossatenensem autem, quam in editione Epistolarum Romanorum pontificum frequenter allegat, prætermittit (*Const. præfat. in Epist. R. G.*); id nobis indicio est eam h. d. Græcorum synodorum canonibus carere, et merum esse codicem qui præter Nicænos et Sardicenses canones Nicænorum nomine inscriptos, solas Gallicanas synodos et constitutiones apostolicas exhibeat. Quod si P. Sirmondus in præfatione ad Concilia Galliarum inter Gallicanos codices qui Isidorianam antiquam versionem præferunt, recenset etiam Fossatenensem (*Sirmond. in ead. præfat.*); id ubi Nicænos canonis affirmare juro: Plura de hoc aut aliis Gallicanis codicibus distinctius proferre iis reliquimus quibus ipsos codices expendere licebit.

3. Esti vero nobis desint plura h. d. generis mss. exemplaria quæ in Gallicanis bibliothecis custodiuntur, satis tamen notitiae ad cognoscendas antiquas collectiones proprias Ecclesiarum Galliarum hic proferre possumus ex duobus Gallicanis codicibus quos in Vaticana bibliotheca invenimus. Primus est codex Vaticano-Palatinus 574, quem similem esse deteximus codici Morbacensi ante annos nonentos exarato, cujus mentionem faciunt P. Martene tom. IV Anecd., pag. 58, et P. Constantius tom. I Epistolarum Romanorum pontificum pag. lxxi et alibi. Hic Palatinum exemplum in ultimo folio dicitur *Codex S. Nazarii in Laurissa*. Hinc intelligitur perinvicem

ad celebre monasterium Laurissabem'ense S. Nazarii in diocesi Wormationensi, quod Chrodegangus Metensis episcopus construxit sub medium sæculum viii. Illius codicis præstantiam satis commendat celeberrima synodus Carthaginensis anni 525. quæ ex ipso prodit. Vetusissimum semper vocat Holstenius, antiquitatemque ipsa codicis forma et characterum figuræ comprobant. Integra documenta plerumque non exhibet, sed tantummodo excerpta, et nonnunquam abbreviata: quæ tamen cum e vetustiore Gallicana collectione integris monumentis instructa fuerint desumpta, quid hæc contineret idem codex manifestissime indicat. D. s. partes in hoc codice distinguentur: altera eorum quæ cum in præmissa capitulorum tabula designantur, ad primigeniam collectionem referenda sunt; altera eorum quæ præter capitula indicata in tabula, posteriori additamento accessere. Alius codex olim Gallicanus est Vaticanus signatus num. 3827, de quo inferius plura. Nunc collectio in laudato Vat. Palatino contenta describenda est.

§ 2. *Explicatur, notationibusque illustratur collectio ms. Vat. Palat. 574. Canones Nicæni ex abbreviatione Rufini a Gallicanis recepti. Sardicenses Nicænorum nomine inscripti, et cum Nicænis nunc abbreviatis, nunc integris apud eo dem Gallicanos conjuncti. Canon Neocæsariensis inter titulos a Joanne II missos ad Cæsarium Arelatensem ex eodem codice in vulgatis supplendus. Synodus Arelatensis n. videtur potius antiqua collectio canonum quam synodus, ejusque tempus figur.*

Titulus hic, seu præfatiuncula in codicis fronte præfigitur: *In nomine Domini nostri Jesu Christi incipit canon Nicæna de sacris canonibus brevitas studio, ut quod opus est celerius possit inveniri. Aliqua capitula quæ præsentis tempore necessaria minime videbantur, omisimus. Totum tamen in hoc libellum transtulimus, quidquid opportunum ac necessarium omnibus Ecclesiis noveramus.* Sequitur tabula capitulorum xxxii, quæ totius collectionis documenta indicant.

1. *Synodus Nicæna cccxviii episcoporum.* Soll canones sexdecim proferuntur ex abbreviatione Rufini; ac postea canon 13 Sardicensis sub Nicæni titulo s. c. describitur: *Incipit capitulum de superscriptis canonibus, id est Nicæni cccxviii episcoporum.* *Uisus episcopus dixit: Et hoc Neocæsarium arbitror, ut diligentissime tractetis, etc.* Idipsum legi in ms. Morbacensi diocesis [cxxx] Basileensis testatur P. Constantius in laudata præfatione pag. lxxx. Duo hoc loco maximi momenti notanda sunt. Primo abbreviatio es Rufini apud Gallos usitata fuisse, ut Quesnellius dissert. xvi alique nonnulli observarunt. It. palam ut ex duobus aliis Gallicanis documentis: 1° ex titulis in causa Contumeliosi a Cæsario Arelatensi excerptis, qui subjunctiuntur epistolæ 6 Joannis II ad eundem Cæsarium, ubi canon 9 Nicænus a Rufino abbreviatus describitur; 2° ex concilio secundo Arelatensi, quod verius collectionem canonum esse paulo post ostendimus, ubi aliquot canones ex eadem Rufiniana abbreviatione compacti exhibentur. Ignotum vero esset undenam hæc apud Gallos consuetudo prodierit. Ex nostro autem codice discimus fuisse olim Gallicanas collectiones canonum quæ Nicænos sic abbreviatis ex Rufino receperant; ac propterea ejus integræ collectionis ex qua hæc excerpta tractata fuerunt, antiquitas apud Gallos cognoscitur. Eadem consuetudo posteriori etiam tempore obtinuit. Nam collectio Herouvalliana, quam octavo sæculo in Galliis compactam videmus, abbreviationes Rufini ex antiquiori Gallicano canonum codice excerptas exhibet. Secundo Gallicanam collectionem Fossatenensem, quæ Nicænos canones integros ex Isidoriana versione continet, Sardicenses cum iisdem copulatos, ac Nicænorum titulo inscriptos prætermissa monuimus § 1, n. 2. Utroque vero eadem ratione junctos et inscriptos fuisse etiam in alia Gallicana collectione, quæ Nicænos ex Rufiniana abbreviatione

recepit, noster codex et Morbaecensis testantur. Hæc duplex collectionum Gallicanarum ratio, in quibus canones Sardigenses cum Nicænis vel integris, vel abbreviatis conjunguntur, eisdem canones ab ipsa Gallicana Ecclesia pro Nicænis habitos demonstrat. Quod si abbreviationes Rufini loco Nicænorum canonum in solis Gallicanis collectionibus et codicibus canonum fuerunt receptæ, Gallicana utique Ecclesia cum eas abbreviationes recepit, Sardigenses canones easdem adiecisse videtur; eo quod vetustiori ætate aliorum codicum testimonio jungentur cum Nicænis, et pro Nicænis haberentur.

II. *Synodus Arelatensis sexcentorum episcoporum. Domino sanctissimo fratri Silvestro cætus episcoporum sexcentorum, qui adunati fuerunt in oppido Arelatensi, quid decreverimus communi consilio, charitati tuæ significavimus.* Subduntur canones xx. Est synodus Arelatensis I, anni 341. Eandem epigraphen præbuit ex simili codice Morbaecensi P. Constantius col. 344, not. a.

III. *Auctoritas Innocenti papæ ad Exuperium Tolosanum episcopum.* Et in corpore ipsius collectionis: *Incipit auctoritatis, vel canonis urbicani, Innocentio Exuperio episcopo Tolosano. Ad locum de supradicta auctoritate, quid de his observare debeat, etc.* Abbreviatè caput primum ejusdem epistolæ.

IV. *Item auctoritas Innocenti papæ.* Et in corpore: *De supradicta auctoritate.* Duo alia ejusdem epistolæ capita a compendio exhibentur. Hæc quoque duo animadversionem merentur. Primo Romanorum pontificum constitutiones auctoritates appellantur. Id Gallicanis usitatum ostendunt tum preces ad S. Leonem missæ, quas dedimus tom. I Epist. 65, ubi cap. 2. Zosimi litteræ pro sede Arelatensi auctoritates dicuntur; tum Cæsius Arelatensis, qui Joannis II epistolam ad se scriptam in causa Contumeliosi episcopi his auctoritatem vocat; tum concilium Agathense, quod can. 9 Siricii episcopi auctoritatem ejus epistolam ad Himerium appellat. Secundo titulus canonis urbicani concordat cum alio codice Parisiensi collegii Societatis Jesu, ubi laudatè Innocentii epistolæ hæc inscriptio præfigitur Harduino teste tom. III Concil., col. 45, not. 1: *Incipiunt canones urbicani. Innocentius Exuperio episcopo Tolosano.*

V. *Auctoritas Zosimi papæ ad Isicium Tolosanum episcopum, melius in corpore Salonitanam. Exigit dilectio tua, etc.* Duo priora capita ejusdem epistolæ recitantur.

VI. *Auctoritas Cælestini papæ.* Profertur in corpore fere tota epistola ad episcopos per Apuliam atque Calabriam usque ad verba congruentem regulis vincticenis. Dein sine ulla distinctione ac titulo eodem contextu subjicitur fragmentum ex cap. 3 epistolæ ejusdem pontificis ad episcopos provinciarum Narbonensis atque Viennensis: *Debet enim antea esse discipulus, etc., nec non aliud fragmentum ex cap. 6.*

[CXXXIII] VII. *Auctoritas decretalis S. Siricii papæ.* In corpore autem affertur fragmentum ex epistola ad Emerium cap. 5 et 6. Tum aliud fragmentum ejusdem epistolæ additur cum titulo: *Item ad locum de ipsa synodo. Plurimos enim sacerdotes Christi, etc., uti habetur cap. 7.* Et dein alia aliorum capitum excerpta. Notanda verba de ipsa synodo, quæ hanc epistolam e Romana synodo scriptam innuunt. Ita etiam Siricii epistola Zeilensi synodo subjecta in concilio scripta traditur: *Data Romæ in concilio episcoporum LXXX.* Similiter epistola sive ejusdem Siricii, sive Innocentii, quæ canones synodi Romanorum in Conciliorum editionibus inscribitur, hunc titulum habet in codice Fossatensi: *Incipiunt capitula synodi Romanorum. Epistola synodi.* Et post tabulam sex capitulorum subditur: *Canones Romanorum (Const. I. I Epist. Rom. pont. col. 683, not. a).*

VIII. *Item auctoritas Innocenti papæ.* Fragmenta ex cap. 16 epistolæ ad Victiciam.

IX. *Auctoritas S. Damasi ad Paulinum.* Unicum breve fragmentum exprimitur: *Eos quicquid qui de suis*

Ecclesiis ad alteram Ecclesiam, etc. Vide hunc locum col. 402, not. 18.

X. *S. Augustini ad Competentes.* In corpore *Tractatus* vocatur. Incipit: *Audite, charissimi membra Christi et matris Ecclesiæ filii, etc.,* ut in oratione 392 Augustini, c. 2, usque ad illa sub finem ejusdem capituli: *quarum finis ad iteritum ducit.* In vulgatis et in plerisque mss. lectionariis hic sermo inscribitur ad conjugatos. Patres Benedictini notant in aliquibus codicibus incipere æque ac in nostro codice a verbis: *Audite, charissimi.* Unus locus vulgatorum deficiuosus sic ex eodem codice supplendus: *Quod dico fidelibus et competentibus, et patientibus, audiant catechumeni.*

XI. *Auctoritas S. Symmachi papæ ad Cæsarium episcopum. Hortatur nos equitas, etc.* Est integra epistola quinta ad Cæsarium tom. V Concil., col. 424.

XII. *Tituli infrascripti a S. papa Joanne de sede apostolica sunt directi.* Indicanter tituli, sive canones a Joanne II subjecti suæ epistolæ ad Cæsarium Arelatensem, quæ legitur tom. V Concil., col. 902. Noster vero abbreviatur ipsam epistolam omisit. Solum ex titulis seu canonibus a Joanne papa ad Cæsarium missis præterivit primum ex epistola Siricii ad Himerium, cæteros sic exhibuit: *Ex canonibus apostolorum xv. Quod episcopum, aut presbyter, aut diaconum, si pro criminibus damnati fuerint, minima communione priventur.* Est titulus canonis 25 apostolorum ex versione Dionysiana, qui in vulgatis Conciliorum inter titulos a Joanne missis desideratur. Tum ipse canon ejusdem versionis subjicitur. Dein additur alius titulus cum canone 29 apostolorum. Postea sequitur: *Ex canonibus Neocæsariensis xcv. Titulus: De presbyteris qui fornicati sunt.* Canon vero sic: *Presbyter si fornicatus fuerit, aut adulterium perpetraverit, etc.,* ut in Neocæsariensi can. 1 interpretationis Dionysii.

Hic canon Neocæsariensis in vulgatis titulis laudatè epistolæ subjectis omissis, ex nostro codice supplendus est. Notandum præterea numerus canonis xcv qui hinc primo canonis Neocæsariensis præfigitur. Indicat enim Dionysianum codicem, ex quo Joannes papa II hunc canonem excerptit, continuum numerorum seriem prætulisse, ita ut numerus primus inciperet a canonibus apostolorum quinquaginta, post quos additis continuè numerorum serie Nicænis canonibus viginti, et Ancyrans viginti quatuor, primus canonis Neocæsariensis est xcv. Cum vero Dionysius in epistola ad Stephanum aliam numerorum seriem indicet, quæ a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum progrediebatur, hæc non a canonibus apostolorum, sed a Nicænis inchoabat. Ita canon primus Neocæsariensis signandus erat xlv, facillime librarii lapsu, pro xlv scriptum fuisse vide ur xcv. Quocumque vero modo id accipiatur, palam sit aliqua hinc vetustiora exemplaria eam numerorum seriem custodisse, quam in codicibus Dionysianis, vel Hadrianeis qui ad nos pervenerunt, frustra requirimus. Dein profertur duo canones Antiocheni, qui tamen non continua numerorum serie notantur, sed cum proprio ipsorum canonum numero, almirum *Ex canonibus Antiochenis capitulo IV, et postea ex canonibus suprascriptis capitulo XV, cum iisdem titulis et canonibus Dionysianæ versionis qui in vulgatis leguntur.* Num Dionysianus [CXXXIII] codex, quem Joannes papa II adhibuit, præter seriem continuam numerorum proprios etiam cuiusque synodi numeros exhibebat?

XIII. *Synodus Africana episcoporum CCXIV Statuta Ecclesiæ antiqua. Qui episcopus ordinandus est, antea examinatur, etc.,* uti in statutis antiquis inter documenta Juris canonici veteris hoc tomo edendis. Dividuntur in cap. 95, paucis sub finem omissis. Synodus Africana episcoporum CCXIV indicat synodum Carthaginensem anni 418, in qua totidem episcopi interfuerunt, cui quidem eadem statuta ascribuntur in ms. Veron. 59, de quo agemus part. 4, c. 4. Vide quæ de hisce statutis et de hac inscriptione fusius disserimus supra cap. 3, § 4.

XIV. *Statuta synodi apud Ecclesiam Valentinam sub die iv idus Julias Gratiano IV et Equitio cons.* Tres soli hujus synodi canones proferuntur. Chronica notatio erronea Gratiano IV similiter inventa fuit ab Harduino in duobus mss. collegii Parisiensis Soc. Jesu, tom. II Conc. Ven. edic., col. 1068, not. 2. Legendum Gratiano III.

XV. *Synodus Foro-Julienis. Quavis ea benedictus frater noster Concordius, etc.*, ut ex simili codice Morbacensi P. Marten^o edidit tanquam ineditum documentum tom. IV Thesauri Anecdotorum, et exinde tom. IV Concil., col. 2075. Inscriptio mendosa est. Etiam est epistola precedentis synodi Valentinae ad clerum et plebem Foro-Juliensem, edita tom. II Conc., col. 1069.

XVI. *Synodus Reicensis. Cum in voluntate Domini apud Reicensi Ecclesiam convenissemus, etc.*, ut in vulgatis tom. IV Concil., col. 533, usque ad ultima verba animositate quassissent, sine eo additamento quod ex ms. Urgellensi Baluzius edidit. Vide supra cap. 1, § 2, n. 4. Sequuntur subscriptiones ejusdem concilii cum eadem chronica notatione quæ in editis legitur.

XVII. *Synodus Arausica.* Vingt canones tantum excerpti ex concilio Arausicano I. In fine autem hæc notatio habetur: *sub die vi idus Nov. Ciro* (supple Cos.) *in Ecclesia Justinienis.* Synodus Justinienensis vocatur in titulis subjectis epistolæ Joannis II ad Casarium a Justo anno vicio territorii Arausicani, in cujus ecclesia hoc concilium celebratum fuit.

XVIII. *Synodus Vasensis sub die id. Novembris Dicooro v. c.* (supple Cos.). Sex canones proferuntur.

XIX. *Synodus Arelatensis cum canonibus 51.* In vulgatis Conciliorum post Sirmoudum tom. V, col. 1, effertur cum canonibus XVI. Hæc stulticia pluribus ex capitibus difficultatem facessit. Canonum numerus et ordo in codicibus mirifice discrepat. Exemplaria vetustæ collectionis Hispanicæ et exinde etiam Isidoriana priores tantum XXV canones exhibent, ut observavimus in duobus mss. pure Hispanicis, uno Vat. Palat. 575, altero cardinalis Passionei; in alio Hispanico originis Gallicanæ Vat. 1344, in Vat. Isidoriano 130, et in Vat. 1338, in quod nonnulla ex Hispanica collectione traducta fuerunt. Collectiones vero manuscriptorum Gallicanæ Colbeianæ, Lugdunensis, Fossatensis et Titiana, exclusis tribus vulgatis canonibus 10, 11 et 12, reliquis XXII undecim adjiciunt, nimirum XLVI vulgatum et ceteros usque ad 56; et sic præferunt canones XXXII. Codex collegii Parisiensis Societatis Jesu ab Harduino laudatus tom. V Concil., col. 5, not. 7, habet canones XXXVI, nimirum priores XXV, et XI ultimos. Vulgatis Conciliorum post Berlinum et ante Sirmoudum habent canones XXXVII, videlicet priores XXV, et XII ultimos a can. 45 usque ad 56. Tandem Sirmoudus et ms. Remensi edidit canones XVI, insertis post canonem 25 viginti canonibus, ante quos in eodem codice hic novus titulus intexitur: *Capitula de synodo quæ in territorio Arausico celebrata est.* Porro hi omnes canones præter morem aliarum synodorum Gallicæ partim sunt e Nicænis expressi, et nonnullam ex abbreviationibus Rufini; partim sunt ex Concilio Arelatensi I, partim ex Vasensi, partim ex Arausicano I alisque ejusmodi synodis, ut P. Sirmoudus in notis animadvertit. Nulli quidem canones, exceptis perpaucis Arausicanis, totidem verbis ex eisdem synodis inveniuntur excerpti. At sententiæ plane conveniunt. Immo præter easdem sententiæ quæ in peculiaria vocabula in Nicænis, abbreviationes Rufini auctori præ oculis fuisse manifestant. Cum vero in eisdem Nicænis Rufinianas abbreviationes præferentibus nonnullæ particule interserantur quæ in Rufino non [cxxxiv] reperiuntur, præter hujus abbreviationes aliam eorumdem canonum versionem scriptori usui fuisse apertissime liquet. Hæc varietas codicum quantum ad numerum et ordinem canonum, hos omnes non uno tempore scriptos

manifestat, sed alias atque alias accessiones recepisse. Primum exemplum illud esse videri potest, quod pauciores canones XXV in collectione Hispanica descriptos exhibet. At vetustiores Gallicanæ collectiones, quæ in synodis Galliarum sinceriores et majoris auctoritatis esse deberent, tres ex eisdem XXV canonibus ignorant; et horum loco alios XII subjiciunt. Nihil dubium esse potest de additamento XX canonum, qui ex unico ms. Remensi adjecti fuerunt hoc novo titulo præfixo: *Capitula de synodo quæ in territorio Arausico celebrata est.* Diversa quidem verba quibus sententiarum canonum exprimuntur, non merum excerptorem canonum e diversis synodis, sed scripturam indicant qui diversorum conciliorum canones suis verbis exposuit. Num vero id in synodo Arelatensi gestum fuerit, necne, vehementer ambigimus. Probabilis autem credimus istiusmodi opus nulli Gallicanæ synodo convenire, sed collectionem esse privatam, cui accessiones aliquot factæ fuerint. Hinc nec præfatio, seu introductio synodorum propria in hoc documento invenitur, nec chronica nota, nec idonea clausula, nec subscriptiones ullæ. Nullam aliam synodum Gallicanam his omnibus expertem invenire licebit. Episcoporum catalogus, qui in quibusdam mss. codicibus ab Hispana collectione proficiscentibus post epigraphen et titulos canonum hujus synodi seu collectionis subjicitur, perperam huc tractus, eidem epigraphi fuerat præmittendus, ac subnectendus Arelatensi primæ synodo, quæ in eisdem mss. immediate præcedit: ad hanc enim eum catalogum pertinere manifestum est. Hujus autem collectionis quæ Arelatensis secundæ synodi nomine inscribitur, auctorem fuisse aliquem Arelatensem, aut Arelatensis sedis studiosum, prodit canon 18, in quo ejusdem sedis prærogativa constituitur. Tempus posterius est Vasensi synodo anni 442, quæ canone 47 nominatur; antè vero concilio Arelatensi III, anni 524, cui in plerisque mss. collectionibus hi canones Arelatensis secundi nomine præmittuntur. Sub S. Casario autem hanc collectionem digestam iudicat canon quartus, ubi habetur: *Nullus diaconus, vel presbyter, vel episcopus ad cellarii secretum intronitit puellam, vel ingenuam, vel ancillam.* Verba ad cellarii secretum peculiarem formulam exhibent, quæ similiter usurpatur in concilio Agathensi anni 506, eodem Casario præside can. 9: *Ancillas, vel libertas a cellario, vel a secreto ministerio, et ab eadem mansionem in qua clericus manet, placuit removeri.* Quis ex hac non tam sententiæ quam peculiari formulæ concordia idem ceteris tempus non suspicetur?

XX. *Auctoritas S. Bonifacii papæ, per quam infrascripta synodus* (id est Arausicana II) *confirmata est.* In tabula præmittitur hujus epistolæ titulus tiulo ipsius synodi, uti in ea epistola in aliis mss. collectionibus Gallicanis Fossatensi, Laudunensi, et Hardyensi eidem synodo præponitur cum hæc antiqui collectoris Galli annotatione: *Et quavis synodus Arausica prius sit facta quam auctoritas ista, tamen pro reverentia sedis apostolicæ hoc mihi justum visum est, ut prius domini papæ auctoritas scriberetur.* Vide Sirmoudi et Labbei notas tom. V Conc. col. 814 e, et 815 a. In corpore vero nostri codicis eadem epistola synodo subjicitur. Incipit autem: *Per filium nostrum Armarium, etc.*, uti ibidem legitur col. 130, ubi ejusdem præstantissimi codicis lectiones ex Holsternio in margine describuntur. Eadem notatio chronica ibidem signatur, ac in aliis mss. Sirmoudi: *viii kal. Fe. r. Lampadio et Oreste v. c. cons.*

XXI. *Synodus Arausicana de gratia et libero arbitrio. Cum in dedicatione basilicæ, etc.*, uti tom. V Conc. col. 808.

XXII. *Synodus Agathensis.* Est synodus anni 506, quæ proferitur ibidem col. 521. Soli canones XXVII abbreviati leguntur.

XXIII. *Synodus Aurelianensis* anni 511, quæ integra edita est ibidem col. 543, in nostro autem codice exhibentur tantum abbreviati canones XXII.

XXIV. *Synodus Epdonenſis* anni 517, quæ eodem A tomo legitur col. 712, cum canonibus xi; canones autem xxi in nostro codice excerpti ſunt.

[cxxxv] XXV. *Synodus Arelatenſis* anni 524. Incipit: *Cum a voluntate Dei*, etc. Ibidem col. 763. Profertur ſubſcriptio Cæſarii, in qua inſerta eſt data vii (non viii) idus Julii, *Opilione conſ.* Aliorum quoque epiſcoporum ſubſcriptiones ſubſcribantur.

XXVI. *Synodus Carpentoractenſis* anni 527. Omititur prima perſona, et incipit: *Carpentoracte conſtanteſ* huiusmodi ad nos *querela pervenerat*, etc., cum ſubſcriptionibus epiſcoporum, uti tom. V Conc. col. 805.

XXVII. *Synodus Vaſenſis* anni 529, cum primi tantum canonis excerptio.

XXVIII. *De conſtituto ſynodali Apoſtolice ſedis, ut nullus Epiſcopus res Eccleſie ſynode præſumat*. Aſſertur in corpore ſolus canon 4 concilii Romani ſub Symmacho anni 502: *Hiſ ergo perpenſis*, etc., uti habetur ibidem col. 475. Poſt laudatum canonem in ſolo corpore additur: *Incipit præceptum, immo lex a glorioſiſſimo rege Theodorico*, quæ ex ipſo codice edita ſuit ab Holſtenio, et exinde tom. V Conc. col. 539.

XXIX. *Tituli contra Manichæos*. In corpore autem ſic: *Incipiant capitula S. Auguſtini, quæ debent publica voce legere*, etc. Adferuntur capitula xxi cum ſubſcriptione Proſperi ſub die xiii kal. Decembris, *Uſorio juniore v. c. conſ.*, quemadmodum ex duobus aliis mſs. Gallicanis impreſſa ſunt ibidem col. 800.

XXX. *Synodus Arverna* anni 533, diſtincta in canones xvii.

XXXI. *Synodus Aurelianenſis* anni 533, cum canonibus xxxvi. Unus enim vulgatus in duos, alius in tres diſtinctus. In prima ſubſcriptione habetur: *Quarto poſt conſulatum (ſupplendum Paulini) junioreſ, indictio ſecunda*, ſine notatione annorum regi Childelberti, ut alii codices et vulgati præſerunt. *Indictionem ſecundam* ſimiliter notat etiam exemplum L. gdonenſe et laudatum a P. Sirmondo. Error creditur, propterea quod alii codices ſignant *diem nonorum menſis tertii*, quo anno 533 decurrebat indictio prima (T. V Conc. col. 1233, not. 12). At nec noſter codex, nec Lugdunenſis diem aut menſem indicant.

XXXII. *Aurelianenſis ſynodus* anni 541. Eſt integra, uti habetur tom. V Conc. col. 4363.

In hiſ capitulis xxiii tabula deſiit, quæ primæ collectionis indicium eſt. Sequentia vero, licet in codice eodem charactere ſubſtantur, poſteriora additamenta ſunt, quorum in præmiſſa tabula nulla fit mentio: unde nulla etiam numerorum continuatione in corpore deſcribuntur. Hinc prima collectio ab origine facta fuit ante medium ſæculum vi, nimirum poſt ſynodum Aurelianenſem iv, anni 541, et ante Aurelianenſem v, anni 549, quæ in additamentis reſertur. Cum porro Gallicanæ collectiones Corbeienſis et Foſtateſis, quæ omnium antiquiſſimæ creduntur, Aurelianenſe v concilium prima manu comprehendant, uti teſtatur P. Sirmondus in præſatione ad Concilia Galliæ, maniſteſtum ſit collectionem primigeniam, ex qua noſter codex excerptus fuit, paulo vaſtioriſſimam fuiſſe, cum Aurelianenſe v igitur, ac in ſe poſterioribus additiones receperit.

§ 3. Additamenta ejuſdem codicis recensentur.

Conſtitutio apoſtolice ſedis. Silveſter epiſcopus univerſis epiſcopis per Gallias et ſeptem provincias. Pleneſcit apoſtolice ſedi, ut ſi quis ex quolibet eccleſiaſtico gradu, etc., ut in epiſt. 5. Zoſimi toto capite primo, niſi quod pro *metropolitani Arelatenſis* habetur *metropolitani Auguſtodunenſis*, et pro *Patroclo* ſubſtitutum eſt *Rufino*, quemadmodum ex noſtro mſ. notatur tom. III Concil. col. 469. Idem etiam habet ſimilis codex Morbacenſis teſte P. Conſtantino in Appendixe tom. I Epiſt. Rom. pontif. col. 53. Suſſuppoſitiſſima in-

ſcriptio et interpolatio, quibus privilegium Zoſimi pro ſede Arelatenſi ad Auguſtodunenſem traductum fuit, ac Silveſtro papæ perperam attributum. Hæc eadem Zoſimi epiſtola ſimili impoſtura Silveſtro inſcripta, ad Viennenſem Eccleſiam in mſ. Floriacenſi traducitur, ut videre eſt apud laudatum P. Conſtantinum loco allegato col. 57.

[cxxxvi] Zoſimus univerſis in Viennæ et Narbonenſi et ſeptem provinciis epiſcopis conſtituta; *Præcipuum*, ſicuti ſemper habuit *metropolitanus epiſcopus Arelatenſium civitatis*, etc., uti capite 2 et 3 laudatæ epiſtolæ Zoſimi. Sincera eſt hæc epiſtola, ſed dimiſſa primo capite, quod epiſtola antecedenſi Silveſtro ſuſpoſitæ attributum fuit.

Avitus epiſcopus Victori epiſcopo ac baſilicis hæreticorum non recipienda. Petiti, immo potius *præcipiti*, etc., ut in epiſt. 6 Aviti editionis Sirmondi.

Canones Aurelianenſes facti indictione 13. Ad divinum gratiam referendum eſt, etc. Eſt int. g. a ſynodus quinta Aurelianenſis anni 549 cum canonibus 24 et ſubſcriptionibus, uti habetur tom. V Concil. col. 1375. Hæc omnia ſimiliter præfert etiam codex Morbacenſis. In noſtro autem codice adduntur ſequentia.

Epiſtola Dionyſii Exigui ad Stephanum cum poſterioribus lectionibus, quarum notitia exhibebimus part. 3. c. 1, § 3. Subnectantur autem ex ejuſdem ſolus canones apoſtolorum.

Anno ſecundo glorioſiſſimi regis Kludæci nonas Februarias Carthagine in ſecretario baſilicæ S. Maritæ Agilæ. Cum Bonifacius epiſcopus, etc. Eſt ſynodus Carthagenenſis anni 525, quæ rebus pluribus ac præſentium ordinandis et illuſtrandis canonibus Africanis maxime utilis, ex hoc ſolo codice Holſtenii opere prodijt, et recens eſt tom. V Concil. col. 772 uſque ad 792. Fine caret hæc ſynodus, ac deſinit in documentis ad libertatem monaſteriorum pertinentibus: ex quo conſpicere licet hanc ſynodum olim excerptam fuiſſe ab aliquo monacho, ut monaſteriorum libertatem tueretur. Vulgata erat eadem ſynodus in Gallicanis codicibus, eodemque conſilio in tribus Gallicanis monumentis allegata ſub medio ſeptimum ſæculum, 1° in Vita S. Baboleni ad an. 647; 2° in privilegio monaſterii S. Dionyſii Parisienſis anno 658; 3° in alio privilegio monaſterii Corbeienſis x an. 664. Vide eundem tomum Conciliorum col. 771. Dividitur hæc ſynodus in duas actiones. Actioni autem ſecundæ perperam inſeruntur duo, nimirum *Actio 15 ſynodi Chalcedonenſis* cum titulis et canonibus xxvii ejuſdem ſynodi ex verſione Dionyſii.

Item ex Concilio Carthagenenſi ſub domno Aurelio epiſcopo. Proferuntur autem brevia excerpta ex canonibus concilii Carthagenenſis anni 397, cum amplioribus ſubſcriptionibus, quas dedimus cap. 5 § 3.

Deſi ſequitur. *Incipit fides catholica B. Athanaſii epiſcopi. Quicumque vult ſalvus eſſe*, etc., ut in ſymbolo Athanaſiano.

De inceſtis. Homo ſi inceſtum commiſerit, de iſto cauſa, etc. Finis pro *cauſa ſua commiſerit*, ut in vulgatis Conciliorum tom. VIII col. 409, et in Capitularibus regni Francorum tom. I edit. Baluzii col. 477, ubi hoc decretum in canones decem diſtinguitur. P. Martene in Theſauro Anecdotorum tom. IV pag. 58 huius decreti fragmentum ex mſ. Morbacenſi edidit uſque ad verba *ut cæteri emendantur*. In vulgatis Conciliorum huius documentum canones tribuuntur concilio vel capitulari Metenſi, et in margine notatur col. 410 priores canones tres in uno mſ. Vat. Palatino uſeribi ſynodo Compendienſi, cæteros autem concilio Vernenſi anni 753. At in hoc noſtro Palatino, ſicut etiam in Morbacenſi aliſque mſs. a Sirmondo et a Baluzio laudatis nec ſynodi ſeu capitularis locus, nec tempus deſignatur. Baluzius vero tom. II col. 1050, ad verba *Capitulari Metenſi*, notat locum incertum, tempus vero aſſigit anno 756.

Sequuntur Auguſtini Anglorum epiſcopi interrogationes dux, et S. Gregorii papæ reſpoſitiones, quæ

leguntur lib. xi. Registri editionis Maurinæ epist. 64, A multa Bulgarorum, quæ exstant eodem tomo col. 1534.

Breviarium Ecclesiasticæ ordinis. Incipit : *Qualiter in rebus fideliter Domino servientes tam juxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ Romanæ Ecclesiæ, quam et juxta dispositionem regulæ S. Benedicti monasterium solenniter, etc.* Est ordo monasticus.

Cum recentius documentum hujus appendicis sit capitulare anni 756, hæc additamenta in sæculum vii referenda videntur.

[cxxxvii] § 4. De collectione Gallicana contenta in ms. Vat. 3827. Versus ex hoc codice editi in funere Lotharii I.

Altera Gallicana collectio, quam in bibliotheca Vaticana vidimus, exstat in ms. Vat. 3827. Codex est fere quadratus, scriptus ante annos circiter octingentos. Pertinet ad Ecclesiam Bellocensensem, ut liquet ex notatinnula subjerta paginæ 93 : *S. Petri Bellocensis est liber iste.* Eo autem libentius hunc culticam describimus, quia præter nonnullas Gallicanas synodos in antecedenti codice comprehensas posteriorum synodorum Gallicæ seriem proseguitur. In hoc manuscripto synodi integræ, non autem excerpta continentur. Incipit a synodo Carpentoractensi anni 527. Dein profert Arausicanam anni 529, Reginensem anni 459, Aurelianensem I, anni 511; Aurelianensem II, anni 533; Aurelianensem IV, anni 541; Aurelianensem V, anni 549, et Aurelianensem VI anni 555, quas in precedenti codice memoravimus. Hæc eodem perturbato ordine quinque Aurelianenses synodi describuntur etiam in vetustissimo Colbertino exemplari, de quo paragrafo sequenti.

Postea sequitur concilium Veneticum habitum circa annum 465, quod editum invenies tom. V Concil. col. 79; Vasense II, anni 529, et Epaonense anni 517.

- Turonense I, anni 461, tom. V Concil. col. 75.
- Turonense II, anni 567, tom. VI col. 535.
- Matisconense I, anni 581, ibidem col. 657.
- Matisconense II, an. 585, ib. col. 671.

Concilium Telenense per tractatus S. Siricii episcopi pæp. urbis Romæ per Africanam. Est concilium Taurinense, alias dictum Teleptense provincia Byzacene, quod videtur hoc tomo col. 446. Hæc idem concilium inter easdem Gallicanas synodos et cum istisem lectionibus insertum præfert Colbertina collectio, quam sequenti paragrafo explicabimus.

Concilium Parisiense, quod celebratum creditur circa annum 557, tom. VI Co. cil., col. 411.

- Aliud Parisiacum anni 555, ib. col. 457.
- Autisiodorense anni 578, ibidem col. 641.
- Cabilonense anni 630, tom. VII Concil. col. 395.

Synodus Verso in palatio facta an. 754, tom. VIII Concil. col. 415.

Suessoniensis anni 744, ibidem col. 290. Epistola Paulini Aquileiensis ad Carolum regem, et synodus Forovivensis, cui idem Paulinus interfuit, anni 791 vel 796, tom. IX Concil. col. 31.

Hidriani papæ epistola ad eundem Carolum de imaginibus, tom. VIII Concil. col. 1553.

Turotulphi Aurelianensis Capitulare a Baronio typodatum, et recentum tom. IX Concil. col. 183.

Concilium Parisiense anni 829, ibidem col. 703.

Leons IV epistola ad Prudentium episcopum Tricastinensem, et alia ad Britannos episcopos, quæ ambæ ex hoc ms. impressæ sunt, et ibidem leguntur col. 12. et seqq.

Concilium Tullense apud Saponarias anni 859, ex hoc codice vulgatum a Sirmondo tom. III Conciliorum Gallicæ, et rixinde insertum tom. X Conciliorum P. Labbei editionis Venetæ, col. 115.

Hæc desunt Gallicana documenta. Subjiciuntur autem in eodem codice XVI epistolæ Nicolai I summi pontificis, quæ in editis sunt priores XVI ejusdem Nicolai, tom. IX Concil., a col. 1289 usque ad col. 1407. Admittunt ejusdem pontificis responsa ad con-

tra Bulgaria, quæ exstant eodem tomo col. 1534.

In fine characterè antiqui describuntur hi versus scripti in funere Lotharii I imperatoris, qui paulo post Leonem IV pontificem obiit, an. 855.

[cxxxviii] *Cæsar, tantus eras quantus et orbis.*

*At nunc in medico clauderis antro.
 Post te quisque sciat servilium,
 Et quod nulla mori gloria tollat.
 Florens imperii gloria quondam
 Desolata suo Cæsare mareri.
 Hanc ultra speciem non habitura,
 Quam tecum moriens oculavisti.
 O quanto premitur Roma dolore
 Præclaris subito Patribus orba!
 Infirmata prius morie Leonis,
 Nunc, Auguste, tuo funere languet.
 Leges a senibus patribus actas,
 Quas elapsa diu raseret actas,
 Omnes ut fuerant ipse reformans.
 Romanis studuit reddere causis.
 Tu longinqua satis regna locoque,
 Quis nullus potuit flectere Cæsar,
 Romanos onerans viribus arcus
 Ad civile decus excoluisti.
 Quæ te non doluit, Cæsar, obfisse,
 Vel quæ non timuit patria vitium?
 Sed quæ te timuit patris vitium,
 Hæc te non doluit, Cæsar, obfisse.
 Nam sic lentis eras jam superatis,
 Et sic vi domitis gentibus asper,
 Ut qui non dedit, jure timeret,
 Et qui non timuit, jure doleat.
 Luge, Roma, tuum nomen in umbris,
 Et defuncta duo lumina luge.
 Arcus frange tuos, sicque triumphum
 De te Roma iuta hostibus asper.*

Cæteri versus desiderantur.

§ 5. De alia Gallicana collectione, quæ exstat in ms. Colbertino 3368.

Hunc codicem duas partes seu potius collectiones complecti monimus cap. 6, ibique primam descripsimus. Nunc restat altera, quam Gallicanas præsertim synodos continentem huc re-eravimus. Hujus notitiam debemus P. Constantino in præfatione ad tom. I Epistolarum Romanorum pontificum n. 102. Præcedit tabula, quæ subsequentiæ synodorum nomina et canonum titulos recenset. Infinito referuntur Gallicanæ synodi hoc ordine: Arelatenses prima, quarta et secunda; Carpentoractensis, Arausicanæ tertia et prima; Taurinensis, Regensis, Aurelianenses prima, tertia, quarta, quinta et secunda; Epaonensis, Turonensis I, Matisconensis I et II; concilium Telenense, Parisiense tertium, Autisiodorense I et Cabilonense I, quod postremum concilium habitum fuit anno 630. Hæc Gallicanarum synodorum collectio multum concordat cum precedenti Vat. 3827, uti superiori paragrafo animadvertimus; ac proinde ex istisem Gallicanis fontibus utraque dimanat. Solum hæc ab illa in eo discrepat, quod Colbertinus codex præfert initio tres synodos Arelatenses, Arausicanam I, et Taurinensem, quæ desunt in laudato codice Vaticano; contra vero Vaticanus codex quatuor concilia exhibet, Veneticum, Vasense II, Turonense II, et Parisiense II, et alia quædam posteriora documenta addita post concilium Cabilonense, quæ omnia in n.s. Colbertino non inveniantur.

In hoc autem potest Gallicana monumenta adjiciuntur synodi Hispanicæ, Eliberitana, Tarraconensis, Gerundensis, Cæsaraugustana, Herdensis, Tolotana I, [cxxxix] Valentiniana, Toletana II, III, IV, V, VI et VII seu VIII (notatur enim celebra a XVII kal. Jan. æra 601, id est die 16 Decembris anni 655); Bracarensia I et II. Deinde Sententiæ, quæ in veteribus exemplaribus Con-

ciliorum non habentur, sed a quibusdam in ipsis insertæ sunt. Hæc autem sunt canones XXIII quos Agathensibus adjectos legimus in vulgatis a. can. 48 usque 70, tom. V Concil. Ven. edit. col. 529.

Sequuntur Martini Bracarenensis Capitula. Tandem *Ecclesiæ antiquæ Statuta*, quæ hoc tomo edentur. In his tabula desinit. At in corpore ipsius collectionis subduntur tres aliæ synodi Toletanæ, XI, XII et XIII. Item fragmenta quædam ex Theodori Pœnitentiæ, ex S. Gregorii Magni scriptis, et ex epistola Gregorii III ad Bonifacium decerpta. Synodi Hispanæ ex aliquo codice Hispano exscriptæ fuerunt. *Statuta autem Ecclesiæ antiquæ* titulus est quem in solis Gallicanis collectionibus invenimus: cumque hæc statuta hoc titulo et ordine inferius edenda non argantur in ms. Hispanis, additamentum sunt, quod ex alio Gallicano fonte derivat. Hinc ejusmodi collectionem in Gallis exaratam dubitare non licet. Et si quidem non computentur additamenta quæ præter documenta in tabula indicata posterius accessero, hæc collectio ab origine lucubrata cognoscitur septimo sæculo: recentior enim est synodus Toletana VIII, anni 653.

CAPUT XI.

De collectionibus pertinentibus ad causam Nestorii, Eutychis ac præsertim Acacii.

§ 1. *De duabus collectionibus ad Nestorii; et aliis duabus ad Eutychis causam pertinentibus. Primæ Ephesina collectio e ms. Veronensi descripta et suppleta.*

1. In Nestorii causa duæ collectiones potissimum celebrantur. Prima est illa quæ cum antiqua versione Ephesini concilii plura documenta ante et post gesta ejusdem synodi exhibet. Baluzius in ea edenda concilium operat inveniendi antiquissimo exemplari Bellocacensi; eo quod ipsi (a) constitisset, simili plane exemplo usum fuisse concilium v. melius dixisset antiquum interpretem concilii v. Cum v. r. idem ceteris esset valde mutilus et imperfectus, coactus fuit sequi alios duos, qui sani et integri erant, licet a Bellocacensi et in documentorum numero atque ordine, et in ipsorum lectionibus nonnunquam dissentirent. Aliquis etiam quæ deerant, aliunde suppleri debuit. Ejus editionem videsis tom. IV Concil. Venetæ editionis col. 1 et seqq., in qua cum alia hinc et hinc decerpta fuerint, primigeniæ collectionis forma non exhibetur. Nos ut uni vetustissimo codice Bellocacensi plane similem, sed integrum, naeti sumus in ms. 56 capituli Veronensis, ex quo plur. emendari et suppleri poterunt. Titulum ac tabulam capitum, quæ primævam hanc collectionem et documentorum numerum atque ordinem exhibet, hic appendimus. Epigraphis hæc est: *Synodus Ephesina cum epistolis suis. In hoc corpore continentur.*

I. *Cælestini papæ epistola prima ad Cyrillum episcopum Alexandrinum ante collectionem synodi in Epheso contra Nestorium. Tristitia nostræ, etc.* Tom. IV Concil. col. 38.

II. *Ejusdem Cælestini papæ ante synodum ad Nestorium episcopum CP. Aliquantis diebus, etc.* Ibidem.

III. *Epistola Nestorii ad Cælestinum. Fraternalis nobis, etc.* Ibidem.

IV. *Epistola secunda Nestorii ad Cælestinum. Sæpe scripsi, etc.* Ibidem.

V. *Cælestini ad Constantinopolitanos. Ad eos, etc.* Ibidem.

VI. *Ejusdem ad Joannem, Juvenalem, Rufum, etc. Optaremus, etc.* Ibidem col. 40.

[CXL] VII. *Cælestini ad synodum Ephesinam. Spiritus sancti testatur præsentiam, etc.* Ibidem col. 88.

VIII. *Commonitorium papæ Cælestini episcopis et presbyteris euntibus in Orientem. Cum Deo nostro, etc.* Tom. III Concil. col. 560.

IX. *Ejusdem epistola ad Theodosium Augustum*

A de colligenda synodo. *Sufficiat licet, etc.* Tom. IV col. 93.

X. *Ejusdem ad Cyrillum Alexandrinum. Intelligentiam, etc.* Ibidem.

XI. *Exemplaria gestorum quæ acta sunt in sancto synodo Ephesina metropoli de recta fide. Post Consulatum, etc., cum data xi kal. Augustarum, uti allegatur in concilio Chalcedonensi actione 1. non vero x kal. Julias, uti in vulgato habetur tom. IV Concil. col. 51.*

XII. *Theodosii imperatoris epistola ad Cyrillum Alexandrinum. Imperatores Cæsares Theodosius, etc.* Ibidem col. 53, usque ad illa col. 58 d, *consequens est et hæc (Cyrilli epistola) legi et lecta est*: ac desunt, et posita in præcedentibus; nam ipsa Cyrilli epistola in nostro codice hoc loco inserta legitur, ut ex sequenti numero patet.

XIII. *Incipit epistola S. Cyrilli ad Nestorium prima. Viri modesti, etc.* Ibi col. 45; additurque in nostro codice annotatio: *Istam primam epistolam, etc., quam Baluzius ex ms. Bellocacensi subiecit col. 46.*

XIV. *Alter epistola ad eundem. Obloquuntur quidam, etc.* Ibidem col. 49. Lectiones præfert noster codex quæ leguntur in concilio Chalcedonensi. In quinta synodo, ac in ms. Bellocacensi. Postea sequuntur gesta Ephesina, quibus hæc duæ epistolæ erant insertæ: *Et postquam lecta est epistola, etc., uti col. 58 d, usque ad illa col. 60 c, quæ in Nicæna a SS. Patribus exposita sunt.*

XV. *Nestorii ad Cyrillum. Injuria quidem, etc.* Ipsa actis suo loco inserta. Existat eodem tom. IV col. 23. Sequuntur porro interlocutiones: *Et postquam lecta est epistola, etc.* Ibi col. 60 d, usque ad interlocutionem Juvenalis col. 62 d, postquam sequens epistola lecta fuit.

XVI. *Cælestini ad Nestorium. Aliquantis, etc.* Ibidem col. 57. Subjiciuntur interlocutiones Petri et Flaviani col. 62 d, et 63 a, post quas sequens epistola inserta.

XVII. *Cyrilli ad Nestorium. Salvatoris nostro dicente, etc.* Ibi col. 27. Sequuntur interlocutiones et alia, quæ ibidem leguntur a col. 63 a, usque ad col. 76 c.

XVIII. *Epistola Capreoli Carthaginensis ad synodum. Urabam, etc.* Eadem col. 76 c. Dein sequitur usque ad illa col. 78 c, *ab episcopali dignitate et omni contentu sacerdotali.* Postea cæteris omissis subditur in codice: *Petrus presbyter Alexandria et primicerius notariorum dixit: Charisius quidam nomine presbyter et dispensator sanctæ Ecclesiæ Philadelphie, etc., cum lectionibus ms. Bellocacensis. Ibidem col. 122 d, usque ad ipsius Charisii subscriptionem col. 124 d.*

XIX. *Exemplum expositionis symboli transformati. Quisquis vel nunc, etc., col. 125, usque ad verba fore anathema, sicut supra dictum est, col. 128 c; post quæ omissis cæteris, quæ perperam hoc loco in vulgatis intrusa sunt, statim subduntur subscriptiones Cyrilli et cæterorum Patrum a col. 129 usque ad col. 134 c.*

XX. *Acta excommunicationis episcopi Joannis Antiocheni et episcoporum qui cum eo fuerunt. Post consulatum dominorum, etc., ibidem col. 94 d, usque ad ea col. 104 c, agnoscant quæ consecuta sunt; et locum subscriptionum legitur ut in ms. Bellocacensi: Et subscripsit synodus per episcopos cxcviii.*

XXI. *Relatio S. synodi, etc., ut in laudato codice Bellocacensi, ibidem col. 111 a, usque ad col. 113 b, cum eadem clausula: Et subscripsit synodus per episcopos cxcviii.*

XXII. *Exemplar epistolæ scriptæ a S. synodo ad archiepiscopum Romanum Cælestinum, significans omnia quæ gesta sunt in ipsa Ephesina synodo, etc.* Ibidem col. 159.

XXIII. *Cælestini ad Theodosium juniorem. Causis suis, etc.* Tom. III Concil. col. 159f.

(a) Baluz. in præfat. ad versionem conc. v, inserta t. IV Concil. Ven. edit. pag. 1.

[CXXI] XXIV. *Ejusdem ad Maximianum CP. Vidimus et amplexi sumus, etc.* Ibid. col. 1595.

XXV. *Ejusdem clero et plebi consentientibus Constantinopoli. Exultatio matris, etc.* Ibidem col. 1594.

XXVI. *Ejusdem ad synodum Ephesinam. Tandem malorum finis, etc.* Ibid. col. 1588.

XXVII. *Exemplar sacrae epistolae per Aristolanum tribunum et notarium ad Joannem episcopum Antiochie de pace et adnatione Ecclesiarum. Intentio nostra, etc., ex versione quae luxata edita est ex ms. Bellovacensi tom. IV Conc. col. 176; sed ex nostro codice duas lacunas supplementis sic. Prima lacuna col. 177 lin. 1: Animadvertimus omnibus ad nos concurrentibus tui sanctissimo episcopo gloriosae hujus urbis, et omnibus qui inveniunt hic reverentissimus episcopus, et universo eorum clero ad bene primum adunita acerba passione incidente, quae de usula sunt rectae fidei membra coartare; quatenus vos et reverentissimum et sanctissimum episcopum Alexandrinorum Cyrillum convenientes, invicem deponatis in ea vobis factam difficultatem, ambiguitatem, pro mittentibus his quos praediximus, reverentissimus viris, quos, si subactis peris in depositione Nestorii, et ejus anathematizationis doctrinam, nulla residet alterationis occasio; sed statim sanctissimus episcopus Cyrillus, et tua reverentia, et qui cum ea sunt, et sanctissimus..... gloriosae Romae episcopus Caeselinus, et omnes qui ubique sunt rectae fidei sacerdotes, tuae reverentiae communicabunt, etc. Secunda lacuna ibidem litt. d; nulla ex episcopalis constitutionibus, aut depositionibus, aut ex quacunque ordinatione novitas assumatur; sed si quid interea fieri contigit, hoc in quiete manens, imperturbatum catholice Ecclesiae custodiat statum. Sufficiunt enim qui sunt religiosi clerici, donec perfecta adiunctio consequatur ad divina ministeria peragenda. Habere (leg. Habe) a nobis haec; et non ambigimus, quod omni robore et omni virtute sinceram et immutabilem videns nostram intentionem, et dignam christiana constantia, pariter acturus et ipse, nullum laborem aut fatigationem, nec injuriam contempsum, nec oblivionem irae suscipere recusabis, quatenus ea quae a nostra pietate causa rectae fidei et sanctorum Ecclesiarum inutilis praecipua sunt, termino tradas. Si autem (quod non credimus) hanc nostram sententiam et secretam voluntatem contempnere propria quadam intentione, aut instantia humanae passionis comatus fueris, et alia quae a nobis jussa sunt neglexeris, tibi imputabis, quia alacritatem circa continentiam Dei Ecclesiarum tuae sanctitatis aspernata dignas vitasitudines recipiet.*

XXVIII. *Epistola Joannis episcopi Antiochie ad Cyrillum de pace. Ante hoc, etc., uti ibidem col. 180, ex eodem codice Bellovacensi, cujus lacunas ex nostro codice supplementis. Eadem col. 180. litt. d: Pro ampliori autem cautela hoc fecimus, quia non poterimus convenientes, quae decreta fuerant a piissimis nostris imperatoribus coram ad effectum perducere, demandavimus et ut vice nostra et pro nobis et pro persona nostra disponeret quidem quae pertinent ad pacem, quod praecipuum est; intimare autem reverentiae tuae expositionem quae a nobis consonanter facta est, de humanatione D i nostri Jesu Christi, quam direximus reverentiae tuae praedictum religionum virum, quae est haec: De Dei autem Genitrice Virgine, quemadmodum et sapimus et dicimus, et de modo humanationis unigeniti Filii Dei, necessariae, non additamentis causa, sed ad satisfactionem propriam desperatam de divinis Scripturis, quam de traditione sanctorum Patrum assumentes habuimus, breviter dicimus, nihil omnino addentes fidei sanctorum Patrum quae in Nicæa exposita est. Sicut enim jam diximus, ad omnem sufficit et pietatis cognitionem et omnem haereticam perfidiam abdicatorem. Dicimus autem non praevocantes illicita, sed confessionem proprie infirmitatis, excludentes eos qui exurgere volunt contra ea quae ultra hominem disceptamus. Confitemur igitur Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, Deum perfectum, et hominem perfectum, etc. Deum col. 181. litt. e; Consentimus*

etiam et ordinatori sanctissimi et reverentissimi episcopi Maximiani Constantinopolitanae sanctae Dei Ecclesiae, et omnibus communicamus, qui [CXXII] per universum orbem terrarum sunt Deo amabiles episcopi, quanti sunt qui rectam et impollutam habent et custodiunt fidem. Et subscriptio: Salvus pro nobis orans permanens, domine in Deo amatissime et sanctissime, et omnium charissime frater.

XXIX. *Epistola S. Cyrilli ad Joannem Antiochenum. Exultent celi, etc.* Ibidem col. 181.

XXX. *Epistola S. Xysti episcopi Cyrillo Alexandrino post pacem factam inter Cyrillum et Joannem. Magna unius laetitia, etc.* Exstat tom. III Conc. col. 1689.

XXXI. *Xystus Joanni Antiocheno. Si ecclesiasticis corporis, etc.* Ibidem col. 1695. Tandem haec clausula apponitur: *Explicit sanc. a synodus Ephesina cum epistolis ad se pertinentibus.*

Alia vero posteriori manu in fine ejusdem codicis legitur concilium Lateranense sub Stephano III, quod a P. Josepho Blanchino diligenter transcriptum v. c. Cajetanus Cennius novissime edidit, et P. Dominicus Mansius recusat tom. I Supplementi Conciliorum col. 641.

2. Altera collectio est illa quae a P. Christiano Lupo vulgata fuit e duobus mss. Cassinensibus. Est versio plurimum documentorum ad Nestorii causam pertinentium, cujus auctor sub Justiniani imperio scripsit, et sese trium Capitulum defensorum praeiudici. Baluzius eam recensurus doluit, Patrem Lupum admonuisse quod idem quem titulum habeat illa collectio in libris Cassinensibus, qui ordo illic custoditus sit, quid a se omissum, quid mutatum. Permulto enim ab eo omnia ac mutata satis intelligunt et dicit lectores. Sed cum nihil per amicos et per litteras potuisset obtinere, eam collectionem ex Lupo exscribere compulsus fuit, solumque titulum conjectura ductus praefixit: *Synodicon adversus tragadiam Irenaei.* Vide tom. IV Concil. col. 235 et seqq. Aliud vero ejusdem collectionis exemplar indicatum nobis fuit in ms. Vat. 1519, ex quo alii quibus vacabit proicere poterunt. In eo haec inscriptio legitur: *In nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit translatio primi Ephesini concilii contra prava dogmata Nestorii athenae Constantinopolitanae Ecclesiae. Lega feliciter.*

3. Duae item collectiones ad Euclyclis causam spectant, de quibus, cum satis sunt pervulgatae, pauca indicare sufficiet. Una est collectio Chalcedonensis editionis Rustici, quae pluribus documentis ante et post gesta instruitur, et a Baluzio exacte et descripta est tom. IV Concil. Ven. edit. e. l. 1980 et seqq. Confer quae de Graeca hujus collectionis origine ac tempore, nec non de ratione qua eadem Latine compacta fuit, pluribus disseruimus in praefatione ad Epistolas S. Leonis § 18, tom. I pag. 557: Vide pariter quae de Rustici editione atque codicibus animadvertimus tom. II in annotatione subiecta col. 4518 et 4519. Peculiarem autem et omnium vetustiore collationem quorundam documentorum ad Eutychnianam causam spectantium, quam reperimus in unico ms. Vat. 1522, descripsimus in Observationibus ad dissert. 9. Quesselli, eodem tom. II col. 1218 et seqq.

4. Alia porro collectio ad eandem causam pertinet est *Codex euclyclis* continens plures epistolae synodicae ad Leonem Augustum, quibus doctrina concilii Chalcedonensis contra Eutychnianos vindicata fuit. Hujus collectionis ordo a Baluzio exhibetur tom. V Conciliorum col. 33 et seqq. Sed de his satis.

§ 2. *De collectionibus in causa Acaclana. Descriptio duorum codicum Virdunensis et Veronensis.*

1. Plura dicenda sunt de peculiaribus collectionibus ad Acaclii causam spectantibus, quae cum magna varietate recipiunt, tum vero non satis exploratae sunt. Eas collectiones, quae aliquot ejusdem causa documenta ab his tem collectionibus inserta

continet, jam recensimus, vel deinceps suo loco A memorabimus. Nunc duo quæ monumenta solium modo in eadem causa recipere, præcipuam mentionem requirunt. Primo referenda est Virdunensis [cxlvi] codex. Ex hoc P. Sirmoudus plura documenta antea inedita typis dedit.

I. *Edictum sententiar Felicis papæ propter Acacii episcopi damnationem*, quod subjectum reperit *Breviario historiae Eutychianistarum*, seu, ut codicum inscriptio præfert, *Gesta de nomine Acacii*. Existat tom. V Concil. Ven. edit. col. 177.

II. Felicis papæ epistola in vulgatis noua ad Zenonem Augustum. Ibidem.

III. Eiusdem epist. 10, ad clerum et plebem Constantinopolitanam. Ib. col. 178.

IV. Eiusdem epist. 11, ad Rufinum et Thalasium, ceterosque monachos circa Constantinopolim et Bithyniam constitutos. Ib. col. 179.

V. Eiusdem epist. 12, ad Zenonem imperatorem. Ib. col. 208.

VI. Eiusdem epist. 13, ad Flavium Constantinum, orthodoxum episcopum, quam licet cælix tribuat Gelasio, Sirmoudus tamen Felici ascribit tam putavit. Ib. col. 210.

VII. Eiusdem epist. 14, ad Thalasium archimandritum. Ib. col. 213.

VIII. Eiusdem epist. 15, ad Vetrionem episcopum. Ibidem.

IX. Fragmentum epistolæ eiusdem pontificis ad Andream episcopum Thessalonicensem. Ib. col. 216.

X. Gelasii tractatus cephalus, qui inter hujus pontificis epistolas describitur num. 14. Ibidem col. 238.

Alia antea impressa idem codex continet, in quorum editione identidem allegatur. Sed cum eorum seriem, quæ in eo codice exhibetur, nec Sirmoudus, nec alius quispiam prodiderit, plura de eo dicere nequimus.

2. Codex Veronensis Capituli signatus num. 46, qui Acacianorum documentorum præstantissimam collectionem continet, est formæ quadratæ. Characteris specimen dedit P. Joseph. Blanchinus tom. IV Operum Sirmoudi editionis Venetæ post paginam 579. Injuncta una tantum pagina caret, quæ catalogum pontificum præferret usque ad Anastasium II. Altera pagina, quæ nunc prima est, eundem catalogum prosequitur ad Vigilium usque. Illius fragmentum editum est a v. c. Francisco Blanchino tom. III Anastasii pag. 209, a Muratorio tom. III Heram Italicarum, et emendatius a P. Josepho Blanchino in Enarrat. Pseudo-Athanasianæ in symbolum, pag. 104. Hinc autem codicis ætatem, videlicet paulo post Vigilii mortem, colligerellicet. Hinc pontificum catalogo libri S. Hieronymi et Gennadii de Viris Illustribus una numerorum serie subiiciantur. Tandem hæc Acaciana monumenta præferuntur.

I. *Narrationis ordo de gravitate Dioscori Alexandrini*. Est in collectione hoc anno impressa cap. 43.

II. *Dilectissimo fratri Achacio Simplicio*. Est in eadem collectione cap. 44.

III. *Exemplum epistolæ quem (lege quam) misit Achacius ad S. memoriam Simplicium papam Romanæ urbis, ubi damnatum retulit Petrum Alexandrinum*. Ibidem cap. 45.

IV. *Felix episcopus sanctæ Ecclesiæ catholice v. r. Achacii*. Ibid. cap. 46.

V. *Thomas de anathematis vinculo papæ Gelasii*. Ibid. cap. 47.

VI. *S. Gelasii communi orium Fausto magistro prægeat lege tomæ officium Constantinopolim*. Ibid. cap. 48.

VII. *Epistola S. Gelasii episcopi ad Anastasium imperatorem*. Et in fine: *Explicit papæ Gelasii ad Anastasium pri. cipem*. Ibid. cap. 49.

VIII. *Incipit rationis reddendæ Achacium a sede apostolica competenter fuisse damnatum. Dilectissimis fratribus unicersis episcopis per Dardaniam constitutis Gelasius*. Hæc autem clausula in fine additur: *Explicit*

rationis reddendæ Achacium a sede apostolica competenter fuisse damnatum, nec posse quemquam sine astrictissime animæ suæ ejus communionis participare effici. Ibid. cap. 50.

IX. *Inc. de eadem rationis reddendæ ad episcopos Orientis*. Ibid. cap. 51.

X. *Exemplar rationis reddendæ B. Gelasii papæ de evitanda communione Achacii missa ad Orientales episcopos*. Et in fine: *Explicit B. Gelasii de evitanda communione Achacii*. Hic prolixus tractatus ex hoc unico codice editus est [cxlvi] a marchione Masfio sub nomine Felicis III, tom. V Concil. Ven. edit. col. 185, ac eodem tempore cum titulo Gelasii a Josepho Blanchino tom. IV Operum Sirmoudi Venetæ edit. pag. 553, ac tandem repetitus in Appendice Historiæ Theologiæ laudati marchionis Masfii pag. 220 editionis Tridentinæ.

XI. *Inc. epistola S. Gelasii ad Euthimium (lege Euphemium) Constantinopolitanum. Dilectissimo fratri Euthimio Gelasius*. Editâ fuerat a Merlino ex ms. Additionum Isidori. Est ejusdem pontificis epistola prima tom. V Concil. Ven. edit. col. 281.

XII. *Epistola papæ Gelasii ad Surconium episcopum Afrum apud Constantinopolim constitutum, qui persecutionem Arianorum de Africa fugiens Constantinopolim, improvide communicando, in prævaricationem Chelædonensis synodi arguitur corruisse, ut corrigat*. Ex hoc eodem codice primum prodit curante Francisco Blanchino tom. III Anastasii col. 20, deui reus a march. Masfio tom. V Concil. col. 205, et a Josepho Blanchino tom. IV Sirmoudi col. 572, ac tandem in Appendice Hist. Theolog. pag. 234.

XIII. *Incipit epistola B. papæ Gelasii ad Natal'em abbatem. Dilectissimo fratri Natali abbati Gelasius episcopus*. Prodit ex eodem pariter codice in eisdem editionibus præ præcedentem. Codicis antiqua usque in hac epistola desinit.

Quatuor documenta in hac collectione sunt quæ in ms. collectionis hæc tomo edenda distulerant. Inter hæc autem tria in uno codice Veronensi nobis conservata fuerunt.

§ 3. *De integra collectione omnium quæ hactenus prodierunt documentorum in causa Acacii. Quædam spuria notantur, et a Græco confecta videntur ante synodum quintam. Duæ epistolæ præteritam inscriptas. De tribus fragmentis a Baluasio editis.*

1. Si quis omnium quæ ad Acacianam causam spectant integram collectionem vellet complere, decem et septem monumenta sub Simplicio præmittenda essent, nimirum ab epist. 4 ejusdem pontificis usque ad 19. Tota sub Felice III documenta duodecim, nimirum epistolæ prima, secunda, sexta ipsius Felicis, atque decima usque ad decimam quintam. Præter ea libellus etiam ad Acacium per Vitalem et Misenum transmissus, qui legitur tom. V Concil. col. 217. Item alius libellus a Felice papa decreto concilii ad Leonem imperatorem transmissus. Ibidem col. 218. In vero libelli in ms. duarum collectionum Barberinæ 2838 ac Additionum Dionysii, unde editi fuerunt, sic inseruntur: *Item epistola Felicis papæ ad Acacium prædictam Constantinopolitanum n. bis episcopum. Item ad imperatorem Zenonem ad. libellum episcopi Joannis Ecclesiæ Alexandrinæ*. Mox subjungenda epistola synodi Romanæ ad presbyteros et archimandritas Constantinopolim et Bithyniæ. Ibidem col. 237. In Appendice autem addendæ erunt, si licet, undecim illæ epistolæ, quas supposititias probabimus, nimirum epistolæ tertia et quarta Felicis III ad Petrum Antiochenum, ac quinta ad Zenonem in prælo edita. Tum epistola Quintiani episcopi Aetiani ad Petrum Antiochenum. Ibid. col. 219. Alia Justiniani episcopi Siciliæ ad eundem. Ib. col. 225. Alia Flaviani, sive Flacciani episcopi Rhodensis ad eundem. Ib. col. 227. Item Acacii episcopi Cypri ad eundem Petrum, col. 230; Antiocheni episcopi Arsinoæ ad eundem, col. 23; Faustii, seu Faustini episcopi Apolloniensis

ad eundem, col. 335; Pampilli episcopi Abydorum ad eundem, col. 339; et Aselepiadis episcopi Tralliani ad eundem, col. 241. Post hæc describenda erunt quindocim documenta sub Gelasio, videlicet epistola ejusdem prima in editione Conciliorum Veneta tom. V, secunda, tertia, quarta, octava, undecima, decima tertia, decima quarta, decima quinta, tomus de anathematis vinculo, alia epistola ex scho- dia P. Hieronymi Vignerii. Ibidem col. 334. Tria documenta ex codice Veronensi post Felicis III epistolam ibidem edita col. 185 et 205, [cxlv] quæ licet in codice Gelasio ascribantur, primum tamen et secundum Felici adjudicata fuerant; ac tandem synodus Rozana, in qua Misson absolvitur. Ibidem col. 397. Nec præmittenda erit epistola Anastasii II ad Anastasium Augustam, ibid. col. 406, occidensque libris Apocrisiariorum Alexandrinorum apud Constantinopolim degentium traditus legatis Romanæ sedis, col. 412. Postea jungenda duæ epistolæ sexta et octava Symmachi, et alia epistola Orientalium ad Symmachum, col. 433. Collectionem claudunt plures epistolæ Hormisdæ, quibus præ conciliata fuit, cum aliis documentis præmissis vel insertis inter ejusdem pontificis epistolam, quæ incipiunt ab epistola Anastasii ad Hormisdam, col. 561, et proseguunt usque ad relationem Epiphaniæ Constantinopolitani ad Hormisdam, col. 685.

2. Inter epistulas sub Felice III, undecim veluti supposititias in appendicem rejiciendas monuimus. Decem ex his, quas antea recensimus, Græco et Latino editas habemus: illa enim Flaviani seu Flacciani Latine tantum prodit. Latinus textus etiam epistolæ Felicis III originalis non est, sed versio antiqua ex Græco. Duplex autem versio distinguenda. Alia enim a Merlino impressa eum Græcum textum pro originali habuit qui a Binio et Frontone Ducæo inventus in mss. exemplaribus, quæ Constantinopolitanam synodum sub Meusa continebant, typis datus fuit anno 1618. Hæc versio antiqua, sed valde barbara. Flaviani seu Flacciani epistola caret, sicut in Græco etiam vulgata inventa non fuit. Legitur vero hæc epistola ex alia vetustiore interpretatione, quam exhibent codices collectionis Avellanæ. Hæc autem tres ex iisdem epistolis præterit, duas Felicis papæ, tertiam et quintam, nec non illam Acacii. Post versionem vero epistolæ quartæ Felicis ad Petrum Antiochenum hæc notatio in eadem collectione subjicitur, quæ versio nem ex Græco confirmat: *Quia cum aliorum litteris ad eundem Petrum directis in Græco volumine invenimus de Latino translata, quas nunciarum de Græco in Latinum necessitate compulsi transferentes descripsimus propter hæreticorum insidias, et supradictis epistolis ejusdem papæ connectimus.* Hinc notationem profecto vidit ac respexit Anastasius, cum in epistola præmissa Collectancis scripsit: *Unde notandum, quod nonnulla quæ Latino fuerunt edita, latinis funditus mole oblivionis obruta deplorasset, nisi ex Græcorum post fonte librorum hæc hausta sitibundo pectore re-umpisset; sicut epistolam B. papæ Felicis in Petrum sententiam profertentem Antiochenum damnationis.* Ipse ergo vetustissimus auctor collectionis Avellanæ inter rarissimas Romano: uni pontificum epistolæ quas e Romanis, ut videtur, scriptis hausit paulo post Vigilium papam; hæc Felicis III epistolam quartam Latine scriptam invenit non potuit: eamque cum cæteris memoratis ad Petrum Fullonem Antiochenum scriptis e Græco derivare compulsus fuit. Hoc non leve supposititiæ indicium est.

3. Has quidem omnes epistolæ supposititias esse luculenter probavit Henricus Valesius cap. 4 Dissertationis de Petro Antiocheno et de synodis adversus eum congregate. Evidens in posterâ argumentum quantum ad tres epistolæ Felicis III attributas illud est, quod cum in anno 484 communionem et episcopali gradu priva-set Acacium, fieri non potuit ut in litteris postea scriptis, tertia et quinta, ipsum vocaret *Dei amantissimum ac religiosissimum antistitem*, et

epistolam 4 velut legitimum Constantinopolitanæ sedis episcopum præferret. Frustra vero hanc rationem elidere nititur P. Antonius Pagius ad annum 478 n. 4, ubi pro Felice III Simplicium substituit. Nam præter quam quod Felicis nomen constanter exhibent tum Græcus textus, tum utraque Latine antiquæ versio; ipsæ ad Petrum Fullonem epistolæ in litteris Quintiani et Justiniani non Simplicio, sed Felici tribuuntur. *Multis episcopis præmonentibus*, inquit Quintianus, *maxime sanctissimo archiepiscopo Felice*: quibus verbis epistola tertia Felicis jam scripta innuitur. Et Justinus: *Ne qui nobis præset Felix, sententiam secundum canones contra te ferat*; ubi epistola Felicis quarta jamjam scribenda indicatur, cui quidem epistolæ Felicis nomen præfixum legit etiam Cyrillus Scythopolitanus in S. Sabæ Vita num. 52, cum eundem Petrum a Felice papa percussum tradit propter additamentum trisagii, de quo omnes hæc supposititiæ epistolæ diserunt. Adde quod neque Simplicius [cxlvi] cum Petro Fullone communicavit unquam; eisdemque cum Antiochenam sedem, ac posthæc secundo invasit, maxime obtulit ut ne ad ipsum antea litteras dederit. Alia plura vide apud P. Michaellem Lequien dissert. 4 Damascenæ: qui jure etiam conjecit, omnes has epistolæ Græcæ compactas fuisse ab aliquo monacho Acosmeta, cum ante quam synodum effervescebat controversia circa propositionem *Unus de Trinitate passus*, quam cum Acosmeta impugnantem acerrime, his litteris additamentum trisagii reprobantibus sese munire satagerunt. Græcum quidem, non vero Latinum harum litterarum auctorem fuisse, nonnulla confirmant. Primo in epistolæ 5 Felicis papæ tributa commemoratur ille hominum sponso, *qua sancti baptismatis tempore promiserunt credere in unum Deum omnipotentem... in unum Dominum Jesum Christum, etc.* (Tom. V Concil. col. 168). Hæc Nicænum utique symbolum indicant, quod etsi Græci in baptisate recitarent, hic tamen ritus Latinis adeo erat ignotus, ut S. Leo olim ex Latinorum ritu crediderit, apostolicum symbolum *per totum mundum omnium regenerandorum voce depromi*. Vide epistolæ 28 ad Flavianum cap. 1. Nomen hæc Græcus auctor Græci ritus peritus prodidit? Porro in epistola quinta Felicis ad Zenonem Augustum legitur: *Eustathique confessoris ac presideris xpoðpov trecentorum decem et octo Patrum qui in Nicæa convenerunt* (Ibidem col. 166 a). Quis Romanum pontificem Eustathio Antiocheno præsidendi in generali synodo prærogativam tribuisse extulit? Quintiano, qui Asculanus, seu Latinus episcopus præfertur, haudquaquam committit illa quæ, cum Græcis vocibus *Eutychie* et *Aychie*, earumque Græcæ significationibus innuitur, Græcum scriptorem referunt (Ib. col. 222 a, b). Cyrillus porro Scythopolitanus S. Sabæ discipulus, quem Felicis litteras commemorasse vidimus, harum supposititiarum synodo quintæ anteriorem satis declarat: quod idcirco monuimus ne cui mirum sit si epistola quarta Felicis ab eodem Cyrillo laudata in manu venerit auctoris collectionis Avellanæ, qui paulo post communionem v eam cum aliis ad eandem causam pertinentibus latinitate donavit, suæque præstantissimæ collectioni inseruit.

4. De epistolis perperam inscriptis pauca. Epistola quarta Simplicii ex mss. laudata collectionis Avellanæ ad Zenonem Augustum data præfertur, ex codice autem Viridunensi ad Basilicam. Hanc secundam inscriptionem veram esse late præbarum P. Antonius Pagius ad annum 466, num. 11, ac Tillæmontius not. 2 in Vita Acacii. Epistola 13 Felicis ad Flavianum CP. in codice Viridunensi, ex quo edita fuit, Gelasio perperam ascribitur, uti manifeste probavit P. Sirmondus (Tom. V Concil. col. 411), qui idcirco Felcem pro Gelasio substituit. Træ fragmenta epistolæ Anastasii II ad Ursicinum ex duobus mss. Bellocacensi et Corbeicensi vulgavit Baluzius. Hic Ursicinus Dardaniæ, aut alicujus Illyricianæ provincie episcopus fuisse videtur; ejus enim in membris Gelasio

In epist. 3 ad Dardanum, inquit: *His igitur incitati per fratrem et coepiscopum nostrum Ursicinum, praesentia dirigere scripta curavimus.* Eadem vero tria fragmenta inserta leguntur epistolae secundae ejusdem pontificis ad Laurentium de Lignido: in qua tamen secundum fragmentum praecedat, tum duo alia sequuntur primum et tertium. Cum vero Ligidium urbs locata in Macedoniae partibus, seu in Epiro nunc ad Illyricum pertineat, eam Gelasii epistolam encyclicam crederimus ad Illyricianos directam, quae proinde tum ad Ursicinum, tum ad Laurentium de Lignido pervenerit, ac primum tria illa fragmenta Anastasio II perperam inscripta sunt.

§ 4. *De epistolis, additamentis et tractatibus Gelasianis, qui in dubium a nonnullis vocantur*

1. Nunc pauca dicenda sunt de iis documentis in Acaciana causa editis quae, licet sincera sint, in suspicionem tamen a nonnullis adducuntur. Nihil opus est divagari contra Dupinium, qui singulari confidentia usus est veluti spurias iraducere tres epistolas, unam Felicis III ad Acacium, quae in vulgatis Conciliorum inscribitur *libellus citationis*, etc. (Tom. V Conc. col. 217), alteram ejusdem pontificis [cxlvi] ad Zenonem imperatorem, quae ibidem edita est cum titulo *libellus*, etc. (Ib. col. 218), ac tandem epistolam ad universos presbyteros et archimandritas Constantinopoli et in Bithynia consistentes, quae scripta fuit ex Romana synodo anni 485 adversus Acacium (Ib. col. 247); simulque hanc synodum supposititiam declarat. Duo enim priora documenta satis superque vindicantur duae antiquae collectiones, in quibus continentur, nimirum collectio Vat. cano-Berberina, et Additio Dionysii; tertium vero inveniuntur praestantissima collectio Avellana. Dupin autem cavillationes luculenter diligit P. Bernardus de Rubels in dissertatione de una sententia damnationis in Acacium, § 12 et 19. Nihil pariter laboramus circa epistolam Gelasii ad Succonianum e m. Veronensi typis editam, quae si ab eo scripta dicatur antequam episcopi Atri ab exilio revocarentur, nihil obest quin eidem pontifici, ut codex praefert, adjudicetur. Gelasius enim ad pontificatum promotus fuit anno 492, illi vero fuerunt revocati mense Augusto anni 494.

2. Gelasii epistola ad Dardanum, quae brevior describitur in codicibus collectionis hoc tomo edendae cap. 50, sicut et in m. Veronensi, et apud Isidorum, in qua ex laudata collectione traducta fuit, in recentioribus editionibus Conciliorum non exigua additamenta recepit. Haec additamenta interpolationis accusavit Quenellus ea notatione quam laudato cap. 50 ab ipso subjectam hic inserimus: *Gelasii non esse dividendam illam paginam, et superiores, quibus alias editiones ista ampliores esse antea monuimus, veliam editionis suspicari. Ad hanc quod attinet, nihil aliud habet quam varia exempla pontificum qui saeculares principes christiana libertate vel adierunt ipsi, vel literis adhortati sunt, quae facile addita sunt aliena manu. Deinde quod ait S. Ambrosium Theodosio communionem suspendisse, recentioris styli esse mihi videtur. Quod a Leone papa asserit Theodosium Ephesino latrocinio excedentem libere esse correptum, falsissimum est. Quod denique se ipsum ait Odoacri iniqua praecipiente non paruisse, cum temporum ratione conciliari non potest. Odoacer enim anno 490, hoc est biennio antequam Gelasius papa sedem apostolicam teneret, a Theodorico ita detestatus est, et ad mortem usque Ravennae inclusus, ut Gelasio papa nihil vel justum vel iniustum praecipere potuerit. Hanc eandem opinionem suscipiens marchio Maffei in Supplemento Acaciano, vitam objectionem adiecit ex iis additiis verbis: Ecce nuper Honorico regi Vandalicæ nationis vir magnus et egregius sacerdos Eugenius Carthaginensis episcopus, multaque cum eo catholici sacerdotes constanter restiterunt servient... hodieque persecutoribus resistere non omittunt. Cum epistola ad Dardanum signetur anno 495, haud videt vir clarissimus quomodo nuper con-*

liguisse dici potuerit quod ante annos saltim xi exierit (Honoricus enim anno 483 et vivis excessit); nec ei anno 495 compete posse existimari, hodieque resistere non omittunt, cum praecedenti anno 488 Guntamundus Hunericus successor episcopo ab exilio revocasset. Cum porro ex iis quae inseruntur ad defensionem sententiae in Acacium, concinant cum alio tractatu seu epistola e m. Veronensi ab eodem vulgata ac Felici tributa, haec ex Felicis literis sumpta ac Gelasii epistolae intrusa suspicatur.

3. Haec quoque nos olim movebant, quando hujus auctoris epistolae fontem ignoravimus. At Romae inspicere licuit codices praestantissimae collectionis Avellanae, ex quibus ea edita fuit. Ipsius collectionis antiquitas, et multo magis ea rarissima et sincera documenta, quae auctor collegit, quaque a nunc vocantur in dubium, hanc quoque auctorem epistolam ex sincero fonte haustam satis defendunt. Antiquus vero testimonium accedit ex Facundo Hermianensi, qui ante hanc collectionem eandem epistolam ex auctori exemplo allegavit lib. v, c. 4: *Gelasius, inquit, scribens universis episcopis per Dardaniam constitutis sic dicit: Sit clara urbs illa potestate praesentis imperii: et prosequitur linguam textum describens additamenta, quod in vulgatis Conciliorum legitur tomo V col. 333 b c. Ante collectionem igitur Avellanam haec epistola cum additamentis prodierat.*

4. Nunc quoque novum est unius ejusdemque epistolae duo exempla aliquando reperiri, quorum alterum secunda ipsius auctoris manu adiutamenta receperit. Vido quae diximus in admonitione ad Leonem epistolam 12, num. 10 et 14. [cxlvi] Hoc vero auctorem exemplum cum et clausulam et chronicam notam praefert, ad ipsos Dardanos missum videtur; alterum vero brevius primum fuisse, quod Gelasius prioribus curis paraverat, non tamen perfecerat. Auctoris quidem manus in epistola perficienda satis aperte detegitur, cum quaedam loca aliis verbis reformata in auctori epistola deprehendantur, alia nunc paucis, nunc pluribus aucta, alia etiam omissa, aliterve expressa, cum additamentis insertis prioris exempli verba non congruerent: quod praesertim observavimus not. 14, 33, et 35, in cap. 50 collectionis edendae. Interpolatores tanta circumspectione ac libertate uti non solent.

5. Quae autem obijciuntur, non tanti sunt, ut interpolationem a Gelasio alienam evincant. Quod Quenellus recentioris styli notat formulam *communionem suspendit*, levisimum est. Miramur porro falsissimum traduci a Leone papa Theodosium juniores latrocinio Ephesino patrocinantem libere fuisse correptum, cum e contrario Odoasta quidem, sed libera palam eluceat in ejus ad eundem Theodosium epistolam, quibus se Ephesino latrocinio aperissime opponens, ipsum imperatorem ab ejus pseudo-synodi patrocinio removere studuit. Difficilius videtur quod de Odoacro Gelasius scribit: *Nos quoque Odoacri barbaro haereticorum regnum Italiae tunc tenenti, cum aliqua non facienda praeciperet, Deo praesente nullatenus paruisse manifestum est.* Pronomen nos de pontificis dignitate accipi potuit, quae in omnibus Romanis pontificibus una eademque est. Vide admonitionem in epist. 1 S. Leonis, num. 25. Ita cum Bonifacius I in epist. 15 ad Rufum ait: *Theodosius Nectarii ordinationem, propterea quia in nostra notione non esset, habere non existimans firmitatem, missis e latere suo aulicis cum episcopis, forma am huic a sede Romana dirigi regulariter deposcit, quae ejus sacerdotum roboraret: voce in nostra notione, quae ad praedecessorem Damasum referuntur, non de se, at de apostolica dignitate sibi et Damaso communi accepit.* Similiter Leo II, in epistola ad episcopos Hispanos scribens: *De diversis autem cum iis huic sanctae apostolicae sedi, cujus ministerio fungimur, subjacentibus archiepiscopi sunt a nobis destinati* (Tom. 7 Conc. col. 1456. c), ut sextae synodo oecumenicae interessent

qui tamen a predecessore suo Agathone destinati fuerant: pronomine nobis pro apostolica sede, cujus ministerioungebatur, percipere sumpsit. Ut autem aliis aliorum pontificum exemplis omissis ad Gelasium accedamus, cum is in epistola ad Orientales incerta cap. 51 collectionis edenda, num. 2, ait: *Nec apud nos Petro ullaque absoluto, quem d'innasse nos notimus; et n. 12: Queruntur a nobis Acacium fuisse damnatum (quam sub Felice III contigerant): pronomina nos et nobis pro apostolica et pontificia dignitate certissima accepit; neque enim ipse, sed Felix III utramque damnaverat. Quod si quis hac de causa dubitandum putet num hæc quoque epistola Gelasii sit, aliud exemplum afferri potest ex communitorio ad Faustum, quod cum decessorem Felicem memoret, Gelasii esse nemo dubitare potest. In hoc vero cap. 4 legitur: *Illud autem nimis est impudens, quod Acacium veniam postulasse confingunt, et nos exstitisse difficiles; ac mox de Andromaco, quem Felix in Orientia direxerat, ait: A nobis abundanter instrictus est, ut cohortaretur Acacium deposita obstinatione recipere, etc.* Has periodos interpolationi tribuere imbecillimum est. Aliud exemplum exploratis profereamus ex alio tractatu seu epistola ad Orientales e Veronensi codice edita, quæ, licet Gelasii nomen in ms. præferat, Felici tamen in vulgatis Conciliorum ascripta fuit. In rem vero præsentem animadvertenda sunt hæc verba, quæ Orientalium objectionem expriment: *Sed et tunc, inquit, (leg. inquit) Acacius tecum communicabat, quando Timotheus hereticus, vel iste Petrus sub tyranno Basilio Alexandrinam tenebat Ecclesiam.* Respondet pontifex: *Vere dicis, sed is tunc Acacio minime communicabat, et in mea communionem durabat.* Voces *tecum et mea* non ad scribentis personam, sed ad apostolicam sedem et pontificiam dignitatem apertissime referuntur. Sive enim Gelasius, sive Felix hujus epistolæ auctor credatur, hæc quæ de Timotheo Auro, ac Petro Mongo narrantur, Simplici temporibus respiciunt. Felix nimirum Simplicio successit anno 485. Basiliscus occupato imperio anno 476, eodem anno Timotheum in Alexandria sede locavit; qui pulso Basilisco anno 477, exinde in exilium [cxlx] ejectus fuit, ibidemque veneno interit. Hoc dejectus Petrus Mongus eandem sedem invasit; sed is quoque paulo post exturbatus fuit ab imperatore Zenone, Timotheusque Solofaciolus episcopus catholicæ resti utus: qua de re ad Simplicium pontificem Acacius scripsit anno 478. Solofaciolo vita functo anno 481 subrogatus fuit a catholicis Joannes Talaja. Tum Acacius cum Zenone Augusto egit ut Petrum Mongum revocaret, quod Inter Romanam Ecclesiam et Acacium magni dissidii origo fuit. His præmissis palam hæc voces *tecum et mea*, nimirum Acacium sub tyranno Basilio, id est inter annum 476 et 477, tecum communicasse, et in mea communionem durasse, quæ unius Simpliciæ ætati conveniunt, nedum ad Gelasii, sed nec ad Felici personam posse referri. Quod si nihilominus hæc epistola Simpliciæ tibi nequit, ea utique verba non de persona hujus vel illius pontificis, sed de dignitate omnibus communi sumpta fuisse manifestum est. Cum porro vox *tecum* hoc sensu ab Orientalibus usurpata sit in litteris sub Felice, vel Gelasio scriptis, nihil mirum si Gelasius eorumdem Orientalium objectis respondens simili ratione sibi utendâ credidit, ut *tecum nos et mea* de pontificia dignitate in eorum sensum acciperet.*

6. Cum vero in additamentis epistolæ ad Dardanos, de quibus nunc agimus, Gelasius quædam gesta commemoret predecessorum suorum Leonis, Hilari, Simpliciæ atque Felici propria, voces *nos quoque* ad Odoacris tempus relatæ, aliquot ipsius Gelasii peculiare videntur innuere. Quamvis Odoacer ante Gelasii pontificatum Ravennæ obsidionem passus fuerit, nondum tamen victus, nec omnes ejus copias superatæ; nec ante ejus mortem, quæ incidit in annum 493, Theodoricum intra Italiam proprie dictam Romæque

regnum obtinuisse probatur. Fieri ergo potuit ut Gelasius ad pontificatum evectus inveniente anno 492, Odoacris ministri, quibus Roma suberat, aliquot præceptum ejus urgerent, cui ille obstitit. Forte etiam de præcepto sermo est, quod non solum pontificem, sed Romanum quoque clerum respiceret, cuique Gelasius ipso ante pontificatum inter digniores clericos parere noluerit.

7. Illud porro quod supra contigisse traditur, ita rem quæ ante annos undecim evenerat, indicare potest; sicut in alia Gelasii epistola ad Anastasium cap. 7, illa verba, *Nestorio nuper ejecto, factum exprimit quod acciderat ante annos sexaginta.* Ila verba *hottique* (id est anno 495) *persecutoribus resistere non omittunt*, non de Himerio, sed de Arianis episcopis accipienda sunt, quos *persecutorum* appellatione designatos, et apud Guntamundum potentes, adversus catholicos episcopos ex exilio revocatos plura tentasso dubitare non licet. Procopius quidem de Bello Vandalico cap. 8, persecutionem sub Guntamundo haud omnino conquiesisse tradit. Nihil ergo superest ex quo hæc Gelasii epistolæ additamenta, antiquissimæ collectionis Avellanæ ac Facundi Hermianensis auctoritate probata, in suppositionis aut interpolationis suspitionem vocentur.

8. Integra hac epistola ad Dardanos in tuto posita, facillius erit de reliquis iudicium promere. Cum in eadem epistola cap. 10 Gelasius spondere solet *ut eadem latius, si Dominus concesserit facultatem, studemus exponere*; ampliorum de eadem causa tractatum pollicetur. Hæc tractatum esse credimus illum qui cap. 51 collectionis huic tomo inserendæ statim post eam epistolam subjicitur. Quod si non ita prolixus est ut vox *latius* significare videtur, animadvertendum est accephalum esse, adeo ut plura initiis desiderentur. Forte etiam Gelasius eum nec perfectum, nec edidit; sed ut in schedis ejus inventum fuit, prodit in lucem. Trium alia opuscula accephala Gelasio inscripta in vetustissimis mss. exemplaribus reperta fuere, quæ majorem difficultatem facessunt. 1° Tomus de anathematis Vinculo, qui in edenda collectione exhibebitur cap. 47; 2° exemplar rationis ostendendæ B. Gelasii papæ de evitanda Communioni Acacii ad Orientales episcopos; quod e Veronensi codice editum fuit; 3° fragmentum longum ejusdem Gelasii a Sirmondo erutum e ms. Verdunensi. Tomus de anathemati Vinculo in dubium revocatur Tillemontis art. 6 in Euphemii CP. Vita. Negari quidem nequit quin hoc opusculum, præter abruptum initium, quædam contineat quæ neque cum titulo de anathematis Vinculo, neque cum reliqua oratione coherere videntur. Capite primo et [c.] secundo de decretis Chalcedonensibus agitur, quæ vel omnia probanda, vel si ex parte repudianda sint, ex toto firma esse non posse videntur. Tum capite tertio ad thema de excommunicationis vinculo sine ullo apud nexu et sine idonea introductione transitur. In fine autem sexti capitis verba *quod sedes apostolica, etc.*, ad argumentum primi et secundi capitis redeunt, eoque hoc loco perperam inserta sunt. Quæ enim in sequentibus capitibus subjiciuntur, ad propositum de anathematis Vinculo pertinent. Si vero animadvertatur hoc opusculum imperfectum esse, facillime erit intelligere cur de omnibus ratio afferri non possit. Conficere tamen licebit. Cum in antiquissimis collectionibus atque codicibus qui a Gelasii ævo modicum distant, idem opusculum huic pontifici ascribitur, eidemque tum materies, tum sententiæ ac stylus conveniant, jure dubitari nequit quin ex schedis ejus sumptum fuerit. Forte vero cum in iisdem schedis non esset perfectum, sed prima manu paratum, et, ut fit in primis scribis, aliquot separatim foliis scriptum, nec omnino compactum atque connexum; collector non omnes partes nactus est; easque quas invenit minus apte disposuit. Duo prima capitula eatenus ad anathematis Vinculum pertinere possunt, si Orientales opposuisse creduntur,

ita a pontifice. olvi posse anathema in Acacium ex synodi Chalcedonensis decreto editum, sicut canon ejusdem synodi de Constantinopolitanae sedis prerogativis a Romanis pontificibus solutus fuerat. Hinc objectioni respondet Gel. usus, aliam rationem esse de decreto fidei Chalcedone edito, quod Scripturae ac traditioni consonum Romanae sedes confirmavit, ac inconcussum roborem obtinuit; aliam vero de canone quem multis ex capitibus infirmum eadem sedes rejecit. Sententia autem in Acacium cum decretum fidei respiciat, solvi non posse contendit, nisi error ob quem lata fuit, deseratur. Si non injeccidisset opusculi initium, haec, ut credimus, manifestius pateret. Es porro quae leguntur in fine capituli sexti, *Quod sedes apostolica non consentit*, etc., extra proprium locum inserta, capituli secundo annectenda videntur. Tum vero illa capituli tertii, *Peccatori homini mors illata est*, etc., aliquo nexu indigent ut cum praecedentibus ac subsequentibus connectantur, ac transitus fiat ad sententiam in Acacium latam ac praefixam erari qui in Chalcedonensi synodo damnatus fuerat. Hinc ergo opusculum quidem imperfectum et a collectore minus apte dispositum, non vero ideo Gelasio adimendum est.

9. Aliud opusculum e Veronensi codice editum cum Acacium, Petrum Mongum, ac Zenonem imperatorem adhuc viros praeferat, Felici quidem tertio potius quam Gelasio adjudicandum videtur, uti mareb. Massieo ac P. Bernardo de Rubels placuit. At non solum codex Veronensis post Vigilii obitum scriptus illud Gelasio asserit, verum etiam Nicolaus I in epist. 43 ad archiepiscopos et episcopos Galliae, initium recitans ejusdem vulgati opusculi cum titulo *Ad episcopos Orientales*, cardinalis Deusdedit part. 1, S. Anselmus lib. iv, c. 27, et Gratianus caus. xvi, q. 3, c. 9. Similiter Ivo part. xiv, c. 8, aliud ejusdem opusculi testimonium recte an., quod legitur tom. V Concil., col. 200 b, ipsum opusculum Gelasio ascribit haec epigraphae: *Gelasius episcopus Orientalibus de communionem Acacii vitanda*. Item testimonium Gelasio inscriptum Gratianus repetit caus. xi, q. 3, c. 46, ex quibus, alios pariter codices Gelasium auctorem praetulisse manifestum est. Accedunt praeterea mss. alterius collectionis saeculo viii digestae, quam nos Additione Dionysianas vocamus. In his enim fragmentum hujus opusculi profertur cum titulo: *Ex epistola B. papae Gelasii ad Orientales de vitanda communionem Acacii, ubi datur intelligi nullum esse vinculum insolubile, nisi circa illos qui in errore persistunt*. Incipit autem fragmentum: *Nos non in Acacium ideo sententiam tulimus*, etc., uti habetur tom. V Concil., col. 195 a. Stylus quoque et sententia cum his congruunt quae in Gelasii epistola ad Dardanos, et in tomo de anathematis Vinculo continentur. Objectum autem difficultates conciliari quoniam, si dicatur Gelasius hoc brassae hoc opusculum ut refelleret libellum Orientalium Felcis tempore exaratum, dum Acacius, Petrus Mongus et Zeno imperator in vivis erant; ipsi autem libello ita respondendum putasse, perinde ac si haec responsio illis viventibus digesta fuisset. Cum in hoc opusculo brevius et aptius explicentur illa sententia in Acacium lata nunquamque anathematis vinculo [cui] extendus, quae fuscus et implexus exponitur in tractatu imperfecto Gelasii de anathematis Vinculo, cumque eadem Scripturae testimonia, eadem sententia in eandem rem utrobique afferantur; si tractatus de anathematis Vinculo Gelasio asserendum est, hoc quoque opusculum eidem est vindicandum, ne tantopere et confuse laborasse credatur Gelasius in re quam Felix pressius et claris antea definivisset. Uno autem haec documenta Felici III ascribere sine ullius codicis aut antiqui testis auctoritate, ut adimantur Gelasio, cui et codices et testes antiqui utrumque attribuunt, nimis confidentia est. Credimus vero Gelasium non publicasse cum tractatum, quem imperfectum reliquit; huic autem posteriori opusculo ex eodem tractatu

A pleraque inseruisse, ut laudata sententiae verba explicaret. Sed cum hoc opusculum nunc arephatum, olim vero perfectum edendum esset, uti sane ad Orientales missum traditur, in ea re brevius et clarior digressio studium ac diligentiam adhibuit, uti adhibuisset procul dubio in eo tractatu, si ipsam perficiendum et vulgandum putasset.

10. Ad opusculum e Virdunensi codice impressum quod pertinet, fatendum videtur cum Tillemontio loco laudato, quaedam continere qua privatum hominem potius quam Romanum pontificem decent; uti sunt illa: *Non est quidem nostrae humilitatis de totius orbis dissensione ferre sententiam; est tamen nostrum de propria salute esse sollicitos*. Illa porro, *Optimus qualiacunque et quantacunque super nos importaverit inimicus, tolerare discrimina in saeculo praesenti*; et illa pariter in fine: *Me enim credo, spero, confido in Christo, quod ab ejus charitate nec tribulatio, nec angustia, nec gladius, nec persecutio, nec vita, nec mors unquam poterit separare. Incumbat persecutio, servient leges: militi Christi gloriosius est mori quam vinciri; fraudari praesentium commodis magis quam carere futuris*: haec, inquam, hominem exhibent qui in Oriente violentiae suberat, non vero Romanum, qui sub Theodorico tutus, ab imperatore Orientis nihil metueret. Aliunde hoc opusculum, seu verius fragmentum opusculi, non versionem e Graeco, sed Latinum originale manifestissime praesert. Quid igitur? Si Gelasii nomen in codice erat praefixum, quod non ita clare a Sirmondo traditur; vel si inter Gelasii opera inventum, ac ex ejus schedis ab origine sumptum fuit; illud verisimile est, quod Tillemontius conjecit, idem opusculum scriptum quidem fuisse a Gelasio, a cujus stylo non abhorret; et non suo, sed eorum Orientalium nomine qui in Oriente vexabantur, ut eos a profana communione alienos in proposito confirmaret.

C § 5. *Decretum de libris recipiendis vel non recipiendis num et quatenus Gelasio tribuendum. Triplex ejusdem decreti forma proponitur, codicumque varietas notatur. Idem decretum alicubi divisum in duo. Codices qui Damaso, vel Gelasio, vel Hormidas decretum ascribunt. Quid cuique asserendum videatur.*

1. Quoniam de Gelasio opusculis quae in Acacii causa aliquot collectiones proferunt, hoc capite disseruimus, appendicis cujusdam loco nonnulla addere liceat de celebri illo decreto de libris recipiendis vel non recipiendis, quod in pluribus collectionibus alia atque alia ratione atque inscriptione propositum, non exiguum controversiam apud eruditos excavit. De hac controversia non pauca quidem scripsimus lib. II Observationum in cardinalis Norisii Opera cap. 12. At cum in evolvendis multis codicibus et collectionibus plura de eodem decreto invenerimus quae ad rem apertius explicandam maxime conferant, in eodem argumento iterum versari non inutile futurum confidimus. Hoc decretum in diversis collectionibus aliter atque aliter producitur. Triplicem decreti formam nacti sumus. Auctius hoc decretum Damaso papae inscriptum reperimus in codice Casanatensi. D. IV 25, saeculi circiter undecimi, qui excerpta continet ex canonibus conciliorum et constitutis Romanorum pontificum. Sic enim ibidem, pag. 46: *Incipit concilium urbis Romae sub Damaso papa de explicita fidei*. Initio profertur decretum de Spiritu sancto [cui] quod alii quoque codices, ut postea dicemus, Damaso adjudicant. *Dictum est prius agendum de Spiritu septiformi, qui in Christo regit et regat*; et reliqua, uti ex Holstenio edita sunt tom. II Conc. Vener. edit., col. 1047 e; nisi quod loco verborum *multiformis autem nominum Christi dispensatio est*, hic codex habet: *Item de multiformi dispensatione nominum Christi*. Post ultima autem hujus decreti verba et enuntiabit vobis, in eodem ms. canon sacrarum Scripturarum additur sic: *Item dictum est. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catho-*

ita recipiunt Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit A
 ardo veteris Testamenti. Ac descriptis veteris Testa-
 menti libris adduntur libri Testamenti novi, ut in
 vulgato Gelasiano tom. V Conc., col. 385 a. Sequitur
 porro: *Item dictum est. Post has omnes propheticas
 et evangelicas atque apostolicas, quas superius deprom-
 pimus, Scripturas, quibus Ecclesia catholica per gra-
 tiam Dei fundata est, etc.*, ubi post breve trium præ-
 cipuarum sedium Romanæ, Alexandrinæ, atque An-
 tiocheiæ encomium; generales synodi recensentur
 cum decreto de libris recipiendis vel non recipiendis,
 ut in eodem Gelasiano decreto, col. 386 et seqq. So-
 lum inter synodos omittuntur illa, quæ in vulgato
 leguntur: *Sanctam synodum Constantinopolitanam me-
 diante Theodoro seniore augusto, in qua Macedonius
 hæreticus debitam damnationem excepit; nec non illa
 post mentionem synodi Chalcedonensis subiecta: Sed
 et si qua sunt concilia a SS. Patribus hactenus insti-
 tuta, post horum (conciliorum generalium) auctorita-
 tem, et custodienda, et recipienda, et decernimus et
 mandamus.* Hanc eandem decreti formam Damaso
 Romæ attributam exhibet etiam antiquum exemplar
 regium teste P. Constantio in Monito ad Damasum
 epistolæ 5 num. 5 col. 503. Codex 61 capituli Veronen-
 sis sæculi ix vel x, in quo abbreviatio canonum, Ha-
 ligarii libri, et alia nonnulla describuntur, eam solam
 partem hujus decreti Damaso item inscripti e fustori
 decreto excerptam præfert, quæ incipit a verbis:
*Post has omnes propheticas et evangelicas, atque apo-
 stolicas Scripturas, etc.*, ubi vox demonstrativa has
 canones Scripturarum in integro decreto, ex quo
 hæc pars sumpta fuit, processisse demonstrat. Reli-
 qua sunt eadem ac in laudato ms. Casanatensi usque
 ad finem, omissis pariter illis quæ in eodem eod. e
 Casanatensi prætermissa notavimus. Hic autem titu-
 lus ibidem exhibetur: *De concilio in urbe Romana
 sub Damaso papa edito: et in fine: Explicit concilium
 sub Damaso papa.*

2. Altera decreti forma aliquanto brevior est illa in
 Conciliis vulgata loco citato, quæ cum eam partem ad
 Spiritum sanctum pertinentem ab Holstenio edi-
 tam: quorat, tum vero eodem decreto Gelasio asserit.
 Incipit a canone Scripturarum, inter synodos appro-
 batas duas particulas recipit, alteram de Constans-
 tinopolitana synodo, alteram de recipiendis aliis
 SS. Patrum synodis, quæ in ampliori forma antea
 descripta haudquaquam leguntur. Hanc formam vul-
 gatam reperire licuit tantummodo in posteriorum col-
 lectionum exemplaribus, videlicet in ms. Vat. Pala-
 tino 584, qui collectionem sequentis ætatis in libros
 duodecim distributam complectitur, nec non apud
 Barclæardum lib. iii, a cap. 117 ad cap. 121. In nullo
 autem codice chronice notam quæ in vulgatis titulis
 affligitur nancisci potuimus. Hincmarus Remensis
 codice usus est qui hanc eandem formam referebat,
 hæc una exceptione quod canones apostolorum non
 adjuugebat apocryphis. Sic enim ille in opusculo ca-
 pitulorum 55 ad Mircmarum Laudunensem cap. 24:
*Sed et B. Gelasius in catalogo, qui libri ab Ecclesia
 catholica recipiuntur, descriptis, authenticis Scripturis,
 a Nicæna, Constantinopolitana ac Ephesina, Chal-
 cedonensis quoque synodi, et aliis conciliis a SS. Pa-
 tribus institutis, et orthodoxorum opusculis atque de-
 cretationibus epistolis apostolicis: sed pontificum, aliisque
 scripturis discrete commemoratis, de his apostolorum
 canonibus penitus tacuit; sed nec inter apocrypha eos
 misit.* Confer etiam ejusdem opusculi caput 25. In
 ms. additionum lo doci, uti sunt Vat. 1340 et Venetæ
 S. Marcæ 169, sub nomine Item Gelasii eadem
 vulgatum formam habetur cum duplici discrimine.
 Nam deest concilium Constantinopolitanum; canones
 vero apostolorum inter apocrypha non recensentur.
 Animadversionem etiam meretur duplex titulus, alter
 præfixus catalogo Scripturarum: *Ordo de sacris libris
 digestus à Gelasio papa cum 70 episcopis; (alii) alter
 ante decretum de aliis libris: Incipiamus de re a Gelasii
 papa: Decretum cum 70 episcopis habitum de apo-*

crphis scriptis. Idem invenitur in codice quem Mar-
 tinus in editione adhibuit. Exemplum Vat. 1339, qui
 collectionem canonum profert in quinque libros dis-
 tinctam, lib. iv capite ultimo describit sub Gelasii
 nomine idem decretum vulgatum, sed in priori parte
 de libris recipiendis duas particulas synodi CP. et
 aliorum conciliorum præterit, in altera vero parte de
 apocryphis canones apostolorum nequaquam referi.
 Hæc eadem secunda forma e vetusto ms. Florentino
 S. Marci impressa est a P. Josepho Bianchini tom. IV
 Anastasii pag. 61, eaque ibidem etiam Gelasio papa
 tribuitur. Cum vero auctor Historiarum Litterarum Ita-
 licarum tom. VII ejusdem codicis descriptionem afferens,
 pag. 529 epigraphen præbeat; qua illud decretum
 non Gelasio, sed Damaso ascribitur; amicum con-
 ventus Florentini S. Marci per litteras interrogavi-
 mus, qui rescripsit primo quidem hanc inscriptionem:
 legi: *Incipit concilium urbis Romæ sub Damaso papa
 de exemplaribus fidei, et de recipiendis et non reci-
 piendis libris: qui titulus totum decretum juxta pri-
 mam formam comprehendit: subjicitur vero imme-
 diate ea sola decreti pars quæ de Spiritu sancto agit:
 Prius agendum est de Spiritu sancto, cum reliquis usque
 ad illa, et annuntiabit vobis, quemadmodum ab Hol-
 stenio editum est. Dein alius titulus sequitur a Bian-
 chini editus: Incipit decretum de abjiciendis et reci-
 piendis libris, quod scriptum est a Gelasio papa cum
 70 eruditissimis viris episcopis in sede apostolica in
 urbe Roma: et subnectitur canon Scripturarum cum
 reliquis juxta secundam formam, quæ hic quoque
 omittit duas memoratas particulas de CP. synodo et
 de aliis Patrum conciliis, ac canones apostolorum
 apocryphis annumerat.*

3. Tertia forma omnium brevissima catalogum
 Scripturarum ignorat, præmissisque elogis de tri-
 bus sedibus, atque de synodis, decretum exhibet de
 libris recipiendis vel non recipiendis. Huic tertie
 formæ Gelasius inscribitur. Ita in ms. Vat. 3832,
 sæculi circiter XII: *Incipiunt decreta de recipiendis et
 non recipiendis libris, quæ scripta sunt a Gelasio papa
 cum 70 eruditissimis viris episcopis in sede apostolica
 urbis Romæ. Post propheticas et evangelicas, etc.*, ut
 in vulgato, nisi quod concilium CP. non inseritur,
 ut in editis, post Nicænum, sed post Chalcedonense,
 his verbis: *Constantinopolitanum quoque concilium,
 in quo Eunomii et Macedonii error convincitur; et
 statim subditur particula de cæteris conciliis: Et si
 qua sunt concilia a SS. Patribus constituta, post ho-
 rum quatuor auctoritatem et custodienda, et recipienda
 decernimus.* Canones vero apostolorum inter apocry-
 pha nequaquam referuntur. In vetustioribus autem
 exemplis, quæ hanc breviorum formam continent,
 non solum omittuntur hi canones, verum etiam duæ
 illæ particule quæ ad CP. synodum et ad alia con-
 cilia pertinent. Ejusmodi est codex Vat. 630 puræ
 Isidorianæ collectionis, ex quo palam fit vulgatum
 decretum quod aliquot additamenta recepit, ab Isi-
 doro non proficisci, idem est in aliis codicibus qui
 e puro Isidoro hoc decretum derivarunt. Alij quoque
 Isidoro antiquiores idipsum præferunt. Justus Fon-
 tanius in Appendice de Antiquitatibus Isidoræ pag.
 317, hanc eandem prorsus formam edidit ex anti-
 quissimo ac præstantissimo codice Vat. Palat. 495,
 qui missale Gallicanum vetus a ven. cardinali Thu-
 masio vulgatum nobis conservavit. Hæc autem ibi-
 dem inscriptio legitur: *Incipit decretalis sancti Ge-
 lasii papæ. Post propheticas, etc.* Idipsum invenitur
 in perversta collectione ms. Lucano-Colbertina, ex
 qua P. Mansius hoc decretum impressit tom. I Sup-
 plementi Conciliorum col. 357, cum titulo: *Incipit
 decretalis ab urbe Roma editum de recipiendis et non
 recipiendis libris factum synodum sub Gelasio papa
 urbis Romæ cum septuaginta episcopis.*

4. Antiqua collectio Additionum Dionysii præci-
 pua animadversionem efflagit. Auctoris enim de-
 cretum quod n. 1 exposimus partitur in duo, eaque
 aliis neglectis documentis ac titulis separatim pro-

ducens, unum Damaso, alterum Gelasio vindicat. A Primo post epistolam quam Damasus ad Paulinum direxit, decretum de Spiritu sancto ac de Scripturis, ejusdem Damasi nomine describi ut hoc titulo: *Concilium urbis Romae sub Damaso de explanatione fidei*. [CLIV] *Dictum est, prius agendum est de Spiritu septiformi, etc.*, uti Holstenius hoc decretum impressit ex vetustissima canonum collectione bibliothecae Vaticanae, id est ex Vat. ms. 5845, qui Dionysii addita-menta recepit. Post ultima autem verba ab Holstenio edita annuntiabit vobis, eodem numero additur: *Item dictum est. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat*: ac subjecto Scripturarum catalogo, uti supra n. 4 notavimus, eodem numero subjicitur: *Item dictum est: Post has omnes prophetas, et evangelicas, et apostolicas quas superius deprompsimus, Scripturas, etc.*, usque ad ea verba vulgati decreti Gelasiani primum nom. n. Christianorum novellae gentis exortum est: quibus trium praecipuarum sedium mentio concluditur (T. V Conc., col. 387, a). Hoc ultimum fragmentum eminentissimus Baronius ex a'o ms. Vat. 1553 ac ex Vallicellano A 5 hujus collectionis, quam ipse Cresconianam appellavit, publici juris fecerat ad an. 382 num. 49. Cum porro hocce fragmentum Damaso inscriptum in laudatis verbis desinat, crearetque reliquis quae ad generales synodos pertinent falsa hypothese laborant qui hoc decretum a Damaso expungendum tradant, propterea quod in eo Ephesina et Chalcedonensis synodi, Coelestini et Leonis papa, Eutychetis ac Nestorii nomina Damaso posteriora memorentur. Hac eadem falsa hypothese, quod hoc decretum adjunctum habeat generalium synodorum indicem, P. Constantius col. 601 miratus est quo pacto idem Annalius parens vir oculatissimus, titulo cuius factitas est tam manifesta, decipi tam facile potuerit. Hac autem pars de synodis, quae ea nomina Damaso posteriora exprimit, in iisdem mss. exemplaribus post aliquot interpositos titulos inchoat aliud decretum de libris recipiendis vel non recipiendis, quod Gelasio asserit hac epigraphe: *Incipit decretalis de recipiendis et non recipiendis libris, qui scriptus est a Gelasio papa cum 70 viris eruditissimis episcopis in sede apostolica urbis Romae. Post propheticas et evangelicas, etc.*, cum reliquis de generalibus synodis, de libris recipiendis, et de apocryphis, uti in tertia forma ante laudata: ubi est observandum, non scribi quemadmodum in antecedenti decreto Damasi nomine in scripto, *Post has omnes propheticas et evangelicas*, quia Scripturarum catalogus hic praemissus non fuit. In his praeterea exemplis desunt particulae de CP. synodo et de caeteris Patrum conciliis; canones vero apostolorum inter apocrypha referuntur. Hoc decretum Ato Vercellensis inseruit capitulari cap. 100, nihilque dubii est quin ipsum exscripsit. Ex vetustissimo ms. capituli Vercellensis Ecclesiae, in quo Additiones Dionysianae continentur.

5. Tandem commemorandi sunt codices auctoris collectionis Hispanicae, qui soli hoc decretum Hormisdæ tribuunt. In tabula titularum codicis Vat. 1341 collectionis Hispanicae num. 102 habetur: *Decreta Romanae sedis de recipiendis et non recipiendis*: qui titulus tabulae ultimus cum non inter Gelasii, sed post Gregorii titulos subjiciatur, addititius agnoscitur. Eiusvero hoc decretum licet indicatum in tabula, in corpore ipsius codicis, qui certe non est mutilus, nusquam invenimus. Immo tabula ejusdem collectionis, quam ex aliis codicibus profert P. Constantius in praefatione ad tom. I Epistolarum Rom. pontif. pag. 409, hujus decreti titulum ignorat. Porro in codice Vat. 4587, ex quo Jo. Baptista Perceus notitiam dedit manuscriptorum auctoris collectionis Hispanicae, tabulam ex iisdem exhibuit, in qua num. 103 hic titulus legitur: *Decreta Romanae sedis de recipiendis et non recipiendis libris ab Hormisdæ papa edita*. Hanc vero notationem affuit: *Sic in omnibus mss., licet in*

impressis et a Gratiano Gelasio tribuantur. Baluzius in notis ad epist. 132 Lupi Ferrariensis ad Carolum Calvum, et ad dialogos Antonii Augustini de emendatione Gratiani pag. 444, Urgellensis Hispanicae Ecclesiae exemplar commemorat in quo idem decretum Hormisdæ tribuitur. Hoc decretum eidem pontifici inscriptum ex ms. Jurensi vulgavit P. Franciscus Chiffletius in notis ad Vigilium Tansse sem pag. 149, cum hac inscriptione: *Incipit decretale in urbe Romae ab Hormisdæ papa editum*. Et in fine: *Explicit decretale editum ab Hormisdæ papa urbis Romanae*. P. Harduinus idem decretum Hormi de ascriptum reperit in alio simili codice collegii Parisiensis sive Jesu, ex quo solam clausulam produxit tom. V Concil., Ven. edit. col. 391, not. 1. Hi duo [CLV] codices profecti videntur ex mss. libris Hispanicis, qui soli hoc decretum Hormisdæ inscriptum inter addita-menta auctoris collectionis Hispanicae receperunt. Hoc autem decretum, ut ex Jurensi codice a Chiffletio impressum fuit, secundam formam superius explicatam et cum vulgato Gelasiano prorsus concinenter representat. Nam et duas particulas ad CP. aliasque synodos pertinentes exhibet, et apostolorum canones apocryphis interserit. Num vero caeteri codices Hispanici ipsam habeant, aliis quibus hujusmodi librorum copia est confectum re-inquirere.

6. In tanta varietate codicum quid vel certum vel probabilis nobis videatur exponendum est. Certum imprimis esse debet primam decreti formam Damaso in Casanatensi codice ascriptam ipsi tribui non posse, saltem pro ea parte quae de libris recipiendis vel non recipiendis statuit; cum praeter synodos Ephesinam et Chalcedonensem inter eosdem libros recensentur plures auctorum qui multo post Damaso floruerunt. Num vero ejus sit ea pars quae de Spiritu sancto, de Scripturis canonicis, ac de tribus sedibus agit, uti haec sola ipsi ascribitur in mss. Additionum Dionysii, non levis est quaestio. Prima quidem particula, quae de Spiritu sancto disserit, eidem competere potest. Equidem idem Damaso adversus Macedonii errores Spiritus sancti divinitatem constituit. Haec de re duo fragmenta supersunt, quae Holstenius subjecta invenit epistolae Romanae synodi sub Damaso ad Orientales cum titulo singulis fragmentis praefixo, *Item ex parte decreti*, quaeque nos similiter nacti sumus in vetustissimo ms. 55 capituli Veronensis. Vide supra cap. 9, n. 3. Fortè igitur ejusdem decreti pars est etiam haec particula Damaso inscripta qua de eodem Spiritu sancto decernitur. Hanc quidem Gelasio restituendam esse, et ad illam synodum Romanam in qua iste papa decretum de libris edidit, pertinere, praevio in hoc ipsum Gelasii decretum monito sese demonstraturum P. Constantius pollicitus est to. I Epistolarum Rom. pontif., pag. 495. Fomus vero secundus, cui hoc monitum cum Gelasii epistolis inferendum erat, nondum prodit. Cum vero quotquot codices haecenus nancisci potuimus hanc decreti partem Damaso, nullus autem Gelasio ascribat, nullaque peculiaris ratio, quod sciamus, Gelasio pontifici fuerit ob quam de Spiritu sancto decerneret, quemadmodum Damaso fuit; haud intelligimus quibus argumentis vel documentis illud demonstrare potuerit.

7. Dubitari potest de catalogo Scripturarum qui decreto de Spiritu sancto in laudatis codicibus Damasi praefertur (excepto Florentino S. Marci, qui solam particulam de Spiritu sancto eidem adjudicat) subjicitur. Ne autem Damaso hujus catalogi credamus auctorem, illa plane evincunt quae praenotato loco ei catalogo in iisdem mss. praemittuntur. *Item dictum est. Nunc vero de Scripturis divinis agendum est, quid universalis catholica recipiat Ecclesia, et quid vitare debeat*. Haec postrema verba evidentè indicant decretum de libris recipiendis vel non recipiendis, seu de apocryphis, quod Scripturarum catalogo erat subjiciendum; haecque praefatiuncula unum eundemque tum catalogi Scripturarum, tum decreti de apocryphis auctorem esse significat. Sicut autem decretum

de apocryphis Damaso, ut vidimus, ascribi nequit, ita nec Scripturarum catalogus, neque hæc præfatiuncula, quæ tum catalogum tum decretum præsumit. Hinc porro tria consequuntur: 1° in mss. Additionum Dionysii mutilum et imperfectum esse illud caput quo post laudatum præcedens catalogus Scripturarum subjicitur sine decreto de apocryphis; 2° eundem catalogum ibidem cum eo præfatio additum esse antecedenti decreto de Spiritu sancto, si hoc ad Damasum pertinere probabilius credatur; re-ct usque hoc unicum decretum Damaso inscriptum exhiberi in ms. Florentino S. Marci; 3° additum in iisdem codicibus multo magis esse, ac Damaso perperam attributam eam partem catalogo Scripturarum subiectam, quæ de tribus præcipuis sedibus Romana, Alexandrina et Antiochena, paucis dixerit: eamque eundem Gelasio certissime referendam mox videbimus.

8. De Gelasio itaque ut statuamus, decretum de libris ipsi et Patribus synodi quam hæc de causa habuit, non autem Hormisdæ esse asserendum, dubitare non licet. Explorate enim Hormisdæ hoc decretum a Patribus jam antea conditum indicat in ep. st. 70 ad Possessorem. Scribens enim de operibus [clvi] Fausti Regensis, quæ in eo decreto rejiciuntur, neque illam recipi affirmat, neque quemquam, quos in auctoritate Patrum non recipit examen catholica fidei: ubi auctoritas Patrum decretum de apocryphis innuit. Et post nonnulla idem decretum apertius respiciens ait: *Non improvide veneranda Patrum sapientia fidei potestati quæ essent catholica dogmata definiit; certa librorum etiam veterum in auctoritatem recipienda sancto Spiritu instruente præfigens.* His utique decretum non abs se, sed a prædecessoribus suis in aliqua Patrum synodo constitutum significat. Cum porro Damaso ex dictis tribus nequeat, reliquum est ut Gelasio vindicetur; cui sane ipsorum plerumque collectiones et codices asserunt. Hinc eidem Gelasio adjudicanda est etiam commemoratio de præcipuis sedibus, quæ initio decreti de libris brevi perstringitur.

9. Solum ambigi potest num secunda hujus decreti forma, quæ catalogum Scripturarum præmittit, an vero tertia tantum, quæ eodem catalogo caret, Gelasio ascribenda sit. Vetustiores quidem codices et collectiones hanc tertiam præferunt. Inter has collectiones Lucano-Coberlina origo a Gelasio non multum distat. Collectio Additionum Dionysii, quæ sæculo vix completa fuit, ex antiquioribus collectionibus emanat. Codex Vat. Palat. 493 originis Gallicanæ summam antiquitatem præferat. Ipse Isidorus Mercator, qui ineunte sæculo ix suam collectionem digessit, non aliud Gelasii exemplum reperit. Cum his codicibus et collectionibus comparandi non videntur illi qui secundam decreti formam, id est Scripturarum etiam catalogum Gelasio inscribunt: inter quos unus collegii Parisiensis ab Harduino laudatus tom. V Concil., col. 385, dum hanc epigraphen exhibet: *Notitia sacrarum Scripturarum, seu librorum canonicorum cum descriptione vel annotatione Gelasii papæ, totam annotationem (decretum de libris intelligi) a Gelasio scriptam significare videtur.* Alia quoque collectio Additionum Isidori, quæ catalogum Scripturarum Gelasio inscriptum præferunt, hunc ab eodem quibusdam indicibus adjudicant. Hujus enim collectionis codices post descriptum uno capitulo catalogum Scripturarum cum titulo, *Ordo veteris Testamenti... digestus a Gelasio papa cum 70 episcopis*, non statim eodem capitulo subjiciunt decretum de libris cum initio, quod præmissum catalogum respicit: *Post hæc omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas Scripturas, uti habetur in cæteris libris qui ex utraque parte unum decretum conficiunt; sed in alio capitulo hanc epigraphen præfigunt. Incipiunt decreta Gelasii papæ. Decretum cum 70 episcopis habitum de apocryphis scripturis, cui hoc initium est: Post propheticas et evangelicas, etc.* Notatur verbum *Incipiunt*, et initium *Post propheticas*, uti in exemplis quæ canonicas

Scripturas non præmiserunt. Difficultas quæ ad abjudicandum a Gelasio ipsam decretum de libris nonnullis movebat, ex chronica notatione pendet, nimirum ex consulti Asterii atque Præsidi anni 494, quo anno posteriores sunt quidam libri in eodem decreto recensiti. Hanc autem consularem notam cum in nulla collectione, in codice nostro nacti simus, perperam affixam nihil ambigimus; ac propterea jure P. Constantius (teste P. Mopinot in epistola edita anno 1724) quinto loco probandum sibi proposuerat, *expungendam, quæ tot hætenus rixis locum dedit, chronologicam notam, utpote nulla satis firma auctoritate nixam, immo temere ex alia Gelasii epistola adjectam.*

10. Quid porro dicendum sit de mss. libris collectionis Hispanicæ, qui hoc decretum Hormisdæ asserunt, paucis indicabimus. Hoc decretum non ad primævam collectionem Hispanicam, sed ad auctorem et ad posteriora ejusdem additamenta pertinet, ut superius monuimus. Cum porro sincera sint quæ huic collectioni auctori addita fuere, hoc decretum Hispanorum causa repetitum fuisse ab Hormisdæ, et in Hispanias missum, conjiciendum videtur. Hinc in solis mss. libris Hispanicis, vel qui ab Hispanicis aliqua sumpserunt, Hormisdæ nomen huic decreto præfigitur. Fortè etiam hic pontifex catalogum Scripturarum præmisit, siquidem in Gelasiano decreto defuisse credatur. Cum porro dum sæpius memorata particula de synodo Constantinopolitana, et de aliis Patrum conciliis non legantur in pluribus ac vetustioribus diversarum collectionum mss. decreti Gelasiani antea laudatis, easdem particulas in quibusdam inferioris notæ exemplaribus Gelasiano decreto insertas putamus. Additamentum [clvii] quidem elucescit in ms. Vat. 3432. Mentio enim Constantinopolitanæ synodi ibidem extra proprium locum post Chalcedonensem intrusa fuit, ac mox alia particula addita de cæteris synodis, uti suo loco annotavimus. Hæc porro additamenta in Hormisdæ decreto suo loco apte collocata, eundem præfatum fortassis habent auctorem; ac ex ejus decreto quidam postea eadem adjecere vel extra propriam locum, vel suo loco in exscribendo decreto Gelasii. Cum acilicet Hormisdæ pontifice pax cum Orientalibus composita fuisset, hi autem Constanti-nopolitana synodum inter generalia concilia referrent in præfationibus fidei quas ad eundem Hormisdæ direxere, ut patet ex relatione Epiphaniæ episcopi CP. tom. V Concil., col. 666; forte idem pontifex eam synodum quantum ad symbolum atque definitionem fidei inter generalia primus adjecit, ac exinde sub Vigilio, Pelagio atque Gregorio quatuor œcumenicarum synodorum mentio apud Latinos audiri cepit. Quantum ad symbolum diximus atque definitionem fidei qua *Macedonius hæreticus debitam damnationem accepit*, id enim unum in additamento decreti præfertur, ut ne opus sit hoc idem transferre ad canones ejusdem synodi, quos nondum suo ævo a Romana Ecclesia receptos S. Gregorius testatur lib. vii, epist. 34. Confer quæ scriptimus cap. 1, § 2. Quantum ad alterum vero additamentum, *Sed et si qua sunt concilia a SS. Patribus hætenus instituta, etc.*, observandum est nullam certam ac peculiarem synodum quasi in codice canonum a Romana Ecclesia receptam his verbis indicari, sed conditionate et confuse approbari concilia, si qua sunt a sanctis Patribus instituta. Id forte in gratiam Hispanorum ab Hormisdæ additum fuit, ne Hispanica concilia; aut Africana, aut alia, quæ apud ipsos robur habebant, reprobare videretur. Licet autem hoc decretum, ut initio monuimus, in primævâ collectione Hispanica non fuerit, existisse tamen ejus exemplaria apud eosdem Hispanos, cum hæc primævâ collectio condita fuit, colligere licet ex præfatione quam auctor ejusdem collectionis præfixit, ac S. Isidorus Hispalensis in libris Originum fere totam descripsit. In hac enim auctor post memoratas quatuor synodos, alia catholicorum Patrum concilia ita recipienda tradit, ut idem decretum præ oculis habuisse ac eadem fere verba exscripsisse videatur

Particula quoque de canonibus apostolorum, quae plerumque et praestantiores codices Gelasianum decretum continentes carquet, nulli autem carent qui Hormisdam exhibent, inter additamenta hujus pontificis, accensenda videri potest. Cum enim ante versionem Dionysii iidem canones Latinis non essent cogniti, forte solum post Gelasii decretum a Dionysio Latinitate donati et apud Latinos editi, ab Hormisdæ apocryphis accessit fuerunt: et hac de causa auctor laudatæ collectionis Hispanicae, qui omnia documenta Dionysii præter conciliorum canones aliunde haustos in suam codicem transtulit, solos apostolicos canones ex solo Dionysio ipsi cognitos præterivit, quia auctoritate apostolica, seu Hormisdæ decreto, inter apocrypha relatos invenit, ut in fine memoratæ præfationis non obscure significat. Enimvero si a Gelasio papa iidem canones inter apocrypha fuissent rejecti, Dionysius, qui post eundem pontificem Romæ suam collectionem adornavit, vel non commisisset, ut quos idem pontifex inter apocrypha rejecerat, suo codici præmitteret; vel saltem, dum in præfatione hanc admonitionem insere: *dum credidit, quibus quia plurimi consensus non præbuerit faciliem, hoc ipsum vestram notitiam ignorare sanctitatem*, multo magis voluisset eos a Gelasio, quem in epistola ad Julianum presbyterum summis laudibus commendat, inter apocrypha fuisse censitos. Post editum ergo Dionysii codicem Hormisdæ ejus verbi edicere us quod plurimi inter ipsos Græcos iidem canonibus non assentirentur, eos apocryphis adiciendos putavit. Ex his vero Gelasio papæ asserenda videtur quæ tantum tertiam decreti formam, quæ in veterioribus nunc collectionibus præterit duas particulas de CP. concilio et de aliis Patrum synodis, canonesque apostolorum inter apocrypha nequaquam refert.

[CLVIII] CAPUT XII.

De m. collectione Avellana. Duæ antea ineditæ epistolæ Hormisdæ, et quædam fragmenta ex hac collectione producta.

4. Accuratorem descriptionem requirit hæc maxime insignis nec satis nota collectio ex qua una plura pontificia et præstantissima ecclesiastica documenta profiere. Hinc enim, ut notavit P. Constantinus, vulgata fuerunt de Bonifacii I electione, deque schismate Ursini monimenta complura. Hinc de Felagii Coelestique causa singulares quædam Innocentii ac Zosimi litteræ, Paulini diaconi adversus Coelestium libellus, epistolæ quinque S. Leonis post ejectionem e sede Alexandrina Timotheum Æthiurum, in eamque evectum Timotheum Solofaciolum datæ. Hinc etiam plures Simplicii et Felicis, de hene mutæ, quas de componendo Acacii schismate Hormisdæ vel dedit ipse, vel ab aliis accepit: itemque Joannis I, Agapeti, ac Vigilii nonnullæ: quæ scripta omnia quanti sint, norunt qui bonas litteras colligent. Brevius, omnia documenta sunt 246. Inter hæc autem ducentis et amplius carceremus, si ab hac collectione nobis conservata non fuissent. Ea vero ipsa, quæ aliunde edita sunt vel editi potuissent, partim in hac collectione additamenta præferunt genera et insignia, quæ in cæteris nunc libris non inveniuntur; partim vero non reperitur in libris omnium vulgatis, sed in nonnullis rarissimis exemplaribus, quæ vel posteriora sunt, vel collectorum nostro ignota fuerunt. Id enim consilium ipsi propositum fuisse videtur, ut ea describeret que in aliis sibi cognitis collectionibus nequaquam invenit. Nullum hujus collectionis documentum quod Latinam originem habeat apocryphum est. Utro tantummodo epistolæ ad Petrum Fulionem supposititæ e Græco reddita inseruntur, quas ab aliquo scriptore Græco conficias ante synodum præcedenti capite ostendimus § 3.

2. Documenta in hac collectione non ita chronologicè disposita sunt ut fecerit Dionysius et auctor collectionis Hispanicæ. Ordo perturbatus, quo vetu-

stiora non pauca postponuntur recentioribus, et unius ejusdemque pontificis epistolæ hinc et hinc disjunctæ inveniuntur, palam facit collectorem descripsisse documenta prout illa in manus ejus venerunt: quod aliarum quoque antiquiorum collectionum auctoribus commune est. Perspicuum vero sit eundem collectorem optimis fontibus usum. Documenta præsertim Hormisdæ, aut ad Hormisdam pertinentia, quæ plurima sunt, e Romanis scriniis educta videri possunt. Hinc forte post ipsius pontificis epistolam ad synodum CP. hæc notatio legitur: *Gesta in causa Abundantii episcopi Trajanopolitani in scrinio habemus*. Cum enim hæc notatio nihil commune habeat nec cum præcedenti nec cum subsequenti epistola Hormisdæ, in quibus de Abundantio nihil agitur, a collectore apposita videtur ut indicaret se in scriniis Romanis ea gesta reperisse, quæ tamen suæ collectioni inserenda non credidit. Recentiores hujus collectionis litteræ sunt Vigilii: ac idcirco eadem collectio sub medium sæculum sextum lucubrata dicenda est.

3. Hujus præstantissimæ collectionis nunc codices aliquot sunt in Italia, extra quam nulli, quod sciamus, inveniuntur. Quare Italica collectio dicenda est, et Romæ quidem digesta, si præsertim e Romanis scriniis collector Hormisdæ saltem epistolæ hausit. Quatuor exemplaria invenimus in bibliotheca Vaticana. Duo veteriora signantur num. 3787 et 4961, duo vero alia horum apographa notantur num. 3786 et 4903. Alia duo item recentia Romæ existant, unum in bibliotheca Angelica PP. Eromitarum S. Augustini, quod distinguitur his notis 5 III 9, alterum in Corsiniana num. 817. Duo quoque deprehendimus in bibliotheca Veneta S. Marci num. 171 et 172, quorum unum jubente cardinali Bessarione Romæ descriptum fuit anno 1469, et forte ex Vat. ms. 3787 sæculi XII, cum alius codex 4961, ut mox patebit, multo post Bessarionem Romanum allatus, in Vaticanam bibliothecam transferit. Cum vero omnium celeberrimus et antiquissimus sit iste codex Vat. 4961, qui olim fuit monasterii S. Crucis Fontis Avellanæ, hinc hujusmodi collectionem, ut [CLIX] ab aliis proprio aliquo nomine discernetur, Avellanam appellavimus. In ultima ultimi pagina ejusdem codicis hæc notatio legitur: *Iste liber est monasterii S. Crucis Fontis Avellane Eugubine diocesis. Hunc librum acquisivit Dominus Damianus S. Petri. Hinc codicem acquisitum agnosimus a S. Petro Damiano, sanctitate vitæ et scriptis celebri, qui monasticam vitam in eo monasterio inivit, et sub medium circiter sæculum XI eidem præfuit. Quare codicis ætas septingentorum saltem annorum certissima sit. Idem postea codex ex Avellano monasterio in manus venit cardinalis Marcelli Cervini Eugubini episcopi, qui postea fuit summus pontifex Marcellus II. Id colligimus ex notatiuncula quæ ipsius manuscripta est in pagina secunda ejusdem codicis, in quam notationem ibidem minutiori charactero hæc annotata fuerunt: *Illa verba fuerunt addita a Marcello II cum esset adhuc presbyter cardinalis Romanus*. Dein idem codex pertinuit ad cardinalem Sirlætum, ex ejus nunc emptus, in bibliothecam Vaticanam tandem pervenit, ut nos admonuit hæc nota paginæ primæ: *Emptum ex libris cardinalis Sirlæti*. Eminentissimus Baronius ad an. 417 num. 46 editurus documentum 48, cum Sirlæti codicem laudat, hunc laudat qui nondum in Vaticanam transferat. In cæteris vero dum allegat codicem Vaticanam, exemplum Vat. 3787 allegare videtur.*

4. Nunc series ac ordo documentorum exacte proponendus, ut hujus collectionis notitia hactenus obscura, omnibus explorata sit. Cum documenta antea inedita vulgata fuerint partim ab editoribus Romanis Epistolarum Romanorum pontificum an. 1591, partim a P. Sirmundo suis Operibus inserta, partim a cardinali Baronio in Annalibus Ecclesiasticis, unum vero, quod adhuc edendum videbatur, novissimum prodierit studio Petri Francisci Foggini (duo tantum

breviora, quae omnium diligentiam fugerunt, suo loco A
 Afferri proferentur, modo usam, modo aliam edi-
 tionem laudabimus. Cum vero pleraque traducta
 fuerint in Conciliorum editiones, novissimam Vene-
 tam, quae magis est obvia, frequentius indicari
 sumus. In laudato codice Vat. 4961, post praemissam
 tabulam capitulum tituli loco haec leguntur: *In hoc
 codice continentur epistola 243* (corrige 246).

I. *Grata inter Liberium et Felicem episcopos, et
 quaedam epistola schismaticorum. Temporibus Constanti-
 ini, etc.* Tom. I Sirmondi, novissimus edit. Venetae
 pag. 155. Hoc et sequens documentum invenitur
 etiam in duobus aliis mss. libris Colbertino et Ro-
 migiano, quos editores Operum Sirmondi laudant.
 Num autem Sirmondos ex his codicibus, an ex aliquo
 praesentis collectionis quem Romae viderit, eadem
 impreperit, incertum est.

II. *Marcellini et Faustini presbyterorum proce-
 obtati Valentini et Theodosii. Deprecamur, etc.*
 Ibid., pag. 157.

III. *Valentiniani, Theodosii et Arcadii imp. epi-
 stola ad Salustianum praefectum Urbis, de constructione
 basilicae S. Pauli. Desiderantibus nobis, etc.* Apud
 Baronium ad an. 386, n. 50.

IV. *Epistola eorundem gratulatoria de ordinatione
 Siricii papae ad Pinnianum praefectum Urbis. Habe,
 Pitalens charissime, etc.* Idem Baron. an. 385, n. 6.

V. *Epistola eorundem, ubi Ursinus et qui cum eo
 sunt ad exilium relegantur, ad Praezetatum pr. Urbis.
 Habe, Praezetate charissime, etc.* Idem an. 383,
 n. 4.

VI. *Valentinianus, Valens et Gratianus Praezetato,
 ubi reddidit basilica Siciniani. Dissensiones auctores,
 etc.* Ibid., n. 2.

VII. *Idem eodem de expellendis sociis Ursini extra
 Romam. Es nobis est innata, etc.* Ibid., n. 5.

VIII. *Idem Olybrio praetori. Tu quidem, sicut proxi-
 mus, etc.* Idem an. 369, n. 5. In ms. Vat. 4961 huius
 epistola praegitur titulus de Rebabptianis, quem
 melius cum mss. Venetis et Vat. 5787 ad numerum
 XIII transtulimus. Similiter titulus etiam numeri
 sequentis cum eisdem codicibus transferendus fuit
 ad num. 14.

IX. *Idem Agnario vicario. Omnem his dissensio-
 nibus, etc.* Ibid., num. 4.

X. *Idem Olybrio pr. Cum nihil possit esse iucun-
 dum, etc.* Ibid., n. 6.

[CLX] XI. *Ampelio pr. Jure mansuetudinis nostrae,
 etc.* Baron. ad an. 371, n. 1.

XII. *Maximino vicario urbis Romae. Est istud disti-
 nctus institutum, etc.* Ibid., n. 5.

XIII. *De rebabptianis. Gratianus et Valentinianus
 Aquilino vicario. Ordinariorum sententiam judi-
 cium, etc.* Baron. an. 381, n. 2, et tom. II Concil.,
 col. 1190.

XIV. *De gestis inter Bonifacium et Euladium,
 quando utriusque episcopatum Romanae urbis pervaserunt
 ambitu contentione. Exemplum relationis Symmachi
 pr. Urbis ad Honorium. Quaecumque in urbe Roma
 geruntur, etc.* Baron. an. 418, n. 79.

XV. *Sacrae litterae in ea causa ad Symmachum. Ge-
 stis omnibus recensitis, etc.* Idem an. 419, p. 2.

XVI. *Relatio alia Symmachi ad imperatorem. Ubi
 primum sacer sermo, etc.* Ibid., n. 5.

XVII. *Preces presbyterorum pro Bonifacio ad Ho-
 norium et Theodosium. Post abcessum S. Zoeladi
 papae, etc.* Ibid., n. 8.

XVIII. *Rescriptum sacrum pro presbyteris ad Sym-
 machum. Post relationem sublimitatis tuae, etc.* Ibid.,
 n. 11.

XIX. *Alia relatio Symmachi. Cum vir clarissimus
 Aphthonius, etc.* Ibid., num. 12.

XX. *Exemplum sacrarum litterarum ad synodum.
 Omnia quidem clementia nostra, etc.* Ibid., n. 14. Se-
 quitur haec notatio: *Haec synodus inter se dissentiens,
 praesentem causam terminare non potuit; unde venerabi-
 lis imperator Honorius ad majus concilium hoc cra-*

*didit negotium deferendum: et interim propter dies
 qui imminabant sanctas Paschas utroque, Bonifacium
 scilicet et Euladium, ab urbe ista abscedere, et Spoletinum
 episcopum Achileum nomine sacra iussu mysteria
 celebrare, Symmacho praefecto Urbi hoc idem aris scri-
 ptis insinuare. Hanc notationem dedit etiam Baronius
 an. 419, n. 15, ubi pro ad majus concilium legit ad
 Maias kalendas. Sed nostram lectionem confirmat
 edictum ad populum, de quo infra num. 24.*

XXI. *Sacra ad Symmachum, ubi imperator Bonifa-
 cium et Euladium ab Urbe iussit decedere, et interim
 Spoletinum episcopum sacra mysteria celebrare. Hunc
 titulum, qui ob praemissam notationem omissus fuit
 in corpore hujus collectionis, ex tabula ipsi colle-
 ctioni praemissa recepimus: Incipit autem haec epi-
 stola: Magnarum deliberationum, etc.* Baron. an. 419,
 n. 15.

XXII. *Exemplum sacrarum litterarum ad Achileum.
 Quotiam de Romano sacerdote, etc.* Ibid., n. 16.

XXIII. *Principis oratio ad senatum. Scimus, Patres
 conspici, etc.* Ibid., n. 17.

XXIV. *Ejusdem principis edictum ad populum. Fi-
 dei curam, Quirites optime, etc.* Ibid., n. 18.

XXV. *Ejusdem principis epistola ad Paulinum epi-
 scopum Notanum. Tam fuit apud nos certa sententia,
 etc.* Ibid., n. 20.

XXVI. *Item ejusdem principis ad episcopos Afros.
 Serenitas nostrorum in omnibus causis, etc.* Ibid., n. 21.

XXVII. *Principis epistola ad Aurelium Carthagi-
 nensem episcopum de eadem re, Allam quidem
 videndae venerationis tuae causam, etc.* Ibid., n. 22.

XXVIII. *Ejusdem epistola ad Augustinum, Alypium,
 Evodiam, Donatianum, Sitanum, Novatum et Deu-
 therium uniformis. Perveniste ad venerationem tuam,
 etc.* Ibid., n. 23. Deutherium cum nostris codicibus
 scripsimus, cum quibus concordat etiam collatio
 Carthaginensis anni 411, ubi nominatur Deutherius
 episcopus Caesariensis in Mauritania.

XXIX. *Relatio Symmachi ad Constantium. Quo-
 cumque subito, etc.* Idem Baron. an. 419, n. 24.

XXX. *Epistola Constantii comitis ad Symmachum.
 Ut certa possimus, etc.* Ibid., n. 29.

XXXI. *Exempla sacrarum litterarum ad Symma-
 chum. Cum ad salvandum, etc.* Ibid., n. 30.

XXXII. *Epistola Symmachi ad Constantium. Ubi
 primum, etc.* Ibid., n. 32.

[CLXI] XXXIII. *Exemplum sacrarum litterarum
 Symmacho. Moderatione praecipua, etc.* Ibid., n. 35.

XXXIV. *Relatio Symmachi de ingressu Bonifacii.
 Quaecumque Deo auctore, etc.* Ibid., n. 31.

XXXV. *Sacrae litterae ad Largum proconsulem
 Africae. Inter omnes curas, etc.* Ibid., n. 36.

XXXVI. *Largi proconsulis ad Aurilium Carthagi-
 nensem. De merito sacerdotis, etc.* Ibid., n. 37.

XXXVII. *Sacra ad Bonifacium, quibus statuitur ut
 deinceps si duo per ambitum carlarini de episcopatu
 Romano, nullus eorum sit sacerdos; sed illius solum in
 sede apostolica permansurum quem ex numero clerico-
 rum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis
 consensus elegerit. Scripta beatitudinis tuae, etc.* Ibid.,
 n. 41. Haec vero sacra una cum ipsius Bonifacii liti-
 teris ad imperatorem, quibus ista haec constitutio petita
 fuit, in aliis quoque collectionibus invenitur.

XXXVIII. *Honorii epistola ad Arcadium de persona
 S. Joannis episcopi CP. Quamvis super imaginem, etc.*
 Baron. an. 404, n. 80.

XXXIX. *Maximi tyranni ad Valentinianum juniorem
 contra Arianos et Manichaeos. Nisi clementia nostra,
 etc.* Tom. II Concil., col. 1228.

XL. *Victor Magnus Maximus Siricio parenti. Acce-
 pimus litteras tuas, etc.* Ibid., col. 1227.

XLI. *Innocentii epistola ad Aurelium, Alypium, Au-
 gustinum, etc. Fraternalitatis vestrae litteras, etc.* Exstat
 in collectione hoc tomus edenda cap. 11, et olim ex
 Isidoro edita.

XLII. *Innocentius Hieronymo presbytero. Nunquam
 boni aliquid, etc.* Tom. III Conc., col. 75.

- XI. *Idem Joanni fratri. Direptiones, cædes, incendia, etc. Ibid.*
- XII. *Idem Aurelio. Pidsimum etiam, etc. Ibid. col. 76.*
- XIII. *Zosimus Aurelio et cæteris Afris in defensionem Cælestii. Magnum pondus, etc. Ibid. col. 401.*
- XIV. *Idem Zosimus Aurelio et cæteris. Posteaquam a nobis Cælestius, etc. Ibid. col. 805.*
- XV. *Libellus Paulini diaconi adversus Cælestium Zosimo episcopo datus. Beatitudinis tuæ justitiam, etc. Ibid. col. 429.*
- XVI. *Epistola Augustini ad suprascripta rescribita per Albinum acolitam et Firmum presbyterum. ad Xystum presbyterum. Ex quo Hipponem, etc. Ex aliis conciliis inter Augustini epistolam impressa est epist. 191, al. 404.*
- XVII. *Eusebii epistola ad Cyrillum episcopum. In Christo gratias egi, etc. Baron. an. 417, n. 15.*
- XVIII. *Zosimus Aurelio et cæteris in concilio Carthageni. Quamvis Patrum traditio, etc. Tom. III Concil. col. 416.*
- XIX. *Leo Leoni augusti. Est epist. 169 tom. I nostræ editionis col. 1431.*
- XX. *Idem Gennadio CP. Ibid. epist. 170, col. 1435.*
- XXI. *Idem Timotheo episcopo Alexandrino. Ibid. epist. 171, col. 1435.*
- XXII. *Idem presbyteris et diaconibus Alexandrinis. Ibid. epist. 172, col. 1436.*
- XXIII. *Idem Theophilo et aliis episcopis Ægyptiis. Ibid. epist. 173, col. 1437.*
- XXIV. *Simplicii pape ad Zenonem augustum. Cuperem quidem, etc. Tom. V Conc., col. 96, ubi notatur hanc epistolam inveniri etiam in ms. Virdunensi Basilisco inscriptam. Vide caput præcedens, § 5, n. 4.*
- XXV. *Ejundem ad Acacium. Cum filii nostri, etc. Ibid. col. 101.*
- XXVI. *Ad eundem alia. Quantum presbyterorum, etc. Ibid. col. 99.*
- XXVII. *Ad Constantinopolitanos. Per filium nostrum tu dabilem virum Epiphanium, etc. Ibid. col. 101.*
- XXVIII. *Ad Zenonem augustum. Inter opera, etc. Ibid. col. 105.*
- XXIX. *Ad Acacium. Quam sit efficax, etc. Ibid. col. 105.*
- XXX. *Ad Zenonem augustum. Per Petrum virum spectabilem, etc. Ibid. col. 106.*
- XXXI. *Ad Acacium. Quantos et quam uberes, etc. Ibid. col. 107.*
- [CLXII] XXXII. *Ad Zenonem augustum. Proxime quidem cum ad Urbem, etc. Ibid. col. 108.*
- XXXIII. *Ad Acacium. Proxime quidem dilectioni tuæ, etc. Ibid.*
- XXXIV. *Ad Zenonem aug. De Ecclesia Antiochena, etc. Ibid. col. 109.*
- XXXV. *Ad Acacium. Ordinato ab eo Calendione Antiocheno episcopo. Clementissimi principis litteris, etc. Ibid. col. 110.*
- XXXVI. *Ad eundem. Miramur pariter, etc. Ibid. col. 115.*
- XXXVII. *Ad eundem. Antiocheni exordium sacerdotis, etc. Ibid. col. 112.*
- XXXVIII. *Synodus Romæ apud S. Petrum Constantinopolitanis et Bithyniæ constituta. Olim nobis atque ab initio, etc. Ibid. col. 247.*
- XXXIX. *Felicitis pape ad Petrum Antiochenum. Quoniam pestiferis doctrinis, etc. Post hanc epistolam hæc notatio apponitur: Explicit epistola pape Felicitis ad Petrum Antiochenum damnans eum: quæ epistola ante damnationem Acacii, quantum ejus textus indicat, comperitur scripta. Sed quia cum aliorum litteris ad eundem Petrum directis in Græco volumine invenimus de Latino translata, quas nunc iterum de Græco in Latinum necessitate compulsi transferentes descripsimus propter hæreticorum insidias, et supradictis epistolis ejusdem pape connectimus. Hanc notationem vidit Anastasius, uti monimus capite præcedenti, § 3, n. 2, ubi hæc litteras cum septem sequentibus olim*
- A* Græco scriptore confictas ostendimus. In editione Conciliorum ipse Græcus textus septem epistolarum prodit tom. V (ubi tamen alia veritas hæc epistolarum impressa est), col. 159, 219, 226, 234, 235, 239 et 241. Ex nostrâ autem collectionis interpretatione hæc tantum epistola Felicitis legitur tom. I Epistolarum Romanorum pontificum editionis Romanæ an. 1594.
- LXXII. *Quintiani episcopi Asculani ad Petrum Antiocheum. Multifarie multisque modis, etc. Tom. V Conc., col. 219.*
- LXXIII. *Justini episcopi Siciliæ ad eundem Petrum Antiocheum. Oportet armari militem adversus hostem, etc. Alia versio est ibidem, col. 226.*
- LXXIV. *Antheonis episcopi Arseneo ad eundem. Valde contestatus sum super te, etc. Ibidem ex alia versione, col. 234.*
- LXXV. *Faustini episcopi Apolloniadis ad eundem. Quoniam permixtum est pulsari priores postrentis, etc. Alia translatio ibidem col. 235, ubi Fausti pro Faustini scribitur.*
- LXXVI. *Pamphyli episcopi Accidorum (in vulg. Abydorum) ad eundem. Multa contritio meorum, dilectissime, filiorum, etc. Ibidem ex alia interpretatione, col. 239.*
- LXXVII. *Flactiani (Al. in textu manuscritorum Venetorum Falcini, in vulgatis Flaviani, vel Flacciani) episcopi Rodope ad eundem Petrum. Venatores bestiarum iracundia non terrentur, etc. Hujus epistolæ Græcus textus desideratur, et sola hæc nostræ collectionis versio post Baronium edita fuit tom. V Concil., col. 247.*
- LXXVIII. *Asclepiadis episcopi Citralensis (in vulgatis Tralhani) ad eundem. Ecce, charissime, repletus est mundus scandalo expositionis tuæ, etc. Ibidem ex alia versione, col. 241. Hactenus epistola supposititæ Latine reddita ex Græco textu, qui autem no-tram collectionem confictus fuerat.*
- LXXIX. *Gelasius Dardaniæ episcopi, sicut etiam cunctis fratribus per Dalmatias destinata est. Ubi primum respirare fas est, etc. Tom. V Conc., col. 282.*
- LXXX. *Dardani episcopi ad Gelasium. Salverrima apostolatus vestri præcepta, etc. Ibid. col. 291.*
- LXXXI. *Gelasius Laurentio de Liguria. In prolixitate epistolæ, etc. Ibidem col. 289.*
- LXXXII. *Agapitus Justiniano augusti. Gratulamur, venerabilis imperator, quod tanto, etc. Ibid. col. 357.*
- LXXXIII. *Vigilius Justiniano. Inter innumeras sollicitudines, etc. Ibid. col. 1517.*
- LXXXIV. *Joannes episcopus Justiniano augusti. Inter claras sapientiæ, etc. Ibid. col. 890. Exstat etiam in codice Justiniano l. viii de summa Trinitate.*
- LXXXV. *Reparatus et cæteri 217 episcopi apud Justinianam Carthagenam [CLXIII] in concilio ad Joannem papam. Optimam consuetudinem, etc. Ibid. col. 900.*
- LXXXVI. *Agapitus Reparato et cæteris Afris. Jam dudum quidem, fratres amantissimi, etc. Ibid. col. 959.*
- LXXXVII. *Idem Reparato Carthaginiensi. Fraternitatis tuæ litteris, etc. Ibid., col. 940.*
- LXXXVIII. *Idem Justiniano aug. Licet de sacerdotii mei primitiis, etc. Ibid., col. 941.*
- LXXXIX. *Libellus Justiniani imperatoris quem dedit Agapito Constantinopoli. In nomine Domini, etc. Prima salus est rectæ fidei regulam custodire, etc. Ibid. col. 947, ubi ex nos ris cod. I. corrigenda est chronica nota sic: Dat. xvii kalendarum Aprilium P. C. (id est post consulatum) Belisarii v. c.*
- XC. *Libellus Memnæ presbyteri ac zenodochi, qui factus est episcopus Constantinopolitanus sub die iii idus Martias iterum post consulatum Paulini junioris v. c. Prima salus est rectæ fidei, etc., ut in præcedenti tom. V, col. 947, usque ad verba, quæ ab ea statuta sunt prædicamus. Clauditur subscriptione ipsius Memnæ: Memnæ misericordia Dei presbyter et zenodochus suscipio, etc.*
- XCI. *Agapitus Justiniano. Gratulamur, venerabilis*

- imperator, etc. Hæc epistola edita tom. V Conc. A. *pervertitate propria pervertens, locum satisfactionis amittit.*
- C. *Incipit ejusdem papa Gelasii adversus Andromachum senatorem et ceteros Romanos, qui Lupercalia secundum morem pristinum colenda constituebant. Sedent quidam in domibus suis, etc., tom. V Concil., col. 359.*
- CI. Gelasii Dardanii et per Illyricum. *Audientes orthodoxorum, etc. Ibid. col. 322.*
- CII. *Libellus quem dederunt apocristarii Alexandrinæ Ecclesie legatis ab urbe Roma Constantinopolim destinati. Gloriosissimo atque excellentissimo patricio Feste, etc. Ibid. col. 442.* Post hunc libellum Anastasio pontifice scriptum hæc notatio majusculis litteris exarata legitur in eod. Vat. 4961, pag. 63. *Dionysius Exiguus Roma de Græco converti. Binus laudatomo V, col. 403, not. a, hanc notationem perperam refert ad sequens documentum, quod cum scriptum fuerit Latino, à Dionysio e Græco vertendum non fuit.*
- CIII. *Exemplar gestorum de resolutione Miseni. Flavio Viatore v. c. sub iii idus Maiarum in basilica B. Petri. Residente in synodo venerabili viro papa Gelasio, etc. Ibid. col. 597.* Ex hac collectione hæc synodus primo vulgata ab editoribus Romanis epistolularum Romanorum pontificum, tum vero a card. Baronio ad an. 395, n. 6, cum emendationibus ex ms. Viridunensi, cujus lectiones a P. Frontone Ducaë acceptæ.
- CIV. *Symmachi universis per Illyrium et Dardaniam, etc. Quod plane fieri, etc. Ibid. col. 431.*
- CV. *Dorotheus Hormisdæ. Ait quodam loco, etc. Ibid. col. 563.*
- CVI. *Hormisdæ Dorotheo. Ubi charitatis interest, etc. Ibid. col. 564.*
- CVII. *Anastasius imperator Hormisdæ. Beatitudinis vestræ non putamus ignotum, etc. Ibid. col. 564.*
- CVIII. *Hormisdæ Anastasio. Gratias supernæ virtutis, etc. Ibid. col. 562.*
- CIX. *Anastasius Hormisdæ. Omnibus negotiis, etc. Ibid. col. 565.*
- CX. *Hormisdæ Anastasio. Bene clementia vestra, etc. Ibid.*
- CXI. *Anastasius Hormisdæ. Omnia quæ benignitas, etc. Ibid. col. 573.*
- CXII. *Hormisdæ Anastasio. Sollicitari animum tuum, etc. Ibid. col. 574.*
- CXIII. *Anastasius senatui urbis Romæ. Si vos liberique vestri valeatis, etc. Ibid. col. 575.*
- CXIV. *Rescriptum senatus ad eundem. Si prima semper est, etc. Ibid. col. 576.*
- CXV. *Hormisdæ Anastasio. Bene atque utiliter, etc. Ibid. col. 570.*
- CXVI. *Indiculus qui datus est Ennodio et Fortunato episcopis, etc. Cum Dei adjutorio, etc. Ibid. col. 566.*
- CXVII. *Item capitula singularum causarum, ut S. synodus Chalcedonensis, etc. Ibid. col. 569.*
- CXVIII. *Exemplum relationis Joannis episcopi Nicopolitani per Rufinum diaconum ejusdem. Dominio m. o. etc. Ibid. col. 577.*
- CXIX. *Hormisdæ Joanni. Gavisus sumus, etc. Ibid. col. 578.*
- CXX. *Synodus veteris Epiri. Joannes et alii episcopi Hormisdæ. Si dignis præmiis, etc. Ibid. col. 579.*
- CXXI. *Responsio Hormisdæ ad hanc synodum Benedictus Deus, etc. Ibid. col. 580.*
- [CLXV] CXXII. *Hormisdæ Joanni Nicopolitano. Litterarum quam direxistis, etc. Ibid. col. 582.*
- CXXIII. *Indiculus per Pullionem subdiacenum. Cum Dei adjutorio, etc. Ibid. col. 583.*
- CXXIV. *Hormisdæ eidem Joanni et synodo. Optavimus, dilectissimi, etc. Ibid. col. 595.*
- CXXV. *Eidem Joanni. Remaneat Pullione, etc. Ibidem.*
- CXXVI. *Sacra Anastasii Augusti Hormisdæ. Gratias omnipotenti Deo, etc. Ibid. col. 572.*
- XCIV. *Gelasius Picensis episcopis contra hæresim Pelagianam. Barbaricus hæcenus, etc. Ibid. col. 301.*
- XCv. *Idem ad Dardanos. Valde mirati sumus, etc. Ibid. col. 324.* Hæc epistola auctore et quæ in aliis collectionibus; hæcque additamenta secundis ipsius Gelasii curis tribuenda probavimus capite præcedenti § 4.
- XCVI. *Idem Honorio episcopo. Miramur dilectionem tuam, etc. Ibid. col. 300.*
- XCvII. *Ejusdem Gelasii dicta adversus Pelagianam hæresim. Incipit: De Pelagianis quidem sensibus, etc. Ibid. col. 365.*
- XCvIII. *Idem Honorio episcopo. Licet inter varias temporum difficultates, etc. Ibid. col. 298.*
- XCIX. *Incipit in casu fidei christianæ, cui ab exordio sui nunquam defuisse probantur inimici, etc. Est ibid. opusculum quod tomo V Conciliorum col. 173 vulgatum est cum titulo: *Breviculus historiarum Eutychemianistarum.* Ex hac nostra collectione primo impressum ante S. Leonis epistolam in editione Romanæ Epistolularum Romanorum pontificum anni 1591, tom. I pag. 142. Tum vero Sirmondus velut ineditum ex alia collectione edidit, ac ex ipso Concilio insertum. Verum in hoc Sirmondi exemplo deest ultima periodus, et fragmentum epistolæ Felicis III quæ ex sola nostra collectione et exinde in laudata editione Romana leguntur. Hoc opusculum scilicet triplici forma vulgatum, duo additamenta ab ipso auctore recepisse conjecimus annot. 1 in cap. 43 collectionis hoc tomo editæ col. 308. Auctor enim vero esse ipsum Gelasium, in r. cujus epistolam refertur, probabiliter statuisse videmur not. 4 in Observationes Que-nelli ad epl. 28 S. Leonis tom. II, col. 1414. Nunc ultimam illam periodum et fragmentum litterarum Felicis III quæ in vulgatis Conciliorum desunt, hic appendenda credimus. Itaque post ultima editorum verba ad Antiochenam misit Ecclesiam, hæc addenda sunt: *Postquam Johannes supervenit episcopus, quem Romana suscepta Ecclesia, S. papa Felix [CLXV] legationem, ut dictum est, sicut oportuit ordinavit, quæ apud prædictos omnes quidquid est hostilitatis experta est. Nam detrusa in custodiam, perditis chartis, cum grandi viæ remearit opprobrio, episcopatum Peri, ad quem expellendum missa fuerat, firmatum reportans, quem Romana anathematizaret Ecclesia. Ita Felix papa episcopis per Ægyptum, Thebædem, Libyam, et Pentapolim constituit post alia: Petrus vero, qui se ab Ecclesia unitate sub beatæ recordationis Proterio separavit, et in verberem ipsius parricidæ Timotheo se ad persequendos junxit orthodoxos, nulla tanti nominis aut honoris permissum societate lætari, quanto in creatoribus propriis non dissimilibus ipso sui exordio caducum, quod se existimat, reperitur. Est ergo præfatus cunctis anathema, nec ab Ecclesia catholica credatur unquam recipi, qui post coercionem sapissime (editores Romani cohortationem sapissimam) et per tot annorum spatia in**

- CXXVII. Hormisda Anastasio. *Datum legati*, etc. A. Ibi. col. 586.
- CXXVIII. Eisdem alia. *Dum sapientia vestra*, etc. Col. 584.
- CXXIX. Timotheo CP. *Non mirabitur*, etc. Ibi. col. 58.
- CXXX. Hormisda episcopo Orientis. *Etsi admonitionis mea*, etc. Ibi. col. 589.
- CXXXI. Idem episcopo orthodoxis. *Est quidem fidelium*, etc. Ibi. col. 590.
- CXXXII. Possessori episcopo. *Optimam vestrae charitatis*, etc. Ibi. col. 592.
- CXXXIII. Constantinopolitanis. *Si is qui calicem*, etc. Ibi. col. 593.
- CXXXIV. Dorotheo Thessalonicensi. *Joannes frater et coepiscopus meus*, etc. Ibi. col. 596.
- CXXXV. Ennodio et Peregrino. *Postquam profecta est*, etc. Ibi. col. 595.
- CXXXVI. Eisdem. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, intercedentibus*, etc. Ibi. col. 596.
- CXXXVII. Exemplum relationis Aviti episcopi Galli ad Hormisdam. *Dum religionis status*, etc. Ibi. col. 593.
- CXXXVIII. Hormisda Avito et ceteris episcopis Vionensis provinciae. *Qui de his quae ad disciplinam*, etc. Ibi. col. 584.
- CXXXIX. Anastasius Hormisdae. *Etsi magnum ali- quid*, etc. Ibi. col. 597.
- CXL. Exemplum relationis minorum archimandriarum et coepiscoporū monachorum, secundae Syriae sanctissimo et beatissimo universi orbis terrarū patriarchae Hormisdae continenti sedem principis apostolorum Petri, etc. Ibi. col. 598.
- CXLI. Responsio Hormisdae. *Lectis litteris dilectionis vestrae*, etc. Ibi. col. 602, et una cum versione Graeca col. 1111. Solum initium hujus epistolae exstat in Hadriana collectione.
- CXLII. Justinus imperator Hormisdae. *Dei beneficia*, etc. Ibi. col. 606.
- CXLIII. Hormisda Justino. *Venerabilis regni vestri primitiis*, etc. Ibi. col. 607.
- CXLIV. Justinus Hormisda. *Joannes vir beatissimus hujus regis urbis antistes*, etc. Ibi. col. 607.
- CXLV. Hormisda Justino. *Sumptum de imperii vestri ortu*, etc. Ibi. col. 609.
- CXLVI. Hormisda Joanni CP. *Spiritalis gaudium*, etc. Ibi. col. 609.
- CXLVII. Exemplum relationis Joannis episcopi CP. ad Hormisdam. *Salute vestram sanctitatem*, etc. Ibi. col. 608.
- CXLVIII. Exemplum epistolae Justiniani. *Desiderabile tempus*, etc. Col. 610.
- CXLIX. Hormisda Justiniano. *Litterarum vestrarum seris*, etc. Ibi. col. 612.
- CL. Hormisda Justino aug. *In tantum pro gratia divinitatis*, etc. Ibi. col. 614.
- CLI. Idem Joanni CP. *Reddidimus quidem*, etc. Ibi. col. 616.
- CLII. Idem eidem. *Eaque charitas tua*, etc. Col. 617.
- CLIII. Idem Celeri et Patricio a pari. *Quamvis pro loci nostri consideratione*, etc. Ibi. col. 619.
- CLIV. Idem praefecto praetorio Thessalonicensi, et ceteris illustribus a pari. *Licet pro causa ecclesiastica*, etc. Ibi. col. 615.
- CLV. Hormisda Justiniano. *Magnitudinis vestrae literas*, etc. Ibi. col. 618.
- CLVI. Theodosio archidiacono CP. et ceteris catholicis a pari. *Gratias misericordiae divinae*, etc. Ibi. col. 615.
- CLVII. Idem Epiphaniae augustae. *Ecclesiarum pax*, etc. Ibi. col. 615.
- CLVIII. Anastasius et Palmatiae a pari. *Bona voluntatis iudicium*, etc. Ibi. col. 619.
- CLIX. *Indiculus quem acceperunt legati nostri qui supra. Cum Deo propitio*, etc. Ibi. col. 612.
- [CLXV] CLX. Exemplum libelli Joannis CP. ad Hormisdam. *Redditis mihi litteris*, etc. Ibi. col. 631. Est etiam in collectione Hispanica.
- CLXI. Justinus Aug. Hormisdae. *Scias effectus*, etc. Ibi. col. 626 et in eadem collectione.
- CLXII. Relatio Joannis CP. Hormisdae. *Quando Deus propria*, etc. Ibi. col. 627.
- CLXIII. Exemplum epistolae Justiniani comitis ad Hormisdam. *Venerandae sanctitatis vestrae*. Ibi. col. 627.
- CLXIV. Pompeii ad Hormisdam. *Sanctis beatitudinis vestrae*, etc. Ibi. col. 622.
- CLXV. Julianus Aniciae ad eundem. *Precibus vestrae beatitudinis*, etc. Ibi. col. 622.
- CLXVI. Anastasius ad Hormisdam. *Divini muneris illigisse*, etc. Ibi. col. 622.
- CLXVII. Theodoriti episcopi Litanidensis (mellus in vulg. *Ligidensis*) ad Hormisdam. *Mus quidem exigitur*, etc. Tom. V Conc., col. 629.
- CLXVIII. Suggestio Dioscori diaconi per Pallionem subdiaconum. *Ineffabilis Dei omnipotentis*, etc. Ibi. col. 624.
- CLXIX. Hormisda Justino Augusto. *Lectis clementiae vestrae paginae*, etc. Ibi. col. 630.
- CLXX. Idem Joanni CP. *Consideranti mihi*, etc. Ibi. col. 632.
- CLXXI. Germano et Joanni episcopis. *De his quae acta charitatis vestrae relatio*, etc. Ibi. col. 636.
- CLXXII. Joanni episcopo et Dioscoro diacono. *Reperimus Thomatem et Nicostratum*, etc. Ibi. col. 638.
- CLXXIII. Ad Thomam et Nicostratum. *Animam nostram pro negotio vestro*, etc. Ibi. col. 637.
- CLXXIV. Alii cui praenotatur *Deus inscriptio*, incipit autem: *De laboris tui, quem*, etc. Ibi. col. 637. lit. A.
- CLXXV. Hormisda Pompeio. *Ita devotionis nostrae animam*, etc. Ibi. col. 634.
- CLXXVI. Dioscoro diacono. *De laboris tui quidem, quem Dei omnipotentis juvamine*, etc. Ibi. col. 637. lit. D.
- CLXXVII. Justiniano. *Benedicimus ineffabile*, etc. Ibi. col. 635.
- CLXXVIII. Alia Hormisdae, quam nullibi editam aucti, hic describimus. *Hormisda. Cum nocens fuerit scripta Domino filio nostro clementissimo principi destinari, amplitudinem vestram silentio praeterire nequimus. Et ideo salutationis honorificentiam praetulerunt, eos qui in rem destinati sunt commendamus. postulantes ut Domino nostro auctore sub vestra dispositione celeriter ut (leg. ad) destinata perveniant, ut sacratissimum et religiosissimum imperator meritorum suorum gloriam possit sine dilatione cognoscere.*
- CLXXIX. *Grato illi Hormisda. Contristavit nos*, etc. Tom. V Conc., col. 634.
- CLXXX. Hormisda Julianus Aniciae. *Litteris amplitudinis vestrae*, etc. Ibi. col. 634.
- CLXXXI. Anastasius. *Postquam Deus noster*, etc. Ibi. col. 634.
- CLXXXII. Justinus Aug. Hormisdae. *Quanto flagramus studio*, etc. Ibi. col. 635.
- CLXXXIII. Exemplum relationis episcopi CP. ad Hormisdam. *Quomodo modo puro corde*, etc. Ibi. col. 635.
- CLXXXIV. Alia ejusdem relatio. *Quantam alacritatem*, etc. Ibi. col. 676.
- CLXXXV. Alia ejusdem item ad Hormisdam. *Pavlinus vestrae sedis defensor*, etc. Ibi. col. 677.
- CLXXXVI. Suggestio Germani episcopi, Feliciae et Dioscori diaconorum, et Blandi presbyteri. *Reverenda vestri apostolatus alloquia*, etc. Ibi. col. 684.
- CLXXXVII. Indiculus qui directus est a Joanne episcopo, vel ab Epiphania presbytero de Thessalonica. *Si pro peccatis nostris*, etc. Ibi. col. 655.
- CLXXXVIII. Justinianus Hormisdae. *Propitia divinitate*, etc. Col. 649.
- CLXXXIX. Alia Justiniani. *Ut plenissima fidei*, etc. Ibi. col. 650.
- [CLXVII] CXC. Hormisda Justiniano illustri. *Eulogio v. c. filio nostro*, etc. Ibi. col. 631.
- CXCI. Eisdem. *Ita magnificentiae nostrae*, etc. Ibi. col. 631.

- CCXII. Justiniani epistola. *Per fratrem Proemtoris A* quidquid est cantius, etc. Ibid. col. 630.
- CCXIII. Justinus Aug. Hormisdæ. *Summa quidem habenda*, etc. Ibid. col. 639.
- CCXIV. Justinus Hormisdæ. *Cum in animo nobis sit*, etc. Ibid. col. 653.
- CCXV. Euphemia Hormisdæ. *Beatitudinis tuæ litteræ*, etc. Ibid. col. 659.
- CCXVI. Relatio Epiphaniæ CP. ad Hormisdam. *Deus, qui in alto habitat*, etc. Tom. V Conc., col. 666.
- CCXVII. Justiniani illustris epistola. *Domino nostro Jesu Christo favente*, etc. Ibid. col. 667.
- CCXVIII. Celeris illustris ad Hormisdam. *Maxima nobis gratulationis causa*, etc. Ibid. col. 660.
- CCXIX. Julianæ Aulicæ ad Hormisdam. *Quæ prima sunt*, etc. Ibidem.
- CC. Justinus Aug. ad eundem. *Cum beatissimum Germanum*, etc. Ibid. col. 670.
- CCII. *Exemplum epistolæ Justiniani cons.* (in vulg. rivi clarissimi). *Quanta reverentia*, etc. Ibid. col. 677.
- CCII. Hormisdæ Justino aug. *Benedicta Trinitas Deus noster*, etc. Ibid. col. 674.
- CCIII. Eiden. *Gloriosis clementiæ vestras laboribus*, etc. Ibid. col. 659.
- CCIV. Euphemie aug. *Orare nos*, etc. Ibidem.
- CCV. Epiphaniæ CP. *Oportuerat quidem*, etc. Ibid. col. 663.
- CCVI. Eidem. *Dis nobis nuntiata*, etc. Ibidem.
- CCVII. Hormisdæ Justiniano III. *Quod celsitudo vestra*, etc. Ibid. col. 679.
- CCVIII. Eidem. *Studium vestrum*, etc. Ibid. col. 640.
- CCIX. Relatio Dorothei episcopi Thessalonicensis ad Hormisdam. *Propositi nostri*, etc. Ibid. col. 670.
- CCX. Hormisdæ Dorotheo. *Considerantes tuæ fraternitatis Ecclesiam*, etc. Ibid. col. 671.
- CCXI. Elizæ, Thomæ, et Nicostato episcopis. *Quanto mens nostra*, etc. Ibid. col. 641.
- CCXII. Germano illustrissimo. *Excubantibus vobis*, etc. Ibidem.
- CCXIII. Hanc nondum editam integram damus. *Justinus augustus Hormisdæ. Illustrem virum episcopum si grato suscepimus animo, non pro honore tantum qui debetur sacerdotibus, verum etiam pro affectu vestra sanctitudinis. Nam quicunque tuo comprobatus iudicio fuerit, est apud nos etiam iudicatus probatissimus. De opera tamen et favore qui sacrosanctis inferendus est Ecclesiis, tunc demum opportunus statuatur, cum legati quos nuper ad regem magnificum Transmandum destinasse noscimus, reversi propitia Divinitate responsum nobis detulerint. Vestra autem beatitudo supernum nobis præsidium indefessis orationibus postulare dignetur. Data xv kal. Decembris Constantinopoli, domino Justino perpetuo Augusto (supple eos., id est anno 519). Accepta xi kal. Junii Rusticio cos., id est anno 520.*
- CCXIV. Suggestio Germani et Joannis episcoporum, Felicis et Dioscori diaconorum, et Blandi D presbyteri. *In civitate Aulonitana*, etc. Tom. V Concil., col. 620.
- CCXV. Item suggestio quorum supra. *In alia epistola*, etc. Ibid. col. 621.
- CCXVI. Exemplum relationis Andree episcopi Prævalitani ad Hormisdam. *Commendans me*, etc. Ibidem.
- CCXVII. Suggestio Dioscori diaconi. *Verum est nulla esse gaudia*, etc. Ibid. col. 646.
- CCXVIII. Item suggestio Germani et aliorum quorum supra. *Cum Dei misericordia*, etc. Ibid. col. 647.
- CCXIX. Item suggestio quorum supra. *Filius vester magnificus vir*, etc. Ibid. col. 648.
- [CLXVIII] CCXX. Hormisdæ Germano et aliis quorum supra. *Opinionum diversitas*, etc. Ibid. col. 639.
- CCXXI. Eisdem. *Animus noster*, etc. Ibid. col. 650.
- CCXXII. Eisdem. *Necesse est*, etc. Ibidem.
- CCXXIII. Suggestio Dioscori diaconi. *Erat optabile*, etc. Ibid. col. 656.
- CCXXIV. Item suggestio Germani et aliorum quorum supra. *Non mirumur*, etc. Ibid. col. 625.
- CCXXV. Suggestio Dioscori diaconi. *Per Eulogium v. c. litteras*, etc. Ibid. col. 631.
- CCXXVI. Suggestio Germani et aliorum quorum supra. *Magna misericordia Dei est*, etc. Col. 642.
- CCXXVII. Hormisdæ Germano et aliis quibus supra. *Cum nos ecclesiasticæ prosperitatis gaudia*, etc. Ibid. col. 641.
- CCXXVIII. Eisdem. *Graviter nos*, etc. Col. 644.
- CCXXIX. Eisdem. *Ita nos incolunitatis*, etc. Col. 661.
- CCXXX. Eisdem. *Animos nostros*, etc. Ibidem.
- CCXXXI. Exemplum relationis Possessoris episcopi Afræ ad Hormisdam. *Decet et expedit*, etc. Ibidem.
- CCXXXII. Hormisdæ Possessori. *Sicut rationi congruit*, etc. Ibid. col. 662.
- CCXXXIII. Justinus Hormisdæ. *Quo sumus semper*, etc. Ibid. col. 672. Est etiam in collectione Hadriana.
- CCXXXIV. Exemplum precum Hierosolymitanorum, Antiochenorum, et secundæ Syriæ clericorum, abbatum, etc., ad Justinum. *Haurire aquam cum lætitia*, etc. Ibid. col. 675. Exstat etiam in eadem Hadriana.
- CCXXXV. Relatio Epiphaniæ episcopi CP. ad Hormisdam. *Quantam habuimus alacritatem*, etc. Ibid. col. 668.
- CCXXXVI. Relatio synodi CP. de ordinatione Epiphaniæ ad Hormisdam. *Innumerabilem et investigatam*, etc. Ibid. col. 656.
- CCXXXVII. Justiniani epistola ad Hormisdam. *Quantam venerationem*, etc. Col. 678.
- CCXXXVIII. Hormisdæ Justino aug. *Inter ea quæ ad unitatem*, etc. Ibid. col. 682. Est etiam in collectione Hadriana, nec non in Hispanica.
- CCXXXIX. Hormisdæ Epiphaniæ CP. *Multo gaudium repletus*, etc. Ibid. col. 685. Exstat etiam in collectione Hispanica.
- CCXL. Hormisdæ Justino. *Scio quidem*, etc. Col. 680.
- CCXLI. Hormisdæ Epiphaniæ CP. *Benedicimus Dominum*, etc. Col. 676.
- CCXLII. Idem synodo CP. *Fratrem et coepiscopum nostrum Epiphanium*, etc. Col. 675. Postea hæc notatio legitur: *Gesta in causa Abundantii episcopi Frangopolitani in scrinio habemus.*
- CCXLIII. Justinus aug. Hormisdæ papæ. *Ut quod in Paulo*, etc. Tom. V Conc., col. 685.
- CCXLIV. Exemplar relationis Epiphaniæ episcopi CP. ad Hormisdam. *Frequentiores quidem*, etc. Ibidem.
- CCXLV. *Exemplum epistolæ Justiniani v. ill. Diligenter apostolatus vester cognoscit*, etc. Ibid. col. 679.
- CCXLVI. Epiphanius Diodoro episcopo. *Gratiam præstans potius quam sumens*, etc. Est antiqua versio, sed in sine mutila, libri S. Epiphaniæ de duodecim Gemmis rationalis summi sacerdotis Hebræorum, novissime edita et illustrata a Petro Francisco Fogginio Romæ an. 1745. In hoc opusculo collectio desinit, omnesque codices etiam Veneti illud æque mutilum exhibentes, in iisdem verbis desinunt.

[CLXIX] CAPUT XIII.

De collectionibus Thessalonicensium et Arelatensium.

I. Etiam instituti nostri non sit eas collectiones explicare quæ non generales, sed propriæ fuerunt alicujus Ecclesiæ, dux tamen inter has ita sunt celebres, et ita multa vetusta ac sincera, atque præstantissima aliunde fere incognita documenta suppeditarunt, ut nulli non possint. Prima est collectio Ecclesiæ Thessalonicensium, quæ gestis Romanæ synodi anni 531 sub Bonifacio II tota inserta fuit. Continet plures Romanorum præcipue antistitem epistolæ, quibus apostolicæ sedis in Illyricæ rices Thessalonicensium

episcopo commissæ vel confi'matæ fuerunt. Huic collectioni occasione dedit causa Stephani episcopi Larissenis et Metropolitæ Thessaliæ in eodem Illyrico, qui depositus ab Epiphanio CP. aliisque episcopis cum eo considerentibus, Romam confugit; ubi rocata Romana synodo, Theodosius episcopus Echinensis ab eo missus, ut incompetens Epiphanii iudicium probaret, Romanos pontifices specialiter gubernationi suæ Illyrici (ac proinde etiam Thessaliæ) Ecclesias vindicasse pluribus documentis in medium productis ostendit. Cum vero idem Theodosius institisset ut ea legerentur, et iidem fides conciliaretur ex scrinio apostolico, Bonifacius pontifex iussit: *Prolatæ epistolæ recitentur, et scriptorum fides in sedis apostolicæ requiratur scrinio (tom V Concil., col. 843.)*: quod ad earum authenticitatem commendandam maximo confert. Epistolæ autem sex et viginti ejusdem synodi gestis inveniuntur insertæ hoc ordine, duæ Damasi, una Siricii, duæ Innocentii, quinque Bonifacii I; una imperatoris Honorii ad Theodosium augustum, hujus rescriptum ad eundem Honorium, Cælestini una, quatuor Xysti III, una Marciani imperatoris ad Leonem papam, tres hujus pontificis, demum Anatolii CP. ad eundem, et quatuor aliæ ejusdem Leonis, ut videre est tom. V Concil., Ven. edit. col. 845 et seqq. Hactenus codex Barberinus 5586, ex quo hæc insignis collectio, seu hæc Romana synodus tam pretiosa documenta actis inseratæ preferens, a Luca Holstenio edita fuit. Et si vero hic Barberinus codex recentior sit, ipsius tamen Holstenii cura diligentius exscriptus fuit ex duobus antiquioribus Vaticanis tunc signatis num. 5751, fol. 55, et 6339, fol. 12, qui in prima Barberini exempli pagina ejusdem Holstenii manu indicantur. Alterum ex his Leo Allatius antea adhiberat, cum in *Concordia Ecclesiæ Orientalis cum Occidentali*, pag. 1570 et 1571, aliquot earum epistolarum fragmenta quæ aliunde non suppetunt, ex Vaticano vetustissimo exemplo receperat. Quotlibet autem diligentia usi simus, nullam ex hisdem codicibus inter Vaticanos reperire potuimus; ac propterea solum Barberinum eundem in Leoninis epistolis conferre licuit. Pluribus quidem erroribus scætet, quos Holstenius in editione emendavit; et lacu is etiam aliquot inficitur, quas ille apte supplevit. Sed Vaticanum quoque exemplum ex quo Barberinus codex exscriptus fuit, æque luxatum atque mendosum Leo Allatius testatur: et Barberini quidem codicis menda ex mendis exempli Vaticani proficisci nonnullis certis indicibus deteximus. Vide præfationem ad epistolas S. Leonis § 47, tom. I, pag. 535.

2. Porro in his mss. ea Romana synodus integra inventa non est, et desinit in epistola perperam inscripta Leonis nomine ad Anastasium Thessalonicensem, quam ex contextu et consulari nota Holstenius jure restituit Bonifacio I ad Rufum episcopum Thessalonicensem. Hinc cum ipsa documentorum Thessalonicensium collectio quæ gestis ejusdem synodi erat inserta, post laudatam epistolam abrupta ur (uti ostendunt etiam hæc verba ipsi epistolæ subjecta, *Item recitata est, quæ aliam epistolam subsequentem et in mss. deficientem palam indignant*), quot alia documenta ad eandem collectionem pertinentia deinceps sequerentur incertum est. Plura quidem intercidisse innouent non obscure Nicolai I verba in epist. 2 ad Michaelem imperatorem. *Vicem, inquit, quam nostra sedes per episcopos vestris in partibus constitutos habuit, videlicet Thessalonicensem [locus mendosus vel luxatus], qui Romanæ sedis vicem per Epirum veterem, Epirumque novam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, [C. XX] Achaïam, Daciam Ripensem, Daciamque Mediærraneam, Mesiam, Dardaniam, Prævalim, B. Petro apostolorum principi contradicere nullus præsumat; quæ antecessorum nostrorum temporibus, scilicet Damasi, Siricii, Innocentii, Bonifacii, Cælestini, Xysti, Leonis, Hilari, Simplicii, Felicis, atque Hormisdæ sanctorum pontificum sacris dispositionibus augebatur. Quorum deni-*

A que institutiones ab eis illis in partibus destinatas per nostros missos, ut rei veritatem cognoscere queatis, vestras augustali potentis dirigere curavimus. In memoratis synodi Romanæ gestis quæ supersunt, nobis conservata fuerunt documenta a Damaso ad Leonem usque, ita tamen ut ignoremus num alia aliqua etiam Leonis subjicerentur quæ desint. Certe autem desiderantur epistolæ Hilari, Simplicii, Felicis atque Hormisdæ, quas ante Bonifacii II synodum scriptas iisdem procul dubio gestis insertas fuisse dubitare non licet. Cum Leo Allatius in laudato opere *Concordia*, pag. 1371, ex Vaticano quo usum est exemplo quædam verba recitet litterarum Leonis ad Anastasium Thessalonicensem, quæ in vulgatis Leoninis non inveniuntur, nemo suspicetur, hoc esse fragmentum epistolæ Leonis quam Vaticanus codex præferret, Barberini vero apographi librarius omiserit. Ea enim verba reipsa sunt memoratæ epistolæ Bonifacii ad Rufum quæ in Vaticano codice Leoni ad Anastasium æque perperam inscripta erat ac in Barberino inscribitur.

3. Laudatum Nicolai I testimonium, si nihil aliunde præsto esset, satis esse deberet ne quis tam rara documenta quæ ex Barberino codice sunt impressa, atiquis ignota fuisse suspicetur. Alia vero non desunt testimonia ipso Nicolao vetustiora. Nam epistolam Anatolii ad Leonem, quæ ex hac sola collectione prodit, laudat Gelasius in epistola ad Dardanios, uti ostendimus not. 9 in epist. 132. Eandem quoque allegat etiam Facundus Herimianensis lib. v. Hadrianus in totum exordium epistolæ Bonifacii quæ incipit *Institutio*, ac ex eadem collectione tantum edita fuit, transcripta in epist. 97 codicis Carolini, editionis Gretseri pag. 522. Adde quod nonnullæ epistolæ hujus collectionis in aliis probæ notæ codicibus inventæ sunt. Ita ex novem ejusdem collectionis epistolis sub Leone tres ante editionem Holstenii ex aliis mss. editæ fuerant. Nos unam præterea reperimus in præstantissimo codice Ratisponensi, et Quesnellus in Grimanico: epistolam vero 100 Marciani ad S. Leonem Arnoldus Græco scriptam in Bodleiano exemplo nactus est, nos in Vat. Græco 1455. Confer præfationem in Leonis epistolas loco citato. Cum autem hæc omnia sinceritatem documentorum hujus collectionis etiam atque etiam confirmant, auidax nimium a quibusque judicabitur Quesnellus censura, qua epistolam Bonifacii I ad episcopos Thessaliæ ex hac collectione vulgatam in notatione ad caput I collectionis hoc tomo edenda suppositionis aut interpolationis accusavit. Vide nostram annot. 32 in laudatum caput primum, col. 51, ubi Quesnellus verba referentur et perstringuntur.

4. Altera collectio est Arelatensis Ecclesiæ, ea documenta complectens quibus ejusdem Ecclesiæ privilegia ac jura probantur. Hanc collectionem præ oculis habuisse videntur Patres synodi Francofordiensis anni 794, cum eas pontificias epistolas recitatas tradunt quæ in eadem collectione continentur, et nonnullæ nonnisi in ea hactenus inveniiri potuerunt. Iniquum enim can. 8: *De altercatione Ursionis Viennensis episcopi, et advocati Elisanti Arelatensis episcopi locæ sunt epistolæ B. Gregorii, Zosimi, Leonis et Symmachii, quæ desinunt eo quod Viennensis Ecclesiæ quatuor suffraganeas habere sedes deberet quibus illa quæ nta præmineret; et Arelatensis Ecclesiæ novem suffraganeas habere deberet, quibus ipsa præmineret (Tom. IX Conc., col. 105)*. Certo tres Leonis epistolæ, quæ in nostra editione sunt 40, 42 et 66, hæc una collectioe opitulante ad nos pervenerunt. Idem est de epistolis Zosimi aliiisque nonnullis. Quæ vero in aliis quoque collectionibus inventæ sunt, uti Gregorii litteræ ad Virgilium Arelatensem, quæ exstant in Rege to ejusdem pontificis, cæteris fidem conciliant; cum præsertim posteriores an'ecce tentium faciant mentionem, et alia aliis testimonium præsent.

5. Hujus collectionis laudatur tres antiqui codi-

ces, duo in Colbertina bibliotheca, unus in Regia, A
 isque sæculo nono exaratus traditur a P. Constantio
 in præfatione ad tom. I Epistolarum Rom. pontif., num.
 165. Nos recentiorum [clxxi] quidem Romæ vidimus
 in bibliotheca Vallicellana signatu G 99, qui
 tamen ex vetusto ms. tunc Arelatensis Ecclesiæ,
 postea Colbertinæ accurate exscriptus, a Nicolao
 Fabro missus fuit ad cardinalem Baronium. Ne quid
 vero hallucinationis obrepat, duo hujus collectionis
 exemplaria Colbertina distinguenda sunt, quorum
 alterum distinctionis gratia P. Constantius Arelaten-
 sem, alterum Colberinum appellat in monito ad
 epist. I Zosimi col. 933. Ibi autem indicat apogra-
 phum Vallicellatum missum ad Baronium sumptum
 fuisse ex ms. Colberino Arelatensi; sed ex altero
 Colbertino exscriptum pluribus indicis deteximus.
 Non solum enim aliquot lectiones Vallicellani a
 lectionibus ms. Arelatensis discrepant, uti colligere
 licet ex not. 6 in Leonis epist. 66, tom. I, col. 998,
 verum etiam Vallicellanus aliquot documentis caret
 quæ in ms. Arelatensi inveniuntur, ut ex dicendis
 palam fiet. Codex Regius 5989, duobus Colbertinis
 antiquior, teste eodem Constantio documenta profert
 ad Pelagium usque. Quo autem perveniat Colbertinus
 Arelatensis signatus num. 1951 ignoramus. Ex
 indicis a P. Constantio productis certum videtur
 eum progredi saltem usque ad S. Gregorium Magnum.
 Vallicellanus vero codex ex altero Colberino descri-
 ptus locupletior est, quippe qui nonnulla monumenta
 posteriora recepit. Quæ autem in hoc exhibentur
 sunt hæc.

I. Zosimi epistola ad episcopos per Gallias et sep-
 tem provincias constitutos. Exstat tom. III Concil.,
 Ven. edit., epist. 5, col. 409.

II. Ejusdem Aurelio et episcopis Africæ, episcopis
 Galliarum et septem provinciarum, et episcopis Hi-
 spaniæ a pari. Ibidem epist. 6, col. 411.

III. Ejusdem episcopis Viennensis et Narbonensis
 secunde. Ibid. epist. 7, col. 413.

IV. Ejusdem Hilario Narbonensi. Ibid. epist. 8, C
 col. 414.

V. Ejusdem Patroclo Arelatensi. Ibid. epist. 9,
 col. 415.

VI. Ejusdem ad eundem. Ibid. epist. 11, col.
 417.

VII. Ejusdem clero et ordini et plebi constitutis
 Massiliæ. Ibid. epist. 12.

VIII. Leonis Constantio aliisque episcopis Gallia-
 rum. In nostra editione est epist. 4.

IX. Ravennio Arelatensi. Ibid. epist. 42.

X. Preces episcoporum Gallix ad Leonem. Ibid.
 epist. 65.

XI. Rescriptum Leonis. Ibid. epist. 66.

XII. Præceptum Hilarii papæ de Ecclesia Diensi,
 ubi episcopus indebite a Viennensi episcopo ordi-
 natus est. Epist. 11 ejusdem pontificis tom. V Concil.,
 col. 69.

XIII. Gelasii Aonio Arelatensi. Est epist. 12 Ge-
 lasii ibid. col. 324.

XIV. Symonachi eidem Aonio. Est epist. 1 hujus
 pontificis ibid. col. 421.

XV. Ejusdem ad episcopos Galliarum. Epist. 9,
 ibid. col. 438.

XVI. Ejusdem Cesario Arelatensi. Epist. 5, ibid.
 col. 424. Hæc epistola exstat etiam in collectionibus
 Illip. et Isid. ac aliis nonnullis.

XVII. Hormisdæ ad Casarium. Epist. 30, ibid.
 col. 610.

XVIII. Joannis II ad episcopos Gallix. Epist. 4,
 ibid. col. 899.

XIX. Ejusdem presbyteris, diaconibus, et cuncto
 clero Ecclesiæ in qua fuit Contumeliosus episcopus.
 Epist. 5, ibid. col. 900

XX. Agapiti Casario. Epist. 6, ibid. 6 col. 945.

XXI. Ejusdem eidem. Epist. 7, col. 946.

XXII. Vigilii ad eundem Casarium. Epist. 3, ibid.
 col. 1294.

XXIII. Ejusdem Auxantio Arelatensi. Epist. 6,
 ibid. col. 1299.

XXIV. Ejusdem ad eundem. Epist. 7, col. 1300.

XXV. Alia ejusdem ad eundem. Epist. 8, col. 1301.

XXVI. Ejusdem ad episcopos Gallix. Epist. 9,
 col. 1302.

XXVII. Ejusdem ad eosdem. Epist. 11, col. 1306.

XXVIII. Ejusdem ad Aureliandum Arelatensem.
 Epist. 10, col. 1305.

XXIX. Ejusdem ad eundem. Epist. 13, col. 1308.
 Exstat etiam in collatione 7 synodi v.

XXX. Pelagii I Sapaudo Arelatensi Epist. 8, tom.
 VI Concil., col. 472.

[clxxii] XXXI. Ejusdem eidem. Epist. 9, col. 475.

XXXII. Ejusdem Childeberto regi. Epist. 10, ibi-
 dem.

XXXIII. Ejusdem Sapaudo. Epist. 11, col. 476.

XXXIV. Ejusdem eidem. Epist. 12, ibidem.

XXXV. Ejusdem Childeberto regi. Epist. 13,
 col. 477.

XXXVI. Ejusdem eidem regi. Epist. 14, col. 478.

XXXVII. Ejusdem Sapaudo. Epist. 15, ibidem.

XXXVIII. Ejusdem Childeberto regi, cui annexa
 fides papæ Pelagii. Epist. 16, col. 479.

XXXIX. Ejusdem ad episcopos Tusciæ Annonar.æ.
 Epist. 6, col. 470.

XL. Ejusdem ad universum populum Dei. Epist.
 7, col. 471. Hæc tres epistolæ ad Arelatensem Eccle-
 siam non spectant. Cum vero omnes de eodem fidei
 argumento agant de quo sermo est in præcedenti
 epist. 15 ad Sapaundum Arelatensem, collector has
 quoque illi subnectendas putavit.

XLI. Manassæ Remensi Gregorius. Hæc epistola
 præmissa Gregorii Magni litteris non est ipsius, sed
 Gregorii VII, legiturque in hujus Regesto lib. vi epist.
 2, data xi kal. Septembris anni 1077. Inserta autem
 fuit in hac collectione, quia S. Gregorii æ aliorum
 veteriorum pontificum epistolas pro sede Arela-
 tensi scriptas commemorat.

XLII. S. Gregorii *sententia ad Augustinum episcopum
 Angliæ*. Est fragmentum epistolæ ejusdem pontificis
 ad interrogationem nonam S. Augustini, in quo
 Arelatensis metropolita laudatur.

XLIII. Ejusdem Virgilio Arelatensi. Epist. 53, lib.
 v editionis Maurinæ.

XLIV. Ejusdem episcopis Galliarum. Ibidem
 epist. 54.

XLV. Ejusdem Childeberto regi. Ibidem, epist. 55.

XLVI. Nicolai I epistola ad Rotlandum archiepi-
 scopum Arelatensem. Incipit: *Suscipitis sanctitudinis
 tuæ epistolis*, etc. Vide tom. IX Concil., col. 1510 e.

Subjiciuntur synodi Arelatensis I, II et III, ex Isi-
 dori collectione, vel Hispanica excerptæ, ac postea
 fragmentum concilii Taurinensis usque ad canonem
 secundum, in quo de controversia agitur inter Ec-
 clesias Viennensem atque Arelatensem. Mox addun-
 tur juramenta ab episcopis præstita Ecclesiæ Arela-
 tensi, dum Anno, Pontius, et Raimbaldus hanc sedem
 tenerent. Anno quidem ab an. 981 usque ad an.
 994; Pontius, Annonis successor usque ad annum
 1030; Raimbaldus vero ab an. 1031 usque ad an.
 1065. Hinc ejusmodi juramenta data fuerunt sub
 finem sæculi x et sæculo xi, quo hæc addita
 una cum memorata Gregorii VII epistola huic col-
 lectioni inserta noscuntur. Etsi vero quædam ex iisdem
 juramentis sparsim edita sint, hic tamen singula, ut
 in nostro codice describuntur, appendere rebus plu-
 ribus utile futurum confidimus.

*Ego Pontius S. Mariæ Aquensis sedis nunc ordinan-
 dus episcopus debitam subjectionem et reverentiam et
 obedientiam a SS. Patribus constitutam secundum
 præcepta canonum S. sedi Arelatensis Ecclesiæ, rectori-
 busque ejus, in præsentia domno archiepiscopo Raim-
 baldo perpetuo exhibiturum promitto, et super sanctum
 altare propria manu firmo.*

*Ego frater Rostagnus S. Aquensis Ecclesiæ ordina-
 dus episcopus debitum, etc., ut supra.*

Ego Stephanus Vendacensis Ecclesie vocatus episcopus promitto coram Deo et sanctis ejus omnem subjectionem et obedientiam canonicam et fidelitatem Ecclesie S. Stephani sedis Arelatensis, ubi corpus B. Trophimi confessoris quiescit, et Annoni presentis archiepiscopo, et successoribus ejus, si eum supervixerit.

Ego Arnulphus Vincienis Ecclesie vocatus episcopus, etc., ut in precedenti. Solum pro Annoni presentis archiepiscopo habet Pontioni presentis archiepiscopo.

Ego Bertrandus S. sedis Ecclesie Forojuliensis nunc ordinandus episcopus, etc., ut supra in Juramento Pontii Aquensis.

Ego Bertrandus Regensis Ecclesie episcopus vocatus proficor me deinceps [CLXXIII] sub ditione Arelatensis metropolitani consistere, et ejus iustionibus obtemperare.

Ego Agabricus sancte Regensis Ecclesie nunc ordinandus episcopus, etc., ut in Juramento Pontii Aquensis.

Ego Adilricus Arausicensis Ecclesie vocatus episcopus, etc., ut in juramento Stephani Vendacensis.

Ego Adilricus Arausicensis et Tricadrinensis vocatus episcopus, etc., ut in Juramento Stephani Vendacensis.

et ut in Juramento ejusdem Stephani. Solum pro Annoni habet Raimbaldus.

Ego Petrus Ecclesie Avenions vocatus episcopus proficor me, etc., ut in Juramento Bertrandi Regensis.

Ego Benedictus Avenionensis Ecclesie vocatus episcopus juro coram Deo et sanctis ejus omnem subjectionem et obedientiam canonicam et fidelitatem Ecclesie S. Stephani sedis Arelatensis, ubi corpus ultra Trophimi apostolici quiescit, et Raimbaldus presentis archiepiscopo, et successoribus ejus, si eum supervixerit.

Duo documenta in Vallisellano epigrapho et in exemplo Colberino desiderantur, quae in aliis duobus ejusdem collectionis Arelatensis codicibus inventa fuerunt. 1° Factum (secu edictum) ad ritum illustrem Agricolam praefectum Galliarum augustorum Honorii et Theodosii, edium apud P. Constantinum tom. I Epist. Rom. pontif., col. 977, quod exstat in mss. Culla. Arelatensi 1951 et Regio 3989. 2° Synodi Arelatensis epistola ad Silvestrum papam, quae in uno ms. Colb. Arelatensi 1951 conservata, legitur apud Landajuna Constantium col. 345. Vide ejus monitum col. 241, in fine.

PARS TERTIA.

De collectionibus Dionysiana et ceteris quae a Dionysio profecerunt.

[CLXXIV] CAPUT PRIMUM.

De collectione Dionysii Exigui.

§ 1. Cassiodori testimonium de Dionysio. Collectionis Dionysiana pars duae, earumque descriptio. De continuata numerorum serie in canonibus Graecis. Justelli editio duo additamenta a Dionysio aliena in secunda parte recepti. Puri Dionysii codices vari, et cum Hadrianeis non confundendi.

1. Quis esset Dionysius Exiguus, quantaque ejus esset in Graecis Latinisque litteris peritia, ac in studio totius sacrae eruditionis celebritas, satis exposuit Cassiodorus, qui eo familiariter usus, post ejusdem mortem, circa annum 556, hoc insigne de eo testimonium inseruit libro de Divinis Lectionibus, cap. 25: *Generat etiam hodieque catholica Ecclesia viros illustres probabilitum dogmatum decore fulgentes. Fuit enim nostris temporibus et Dionysius monachus, Scythia natione, sed moribus omnino Romanus, in utraque lingua valde doctissimus, reddens actionibus suis quam in libris Domini legerat aequitatem: qui Scripturas divinas tanta curiositate discusserat atque intellexerat, ut undecunque interrogatus fuisset, paratum haberet competentem sine aliqua dilatione responsum: qui necum dialecticam legisset, et in exemplo gloriosi magisterii plurimos annos vitam suam Domino praestante transegit. Pudet me de consorte dicere quod in me nequeo reperire. Fuit enim in illo cum sapientia magna simplicitas, cum doctrina humilitas, cum facundia loquendi parcitas: ut in nullo se vel extremis famulis anteferret, cum dignus esset regum sine dubitatione colloquens. Interventis pro nobis, qui nobiscum orare consueverat, ut cujus hic sumus oratione suffulti, ejus possimus nunc meritis adjuvari. Qui petius a Stephano episcopo Salonitano, ex Graecis exemplaribus canones ecclesiasticos moribus suis parei, ut erat planus atque diaertus, magna eloquentia luce composuit, quos hodie usque celeberrimo Ecclesia Romana complectitur. Hos etiam oportet vos assidue legere, ne videamini tam salubres ecclesiasticas regulas culpabiliter ignorare. Alia quoque multa ex Graeco translata in Latinum, quae utilitati possunt Ecclesiam conuenire. Qui tanta Latinitatis et Graecitatis peritia fungebatur, ut quoscunque libros Graecos in manibus acciperet, Latine sine offensione transcurreret; iterumque Latinos Attico sermone legeret, ut crederes hoc esse*

conscriptum, quod es ejus inoffensa velocitate fundebat. Longum est de illo viro cuncta recitare: et prosequitur alia de ejus virtutibus disserens.

2. Celeberrimum in rem nostram Dionysii opus est Collectio Canonum et Constitutionum sedis apostolicae, quae ab auctoris nomine Dionysiana vocatur. [CLXXV] Haec distinguitur in partes duas: quarum altera synodorum canones, altera Romanorum pontificum epistolae complectitur. Non uno, sed distincto tempore separatim digestae et editae; ac propterea distinctis nomenclaturis litteris in puris Dionysianis exemplaribus discernuntur. Primo collectioni canonum operam dedit. Cum nimirum Romam accessisset post Gelasii mortem, quem se praesentia corporali non vidisse testatur, ibidemque plura dedit et suae peritiae in Graecis ac Latinis litteris argumenta; Laurentius confusione praesca translationis offensus, assidua et familiariter cohortatione ab eo sagitavit ut Graecarum synodorum canones accuratior et nitidior interpretatio Latine redderet. Praesca translationem, quae Laurentium offenderat, illam esse quam hoc toto editurum sumus; alibi probabiliter coniecimus. Laurentius porro, quem fratrem nostrum Dionysium appellat, forte fuit aliquis Romanus Ecclesiae pro-byter, quo nomine duo subscripti inveniuntur concilio Romano sub Symmacho an. 499. Ingestum autem a Laurentio laborem non suscepit Dionysius, nisi postquam Stephani episcopi Salonitani reses accessissent, ut partim ex epistola ad ipsum Stephanum, partim ex Cassiodori testimonio colligimus.

3. In principio itaque canones qui dicuntur Apostolorum, de Graeco, inquit in epistola ad Stephanum, translatus, quibus quia plurimi consensus non praebere facilem, hoc ipsum vestram voluntas ignorare sanctitatem. Deinde regulas Nicenae synodi, et deinceps omnium conciliorum, sive quae ante eam, sive quae postmodum facta sunt, usque ad synodum 150 pontificum, qui apud Constantinopolim conueuerunt sub ordine numerorum, id est a primo capite usque ad centesimum sexagesimum quintum, sicut habetur in Graeca auctoritate, digessimus. Graeca auctoritas Graecum quo utebatur codicem indicat. In hoc serie numerorum ita continuata erat, ut in eo codice fuit, qui in nonnullis synodi Chaldaeonicis actionibus An iochenos canones eadem serie numerorum serie notatus praeferebat. Confer quae in hanc rem observavimus part. 1, cap. 6. Idem vero Graecus Dionysii codex solos continebat

Nicænos canones 20, Ancyranos 24, Neocæsarienses 14, Gangrenses 20, Antiochenos 25, Laodiceos 59, et Constantinopolitanos 3, qui canones 165 confluent. Cum autem in eo codice deessent canones Chalcedonenses 27, eos ex alio Græco exemplo Dionysius Latinitate donatos adiecit, qui Græcarum synodorum statuta clauderant. Tum vero ex Latinis exemplis subiecit statuta Sardicensis concilii atque Africani, quæ Latine sunt edita. Sardicensis aliquem canones, quos duplici originali exemplo tum Græco, tum Latine editos probavimus part. 1, cap. 3, non reddidit ex Græco, sed ex Latino originali exemplo atque ex Africanos sumpsit. Vide quæ de hoc peculiari Sardicensium exemplo annotavimus part. II, c. 4, num. 17. Concludit porro Dionysius epistolam nuncupatam hæc monitione: *Universarum vero definitionum titulos post hæc præfationem strictius ordinantes, ea quæ in singulis sparsim sunt promulgata concilia, sub uno aspectu locavimus, ut ad inquisitionem cujusque rei compendium aliquod attulisse videamur.* Indicat titulos canonum exactius lucubratos, et in præmissa tabula descriptos, quos postea suo cuiusque canonis iterum præfixit. Hinc ergo prima partis series hæc est. Præfationis locum obtinet epistola ad Stephanum. Tum sequitur tabula titulorum. Dein canones apostolorum 50. Postea sub una numerorum serie Nicæni, Ancyran, Neocæsarienses, Gangrenses, Antiocheni, Laodiceani et Constantinopolitani. Deinde Chalcedonenses, quos omnes nova versione a Græco Latine transtulit. His subjecti ex originali Latino Sardicensis 24 ac tandem Africani distincti in numeros 138. Priores scilicet numeri 33 sunt canones concilii Carthaginiensis anni 419. In quo cum postea lecta et inserta fuerint decreta præcedentium synodorum Africa sub Aurelio, hæc a num. 34 perveniunt usque ad num. 127. Tum sequuntur sex alii canones ejusdem concilii anni 419 a num. 128 usque ad 133. Deinde epistola ejusdem synodi ad Bonifacium pontificem, alia Cyrilli Alexandrini ad Africanus, alia Attici CP. ad eodem cum symbolo Nicæno, et postremo epistola posterioris synodi Africanæ ad Cælestinum: quæ omnia iuncta a num. 134 ac desinunt in num. 138. Eam porro continuatam numerorum seriem, quam in Græcis canonibus se expressisse [CLXXVI] testatur est, nulli codices exhibent, et ne illi quidem quos purus Dionysianos inferius memorabimus. Neque eam seriem præferebat ille codex quo Cresconius usus est. Fuisse tamen initio aliquos codices cum hujusmodi serie, patet ex titulis subjectis epistolæ Joannis II ad Cæsarium Arelatensem, in quibus ex Dionysio canon Neocæsariensis juxta eam numerorum seriem describitur. Vide quæ in hanc rem ex ms. Vat. Palat. 574 annotavimus part. II, c. 10, § 2, n. 12. Cum porro in iisdem titulis Joannis II duo alii canones Antiocheni, non juxta seriem memoratam, sed propriis numeris allegentur, perspicuum sit Dionysianum ejusdem pontificis exemplum duplici numerorum ordine fuisse distinctum, nimirum tum ea continua serie quæ ex Græco a Dionysio recepta fuit, tum peculiari canonum cujusque synodi numero, quem si non a Dionysio, certe a quibusdam libraribus olim appositam ex hac ipsa Joannis II epistola suspicatus est P. Constantinus in præfatione ad tom. I Epist. Rom. pont., num. 109, ubi præterea non improbabiliiter conjecti ideo in codicibus qui ad nos pervenire nupiam inveniri eam continuam numerorum seriem, quia librarii deinde consecuti, omittis Dionysii numeris, alios retinere utpote magis vulgares magisque ad distinctionem rerum accommodatos. Ea vero numerorum series, qua in Bibliotheca juris canonici, Voello et Justello curantibus, Dionysii editio produit, non ex aliquo partim Dionysii codice, qualem non fuisse Justellianum ex defectibus ejusdem editionis a puro Dionysiano codice aliens inferius patet, sed ex ipsa Dionysii epistola, qua eandem seriem a se custoditam testatur, originem ducit.

6. Hæc prima Dionysianæ collectionis pars cum

A omnium plausu, ac præsertim Juliani t'uli S. Anastasia presbyteri fuisset excepta, hic ipsi Dionysio auctor fuit ut apostolicæ quoque sedis constituta quæ ad ecclesiasticam disciplinam pertinent pari studio colligret. Citius morem illi gerens, ea (inquit in epistola ad eundem Julianum) *quæ veluti cura diligentiaque colligi, et in quemdam redigens ordinem, titulis distincti compositis: ita duntaxat ut singulorum pontificum quotquot a me præcepta reperta sunt, sub una numerorum serie terminarem, omnesque titulos huic præfationi subnecterem, eo modo quo undum de Græco sermone Patrum transferens canones ordinarem.* In hac parte una numerorum series in singulorum pontificum decretis, non autem in toto corpore a primo pontifice ad ultimum visitur. Chronologicam vero pontificum ordinem, qui in aliis anterioribus collectionibus perturbatus invenitur, Dionysius exacte secutus est. Præmittitur epistola ad Julianum, quæ præfationis vicem gerit. Sequitur tabula titulorum.

B Tum profertur epistola Siricii ad Himerium Tarracensem in 15 numeros distincta, quæ in vulgatis Conciliorum tom. II est epist. 1.

Subduntur Innocentii epistola 22, quæ dispartuntur in numeros, 57, nimirum:

I. Ad Decentium Eugubinum, unde priores num. 8. Est tom. III Concil. epist. 1.

II. Ad Victricium Rothomagensem, ex qua sequentes numeri 12. Est epist. 2.

III. Ad Exsuperium Tolosanum aliis numeris 7, a 21 ad 27. Est epist. 5.

IV. Ad Felicem Nucerinum, secta in numeros 5, a 28 ad 32. Est epist. 4.

V. Ad Maximum et Severum episcopos per Brutios sub unico numero 33. Est epist. 5.

VI. Ad Agapitum, Macedonium, et Marianum episcopos Apulie, unico numero 34. Est epist. 6.

VII. Ad Rufum, Gerontium, et alios Macedones, item unico numero 35. Est epist. 7.

VIII. Ad Florentium Tiburtinensem numero 36. Est epist. 8.

IX. Ad Probum numero 37. Est epist. 9.

X. Ad Aurelium et Augustinum num. 38. Est epist. 10.

XI. Ad Julianum num. 39. Est epist. 13.

XII. Ad Aurelium num. 40. Est epist. 11.

XIII. Ad Bonifacium presbyterum numero 41. Est epist. 14.

[CLXXVI] XIV. Ad Alexandrum Antiochenum num. 42. Est epist. 15.

XV. Ad Maximianum episcopum num. 43. Est epist. 16.

XVI. Item ad Alexandrum Antiochenum num. 44. Est epist. 17.

XVII. Item ad eundem tribus num. 45, 46, et 47. Est epist. 18.

XVIII. Ad Acacium episcopum Beroensem num. 48. Est epist. 19.

XIX. Ad Laurentium Senensem num. 49. Est epist. 20.

XX. Ad Marcianum episcopum Naissitanum, num. 50. Est epist. 21.

XXI. Ad Rufum, Eusebium, et cæteros episcopos Macedones, reliquis septem numeris, a 51 ad 57. Est epist. 22.

Zosimi epistola ad Hesychem Salonitanum in tres numeros distributa. Est in editione Conciliorum hujus pontificis epist. 1.

Bonifacii I papæ decreta quatuor numeris comprehensa, quorum 1 est epistola ejusdem ad Honorium augustum, 2 est rescriptum Honorii, 3 epistola ejusdem pontificis ad Patroclum, Remigium aliosque episcopos Gallicanos, 4 alia epistola ad Hilarium Narbonensem. Sunt in Conciliis epist. Iæ 1, 2 et 3, et rescriptum Honorii post epist. 1.

Cælestini tres epistolæ distributæ in numeros 23.

I. Epistola ad Venerium, Marinum et cæteros Galliarum episcopos, additis præteritorum sedis apo-

stolice episcoporum auctoritatis de gratia Dei et libero voluntatis arbitrio. Dividitur in numeros 13. Est in conciliis epist. 11.

II. Ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provincias constituta, a num. 14 ad 19. Est epist. 2.

III. Ad episcopos per Apuliam et Calabriam reliquis tribus numeris 20 21 et 22. Est epist. 3.

Leonis epistolæ septem distinctæ in numeros 48.

I. Ad episcopos Campaniæ, etc., numeris quinque. Est in nostra editione epist. 4.

II. Ad Italos unica numero 6. Est epist. 7.

III. Ad Siculos a num. 7 ad 13. Est epist. 15.

IV. Ad Januarium Aquileiensem num. 14. Est epist. 18.

V. Ad Rusticum Narbonensem a num. 15 ad 30. Est epist. 167.

VI. Ad Anastasium Thessalonicensem a num. 31 ad 41. Est epist. 14.

VII. Ad Nicetam Aquileiensem a num. 42 ad 48.

Gasii decreta de constitutis ecclesiasticis in numeros 28. Exstant in collectione hoc tomo edita cap. 58.

Tandem epistola Anastasii II ad Anastasium Augustinum in numeros octo divisa. Est tom. V Conciliorum epist. 4.

5. Hæc præ Dionysianæ collectionis integra descriptio est. Nemo autem opponat Christophori Justelli editionem a Gualterio Vuello, et Henrico Justello eju. illis insertam Bibliothecæ juris canonici tomo primo, in qua inter recensita secundæ partis documenta duo alia proferuntur: nimirum decretis Zosimi annectitur ejusdem epistola ad presbyteros legatos Ravennæ, quæ numerum 4 conficit; decretis autem Leonis subditur epistola ejusdem ad Africanos, quæ numerum adjicit 49. Has enim duas epistolas codices puri Dionysii ignorant, quales hæcienus inventi sunt duo, Regiæ Parisiensis 5887 et Vaticanus 5845. Cæteri qui easdem epistolas referunt, uti a Justello prodierunt corpori ipsius collectionis insertæ, non puri Dionysiani codices sunt, sed Hadrianei, qui hæc et alia præter Dionysium additamenta recepere, uti capite præquenti pluribus explicabimus. Quod si in tabula titularum præmissa codici Vaticano 5845 eandem epistolarum tituli referuntur; cupi ipsæ epistolæ desint in corpore collectionis, et solum post ipsam collectionis corpus una cum cæteris additamenti separatim in eodem codice describantur; iidem tituli in ipsam tabulam perperam irre; siæe nocentur. Enimvero in eadem tabula initio titularum Leonis habetur: *Incipiunt tituli decretorum papa Leonis num. 48, non vero 49, ac propterea titulus 49 ipsi tabulæ in fine titularum Leonis adjectus perspicitur. Adde quod tituli memoratarum epistolarum Zosimi ac Leonis ab aliis titulis Dionysianis maxime abhorrent, uti Quesnellus animadvertit in notis ad epist. 12 ejusdem pontificis tom. II, col. 1338. Adde quod iidem duo tituli in codice Regio non [CLXXVIII] solum in corpore, sed etiam in titularum tabula non leguntur, uti colligere licet ex P. Constantio, qui not. e in epist. 14 Zosimi, col. 969: *Neque cam, inquit, etiam genuinum Dionysianæ collectionis exemplum regium aut in generali titularum indice memorat, nec in ipso operis corpore exhibet. Accedit tandem hæc duæ epistolæ nec allegari in collectione Hasconii, nec in Hispanica, in quibus cum omnia Dionysianæ collectionis documenta recepta fuerint, hæc quoque epistolæ fuissent in ipsis descriptæ, si eas Cresconius et Hispanicæ collectionis auctor in suo ejusque Dionysiano codice nacti fuissent. Hinc porro a Justelliana editione, ut purum referat Dionysii codicem, hæc duæ epistolæ tam in tabula titularum, tum in corpore canonum præcedendæ sunt, ac inter alia ejusdem additamenta rejiciendæ. Hic autem addemus delenda quoque esse in epigraphæ Antiochenorum canonum verba in encæniis, quæ a**

puris Dionysii codicibus abesse animadvertimus part. I, cap. 4, § 2, ubi duos codices puri Dionysii quos inspicere licuit laudavimus: Vat. 5845, qui totam Dionysii collectionem continet, et Vat. Palat. 577, qui solos conciliorum canones exhibet. Descriptionem prioris codicis, qui præter integrum Dionysium qualem hæcienus explicavimus, plura additamenta complectitur, dabimus espote tertio, ubi de Dionysianis additionibus erit sermo. De altero autem m. Vat. Palat. 577 pluribus agemus hoc ipso capite, § 3.

§ 2. De Dionysianæ collectionis præstantia. Num Dionysius primus collegit decretales Romanorum pontificum. Animadvertiones in eandem collectionem. Quantum hæc præpagata fuerit. De tempore quo condita fuit.

6. Dubitari non potest quia Dionysii collectio cæteris antiquioribus et distinctione canonum a decretis pontificum, et perspicuitate versionis canonum Græcorum, et documentorum ordine, et titulis aptioribus, non modicum præstet, nec non ipsa omnium decretorum sinceritate, quæ nihil spurryphum recipit, exceptis canoibus apostolicis, quos tamen Dionysius non sine peculiari admonitione a cæteris genuinis canonibus distinguendos putavit. Neque vero dicendum est eum nonnullis Dionysii primum fuisse qui apostolica sedis decreta collegit. Fuit quidem ille primus qui ea tomo separato a canonibus conciliorum sejunxit ordinatimque recensuit; cum in anterioribus collectionibus una cum synodorum decretis, vel inter se confasse permiscerentur, uti cernere est in collectionibus quas antecedenti parte descripsimus. Qui vero hæc Dionysiani codicis distinctione utuntur, perinde ac si ante Dionysium soli canones, non vero apostolica constituta auctoritatem obtinerent, nimium falluntur. Etiam enim verum esset (quod non concedimus) vetustioris Dionysii codices qui ad nos non pervenerunt, solos canones Græcorum conciliorum Latine reddidos prætulisse, quid inde? Cum bi privati essent codices, nullus autem publicus, ut alibi ostendimus; cumque inter canones Græcorum synodorum soli Nicæni cum Sardicensibus olim essent apud Latinos recepti, quemadmodum probavimus part. II, cap. 1, nihil ex his codicibus ad auctoritatem asserendam vel adiuvendam decretis Romanorum prætulim elici potest. Apostolicis certe constitutionibus satis per sese manebat auctoritas, sive eæ essent privatis illis codicibus insertæ, sive non essent. Perspicua sunt testimonia Cælestini I in epistola ad episcopos Apuliæ et Calabriæ, nec non Leonis epist. 4 ad episcopos Campaniæ, in quibus non canonum tantum, verum etiam decreta tum auctoritas commendatur. Auctor Viæ S. Hilarii Arelatensis cap. 16 accusatum tradit Cælidonum episcopum ac si viduam olim duxisset uxorem, quod apostolicæ sedis auctoritas, et canonum prohibens statuta: ubi perspicitur et canones, et apostolicas constitutiones apud Gallicos viguisse. Confer ea quæ animadvertentis not. II in caput 2 dissertationis 12 Quesnelli hujus tomo inserendæ col. 697. Ex epistola ipsa Dionysii decretalium collectioni præmissa manifestum ut eum idcirco a Juliano fuisse excitatum ad colligenda præter canones, apostolicæ sedis decreta, quia non soli [CLXXIX] canones, sed hæc etiam decreta ad ecclesiasticam disciplinam regendam pertinebant. Id enim satis indicant hæc ejusdem epistolæ verba: *Sanctitatis vestræ piis excitatis s'udis, quibus nihil prorsus eorum quæ ad ecclesiasticam disciplinam pertinent omititi inquirere, præteritorum sedis apostolicæ præsentium constituta qua valui cura diligentiaque collegi.* Hinc et canones et hæc decreta simul in aliis anterioribus collectionibus descripta. Cum vero Dionysius priori parte solos canones dedisset, Juliani suasionibus, ne quid disciplinæ ecclesiasticæ studiosis decisset, apostolicas quoque epistolas altera parte collegit et edidit.

7. Etsi vero hæc collectio Dionysii cæteras antecellit, non tamen usquequaque perfecta est. Prima pars, quæ ad canones conciliorum pertinet, aliquot defectibus laborat. In Nicænis enim synbolum et catalogus episcoporum desiderantur: Subscriptiones quoque seu nomina episcoporum desunt in canonibus Ancyranis, Neocæsariensis, Gangrensibus, Antiochenis, et Constantinopolitanis; nec non duæ synodice Gangrensis et Antiocheni concilii: quæ omnia ex aliis vetustis collectionibus suppetunt. Id unum Dionysio excusationi esse potest, Græcum codicem quæ ille usus est his omnibus curavisse. Canones Africanos sumpsit ex codice qui continebat integra gesta synodi Carthaginensis anni 419. Huic autem cum omnes anteriores synodi sub Aurelio insertæ fuerint, plura in eo erant quam quæ Dionysius transcripsit. Is enim brevitate consulens, in referendis quibusdam conciliis nonnulla se omisisse testatur, quæ Africanorum more in aliqua sive anteriori sive posteriori synodo repetita deprehendit; et in aliis nonnullis compendio uti maluit quam ipsa verba aut gesta describere: et dum ita se gereret, quodam etiam canones non repetitis inadvertenter transcurrit, quos ex aliis fontibus expiscari opus fuit. Vide quæ in hæc rem observavimus part. II cap. 5. Quantum ad decretales epistolas Romanorum pontificum, nonnullis persuasum est Dionysium, qui Romæ collectionem lucubravit, eas quas collegit ex apostolicis scripserit eduxisse. Id autem omnino inprobabile, imo etiam falsum credimus. Multa in eo desiderantur pontificia constituta celeberrima, quæ in aliis vetustioribus collectionibus passim leguntur; dedisset autem præter hæc alia multo plura, si apostolica scripserat consulisset. Nonne vel in solo Leone plures maximi momenti epistolæ ad disciplinam pertinentes ab eo omisæ fuerunt, nimirum epist. 1 ad Aquilensem episcopum, 9 ad Dioscorum, 10 ad Viennenses, 12 ad Africanos, 15 ad Turribium, 19 ad Dorum Beneventanum, 108 ad Theodorum Foro-Juliensem, 119 ad Maximum Antiochenum, 166 ad Neocæsarem Ravennatem, et 168 ad episcopos Campaniæ? Quid quod in epist. 107 ad Rusticum Narbonensem, quæ descripsit, ob titulos cuique capituli ab eo prætermissos prætermisisset fuerunt ipsius Rustici inquisitiones, quæ ad probe intelligenda Leonis responsa necessariz sunt? Vide præfationem ad Leonis epistolam num. 15 tom. I col. 317. Lectiones tandem Dionysii non semper meliores esse, in edendis Leonis epistolis et Codice canonum evidenter deprehendimus; unde aliarum collectionum textum identidem præferendum putavimus. Huic licet Dionysius in epistola ad Julianum omnem qua valuit in colligendis apostolicis epistolis curam ac diligentiam se adhibuisse significet, aliarum tamen vetustiorum collectionum, quæ multa ab eo omisæ præferunt, notitiam ipsi de suis manifestam est. Idem in præfatione ad versionem epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium, se primum ejus interpretem qui eam epistolam Latinis dederit, indicat his verbis: *Opportunum prorsus hoc tempore existimans, quo tanti doctoris apostolica fides Græci jam dudum bene compertu, sed ignorata Latinis hactenus innotescat* (Tom. III Concil., col. 159). Dæ autem erant anteriores versiones, una Marii Mercatoris, alia inserta interpretationi antiquæ synodi Ephesinæ, quas Dionysius ignorasse dicendus est. Vidant igitur quam leve sit illud nonnullorum argumentum, quo ex silentio vel prætermissione Dionysii in duntaxat vocare non dubitant quædam pontificia documenta, quæ aliis ex fontibus in lucem producta, nisi quid gravius aliunde opponatur, satis in tuto sunt.

8. Illæ autem præclaræ collectionis Dionysianæ notes, quas paulo ante recensuimus, adeo perstrinxerunt et rapuerunt oculos omnium, ut statim a cunctis [cxxx] passim exquiri ejus exemplaria, ac ipsa in urbe mox in usum induci cœperint, præsertim ob versionem Græcorum canonum, quæ præcæam trans-

lationem inconcinnam, prius ibidem cognitam, artiquavit. Hinc paucorum annorum spatio ita passim adhibebatur, ut sub medium sæculum vi Cassiodorus scripserit: *Quos (Græcos canones a Dionysio Latinitate donatos) hodie usu celeberrimo Ecclesia Romana complectitur*. De solo usu loquitur ut ei collectioni nullam auctoritatem publicam vindicavit, nec eam publicum Romanæ Ecclesiæ codicem reddidit. Hæc quidem Romanæ Ecclesiæ usum demonstrant inter cæteros duo ejusdem sæculi pontifices Joannes II atque Vigilius. In titulis canonum quos Joannes II ad Cæsarium Arelatensem direxit, duo canones apostolici, unus Neocæsariensis, ac duo Antiocheni ex Dionysii interpretatione, atque cum iisdem Dionysianis titulis descripti fuerunt, uti ex ms. Vat. Palat. 574 probavimus part. II, c. 10, § 2, num. 12. Vigilius papa in damnationis sententia adversus Rusticum et Sebastianum, quæ inserta legitur collectioni VII concilii quinti, tom. VI Concil. edit. Ven., col. 187 c, recitat canonem 29 synodi Carthaginensis cum eo titulo qui Dionysianæ collectionis proprius est. Hæc de ea Dionysii parte quæ conciliorum canones exhibet. Unum vero quantum ad decretales exemplum nacti sumus laudati Joannis II, qui in memoratis canonum titulis ad Cæsarium Arelatensem directis textum retulit epistolæ Siricii ad Himerium cum titulo: *Ex epistola Siricii papæ urbis Romæ Himerio episcopo Tarracensi inter cætera ad locum capitulo 7*. Cum divisio epistolarum decretalium in capitula non sit propria originalium, sed collectionium; in collectionibus autem alia atque alia divisio inveniatur; relatus textus a Joanne II ex eadem Dionysiana collectione ex qua cæteri canones, sumptus videtur: in ea enim capitulo quidem septimo descriptus legitur. Hoc autem exemplum Romanorum pontificum singulare. Alii enim pontifices apostolicas constitutiones ex Romanis scriptis allegare solebant, nec præter Joannem II ex Dionysio eas quisquam retulisse deprehenditur, nisi post sæculum VII, uti mox videbimus. E Romana autem urbe exempla hujus collectionis citius in alias regiones divulgata. Auctor collectionis Hispanicæ ex ea omnes apostolicas constitutiones cum iisdem Dionysii titulis recepit. In Africa Cresconius ex solo Dionysio suam collectionem in locos communes distributam digessit. Apud ipsos Græcos cum deesset notitia canonum Africanorum sub Aurelio, ex Dionysio iidem canones Græce redditi sunt ante synodum Trullanam, in qua ex Græca versione ipsi canones Græco codici jam inserti laudantur c. 2 (Tom. VII Concil., col. 1546). In Gallis quoque et Britannis eandem collectionem vulgatam ante Caroli Magni ætatem probabimus in Observationibus ad dissert. 16 Quænellii, cap. 1. Adeo vero hæc Dionysiana collectio et canonum præsertim Græcorum versio omnibus placuit, ut nonnunquam amanuenses in exscribendis aliis collectionibus alias interpretationes Arabum ad Dionysianam exegerint. In ms. Lucano 88, ubi canones Chalcedonenses describuntur ex versione prisca, canones 6 et 7 ex Dionysiana emendantur; et canonis 16 postremum membrum e Dionysio sumitur. Similiter in ms. Vat. 1342, qui eandem interpretationem prisca in iisdem canonibus exhibet, canon 18 totus Dionysianus est. Codex Barb. 28:8 canones Neocæsariensis et Gangrensibus versiones Isidorianæ cum Dionysianis lectionibus atque præfata: et codex Thuaneus Colberinus 932 in canonibus Chalcedonensibus translationis præcæ aliquot particulas ex Dionysio sumptas recepit canone 10. Similia in aliis codicibus et collectionibus observare licet. Ex his autem patet quæ licentia usi sint quidam librarii ut ne facile tribuendæ sint antiquo interpreti quædam lectiones quæ, a plerisque mss. discrepantes, ex quorundam amanuensium arbitrio originem ducunt. Celebrior tandem hæc Dionysii collectio evasit, postquam paucis quibusdam additamentis aucta, ab Hadriano pontifice in Gallicanarum Ecclesiarum usum Carolo Magno tradita fuit. Tunc enim iure

ubique passim recepta, *Codex canonum* vocari ceperunt.

9. Superest ut nonnulla dicamus de tempore quo Dionysius hanc collectionem digessit. In epistola paschali prima ad Petronium scripta anno 525, Antiochenam canonem recitat: *In sanctis canonibus sub titulo 79, qui primus est Antiocheni concilii, his verbis invenitur expressum: Omnes, qui [CLXXII] ausi fuerint, etc.* Hic canon sumptus est ex versionis Dionysianæ codice. Ex hoc eodem codice capitula de gratia et libero arbitrio Coelestini litteris subjecta allegarunt Petrus diaconus et cæteri monachi Scythæ in epistola quam ad episcopos Africanos in Sardinia exules Romæ scripserant an. 520, uti probavimus in Observationibus ad dissert. 3 Quæsnelli, tom. II, col. 749. Ante hoc ergo tempus ea collectio edita fuerat. Porro Dionysius, qui Gelasium non vidit, cum Anastasio II pontifice Romam accesserit; sub hoc, ut videtur, Latine reddidit eum libellum poecrisiariorum Alexandrinæ Ecclesiæ eidem Anastasio offerendam, cui hæc notatio in ms. Vat. 4961 collectionis Avellanæ subjicitur: *Dionysius Exiguus Romæ de Græcæ conversit.* Vide part. II, cap. 12, num. 192. Forte etiam idem Dionysius auctor quoque fuit Latine versionis aliquot aliorum Græcæ originis documentorum; quæ eidem collectioni inserta, ad Hormisdæ pontificatum pertinent. Quæsnellus, dissert. 16, num. 13, Dionysii collectionem leucubratam contendit post synodum Apatensem anni 506. Unum tantummodo satis probabiliter astringit, secundam partem collectionis epistolarum Romanorum pontificum compactam non fuisse vivente Anastasio II. Cum enim, inquit, non nisi præteritorum sedis apostolicæ præsulum constituta, ut ipse scribit Dionysius, hoc est eorum qui jam vivere desierant, collegerit, et tamen Anastasius II epistolam referat; consequens est ut non ante 16 diem Novembris anni 498, quo obiit Anastasius, opus istud inchoaverit. Igitur hanc partem secundam digessit vel sub Symmacho, vel sub Hormisdæ. Quod si Ennodius in Apoegia pro concilio Romano anni 504, quæ non multo post scripta fuit, dum adversarius opponit Carthaginense concilium, quod apostolicæ sedis per Faustinum episcopum, qui tunc ab ea missus interfuit; approbavit auctoritas (Tom. V Concil., col. 483 d, 484); licet more suo liberius verba recitet canonum 429, 430 et 431, Dionysii tamen collectionem præ oculis habuisse credatur: jam certum fieret priorem saltem partem ad canones pertinentem sub Symmacho vulgatam fuisse, et forte etiam sub Anastasio II. Cumque pars altera epistolarum desinat in Anastasio et nihil habeat ex Symmacho, eam sub Symmacho compactam probabilius credimus, cum præsertim Julianus presbyter tituli S. Anastasii, quo periente hanc partem composuit, subscriptus invenitur synodo Romanæ anni 499, sub eodem pontifice.

§ 3. *Descriptio codicis Vat. Palatini 577, qui solam primam partem Dionysianæ collectionis, seu potius primum ejus setum continet. Discrimen ejusdem non exiguum ab ea quam Dionysius secundis curis digessit.*

10. *Codex Vat. Palat. 577 maxime insignis et notus quantum ad Gallicana documenta quæ ex eodem vel edita vel emendata fuerunt: at quantum ad primam partem collectionis Dionysianæ in eo contentam ignotus. Est formæ quadratæ, ex quo cum nonnulla excerpisset Lucas Holstenius, ex ejus schedis quædam ad P. Labbeum misit P. Poesinus: hocque ex eisdem schedis de eo codice testimonium dedit idem Labbeus tom. VIII Conciliorum, col. 269, in margine concilii Germanici anni 742: *Hujus concilii et sequentis Liptinensis canones habentur descripti in vetustissimo codice Palatino bibliothecæ Vaticanæ antiquo caractere Franco exarato, unde nonnulla annotavit Holstenius.* Gallicanum quidem codicem demonstrant documenta quæ partim initio describuntur*

A ante collectionem Dionysii, partim vero ipsi subjiciuntur. Initio legitur laudatum concilium Germanicum, et dein canones Liptinenses. Tum præferuntur nomina episcoporum qui missi sunt a Romana urbe ad prædicandum in Galliam. Quæ autem subduntur nomina, eadem sunt ac illa quæ apud Gregorium Turonensem recensentur. Dein sequitur: *Nomina episcoporum quæ abbatum qui apud villam publicam Attinacum, etc., uti ex hoc codice edita sunt tom. VIII Concil., col. 861.* Est synodus anni 765. Postea habetur: *Abrenuntiatio diaboli operumque ejus et superstitutionum: quæ lingua Theotisca veteri postea descripta ex hoc eodem codice prodiit laudato tomo, col. 278, ubi per errorem numerus codicis notatur 542.* Deinde: *Ex Clemente [CLXXXII] ad Jacobum præcepta S. Petri, quæ hoc tomo inter antiqui juris canonici documenta editimus.* Hæc collectioni Dionysianæ præmittuntur. In fine autem alio caractere habetur hoc documentum: *Sufficere quidem præcorum Patrum regulæ, etc.* Est concilium Vernense sub Pippino celebratum anno 753, cui ex nostro codice variantes additæ sunt in margine tomi VIII Concil., col. 417. Hæc autem omnia documenta cum codice Gallicano probant, tum vero ante Caroli Magni ætatem exarata demonstrant: adeo ut Dionysii collectionem ante Carolum Magnum in Gallias delatam hic quoque codex confirmet.

11. Sola vero prima Dionysianæ collectionis pars in eo continetur, quæ pag. 11 incipit cum ipsius Dionysii epistola hic omnino inserenda, cum non uno nomine a vulgata discrepet. Primum enim non Stephano, sed Petronio episcopo inscribitur. Dein vero brevior est multo, et non exiguam varietatem in fine exhibet.

Domino venerando mihi patri Petronio episcopo Dionysius Exiguus in Domino salutem.

Quamvis charissimus frater noster Laurentius assidua et familiari cohortatione parvultatem nostram regulas ecclesiasticas de Græco transferre populerit, imparitiam, credo, præca translationis offensus; nihilominus tamen ingenuum laborem tuæ beatitudinis consideratione suscepti, cui Christus omnipotens Deus, solita populis pietate prospiciens, summi sacerdotii contulit dignitatem. Ut inter plurima virtutis ornamenta quibus Ecclesiam Domini morum sanctitate condecoras, etiam sacratissima jura, pontificalibus per Dei gratiam digesta conventibus, inemerata conservans, perfecto regimine clerum plebemque modereris; nullatenus nostri sæculi more contentus, quo promissum desideramus recte nosse quam facere; sed divino jutus auxilio, quæ fieri p accipis, ante perficias; ut effi acissimo fidelibus pravis exemplo. Magna est siquidem jubentis auctoris as, eandem primitus jussa complentis, quatenus inconcussa ecclesiastici ordinis disciplina servata, a l capessendam perennem beatitudinem et pravitis cuncti illustrentur officis, et spiritualibus populi locupletentur augmentis. Incolumem beatitudinem vestram et orantem pro nobis gratia divina custodiat. Explicit prologus.

Desunt hæc in epistola illa omnia quibus Dionysius suæ collectionis methodum et documentorum seriem describit. Hæc eadem brevior epistola cum iisdem lectionibus et clausula legitur etiam in alio vetusto ms. codice Vat. Palat. 574, qui pariter Gallicanus est. Solum in hoc omittitur inscriptio Dionysii ad Petronium, ejusque loco habetur titulus a librario præfixus: *Prælatio Dionysii Exigui ad Stephanum.*

12. Alia porro in ipsa canonum collectione tum quantum ad numerum, tum quantum ad ordinem canonum a cæteris puris Dionysii codicibus discrepant. Tabula capitulorum duplex distinguitur. Prima exhibet capitula canonum apostolorum, cui ipsi canones subjiciuntur. Altera est generalis cæterorum conciliorum; sed non exiguum in aliquot titulis verborum discrimen ab aliorum eodum textu. Sequuntur canones Nicæni, Ancyran et Neocæsarienses, quibus postremis hæc notatio apponitur: *Et hi canones post*

oes quidem probantur esse qui apud Ancyræ (per eam additur et Casaream) constituti sunt; sed Nicænis regulis anteriores existunt. Tum Gangrenses cum hac notatione: *Hæ Gangrenses regulæ post Nicænam synodum probantur expositæ*. Deinde Antiocheni, Laodiceni et Constantinopolitani. His non subduntur canones Chalcedonenses, ut in aliis mss. Dionysii; sed Sardicensis, qui sunt 20, non 21: omittitur enim canon quartus incipiens *Gaudentius*, et pars præcedentis, qui desinit in verbis *sancti Petri memoriam honoremus*. Hinc quintus canon aliorum codicum in hoc ms. quartus efficitur, et similiter ceteri uno numero deficient. Hic vero quarti canonis defectus et mutilatio tertii ex aliquo librorum salta fortassis originem ducunt. Hi autem omnes canones lectiones præferunt quæ in puris Dionysianis codicibus deprehenduntur, nec illa additamenta recipiunt quæ in Hadrianeis mss. accessero. Sequuntur acta concilii Carthaginiensis anni 419, canonibus præmissa, uti in aliis mss. Dionysii et in vulgatis leguntur usque ad illa de hoc in sequenti tractabimus. Deinde subditur: *Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei, [CLXXXIII] vel ejus statuta recitavit in concilio Africano: quæ nos cum rescriptis episcoporum Alexandrini et Constantinopolitani conscripsimus*. Omissis autem cæteris quæ sunt in vulgato, sequuntur tantum priores ejusdem concilii canones 33; qui etsi in præmissa tabula sint pariter 33, in corpore tamen ob diversam divisionem sunt 35, ac desinunt in verbis, *nec presbytero rem tituli sui usurpare*. Omittuntur porro omnia quæ ex aliis synodis lecta fuerunt in eodem concilio, nec non canones secundæ actionis, id est, omnia post canonem 33 vulgatum usque ad canonem 133. Sequitur autem: *Aurelius episcopus dixit: Juxta statuta totius concilii, etc.*, cum subscriptionibus Patrum, ut in vulgato post canonem 133. Deinde epistola ipsius concilii ad Bonifacium. Postea epistola Cyrilli et Attici ad Africanos. Tum subditur professio fidei Nicæna cum canonibus item Nicænis, quibus hic titulus præponitur: *Incipienti constituta Patrum in magna et sancta synodo apud Nicæam civitatem Bithyniæ, quæ de Græco translata sunt a Philone Evaristo ad Constantinopolitanos: lege Evaristo Constantinopolitano, vel, ut alii valent, et Evaristo Constantinopolitano*. Cum in mss. et vulgatis Dionysii solum symbolum ex hac versione proferatur, loco hujus tituli et canonum, qui omittuntur, quedam notatio substituitur qua ipsa omisio indicatur. Nicænos canones excipit epistola Africanorum ad Coelestinum papam. Tandem concluditur cum canonibus Chalcedonensibus, quos Dionysius Latine reddidit; finisque indicatur his verbis: *Deo gratias, fiat, fiat*.

15. Hoc tantum hujus partis discrimen a puris Dionysii codicibus, et a vulgatis hunc primum ejusdem letum fuisse dubitare non sinit. Ordo quo ille canones sui Græci codicis primum Latine redditos dedit, deinde Sardicensis et Africanos ex originali Latino, ac tandem versionem Chalcedonensem, chronologicam seriem Dionysium sibi initio proposuisse indicare videtur. Secundis autem curis Chalcedonenses canones cæteris Græcis synodis subnectendos credit. In canonibus vero Africanis præter gesta primæ actionis concilii Carthaginiensis anni 419, solum initio exhibuit canones 33, nulla mentione facta cæterarum synodorum quæ in eodem concilio recitatae et insertæ fuerant. Cumque describendam constituisset integrum versionem symboli et canonum Nicænorum quam Philo et Evaristus lucubraverant, hinc in notatione tringinta tribus canonibus præmissa, post verba *Daniel notarius Nicæni concilii professionem fidei, vel ejus statuta recitavit in concilio Africano, hæc adjecit: Quæ nos cum rescriptis episcoporum Alexandrini et Constantinopolitani conscripsimus*. Hæc addito prætermissa fuit curis secundis, quibus mutuo consilio canones ejusdem versionis præterivit. Hac autem in re illud suspicamus, Dionysio primum

A ob oculos fuisse codicem ejusdem synodi Africanæ, in quo sola gesta primæ actionis cum canonibus 33 et sola rescripta episcoporum cum integra versione Philonis et Evaristi continerentur. Simili quidem codice usi videntur alii collectores, qui ea gesta et canones eodem 33, alia divisione dissociis in canones 40, nec non episcoporum rescripta exhibuerunt. Confer admonitionem in documenta infra col. 629, n. 1. Dum vero Dionysius secundis curis suam collectionem adornavit, alium codicem nactus videtur, in quo integrum illud concilium anni 419 comprehendebatur: cumque recitates et insertos in eo aliarum Africanæ synodorum canones exscribendos duxerit, versionem laudatam canonum Nicænorum suppressit, aliasque notationes substituit quæ primo facti non congruebant. Hinc in epistola ad Stephanum ea adjecit quæ secundis curis conveniunt. Illa vero brevior primi fetus epistola Petrou inscripta indicare potest eum Petronium episcopum cui Dionysius unam ex Paschalibus dedit anno 525. Cum autem eadem brevior epistola in alio cod. Vat. Palat. 574 Stephano data dicitur, de errore aliquo librarii in Petronii nomine suspicandum videtur.

[CLXXXIV] CAPUT II.

De collectione quam Hadrianus papa I Carolo Magno tradidit.

1. Hadriana vocari solet collectio quam Hadrianus I pontifex Carolo Magno Francorum regi Romæ tradidit. Cum is Hadriano I pontifice ter in Urbem venerit, nimirum, ut notavit Sirmondus, anno 776, cum Papiam obsideret; iterum anno 781, cum ejus filii Pippinus Longobardiarum, et Ludovicus Aquitaniarum reges ab eodem pontifice launcti fuerunt; ac tandem anno 787, cum inde Capuam quoque ac Beneventum adversus Grimoaldum ducem profectus est: hunc codicem ad primam protectionem potius pertinere jure conjecit P. Constantius ex his epistolæ codici præfixæ verbis, quibus Carolum Hadrianus alloquitur: *Illæsus cum tuis victor manebis, nempe per ipsoe (Petrum et Paulum) qui aditum petunt urbis Papiæ te ingredi victorem, nefaria perfidii Regis calcabis Desiderii colla*. Hæc autem collectio Dionysianam cum aliquot additamentis complectitur, ita ut ob hæc additamenta a Dionysiana discrepet. Neque vero Hadrianus I hujus collectionis auctor credatur, ac si ipse ea additamenta Dionysianæ collectioni inseruerit. Zacharias enim pontifex in epistola ad Pippinum et episcopos atque abbates regni Francorum scripta anno 745, canones aliquot recitat ex concilio Africano, alios vero ex concilio Carthaginiensi: quæ Africanorum canonum distinctio et inscriptio Hadrianae collectionis, ut videbitur, propria est. Etsi priores canones 33 a posterioribus numeris centum distinguat Cresconius ex aliquo codice Dionysiano, in quem ea numerorum distinctio induci cœperat, omnes tamen Carthaginiensi concilio inscriptos præfert; adeo ut concilio Africano posteriores centum canones ascribere solius Hadrianae collectionis sui proprium, quam proinde sub Zacharia pontifice inductam manifeste cognoscimus. Additamenta porro documentorum quæ in hac collectione suo loco Dionysianis inserta leguntur, jamdiu ante Hadrianum et Zachariam Dionysianæ collectioni duplici tempore fuisse subjecta liquet ex rrs. Vat. 5845, de quo dicemus paulo post. Quandoque vero hæc additamenta, quorum recentiora ad Gregorium II pertinent, juxta chronologicum ordinem suo loco inserta fuerint, inopia documentorum ignoratur.

2. Cum Hadrianae collectionis a Dionysiana discrimen ex additamentis potissimum pendeat, de his singillatim et distincte agendum. Sola documentorum additamenta alii animadvertunt quæ ad secundam collectionis partem, seu ad Romanorum pontificum epistolas, spectant. Verum alias additiones non leves etiam in prima parte canonum deprehendimus, de

quibus imprimis dicendum est. In Nicæno concilio additum fuit symbolum cum notatione temporis, nec non catalogus episcoporum peculiaris versionis, de qua diximus part. 1, c. 3, § 1. Ancyran et Neocæsarienses canones nomina episcoporum exhibent. In Sangrensis legitur synodica epistola ad Armenos ex interpretatione, ut vocant, Isidoriana cum nominibus episcoporum. Antiocheni receperunt in titulo additionem vocum in *enchantis*; ac in puris hujus collectionis exemplaribus sola episcoporum nomina addita præferunt ratione peculiari, de qua confer part. 1, c. 4, § 2. Synodica autem ejusdem concilii in Vendidisti et Pithici editionibus descripta ex Isidoriana interpretatione accessit. In Constantinopolitanis adjecti sunt symbolum et episcoporum catalogus: in Chalcedonensibus definitio fidei cum catalogo episcoporum, quem eundem esse animadvertimus qui ex vetustissimo Massianæ codice a Sirmondo excerptus, et a Labbeo editus fuit tom. IV Concil. Ven. edit., col. 1710 et seqq. Sardicenses clausulam habent a Dionysiana collectione diversam: *Omnia synodus dicit: Univerſa que constituta sunt catholica Ecclesia in universo orbe diffusa custodiet*: catalogumque episcoporum præterea recipiunt vel ex antiquiore Italica collectione Barb. 2888 vel alia simili transcripta sunt. Canones Africani apud Dionysium continui numerorum serie distributi in numeros 138, hoc uero titulo inscribuntur: *Synodus apud Carthaginem Africanorum, que constituit canones 138*. In Hadriana vero collectione duplicem seriem [CLXXXV] proferunt cum duplici inscriptione. Priores enim canones 33 hanc epigraphen exhibent: *Incipiunt canones Carthaginiensis concilii*, et concluduntur hac clausula: *Explicit canones concilii Carthaginiensis*. Deinde alii canones 105 nova numerorum serie describuntur cum hac inscriptione: *Incipiunt canones conciliorum diversorum Africanæ provinciæ numero 105*, eisdemque hæc clausula apponitur: *Explicit Africani concilii*. Aliud hujus partis discrimen addemus, quod loco præfationis Dionysii ad Stephanum Salonitanum in primævo exemplo Hadriani substituta fuit alia ipsius pontificis præfatio ad Carolum Magnum versibus digesta, quorum primæ litteræ hanc inscriptionem referunt: *Domino Eccl. Atho Carulo Hadrianus papa*. Hæc præfatio nobis conservata fuit (Tom. VIII Conc., col. 585) a vetustissimo ms. exemplo Sangermanensi, quod ipso Carolo imperante scriptum fuit anno 805, a cæteris vero quos vidimus ejusdem collectionis codicibus excidia. Quod si in quibusdam ejusmodi ms. libris Dionysii epistola ad Stephanum exhibetur, hos ab illis vetustioribus exemplaribus excerptos, quæ hanc collectionem ante Hadrianum, uti conjecimus, digestam continebant, suspicari licet: neque enim veri Hadriani codices eam epistolam Dionysii, sed aliam Hadriani præfationem recipiebant.

5. Additiones partis secundæ, quæ apostolicæ sedis constituta continet, antequam eidem collectioni insererentur, appendicis loco subjectæ erant puræ collectioni Dionysii. Id didicimus ex antiquissimo codice Vat. 5845, qui purum Dionysium continet. Post descriptam enim Dionysii collectionem eodem characterè appendix subjicitur in qua, chronologico ordine neglecto, prius referuntur tria concilia sub Symmacho, unum anni 501, alterum anni 502, ac tertio loco illud anni 499. Deinde tituli sex decretorum Hilari papæ, duo Simplicii, et unus Felicis: ac post titulos ipsa istorum decreta recitantur. Tum describitur Leonis epistolæ ad episcopos Mauros cum titulo: *In causa Lupicini episcopi. Leo universis episcopis per Casariensem Mauritaniam constitutis*. Ipsa autem epistola caret tribus capitibus 6, 7 et 8, quæ in integra ejusdem epistolæ editione exhibuimus: de qua forma vide quæ latius disseruimus in admonitione ad epist. 42, tom. I, col. 645, n. 3. Postea subjicitur epistola Zosimi ad presbyteros Ravennæ directæ. Zosimi communitorium presbyteris et diaconibus qui Ravennæ sunt. Ex rela-

tions, etc. Hæc duæ epistolæ inter addita tamenta Dionysiana recensendæ, in *Bibliotheca juris canonici* porperam insertæ fuerunt collectioni Dionysii. Tandem post hæc omnia in eodem codice quasi nova appendix subditur eam tabula capitum 79, ac totidem documenta post tabulam describitur, quorum quinque priora in rem nostram hæc sunt:

I. *Justinus augustus Hormisdæ. Quo sumus scriper*, etc. Exstat hæc epistola tom. V, col. 672.

II. *Exemplar precum a clericis et monachis Antiochenis, Hierosolymitanis, etc., ad Justinum. Haerite aquam cum lactina*, etc. Ibid., col. 473.

III. *Hormisdæ Justinio. Inter ea quæ ad unitatem*, etc. Ibid., col. 682.

IV. *Hormisdæ presbyteris, diaconibus, et archimandritis secunda Syria. Lectis litteris*, etc.; quæ epistola, ibidem maxima sui parte truncata, vix initium retinet, ac desinit in verbis tom. V Concil., col. 1114 a, *laboresque considerans propheta*.

V. *Incipit constituta papæ Gregorii Junioris. In nomine Domini*, etc. Est concilium anni 721, tom. VIII Conc., col. 185.

Priora illa documenta, quæ præcedunt tabulam capitulorum 79, paulo post Symmachi mortem Dionysiano codici adjecta; posteriora vero, seu quinque ista capita Gregorii II. ævo aut paulo post accessiva conjecimus in memorata admonitione ad epist. 42 S. Leonis, num. 41. Hæc autem omnia, nimirum tum illa priora, tum hæc quinque documenta, nec plura nec pauciora Hadriana collectioni suo loco in chronologicam seriem inserta leguntur. Ad hæc vero ex aliquo codice similis prædictæ Vaticano 5845 sumpta et inserta fuere, ut non solum eisdem titulos, lectiones eisdem laudati codicis in Hadriana exemplaribus exhibent, verum etiam epistola Leonis ad Mauros indicatis tribus capitibus caret, et epistola Hormisdæ ad secunda Syria presbyteros, diacones et archimandritas, similiter truncata, solum initium retinet. Cur [CLXXVI] porro alia quoque capita quæ in eo ms. Vaticano post illa quinque describuntur, Hadriana collectioni adjecta non fuerint, nulla alia ratio probabilis nobis videtur, nisi quia eadem Dionysiana collectionis appendix postea accesserit. Ea autem documenta Hadriana collectioni hoc ordine inseruntur. Epistolæ Zosimi ad Hezycium subditur alia ad presbyteros Ravennæ num. 4. In fine autem epistolarum Leonis num. 49 referuntur hujus epistola ad Mauros. Deinde adduntur sex decreta Hilari papæ, nimirum concilium ejusdem anni 465 cum duabus epistolis ipsius pontificis in eo lectis; duo decreta Simplicii, seu dum ejusdem epistolæ, altera ad Joannem Ravennatem, altera ad Florentium, Equitium, et Severum; unum Felicis, seu concilium ejusdem anni 487. Tum concilium sub Symmacho anni 499, aliud anni 501, ac aliud anni 502. Tandem quinque alia documenta, quæ superius indicavimus, quatuor scilicet Hormisdæ, et unum sub Gregorio Juniore.

4. Quo ex tempore hæc collectio ab Hadriano papa Carolo Magno tradita fuit, apostolicam quandam auctoritatem obtinuit, et *Codez canonum* passim appellari cepit. Hinc inductas subinde supposititias Isidori epistolæ, rejiciendæ duxerunt nonnulli, quia in *Codez canonum non habentur scriptæ*, ut palam fit ex epistola 42 Nicolai I, num. 5. Hoc autem omne *Codez canonum* intelligi Hadriana collectionem patet ex Hincmaro Remensi, qui Isidorianas merces repudiandæ, affirmat eis solis canonibus utendum *quos apostolica sedes... et omnis catholica Ecclesia canones appellant, quique in nostris, inquit, codicibus, quos ab apostolica sede majores nostri acceperunt sequendo*, continentur. Ex quibus palam est, ut notavit P. Constantius (*Præfat. t. I Epæ. R. P.*, num. 131), eum quem Hadriano eodem vocamus, ab Hincmaro Gallicanisque antistitibus *Codez canonum* nuncupatum fuisse, idque ex usu et consuetudine sermonis apud Romano et Gallos recepti.

Fæcuentes sunt huius collectionis ms. codices

quæ Dinysii vulgo creduntur. Multos Romæ in-
specimus, inter quos antiquiores et memoratu digni
sunt Vat. 4969, Vat. Palat. 578, Vat. Reginae 1021
et 1043, Vallicellani duo A. 5 et 18. In his codex
Vat. Reginae 1021 initio peculiarem indicem, seu potius
breviarium ineditum præsert eorum quæ in eadem
collectione continentur. Existisse autem nonnullos
codices, qui Hadrianam collectionem duobus aliis
additamentis auctiorem exhiberent, quæ ex Codice
eiusdem, quem Leo IV in epistola ad Britannos de-
scribit et approbat his verbis a Gratiano recitatis
dist. 20, c. 1: *De libellis et commentariis aliorum non
convenit aliquem judicare, et sanctorum conciliorum
canones relinquere, vel decretalium regulas, id est, quæ
habentur apud nos sicuti cum canonibus. Quibus autem
in omnibus ecclesiasticis utitur iudiciis, sunt canones
apostolorum, Nicænorum, Ancyranorum, Neocæsari-
ensium, Gangrænsium, Antiochenium, Laodicenum,
Constantinopolitanorum, Ephesinorum, Chalcedonen-
sium, Sardicensium, Africanensium, Carthaginensium;*
et cum illis regulæ prævulgarum Romanorum Silvestri,
Siricii, Innocentii, Zosimi, Celestini, Leonis, Gelasii,
Miltari, Symmachi, Hormisdæ, Simplicii, et Gregorii
Junioris. Ipsi omnino sunt et per quos judicantur episcopi,
et per quos episcopi simul judicantur et clerici. Ex hac
descriptione manifestum sit hujus pontificis ætate
Romano codici qui Hadrianam collectionem præse-
bat, duo additamenta jam accessisse. Unum in con-
ciliis, nimirum canones Ephesinos, quo nomine duæ
Cyrilli epistolæ ad Nestorium cum duodecim anathe-
matismis significantur; hæcque traductæ fuerunt ex
collectione Hispanica, in qua similiter Ephesini con-
cilii titulo inscriptæ, eandem versionem præferunt.
Alterum additamentum in decretalibus, videlicet Sil-
vestri concilium apocryphum, quod ex antiquioribus
collectionibus in Hadrianam irropsisse discimus etiam
ex *Annotatione de decretalibus apostolicorum*, quæ legi-
tur in ms. Vat. 3833, præmissa collectioni cardina-
lis Doussadii, et in duobus codicibus vetustioris
collectionis Sorbenico-Mptinensis, ex qua illam An-
notationem edidit Franciscus Salmon in Gallico opere
inscripto *Traité de l'Étude des conciles*, pag. 258 edi-
tionis Lipsiensis anni 1726. Hæc in m. *Annotatione*
Hadrianæ collectionis seriem præferens, quæ cum
Leonis IV codice omnino concinit, ante Siricii de-
creta concilium S. Silvestri commemorat.

[CLXXXVII] 6. Nunc exemplum Vat. 1337 præter-
mittendum non est, eo quod licet Hadrianum sit,
quædam tamen peculiaria in prima canonum parte
contineat. Hic præcipue codex Romanis correctoribus
usui fuit in editione Gratiani, qui eum *Codicem cano-
num* nominant. Id elicitur ex notatione c in cap. 8
dist. 19, ubi quoddam caput epistolæ Anastasii II ad
Anastasium augustum haberi testantur in *Codice cano-
num*, fol. 156; hoc autem folio memorati Vaticani
manuscripti eadem sane Anastasii epistola describitur.
In hoc autem codice omittuntur canones aposto-
lici: quatuor vero generalium conciliorum canones
præmittuntur cæteris hoc ordine, Nicæni, Constans-
tinopolitani, Ephesini, et Chalcedonenses. Nicæno
symbolo subjicitur sine ullo titulo: *Post concilium
Nicænum in urbe Roma concilium congregatum est*,
etc., ut in collectione hoc tomo edenda cap. 55, in
quod vide not. 1 col. 396, et not. 11 col. 400.
Ephesini concilii nomine præferuntur duæ Cyrilli
epistolæ ad Nestorium, ut in Leonis IV codice nu-
mero præcedenti observavimus. Post canones Chal-
cedonenses sequuntur Ancyrani, Neocæsarienses,
Congressenses, Antiocheni, Laodiceni, Carthaginenses
33, Sardicensis, et reliqui Africani 105. In secunda
parte, quæ pontificum constituta complectitur, nihil

(a) Sulpicius lib. II *Historiæ sacræ* hæc tantum de
Osio prodidit: *Osium quoque ab Hispania in eandem
perfidiam (Arianorum) concessisse opinio fuit: quod eo
virum atque incredibile videtur, quia omni fere ætatis
æ tempore constantissimis nostrarum partium, et*

A hic codex discrepat a puris Hadrianis. Post hæc
vero partem describitur brevis annotatio de sex syn-
odis generalibus, et alia pauca subnectuntur. Tan-
dem recentiori charactere, sed vetusto sæculi cir-
citer XI, duæ annotationes leguntur, quæ ad cano-
nes Latinos, Sardicensis et Africanos primæ parti
insertos pertinent. Aliquid simile occurrit quidem in
Epitome, uti appellant, Hadrianæ, impressa tom. VIII
Concilliorum, col. 574; sed cum in nostro codice hæc
annotationes uberiores sint, hic appendendæ videan-
tur. Prima de canonibus concilii Carthaginensis
anni 419.

Sunt etiam regulæ ecclesiasticæ, quæ in Africanis re-
gionibus frequentissimo synodali concilio conscriptæ
sunt, quæ quoniam multipliciter et diversis modis
(Id est aliter apud Dionysium et in mss. Hadrianis,
aliter in collectione Hispanica et Isidoriana, ac in
aliis codicibus) inveniuntur; si na manus ejus-
demque catholicorum venerint, salva et incolu-
mæ fide catholica, quæ apud Nicæam Bithyniæ a 318 Patri-
bus exposita est, et postea iterum in urbe Roma de Spi-
ritu sancto ab episcopis catholicis salubriter adjectum
est; si quid in his rationabiliter reperit, quod tamen a
sancta atque catholica Ecclesia Romana non discrepet,
sequi debet.

Secunda annotatio de canonibus Sardicensibus his
verbis exprimitur:

Præterea sunt alii 40 regulæ, quæ per Osium epi-
scopum Cordubensem currunt, quæ titulantur tanquam
20 episcoporum apud Sardicam, quæ tamen non apud
Græcos, sed apud Latinos magis inveniuntur. (Hujus
annotationis auctor Græcarum collectionum ignarus,
quæ Sardicensis canones continebant, hæc idcirco
scripsit, quia in solis Latinis collectionibus versatus,
ac præsertim in Dionysiana, cum ex Dionysii epistola
ad Stephanum didicisset, Sardicensis canones ab eo
adjectos fuisse ex originali Latino, eos apud Græcos
desuisse perperam credidit.) Sed quoniam Osii præ-
fati mentio facta est, necessaris omnibus catholicis in-
timandum est hunc eundem apud Nicæam Bithyniæ
inter sanctissimos 318 Patres fuisse honorabilem,
atque ab apostolica sede cum Vincentio et Victore pres-
byteris destinatum: quique in Hispaniâ usque ad tem-
pus Constantii principis in corpore mansit. Nam me-
moratus Constantius (sicut vir eruditissimus Sulpicius
Severus in *Chronico* suis refert, quique diligentis cura
complectens, nostræ memoriæ dereliquit) apud Arimi-
num Italia numerosam utriusque orbis synodum epi-
scopalem collegit, et adversus fidem catholicam, et
318 Patrum definitionem Arit capiens venena revol-
vere, Ecclesiam Dei tyrannica usurpatione turbavit;
Denique coacti vel metu principis, vel Tauri præsentia,
cui ex:cutio taliter fuerat delegata, ut si major pars
concilii in Arianorum perfidiam consentiret, ipse con-
sulatus insignia mereretur, pene omnes qui ibidem fue-
runt episcopi subacipserunt. Sed postea iterum, divino

D inspirante præsidio, quamplurimi agentes penitentiam,
datis quoque libellis, ad sanctam Ecclesiam catholicam,
de qua plus necessitate quam voluntate discesserant,
redierunt. Unde et in æternum ab omnibus catholicis
Ariminensi concilio recte dicitur [CLXXXVIII] anathema:
quod si quis dicere neglexerit, catholicus non est.
Huic ergo Osium, sicut (a) prædictus Sulpicius refert,
in longa synodi disceptatione, quoniam, ut supra me-
moratum est, adhuc Constantii temporibus erat in cor-
pore, placuit missa episcopali legatione debere perquiri
utrum in sancta et venerabili Nicæna congregatione,
in qua præsens fuerat, omoanion, sicut nos catholici
recte confitemur, id est unus cum Patre substantia
Filius, an certe, sicut Ariani contendunt, omoanion,
quod est similis cum Patre substantia Filius, quod

Nicæna synodi auctore illo confectario habebatur: nisi
fatigante ævo (etenim major centenario fuit) ut S. Hi-
larus in epistolis refert, deliraverit. Vide notum P.
Hieronymi de Præto in hunc Sulpicii locum tom. II
edit. Veron. Operum ejusdem Sulpicii, pag. 215.

omission 518 Patres nostri confiteri decreverunt. A Qui sine per longam aetatem desipiens, sine certe per assentionem principis hujusmodi responsus dedisse perhibetur: utramque partem recte intendere, sine omissione sine omissione. Cujus sententia quoniam aperte prolata est, ab omnibus catholicis, etiam ab Ariana, uno ore irrita, atque refutata est. Denique in civitate Corduba, in qua episcopatum tenuit, post hunc consensionem sine responsum nomen ejus inter catholicos episcopus antecessores vel decessores ejus minime vocatur.

Sunt haec regulae, quae per supradictum Orlum et 20 episcopos currunt, salva et incolumi fide catholica, quae apud eandem Nicenam Bithyniam a 318 Patribus expressa est, et post iterum in urbe Roma, etc., ut in prima annotatione. Subduntur autem viginti canonis Sardicensis abbreviati, et rursus iidem fuso descripti.

7. Hadrianae collectionis editionem primus dedit Joannes Wendelstinus Moguntiae an. 1525, cum hac inscriptione: *Canonis apostolorum, veterum conciliorum constitutiones, decreta pontificum antiquiora; de primatu Romanae Ecclesiae ex tribus vetustissimis exemplaribus transcripta.* Duo ex iisdem codicibus omnino aequales pari erant Hadrianae; ex tertio autem tria Wendelstini adiecti, quae Hadrianae non sunt: 1^a duas memoratas S. Cyrilli epistolae ad Nestorium nomine concilii Ephesini; 2^a annotationem peculiarem Sardicensibus canonibus praemissam, quam antea ex ms. Vat. 1537 exhibuimus; 3^a tractatum de primatu Romanae Ecclesiae, qui recusus est tom. I Conciliorum, col. 65. Alteram editionem curavit Franciscus Pithoeus Parisiis anno 1609, cui hunc titulum praefixit: *Codes canonum vetus Ecclesiae Romanae.* Est repetitio primae editionis Moguntinae cum tribus aliis additamentis, nimirum Breviationis Ferrandi, Breviarii Cresconiani, et epistolae Dionysii ad Stephanum. Tertia editio, multo praestantior, novis ejusdem Pithoei curis adornata, post ipsius mortem producta fuit hoc titulo: *Codes canonum vetus* C *Ecclesiae Romanae a Francisco Pithoeo ad veteres mss. codices restituta et notis illustrata.* Parisiis an 1687, in-fol. Praeter additamenta autem anterioris editionis alia opuscula hujus appendicem augent.

8. Hoc caput concludemus brevi animadversione in illam epitomen canonum, quae edita Ingolstadii tom. VI antiquarum Lectionum, et dein in conciliorum editionis traducta fuit, atque Hadriano attributa. Scite nimirum notavit Sirmondus (*Tom. II Concil. Gall., pag. 117*): *Aequi Carolo constat oblatam fuisse non epitomen, sed integram collectionem tum canonum ex quibus epitome illa deinceps confata est, tum decretorum etiam pontificum a Siricio ad Gregorium Juniores.*

CAPUT III.

De collectione Additionum Dionysii.

1. Additiones Dionysii appellamus documenta quae Dionysianae collectioni accesserunt. Duo ejusmodi additionum genera in ms. puri Dionysii Vat. 5845 probe distinguuntur. Primo enim post epistolam Anastasii II, in qua Dionysiana collectio desinit, veluti appendix proferuntur tres synodi sub [CLXXXIX] Symmacho, decreta Hilari papae sex, Simplicii duo, et unum Felicis, epistola Leonis ad Mauros, et alia Zosimi ad presbyteros Ravennae. Tum vero sequitur tabula capitalorum 79, quibus totidem documenta subnectuntur. Quinque priora ex his documentis antecedenti capite indicavimus: haec enim una cum illis Anastasii II epistolae subjectis in Hadrianam collectionem transferunt, et ibidem fusus ostendimus. Nunc de caeteris documentis 74 dicendum, quae cum non legantur in collectione Hadriani, Additionum Dionysianarum nomine distinguenda credimus.

2. Haec Additiones praeter puri Dionysii codicem Vaticanum 5845, ex quo eas Dionysianas appellavi-

mus, a nobis inventae sunt etiam subaeque ipsi collectioni Hadrianae in tribus codicibus, nimirum in Vallicellano A 5, in Vat. 1535, qui ex antiquiori Bergomate exscriptus anno 1441 Petro Barbo cardinali, postea Paulo II pontifici oblatas fuit; ac tandem in uno perantibus Vercellensium capituli, quem Antoni episcopo sub modum saeculum x usu fuisse deprehendimus. Hi omnes Italici codices hanc Additionum collectionem Italicam astruunt. Hinc Italicum fuisse credimus etiam codicem puri Dionysii Vat. 5845. Hic *codes Longobardicus vetustissimus* ab Holstenio vocatur apud Labbeum tom. V Concil., col. 792 A, cum eo character scriptus sit qui Longobardicus appellari solet. Initio multius partem Breviarii Cresconiani Dionysio praemittit incipientem a cap. 245. Postea iterum quaedam folia desunt, et ipsa tabula titularum primae partis Dionysiana a tit. 16 Nicenorum initium sumit. Ob hunc autem foliorum defectum una cum titulis 15 decet etiam epistola Dionysii ad Stephanum, quam ita primae parti fuisse praefixam credimus, uti parti secundae praemittitur ejusdem epistola ad Julianum. Canonis conciliorum non eam continuam numerorum seriem praefert quam Dionysius ex Graeco codice saepe recepit testatur, sed solos numeros ejusque concilii proprios exhibent. In Africanis tantum series numerorum 158 custoditur, non vero ea divisio quam Hadriani codices induxerunt. Praeter Additiones Dionysianas, quae aliis mss. sunt communes, tria in fine adduntur, quorum unum Caroli Magni tempore codicis ipsius aetatem indicare videtur. Sertius hic codex in bibliothecam Vaticanam pervenit; nam haec notatio in infima ora primae paginae legitur: *Sanctissimo domino nostro Paulo V D. Constantinus abbas Cajetanus D. D. An. Domini 1619 mense Octobri.*

3. Plura dicenda de codice Vallicellano A 5, cui alii duo Vercellensium et Vat. 1535 sunt plane similes. Hunc codicem membranaceum folii maxime duabus columnis distinctum, saeculo IX, Nicolao I imperatore, scriptum indicat catalogus Romanorum pontificum, qui ad ejus usque pontificatum perducitur, ipsius nomen primigenio character exaratum exhibet; anni vero, menses, ac dies pontificatus ejusdem posteriori manu additi atque notati perspicuntur. Ipsum catalogum amicus noster v. c. comes Joseph Gaupius inseruit eruditae dissertationi *de Nummo argenteo Benedicti III*, pag. 161. Idem catalogus descriptus quoque legitur in ms. Vat. 1535, unde illum edidit Emmanuel Schelestratius in *Antiquit. Eccles. illustr.* tom. I, pag. 626, et Franciscus Bianchini in prolegomenis ad tomum II Anastasii, opusculo 6, pag. 18, qui tamen praeter Nicolaum I desinit in Hadriano II et Joanne VIII. Hi vero duo posteriores pontifices in exemplo Bergomate, ex quo idem Vaticanus codex transcriptus fuit, addititios noscuntur; annorum enim, mensium ac dierum notis carent, qui in ipso Nicolao I signantur. Vallicellanus liber praemissum habet indicem eminentissimi Baronii manu exaratum, qui hanc collectionem ipsi usui fuisse demonstrat. Antiquus character incipit a tabula capitum 144 quam cum sit initio detruncata, inchoat a num. 54. Sequitur character majusculo antiquo et rubro inscripto Breviarii Cresconiani, tum duodecim sacrae imagines librum manu tenentes, dein praefatio Cresconii ad Liberium de Concordia canonum, quam excipiunt Breviarii Cresconiani capitula 500. Hoc autem loco animadvertendum est istum codicem Vallicellanum a Breviario Cresconii incipientem, eum esse quem *Collectionem Cresconianam* laudatus card. Baronius vocavit. Id certo nobis innouit ex numeris paginarum ad eodem Annalium parante notatis, qui cum hujus codicis paginis omnino conveniunt. Eodem titulo *Collectio:is Cresconianae* Romani editores epistolarum [cxc] Romanorum pontificum allegarunt similem codicem Vat. 1535. Hac autem notitia cum careret P. Constantius, qui de hac collectione Cresconiana amicos Romae degentes consulit, nec ta-

mem idonea exinde recepit responsa, varis difficultatibus implicitis fuit, ut videre est inter cetera in præfatione ejusdem ad tom. I. Epistolarum Romanorum pontificum num. 125 et 127. Post Breviarium Croconii in ms. Vallicellano describitur memoratus catalogus Romanorum præsulum. Dein subjicitur tabula canonum conciliorum et decretorum Romanorum pontificum, quam sequuntur ipsi canones atque decreta cum iisdem additamentis quæ in Hadriana collectione continentur, iisdemque suo loco insertis, ut in eadem collectione. Post hæc adduntur alia capitula 74, quæ hujus collectionis peculiaris, Additionum Dionysianarum nomine distinctissima. Hæc autem capitula 74 continua numerorum serie ita cum precedentibus connectuntur, ut priora illa Hadriana collectionis documenta distributa sint in numeros 68, hæc vero Additiones incipiunt a num. 69 et desinant in num. 141.

4. Cum in ms. Vat. 5845 eadem Additiones separatim subjiciantur Dionysio, junctaque cum quinque aliis capitulis in Hadriana collectionem traductis consueant capita 79, incipiunt a num. 6. Ne quid vero confusioe pariamur, hæc Additiones describimus præmissis numeris codicis Vallicellani, qui perfectior est (duo enim capitula in Vaticano deesse suo loco dicemus), ita tamen ut numeros ipsius Vaticani exempli annotare non omitamus. Observavimus autem hanc Additionum auctorum præ oculis habuisse collectionem Vaticano-Barberinam, de qua diximus part. II, c. 7, et S. Hilarii Fragmenta, seu integrum Hilarii opus ex quo Fragmenta excerpta fuerunt. Sex enim earum Additionum capitula in iisdem Fragmentis inventiuntur. Quæcumque porro in collectione Vaticano-Barberina describatur, in hæc Additiones collector traduxit, iis tantum exceptis quæ jam in anterioribus capitulis Hadriana collectionis continentur. Alia vero novem capitula ex a lo ignoto fonte recepit.

5. En modo ordinem eorundem Additionum cum numeris qui præferantur in laudato ms. Vallicellano A 5.

LXIX. In cod. Vat. Dionysii 5845 est num. 6. *Præcepta S. Petri de sacramentis conservandis.* In collect. Vat. Barberina habentur num. 58, proferuntur autem hoc tomo inter documenta juris canonici veteris num. 5, col. 674.

LXX. In Vat. Dion. num. 7. *Statuta antiqua Orientis.*

LXXI. In Vat. Dion. n. 8. *Recapitulatio ordinationum officialium Ecclesiarum.* Hi duo numeri in unum junguntur in collect. Vat. Barberina n. 27. Edentur inter laudata documenta num. 3, col. 653.

LXXII. In Vat. Dion. n. 9. *Epistola canonica, quæ debeant presbyteri, diaconi, et subdiaconi.* Est in coll. Vat. Barb. n. 50. Hæc pariter invenitur in documentis n. 4, col. 669.

LXXIII. In Vat. Dion. n. 10. *Depositio Marcellini papæ.* Exstat in Vat. Barb. n. 53.

LXXIV. In Vat. Dion. n. 11. *Incipit quemadmodum formata fieri debeat. Factum apud Nicæam metropolim Bithyniæ, etc.,* ut in coll. Vat. Barb. n. 5, quo lectores remittimus.

LXXV. In Vat. Dion. n. 12. *Epistola directa a synodo Romæ, lego Romam.* Est epistola supposititia synodi Nicænae ad Silvestrum papam quæ in coll. Vat. Barb. exhibetur n. 4.

LXXVI. In Vat. Dion. n. 15. *Epistola Silvestri ad synodum.* Est pariter supposititia, de qua onfer coll. Vat. Barb. n. 5.

LXXVII. In Vat. Dion. n. 14. *Canones S. Silvestri episcopi.* Sunt tria documenta apocrypha. Primum et tertium apud P. Constantium et Labbeum vulgata, tria sunt de quibus diximus in eadem coll. Vat. Barberina n. 6. Secundum vero, quod eodem refertur, licet omnium maxime suppositionem præferat, cum tamen a memoratis viris inventum non fuerit, aliorumque suppositionem magis magisque confirmet,

A hic appendimus. Menda ipsius partim impostori, partim librario tribuenda, corrigat quicumque valet.

Incipit epistola Silvestri episcopi ad concilium Nicænum directa per Abundantium [cxc] presbyterum et Abundium diaconum consulatu Paulini et Juliani xii kal. Octobris.

Beatissimi fratribus sanctis et coepiscopis, vel com-presbyteris, qui congregati sunt in Nicæno concilio, Silvester episcopus præsent apostolicæ et catholicæ urbis Romæ in Domino salutem.

Gloriosissimus atque piatissimus filius noster Constantinus augustus cum constitutionibus sanctimonii vestri auribus suis intimata cognosceret, una nobis Domino nostro Jesu Christo jubente cum affectu suscipimus, et fidem rectam atque declaratam universo orbi pandis introitum. Hoc sciret (forte scilicet) charitati vestræ credidimus intimandum concilium a nobis congregatum in diocesi nostra contra Victorinum episcopum et Hippolytum diaconum, qui claverunt Manichæorum consortio; et Jobianum, et Calixtum, qui in sua extollentia dicebant non Pascha venire die suo, nec mense, sed x kal. Maii custodiri. Quos damnatos et ejectos extra Ecclesiam, et excommunicatos omnis mundus cognoscat. Qui in concilio sedis apostolicæ cognitione vulgata pollui sensibus suis non recte nosse tacuerunt; et scelestæ perpetrare compunctionum innocentum execranda pollutione damnatos. Et quia in occasione funesta ipse sibi morte præventi, ultimo die ausi sunt pollutionem sacerdotii sua ordinatione relinquere, quod infirmari ab hominibus sanctis et consecratoribus nostra prædicatione et apostolicis doctrinis præcipimus damnari, contra Phetinum, et Sabellium maxime, et Arium anathemate percussus (forte percussus, vel percussus), quasi vestro ore confirmatos damnamus; et quidquid in concilio Nicæno civitatis Bithyniæ constituitis, pro veritate (forte universalis) Ecclesiæ moderatione pari forma custodimus: libra ponderationis censetis. Data vi kal. Jan. Et alia manu. Dominus noster Jesus Christus vos conservare dignetur, sancti et coepiscopi fratres.

LXXVIII. In Vat. Dion. desideratur. *Regulæ concilii Nicæni 20 episcoporum, quæ in Græco non habentur, sed in Latino inventiuntur ita. Sunt etiam regulæ ecclesiasticæ quæ in Africanis regionibus, etc., uti ex ms. Vat. 1337, integrum hoc capitulum dedimus antecedenti cap. 2, n. 6.*

LXXIX. Hoc quoque capitulum in Vat. Dion. deest. *Lex lata Constantini Augusti de Arii damnatione atque omni scriptura ab eo igni tradenda. Imperator Constantinus augustus episcopis et plebibus. Arius, qui malignos et impios imitatus est, etc. Est inuedita antiqua versio ejus legis, quæ in vulgatis et Græce habetur et Latine tum apud Socratem lib. I, c. 9, tum apud Gelasium Cyclicum lib. II, c. 56. Exstat et alia vetus interpretatio apud Epiphanium Schoiasticum in Hist. Tripart. lib. II, c. 15.*

LXXX. In Dion. Vat. n. 15. *Gesta de Liberio.* Sunt in coll. Vat. Barb. n. 55, edita vero in Appendice tom. I Epist. Rom. pontificum P. Constantii, col. 89.

LXXXI. In Vat. Dion. n. 16. *Epistola Liberii episcopi uniformis, antequam exsiliaretur. Confessoribus scripsit, id est Eusebio et Dionysio et Lucifero in exilio constitutis. Quamvis quæ imagine, etc., uti apud S. Hilari. fragm. 6, n. 1 et 2.*

LXXXII. In Vat. Dion. n. 17. *Item Liberius, antequam ad exsilium tret, dixit Vincentio (melius apud Hilari. de Vincentio) Capuensi ad Belianum Spolitannum. Nolo te factum Vincenii, etc., ut apud eundem Hilarium in eodem fragm. 6, n. 3 et 4.*

LXXXIII. In Vat. Dion. n. 18. *Ejusdem scripta ad Orientales episcopos. Dilectissimis fratribus et coepiscopis Orientalibus Liberius salutem. Pro deifico timore, etc. Ibidem, n. 5, 6 et 7.*

LXXXIV. In Vat. Dion. n. 19. *Item Liberius de exilio scribit Ursatio, Valenti et Germinio. Quia scio vos alios pacis esse, etc. In eodem fragm., n. 10.*

LXXXV. In Vat. Dion. n. 20. *Item de exilio Vin-*

centio Eberius. Non docco, sed monzo, etc. Ibidem, A n. 10.

In ms. Vat. Dion. n. 21 inseritur *Exemplar epistolae Sardinensis synodi ad Julium urbem Romae episcopum. Quod semper credidimus, etc.*, ut apud Hilarium, fragm. 6, n. 9, ac tom. II Concil., col. 690. In codice autem Vallicellano deest hoc loco, et solus titulus sine ipsa epistola profertur n. 102, ut inferius notabitur.

[cxvii] LXXXVI. In Vat. Dion. n. 22. *Confessio fidei catholicae, quam papa Damasus scripsit ad Paulinum Antiochenum episcopum. Post concilium Nicenum, quod in urbe Roma, etc.* Exstat in coll. Vat. Barb. n. 56, nec non in coll. hoc tomo edenda, cap. 55, in quod vide not. 1 infra, col. 596.

LXXXVII. In Vat. Dion. n. 23. *Explanatio B. Hieronymi presbyteri ad Damasum papam de tribus hypostasibus. Cum vetusto Oriens inter se populorum furore, etc.* Est epi t. 15 S. Hieronymi editi. Veron., et apud Constantium tom. I Epist. Rom. pont., col. 545.

LXXXVIII. In Vat. Dion. n. 24. *Rescriptum Damasii papae ad petitum Hieronymi ad Paulinum. Dilecte fratri Paulino Damasus. Incipit autem: Et per ipsum filium meum Vitalem, etc.* Habetur in coll. Vat. Barb. n. 57, et in coll. huic tomo inserta, cap. 55.

LXXXIX. In Vat. Dion. n. 25. *Concilium urbis Romae sub Damasus papa de explanatione fidei. Dictum est prius: Agendum est de Spiritu septiformi, etc., uti ex Holstenio legitur tom. II Concil. Ven. edit., col. 1047. Post ista autem verba ab Holstenio edita, annuntiabit vobis, in hac collectione canonum Scripturarum additur sic: Item dictum est: Nunc vero de Scripturae divinae agendum est, quid universalis catholica recipit Ecclesia, et quid vitare debeat. Incipit ordo veteris Testamenti, ac post libros Testamenti veteris subjungitur etiam libri Testamenti novi, ut in vulgato decreto Gelasiano tom. V Conc., col. 385. Additur porro: Item dictum est: Post has omnes propheticas, et evangelicas, atque apostolicas, quas superiorum deprecavimus, Scripturas, etc., usque ad ea verba laudati decreti Gelasiani primum nomen Christianorum novellae gentis exortum est: quibus verbis trium precipuarum sedium mentio concluditur. Hoc ultimum fragmentum ex codice Baronius edidit ad an. 382, n. 19. Confer quae de his fragmentis fuso disseruimus part. II, c. 41, § 5.*

XC. In Vat. Dion. n. 26. *Epistola papae Siricii ad universos episcopos missa. Optarem semper, etc.* Exstat in coll. Vat. Barb. n. 58, ac in coll. huic tomo inserta, cap. 30.

XCI. In Vat. Dion. n. 27. *Rescriptum episcoporum. Recognovimus, etc.* Legitur in coll. Vat. Barb., n. 29, et in collectione subjicienda, c. 51.

XCII. In Vat. Dion. n. 28. *Epistola concilii Carthaginensis ad Innocentium. Cum ex more, etc.* Est in Vat. Barb. n. 15, et in coll. edenda, c. 6.

XCIII. In Vat. Dion. n. 29. *Rescriptio S. papae Innocentii. In requirendis Dei rebus, etc.* Habetur in Vat. Barb. n. 16, in coll. edenda, c. 7.

XCIV. In Vat. Dion. n. 30. *Epistola imperialis ad Aurelium Carthaginensem episcopum. Dudum quidem, etc., ut in Vat. Barb. n. 23, et in edenda coll., cap. 16.*

XCV. In Vat. Dion. n. 31. *Epistola Aurelii episcopi ad omnes episcopos per Byzacenam et Arduzanam provincias constitutos de damnatione Pelagii atque Caesarii. Super Caesarii et Pelagii damnatione, etc., uti in Vat. Barb. n. 24.*

XCVI. In Vat. Dion. n. 32. *Capitula excerpta de gestis habitis contra Pelagium haereticum, et alia de libellis ejus quae in Palaestina synodo sibi objecta, ipse damnare compulsus est. Quod ab Jerusalem, etc., ut in Vat. Barb. n. 25.*

XCVII. In Vat. Dion. n. 33. *Epistola Caesarii papae Ecclesiae Romanae data ad synodum in Epheso constitutam. Spiritus sancti i testatur praesentia, etc.*

XCVIII. In Vat. Dion. n. 34. *Item alia epistola Caesarii papae ad Nestorium. Aequantis diebus, etc.*

XCIX. In Vat. Dion. n. 35. *Epistola exhortatoriae ejusdem S. episcopi Caesarii Constantiopolim clero et plebibus missa. Ad eos mihi, etc.* Haec tres epistolae Caesarii editorum Romani Epistolarum Romanorum pontificum ex hac collectione, quam Cresconianam vocant, typis dederunt; ac exinde in Conciliis editum tom. III, col. 1143, 903 et 914. Vide coll. Vat. Barb. num. 47, 48 et 49.

C. In Vat. Dion. n. 36. *Excerpta antistitem quae recitata sunt contra Nestorium in synodo Ephesorum. Post consulatum D. D. N. N. Theodosii XIII, etc.* Vide quae de hoc atque sequenti capitibus diximus in num. 21 et 22 collectionis Vat. Barb., part. II, c. 7.

[cxviii] CI. In Vat. Dion. n. 37. *Nestorii blasphemiarum capitula, quibus epistolis ad se missis a S. Caesario Romanae urbis, et Cyrillo episcopis, contradicit, et disputatione brevissima resolvendo duodecim capitula fidei quae ad se missa fuerant revellit. Nunc episcopi Cyrilli, etc.*

CII. *Exemplar epistolae Sardinensis ad Julium urbem Romae episcopum.* In ms. Vallie. solus hic titulus habetur; ipsa autem epistola in Vat. Dion. profertur num. 21, ut superius monuimus post num. 34.

CIII. In Vat. Dion. n. 38. *Accusatio Xysti papae*

CIV. In Vat. Dion. n. 39. *De Polycronio. Haec duo apocrypha documenta leguntur in coll. Vat. Barb. num. 51 et 52.*

CV. In Vat. Dion. n. 40. *Sancti Leonis ad Dioscorum nostrae editionis epist. 9.*

CVI. In Vat. Dion. n. 41. *Ejusdem ad Turribium epist. 15.*

CVII. In Vat. Dion. n. 42. *Alia ad Januarium epist. 18.*

CVIII. In Vat. Dion. n. 43. *Ejusdem ad Septimum epist. 2.*

CIX. In Vat. Dion. n. 44. *Ejusdem ad Theodorum epist. 108.*

CX. In Vat. Dion. n. 45. *Alia ad Siculos epist. 17.*

CXI. In Vat. Dion. n. 46. *Ejusdem ad Eutychem epist. 20.*

CXII. In Vat. Dion. n. 47. *Exempla gestorum, ubi in CP. synodo a S. Flaviano confessoris Eutychem haereticus auditus atque damnatus est. Congregata rursus sancta et magna synodo, etc., uti in coll. Vat. Barb. n. 69 et 70.*

CXIII. In Vat. Dion. n. 48. *Epistola Leonis ad Flavianum nostrae editionis epist. 25.*

CXIV. In Vat. Dion. n. 49. *Flaviani ad Leonem in nostra edit. epist. 22.*

CXV. In Vat. Dion. n. 50. *Leonis ad Flavianum epist. 28.*

CXVI. In Vat. Dion. n. 51. *Ejusdem ad Juvenalem epist. 159.*

CXVII. In Vat. Dion. n. 52. *Alia ad Maximum epist. 119.*

CXVIII. In Vat. Dion. n. 53. *Alia ad Anatolium epist. 80.*

CXIX. In Vat. Dion. n. 54. *Alia ad Leonem augustum epist. 145.*

CXX. In Vat. Dion. n. 55. *Ad eundem augmentum epist. 165.*

CXXI. In Vat. Dion. n. 56. *Incipiunt capitula quae directa sunt in synodo 518 Patrum cum epistola papae Leonis ad Leonem augmentum. Sunt testimonia Patrum subiecta laudatae Leonis epistolae 165. Confer ibidem not. 1 t. I, col. 1383.*

CXXII. In Vat. Dion. n. 57. *Item fides S. Hilarii Pictaviensis. Nos enim insistentes, etc.*

CXXIII. In Vat. Dion. n. 58. *Item fides S. Augustini. Credimus in Patrem, etc.* Haec duo testimonia addidit dedimus tom. I, not. 88, col. 1400.

CXXIV. In Vat. Dion. n. 59. *Incipit fides catholicae Ecclesiae Romanae. Credimus in unum Deum Patrem, etc.* Est in coll. Vat. Barb., n. 90.

CXXV. In Vat. Dion. n. 60. *Confessio presbyterorum, seu diaconorum Ecclesie CP. Ego ille CP. Ecclesie diaconus, vel presbyter, etc.*, ut in eadem coll. Vat. Barb., n. 37.

CXXVI. In Vat. Dion. n. 61. *Epistola Simplicii ad Acacium. Cogitationum serias, etc.*, ut in coll. Vat. Barb., n. 72.

CXXVII. In Vat. Dion. n. 62. *Exemplum epistolae quae misit Acacius ad Simplicium, ubi damnatum retulit Petrum Alexandrinum. Sollicitudinem omnium Ecclesiarum, etc.*, ut in coll. Vat. Barb., n. 73.

CXXVIII. In Vat. Dion. n. 65. *Exemplum epistolarum lentissimi papae Felicis urbis Romae ad Zenonem Augustum per Vitalem et Misenum episcopos. Decebat profecto, etc.*, ut in coll. Vat. Barb., n. 74.

CXXIX. In Vat. Dion. n. 64. *Item ejusdem Felicis ad Acacium episcopum per Vitalem et Misenum episcopos. Postquam sanctae memoriae, etc. Ibid., n. 78.*

CXXX. In Vat. Dion. n. 65. *Item ad imperatorem Zenonem ad libellum episcopi Joannis Ecclesie Alexandrinae. Cum sibi redditam pacem, etc.*, ut in Vat. Barb., n. 79.

CXXXI. In Vat. Dion. n. 66. *Item exemplum Felicis episcopi ad Acacium [cxciv] supradictum CP. urbis episcopum. Episcopali diligentia commoente, etc.*, ut in eadem collectione, n. 80.

CXXXII. In Vat. Dion. n. 67. *Item ejusdem papae ad Acacium alia. Conciliarum transgressionum, etc.*, ut in coll. Vat. Barb., n. 81.

CXXXIII. In Vat. Dion. n. 68. *Incipit decretalis de recipiendis et non recipiendis libris, qui scriptus est a Gelasio papa cum 70 viris eruditissimis episcopis in sede apostolica urbis Romae. Post propheticas et evangelicas, etc. Vide quae de hac decreti Gelasiani forma diximus part. II, c. 11, § 5, n. 4.*

CXXXIV. In Vat. Dion. n. 69 et 70. *Incipit sententia papae Gelasii, quod sedes apostolica omnium ligata dissolvere possit, ad episcopos per Dardanium. Nec plane tacemus, etc. Est fragmentum epistolae ad Dardanium, quod in collectione hoc tomo edenda invenies, cap. 50, n. 4, col. 351.*

CXXXV. In Vat. Dion. n. 71. *Ex epistola B. papae Gelasii ad Orientales de vitanda communione Acacii, ubi datur intelligi nullum esse vinculum nisi circa illos qui in errore persistunt. Nos non in Acacium ideo sententiam infimus, etc. Hoc quoque est fragmentum amplius tractatum, Veronensi editi a march. Maffeo, tom. V Concil. edit. Venet., col. 195 a.*

CXXXVI. In Vat. Dion. n. 72. *Constitutio S. Gelasii papae, quae episcopis in ordinatione sua accipiant. Papa ill. clero, ordini, plebi consistentibus in civitate illa. Probabilibus desideris, etc. Addita est haec epistola in ms. Barb. 2888 post ultimum ipsius collectionis, cap. 90. Vide tom. V Concil., col. 385.*

CXXXVII. In Vat. Dion. n. 73. *Decretum S. Gregorii papae. Regnare in perpetuum D. N. Jesu Christo temporibus pristini ac serenissimi D. Mauricii, etc. Hoc quoque adjumentum est laudatae collectionis in solo ms. Vat. 1542. Vide t. VI Concil., col. 913.*

CXXXVIII. In Vallicellano hic numerus per saltum omittitur. Documenta vero cum Vat. Dion. concurrunt.

CXXXIX. In Vat. Dion. n. 74. *Gregorius Sereno episcopo Mustiliensi pro imaginibus. Est epistola 13 S. Gregorii, lib. XI Kegesti novissimae editionis Maurinae.*

CXL. In Vat. Dion. n. 75. *Synodus Zachariae papae urbis Romae. Est concilium Romanum an. 743, tom. VIII Concil., col. 283.*

CXLI. In Vat. Dion. n. 76. *Incipit liber S. Augustini de ecclesiasticis Regulis, distinctus in cap. 55. Est liber Gennadii perperam Augustino ascriptus, editus autem in Appendice Augustiniana tom. VIII, col. 78.*

Hic desinit collectio in ms. Vallic. A 5, cui additus est quaternio alius codicis ubi habetur fragmentum concilii Romani sub Joanne IX una cum canonicis concilii Ravennatis. Incipit: *Lectum est quoddam*

indiculum, etc., uti ex hoc codice edidit P. Mabillonius tom. I Musei Italici, pag. 86. et ex Mabillonio legitur tom. XI Concil., col. 699. Concilium Ravenne in vulgatis habitum traditur an. 904. At tum hoc concilium, tum illud Romanum celebrata fuisse an. 898 P. Antonius Pagius probe constituit.

Tres alii numeri, seu tria capitula continua serie subduntur in ms. Vat. Dion. 5845.

Num. 77. *Incipit praefatio quae habetur de symbolo fidei in secretario B. Petri apostoli inter dominum Leodem sanctissimum et coangelicum praepam urbis Romae, et Bernarium atque Josses episcopos, seu Adalardum abbatem missos domini Karoli per indictionem secundam. Vide tom. IX Concil., col. 278.*

Num. 78. *Epistola S. Augustini ad Auxilium episcopum pro causa injustae excommunicationis. Vir spectabilis filius noster comes Classianus, etc. Est epist. 250, cui in ms. subjiciuntur alia ejusdem Augustini testimonia de excommunicatione injusta. Haec epistola cum iisdem testimoniis addita legitur etiam in fine antiquissimi codicis 60 capitali Veronensis post collectionem Cresconii.*

Num. 79. *Regulare definitio B. papae Gregorii Majoris. Praecedunt tabula titulorum, sed in corpore tituli progrediuntur usque ad 52. Est collectio per loca communia ex sententiis epistolarum S. Gregorii, quae incipit pag. 366 et prosequitur usque ad pag. 327.*

In fine codicis recentiori manu describitur brevis fragmentum synodi Carthaginensis [cxcv] sub Bonifacio, quod ex Holstenio impressum legitur tom. V Concil., col. 792.

CAPUT IV.

De collectione Hispanica.

§ 1. *Principii auctores qui de hac collectione egerunt. Quomodo compacta. De ejusdem codicibus.*

1. Aliquot perantiquas, nunc autem perditas collectiones ab ea diversas quae vocari solet Hispanica, apud Hispanos olim existisse patebit ex dicendis part. IV, c. 4, ubi de abbreviatione vetustissima canonum quae continetur in ms. 59 capituli Veronensis erit sermo. Idem etiam comprobat duae synodi antiquiores collectione Hispanica, in quibus canonum codices producti et lecti traduntur. In Bracarensi 1 anni 563 habetur: *Relicti ex codice coram concilio tam generalium synodorum canones quam localium: et in Hispalensi 11 anni 619, c. 2. Prolatae canonibus synodalia decreta perfecta sunt. Nunc vero de collectione Hispanica, cujus aliquot supersunt mss. exemplaria, dicendum. Haec post Dionysianam est caeteris ordinatio et locupletior. Prima, qui hujus collectionis brevem quidem, sed satis distinctam notitiam praebuit, fuit Antonius Augustinus archiepiscopus Tarraconensis in opusculo de quibusdam veteribus canonum Collectoribus, cap. 17. Non pauca de eadem profudit Petrus de Marca in Opusculis, ubi tamen ejus originem et usum minus cognoscebat. Stephanus Baluzius alique post ipsum ejusdem collectionis exempla adhibuere: at de iisdem ita pauca indicaverunt, ut ex ipsis fere nihil distinctum elici possit. Cum vero Antonii Augustini opera rarissima, et a plerisque inobservata sint, haec praecleara collectio minus nota fuit antequam P. Constantius in praefatione ad tomum I Epistolarum Romanorum pontificum de eadem latius dissereret § 10, a num. 132 usque ad 152. Etsi vero hic accuratam ejus descriptionem dedit, cum tamen plures codices invenire et conferre nobis licuerit, aliquid amplius, quo haec collectio plenius illustretur, nos proferre posse confidimus.*

2. Haec aequae ac Dionysiana divisa est in partes duas, quarum altera conciliorum canones, altera Romanorum pontificum epistolas exhibet. In secunda parte collector ex Dionysio profecit: omnes enim quas in ipso epistolas reperit, cum iisdem titulis ex eodem descripsit, ac suae collectioni inseruit. Alias

vero pontificias epistulas, quas alibi invenit, suis locis in eandem Dionysii rationem cum titulis abs se conditis addidit. At quantum ad canones, qui in prima parte continentur, nihil a Dionysio accepit. Cum enim quantum ad Græcos canones obtineret in Hispania alia antiquior versio, quæ ex hac collectione ab Isidoro Mercatore suscepta, et ex Isidori codicibus edita, Isidoriana vocari solet; noluit novam Dionysianam translationem tametsi meliorem et castigatorem recipere, metens ne Hispanis antiquæ illi versionis assuetus hac novitate offensionem pareret. Usam quidem inolitum veteris ejus versionis apud Ecclesias Hispanicis satis probat concilium Toletanum in anni 589, in quo tres ejusdem versionis particule referuntur. Simili de causa dicendus est noluisse canones Africanos, etiam apud Dionysium accuratius descriptos, ex eodem mutuari: quia nimirum in Hispanis regionibus invalescebat alia peculiaris canonum Africanorum collectio quæ ex Hispaniis in Gallias videtur transisse, et Idcirco laudatur in concilio Tronensi in anni 567, uti probavimus part. II, c. 3. § 2, n. 4, quæ ex re etiam collegimus, errores aliquot, quos in recensione Africanorum canonum hujus collectionis eodem paragrafo diligenter notavimus, non collectori Hispanico, sed antiquiori ejusdem Africanæ collectionis auctori esse ascribendos. Id autem saltem in Græcis canonibus beneficii præstiti collector Hispanicis, quod in Dionysii methodum decretis singulis titulos addidit, quos in antiqua versione initio deluisse ex mo. 58 capituli Veronensis manifestum est. Neque vero solos canones conciliorum Græciæ et Africæ, qui tantum leguntur apud Dionysium, Hispanicis collector protulit; [cxcvi] scilicet Gallicanos et Hispanicos adjecit. Magna apud Hispanos fuit Gallicanarum synodorum auctoritas. Hæc vulgatæ erant apud ipsos ejusmodi synodi, quarum sæpe verbis et sententiis, etiam ubi res non nominant, canones suos instituant, et sæpe etiam non dissimiliter et nominatim eorum sibi exemplum et auctoritatem sequendam proponunt, uti observavit Sirmondus in præfatione ad Concilia Gallicæ, et indicatis testimoniis confirmat. His ergo pervulgatis Gallicanarum synodorum exemplis Hispanicis collector suum codicem locupletavit. Duos errores apud eundem in concilio Toletano i deteximus tom. II, col. 1379 ac 1380, not. 5, quorum alterum quatenus collectori obrepserit, congruentiori ratione explicavimus in Observationibus ad dissert. 14 Quænellii, § 2, n. 3. Alium errorem in eo episcoporum catalogo, qui perperam attributus est concilio Arrelatensi II, cum ad Arrelatense I pertinet, indicavimus in Observationibus ad dissert. 5 Quænellii, tom. II, col. 1018 et 1019, not. 14. Concilia autem Hispanica ex codicibus Ecclesiarum Hispaniæ colligere perscile fuit.

3. Antequam vero ipsam collectionem describamus, codicum ex quibus ejus descriptio pendet, brevis notitia præmittenda est. In Italia rara sunt hujus collectionis exempla. Unum reperimus in bibliotheca Vaticana signatum num. 1341, quod ex Hedouensi seu Augustodunensi Gallicana Ecclesia tractatum manifestat hæc professio Theotardi abbatis S. Martini, quæ paulo post initium recentiori characiere scripta legitur: *Ego Theotardus S. Martini comobii nunc ordinandus abbas subjectionem et reverentiam a SS. Patribus constitutam, et obedientiam secundum præceptum S. Benedicti S. Dei Hedouensis Ecclesie in presentia D. episcopi Aganonis* (qui floruit sub medio sæculo XI) *proprio me exhibiturum promitto, et propria manu firmo.* Et dein: *Istud legat super altare.* Duos alios codices videre licuit, alterum Vat. Palat. 575, confusus et mutilum, qui quondam pertinuit ad comobium S. Martini Moguntinæ; alterum in bibliotheca eminentissimi card. Passionei qui pariter mutilus sæculo X et fortassis etiam IX scriptus videtur. Omnium vero præstantissimum et vetustissimum exemplum quod in Leonis epistolis conferendum curavimus, est Cæsareum Vindebonense signatum num.

41, quod Lambecius lib. II Comment. Biblioth. Cæsar., c. 8, pag. 932, n. 281, appellat *volumen membranaceum admiranda vetustatis in-folio, totum antiquis litteris Gothicis, sive Toletanis anno 756 exaratum.* Plura sunt ejusmodi Manuscripta in Gallia et in Hispania. Joannes Baptista Perezus inter multa Hispanica quatuor præsertim describit, Lucense, Hispanense, Alveldense, et S. Emiliani, de quibus inferius plura. Gaspar Loais in præfatione ad Concilia Hispaniæ duos alios Toletanos codices laudat; Vigilantem autem vocat eum qui Alveldensis a Perezio appellatur, eo quod a Vigila presbytero scriptus fuerit. Quem vero Hispanicæ editionem nominat, ex notatione anni 962 ac ex contentis in eo contentis eandem esse cognovimus ac illum quem Perezus S. Emiliani codicem nuncupavit. Petrus de Marca et Stephanus Baluzius mas. libros Rivipullenses duos, et Urgellensem memorant, nec non Colbertinos, et Lugdunensem, qui cum hisdem Hispanicis exemplis conveniunt. P. Constantinus laudat Hispanicum exemplum Gerundense, et quatuor Gallicana Laudunense, Noviomense, Bellovacense, et Suessionense. Indicat etiam Coislinianum, atque unum Colbertinum, quæ ad hujus collectionis codices Hispanicæ magis quam Gallicanæ originis videntur accedere: de quorum descriptione § 5 dicetur.

§ 2. *De primigenia hujus collectionis editione. Tabularum quas in ea continentur. Epistola Innocentii I ad Aurelium a nota suppositiois Isidoriana eximitur.*

4. Cum inter tot codices alii aliis locupletiores sunt, tum vero nullus primigeniæ collectionis exemplum posterioribus additionibus expers representat. Primigenia autem collectio ex indice seu tabula capitulorum colligi solet, ita ut si quæ capitula præter eandem tabulam in corpore inventiantur [cxcvii] descripta, ea posteriori additione accessisse noscantur. Quod si inter tabulas diversorum codicum ejusdem collectionis alia pauciora, alia plura capitula præferant; tabula quæ ex paucioribus capitulis constat, primigeniæ collectionis indicium exhibet. Inter memoratos autem codices collectionis Hispanicæ pauciora leguntur in tabula codicum Vindebonensis, Hispanensis Perezii, Rivipullensium, Vat. 1341, aliorumque Gallicanorum, qui, etsi aliqua capita corpori habeant inserta, nullam tamen additionem in præmissa capitulorum tabula receperunt, ut quibusdam aliis Hispanicis exemplaribus accidit. Hinc illorum intacti indices seu tabule ad primigeniam hujus collectionis editionem pertinere jure creduntur. Primam igitur ipsius collectionis editionem imprimis descripsi, harum breviorum tabularum indicio utemur: de additionibus autem quæ postea accesserunt, deinceps dicetur.

5. Primæ partis tabula in 45 capitula distinguitur. Præfationem hujus partis integram præmittimus.

D *Canonis generalium conciliorum a temporibus Constantinianis cæverunt. In præcedentibus namque annis, persecutiones ferventes, docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diversas hæreses scissa est, quia non erat licentia episcopis in unum convenire, nisi tempore prædicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam SS. Patres in concilio Nicæno de omni orbe terrarum convenientes, juxta fidem evangelicam et apostolicam secundum post apostolos symbolica tradiderunt. Quatuor autem principalia esse concilia ex quibus plenissimam fidei doctrinam tenet Ecclesia tam de Patribus, et Filii, et Spiritus sancti divinitate, quam de prædicti Filii et Salvatoris nostri incarnatione. Prior harum Nicæna synodus est 318 episcoporum Constantino Augusto imperante peracta, in qua Ariana perfidia blasphemiam condemnata, quæ inæqualitatem (n. de inæqualitate) sanctæ Trinitatis idem Arius assererat. Ita consubstantialitatem Deo Patri Deum Filium*

eadem sancta synodus per symbolum definiuit. Secunda est 150 Patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli congregata, quæ Macedonium, sanctum Spiritum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialiam Patri et Filio eundem Paraclitum demonstravit: quam tota Græcia et Latinitas in Ecclesiis prædicat. Tertia synodus Ephesina 200 episcoporum sub iunioris Theodosio augusto edita, quæ Nestorium duas personas in Christo asserentem iusto anathemate condemnavit, ostendens manere in duabus naturis unam Domini Jesu Christi personam. Quarta est synodus Chalcedonensis 630 sacerdotum sub Marciano principe habita, in qua Eutychem CP. abbatem, Verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et ejus defensorem Dioscorum quandam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium cum reliquis hæreticis una Patrum sententia prædamnavit, prædicans eandem synodus Christum Deum sic natum de Virgine, ut unam personam et divinam et humanam confiteamur naturam. Hæc sunt, ut prædiximus, quatuor principales et venerabiles synodi totam fidem catholicam complectentes. Sed et si qua sunt concilia quæ SS. Patres Spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni momento stabilita vigore, quorum aliam gesta in hoc corpore condita continentur. In principio autem hujus voluminis Nicenam synodum constitimus pro auctoritate ejusdem magni concilii. Incipit diversorum conciliorum Græcorum ac Latinorum, eius quæ antea, sive quæ postmodum facta sunt, sub ordine numerorum ac temporum capitulis suis distincta sub hujus voluminis aspectu locavimus. Subficiunt etiam decreta presulium Romanorum, in quibus pro culmine sedis apostolicæ non impar conciliorum cætas auctoritas: quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unam a nobis coacta atque digesta, et sancti presules paternis constringantur (al. instituantur) regulis, et obediens Ecclesiæ ministri vel populi spiritualibus imbuantur exemplis. Canones autem, qui dicuntur apostolorum, seu quia eodem nec sedes apostolica recipit, nec sancti Patres illis consensum præbuerunt, pro eo quod ab hæreticis sub nomine apostolorum compositi dignoscuntur, quamvis in eis quædam inveniuntur utilia, auctoritate tamen canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota, et inter apocrypha deputata.

[CXXV] Post hæc subditur: Canon autem Græce, Latina regula nuncupatur. Regula autem dicta, etc., ut apud Gratianum dist. 5, c. 1 et 2, et post illa in fine capituli secundi pravumque corrigat, sequitur: Synodus autem ex Græco interpretari, etc.: uti apud eundem Gratianum dist. 15, c. 1, in fine. Post ultima autem verba, a societate multorum in unum, subditur: Explicit præfatio.

Tabula porro capitulorum hujus primæ partis hæc est.

INCIPIUNT CAPITULA CONCILIORUM GRÆCÆ.

I. Canones Nicæni concilii, 318 episcoporum. In corpore post canones, Symbolum, et catalogum episcoporum Nicænorum antiquæ versionis, seu, uti vocant, Isidorianæ, a collectore addita sunt Fides S. Gregorii Majoris, cujus initium Unus Deus principium. Est autem vetusta interpretatio fidei scripta a S. Gregorio Nazianzense, quæ post Græcum textum edita est tom. I Concil., col. 863.

II. Canones Anchyritani concilii, 12 episcoporum.

III. Canones Neocaesariensis concilii, 19 episcoporum.

IV. Canones Gangrensensis concilii, 14 (al. 15) episcoporum.

V. Canones Sardicensis concilii.

VI. Canones Antiocheni concilii, 31 episcoporum.

VII. Canones Laodicæ Frygiæ.

VIII. Canones Constantinopolitani concilii, 150 episcoporum.

IX. Synodus Ephesina I, 200 episcoporum. In cor-

pore hoc titulo proferuntur duæ celebres epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium ante Ephesinam concilium scriptæ, at in eo lectæ atque insertæ, quarum altera duodecim anathematismis clauditur. Annotatio collectoris Hispanici his litteris præmissa in observatione P. Labbei exhibetur tom. III Concil., col. 989, prima autem epistola col. 966, quæ cum sit versionis a Dionysio Exiguo separatim vulgatæ, banc ex ipso sumptam liquet. Altera vero epistola, seu potius fragmentum epistolæ incipiens ea verbis: *Alit igitur sancta et magna synodus: Ipsum qui est ex Deo Pater naturaliter natus*, etc., sumptum est ex vetustiori interpretatione, ex qua S. Leo longum testimonium iisdem verbis inchoans subjecit epist. 165, tom. I nostræ editionis col. 1397, et hoc tomo col. 291. Hæc est antiquior collectio, in qua hæc duæ Cyrilli epistolæ concilii Ephesini nomine inscribuntur. Id tamen vetustius esse collectione Hispanica liquet ex ms. cod. 59 capituli Veronensis, qui excerpta continet antiquiorum exemplarium Hispaniensium. In quibus eodem Ephesini concilii titulo illæ epistolæ juter concilia Græcæ describebantur. Vide quæ annotabimus part. IV, c. 4.

X. Synodus Chalcedonensis concilii, 630 episcoporum. In corpore præter canones additur versio actionis 6, ex qua allocutio imperatoris Marciani et definitio fidei producantur, uti tom. IV Concil., col. 2051. Subduntur etiam subscriptiones Patrum, ac tres imperiales leges, 1° *universis populis*, quæ incipit: *Tandem aliquando*, et legitur etiam in collectione hoc tomo edita, cap. 26; 2° ad Palladium præf. pratorio, cujus initium: *Divinus semper potentis*. Vide tom. IV Concil., col. 1811, not. e. 3° ad eundem Palladium inchoans: *Licet jam sacratissimam constitutionem*, etc., uti in nostra collectione, cap. 28.

XI. Epistola formata Attici CP. episcopi. Est ea quæ in nostra collectione invenietur cap. 65. Vide not. 1, col. 451.

CONCILIA AFRICÆ.

XII. Synodus Carthaginis Africae I. Est concilium sub Grato editum t. II Conc., col. 745, de quo vide part. II, c. 3, § 1, n. 7.

XIII. Synodus Carthaginis Africae II. Est concilium sub Gensethia, eodem t. II Conc., col. 1329. Vide ibidem, n. 8.

XIV. Synodus Carthaginis Africae III, 48 episcoporum. Est concilium sub Aurelio anni 397. eodem t. II, col. 1397. Vide ibidem, § 3, n. 4.

XV. Synodus Carthaginis Africae IV, 210 episcoporum. Eodem t. II, col. 1433. [CXXIX] Hoc titulo proferuntur statuta antiqua. Confer quæ diximus eadem part. II, cap. 3, § 4.

XVI. Synodus Carthaginis Africae V, 33 episcoporum. Tom. II Conc., col. 1453. Vide part. II, c. 3, § 5, n. 2.

XVII. Synodus Carthaginis Africae VI, 217 episcoporum. Tom. III Concil., col. 441. Confer eandem part. II, c. 3, § 8, n. 4.

XVIII. Synodus Carthaginis Africae VII, 19 episcoporum. Tom. III Conc., col. 459. Consule laudatum c. 3, § 8, n. 7.

XIX. Synodus Africae in Milevitana urbe habita, 214 episcoporum. Tom. III Conc., col. 379. Vide part. II, c. 3, § 6.

CONCILIA GALLIÆ.

XX. Concilium Arelatense I.
XXI. Concilium Arelatense II, 113 episcoporum. Duo in hoc notanda: 1° post tabulam capitulorum describi episcoporum catalogum, qui ad Arelatense I pertinet, et numerum quoque episcoporum 113 in titulo notatum ad idem Arelatense I referendum esse, uti colligimus ex pervetusto ms. 54 Novariensis Ecclesiæ. In quo Arelatensi I hic titulus præmittitur: *Incipit concilium Arelatense tempore Marini actum a 123 episcopis, qui et papa Silvestro scri-*

paerunt; 2° viginti quinque tantum canones exhiberi, A non vero 37, uti in vulgatis Conciliis ante Sirmundum; nec 58, uti Sirmundus edidit. Vide part. II, c. 40, § 2, n. 19.

- XXII. Concilium Arelatense III, 14 episcoporum.
- XXIII. Concilium Valentinum, 20 episcoporum.
- XXIV. Concilium Taurinatum.
- XXV. Concilium Regiense, 15 episcoporum.
- XXVI. Concilium Arausicum, 16 episcoporum.
- XXVII. Concilium Iavense.
- XXVIII. Concilium Agathense, 25 episcoporum.
- XXIX. Concilium Aurelianense, 20 episcoporum.

CONCILIA HISPANIÆ.

- XXX. Concilium Eliberinum, 18 episcoporum.
- XXXI. Concilium Tarraconense, 10 episcoporum.
- XXXII. Concilium Gerundense, 7 episcoporum.
- XXXIII. Concilium Cæsaragustanum, 12 episcoporum.
- XXXIV. Concilium Ilerdense, 9 episcoporum.
- XXXV. Concilium Valentinum, 6 episcoporum.
- XXXVI. Synodus I Toletana, 18 episcoporum.
- XXXVII. Synodus II Toletana, 9 episcoporum.
- XXXVIII. Synodus III Toletana, 62 episcoporum.
- XXXIX. Synodus IV Toletana, 16 episcoporum.
- XL. Synodus Bracarenensis I, 9 (al. 8) episcoporum.
- XLI. Synodus Bracarenensis II, 12 episcoporum circa

610.

XLII. Capitula ex Orientalium Patrum synodis a Martino episcopo Gallicie ordinata atque collecta.

XLIII. Synodus Spalensis I, 8 episcoporum.

XLIV. Synodus Spalensis II, 8 episcoporum.

XLV. Sententiæ quæ in veteribus exemplaribus conciliorum non habentur, sed a quibusdam insertæ sunt. Hæc autem sententiæ sunt canones 23 in vulgatis subjecti concilio Agathensi a cap. 48 usque ad 70. Quo loco monendum est hæc sententiæ omitti in corpore codicum Vindebonensis, Vaticanæ 1344, et aliorum similium, licet in præmissa tabula capitulorum notentur num. 45, quo ex defectu capitula hujus primæ partis esse debent solum 44. Cum vero eadem sententiæ in iisdem mss. subnectantur canonibus Agathensibus 47, forte ne superflue repeterentur capitulo 44, in corpore ommissæ fuerunt. At cum in tabula primigeniæ collectionis indice, hæc sententiæ assignantur [cc] eidem capitulo 45, nihil ambigimus quin in primigeniis exemplis ita hoc loco fuerint descriptæ, uti eas separatim descriptas invenimus in ms. auctoris collectionis Hispanicæ cardinalis Passionei, nec non in ms. Vat. 4587 Joannis Baptistæ Perezii, qui notat eas legi in fine omnium conciliorum in codice Lucensi; ac ex aliis item Hispanicis codicibus ipsas post concilium Toletanum XVII typis dedit Gaspar Loaisa, ac ex ipso recusas sunt tom. VIII Conciliorum edit. Venetæ, col. 91. Confer quæ de eorundem Agathensium numero dicemus part. IV, c. 4, n. 21.

Post præmissam primæ partis tabulam ipsa documenta subjiciuntur.

6. Tum profertur tabula partis secundæ cum capitulis 102, in quam hæc brevior præfatio legitur.

Hactenus digestis conciliis SS. Patrum, sequentur decreta præsulum Romanorum. Præfate sedis apostolicæ præsulum constituta quæ ad fidei regulam, vel ad ecclesiasticam pertinent disciplinam, in hoc libro diligenti cura collecta sunt: ita ut singulorum pontificum, quotquot decreta a nobis reperta sunt, sub uniuscujusque epistolæ seriem propriis titulis prænotaretur eo modo quo superius præsulorum Patrum canones nostro studio ordinati sunt: quatenus lectoris industria facilius intelligere possit, dum capitula propriis distincta intendit.

DECRETA QUORUMDAM PRÆSULUM ROMANORUM AD FIDEI REGULAM ET DISCIPLINAM ECCLESIASTICAM CONSTITUTA.

I. Epistola papæ Damasi ad Paulinum Antiochenum episcopum.

II. Confessio fidei ejusdem papæ ad eundem Paulinum. Hæc duo capitula sunt in collectione hęc tomu impressa, cap. 55.

III. Epistola Siricii papæ ad Himerium episcopum Tarraconensem. Est in editione Conciliorum epist. 1 ejusdem pontificis.

IV. Ejusdem Siricii per diversos episcopos missa. Ibid., ep. 5.

V. Ejusdem Siricii per diversos episcopos directa: epist. 2.

VI. Epistola Innocentii papæ ad Decentium episcopum Eugudinum. In Conciliorum editione est Innocentii epist. 1.

VII. Cujus supra ad Victoricum Rothomagensem: ep. 2.

VIII. Cujus supra ad Eusebium Tolosanum episcopum: ep. 5.

IX. Cujus supra ad Felicem episcopum: ep. 4.

X. Ad Maximum et Severum episcopos: ep. 5.

B XI. Ad Agapitum, Macedoniam et Marinum episcopos: ep. 6.

XII. Ad Rufum et ceteros per Macedoniam constitutos: ep. 7.

XIII. Ad Florentinum Tiburtinensem episcopum: ep. 8.

XIV. Ad Probum: ep. 9.

XV. Ad Aurelium et Augustinum Africanos episcopos: ep. 10.

XVI. Ad Aurelium Carthaginensem: ep. 11.

XVII. Ad eundem: ep. 12.

XVIII. Ad Julianam nobilem exhortatoria: ep. 13.

XIX. Ad Bonifacium presbyterum: ep. 14.

XX. Ad Alexandrum Antiochenum episcopum: ep. 15.

XXI. Ad Maximianum episcopum: ep. 16.

XXII. Ad Alexandrum Antiochenum: ep. 17.

XXIII. Ad eundem: ep. 18.

XXIV. Ad Acacium Beroæ episcopum: ep. 19.

C 20. XXV. Ad Laurantium Sentensem episcopum: ep. 20.

Supplenda esset, in hac tabula alia epistola Innocentii ad Marcianum Naissitanum episcopum, quæ in corpore omnium codicum hujus collectionis legitur, in Conciliis est epist. 21. At cum in index eorumdem codicum illam non notet, satis sit id monuisse, ut ne numeros cæterarum epistolarum immutare cogamur.

XXVI. Ad Rufum, Eusebium cæterosque episcopos: ep. 22.

XXVII. Ad universos Toletanos episcopos: ep. 23.

[cc] XXVIII. Epistola Zosimi ad Resychium episcopum Salonitanum. In edit. Concil. epist. 1 ejusdem pontificis.

XXIX. Ejusdem papæ ad clerum Ravenensem: ep. 2.

XXX. Epistola Bonifacii papæ ad Honorium Augustinum: in Conciliis ep. 1.

XXXI. Rescriptum Honorii ad eundem Bonifacium: illidem post prædictam epistolam.

XXXII. Item epistola Bonifacii ad episcopos Gallicie: ep. 2.

XXXIII. Ejusdem papæ ad Hilariam Narbonensem episcopum: ep. 3.

XXXIV. Epistola Celestini papæ ad episcopos per Gallias constitutos. In Conciliorum editione ep. 1.

XXXV. Cujus supra ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provinciam constitutos: ep. 2.

XXXVI. Cujus supra ad episcopos per Apuliam et Calabriam constitutos: epist. 3.

XXXVII. Epistola Leonis papæ ad Eutycem presbyterum: in nostra editione epist. 20.

XXXVIII. Cujus supra ad Flavianum C.P. episcopum: ep. 25.

XXXIX. Rescriptum Flaviani ad prædictum Leonem papam: ep. 22.

XL. Leonis rescriptum ad prædictum Flavianum: ep. 28.

- XLII. *Epistola Petri episcopi Ravennensium ad Eucyrum presbyterum* : epist. 25.
- XLIII. *Epistola Leonis ad Ephesinam synodum* : ep. 35.
- XLIII. *Cujus supra ad Theodosium augustum* : ep. 64.
- XLIV. *Cujus supra ad Pulcheriam augustam* : ep. 65.
- XLV. *Cujus supra item ad Pulcheriam augustam* : ep. 60.
- XLVI. *Ad Martinum et Faustum presbyteros* : epist. 61.
- XLVII. *Ad Theodosium augustum* : ep. 69.
- XLVIII. *Ad Pulcheriam augustam* : ep. 70.
- XLIX. *Ad Faustum, Martinum, Petrum, Manetem, et ceteros* : ep. 71.
- L. *Ad Pulcheriam augustam* : ep. 79.
- LI. *Ad Anatolium CP. episcopum* : ep. 80.
- LII. *Ad Marcianum imperatorem* : ep. 82.
- LIII. *Ad eundem Marcianum augustum* : ep. 83.
- LIV. *Ad Anatolium episcopum* : ep. 85.
- LV. *Ad Marcianum augustum* : ep. 90.
- LVI. *Ad synodum Chalcidonicam* : ep. 95.
- LVII. *Ad Marcianum imperatorem* : ep. 104.
- LVIII. *Ad Anatolium CP. episcopum* : ep. 106.
- LIX. *Ad Marcianum augustum* : ep. 115.
- LX. *Ad eundem Marcianum augustum* : ep. 130.
- LXI. *Ad eundem Marcianum* : ep. 134.
- LXII. *Ad Leonem imperatorem, subijunctis testimoniis per rescripta de libris Patrum* : ep. 165.
- LXIII. *Ad Turibium Asturicensem episcopum* : ep. 13.
- LXIV. *Ad universos episcopos per Italiam provinciam constitutos* : ep. 7.
- LXV. *Ad episcopos per Siciliam constitutos* : ep. 16.
- LXVI. *Ad episcopos per Campaniam, Samnium et Picenum constitutos* : epist. 4.
- LXVII. *Ad Januarium Aquilegensis episcopum* : ep. 48.
- LXVIII. *Ad Rusticum Narbonensem episcopum* : ep. 167.
- LXIX. *Ad Anastasium Thessalonicensem episcopum* : ep. 14.
- LXX. *Ad Nicetam Aquilegensis episcopum* : ep. 139.
- LXXI. *Ad Africanos episcopos* : ep. 12. editionis deperit.
- LXXII. *Ad Theodorum Forojuliensem episcopum* : ep. 168.
- LXXIII. *Ad Leonem Ravennensem episcopum* : ep. 166.
- LXXIV. *Ad Dioscorum Alexandrinum episcopum* : ep. 9.
- LXXV. *Ad episcopos per Campaniam, Samnium et Picenum constitutos* : ep. 168.
- LXXVI. *Hilari papae synodale decretum* : in edit. Conciliorum epist. 1.
- [ccu] LXXVII. *Cujus supra ad Ascanium, et ad universos Tarraconensis provinciae episcopos* : ep. 2.
- LXXVIII. *Cujus supra ad eundem Ascanium Tarraconensem episcopum* : ep. 3.
- LXXIX. *Epistola Simplicii papae ad Zenonem Spalensem episcopum* : in Conciliis ep. 1.
- LXXX. *Acacii CP. episcopi ad praedictum Simplicium Romanae urbis episcopum* : ibidem post epist. 8 Simplicii.
- LXXXI. *Epistola Felicis papae ad episcopos per Siciliam*. Est Felicis III epist. 7.
- LXXXII. *Cujus supra ad Acacium CP. episcopum* : ep. 6.
- LXXXIII. *Ad Zenonem Spalensem episcopum* : ep. 8.
- LXXXIV. *Decreta Gelasii papae generalia* : in edit. Concil. ep. 7.
- LXXXV. *Ad Sicilienses episcopos* : ep. 10.
- LXXXVI. *Epistola Anastasii papae ad Anastasium imperatorem directa*. Est epist. 1 Anastasii II.
- LXXXVII. *Epistola Symmachii papae ad Caesarium* : in edit. Concil. ep. 5.
- LXXXVIII. *Epistola Hormisdas papae ad Justinum augustum* : ibidem ep. 79 ejusdem pontificis.
- LXXXIX. *Sacra Justinii imperatoris ad Hormisdas papam* : ibid. post ep. 40.
- XC. *Epistola (seu libellus) Joannis CP. ad Hormisdas papam directa* : post eandem ep. 40. tom. V edit. Ven., col. 621.
- XCI. *Hormisdas papa ad Joannem episcopum Illicitanae (al. Militanae) Ecclesiae* : ep. 24.
- XCL. *Item Hormisdas papae ad eundem Joannem episcopum* : ep. 64.
- XCLII. *Ad episcopos per Spaniam constitutos* : ep. 23.
- XCLIV. *Item Hormisdas papae ad eosdem Spaniae episcopos subijunctis exemplaribus libelli Joannis CP. episcopi* : ep. 51.
- XCV. *Item Hormisdas papae ad Salustium Spalensem episcopum* : ep. 26.
- XCVI. *Ad Epiphanium episcopum CP.* : ep. 80.
- XCVII. *Item Hormisdas papae ad universos provincias Baticae episcopos* : epist. 65.
- XCVIII. *Vigili papae ad Profuturum episcopum* : in edit. Concil. epist. 2.
- XCIX. *Epistola Gregorii papae ad Leandrum Spalensem episcopum* : in editione Maurina lib. 1 Regesti, ep. 43.
- C. *Cujus supra ad eundem Leandrum* : lib. v, ep. 49.
- CI. *Cujus supra ad praedictum antistitem* : lib. ix, ep. 121.
- CII. *Cujus supra ad Recaredum regem Gothorum* : ibidem, ep. 122.
- Notandum est hanc tabulam capitulorum partis secundae in ms. ex quibus illam vulgavit P. Constantius, sicut etiam in alio simili codice Vat. 1541, duplici vitio laborare. Nam num. 17 post duas epistolas Innocentii ad Aurelium per saltum transiit ad aliam ejusdem pontificis ad eundem episcopum, quae in corpore eorumdem codicum legitur. Hanc epistolam, quae in editione Conciliorum est duodecima, laudatur P. Constantius in notitia epistolarum Innocentii num. 41, col. 932, refert inter suppositas ab Isidoro Mercatore. At eam reperiri in sincera collectione Hispanica, quae anterior est Isidoro, et nullum spurium documentum continet, nobis certissimum est. Non solum enim exstat in codice ejus collectionis originis Gallicanae, quos pauca quaedam supposita ex Isidoro recepisse monebimus num. 16, verum etiam in exemplaribus originis Hispanicae, quae hanc collectionem sine ullo spurio Isidoriano additamento representant, quia sunt ms. Vindebonense, et alia quae Joannes Baptista Porezius adhibuit, ac ex iis quidem illam in tabula ejusdem collectionis descripsit num. 17; uti didicimus ex cod. Vat. 4587. Id vel maxime confirmat antiqua abbreviatio collectionis Hispanicae edita a cardinali de Aguirre, quae genuinis exemplis originis Hispanicae excerpta fuit. In ea enim eadem epistola allegatur lib. 1, tit. 34, his verbis : *Ut nullus contra ordinem canonum efficiatur episcopus. Epistola Innocentii ex integro 16, sed corrigendum 17; nam epistola ad Julianam nobilem, quae post ipsam ad Aurelium subijcitur in eadem abbreviatioe lib. x, tit. 6, notatur num. 18. Est autem ille ipsemet titulus epistolae 12 ad Aurelium. Adde quod similiter laudatur in alia antiquiore [ccu] abbreviatioe contenta in ms. 59 capituli Veronensis, quam ex e. d. cibus Hispanica collectione vetustioribus excerptam videimus part. iv, cap. 4. Haec enim ibidem leguntur : *Item Innocentii ad Aurelium episcopum. Facile non imponatur manus. Episcopus ex laico non ordinetur* : quae sententiae in ea sola ad Aurelium epistola 12 continentur. Neque ad suppositionis suspicionem moveat mendosa consularis nota in vulgata sic expressa : *Julio quarto et Palladio viris clarissimis consulibus* : corrigenda enim est : *Junio quarto Palladio v. c. consule*, qui fuit consul Occidentalis anni 416. Econ-*

tra vero idem P. Constantinus in sua tabula inter Leonis epistolas ad Marcianum unam addit, quæ in collectione deest: nam a num. 58 ad 61 quatuor ejusdem pontificis ad Marcianum epistolas refert, cum in corpore sint tantum tres, et prætermissit unam ad Apollonium assignandam numero 58. Quos errores nos in præmissa tabula emendantes, numeros capitulorum ad verum epistolarum, quæ in collectione leguntur, revocavimus. Hæc interim documenta nec plura, nec pauciora in primigenia collectione fuere descripta.

§ 5. De tempore, loco, et auctore ejusdem collectionis.

7. Cum præcipue describere primigeniam collectionis Hispanicam documentum sit concilium Toletanum IV, celebratum anno 633, hæc collectio post hunc tantum digesta perspicitur. Cum porro præfatio primæ partis fore tota inveniat in libro VI Originum S. Isidori Hispanensis, cap. 16, dubium esse potest num præfationis auctor ex S. Isidoro sumperit, an potius S. Isidorus ex præfatione ita profecerit, sicut idem ex aliis auctoribus, tacitis identidem nominibus, alia atque alia derivare consuevit. Hoc autem posterius omnino dicendum suadet illa præfationis æque ac Isidoriani excerpti verba: *Quorum (conciliorum) etiam gesta in hoc opere continentur.* Hæc enim, ut post Antonium Augustinum recte animadvertit P. Constantinus, congruunt quidem præfationi collectionis gestis conciliorum præmissæ, non vero Originum libris, qui nulla synodorum gesta repræsentant: ac propterea certum esse debet S. Isidorum illud præfationis fragmentum traduxisse in suo Originum libros, et dum illud exscriberet, ea quoque verba, quæ in Originum opere erant omittenda, inadvertenter recepit. Hæc ergo præfatio cum annexa collectione lucubrata fuit antea aliquanto quam S. Isidorus libros Originum scriberet. Porro Originum seu Etymologicarum libros postremum S. Isidori opus fuisse, quod moriens imperfectum reliquit, S. Braulio in prænotatione ad eodem libros testatur. Ille autem obiit anno 636. Hinc collectionis tempus clare deducitur nimirum inter annum 633, quo habita fuit synodus IV Toletana, et annum 636.

8. Hanc autem collectionem, ex cujus præfatione S. Isidorus Hispanensis episcopus memoratum fragmentum decerpit, in Hispanicis lucubratam fuisse dubitare non licet. Vetustiora quidem hujus collectionis codices, qui ad originem magis accedunt, Hispani sunt, et antiquo characterè Gothico Hispanicorum proprio scripti. Eræ notatio Hispanicorum peculiaris, quæ in pluribus etiam non Hispanicis documentis post consulares notas signatur, Hispanicam originem patam declarat. Quid dicendum de synodis Hispanicis, quibus hæc collectio abundat? Quid de decretalibus Romanorum pontificum epistolis in eadem exhibitis, quæ ad Hispanos datæ fuere? Quæ in re committenda non est præclara animadversio P. Constantii in præfatione tom. I Epistolæ Roman. pontif., n. 147: *Quod autem e veteribus hisce literis nullam omisit quam ad Hispanos datam norimus, id sane, vel ipso etiam tacente, Hispanum illum fuisse docet. Primus omnium in lucem edidit epistolas Hilari ad Ascenium Tarraconensem, Simplicii et Felicii ad Zenonem Hispanensem, Hormisdæ duas ad Joannem Illicitanum, ejusdem pape unam ad Salustianum Hispanensem, aliam ad episcopos Bæticæ, alias item duas ad episcopos Hispanicæ cum Joannis CP. libello missas, Vigili denique ad Profuturum Bracarensem. An non et Hispanicum se prodit, cum.... e Gregorii literis, quas fere [ccv] innumeras habemus, quatuor demum exhibet, tres videlicet ad Leonem Hispanensem, unam ad Gothorum regem Recaredum, relictis aliis, utpote ad Hispanos non datis? Illa tandem præfationis, ubi traduntur symboli Constantinopolitani fidei e tota Græcia et Latinitate in ecclesiis prædicari, palam faciunt ejus præfationis et collectionis subnexæ auctorem Hispanicum esse, qui quod Toletana synodus tu per omnes*

ECCLESIAS Hispanicæ fieri jussorat canone primo, id apud eas sua ætate jam receptum videns, omnibus Latinis Ecclesiis æque statum credidit. Certe eius ejusmodi usus non nisi serius a cæteris Occidentalibus admixtus fuerit, quemadmodum idem P. Constantinus probavit num. 159, nemo nisi Hispanicus eam sententiam præfationis inserere potuit. Ex his autem corrui opinio Petri de Marca, qui in Opusculis pag. 201 hanc collectionem post Chalcædonensem Leonis auctoritate editam et Occidentalibus Ecclesiis communem putavit.

9. Nunc de Hispano auctore conjicere licet. Nullus in Hispania hunc codicem canonum attribuisse S. Isidoro Hispanensi testatur Antonius Augustinus in *judicio ac censura de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus.* Duo autem hæc in re difficultatem facessere queunt: 1° quod S. Braulio in prænotatione ad libros Originum, et S. Ildefonsus de Viris illustribus cap. 9, qui catalogum operum S. Isidori contextunt, nullam hujus collectionis mentionem faciunt; 2° quod cum in libros Originum traducta fuerit parva non exigua præfationis eidem collectioni præfixæ, incredibile sit S. Isidorum, qui ex aliis scriptoribus non pauca exceperat, ex sua quoque præfatione quosdam transcripsisse. Cum vero S. Isidori ætati maxime conveniant recentiora ejusdem collectionis documenta, nimirum synodus Hispanensis II, anni 619, ac Toletana IV, anni 633, quibus ipse præfuit; non incongrue ejus auctor jamdudum creditus est idem S. Isidorus, ut ex Gratiano colligitur, qui fragmentum præfationis in primam partem propriam ejusdem collectionis Isidoro tribuit dist. 16, c. 1. Certe vero si non ipse Isidorus, alius saltem jussum ejusdem collectionem concinnasse videtur; et hæc de causa accidit ut pseudo-Isidorus, qui hæc collectionem in suam tradidit, usurpaverit Isidori nomen, præfationique suæ titulum affixerit *S. Isidori episcopi*, eo quod eam collectionem vel a S. Isidoro episcopo Hispanensi, vel ejus consilio digestam fama tradiderat. Fuisse quidem antiquiores codices canonum, eosque lectos in anterioribus Hispanicis conciliis liquet ex § 4, n. 1. Cum porro nonnulla in ipsis deessent, et forte etiam quæ in eisdem continerentur non omnino essent ordinata, sed confusa; veteres codices recognoscendi et augendi ac in meliorem formam redigendi consilium S. Isidoro in mentem venit: cui fortassis occasione et stimulum præbuit canon quartus concilii Toletani IV, in quo ea generalis conciliorum celebrandorum regula præscripta fuit, *et omnibus in suis locis in silentio considerandis, diaconus alba indutus, Codicem canonum in medio proferens, capitula de conciliis agendis pronuntiet.*

§ 4. De additamentis quæ primigeniæ collectioni Hispanicæ subinde accesserunt. Vindicantur documenta in auctore collectione Hispanica subjecta concilio CP. II, alias generali VI.

10. His de primigenia Hispanica collectione descriptis, additamenta quæ eidem deinceps fuerunt inserta explicanda sunt. Antiquiores additamenta leguntur in vetustissimo codice Vindebonensi 41, aliisque similibus. Hi post Bracarensem primæ synodi initium, quæ in præmissa tabula notatur num. 40, inserunt sine ullo numero ac extra locum proprium novæ synodis Toletanas, nimirum quintam et cæteras usque ad decimam tertiam anni 683, ac postea repertunt Bracarensem I, et integram afferunt; et post Martini Bracarensem capitula addunt aliam synodum Bracarensem anni 675, et reliqua subjiciunt quæ in laudata tabula primæ collectionis indicantur. Cum ejusmodi codices, qui Toletanas synodos diligentiori cura collectas receperunt, recentiorum præferant Toletanam XIII anni 683, carant autem Toletana XIV, [ccv] celebrata anno sequenti 684, exploratum videtur hæc additamenta in primo ejusmodi additionum exemplo accessisse paulo post ipsam synodum Toletanam XIII, antequam XIV haberetur.

11. Novas additiones deinde suscepit hæc collectio, quæ exhibent codices quos Antonius Augustinus præ oculis habuit, exemplum Lucense quod Perezus laudat, codex Urgellensis ecclesiæ, alique nonnulli, ita tamen ut in his synodi omnes cujusque urbis simul ex ordine, continua numerorum serie describantur. In Græcis enim conciliis post Constantianopolitanum i additur Constantinopolitanum II, æra 720; cum quinque epistolis ad ipsum pertinentibus, videlicet una Leonis II ad episcopos Hispanos, alia ejusdem ad Quiricum, tertia ejusdem ad Simeonem consilem, quarta Benedicti presbyteri post Leonem electi ad Petrum notarium regionariam, et quinta prædici Leonis II ad Ervigium regem. In Gallicanis synodo Vassani i subjicitur Vassensis II anni 529, et post Aurelianensem i describitur altera anni 533, nec non quinque alia Gallicana documenta, id est concilium Epeunense anni 517, Carpentoracense anni 527, Arvernense i anni 535, ejusdem Arvernensis epistola ad Theodebertum regem, et Arvernense II anni 549; quod tamen cum eadem præfationem eodemque canones habeat ac Aurelianense v, recte monuit Perezus potius dicendum esse quintum Aurelianense. In Hispaniis, post Toletanum IV subduntur ordinatum propriis item numeris distincta tredecim alia ejusdem urbis concilia a v ad xvii, quod coactum fuit anno 694, et post duas synodos Hispanenses additur Emeritensis anni 686; nec omittuntur *Sententia quæ in veteribus exemplaribus conciliorum non habentur*: adeo ut capitula hujus partis in his codicibus sint 68, quorum seriem videsis part. IV, c. 5, n. 3. Cum his mss. concinunt cod. Vat. Palat. 575, etsi imperfectus sit et ordine perturbatus; exemplum n. cardinalis Passionei, quod tamen cum sit mutilum, caret conciliis Græciæ et Africae, ac in Gallicanis post duo Vassensia et Agathensia deficit. Hi quoque codices synodo Toletana II subnectuntur duas epistolas Montani episcopi Toletani, unam ad fratres et filios territorii Palentini, alteram ad Turribium; et synodo Toletana III adjectum homiliam S. Leandri episcopi ob conversionem gentis post constitutos canones habitam, et alia nonnulla. In secunda vero parte post S. Gregorii epistolas, quæ primigeniam collectionem claudunt, num. 103 adduntur *decreta Romanæ sedis de recipiendis et non recipiendis libris ab Hormisda papa edita*. Est decretum de apocryphis, quod in vulgatis Conciliorum Gelasii tribuitur, de quo vide part. II, c. 14, § 5.

12. Hæc auctior collectio, cujus recentius documentum est synodus Toletana XVII anni 694, usui fuit auctori ejus breviationis seu indicis canonum collectionis Hispaniæ, de quo plura dicemus parte IV, c. 5. Numeri enim capitulorum, quibus documenta ejusdem collectionis ibidem allegantur, cum iis numeris plane congruant qui in hac auctiori collectione inveniuntur. Hæc est illud *Corpus canonum*, quod Alexander III *authenticum* appellavit, ut patet ex his verbis Innocentii III in epist. 121 ad Petrum Compostellanum lib. II: *Emeritense vero concilium authenticum esse multis rationibus astruatur: tum quia cum aliis conciliis continetur in libro qui Corpus canonum appellatur, quem Alexander papa per interlocutionem authenticum appellavit; tum quia, etc.* Concilium Emeritense in memorata tantum auctiori collectione describitur. Omnia quidem ejus documenta sincera sunt, et notis quibusque eadem collectio est expers. Difficultatem quispiam ingeret ex Constantinopolitano II, quod, ut ibidem profertur, nonnulli post magnam Baroolam in suspicionem adduxerunt ob eas præsertim epistolas quæ ipsi subjectæ legantur. Constantinopolitana synodus quæ in hac collectione inscribitur *secunda*, est concilium sextum generale Constantinopoli contra Monotheitas celebratum: secundam autem Constantinopolitanam dicitur ex ordine ipsius collectionis, in qua Constantinopolitano I statim subjicitur, vel etiam quia synodus v Hispaniis erat ignota; ac propterea in concilio Toletano XIV

A hæc synodus CP. (sexta generalis) post Chalcedonensem recipienda et codici ex ordine inserenda decernitur. Non omnia ejusdem synodi gesta ad Hispanos missa, sed definitio fidei, acclamationes episcoporum, quæ et *prophætici* [ccvi] dicuntur, et edictum fidei ab imperatore directum, tantummodo transmissa fuerunt. Neque enim initio cuncta gesta, sed præcipua capita (idipsum Chalcedonensi pariter accidisse videmus tom. II, col. 1218) Latine reddita, et in Hispanias directæ, ut Leo II in epistola ad Hispanos episcopos tradit. Ex hac autem epistola, non vero ex interpretatione totius synodi, ad omnem ordinem gestorum, gestaque ordinem cognovisse lidem episcopi in laudato Toletano concilio pronuntiant. Sola vero definitio quæ ad actionem 17 sextæ generalis synodi pertinet, Codici canonum auctiori inserta fuit. Quod si huic CP. concilio habito an. 680 et 681, in eodem Codice affigitur æra 720, quæ respondet anno 682, id erroris collectoris tribuendum, qui ex transmissa ejusdem concilii definitione notis chronicis experto, verum annum colligere nequaquam potuit. Opponunt in Leonis II litteris tradi concilium celebratum indictione 9, cum tamen tota v. visinarum actionum 17 et 18 indictionem 10 præferant. Verum etsi apud Græcos mense Septembri anni 681 inchoaret indictio 10, Leo tamen uti voluit nona indictione, quæ apud Romanos adhuc decurrebat. Neque moveat in epistola ejusdem pontificis ad regem Ervigium (quam Benedicti epistolam in codicibus subjectam, Loaisa eidem Benedicto tribuendam præter nostrorum codicum fidem perperam credidit) scribi imperatorem de congreganda synodo dedisse litteras ad Agathonem, cum ad Dominum dederit. Cum enim eadem litteras ad Dominum scriptæ, post ejus mortem Romam allatæ, Agathoni ejus successoris traditæ fuerint; Leo has ad Agathonem directas scribere potuit. Nihil igitur grave opponitur quominus hæc documenta septimi sæculi ad Hispanos data, et ab Hispanis huic vetustissimæ Hispanicæ collectioni sub finem ejusdem septimi sæculi, aut sub octavi initium adjecta, sincera credantur: adeo ut hoc canonum corpus his aliisque additamentis suctum Alexander III *authenticum* jure affirmaverit.

13. Codex S. Emiliani, cujus Perezus meminit, alia peculiaris documenta in Hispaniensibus conciliis præbuit, nimirum Casaraugustanum II anni 529, et III anni 691; Barciouensis duo, unum circa annum 540, alterum anni 599; Oscense anni 598, Egrense anni 614, duo Toletana a decem et septem jam memoratis distincta, unum anni 12. Recaredi regis, id est anni 587; aliud sub Gundemaro anni 610 et legitur regis Chintillæ, quæ Toletanam v synodum confirmavit; ac synodum Narbonensem anni 589, quæ idcirco inter Hispanica concilia inserta fuit, quia tunc provincia Narbonensis i Gothis principibus i Hispania regnantibus suberat et una erat ex sex provinciis Hispaniæ, ac Narbonensis metropoli cum suis suffraganeis Hispanis conciliis intererat ac subscibat. Stephanus Baluzius in præfatione ad novam conciliorum collectionem num. 15 scribit: *Joannes Baptista Perezus suspicionem facit de falsitate duorum conciliorum Toletanorum, ejus nimirum quod sub Gundemaro rege celebratum dicitur, et alterius quod sub Recaredo, ut patet ex secunda præfatione ejus ad concilia Romanæ missa. At Perezii verba nullam falsitatis suspicionem injiciunt. Solum ea proprio numero et loco a cum cæteris nequaquam notata admiratur, et cur id acciderit conjicere studet. Illud porro (nquit in laudata præfatione secunda edita in Apparatu i Conciliorum editionis Venetæ col. 50) mihi magis est dubium, cur hoc concilium sub Gundemaro, et alterum Toletanum anno 12 Recaredi, hic etiam a nobis descriptum, non sint relata in numerum Toletanorum, cum ex ordine temporum quartum et quintum inscribi debuissent: qui numerus sequentibus conciliis constanter tribui solet. Neque vero additum nostra ætate numerum concilii Toletani affirmare quispiam potest; cum Go-*

his eodem numero usos ex cap. 9 concilii xiii Toletani dicamus, ubi quod nobis est duodecimum, plura etiam vocatur duodecimum. Neque rursus ignorata fuisse hæc duo concilia a posterioribus Gothicis in tam recenti memoria sit verisimile. Itaque mihi nondum causa liquet, nisi forte horum duorum brevis et exigua impeditur quominus in majorum conciliorum numerum referrentur. His autem documentis laudati codicis S. Emiliani siquæm alia multo ve usior collectio seu abbreviatio antiquioris collectionis in ms. Vermensi contenta, de qua dicemus part. iv, c. 4, ubi ex conciliis memoratis quatuor recensentur, nimirum Cæsaraugustanum II, Barcinonense I, Oscense et Narbonense. [ccvii] Similiter Cæsaraugustanum II inventum fuit in alio ms. codice Alveldensi, quem Vigila presbyter scripsit; et Toletanum sub Gunde-
 maro rege repertum fuit etiam tum in eodem cod. Alveldensi, tum in alio Soriani, uti Perezus in secunda præfatione testatur. Addeimus tandem in eodem exemplo S. Emiliani inveniri epistolam Terribilii postea Asturicensis episcopi ad Idacum et Ceponium, abjuratorem hæresis Priscilliana factam ab episcopis Dietinio et Symposio, et concilii Toletani I sententiam de communionem quibusdam episcopis reddendam, vel negandam. Hæc documenta, quæ Ambrsius Morales ex eodem S. Emiliani codice ediderat, a Baluzo aliisque in dubium vocata, defendimus tom. I, col. 1475, et plenius tom. II, col. 1376 et seqq.

§ 5. *No. abilis distinctio codicum originis Hispanicæ et originis Gallicanæ.*

13. Duae species codicum hujus collectionis distinguere permagni interest, quorum alii sunt Hispanicæ originis, alii Gallicanæ, Hispanicæ originis appellamus codicem qui in Hispania frequentiores, vel ex Hispania in alias regiones traduci, puram representant collectionem Hispanicam. Sunt autem quidam alii codices qui, etsi eandem collectionem continent, duobus tamen ab ea quam puri illi codices exhibent, non minimum discrepant, nimirum tum ob non paucas lectiones ex ingenio emendatas, quæ a vera lectione maxime abeunt, tum ob quoddam addita capita, vel etiam integra documenta, quæ in puris ejusdem collectionis exemplaribus non inveniuntur. Hos autem codices Gallicanæ originis Idcirco vocamus, quia omnes quos hujus generis esse deprehendimus, in Galliis frequentiores sunt, et qui alibi existant, a Galliis proveniunt; adeo ut horum origo Galliis tribuenda videatur. Tales sunt codex Vat. 1344, quem ad Augustodanensem Ecclesiam pertinuisse vidimus, ac tres Gallicani memorati a P. Constantio, Laudunensis, Bellovacensis, et Noviomensis, quos cum laudato Vaticano omnino concordare, ex iis quæ idem Constantius notavit, plane perspeximus. Hi vero codices nec primigeniam breviorum, nec illam suaviorum collectionem Hispanicam continent, quæ nunc II explicavimus, sed istam quæ addita præfert recensita num. 10, qualem in Vindebonensi originis Hispanicæ invenimus.

14. Quantum ad arbitrarías emendationes quibus codices Gallicanæ originis ab exemplaribus originis Hispanicæ potissimum differunt, dum nos in præfata editione Epistolarum S. Leonis conferendos curavimus tum codicem Vindebonensem originis Hispanicæ, tum Vaticanum 1344 originis Gallicanæ, deteximus in Vindebonensi plures lectiones erroneas esse atque corruptas, quæ in laudato Vaticano emendatæ, idoneum sensum reddunt. Nisi quid nobis aliunde præsto fuisset, has ita emendatas germanas esse S. Leonis lectiones credidissimus. At cum earundem epistolarum alia diversarum et veteriorum etiam collectionum exempla nobis supplerent quæ veras Leoninas lectiones concorditer conservarunt cognovimus

(a) Hinc, sicut in Vindebonensi, ita etiam in laudatis codicibus originis Gallicanæ Bracarensi I concilio vix incæpto et statim abrupto assumit novem

ad has frequentius accedere ipsas erroneas lectiones codicis Vindebonensis originis Hispanicæ, multum autem abesse ab iisdem emendationes quæ in Vaticano exemplo profertur. Hinc manifestum sit aliquem antiquum Gallicanum studiosum virum, qui collectionem Hispanicam ex codice originis Hispanicæ ita mendoso, uti est Vindebonensis, exscribendam susceperat, erroneas illas lectiones liberiori licentia correxisse ex ingenio, novasque illas lectiones ab omnibus aliis codicibus discrepantes induxisse. Plura hic possemus asserere Leonina ejusmodi exempla; sed cum ea suis locis notavimus tom. primo, quæ simul indicantur in ejusdem tomi indice, col. 1339, verbo *Collectio Hispanica*, eo lectores remittimus. Quæ autem libertate usus est studiosus ille vir in Leonis epistola, usum quoque fuisse in cæteris documentis quæ in ms. originis Hispanicæ Vindebonensi similibus frequentia menda præferunt, nihil est dubitandum. In perspicuum sit ex editione Conciliorum Severini Binii, in qua Hispanica concilia duplici editione producuntur, nimirum ex editione antea vulgata, et ex editione Garsie Loaisæ. Vulgata editio ex Isidoro dimanavit, qui e codicibus Gallicanæ originis Hispanicæ [ccvii] collectionem in suam derivavit. Loaisæ vero editio ad codices Hispanicæ originis exacta fuit. Insignis lectionum varietas quæ in vulgata illa editione perspicitur, ad arbitrarías correctiones referenda est veteris ejus antiquarii, qui mendosum Hispanicum exemplum describens, merito suo emendandum credidit. Loaisæ vero contigit perhæra et emendatoria Hispanica exemplaria invenire, ex quibus ejus editio iis mendis caret quæ in Vindebonensi aliisque similibus occurrunt. Exemplum autem quod adhibuit primus ille Gallicus librarius, qui collectionem Hispanicam emendavit, vel ipsum (a) Vindebonense fuit, vel aliud simile Vindebonensi, cujus frequentiora sphalmata tunc arbitrarías emendationibus occurrerunt. Hæc vero emendationes liberiores a studioso viro in aliquem codicem ante Isidorianam collectionis editionem fuisse inductas duo nobis iudicio sunt: 1ª quia ipsa receptas invenimus in collectione Herovalliana, quam Isidoriana anteriorem videmus part. iv, c. 7; 2ª quia ipse Isidorus dum Hispanicam collectionem in suam transtulit, documenta ejusdem cum iisdem emendationibus descripsit.

15. Hæc porro in re illud animadvertere libet, Isidoro Mercatori tribui corruptis epigraphen epistolæ Vigiliæ papæ ad Profuturum, quæ apud ipsum et in memoratis Gallicanis exemplis collectionis Hispanicæ Eutherio inscribitur, etsi in præmissa eorundem codicum tabula ad Profuturum data dicatur. Verum lectionem Eutherio induxit ille antiquior librarius qui erroneas lectiones codicis Hispanicæ originis emendavit. In Vindebonensi enim hic mendosus titulus in corpore legitur: *Epistola Vigiliæ papæ ad Euturum episcopum*; et in epigraphæ: *Dilectissimo fratri Futuro Vigiliæ*. Pro voce autem Futuro, quæ inusitatum nomen referebat, Euturo legere, et Eutherio corrigere facile fuit. Isidorus ergo, cum codicem exscripsit originis Gallicanæ, Profuturi nomen non mutavit, sed lectionem, quam in eodem codice emendatam invenit, in suam collectionem transtulit.

16. Rursus vero post Isidorum in eandem collectionem Hispanicam originis Gallicanæ manus immixtæ sunt. Nam præter lectiones ex arbitrio emendatas, quæ Isidoriana collectione anteriores vidimus, laudati codices quoddam addita præfertunt partim simera, partim apocrypha, quæ ex collectione Isidori sumpta dignoscuntur. Rmo ante præfationem non solum præmittuntur annotationes de synodis, libel us provinciarum, et notitia Galliarum, quæ item in Isidoro præcedunt; sed etiam de-

concilia Toletana a v ad xiii, ac dein iterum Bracarense I, sed integrum, subjicitur.

scribitur *Ordo de celebrando concilio*, quem Isidorus A
 suo codici se inseruisse in præfatione testatur. Dein
 post tabulam primæ partis intrusi sunt canones apo-
 stolici, quos collectionis Hispanicæ auctor in præfa-
 tione uti apocryphos rejecit. In codice Vat. 1341
 fidem canones indicantur initio præmissæ tabulæ,
 sed sine numero (nam numerus capitulorum a Nicæ-
 nis canonibus incipit): quod eosdem canones in hisce
 codicibus additios confirmat. Additi autem videntur
 ex ms. Isidori Mercatoris, qui ipsos canones cum
 cæteris documentis collectionis Hispanicæ primus
 conjunxit. In secunda autem parte, quæ inchoat a
 dubiis epistolis Damasi, alteri hujus pontificis epi-
 stolæ ex spuris Isidori mercibus intermixtæ sunt
 epistolæ tres, una Stephani archiepiscopi et trium
 conciliorum ad Damasum papam, alia Damasi ad
 eundem Stephanum et ad concilia Africæ, tertia
 ejusdem ad episcopos Numidiæ: et hæc quidem epi-
 stolæ eisdem Damasi genuinis litteris in partes dis-
 sectis ita sunt intermixtæ, ut in Isidoriana collectione
 cap. 6, § 5 distinctius notabimus. Mirum porro accidit
 eam qui hæc tres epistolas spurias in Damaso addidit,
 ab aliis pluribus quæ in sequentibus pontificibus ex
 eodem Isidori fonte suppetebant abstinnisse. Solum
 in litteris Vigili ad Profuturum ex Isidoro attestit
 don capitula sextum et septimum, quæ in puris Hispani-
 cis codicibus desunt. Tandem ex genuinis unum in
 fine subiicit præter fidem tabulæ omniumque codi-
 cum originis Hispanicæ, Gregorii scilicet Junioris
 decretum, seu concilium Romanum cum 17 anathe-
 matismis et subscriptionibus episcoporum, quod ex
 eodem Isidoro sumptum videtur. His autem paucis
 partim suppositiis, partim genuinis additamentis
 exceptis, laudati codices [ccx] originis Gallicanæ
 eam in cæteris collectionis Hispanicæ auctiorem for-
 mam exhibent, quæ in ms. Vindebonensi originalis
 Hispanicæ novem Toletana concilia, et Bracarense
 anni 575, primigeniæ collectioni addita recipit. Hinc
 librarius primi ejus exempli, ex quo memorati qua-
 tuor codices originis Gallicanæ, id est Vat. 1341,
 Laudunensis, Bellovacensis, et Noviomensis profic-
 scuntur, duo præ oculis habuit exemplaria, unum
 collectionis Hispanicæ liberius emendatæ, ex quo
 ipsam perinde emendatam descripsit, alterum Isidori,
 ex quo illa additamenta decerpit. Quod si e tribus
 epistolis S. Gregorii Magni ad Leandrum quæ in præ-
 missa tabula indicantur, duas tantum exhibent lau-
 datati codices originis Gallicanæ (secundam enim igno-
 rant); id vel saltim tribuendum est primi ejus librarii
 ex quo ejusmodi codices prodeunt, vel certe ille li-
 brarius codicem Hispanicæ originis adhibuit, in quo
 sigillis saltus amanuensis oscitantia incidere. Hic
 autem defectus eorum Gallicanæ originis memoria
 retinendus est ob ea quæ de Isidoro dicturi sumus
 cap. 6.

17. Unum vero hic animadvertendum credimus. Si
 omnes codices collectionis Hispanicæ originis Galli-
 canæ ejusdem rationis essent ac Vaticanus 1341 et alii
 tres recensiti et allegati a P. Constantio, ita ut præter
 emendationes liberiores indicata quoque additamenta
 ex Isidoro excerpta omnes exhiberent, nec unum
 hisce additamentis expertem, solisque emendationibus
 liberioribus distinctum liceret reperiri (quod illis
 inquirendum relinquimus qui in Galliis plura ejus-
 modi exemplaria invenire et conferre queunt); tunc
 vehementer suspicior ingerere: ut ipsum fortassis Isi-
 dorum Mercatorem, quem Gallicanum fuisse videbi-
 mus, eorumdem exemplarium Gallicanæ originis
 fuisse auctorem, qui scilicet codicem Hispanicæ ori-
 ginis excerpens, suo arbitrio emendavit simul, et ta-
 dictis tum sinceris, tum suppositiis additionibus
 auxit, antequam digerere suam collectionem pluribus
 imposturis referret, cui ipsam Hispanicam collectio-
 nem abs sese jam emendatam inseruit. Qua tamen in
 re caute deliberandum erit, si præsertim quædam
 collectiones Isidoriana anteriores, uti est Heroval-
 liana, ex codicibus Hispanicis Gallicanæ originis ali-

quot quidem emendationes arbitrarias, nihil autem ex
 recensitis additamentis receperint.

§ 6. De his qui ex codicibus collectionis Hispanicæ do-
 cumenta ediderunt vel emendarunt, ac præsertim de
 Joanne Baptista Perræio.

18. Prima editio documentorum collectionis Hispani-
 cæ est illa Merlini quæ, cum ex Isidori codice prodeat,
 eadem documenta ab Isidoro recepta exhibet cum lec-
 tionibus codicum originis Gallicanæ, quibus Isidorus
 usus est. Hinc lectiones hujus editionis, quæ in vulgatis
 Conciliorum repetita sunt, suspectæ esse debent, eo
 quod liberiores emendationes num. 14 indicatas con-
 tineant. Ad distinguendas ac restituendas germanas lec-
 tiones collectionis Hispanicæ, opus esset conferre codi-
 ces qui Hispanicam originem præferunt. Primus qui
 hac in re perutilem operam posuit est Joannes Baptista
 Perezus. Gregorius XIII, cum in editionem ac emen-
 dationem librorum Gratiani vetera exemplaria cano-
 num et decretalium describenda vel conferenda undi-
 que conquereret, intelligens in Hispania præstantis-
 simos hujus generis codices inveniri, Gaspari Quirogæ
 tunc episcopo Conchensi, postea archiepiscopo Toletano
 et cardinali, id negotii dedit, ut eosdem codices
 quantum ad concilia præcipue Hispanicæ cum vul-
 gatis conferendos, et inedita ex hisdem transcribenda
 curaret. Is vero hanc curam commisit viro doctissimo
 familiari suo Joanni Baptiste Perezio, qui postea
 fuit canonicus et a bibliotheca Ecclesie Toletanæ, ac
 dein episcopus Segobricensis. Hic autem ob temporis
 angustias uno ms. Lucensi usus, qui omnium anti-
 quissimus et locupletissimus videbatur, et interdum
 duobus aliis, quingenta loca insignia in laudatis con-
 ciliis emendavit, ac sex ineditas synodos et fragmenta
 item in aliis multa descripsit, nec non abbreviationem
 seu indicem canonum collectionis Hispanicæ, de
 quo dicemus part. iv, c. 5. Hæc omnia anno 1575 ad
 pontificem missa fuere scripta in libro [ccx] qui est
 inter mss. Vaticana num. 4837. Ex hoc ms. Quirogæ
 epistolam ad Gregorium XIII, Perezii præfationem,
 et aliam peculiarem ejusdem Perezii notationem, quæ
 rebus pluribus utilis futura sunt, in calce hujus cap-
 itis subjiciemus. Cum hoc primum opus Romanæ
 antistiti placuisset, et Perezus ob hunc egregium
 laborem munificentissime remuneratus, ad alia qua
 pollicitus fuerat impendenda fuisset impulsus; anno
 sequenti 1576 alias synodos Hispanas nondum im-
 pressas ex codice potissimum S. Emiliani transcrip-
 sit, et chronologiam conciliorum Hispanicæ a card-
 nali de Aguirre (T. 1 *Concil. Hisp.*, pag. 43) postea
 typis impressam exactissime digessit in altero libro,
 ex quo alia tum Quirogæ epistola ad pontificem, tum
 Perezii præfatio ad lectorem editæ invenientur post
 Stephani Baluzii præfationem ad *novam Conciliorum
 editionem*, ac exinde in Apparatu I ad Concilia Lab-
 beana editionis Venetæ, col. 48 et 49. Aliud horum
 duorum librorum exemplum idem Perezus miserat
 etiam ad Antonium Augustinum tunc episcopum Her-
 densensem, et electum Tarraconensem, uti dicimus ex
 duabus ejusdem Augustini epistolis ad ipsum Perezium,
 quæ a cardinali de Aguirre editæ sunt tomo IV
 Conciliorum Hispanicæ, pag. 650 et 651 Romanæ edi-
 tionis anni 1692. Hi libri deinde transierunt in biblio-
 thecam nobilissimi Gasparis Mendocæ Ibannez mar-
 chionis Mondexarensis et Tenillæ comitis, qui eos-
 dem postea communicavit Stephano Baluzo, deum
 vero dono dedit laudato cardinali de Aguirre.

19. His præclaris Perezii laboribus usi sunt Ro-
 mani correctores Gratiani, cum plura loca auctori-
 tate codicis Lucensis emendarunt. Cardinalis Bar-
 ninus et ex eo Binus Narbonensem synodum anni 529
 ediderunt, uti in secundo Perezii tomo ex S. Emi-
 liani codice descripta fuerat. Anno 1593 Garsia
 Loaisa ordinis Prædicatorum tum Philippi III Hispani-
 rum regis præceptor, postea vero archiepiscopus
 Toletanus, in Hispaniensium Conciliorum editione
 eosdem fere codices quos Perezus adhibuit. Sane

qui suspicantur Loaisam ex Perezii libris prof. esse. At qui non vidisse hos libros, quædam indicia nobis satis aperte manifestant. Si enim illos evolvisset, haud affirmasset in præfatione Lucesam codicem fuisse descriptum ac mi sum Romam, cum Perezius non totum eum codicem, sed solas variantes, et quæ erant inedita Conciliorum Hispaniæ in suis libris Romanam missis expresserit. Præterea ex quatuor præcipuis codicibus quos Perezius laudat, tres tantum Loaisa agnovit, et in his Hispanensem vocat, quem rectius S. Emiliani appellasset, si Perezium legisset. Alias animadvertiones præmittimus, cum hæc dux Loaisam a plagii nota satis purgent. Quod si in multis hujus editio cum Perezii libri convenit, nihil mirari, quippe easdem odicibus Hispanicis uterque usus est. Hinc autem sola concilia Hispaniæ ad codices Hispanicæ originis emendata vel edita dici possunt. Reliqua vero sunt alia tum Græcæ, tum Africæ, tum Galliarum concilia, quæ ex Isidoro, seu ex codicibus originis Gallicanæ vulgata, lectionibus exemplarium Hispanicæ originis carunt: ac præterea eandem opem expectant pleraque decretalia pontificum, quæ in secunda collectionis Hispanicæ parte continentur. Nos in Leonis epistolis hanc diligentiam adhibuimus. Alii germanas lectiones tum in cæteris conciliis, tum in epistolis pontificum ex aliis optimæ notæ collectionibus et exemplaribus edidere. At quæ sint lectiones codicum originis Hispanicæ, ex quibus pateat sincerus textus ejusdem collectionis in plerisque adhuc desideratur.

20. Nunc ex ms. Vat. 4887 appendenda sunt quæ antea recepinus.

Gasparis Quiroga episcopi Conchensis epistola ad Gregorium XIII.

Sanctissimo domino nostro Gregorio XIII. pontifici maximo Gaspar Quiroga episcopus Conchensis post humillima pedum oscula S. P. D.

Cum multa quotidie beneficia a vestrae sanctitatis sollicitudine Ecclesia catholica accipiat, quæ vestra beatitudinis nomen immortalitati consecrabit; tum nihil, ut puto, erit apud omnem posteritatem illustrius quam quod juris canonici fontes, hoc est Gratiani collectionem et Romanorum pontificum epistolas repurgandas curet. Cum enim eorum librorum auctoritate omnis pene ecclesiasticæ gubernationis disciplina nitatur; cum nulli [ccxi] magis libri omnium manibus tenentur, nulli frequentius in scholis citentur; non sine magno nostro pudore audibamus infinitis modis esse referissimos, quæ vel ex rudis ætatis vitio, vel impressorum negligentia contraxerunt. Quanta porro sollicitudine eorum librorum emendationem vestra sanctitas faciendam curet, satis magno testimonio illa sunt quod doctissimorum hominum congregationem ad hoc ipsum Romæ institutam habet; quod exemplaria vetera undique conquirat, vel filorum exempla descripta ad se perferri jubeat. Cum vero audisset existare in Hispania aliquot vetustos conciliorum codices in S. Laurentii bibliotheca, quam Philippus rex catholicus non minori studio quam Ptolomæus ille Philadelphus omni librorum genere in dies magis magisque instruit, illico mihi vestra sanctitas, brevi apostolico de ea re misso, mandavit ut ex iis codicibus librum quemdam canonum exscribendum, et concilia cum impressis conferenda curarem, ad vestramque beatitudinem mitterem. Quod statim est a me pro mea erga vestram sanctitatem sedemque apostolicam observantia fieri coeptum et jam tandem, Deo juvante, ad finem perductum. In quo propter summas meas occupationes magis ex parte usus sum opera domestici inuistri mei Joannis Baptistæ Perezii juvenis docti, et in hoc genere litterarum valde exercitati; qui (mi fallor) suam in hoc opere fidem et diligentiam egregie præstitit. Nunc sanctitatem vestram supplicor oro, et hanc meam in se observantiam summumque obsequendi studium benigne accipiat; et quæcumque a me præstari posse viderit, mihi fro-

quenter pro suo jure imperol. Deus Opt. Max. beatitudinem vestram Ecclesiam suam quam d'utissime incolumem conservet.

(Madridi xv kal. Aprilis MDLXXV.)

Joannis Baptistæ Perezii præfatio in totum I Collationum quas in laudato ms. Vat. 4887 descriptas Romam misit.

Descriptor harum Collationum Lectori.

Reverendissimus dominus meus Gaspar Quiroga episcopus Conchensis, generalis per Hispaniam Inquisitor, jussus a SS. domino nostro Gregorio XIII collationes conciliorum Hispanicensium faciendas curare, me inter cæteros suos ministros elegit cui id opus committeret. Quod munus etsi me non satis pro dignitate implem, sed fidem tamen et diligentiam in eo meam, quiaquis hæc legens, non omnino improbas. Ut vero quæ hoc volumine continentur, vel a me præstita sint cognoscas, necesse est me hoc loco paucis præfari. Quantum utilitatis afferant vetusti codices manuscripti ad puros fontes omnium disciplinarum retinendos, frustra nunc persequar, cum id tam multi castigationum libri a viris doctis nostræ ætatis in lucem editi, cum magno litterarum fructu persuaserint. Neque vero ejus laboris summas utilitates distuliebunt, nisi qui vel ita fuerint cæci, ut non videant semper in deterius aliter posteriora quæque ab uno exemplari sæpe descripta, vel ita exordes, ut nihil plus ament lucem quam tenebras; nihil interesse putent affirmeturne aliquid an negetur. Quæ diligentia, si in restituendo Cicerone, Galeno vel Aristotele laudatur, multo quidem laudabilis in ecclesiasticos libros conferretur, et conciliorum atque Romanorum pontificum canonicarum sanctiones, quarum summa est post Scripturæ sacræ libros auctoritas. Multi quidem per Hispaniam sunt conciliorum codices vetustissimi, omnes litteris Gothicis descripti, qui magnum imprimis adjumentum afferre possent ad hanc conciliorum emendationem. Nam præter quatuor codices veteres qui in bibliotheca regia S. Laurentii studio regis catholici Philippi constructa asservantur (de quibus ante concilium Eliberitanum dicam), et duos in Ecclesia Toletana, multi præterea alii in antiquis ecclesiis adhuc existant, ut in Ovetensi et Urgellensi, atque in monasteriis S. Facundi, S. Zouli, S. Petri Montensis, Ouzæ, et aliis fortasse quæ mihi nondum cognita sunt. Quos omnes codices si quis consuleret, mirabile est quantum lucis conciliis afferretur. Ego quidem in his conciliorum collationibus uno fere Lucesii codice usus sum, tum quod ad destinationem [ccxii] urgebat, tum quod hic codex antiquissimus et copiosissimus domino meo episcopo est visus. Quanquam et interdum alios duos adhibui, sed id quidem paucis locis, ut in ipsis castigationibus testor. Quod si ex uno libro quingenta loca insignia in conciliis Hispanicis emendavi; quid futurum quis putet, si reliquos adhibuissem codices, si non modo Hispanicensia concilia, sed Græca, Africana et Gallica contulissem? Jam vero si ex hoc codice sex addidi concilia noudum impressa, nempe quinque posteriora Toletana, et unum Emeritense, et fragmenta item in aliis multa; quænam foret accessio, si ex codice S. Emiliani addidissem quæ in eo sunt, tria Toletana, unum sub Gundemaro, alterum anno d'od. cimo Recaredi, aliud vero anno primo Chintillæ; et Casaraugustana item secundum et tertium, Barcinonensia duo, Ouscense et Egarense, omnia hæc Hispanicensia? Multo enim illa Hispaniæ excidio posteriora, sed ant quæ tamen, Compostellanum, Legionense, Vallisoletanum, Cojancense, et multa ejusmodi quæ apud nos habemus. Sed his omnibus ateri et temporis et volumini reservatis, nunc de hoc nostro volumine quod est in manibus agamus, in quo hæc a nobis sunt descripta. Imprimis librum cui titulus est *Excerpta canonum* (hoc enim nomen singulae paginae præferbant) ex codice Lucesii transcripsimus, quanquam et is in

al is vetustis conciliorum codicibus legitur, ut in A
 Vigilano et Ovetensi. Id opus collectio quædam est,
 sive index canonum omnium quæ in conciliis vel
 epistolæ Romanorum pontificum ad ea usque tempora
 continebantur: digestus non quidem ordine alpha-
 betico, sed per locos communes distributis rerum
 generibus, de ejus auctore nihil, quod sciam, li-
 ctenus constat. Certe antiquior est Burchardo, Ivone
 et Gratiano, qui jus canonicum in locis communes
 digesserunt. Non vero esse hoc Isidori vel illud
 argumento est quod hic concilia Toletana ad dyo-
 decimum usque passim citentur, cum constet Isido-
 rum ante sextum Toletanum obisse. At mihi quidem,
 si ex conjecturis loqui fas est, illud potius Juliano
 archiepiscopo Toletano tribuendum videtur, qui illis
 temporibus floruit, et quatuor conciliis Toletanis
 præfuit magna doctrinæ celebritate. Quod indicant
 ejus tria opera jam hæcenus typis mandata, nempe
 Prognostica, Contra Judæos, et Antikimena, præter
 alia quæ ab ejus successore Felice enumerantur: qui
 etiam prodit hunc versibus luisse, ut vel ex eo
 suspicari liceat ab eodem conscripta ea carmina quæ
 aliquibus libris hujus operis præponuntur. Nam quod
 illa inania et vana tantum contexta sint, id vitium
 rudi illi ætati condonandum merito videatur. In
 libro admonendus est lector, quod passim ibi scri-
 bitur a cap. XX aut XXX, hoc significare illud nempe
 concilium, cujus pars aliqua tum citatur, esse a
 capite vel ab initio conciliorum vigesimum aut tri-
 gesimum in ordine eorum quæ in Lucensi codice
 continentur: et eodem modo in pontificum epistolis,
 quas ex ordine quoque enumerat. Id quod ex indice
 conciliorum et epistolarum pontificiarum intelliges,
 quem mox ipsi operi præponemus. Sequuntur con-
 cilia Hispaniensi, quæ ex codice Luceni cum im-
 pressis anni 1567 contulimus. In his brevitas causa
 aliquoties notis usi sumus, ut his L. H. A. Æ. de
 quibus ante concilium Eliberitanum mox dicemus.
 Quamvis vero omnia loca quibus impressa a manu-
 scriptis distabant observaverimus, ea tamen solum
 quæ plane et omnino in impressis emendari debere
 judicabamus, asterisco in margine notavimus, ut
 festinus lector cætera si vellet præteriret. Nam illud
 mirari nemo debet, quod non modo loci melius
 mirari habentia descriperimus, sed ea etiam quæ plane
 in his depravata esse videbamus. Quis enim neget
 multis locis mendosos quoque esse manuscriptos, et
 veram lectionem ex multis inter se collatis eruendam?
 Nos tamen in eo summam fidem adhibere maluimus,
 et in partem peccare tutiorem: quod usu edocti
 speramus non doluerimus, qui vel in depravata scri-
 ptura plerumque vestigia alicujus veræ lectionis per-
 vestigando reperiant. Itaque et in cæteris conciliis
 Toletanis et Emeritensi, quæ integra hinc descripsi-
 mus, relicta in ipso contextu sæpe depravata (ut erat
 in ipso codice) scriptura, adhibito tantum veræ inter-
 pretationis labore (quæ nulla omnino in codice erat),
 conjecturas nostras in margine adripimus; et fortasse
 [ccxii] multis locis desperatissimis medicinam
 fecimus. Reliquum illud est, ut si quid in nostra
 sententia exponenda alicubi peccatum sit, id totam
 correctioni catholicæ Romanæ Ecclesiæ (quod ubiq-
 uentissimo facimus animo) subdamus.

Ejusdem Perezii annotatio ante variantes concilii Eliberitani, ubi agit de quatuor insignioribus codicibus collectionis Hispanice.

(Inter aliquot egregias annotationes quas Pereziius in memorato Vaticano codice scripsit, illam præcipue hic subnectimus, qua codicum notas L. H. A. Æ. sese explicatarum in antecedenti præfatione spon-
 dit. Cum nota L. codicem Lucensem, H. Hispani-
 sem, A. Alveldensem, et Æ. S. Æmiliani exemplum
 indicet, de singulis hæc habet.)

(a) Concilium Toletanum xii ex editione Merlini, Perezii tempore erat ita mutilum, ut nondum editum dis-
 putuerit.

Quatuor hi codices sunt in membranis manuscri-
 pi litteris Gothicis, servanturque in monasterio D.
 Laurentii regii apud Escurialum, quod nuper ex-
 struxit Philippus II rex Hispaniarum catholicus.

Lucensis est allatus ex Ecclesia Lucensi. Non
 habet annum quo scriptus sit; sed certe ante sex-
 centos vel septingentos annos. In eo sunt præter im-
 pressa hæc concilia, quæ nondum prodierunt, Eme-
 ritense et quinque Toletana (a) a decimo tertio ad
 decimum septimum.

Hispalensis cepit ita a nostris appellari, quod ex
 conjecturis credatur scriptus Hispali. Fuit Martini
 Ajalæ archiepiscopi Valentini, scriptus æra 949, ut
 in eo dicitur, id est anno Christi 911. In hoc sunt
 concilia quæ vulgo habentur etiam in veteribus im-
 pressionibus, sub recepta illa in omnibus ms. divi-
 sione, ab Isidoro [S. Isidoro episcopum Hispalensem
 intelligit], ut puto, primum usurpata, nempe in
 Orientalia, Africana, Gallica et Hispaniensi. In hoc
 autem codice, quod quidem non exstet, tantum est
 decimum tertium Toletanum.

Alveldensis fuit scriptus a Vigila presbytero in
 monasterio S. Martini de Alvela æra 1014, ut in eo
 dicitur, id est anno Christi 978. In hoc præter im-
 pressa sunt Toletanum xv et xvi, et Casaraugustanum
 ii.

S. Æmiliani codex allatus ex monasterio S.
 Æmiliani de la Cogolla prope Najaram, scriptus
 anno Domini 962, ut ibi dicitur. Est vero omnium
 locupletissimus. Nam præter communia habet hæc
 nondum impressa, Casaraugustanum ii et iii, Barci-
 nonensia duo, Oscense, Egarense, Toletanum sub
 Gundemaro, alterum Toletanum anno duodecimo
 Recaredi, et item aliud Toletanum anno primo Chi-
 tillæ.

Alia porro, quæ in hoc eodem ms. legebantur
 nondum impressa, quæque ad Priscillianistarum cau-
 sam pertinent, non solum indicat in alia notatione,
 ex qua excerptum dedimus tom. II, col. 1376, verum
 etiam in eodem tomo descripsit.

CAPUT V.

De collectione Hadriano-Hispanica, quæ exstat in ms. Vaticano 1338.

1. Cum auctor vetustæ collectionis a Luca d'Acheri
 editæ, et Rabanus Maurus, de quibus parte quarta
 erit sermo, Græcarum synodorum canones, et Afri-
 canos, constitutionesque apostolicas cum hisdem ti-
 tulus ac numeris Hadriani collectionis recitent; ac
 præterea inter conciliorum canones non paucos affer-
 rant Africanos, Gallicos et Hispanienses, qui non in
 Hadriana, sed in Hispanica collectione continentur;
 eos vel utraque illa collectione usos liquet, vel saltem
 illa, quæ Hadriani collectioni memoratos canones
 collectionis Hispanice insertos præferret. Id postre-
 mum quidem v. his probabilius creditur. Si enim illi
 integram et separatam collectionem Hispanicam adhi-
 buissent, non solos canones conciliorum in ea inven-
 tos, sed decretales etiam ejusdem, quæ in Hadriana
 desunt, aliquando saltem allegassent. Ne vero id
 somnio [ccxiv] simile videatur, codicem Vat. 1338
 nacti sumus, in quo ejusmodi collectio Hadriano-
 Hispanica exhibetur.

2. Est codex pergamenus in-folio qui, sæculo xi vel
 xii scriptus, singulas paginas quibus columnis distin-
 ctas repræsentat. Præcedit tabula primæ partis, quæ
 conciliorum canones respicit. Quadruplex concilio-
 rum divisio ex collectione Hispanica sumitur. Primum
 enim referuntur capitula conciliorum Græciæ, dein
 Africæ, postea Gallicæ, tandem Hispaniæ. Tabulam
 hæc annotatio excipit: *Iste codex est scriptus de illi
 authentico quem dominus Hadrianus apostolicus dedidit
 gloriosissimo Carolo regi Francorum et Longobardorum
 et patricio Romanorum.*

In prima serie, quæ ad concilia Græciæ pertinet, non solum proferuntur canones synodorum Græcorum interpretationis Dionysianæ, verum etiam Latini canones Africani, quos Donyus produxit, ita ut inter primam partem Hadriane collectionis hæc prima series contineat, paucis in eris præsertim ex Hispania, ut ex sequenti ordine patebit. Dividitur hæc prima series in duodecim capita.

I. Canones apostolici num. 50.

II. Nicæni num. 20, quibus præmittantur notatio chronica, et symbolum, subiicitur autem catalogus episcoporum, ut in Hadriana vidimus. Illud autem peculiare est, quod post symbolum Nicænum et ante canones sine ullo titulo adicitur: *Post concilium Nicænum in urbe Roma concilium congregatum est a catholicis episcopis, et adhererunt de Spiritu sancto, etc., quod in alio ms. Vat. 1337 collectionis Hadriane similiter insertum videmus cap. 2, num. 6.*

III. Ancyranus canones num. 21.

IV. Ephesini concilii in mine ex Hispanica collectione insertæ duæ epistolæ S. Cyrilli ad Nestorium.

V. Canones Neocesarienses num. 14.

VI. Grogrensis num. 20, cum epistola ad episcopos Armeniæ et catalogo episcoporum, ut in Hadriana.

VII. Antiocheni num. 25, cum episcoporum nominibus ad Hadriana descriptis.

VIII. Laodiceni num. 59.

IX. Constantinopolitani num. 3, cum symbolo et subscriptionibus.

X. Chalcedonenses num. 27, cum definitione fidei et episcoporum catalogo.

XI. Sarricensis num. 21, cum eadem clausula quam in Hadriana mss. notavimus.

XII. Tandem in Carthaginenses canones in duas partes divis: quod Hadriane collectionis proprium animadvertimus. Primum enim afferuntur canones xxxii, cum præmissis Dionysianis in Hadriana pariter receptis; utimum vero canonem 33 subscriptiones excipiunt. Tam inscribitur ex Hispanica collectione *Formata Attici CP.* Postea adduntur cæteri canones ex diversis conciliis Africæ, quæ primam partem collectionis Hadriane concludunt.

3. Quæ porro afferuntur sub titulo conciliorum Africæ, Galliæ et Hispaniæ, præsertim excerpta fuere ex illa collectione Hispanica quæ Toletana synodus ad decimam tertiam usque, et Bracarensem anni 675 recepit. Africani autem canones, etsi sub titulo conciliorum Græciæ ex Hadriana antea descripti fuerint, cum tamen in collectione Hispanica alia divisione ac numero proferantur, hic sub titulo conciliorum Africæ ex eadem Hispanica eadem ratione exhibentur. Vnde quæ notavimus capite præcedenti num. 10, ac ex his omnium synodorum tam Africæ, tum Galliæ, tum Hispaniæ seriem hoc loco receptam cognoscere. Has vero synodos non ex Isidoriana, sed ex Hispanica collectione fuisse descriptas, lectiones explorata deprehendunt. Unum præcipuum et evidens exemplum proferre sufficet. Omnes codices Isidoriani quos ante in Hispania in Hispaniis secunda synodo canonem septimum interpositum præferunt. Intrasam enim habent his vocem *chorepiscopos*, et in fine ejusdem canonis additum pannum exhibent: *quæ omnia eis a sede apostolica prohibita esse noscuntur.* Id autem recipit supposititium Pseudo-Isidorianam [ccxv] epistolam Damasi ad episcopos Numidicæ. Ille vero interpolationes in Hispaniæ collectionis mss. libris desunt, ut palam fit ex editione Loani, quæ ex puris Hispaniis exemplaribus sumpta fuit: quæ de re videri tom. II hujus editionis col. 1270, et ibidem nostram notam 5. Cum porro hæc interpolationes non inveniuntur in præsentis collectione Vat. 1333, hæc ex Hispaniis, non vero ex Isidorianis codicibus, canones conciliorum Africæ, Galliæ et Hispaniæ receptis manifestum est.

4. In secunda parte, quæ apostolicas constitutiones continet, hæc ex sola Hadriana collectione transcriptæ

fuerunt. Cum vero codex in fine sit mutilus, desinit in Leonis epistola ad Anastasium Thessalonicensem.

CAPUT VI.

De collectione Isidori Mercatoris.

§ 1. De spuris hujus collectionis documentis. Quam sero impostura detecta. Num Nicolaus I ejusmodi collectionem approbari. Potiora suppositionis argumenta proponantur.

1. Collectio Isidori Mercatoris præcedentium locupletior eo præsertim titulo distinguitur, quod pluribus supposititiis documentis referta est. Velustissimum Romanorum pontificum a S. Clemente ad S. Silvestrum usque, quorum nulla exstant decreta, plures epistolæ præsert: aliisque pontificibus usque ad Gregorium Magnum aliquas item imponit, ac genuinis interserit. Mirum est tam insignem imposturam, quæ non sensim, nec per partes, sed uno in libro tota simul proditi, non statim fuisse detectam. Aliquid suspicionis suboluisse creditur Hincmaro Remensi aliisque Gallicanis episcopis qui ad Nicolaum I scripserunt. Verum hi nullam falsitatis dubitationem in animum induxisse videntur, sed eo tantum nomine ipsis epistolis auctoritatem adimendam putarunt, quia, inquebant, in codice canonum non haberentur ascriptæ: nimirum quia non erant in collectione Hadriana, quam hoc tempore Ecclesiarum usu receptam *Codicem canonum* appellabant. Jure autem Nicolaus ad eundem rescribens (*Nicolaus I, epist. 42 ad episc. Gall.*), hanc solam rationem nihili facendam credit, cum non omnes Romanorum pontificum sincerissimæ cæteroque constitutiones, sed admodum paucæ in ea collectione legantur; iidemque Gallicani episcopi, ubi sua intentioni hæc (priorum pontificum decretalia) suffragari conspiciant, illis indifferenter utantur. Cum vero illi easdem decretales epistolæ, etsi in canonum codice non descriptas, ac minus acceptas traderent, non tamen spurias, sed genuinas haberent, adeo ut ipsis, cum libebat, uterentur; idem pontifex, qui illas ex sola Gallicanorum relatione cognoverat, nihil de impostura suspicatus (quandiu nihil aliunde affulgeret), repudiare non potuit; nec ejus verba quibus eas quodammodo videtur approbasse, ei præsumptioni subnixæ, quam Gallicani episcopi ingesserant, pro vera ac legitima approbatione accipi queant, quæ sine ipsorum epistolæ, quibus carebat, lectione præstari non poterat. Illis autem Nicolaum caruisse evidens ex eo fit, quod in suis epistolis, ubi eas allegandi multiplex fuit occasio, alia documenta sollicitius exquisita laudet, quæ in canonum codice non inveniuntur; et laudet etiam quædam apocrypha, quæ olim conficta atque vulgata in antiquiores collectiones irrepererant, ut sunt synodus S. Silvestri, alia Simessana, græca de purificatione Xysti III et de Polychronio: nunquam vero Pseudo-Isidorianis decretalibus usus sit. Has sane Leoni IV immediato ejus prædecessori cognitæ non fuisse patet ex ejus epistola ad Britannos, in qua decretalia in codice canonum contenta recensens, a Silvestro exorditur, et cætera Hadriane collectionis ita commemorat; ut si quid negotii incurrat, quod illis dirimi nequeat, ad sanctorum a'trum Hieronymi, Augustini, etc., scripta confugiendum tradat; nec de aliis vulgaribus decretalibus indicium præbeat.

2. Plures quidem imposturæ characteres in his decretalibus aliisque Isidorianis [ccxvi] meritis continentur, quæ ad earum falsitatem in ipso ortu detegendam attentos et peritos homines facile inducerent. At ea erat illorum temporum et sequiorum conditio, ut pauci essent qui puram remotioris antiquitatis haberent notitiam, et saniores critices usum facere vellet aut possent. Primus qui eorum suppositionem præsensit et indicavit, fuit cardinalis de Cusa in opere *Concordantia catholica*, lib. III, c. 2. Wiclefus enim, qui ante ipsum effudit: *Decretales epistolæ sunt apocryphæ, et seducunt a Christi fide, et clerici san-*

multi qui student eas : non solas decretales ab Isidoro confictas in suspitionem adducere, sed omnium decretalium auctoritatem evertere nitentur. Post Cusanum vero sensim alii plures excitati, adeo multa et firma ad suppositionem probandam attulerunt in medium, ut nemo jam de imposturis ejusmodi jure possit ambigere.

3. Nonnulla imposturae argumenta satis sit licet delibare. Non leve est illud quod ex ipsa praefatione proditur. Haec in titulo inscribitur sancto Isidoro episcopo, quem quidem episcopum etiam declarat illa ipsa formula praefationi inserta, qua episcopos *fratres nostros* appellat. Hispanum vero praeterunt illa ejusdem praefationis verba : *In principio vero voluminis huius qualiter concilium ardu nos celebretur, posuimus* : subtiliter autem post praefationem ordo celebrandi concilii sumptus ex synodo Toletana IV, c. 4. Quis autem alius Isidorus Hispanus, et episcopus, et sanctus, nisi celebris ille S. Isidorus episcopus Hispanensis cui quidem eandem collectionem vix editam, id est nono saeculo, ex eadem atque praefatione vulgo fuisse scriptam satis cognoscitur ex Hincmari Remensis epistolae 7, c. 12? Quae autem major impostura quam S. Isidoro Hispanensi episcopo collectionem tribuere octo Toletana concilia continentem a v ad XIII, et unum Bracarensem, quae post ipsius mortem celebrata fuerunt; et eodem anachronismo in ipsa praefatione mentionem facere concilii v œcumenici, quod S. Isidoro vivente nondum habitum fuerat? Quid quod in epistolis quae affiguntur praeis trium priorum saeculorum pontificibus, plura sacrae Scripturae testimonia leguntur ex versione S. Hieronymi, quae posterius edita fuit? Quid quod pleraque consularia nota eisdem epistolae appensa vel consules referunt, qui in fastis consularibus nonquam fuerunt, vel si inventiuntur in fastis, cum pontificis epistolae auctoris aetate nequaquam concordant? Adde magistratum conficta nomina, archidiaconum, primum flaminem, etc., et voces *riminumum*, *archiepiscoporum*, *apocriphariorum*, quae ab aetate ac tan veterum illorum pontificum omnino aliena quaeque vel leviter in antiqua historia et disciplina ecclesiastica versatus facile intelligit. Adde quod nullum praeis morum indicium, plurima autem posterioris disciplinae in iisdem litteris continentur. Alia non pauca argumenta alii uberius notant, quae referre nec vacat, nec opus est.

4. Duo tantum omittenda non credimus, quae licet seorsim aliquam responsionem possint recipere, simul tamen juncta evidentem imposturae demonstrationem praeserunt. Primo aliae ex his epistolis datae traduntur ad omnes episcopos, aliae ad orthodoxos omnes, ad omnes Ecclesias, ad episcopos Italiae, Galliae, Hispaniae, Africae, Germaniae, etc. Plura ergo earum exemplaria per orbem disseminata esse debuerunt. Qui autem fieri potuit ut e tot epistolis toto orbe divulgatis, ne una quidem ante nonum saeculum a quopiam inventa et laudata fuerit? Secundo eadem epistolae posteriorum quarti, quinti, sexti, septimi et octavi etiam saeculi auctorum non sententias solum, sed voces, et integras identidem periodos satis prolixas et multas excerptas exhibent, uti accurate post Blondellum P. Philippus Labbeus in margine earumdem epistolae notavit. Primo argumento responderi potest eas epistolas usque ad nonum saeculum latuisse, et idcirco a nemine fuisse laudatas. Secundo autem non memores debiteos posterioris auctores qui indicatae sententias iisdem verbis praeserunt, eas ex ipsis epistolis ad verbum excerptasse. Neutra vero responsio probabilis est : immo altera cum altera pugnat. Si enim epistolae statim post earum ortum usque ad nonum saeculum ita delituisse, ut nemo idcirco eas allegare potuerit; posterioribus ergo scriptoribus non patuerunt, ut ex iisdem possent periodos excipere. Quod si ex ipsis periodi integre a pluribus multo et temporis et locorum intervallo dissitis fuerunt excerptae, in [ccxvii] tenebris ergo diutius fuisse sepultae dici nequeunt. Alterutrum malis, semper im-

postura convincitur, ac ex ipso responsionum confictu magis multo elucescit. Si enim plures antiqui scriptores ex ipsis epistolis sumpsissent sententias, verba atque periodos; notae igitur fuissent, et frequenti usu trita, rebusque pluribus utiles, ita ut laudari possent a multis, et ab iis praesertim qui ex ipsis profecissent : inter quos sane summi pontifices, et synodi, et Patres, qui eadem verba et easdem periodos praeserunt, ita haec vetustissimorum pontificum epistolas allegassent, uti alias aliorum, quae genuinae sunt, laudasse inveniuntur. Si vero inter tam multos nono saeculo anteriores viros et sanctissimos, et doctrina celebres, qui easdem sententias iisdem verbis in suis operibus afferunt, ne unus quidem inventus est qui illarum mentionem fecerit, quia ex ipsis re ipsa nihil sumpserunt; sententiae ergo et periodi pares, quae in epistolis quoque inveniuntur, ex iisdem procul dubio scriptoribus derivatae fuerunt ab epistolaram artifice; quod spuriam earum originem clare demonstrat. Hinc etiam a nullo alio auctore ante nonum saeculum fuerunt laudatae, non quia latuerunt, aut earum allegandarum materies et occasio non esset; sed quia nondum natus erat qui easdem confingeret; alias sicut illas post hoc tempus quo suppositae et vulgatae fuerunt, passim laudatas, et in collectiones etiam non pauca ex iisdem traducta reperimus; ita id ipsum antiquis etiam temporibus factum deprehenderemus, si a praeis illis pontificibus quibus affictae sunt, vere scriptae et editae fuissent.

5. *2. Alia documenta sincera eidem collectioni inserta; quibus e fontibus hausta fuerint. Quanti intersit hos fontes detegere ad ea discernenda quae Pseudo-Isidorus confinxit. Quaedam sincera documenta ab eodem interpolata. Duae ultimae synodi Symmacho attributa, et capitula Hadriano I asserta, quae genuina a multis creduntur, ab eodem Pseudo-Isidoro supposita demonstrantur.*

5. Neque vero ex solis documentis spuris abs se consarcinatis Pseudo-Isidorus suam collectionem condidit. Plura scilicet sincerissima et aliunde nota monumenta falsis intermiscuit. Fontes autem e quibus haec sincera documenta derivavit detegendi sunt; id enim non modicum juverit ad ea ipsa discernenda quae ille e suo cerebro commentus est. Praecipuus fons est collectio Hispanica, quam totam suae collectioni inseruit. Cumque vulgata esset opinio S. Isidorum Hispanensem fuisse auctorem collectionis Hispanicae, hinc Isidori nomen, quod omnibus generationibus erat, libenter arripuit et praefationi inscripsit. Illam vero collectionem Hispanicam sumpsit, non quae primitus prodit, ac ultra Toletanam IV synodum non progrediebatur, sed illam paulo auctiore quae novem Toletanas synodos et Bracarensem anni 675 receperat. Neque ita hujus collectionis exemplaribus usus est quae Hispanicae originem habent, sed illa quae sunt originis Gallianae, uti pluribus statuemus num. 14. Alter fons est collectio Hadriana, ex qua a Pseudo-Isidoro excerpta fuerunt nonnulla quae in Hispana collectione desunt. Fons tertius est vetus collectio a Quesnello edita, et a nobis hoc tomo recusa. Non pauca enim documenta quae sunt in Isidoriana collectione, nec leguntur in Hadriana, nec in Hispanica, ex eo fonte eodem quandoque ordine derivata fuisse. Alia pauca auctor delibavit ex Historia Tripartita, aliaque ex fontibus quos in catalogo inferius suo cujusque loco indicabimus.

6. Adeo vero utile est hos fontes cognovisse, ut quaecumque in his non inveniuntur, ea a Pseudo-Isidoro supposita certissime dicenda sint. Quod si quae documenta per se genuina in illis fontibus breviora sint, apud Pseudo-Isidorum vero auctora; quidquid additamentis accessit quod in illis fontibus non reperitur, id ejusdem impostoris opera suppositum affirmare licebit. Ita supposititia sunt duo postrema capitula, sextum et septimum epistolae Vigilii ad Profuturum, quae absunt a sinceris Hispanicae col-

lectionis codicibus, in Isidoriana autem collectione leguntur. Immo cum in hac eadem collectione auctiora pariter sint [ccxviii] quaedam vetusta documenta ceteroquin apocrypha, quae in aliquibus antiquioribus collectionibus recepta, sed breviora sunt; horum quoque additamenta ipsi impostori ascribenda. Sic nemo jam dubitare potest, quin ab hoc supposita fuerint aliquot insiora capitula d. arum et Isidorarum S. Cl. mo. tis ad Jacobum, quae olim apud Graecos conficta, et a Rufino Latine reddita, in hoc nullas veteres collectiones irrepere, sed in his breviores sunt multo, apud Pseudo-Isidorum autem tantummodo cum illis additamentis invenitur auctiores. Neque omittenda hoc loco est ea brevis interpolatio qua in sincera synodo Hispalensi canonis septimo nonnulla inseruit de quibus diximus capite praecedenti, num. 8. Hic porro animadvertit, quossumus, impostoris indolem, qui adeo ad fingendum erat propensus, ut ne ipsis quidem sive sinceris, sive apocryphis documentis parceret, in quibus sua commenta ex collatione veterum codicum detegi facere poterant. Quanto ergo audentius is conflingeret integras epistolas, quae nullum antiquorum exemplarium collationem qua fraus detegeretur metuebant?

7. Ea porro generali regula quam proposuimus, deteguntur apocrypha duae synodi, quinta, uti appellant, et sexta sub Symmacho, nec non capitula Hadriano papa in vulgatis et in plerisque mss. attributa, quae in sola Isidoriana collectione reperuntur. Mirum nobis accidit plerosque etiam acerrimos caeteroquin criticos, qui singula eisdem collectionis documenta ad calculos revocarunt, de duabus memoratis synodis atque capitulis nihil dubitasse. Immo Blondellus, qui omnium maximo Isidoriana signenta perstruxit, adeo de illis nihil dubitavit, ut inter ea vetustiora monumenta ex quibus Pseudo-Isidorus apocryphas epistolas confavit, laudatas synodos atque Hadriani capitula identidem referat, perinde ac si haec genuina ac vetustiora sint, nec ipsum Pseudo-Isidorum habeant auctorem. Et primo quantum ad duas synodos sub Symmacho, non solum Hadriana collectio istas ignorat, verum etiam vetustissima omnium contenta in ms. Vaticano Reginae 1997, quae paulo post ejusdem pontificis aetatem omnes genuinas ipsius synodos et documenta caetera ad easdem pertinentia accuratissime protulit. Quod si tres synodi tantum ibidem afferuntur, non quatuor; quartam sinceram in eo codice omissam nemo suspicet: quatuor enim synodorum opinio ex quadam notula dimanat, quae ab antiquioribus et praestantioribus codicibus abest, uti animadvertimus part. II, c. 4, n. 8. Praeterea si tres, quae tantum editae sunt sincerae synodi, conferantur cum duabus in solo Isidoro descriptis, manifestum introductionis, styli, ac totius orationis discrimen quisque deprehendat: quod diversum auctorem satis demonstrat. Adde quod in sexta, quam vocant, synodo Gangrenses canones apostolica auctoritate candidi dicuntur; quod falsissimum est. Referuntur autem duo ejusmodi canones ex interpretatione Dionysii, cum tamen Romani pontifices per id tempus praeter Nicenos et Sardicenses nullos Graecorum synodorum canones recepissent. Vide part. II, c. 1. Accedit tandem quod in synodo, uti appellant, quinta legantur quaedam decreta quae ab antecessoribus suis constituta idem Symmachus pronuntiat: Est enim, inquit, a multis antecessoribus nostris synodalia decreta atque firmata. Producentur autem decreta quae totidem verbis recitantur in pseudo-epistolis Zepharin, Stephani, Eusebii et Julii. Idem ergo et istarum epistolarum, et ejus synodi fabricator agnoscitur. Symmachus enim laudare non poterat epistolas quae tanto post confictae fuerunt. Neque vero cuiquam incredibile videatur, Pseudo-Isidorum in ea synodo compingenda ex epistolis abs se confictis verba exscripsisse, ac pontificum quibus eas

affixit auctoritatem allegasse. Illi enim usitatum ipsi fuit in epistolis quas posteris pontificibus attribuit, ex litteris fictis antecessorum nomine inscriptis decreta istorum quandoque verbis repete. Circa hanc decem auctoritatem ingere. Illis arum notis suppositione ejusmodi synodorum decreta, nihil erit ambigendum quin subscriptiones ipsius pseudo-synodis appensa, et partim ex sinceris Symmachi conciliis, partim ex Chalcedonensi sumptam (quae impostoribus maxime declarant), ex eodem impostore proveniret.

8. Nunc de capitulis quae Hadriano papa in vulgatis inscribantur (T. VIII Concil. Ven. edit. col. 397). Vidimus in bibliotheca Valtrena codice signatum num. 631 in quo ea capitula [ccxix] non Hadriano pontifici, sed Ingelramno, seu Angilramno Metensi ascripta sunt. *Incipiunt capitula collecta ex diversis conciliis seu decretis Romanorum pontificum ab Angilramno Metensi episcopo et Adriano papa oblata.* Eandem plane inscriptionem praestet alius codex bibliothecae S. Victoris Parisiensis, uti testatur Galuzius in praefatione ad libros Antonii Augustini de emendatione Gratiani: qui dein in notis ad eodem libros pag. 492 aliud ms. exemplum laudat monasterii Laetiensis, ubi similis epigrapha his verbis exprimitur: *Liber capitularum ex diversis conciliis sive decretis Romanorum pontificum collectorum ab Angilramno Metensi episcopo.* At plerique et praestantiores codices Vat. 630, 1540, 1344, 3791, etc., vulgatam lectionem tuerentur: *Ex Graecis et Latinis canonibus, et synodis Romanis, atque decretis praesentium, ac principum Romanorum haec capitula spursum collecta, et Angilramno Mediomatrici urbis episcopo Romae a B. papa Adriano tradita sub die xiii kalendarum Octobrium indictionis ix, quando pro sui negotii causa agebatur.* Quem titulum omnino praefertent demonstrat Hincmarus Remensis Pseudo-Isidoro suppar, qui similiter in suo codice legit. Scribit enim in opusculo contra Hincmarum Laudunensem cap. 24: *De sententiis vero quae dicuntur ex Graecis et Latinis canonibus atque decretis praesentium et ducum Romanorum collecta ab Adriano papa, et Engelramno Metensium episcopo data, quando pro sui negotii causa agebatur, etc.* Ipsa plerique inscriptio, qua capitulorum tempus et occasio notatur, et non ex solis decretis pontificum atque canonibus conciliorum, sed ex principum etiam Romanorum legibus capitula collecta traduntur, verius agnoscitur: ac propterea ambigendum non est quin haec capitulorum collectio Hadriano ascripta fuerit. Porro Hadrianus papa nullam aliam collectionem suo nomine ornavit nisi eam quae Carolo Magno ab ipso tradita Hadriana vocatur. Hinc Leo IV in epistola ad episcopos Britanniae ecclesiasticos canones referens, eos praesertim, per quos et episcopi judicant, et episcopi judicantur, canones in Hadriana contentos recenset; de istis autem capitulis Hadriano attributis (quae cum nihil fere aliud exhibeant quam quae ad episcoporum iudicia pertinent, maxime commemoranda fuerant) ne verbum quidem. Quaedam praeterea in ipsis capitulis insunt quae Romanus pontifex nequaquam proposuisset; ut illud c. 6, quo appellatum causa ad Constantinopolitanam, et non potius ad apostolicam sedem delatenda traduntur, nec non illud c. 49 ex lib. x codicis Theodosiani, tit. 40, n. 2, seu ex Brevario Anianisumptum: *Delatoris aut lingua capulata, aut confecto caput amputat:* quod quam a lenitate ecclesiastica sit alienum, nemo est qui non videat. Angilramnus quoque Metensis episcopus, qui rursus mitissimus et pietatis praecipuus a coevo auctore Paulodiano vocatur lib. 17 de Gestis Longobardorum, c. 6, ab hac sanctione collectioni canonum inserenda quam maxime abhorruisset. Illud addemus ad pleniorum imposturae probationem, quod pontificum decreta, ex quibus praesertim ea capitula dicuntur collecta, non alia fere sunt nisi decretales apocryphae Isidorianae, in quibus eadem sententiae et eadem identidem verba

recitantur, ut ex Antonii Augustini notis in eadem capitula colligere licet. Quem earum epistolarum et capitulorum consensum quicumque perpenderit, eundem tum illarum, tum istorum architectum facile perspiciet. Hujus argumenti vim plerique haecenus non perceperunt, eo quod crederint pseudoepistolarum auctorem ex capitulis, uti vilebantur, sinceris profecisse. At nos econtra capitula post pseudoepistolas conditis, et ubi cum ipsis pseudoepistolis totidem sententiis aut verbis conveniant, ex hisdem derivata manifestissimum facere possumus. Plura in id afferri queunt. Unum autem maxime evidens brevitas gratia sufficet. Idem prolixum synodi Romanae decretum, quod in capitalis legitur, c. 5, totidem verbis continetur etiam in epistola supposititia Felicis I ad episcopos Galliae. Hoc vero decretum ex hac epistola tractatum in capitula, non autem ex capitulis in eam epistolam transisse, ex eo liquet quia Romana synodus, cui idem decretum in capitulis tribuitur, alia vere non est nisi supposititia synodus sub eodem Felice I descripta in eadem epistola quae ipsius synodi relationem continet. Id manifestum sit ex his ejusdem epistolae verbis (*T. I Concil., col. 924*): *Nos vero (ait Pseudo-Felix) ad supplementum veterum fratres et coepiscopos (cxxx) nostros vocavimus amplius quam septuaginta, cum quibus haec quae subter habentur inserta, regulariter tractanda decrevimus. Vestris enim epistolis in omnium audientia perlectis, quae multae, ut nostris, querimonias et oppressiones in se continebant vestras, decretisque quae sunt de accusationibus episcoporum, sancta synodus dixit: Haec sunt quae de nece propter malorum hominum insidias, etc.* Quo decreto relato pseudo-Felix synodi habitae relationem concludens ait: *Haec, fratres, ad vestram et omnium coepiscoporum opem in synodo unanimiter sunt decreta, ut si forte aliqui stulorum vos accipere, etc.* Itaque haec Romana synodus ejusque decretum in capitulis recitatum aliunde peti non potuit quam ex hac Felicis I pseudoepistola, ex qua tantum in lucem prodit. Si vero auctor capitulorum ex hac pseudoepistola idem decretum hausit, posteriora ergo sunt illa capitula iisdem litteris, et similiter posteriora sunt caeteris decretalibus apocryphis, ex quibus alia bene multa loca similiter decerpta fuerunt. Non igitur Hadriano I, immo nec Angilramno Metensi episcopo eadem capitula ascribi possunt, quorum aetate sicut nondum illae pseudodecretales, ita nec capitula exinde derivata prodierant. Illic nemo assentiri poterit Stephano Baluzio, qui in laudata praefatione ad Antonii Augustini libro de emendatione Gratiani ea capitula Angilramno Metensi tribuens scripsit: *Ea ex novitiis veterum pontificum epistolis ut plurimum collegit, et Adriano obtulit, ut omnes causas praesidium quaerere.* Eorum artifex ille idem Pseudo-Isidorus est qui ipsas epistolas finxit; ac proinde in sola ejus collectione inveniantur. Eius vero in codice Va. 630 omnium vetustissimo inveniuntur quidem in appendice collectionis Isidorianae, eo quod ea ex documentis apocryphis in primo collectionis fetu contentis expressa, posterioribus Pseudo-Isidori curis condita fuerint, et veluti appendix in prioribus exemplis accesserint, ut ex annotandis § 5 patebit. In primo quidem fetu, quem usque ad sanctum Gregorium se perduxisse idem impostor in praefatione testatur, haec capitula Hadriano I attributa locum habere non poterant; ac propterea posteriores tantum conflictata et addita confirmantur.

9. Illud autem ad impostoris indolem apertius discernendam hoc loco animadvertendum credimus, mirum cum in escribendo ex pseudoepistola Felicis eo synodi Romanae decreto, quod paulo ante memoravimus, nonnulla ejusdem decreti verba licentia immutasse. Cum enim in pseudoepistola legatur, *Tempore congruo, id est autumnali, vel aestivo concilium regulariter convocare debent*; in capitalis scriptis c. 5: *Tempore a canonibus praefixo Nicenis concilium canonicis convocare debent.* Viderat impostor

A Nicenam synodum allegari non posse in epistola et synodo Felicis I, qui Nicenam concilium praecessit. Cum vero hoc decretum ei synodo tributum hac in particula quae concilia congreganda praescribit, reipsa sumpsit ex concilio Niceno; hoc concilium in capitalis ascriptis Hadriano, qui postea floruit, indicare non timuit. Sic duplicem imposturam prodit, unam cum Romana synodo afflixit quod Nicenae conventi; alteram cum allatum ex ea Romana pseudosynodo decretum, mutatis nonnullis, interpolavit.

§ 5. Quo fine Pseudo-Isidorus tot documenta spuria supposuerit. Num his documentis supposititiis disciplina ecclesiastica immutata sit.

10. Quo autem spiritu, quo consilio, Pseudo-Isidorus tot documenta confinxerit omittendum non est. Non desunt qui eum amplificandae vel defendendae auctoritatis Romanorum pontificum studio doctum ad ea procudenda excitatum fuisse arbitrantur. At falluntur manifeste. Licet enim in iis apostolicae sedis amplitudo et auctoritas pluribus commendatur, non tamen hic impostoris scopus fuit, nec eadem sedes, cujus privilegia et jura quamplurimis sacerdotis et vetustis documentis nituntur, illis apocryphis indigebat, ut cardinalis Baronius ad annum 868 n. 3 notavit. Pseudo-Isidori autem consilium longe aliud fuisse ex ipsa collectionis praefatione satis dignoscitur. Postquam enim indicavit documenta quae suae collectioni erant inserenda, hanc (cxxx) eorum colligendo: *um rationem subjicit: Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta et sancti praesules paternis instituantur regulis, et obediunt Ecclesiae ministri, vel populi spiritualibus imbuantur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiantur. Multi enim pravitate et cupiditate depressi, accusantes sacerdotes oppresserunt. Et multis prosequitur in eos acriter inveiens qui episcopos accusare audent, ut se perditos excusent, vel eorum bonis dilentur: ac plura ejusmodi judiciorum incommoda referens, illud urget, non posse cogi episcopos ad dicendam causam, si fuerint accusati, et rebus suis expoliati, aut gradu dejecti, et a sede pulsati, nisi prius fuerint restituti; additque nonnulla de accusatoribus et accusationibus rejiciendis: quibus omnibus palam significat se ea potissimum mente collectionem confecisse, ut episcopis qui accusabantur prospiceret. Id quidem in apocryphis quae confavit documentis multo charius elucet. Eandem enim semper de accusatis episcopis curam ac sollicitudinem praefert; eumque apostolicae sedis auctoritatem praedicat, eo semper omnia refert ut episcopi accusationibus impetiti et condemnati, si se gravatos sentiant, ad illam confugiant, quae synodorum sententias retractare et, si justum putaverit, irritas reddere potest. Idem quoque consilium maxime perspicitur in capitalis Hadriano tributis, quae ex apocryphis praesertim epistolis decerpta, apocryphorum documentorum velut compendium et compilatio vocari queunt. Pleraque enim illorum capitulorum eo spectant ut ne episcopi accusari a quibuslibet possint, nec, si accusantur, accusatoribus facile deferatur, sed ex multis causis tum accusatores repellere, tum iudices liceat recusare; ut synodorum retractantur iudicia, et alia ejusdem generis in apocryphis similiter ingestis, ex quibus si omnia ad episcoporum qui accusantur, expoliantur, deponantur, patrociniis, defensionem atque praesidium conlata et conflictata credantur, nemo jure possit revincere.*

11. Non pauci de Pseudo-Isidoro severius conquirentur, perinde ac si ejus imposturis disciplina vetus abolita, et nova fuerit introducta, adeo ut hinc desertos antiquos canones, fractos disciplinae nervos, perturbatae, iscoporum et provincialium conciliorum jura, sublatae judiciorum leges, aliaque rei ecclesiasticae damna illata contentant. Haec autem nova et immutata disciplinae reprehensio quam minus aequa sit, quisque facili intelligat si duo animadvertat, ui-

mirum pleraque pseudoepistolarum Isidori excerpta esse ex sententiis sanctorum Patrum, ex sinceris constitutionibus Romanorum pontificum post Siricium, ex canonibus conciliorum, ac ex Romanis legibus: quæ sane novi juris, novæque disciplinae non sunt; cætera vero eam disciplinam plenius exhibere quæ vel jamdiu inoleverat, vel jam ante aliquanto in duci coeperat. Imposita autem in eo sita est, quod Pseudo-Isidorus eas sententias iis auctoribus imposuerit quorum non sunt, et posterioris ævi disciplinam antiquioribus pontificibus affixerit, quasi prioribus Ecclesie sæculis æque viguisset. Cæterum quod de novæ disciplinae introductione ingeritur, stultus quidem plane fuisset impostor, si sperasset suam collectionem acceptam iri ab hominibus quæ novam omnino disciplinam a sui quoque sæculi moribus et consuetudinibus abhorrentem contineret. Quod si quæcumque contra consuetudinem ingeruntur, etiamsi bona et utilia sint, ipsa novitas perturbare solent; imo ut agis de iis timendum est quibus disciplinam per se optimam et sanctioribus fulgiam legibus, longoque usu ab omnibus receptam, quispiam evterere et immutare contenderet. Nulli autem tumultus, clamores nulli auditus sunt ob inductas decretales apocryphas, nisi in ea parte quæ ad episcoporum causas et judicia pertinet: de quibus aliqua apud Hincmarum leguntur, et in epistolis Nicolai I. At in his ipsis causis atque judiciis quod in pseudoe, istolis ac synodis Isidorianis traditur, non erat omnino novum. Hincmarus causæ majores quæ circa accusationes episcoporum versantur, certis antiquorum pontificum decretis apostolicæ sedi reservatæ, sine ejus assensu definiri poterant? Vide inter cætera Leonis epistolæ 6, 15 et 14, et Gregorii IV epistolam primam ad universos episcopos. Nonne episcoporum appellationes ad eandem sedem antiquæ canonibus et consuetudini, ac primatas etiam juri innas probavimus in Observationibus ad dissert. 5 Quesnelli, part. 1, c. 5, 6 et 7? Ne omnes profuscive admittantur [ccxxii] ad accusandum episcopum, cautum fuerat in canonibus Codicis Africani 128, 129, 130 et 131, nec non etiam canonico sexto concilii CP., quem ex Græco codice Nicolaus I laudat epistola octava. Episcopus ejectos et suis rebus expoliatus non cogendus ad iudicium, nisi prius in suum gradum restituantur et omnia eidem ablata redintegrentur, colligitur ex codice Ecclesie Africane, c. 87. Hæc et alia ejusdem generis, quæ novæ disciplinae a Pseudo-Isidorianis decretalibus inductæ tribuuntur, legere licebit in epistola 8, 9 et 58 Nicolai I, qui tamen ea non ex illis apocryphis, quibus carebat, sed ex antiquioribus documentis confirmat: quemadmodum ante ipam fecerat etiam Gregorius IV in epist. I ad universos episcopos, in qua Venionis episcopi iudicium sibi reservat. Fieri quidem potuit ut hæc disciplina, antiquis licet iuribus ac decretis constituta, non multum, seu rarius obtinuerit in quibusdam locis quæ aliis consuetudinibus et canonibus uterentur. Fieri etiam potuit ut eadem disciplina in favore proborum ad fraudes præcavendas instituta, a quibusdam traheretur in abulum, et malorum impunitati serviret. Pseudo-Isidori vero consilium ab hæc improbitate alienum, non aliud fuisse nisi ut episcopis injuste oppressis subveniret, ex ejus præfatione intelleximus. Forte etiam in ea Galliarum parte in qua est Moguntia, ubi hæc Pseudo-Isidori merces, ut mox dicemus, fabricatæ fuerunt, disciplina in ipsis proposita jamdiu ante invaluerat S. Bonifacii episcopi Moguntini opera, qui apostolica legatione functus, quantum apostolicæ auctoritati deferret, eandemque observantiam in ea loca inducere studuerit, ex ejus epistolis liquet. Vide inter cæteras ejus epistolam 105 ad Gudberthum ar-

Achiepiscopum Cantuariensem, in qua aliquot præcipua disciplinae capita ab eodem sancto martyre et Germaniarum apostolo iis in regionibus instituta, ac in pseudoepistolis Isidorianis postea repetita exhibentur. Idem quoque spiritus in successores ejus Lullum, Riculfum, Autgarium transiit, ut ex aliis monumentis constat. Quod si Pseudo-Isidorianæ decretales eam disciplinam præferunt, quæ et antiquioribus decretis atque canonibus fulciatur, et jamdiu ante saltem iis in regionibus vigeat, ubi Pseudo-Isidorus illas condidit; hinc æqua sit illa reprehensio qua novæ disciplinae introductio ipsis decretalibus attribuitur, quisque intelligit. Negari tamen non posse videtur, quin eadem disciplina latius propagata magis multo inoleverit, postquam eadem decretales editæ et divulgatæ fuerunt, ac mox in quibusdam conciliis laudatæ, atque subinde insertæ in collectiones Reginonis, Burcardi et aliorum, quæ ob suam brevitatem ac methodum magno usui fuerunt.

§ 4. De auctore et tempore ejusdem collectionis.

B 12. Isidori nomen præfationi ab impostore fuisse inscriptum eo consilio, ut S. Isidoro Hispalensi episcopo opus tribueretur, inanimis num. 3, ubi etiam probavimus hanc collectionem eidem sancto ascribi non posse. Plerique eam adjudicant Riculfo episcopo Moguntino, quem collectionem, uti putabatur Isidori Hispalensis, ex Hispania allatam Moguntiam edidisse, et in vicinis Galliarum regionibus evulgasse Hincmarus Remensis tradidit in opusculo contra Hincmarum Laudunensem, cap. 26. Si vero ideo talia, inquit, quæ tibi visa sunt, de præfatis sententiis (Angilramni) sæpe memoratis epistolis truncando, et præpostorando, atque disordinando collegisti, quia forte putasti neminem alium eandem sententias, vel ipsas epistolæ præter te habere, et idcirco talia libere te existimasti posse colligere; res mira est, cum de ipsis sententiis plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum Epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfo Moguntinus episcopus in hujusmodi, sicut et in capitulis regie studiosus, obtinuit, et istas regiones ex illo repleti fecit. Cum vero Riculfus Moguntinus, qui Lullo successit anno 786 vel 787, e vivis excesserit anno 814, in collectione autem Isidoriana epistolæ quædam continentur, ex gr. Urbani I et Joannis III, quibus ab impostore insertæ fuerunt ad verbum aliquot sententiæ concilii Parisiensis celebrati [ccxxiii] anno 829, hæc imposturas (a) Riculfo attribui non posse liquet. Hincmarus vero excusandus est, quippe quem hæc bona fide surprisus credimus ex Benedicto levita. Is enim in præfatione ad tres libros Capitularium v, vi, et vii, ab ipso digestos et editos circa annum 845, scripserat: Hæc vero capitula, quæ in subsequentibus tribus libellis coadunare studuimus, in diversis locis, et in diversis schedulis, sicut in diversis synodis ac placitis generalibus edita erant, sparsim invenimus, et maxime in sanctæ Moguntiacensis metropolis Ecclesie scrinio a Riculfo ejusdem sanctæ sedis metropolitano recondita, et demum ab Autcario secundo ejus successore atque consanguineo inventa reperimus, quæ in hoc opusculo tenore suprascripto inserere maluimus. Inter capitula vero ab hoc inserta libris laudatis nonnulla occurrunt ex epistolis apocryphis priscorum pontificum, quædam ex pseudosynodis Symmachi, et fere omnia capitula ad Angilramnum Hadriano papæ afficia: quæ tamen sine ulli auctoris nomine recitantur. Neque vero hæc Benedictum levitam sumpsisse existimes ex aliquo capitulari regum Francorum, ex quo item eadem Pseudo-Isidorus excerpens, priscis illis pontificibus, synodis Symmachi, ac Hadriano I attribuerit. Si enim ea decreta in sinceris capitularibus fuissent constituta, inventa sane fuissent, si non omnia, saltem aliqua ejusmodi capi-

(a) Riculfum aliquid novi attulisse Blondellus colligit ex libro vii Capitularium, c. 205, nunc 281, ubi ille in Wormatiensi conventu Gregorii papæ epistolam attulisse traditur, cujus nulla nec ante, nec post me-

moria existit. Verum hæc non supposititia, sed sincera est epistola Gregorii II ad Bonifacium Moguntinum, quæ legitur tom. VIII Concil. Venetæ editionis col. 178.

tularia, in quibus illa legerentur. Sic quidem cum Ansegisi ex veris capitularibus suos libros quatuor compegerit, studiosi homines eadem capitularia nacti sunt, in quibus fere omnia Ansegisi capitula continentur, nec non illa quæ ab Ansegiso prætermissa. Idem Benedictus levita ex veris capitularibus in suis fibris adiecit. Quod vero causæ est cur ne unum quidem capitulum ex apocryphis illis documentis in ullo antiquiori capitulari re erit, nisi quia ea Benedictus non ex veris capitularibus, sed ex Pseudo-Isidorianis meritis, in quibus duntaxat inveniuntur, derivavit? Hæc ergo Pseudo-Isidorianæ collectionis capitula inter illa esse videntur quæ in Moguntinæ Ecclesiæ serinio a Riculfo recondita tradidit. Cum porro hæc collectio ab ipso Benedicto tribuatur, seu saltem involvatur cum ætate Riculfi, quem obisse jam vidimus antequam ea conderetur et ederetur; non alia de causa id videtur fecisse, nisi ut iisdem documentis auctoritatem crearet, et imposturæ, quæ ipsi ignota non esset, suspicionem removeret. Hinc cum ejusmodi imposturis ipse primus, aut fere primus usus sit, et levita fuerit Ecclesiæ Moguntinæ, ex qua ea collectio prodiiit; nonnulli suspicantur cum Blondello ipsum fortassis earundem imposturarum fuisse architectum.

13. Hoc certe tempore collecti condita, et in Germania quidem, quæ in Galliis veteri dispositione censita. Francorum regibus suberat, non vero in Hispania; ac proinde aliquem Germano-Francum habet auctorem. Cum recentius documentum ex quo impostor integras sententias in apocryphis compingendis decerpit, sit concilium Parisiense anni 829, ante hunc ævum editio ejusdem collectionis collocari nequit. Porro concilium Aquisgranense anni 836, cap. 2, n. 8, decernens ut per singulos annos sanctum oleum in cæna Domini *justa traditionem apostolicam ac statuta decretalium, in quo de eadem re præcipitur*, ab episcopis conficiatur, secundam Fabiani pseudoepistolam indicare creditur. Hinc ea editio post annum 829 et ante annum 836 statuenda videtur. Mirum vero est Rabanum, qui paulo post annum 841 Oigario, seu Auticario Moguntino episcopo Penitentiale nuncupavit, nihil ex apocryphis Isidorianis prodixisse. Num id fecerit quia ipsis nihil fidebat, an vero quia nondum prodixissent, ita ut Aquisgranensis e nec illi decretum ad Fabiani pseudoepistolam perperam referatur, alii dicent. Quod si hoc secundum probabilis iudicatur, et multo magis si cum Blondello credatur impostor quasdam formulas et phrases excerptisse ex epistola Jonæ Aurelianensis ad Carolum Calvum, qui regnum obtinuit anno 839, Isidoriana collectio vulgata dicenda esset circa tempus quo Benedictus levita libros Capitularium edidit, [ccxxiv] nimirum circa annum 845, unde prima apocryphorum expressa mentio legitur in epistola Caroli Calvi ad episcopos in conventu Carisiaco scripta anno 857. Neque vero moveat collectio Remedio Curiensi attributa et a Goldasto edita cum hac epigraphe: *Alamannicæ Ecclesiæ veteris canones ex pontificum epistolis excerpti a Remedio Curiensi episcopo jussu Karoli Magni regis Francorum et Alamannorum* (T. II Rer. Alamann. part II, p. 134, edit. 1750). Hic rex cum obierit anno 814, Goldastus ipsam collectionem conditam putat circa annum 815. Amplior erat hæc collectio, eique ad litamenta accesserunt Notingi Constantiensis episcopi, qui vita functus est anno 934. At has Notingi additiones cum non exigua parte canonum a Remedio collectorum ex suo codice excisis atque sublatis idem Goldastus tradit. Capita ab eodem edita quæ superant, sunt tantum quadraginta novem; eaque ex ordine exhibent excerpta ex solis pseudoepistolæ priscorum pontificum a S. Clemente ad S. Urbanum usque. Hæc vero ipsa excerpta, quæ auctor ex Pseudo-Isidori collectione post Carolum Magnum, ut vidimus, compacta derivavit, palam faciunt errorem esse in titulo vel in explicatione tituli *Karoli Magni*, et Remedium, qui horum excerptorum

A auctor traditur, ad posteriorem ætatem referri oportere. Forte pro *Carolo Magno* intelligendus est *Carolus Crassus*, qui ita *Carolus Magnus* fuerit nuncupatus, uti *Ludovicus Magnus* dictus invenitur imperator Ludovicus II. Carolus nimirum Crassus vulgata jam Pseudo-Isidori collectione primo Alemannorum rex fuit, et postea imperium obtinuit.

14. Pseudo-Isidorum vero non fuisse Hispanum, sed Germano-Francum, multa convincunt. Ex Moguntia quidem collectionem prodixisse, et per Galliis disseminata fuisse exemplaria Hincmaro teste accepimus: qui licet in eo falsus sit, quod præsumens auctorem S. Isidorum Hispanensem, eam ex Hispania allatam tradidit; in eo tamen quod e Moguntia eadem collectio vulgata fuerit, collato Benedicti levitæ testimonio maxime confirmatur. Hac de causa, qui apocrypha illa nono sæculo primum laudarunt, Germano-Galli sunt, nulli autem Hispani, aut aliarum regionum scriptores. Hispanos quidem hanc collectionem diutius ignorasse vel non suscepisse colligere licet ex epist. 121 Innocentii III, lib. II. Hinc enim discimus eos in quadam causa Alexandro III obtulisse suum codicem canonum, in quo cum aliis conciliis describebatur Emeritense. Hoc autem concilium cum aliis non in Isidoriana collectione, sed in auctiori Hispanica describitur: ac proinde corpus canonum per id quoque tempus apud Hispanos receptum erat collectio Hispanica. Veteriores codices Isidoriani sunt Germano-Franci, adeo ut ii quoque qui in alias regiones traducti novum sæculum attingunt, e Galliis provenierint, ut de duobus Vaticanis nono sæculo scriptis paragrapho sequenti patet. Adde quod in pseudoepistolis plures Germano-Francorum idiotismi inveniuntur, eademque styli barbaries quæ in aliis ejusdem ætatis scriptoribus Gallicanis et Germanis deprehenditur; idiotismi autem Hispanorum proprii, qui in Etherio et Eulogio notari queunt, nulli. Evidentius est illud, quia impostor non pauca transcripsit ex epistolis S. Bonifacii episcopi Moguntini, et ex litteris Cangith abbatissæ ad eundem Bonifacium, quæ non in Hispania, sed Moguntia et in Germania, ubi illi versati sunt, inveniri potuerunt. Accedit tandem argumentum omnium, ut nobis quidem videtur, gravissimum. Dum impostor Hispanicam collectionem suæ inseruit, non usus est codicibus Hispanæ originis, sed illis originis Gallicanæ. Id nobis innouit in conferendis epistolis S. Leonis. Duo enim codices collectionis Hispanicæ adhibuimus, Vindobonensem 41, originis Hispanæ, ac Vaticanum 1341, Gallicanæ originis. Insignem horum codicum varietatem in lectionibus jam notavimus cap. 4, n. 13, ita ut in Vindobonensi corruptæ quidem sint, sed ad veram lectionem ipsi errores accedant; in Vaticano autem manifestæ sint emendationes arbitrarie, quæ a germano-textu recedunt. Huic autem Vaticano codici, qui ex Gallia in bibliothecam Vaticanam pervenit, similis plane in lectionibus seu emendationibus agnovimus tres alios codices Gallicanos laudatos a P. Constantio, ex quibus ejusmodi codices in Galliis inventi ac disseminati, a studioso aliquo Gallicano antiquario Hispanicum corruptum codicem olim exscribente et emendante provenire nemo dubitare potest. Vide quæ in hanc rem annotavimus loco laudato. Porro easdem [ccxxv] Leonis epistolas contulimus cum editione Merlini quæ e ms. Isidoriano prodit, nec non cum aliis codicibus Isidorianis, ac præsertim cum Vat. 650, qui inter Isidorianos omnium vetustissimus et Pseudo-Isidoro suppar puriorem ejus collectionem continet. Horum autem lectiones cum plurimum abstant in lectionibus Vindobonensis exempli originis Hispanæ; tum easdem omnino lectiones et emendationes repræsentant quæ sunt in codice Vat. 1341 originis Gallicanæ: idque adeo evidenter patuit, ut conferentibus codicem Isidorianum Vat. 650 cum Hispanico Vat. 1341 in eisdem Leoninis epistolis, alter ex altero ad verbum exscriptus visus sit. Nihil ergo dubitandum esse quin Pseudo-Isidorus in insec-

miru
rsee
tulor
canon
sane
vero
jamd
perat
lido
rum
quo
sue
ve d
plur
nem
dis
trid
que
et t
ira:
opt
usu
mo
du
ni
ci
gu
at
de
ca
v
a

[The text in this column is almost entirely illegible due to heavy black redaction bars.]

[The text in this column is almost entirely illegible due to heavy black redaction bars.]

lectionem Isidori, claudit memorata epistola Luitardi A episcopi Vencloensis ad Wenilonem Rothomagensem, scripta an. 868, quæ solius manuscripti Vat. 630 propria, ex eadem edita est tom. X Conciliorum, edit. Ven. col. 1405.

48. Post hæc collectio Isidoriana exorditur a præfatione hoc titulo: *Incipit præfatio S. Isidori episcopi. Isidorus Mercator servus Christi lectori conseruo suo et parenti in Domino fidei salutem. Compellor a multis, etc.* Editæ est ex codice Vat. 630 a cardinali de Aguirre. Vide tomum I Concil., pag. 4. Merlinus omittit *Mercator*, et pro *fidei* habet *fideli*. Vulgati Conciliorum pro *Mercator* substituant *peccator*, quod nulli nostri codices præferunt. *Mercator* quoque legitur in codice Parisiensi quem vidit Harduinus, nec non apud Ivonem in decreto; et solum in hujus margine *peccator*.

Præfationi subjicitur epistola supposititia Aurelii ad Damasum, cujus initium est: *Gloriam apostolicæ sedis, nec non apocrypha Damasi responsio, Scripta sanctitatis tuæ, etc.*, quas videsis tom. II Concil., col. 4011 et 4012. In ms. Vat. 631 hæc describuntur ante præfationem, sed perperam; nam Hincmarus Remensis in opusculo adversus Ilacmarum Laudunensem c. 24, Damasi responsionem ad Aurelium laudans, quam, inquit, Isidorus suæ præfationi supponit, et collectioni præposuit.

Postea sequitur *Ordo de celebrando concilio. Hora diei prima, etc.*, uti tom. I Concil. a col. 8 usque ad e. 12. Hunc quidem ordinem, qui sumptus est ex concilio Toletano IV, initio collectionis præmittendum auctor in præfatione receperat.

Dein affertur tabula conciliorum cum titulis 47, quorum primi 45 illi sunt quos in Hispanica exhibuimus e. 4, n. 5; alii autem duo sunt hi: XLVI. *Decreta quorundam præsulum Romanorum ad fidei regulam et disciplinam ecclesiasticam constituta*, XLVII. *Synodus Toletana 68 episcoporum*. Hæc eadem tabula cum hisdem titulis 47 exstat etiam in codice Casanatensi A 11, nec non in Vat. 1341 continente collectionem Hispanicam originis Gallicanæ; ac propterea ex alterutro fonte in alterum irrepsit. Certe illo titulo 46 et 47, qui nec cum Hispanicæ, nec cum Isidorianæ collectionis corpore concordant, additii videntur. Error quidem inest in titulo 46, qui non exprimit ullum concilium, sed est ille ipse titulus in Hispanica collectione præfixus parti secundæ, quæ decretales sedis apostolicæ continet.

Substantur aliæ duæ epistolæ supposititiæ, altera S. Hieronymi ad Damasum, cujus initium: *Gloriam sanctitatis tuæ, etc.*; altera Damasi ad Hieronymum, quæ incipit: *Gaudet Ecclesia tuo fonte, etc.* Editæ sunt ab Henschenio, Schelestratio et aliis; novissimæ autem insertæ sunt Appendici Operum S. Hieronymi tom. XI editionis Veronensis pag. 275. Cum hæc inveniantur etiam in quibusdam mss. pontificalis Romani Damasi inscripti quod Pseudo-Isidorus adhibuit, num harum suppositio ipsum Pseudo-Isidorum an alium antiquiorem habeat auctorem ex quo ipse illas receperit, definire non licet.

Mox ex collectione Hadriana describuntur quinquaginta canones apostolorum versionis Dionysianæ.

Tum sequuntur epistolæ priscorum pontificum a S. Clemente ad Melchiodem usque, omnes supposititiæ, et omnes a Pseudo-Isidoro confictæ, duabus tantummodo S. Clementis exceptis, quas tamen ille interpolavit. En ipsarum seriem, quas in editis Conciliorum invenire licet.

Epistolæ quinque S. Clementis, duæ ad Jacobum, tertia ad omnes episcopos, presbyteros, etc.; quarta ad Julium et Julianum, quinta ad Hierosolymis habitantes cum Jacobo episcopo. Duæ primæ jam a Græco aliquo confictæ fuerunt, et a Rustico Latinitate donatæ, in vetustiores editiones tum Italicæ, tum Gallicæ transierunt. Solum epistola secunda in eadem omnibus Italicis inscribitur: *Præcepta S. Patri*, quo titulo illam ex hisdem collectionibus hoc tomu

edemus inter documenta juris canonici veteris; at in Gallicanis codicibus ab Harduino et Constantio indicatis inscribitur: *Epistolæ præceptorum S. Clementis papæ missa Jacobo fratri Domini, vel Epistola S. Clementis Romani ad Jacobum de sacramentis Ecclesiæ*. Has duas epistolæ Pseudo-Isidorus ex Gallicanis collectionibus excerptis, unde in secunda epistola inscriptionem retinuit. Tres vero alias epistolæ [cxxxviii] ipse supposuit. Illis autem duabus spuris, epistolis quas aliunde accepit, novas imposturas addidit cum eas prolixis interpolationibus auxit. Has interpolationes quisque dignoscet si easdem epistolæ ex Isidoriana collectione in Conciliis editas conferat cum illis multo brevioribus quæ ex versione Rusticana et ex antiquioribus collectionibus hoc ipso tomu proferuntur, prima in collectione subjicienda cap. 61, col. 454, altera inter documenta paulo ante laudata num. 5, col. 674.

S. Anacleti epistolæ tres, prima ad omnes Orientales, secunda ad episcopos Italiæ, tertia ad episcopos omnes.

S. Evaristi duæ, una ad Africanos episcopos, altera ad Ægyptios.

S. Alexandri I epistolæ tres, prior ad omnes orthodoxos, aliæ duæ ad episcopos omnes.

S. Xysti I epistolæ duæ, prima ad omnes Christianos, altera ad omnes episcopos.

S. Telesphori una ad omnes Christianos.

S. Hygini epistolæ duæ, una ad omnes Christianos, altera ad Athenienses.

S. Pii I item duæ, prima ad omnes Christianos, ad Italos altera.

S. Anitii (pro Aniceti) una ad episcopos Galliæ.

S. Soteris duæ, prior ad Campaniæ, secunda ad Italiæ episcopos.

S. Eleutherii una ad Galliæ provincias.

S. Victoris I epistolæ duæ, una ad Theophilum episcopum Alexandrinum, alia ad Africanos.

S. Zephirini duæ, prima ad Sicihiæ, altera ad Ægypti episcopos.

S. Callisti I duæ, una ad Benedictum episcopum, alia ad episcopos Gallos.

S. Urbani I una ad omnes Christianos.

S. Pontiani duæ, prior ad Felicem Succribonium, altera ad Christianos omnes.

S. Anteri una ad episcopos provinciarum Bæticæ et Toletanæ.

S. Fabiani tres, prima ad omnes episcopos, secunda ad Orientales, tertia ad Hilarium episcopum.

S. Corneli duæ, una ad omnes episcopos, ad Rusticum episcopum altera.

S. Lucii I una ad episcopos Galliæ et Hispaniæ.

S. Stephani I duæ, prior ad Hilarium episcopum, secunda ad episcopos omnes.

S. Xysti II duæ, prior ad Gratianum episcopum, secunda ad episcopos Hispaniæ.

S. Dionysii duæ, una ad Urbanum præfectum, altera ad Severum episcopum.

S. Felicis I epistolæ tres, prima ad Paternum episcopum, secunda ad episcopos Galliæ, tertia ad Burgundum episcopum.

S. Eurychiani duæ, prior ad Bæticæ, secunda ad Sicihiæ episcopos.

S. Gaii una ad Felicem episcopum.

S. Marcellini duæ, ad Simonem episcopum una, altera ad episcopos Orientis.

S. Marcelli duæ, prima ad episcopos Antiochenæ provinciæ, secunda ad Maxentium tyrannum.

S. Eusebii tres, prior ad Galliæ, altera ad Ægypti, tertia ad Tusciæ et Campaniæ episcopos.

S. Melchiadis una ad episcopos Hispaniæ.

In hac prima parte, quæ ad priscos pontifices pertinet a S. Clemente usque ad Melchiodem inclusive, seu quinquaginta novem epistolæ finxit, et duas S. Clementi olim affectas retulit ac interpolavit.

19. Sequitur ea pars quæ concilia exhibet. Præ-

mittitur opusculum in scriptum *de Primitiis Ecclesie et Synodo Nicæna*. Hoc opusculum cum subijciatur litteris Melchiodis, ejusdem pontificis nomine inscriptum a Gratiano aliique allegatur. Sed in codicibus nomine caret. Est autem veluti proœmium ipsius Pseudo-Isidori in constitutionem sequentem. Incipit: *Nemo qui divinas Scripturas legit*, etc., uti tom. I Concil., Ven. edit. col. 4562.

Subjicitur *Constitutio Constantini ad Silvestrum*. In nomine, etc. *Ea quæ Salvator et Redemptor noster*, etc. Ibidem, col. 4564. Apocryphum est hoc documentum. [ccxxxix] Quidam istud Pseudo-Isidoro tribuunt. Balamon quædam Græca ejus fragmenta recitat. Integrum autem documentum Græce scriptum invenit P. Possinus in Vaticana codicibus Græcis 614 fol. 76, 789 fol. 185, 973 fol. 39, et 1416 fol. 127, uti P. Labbeus notavit. Hinc non improbabili suspicari auct Baronijs et Binns hoc constitutum a Græcis fuisse confictum, et postea Latine redditum, atque a Pseudo-Isidoro exceptum. Illud quidem legitur Latine in collectione Gallicana, quam primo loco exhibet vetustus codex Colbertinus 3568. Vide quæ diximus part. II, c. 8, n. 3. Et si vero hoc documentum ibidem additum videatur; cum tamen eadem collectio Colbertina sit Pseudo-Isidoro antiquior, nec quidquam Isidorianum receperit; ipsam ex hac, vel ex alia fortassis vetustiore Gallicana collectione hoc monumentum ebibisse satis credibile est.

Sequitur: *Quo tempore Nicænum concilium habitum sit. Canones generalium conciliorum a temporibus Constantini ceperunt*, etc., ac desinit in verbis *secundum post apostolos symbolum tradiderunt*. Est initium præfationis collectionis Hispanicæ, quam integram dedimus cap. 4, n. 3.

Incipit *epistola vel præfatio Nicæni concilii. Beatissimo Silvestro in urbe Roma apostolica sedis antistite*, etc. Est præfatio a Pseudo-Isidoro sumpta ex collectione hoc tomo edita. Vide col. 22.

Postea describuntur canones conciliorum Græcæ, Nicæni, Ancyran, Nocesariensis, Gangrens, Sardicensis, Antiocheni, Laodiceni, Constantinopolitani, Ephesini et Chalcedonensis, ac formata Attici. Item canones octo conciliorum Africæ; septem Carthagenensium, et Milevitani. Dein canones conciliorum Gallicæ, trium Arelatensium, Valentini, Tauriniani, Regensis, Arausicani, Vassenis, Agathensis, Aurelianensis. Tandem canones conciliorum Hispanicæ, Elberitani, Tarraconensis, Gerundenis, Casaraugustani, Herdenis, Valentini, Toletanorum I, II, III et IV; initium Bracarenis I; quo interrupto inseruntur alie novem synodi Toletanæ a V ad XIII, quæ ultima apud Merlinum in fine mutila, in Vat. 630 aliique Isidorianis integra legitur. Postea iterum subditur synodus Bracarenis I, sed integra; et mox Bracarenis II. Dein capitula Martini Bracarenis, et concilium Bracarense anni 675; ac tandem duæ synodi Hispalenses. Hæc omnia Pseudo-Isidorus sumpsit ex auctiori collectione Hispanica originis Gallicanæ, qualis est in ms. Vat. 1541, cum eadem repetitione Bracarenis I, et cum iisdem lectionibus liberius emendatis, uti antea monuimus. Solum in Nicæno post symbolum omittitur episcoporum catalogus, qui in eodem codice collectionis Hispanicæ legitur.

20. Tertia pars sequitur, quæ epistolas profert cæterorum præsulum Romanorum a S. Silvestro ad S. Gregorium usque. Eadem præfatio his præmittitur, *Hactenus digestis conciliis*, etc., quam in Hispanica attulimus cap. 4, n. 6.

Primum autem documentum quod producitur supposititium est. *Incipiant excerpta quædam ex synodalibus gestis S. Silvestri papæ. Temporibus S. Silvestri papæ et Constantini piissimi Augusti, factum est magnum concilium in Nicæa*, etc., uti tom. I Concil., a col. 1575 usque ad verba columnæ 1578 designatus sui chirographus. Cum vero in editione Conciliorum

A his excerptis subijciantur ipsa synodalia gesta S. Silvestri cum titulo: *Canon, sive Constitutum Silvestri*, ex quibus hæc excerpta Pseudo-Isidorus decerpit; hæc quoque gesta, quæ æque supposititia sunt, in Isidoriana collectione interta ibidem traduntur. Verum licet in aliquo codice Isidoriano legantur, absunt tamen a nostro codice et cæteris quæ consulimus. Inanem quidem laborem ille assumpsisset concinnando excerpta ex iisdem gestis, si ipsamet gesta sua collectioni inserenda putasset. Hæc tantum excerpta in suo quoque codice inventa memorat Hincmarus Remensis in sæpe laudato opusculo contra Hincmarum Landunensem c. 24, ubi etiam gesta ejusmodi veluti apocrypha rejicit. Cum porro ea sub Symmachii ætatem una cum aliis documentis apocryphis concinnata, inserta fuerint quibusdam collectionibus Italicis, ac in Gallias etiam transierint, uti leguntur in vetusto ms. Colbertino 784, de quo confer part. II, c. 6, n. 4 et 5, Pseudo-Isidorus ex aliquo ejusmodi Gallicano exemplo hæc excerpta deduxisse dicendus est. Cæterum præ oculis habuisse etiam pontificale Romanum Damasi nomine inscriptum, cujus auctor eadem S. Silvestri synodalia [ccxxx] gesta compendio exhibet, nihil dubii est. Quosdam enim particulas excerptorum Pseudo-Isidori cum pontificalis abbreviatione magis quam cum ipsis gestis conveniunt.

Epistola supposititia Athanasii et cæterorum Ægyptiorum ad Marcum papam, quæ petunt exemplum canonum Nicænorum; et rescriptum Marci ad eundem item supposititium. Vide tom. II Concil., col. 488 et 490.

Fides in sacro Romano tractata concilio a beatissimo Julio papa et reliquis veris fidei episcopis. In nomine Domini Dei et Salvatoris, etc. Ibi col. 549. Hæc quoque est Pseudo-Isidoriana impostura.

Ejusdem Julii papæ epistola ad Orientales pro S. Athanasio. *Decuerat vos, fratres, alios ecclesiasticos instruere disciplinis*, etc. Ibi col. 497. Est apocrypha.

Responsio Orientalium pariter apocrypha. *Licet circa omnes*, etc. Ibi col. 502.

Rescriptum Julii ad eandem Orientales. *Decuerat vos adversus sanctam Romanam et apostolicam Ecclesiam*, etc. Ibi col. 506. Apocryphum.

Athanasii et Ægyptiorum synodica ad Liberium papam apocrypha. *Vestras beatissimas paternitatis jura*, etc. Eodem tom. II Concil., col. 817.

Liberii rescriptum ad eundem item supposititium. *Olim et ab initio*, etc. Ibi col. 819.

Athanasii et Ægyptiorum ad Felicem papam epistola apocrypha. *Vestro sancto suggerimus apostolatus*, etc. Ibi col. 956.

Felicis responsio. *Sacram vestram synodicam*, etc. Ibi col. 999. Alia ejusdem ad eundem. *Gratia vobis*, etc. Ibi col. 1005. Utraque supposititia.

Liberii epistola ad universos episcopos. *Nihil est quod stare*, etc. Ibi col. 815. Apocrypha.

Damasus Paulino. *Per filium meum Vitalum*, etc. Ibi col. 1014. Hæc sincera Damasi epistolæ sumpta est ex collectione Hispanica.

Postea Pseudo-Isidorus alteram genuinam ejusdem Damasi epistolam ad eundem Paulinum ex Hispanica collectione sumptam, quæ *Confessio fidei ad eundem Paulinum* alias inscribi ur, in tres partes dissecuit, iisdemque tres apocryphas epistolas interseruit, tabula sex capitulorum præmissa, cui ex partes tres genuinæ epistolæ, ac tres epistolæ supposititiæ post tabulam subjectæ respondent hoc modo.

I. Ejusdem Damasi ad Paulinum. *Post Nicænum concilium, aliud in urbe Romana postea congregatum est*, etc., uti tom. II Concil., col. 1061, usque ad illa. *Si quis de Patre et Filio bene senserit, de Spiritu sancto autem non recte habuerit, hæreticus est*. Est prima pars laudatæ epistolæ, seu confessionis fidei ad Paulinum; nisi quod omittitur hoc loco decretum adversus eos qui de Ecclesiis suis ad alias migrant: quod infra subjicitur tit. 6.

H. Epistola Stephani ac trium conciliorum Africae ad Damasum. *Notum vestrae facimus beatitudini*, etc. Ibi col. 1018. Est supposititia.

III. Quod omnes haeretici de Filio Dei et Spiritu sancto male sentientes in perſidia Judaeorum et gentium inveniuntur. *Quod si quis patiatuſ Deum Patrem, et Deum Filium, et Spiritum sanctum deos dici*, etc. Est postrema pars laudatae genuinae epistolae ad Paulinum. Ibi col. 1063. Sed post ultima verba sine dubio credamus, in cod. Isid. adduntur alia nonnulla quae in puris Hispanicae collectionis exemplaribus non leguntur.

IV. Epistola Damasi ad Prosperum Numidiae et alios Aſrop. *Licet, fratres charissimi, nobis sint nota*, etc. Ibi col. 1025. Apocrypha.

V. De sacerdotibus qui de Ecclesiis suis ad alias migrant. *Eos autem sacerdotes qui de Ecclesiis ad Ecclesias, etc.* Ibi col. 1062, usque ad verba *quiescat in Domino*. Est decretum memoratae genuinae epistolae Damasi ad Paulinum, quod antea omissum fuerat.

Epistola synodica Damasi ad Illyrios episcopos. *Credimus sanctam fidem vestram*, etc., sumpta est ex versione Epiphani in Historia Tripartita lib. v, c. 29, cui Pseudo-Isidorus addidit chronicam notam spuriam, *Dat. xvii kal. Nov. Siricio et Ardabure VV. CC. consulis*. Vide tom. II Concil., col. 1031.

Damasi epistola apocrypha ad episcopos Italiae. *Uplaveram, dilectissimi*, etc. Ibi col. 1055.

Siricii epistolae tres, omnes sincere ex collectione Hispanica, una ad Himerium, [ccxxx] altera ad diversos contra Jovinianum, tertia ad orthodoxos per diversas provincias. Ibi col. 1212, 1218 et 1223.

Anastasio duae supposititiae, prior ad Germaniae et Burgundiae episcopos, secunda ad Nerianum nobilissimum virum. Ibi col. 1428 et 1430.

Innocentii epistolae tres et viginti, omnes sincere, ex Hispanica collectione excerptae, quae leguntur tom. III Conciliorum, ab epist. 1 ejusdem pontificis usque ad 25, col. 43 et seqq.

Carthaginensis concilii epistola ad Innocentium, et scriptum Innocentii. Dein epistola concilii Milevitani ad eundem pontificem cum hujus rescripto. Item epistola familiaris quinque episcoporum Africae ad ipsum Innocentium, et hujus responsio. Tandem epistola familiaris Innocentii ad Aurelium. Haec septem epistolae leguntur in collectione Gallicana hoc tomo impressa, ex qua Pseudo-Isidorus illas hausit. Vide infra a col. 128 ad 164.

Zosimi epistolae duae ex collectione Hispanicae excerptae, una ad E-ychium, altera ad clerum Rayennensem. Exstant in epistolis Zosimi t. III Concil., ep. 1 et 2.

Bonifacii papae epistola ad Honorium Augustum cum hujus responsione; et alia ejusdem pontificis ad episcopos Galliae. Sunt sincere, ex Hispanica collectione sumptae. Exstant eodem tom. III Concil. inter Bonifacii epistolae.

Celestini epistolae tres item ex Hispanica, una ad Venerium et alios episcopos Gallos, altera ad episcopos per Viennensem et Narbonensem provinciam constitutos, tertia ad episcopos Apuliae. In Conciliis sunt epist. 4, 2 et 3 hujus pontificis.

Xysti III una apocrypha ad episcopos Orientales. Est tom. IV Concil., epist. 5.

Ex collectione Hispanica postea subduntur eodem plane ordine epistolae novem et triginta S. Leonis, et aliorum, quas in descriptione collectionis Hispanicae recensuimus cap. 4, n. 6.

Hilari papae tria documenta ex eadem collectione Hispanica, id est synodale decretum, et duae epistolae ad Acanum Tarraconensem. Sunt in Conciliis epist. 1, 2 et 3.

Simplicii papae epistola ad Zenonem Spalensem, et Acacii epistola ad Simplicium ex eadem collectione. Prior est in Conciliis epist. 1 ejusdem pontificis, altera est post epist. 8.

Felicis II (apud Pseudo-Isidorum III) epistolae tres ex eadem Hispanica, una ad Siculos, altera ad Acacium, tertia ad Zenonem Spalensem. In Conciliis epist. 7, 6 et 8.

Decretum Gelasii papae de libris recipiendis vel non recipiendis, quod incipit: *Post propheticas et evangelicas Scripturas*, etc., uti tomo V Concil. col. 386. Hoc decretum sincerum excerptum fuit ex aliqua vetustiore collectione seu codice Gallicano, cujusmodi sunt Colbertinus 784, de quo diximus part. II, c. 6; et alius Colbert. 5368, de quo ibidem, cap. 8.

Aliud ejusdem decretum generale, quod alias inscribitur: *Epistola ad episcopos Lucaniae et Siciliae*. Item alia ejusdem epistola ad Sicilienses. Haec duo ex Hispanica collectione excerpta leguntur tom. V Concil. epist. 7 et 10.

Ejusdem Gelasii epistolae quatuor, prior Fausto magistro, secunda Anastasio imperatori, tertia Dardaniae episcopis, quarta ad Orientales. Haec sumptae ex Gallicana collectione hoc tomo impressa cap. 48, 49, 50 et 51.

Anastasio papae epistola ad Anastasium Augustum ex collectione Hispanica. Exstat tom. V Concil., epist. 1 inter illas ejusdem pontificis.

Symmachi papae epistola ad Caesarium Arelatensem, item ex Hispanica. Ibi epist. 5 inter Symmachi epistolae.

Subjiciuntur tria genuina concilia sub eodem Symmacho ex Hadriana collectione, quae tom. V Concil. inscribuntur synodus I, III et IV. In plerisque codicibus Isidorianis inseruntur hoc loco duae aliae synodisub eodem pontifice, quas fœlicitas probavimus, nec non alia sincera sumpta ex Ennodio. Verum haec in ms. Vat. 650 in finem collectionis rejiciuntur, de quibus inferius redibit sermo.

Hormisdæ epistolae octo, et duae ad Normidam eodem ordine quo eas designavimus in collectione Hispanica, ex qua Pseudo-Isidorus eas derivavit.

[ccxxxii] Joannis I papae epistolae duae, una ad Zachariam archiepiscopum, alia ad episcopos Italos. Sunt supposititiae.

Felicis III (apud Pseudo-Isidorum IV) aliae duae epistolae item supposititiae, prima ad omnes episcopos, altera ad Sabiam.

Bonifacii II epistola ad Eulalum apocrypha. Joannis II apocrypha epistola ad Valerium episcopum.

Agapeti I epistola ad Autemium episcopum CP. item apocrypha.

Amatoris episcopi epistola ad Silverium papam, et hujus responsio: ambae supposititiae.

Vigilii epistola sincera ad Profuturum, sumpta ex collectione Hispanica; sed apud Pseudo-Isidorum inscribitur ad Euterium ob huiusmodi lectionem, de qua videsis cap. 4, n. 15. Huic porro epistolae ille ex suo duo capita addidit sextum et septimum.

Pelagii I epistola ad Vigilium episcopum, in Vat. 631 ad Julium, supposititia.

Joannis III papae decreta ad Germanos et Gallos, item supposititia.

Benedicti papae apocrypha epistola ad David episcopum.

Pelagii II epistolae tres, una ad episcopos synodi CP., secunda ad Benignum archiepiscopum, tertia ad universos episcopos praesertim Campaniae et Italiae, omnes apocryphae.

S. Gregorii Magni epistolae sex. Tres priores genuinae ex collectione Hispanica sumptae, prima et secunda ad Leandrum episcopum Hispanensem, tertia vero ad Itacaredum regem, quae leguntur lib. I Registri, epist. 45 editionis Maurinae, et lib. IX, epist. 121 et 122. Postea subjiciuntur tres aliae ejusdem Gregorii epistolae, quae vel ex Registro ipsius, vel ex aliis collectionibus Gallicanis sumi potuerunt: una ad Secundinum, quae exstat lib. IX, epist. 82, sed apud Pseudo-Isidorum longo adfuitamento interpolata est, quod tamen ab alio antiquiori impostore con-

factum videbimus part. iv, c. 8; altera ad Theoclitam patriciam, quæ habetur lib. xi, epist. 45; tertia ad Augustinum, quæ exhibet hujus interrogationes et Gregorii responsa, uti leguntur eodem lib. xi, epist. 64.

Synodus sub eodem Gregorio Magno cum sex canonicis usque ad verba *subire appetit servitatem*, uti habetur tom. VI Concil., col. 1310.

Decreta papæ Gregorii Junioris. Est synodus Romana impressa tom. VIII Concil., col. 185. In hac synodo primæva Pseudo-Isidori collectio desinit. Porro in ms. Vat. 630, ex quo hujus collectionis descriptionem expressimus, folium album sequitur, quod confirmat eandem collectionem in laudata synodo desuisse, adeo ut quæ post idem folium in eodem codice subjunguntur, posteriori additamento accensenda sint.

Subduntur autem eodem caractere totius codicis sequentia documenta, quæ ad Symmachii papæ causam pertinent.

Libellus apologeticus Ennodii pro synodo palmarum Romana, et pro Symmacho. Vide tom. V Concil. col. 479.

Synodus v et vi, sub eodem Symmacho, quas n. 7 supposititias probavimus. Exstant ibidem, col. 501 et 509.

Ennodii epistolæ duæ Symmacho attributæ, una ad Laurentium Mediolanensem, quæ incipit: *Prodit religiosæ motum conscientie*. In Ennodii operibus legitur, sed cum titulo: *Dictio tertia Ennodii data Stephano V. S. vicario dicenda Maximo episcopo*; altera ad Liberium patricium, quæ apud eundem Ennodium est epist. 4 libri v.

Cum porro hæc documenta, præsertim synodi duæ supposititiæ, Pseudo-Isidoro tribuantur, et in aliis collectionibus Isidorianæ exemplaribus post tres sinceræ Symmachii synodos interpolari inserta; hæc posterioribus Pseudo-Isidori curis accessisse videntur; et idcirco descripta in fine laudati codicis Vat. 630, qui in antedecentibus foliis primigeniam collectionem his documentis expertem continet.

Post hujusmodi additamenta in eodem codice iterum pagina alba et vacua relinquuntur; ac dein sequentia eodem caractere adjunguntur.

Capitula Hadriani papæ scripta, et Angilramno episcopo Mediomatricæ tradita. Sunt capita 52, quarum ultimo alia capita 49 immediate annectuntur. [ccxxxiii] Hæc, quæ edita sunt tom. VIII Concil., col. 599, supposititiæ et ab impostore post primum letum digesta, demonstravimus n. 8.

Disputatio Constantii imperatoris et Liberii Romani pontificis. *Constantinus imperator dixit*, etc., ut in Hist. Tripartita, lib. v, c. 17.

Nonnullæ sanctiones sparsim collectæ ex actionibus concilii Chæcedonensis, quas in aliis quoque collectionibus invenimus.

De mutatione episcoporum ex lib. xii Hist. Tripartitæ, cap. 8 et 11.

Item ex epistola Pelagii papæ. *Quod non debeat episcopus de civitate ad civitatem transire*.

Hæc est codicis finis. Capitula Hadriano I affecta, in aliis Isidorianis codicibus qui pseudosynodos Symmachii suo loco inserunt, subduntur post Gregorii Junioris decreta, et ad Isidori collectionem (in qua tantum inventa sunt, nec non in iis quæ ex Isidoriana proveniunt) pertinere creduntur. Certe ipsorum capitulorum suppositio Pseudo-Isidori indolem refert, et ex supposititiis quidem epistolis ab eo conditis eadem fuisse excerpta observavimus, adeo ut idem omnium artifex perspicitur. Cum vero Pseudo-Isidorus in præfatione scripserit se *subjecturum decreta præsentium Romanorum*, non ad Hadrianum usque, sed usque ad S. Gregorium; ea capitula ad primigenium ejus formam non pertinuisse dicenda sunt, sed præsertim ab eodem fuisse conficta; ac propterea jure in nostro codice separatim inter additamenta referuntur.

21. Codex Vat. 631, qui quondam fuit cardinalis Petri episcopi Rothomagensis, sæculo xii scriptus,

A omnia continet quæ sunt in Vat. 630, exceptis duabus postremis additionibus de mutatione episcoporum, et ex epistola Pelagii papæ. Solum ordo allicubi mutatur: et cum ea quæ ad Symmachum pertinent additamenta suo loco descripta sunt post tres sinceræ ejusdem pontificis synodos; tum vero Hadriani capitula cum reliquis post Gregorii Junioris decreta sine ullo additamenti indicio subjunguntur. Illud vero hujus codicis peculiare est, quod post Isidorianam collectionem addit totam collectionem Hadriani, et versionem concilii vi sub Agathone pontifice.

§ 6. De quibusdam ms. codicibus qui Isidorianam collectionem non omnino puram aut integram continent. Quædam epistolæ apocryphæ Pseudo-Isidoro perperam attributæ.

22. Quænam sit pura et integra Isidoriana collectio hactenus explicavimus. Nunc de quibusdam codicibus agendum qui eam cum additamentis ad ipsa alienis, vel etiam non omnino integram præferunt. Primo occurrit codex Vat. Otobonianus 93 membranaceus in-folio, qui antiquissimo caractere minutiori scriptus, et in duas columnas distinctus, noni vel decimi sæculi ætatem exhibet. Gallicanum olim fuisse manifestat pergamena ad nunientum codicem in fine annexa, quæ actum continet Gallicani episcopi Parisiensis, et Thomæ de Corcellis sacra: paginæ professoris, et Ecclesie Parisiensis decani sub Pio II pontifice. Idem codex initio epistolæ priscorum pontificum, dein canones conciliorum, postea subsequentium sedis apostolicæ amittitum derreta, id est ipsam Isidorianam collectionem repræsentat. Sed cum initio et fine careat, eandem collectionem non omnino integram præstat. Illuc vero defectum suppleunt duo alii codices, Casanatensis PP. Prædicatorum Minervæ signatus A 11, 14, et Vat. 3791; ille enim omnino integer priscorum pontificum epistolæ et canones conciliorum complectitur; ista vero subsequentium decreta pontificum ad finem usque; et ita hi codices cum laudato ms. Vat. Otoboniano in sua cujusque parte conveniunt, ut si in duabus veluti partes dissectus, duobus illis codicibus comprehenderetur, ac quid in ipso sive initio, sive in fine desit, ex illis suppleri tute possit.

23. P. Constantius similes Isidorianos codices vidit, qui solum canonicis conciliorum carebant. Monet (*Præfat. ad Epist. Rom. pontif.*, n. 155) enim duplicem indicem capitulorum in iisdem se esse præmissum, unum initio autem epistolæ priscorum pontificum, qui et conciliorum canones quantumvis in iis codicibus missos designat, alium ante epistolæ [ccxxxiv] posteriorum pontificum. Hos autem indices in memoria tantummodo exemplis nacti sumus: primum quidem in Casanatensi (nam Vat. Otob. initio mutilus est), secundum vero in Vat. Otob. et in alio Vat. 3791. Præterea ille in suis codicibus quasdam pseudoepistolæ reperit Dauaso, Hieronymo et Leoni afflicta; quas solum laudatis nostris codicibus simul insertas reperire licuit: ac proinde illos P. Constantii nostris plane similes multo certius agnovimus. Is porro easdem pseudoepistolæ atque ac cæteras supposititiæ Pseudo-Isidoro attribuit, eo quod eos solos Isidorianos codices nactus, puram Isidorianam collectionem in ipsis contineri credidit. Nos vero, quibus contigit manuscriptum Vat. 630, omnium antiquissimum et integrum, aliosque similes puram Isidorianam collectionem præservatas inspicere; horum comparatione memorata exemplaria eandem collectionem non omnino puram continere perspeximus.

24. Quantum ad primam partem, quæ priscorum pontificum epistolæ et canones conciliorum comprehendit, illi quidem codices cum eadem ejusdem partis documenta eodem ordine præferant quem in Vat. 630 notavimus, puri Isidoriani dici queunt. Solum hæc pars, ut ex Casanatensi integro didicimus,

incipit a præfatione Isidori, omissis annotationibus atque notitiis quæ in Vat. 630 præfationi præeunt, in codicibus autem de quibus agimus, post finem secunde partis rejiciuntur, uti deteximus ex ms. Vat. 5791. Postea sequitur index capitulum 77, qui etsi deest in puris Isidori exemplis, documentis tamen Isidorianis plane respondet. Priores numeri 30 assignantur totidem pontificibus a S. Clemente usque ad Melchiam, quorum epistolæ in eadem parte describuntur: cæteri numeri 47 sunt illi qui ad concilia pertinent in totidem numeros distributa, ut alibi vidimus.

25. In altera vero parte, quæ posteriorum pontificum epistolas respicit, non leve est istorum codicum a puris Isidorianis discrimen. Indicem capitulorum huic parti præmissum, qui in hisdem tantum mss. inventus est, Isidoro quidem ascribi non posse duo suadent: 1° Quia pauciores epistolas recenset quam in Isidoriana collectione contineantur. E septem, ex gr., Gelasii epistolis duas tantum, et e quatuor documentis Symmachi unum solummodo indicat. Præterea tabula manuscripti Casanatenensis deest in Anastasio, illa vero codicis Vat. Ottoboniani concluditur in Hormisda; cum Isidoriana collectio ipso auctore testante ad Gregorium usque perveniat. 2° Quia idem epistolarum ordo qui in eo indice visitur, nec cum ordine aliorum codicum Isidori concordat, nec cum illo ipsius codicis Vat. Ottoboniani, aut alterius Vat. 5791. In ipso autem corpore eorum codicum epistolæ non solum non respondent præmissis indicibus, verum etiam a collectione Isidoriana dissentiunt, et ex hoc præsertim discrimine hinc esse veram Isidori collectionem opinari non possumus. In primis ordo epistolarum, ex. gr. S. Leonis Isidorianus non est. Pseudo-Isidorus enim Leonis epistolas 39 ex Hispanica collectione in suam transtulit eo plane ordine quo in Hispanica describuntur, uti probant codices Vat. 630, 631 et alii. Hinc eundem pariter ordinem retinuit auctor ejus auctoris collectionis Isidorianæ, quam describemus capit. sequenti. Licet enim his plura additamenta inseruerit, epistolas tamen ex Isidoro excerptas eodem ordine retulit quem in Isidorianis codicibus nactus est. At in mss. de quibus in præsentium est sermo, alius omnino Leonis epistolarum ordo inducitur, eademque ordinis perturbatio est etiam in litteris Innocentii et aliorum. Deinde in Damaso num. 15 et 22 his affertur confessio fidei quam ille ad Paulinum misit, cujus initium est: *Post Nicænam concilium*. Semel tantum in puris Isidorianis exemplis legitur. Præterea in Leone epistola ad Africanos ea forma auctori exhibetur, qua editioni Hadrianæ quædam capitula subnectuntur in ea editione omissa, cum Isidorus ex Hispanica aliam formam decurtatam dederit. Vide nostram admonitionem in ipsam epist. 12. Adde tandem quod adjiciuntur aliquot epistolæ partim sinceræ, partim spuræ, quæ in puris Isidorianis mss. desunt. Ita in epistolis Damasi interseruntur tres (*T. II Concil. col. 1017*), quarum duæ sunt apocryphæ, una ejusdem ad Hieronymum, quæ incipit: *Cum multa corpora librorum*; altera rescriptum Hieronymi incipiens: *Supplex legi epistolas apostolorum vestri*; tertia autem Damasi sine titulo, cujus initium: *Cum apostolicæ sedi reverentiam* [ccxxv] *debitum*: quæ est genuina, ex Græco Latine reddita, ab Epiphonio Scholastico Historiæ Tripartitæ inserta l. b. 11, c. 15, ubi ad Orientales missa traditur. In Leonis epistolis additiæ sunt decem et octo; et in his epistola 28 ad Flavianum ex diversis fontibus bis describitur, nec deest epistola apocrypha a nobis in appendicem tomii primi rejecta de privilegio chorepiscoporum seu presbyterorum ad universos Germaniæ et Galliæ Ecclesiarum episcopos, quam tamen anteriori collectam discrimen ex litteris Joannis III ab ipso Pseudo-Isidoro suppositi, in quibus eadem Leonis epistola allegatur. Præterea post S. Gregorii litteras adduntur *Epistolarum verba de diversis locis excerpta*, nimirum ex variis S. Gregorii Magni epi-

stolis: et post capitula Hadriani tria appenduntur. 1° *Epistola papæ Spalensis episcopi* (id est S. Isidori Hispalensis) ad Laudefridum Cordubensem, quam ex ms. Hispanico edidit Loaisa, ac ex Loaisa refertur tom. VII Concil., col. 434. 2° *Alia Isidori ad Masonem episcopum de restauratione sacerdotum*, quæ supposititia creditur a Joanne Morino lib. IV de Penitentia, c. 15, n. 6 3° *Catalogus de criminibus hereticorum qui unitatem Ecclesiæ turbaverunt*. Incipit: *Quidam etiam heretici*, etc., uti apud Gratianum caus. 24, q. 3, c. 39. Sæpius est ex lib. VIII Etymologiarum S. Isidori Hispalensis, c. 5. Hæc postrema additamenta, quæ ob codicem in fine mutilum absunt a Vat. Ottob. 43, nobis innotuerunt ex ms. Vat. 5791, in quo hæc secunda pars integra conservatur. Hoc tam multiplex ejusmodi codicum discrimen a cæteris antiquioribus et prioribus Isidorianis exemplis nonne puram Isidori collectionem in illis non reperiri demonstrat? Neque vero quispiam suspicetur documenta additiia, præsertim illa tria apocrypha quæ memoravimus, posterioribus Pseudo-Isidori curis accessisse. Id enim satis revincit præcipue codex Vat. 630, in quo cum posteriora ejusdem Pseudo-Isidori additamenta duplici appendice in fine descripta inveniuntur, dubitare non licet quin ea quæque additiia laudatorum codicum documenta ibidem cum cæteris subnexa fuissent, si eodem Pseudo-Isidoro auctore accessissent. Hinc ergo Pseudo-Isidoro minus recte ascribuntur supposititiæ epistolæ tres, una Damasi ad Hieronymum, alia Hieronymi ad Damasum, et alia Leonis ad episcopos Germaniarum atque Galliarum, quæ a puris Isidorianis codicibus absunt, et solum in his inveniuntur qui pluribus nominibus a pura Isidoriana collectioe distant et aliquot additamenta aliunde receperunt. Non solus Pseudo-Isidorus fuit apocryphorum fabricator, sed etiam plures ejusdem indolis inventi sunt. Ut autem omittamus quasdam vetustiores imposturas, epistola Deusededit papæ ad Gordianum Hispalensem episcopum cum aliis tribus quæ in ea allegantur, Julii, Innocentii et Celestini ad episcopos Isauriæ, Ephesiarum, et Hierosolymæ, suppositionem manifestam prodit; nec tamen in ullo Isidori codice inventa, huic artifici tribui potest. Idem est de quibusdam aliis commentitiis scriptis, de quibus in Additionibus Isidorianis dicitur capite sequenti.

26. Codex Florentinus S. Marci signatus num. 182, qui sæculo circiter XII scriptus, et epistolas, et canones continet, in postrema parte a pura Isidoriana collectione aliquantulum discrepat. Nam post Innocentii epistolas addit legem imperatoris Constantii ad Volusianum, et ipsius Volusiani edictum in causa Pelagianorum, quæ in collectione canonum hoc tomo edenda leguntur cap. 19 et 20. Dein in Leone præter ordinem ab Isidorianis codicibus diversum nonnullas epistolas præfert quæ in hisdem codicibus desunt; et epistolam 12 ad Africanos Mauros non decurtatam ut illi, sed integram et exacte descriptam exhibet, qualem in nulla alia collectione invenire licuit. Vide præfationem in Leonis epistolas § 14, ubi quatuor et viginti epistolas, quæ in eo codice describuntur, recensuimus. Cum autem epistola 24 ob codicem mutilum sine careat, num alia Leonis epistola sequeretur, et num in cæteris pontificibus aliquid aliud ad Isidori collectionem diversum insereretur, ignoramus.

27. Plura dicenda essent de ms. cod. Vat. 1560, et de duobus similibus Venetis S. Marci 168 et 169, qui in postrema item parte Isidoriana collectionis plurima documenta partim inserta, partim in fine addita continent. Sed cum hæc latius pateant, de his separatim agendum erit capite sequenti.

28. Codex Vat. 629 sæculi XII, in folio, ante Isidorianam collectionem quædam præmittit S. Isidori Hispalensis opuscula, et Ecclesiasticam (Itulni [ccxxvi]) Historiam. Sequitur Pseudo-Isidori præfatio. Dein index capitulorum cum hoc titulo: *Incipit brevitarum canonum apostolorum et primorum a S. Clemente*

[The text in this column is extremely faint and illegible due to heavy scanning artifacts and noise. It appears to be a dense block of text, possibly a list or a series of paragraphs.]

[The text in this column is also extremely faint and illegible due to heavy scanning artifacts and noise. It appears to be a dense block of text, possibly a list or a series of paragraphs.]

cum titulo : *Incipiunt capitula sequentis operis.* In-
cipit vero a litteris Xysti III.

5. In Leonis autem epistolâ, quæ Xysto III sub-
nectantur, additionum auctor peculiari diligentia
usus est. Cum enim apud Isidorum sint tantum epi-
stolæ 59, ille alias sexaginta adiecit, quas iudi-
cavimus in præfatione ad epistolâ S. Leonis, § 13,
tom. I pag. 350. In his est Leonis pseudoepistola
de chorepiscopis. Cum vero additionum collector
dedisset Leonis epistolam 12 ad Africanos ex edi-
tione decurtata, quam apud Isidorum reperit; me-
moratæ [ccxxxviii] pseudoepistolæ de chorepiscopis
sine ullo titulo ex collectione Hadriana subjectæ ea
capitula eandem litterarum ad Africanos, quæ in
decurtata editione desiderantur. Inter Leonis epi-
stolâ inseruit alienas epistolâ duas. Una est epi-
stolâ Leonis, Victorii, et Eustochii ad episcopos
inter tertiam provinciam constitutos, quam Leoni
Bitaricensi, aliæque Gallicanis episcopis restitutam
in appendice epistolarum S. Leonis dedimus tom. I
pag. 1471. Hanc quidem, periude ac si esset S. Leo-
nis papæ cum *synodo Romæ* scripta, his laudavit
Hincmarus Remensis, primo in quæstione ad Ca-
rolum regem opusc. 1, tom. I Concil. edit. Venetæ
col. 1253, ac iterum initio opusculi 2, ibidem col.
1268. Nihil ergo mirum si noster collector pari
allucinatione eam ejusdem pontificis litteris accen-
savit. Altera est epistola S. Cyrilli ad Nestorium ex
ea antiqua versione quæ profertur in collectione
hoc tomo edita cap. 66. Merlinus in his epistolâ non
solum ordinem nostrorum codicum alicubi mutavit,
verum etiam tres epistolâ omisit, unam Petri Ra-
vennatensis ad Eutychem, quæ in ipso Isidoro legitur;
alteram Ceretii, Salonii et Verani ad S. Leonem;
tertiâ S. Cyrilli ad Nestorium.

4. Post Leonis epistolâ in utroque nostro codice
Vaticano et Veneto afferuntur sequentia a Merlino
pariter omissa.

I. Breviarium causæ Nestorianorum in capita 24
distinctum, quod Liberatus digessit.

II. Joannis CP. epistola ad Theodorum Mopsue-
stenum, quæ incipit : *Si esset quidem venire possi-
bile, etc.*

III. Gregorii Nazianzeni ad eundem. *Tempus mihi
est illud Scripturæ dicere, etc.*

IV. Alia ad Theodorum. *Dilectionis indicium dele-
ctatur, etc.*

V. Pars epistolæ ejusdem Gregorii ad eundem.
Qui assumpsit David, etc.

VI. Alia ejusdem ad eundem. *Habuit quidem et
apud nos livor, etc.*

VII. Isidori Pelusiotæ ad Cyrillum. *Terræ me
divinarum Scripturarum exempla, etc.*

VIII. Alia ad eundem. *Compassio quidem non acuta
videt, etc.*

IX. Alia. *Multa quidem testimonia, etc.*

X. Alia. *Oporet admirabilis inconvertibilem semper
esse, etc.* Hæc quatuor epistolæ S. Isidori Pelusiotæ
sunt epist. 370, 310, 323 et 324. Hæc autem novem
documenta indicata a n. 2 ad 10 sumpta fuerunt ex
antiqua versione lucubrata tempore celebris contro-
versæ de tribus Capitulis; iisdemque ipsorum ca-
pitolorum defensores usi sunt, ut colligere licet præ-
sertim ex libris Facundi Hermetanensis.

XI. Defensio fidei facta a Cyrillo. *Invicta pariter
veritate defendimus omnia, etc.*

XII. B. Cyrilli et testimonio SS. Patrum. *Certum
est tanquam aliud in alio habitam divinam naturam in
humanitate, etc.* Incipiunt testimonia diversorum.
S. Cyrilli ex libro XXI Thesauri. *Non enim unam esse
naturalem operationem, etc.*; aliæque adduntur ex
SS. Athanasio et Gregorio Nysseno, ex Gelasii epi-
stolâ ad Dardanios, et ex Theodoro.

XIII. S. Quiniani episcopi Aquilani ad Petrum
Antiochenum. *Omnis itaque qui dicit naturam Dei,
etc.* Sunt anathematismi 21 ejus supposititiæ epi-
stolæ subjecti. Vide tom. V Concil. col. 225, et nu-

tam Severini Binii. Confer etiam quæ de hoc allaque
quinque ejusdem generis documentis apocryphis
diximus part. II, c. 11, § 3. Hanc pseudoepistolam in
Gallicanis mss. Behovaccusi et Victorino Harduina
invenit.

XIV. Athanasii epistola ad Epictetum (*lege Epi-
cletum*) et aia Cyrilli ad Joannem Antiochenum ex
versione quam in collectione hoc tomo edenda re-
pries cap. 52 et 53.

XV. Libellus Augustini contra omnes hæreses.
Credimus in unum verum Deum, etc. Editus est in
appendice tom. VIII Operum S. Augustini col. 78.

5. Redit collectio ad Isidorianam, et post tria
documenta Hilari papæ ex Isidoro descripta, quæ
Merlinus etiam dedit, cum eodem Merlino addit
epistolam ejusdem pontificis ad Leonatium, Veranum
et Victorium, ac duas Ascanii et aliorum episcoporum
provinciæ Tarraconensis ad ipsum pontificem,
[ccxxxix] quas videsis tom. V Concil. in Hilario
epist. 4, 1, et 2. Dein inter epistolâ Simplicii ex
Isidoro exscriptas in nostris codicibus, et apud Mer-
linum tres aliæ ejusdem pontificis inseruntur, una
ad Joannem Ravennatam, altera ad Florentium,
Equitium et Severum, quæ ex collectione Hadriana
excerptæ fuerunt, ac tertia ad Acacium, quæ codex
canonum hoc tomo edendus profert cap. 44. Porro
in Isidoro, sicut et in collectione Hispanica unica
producit epistola Felicis III ad Siculos. In nostri
autem mss. et apud Merlinum ex Hadriana colle-
ctione describitur integra synodus Romana ejusdem
pontificis, in qua recitata fuit eadem epistola inscri-
pta non *Siculis, sed episcopis per diversas provincias
constitutis*. Porro præter Gelasii epistolâ in Isidoro
inventas addit *tomus de anathematibus Vinculo* ex
laudato codice canonum sumpsi c. 47. Subjicitur
quoque ipsius epist. 1 ad Euphemium CP. Derretum
Gelasii de libris, quod apud Isidorum ante ipsam
epistolâ profertur, non solum rejicitur in finem,
verum etiam eidem præmittitur ordo veteris et novi
Testamenti, ejusdem pontificis nomine inscriptus,
qui apud Isidorum non legitur; et in ipso decreto
post mentionem synodi Chalcedonensis additur peri-
odus : *Et si qua sunt concilia, etc.* quæ in Isidoro deest.

6. Sequuntur, ut apud Isidorum, omnia documenta
Anastasii et Symmachi cum hujus quoque synodis
apocryphis, et cum cæteris documentis ex Ennodio
transcriptis, nec non epistolâ Hormisdæ. His autem
subnectuntur alia duo documenta sumpta ex colle-
ctione Hadriana. 1. Justinii Augusti epistolâ ad eum-
dem Hormisdam, cujus initium est : *Que finimus sem-
per*. 2. Exemplar precum ad Justinum a Hierosoly-
mitanis et Antiochenis, et secundæ Syriæ clericis
missum, quod incipit : *Haurite aquam cum lætitia*.
Nihil præter Isidori collectionem producit in sub-
sequentibus pontificibus a Joanne I ad Silverium
usque, cujus litteræ ad Vigilium his verbis incipien-
tes, *Multis te transgressionibus irretitum, a Merlino
editæ, cum in his auctoribus codicibus, non autem in
puris Isidorianis inveniuntur, Pseudo-Isidori impos-
turi perperam accensentur. Hæc porro litteras in
codicibus nostris subsequitur liber S. Prosperi con-
tra Cassianum, quem Merlinus præterivit. A Vigilio
ad S. Gregorium Magnum usque omnia cum Isidoro
consentiant. Post synodum vero ejusdem S. Gregorii
appenduntur duæ epistolæ, una Felicis Siciliæ epi-
scopi ad eundem, altera rescriptum pontificis, quæ
in editione PP. Benedictinorum S. Mauri sunt
epist. 16 et 17 libri XIV. Hinc porro quam male hæc
epistolæ a nonnullis suppositionis accusatæ, quæ in
puris Isidorianis mss. desunt, Pseudo-Isidori argu-
mentis ascribantur, nemo non videt. Si vero supposititiæ
sint, nostris additionibus antiquior est hæc impos-
tura, quippe alterius fragmentum retulerunt Joannes
Diaconus in Vita S. Gregorii lib. II c. 3, et Hincmarus
Remensis epist. 37 et 59, nec non in tractatu de Di-
vortio Lotharii et Teuthbergæ interrog. 5 et quæst. 7,
ac interrog. 12, autem finem.*

7. Decretis Gregorii junioris, in quibus Isidoriana collectio desinit, nostri codices cum Merlino sequentes additiones subnectunt: Quatuor epistolas Vitaliani papae, unam ad Paulum Cretensem, alteram ad Vazum cubicarium, tertiam ad laudatum Paulum Cretensem, et quartam ad Gregorium Syracusanum, quae in editione Conciliorum sunt ejusdem pontificis epist. 1, 2, 3 et 4. Item Martini I epistolam ad Aman- dum episcopum Trajectensem, quae legitur tom. VII Concil. col. 391. Sequuntur aliquot documenta quae spectant ad S. Bonifacium episcopum Moguntinum. Professio scilicet et juramentum ejusdem praestitum Gregorio II quod exstat tom. VIII Concil. col. 167. Ipsius Gregorii epistola prima ad eundem Bonifacium; item epist. 5 ad universos episcopos, etc.; dein epist. 4 ad ciervm et populum Thuringiae; epist. 5 ad optimates Thuringorum; epist. 7 ad Saxones; epist. 8 ad Bonifacium, nec non alia ad eundem, quae in vulgatis est epist. 1 Gregorii III. Porro sub nomine Gregorii junioris adfertur epist. 2 ejusdem Gregorii III ad omnes episcopos, presbyteros et ab- bates; item epist. 3 ad optimates et populum provinciarum Germaniae; epist. 4 ad episcopos Bajoriae et Alamanniae; item alia ad Bonifacium, quae est epist. 13 Gregorii II. Dein epist. 7 Gregorii III ad Bonifacium; tum epistola Bonifacii ad Zachariam papam, quae est in Conciliis tom. VIII col. 227. Item epistola 2 Zachariae ad Witum episcopum Barbaran- nae, [ccxi] quae in Conciliis inscribitur Burcardo episcopo Wirceburgensi. Vide ibidem observationem Pagii. Item ejusdem epist. 11 ad Regimirum et alios episcopos Gallos atque Germanos. Item ejusdem pontificis ad Bonifacium epistolae tres, id est 9, 12 et 1. Hucusque etiam Merlinus, quem deinceps codex suus deseruit. At in nostris exemplaribus subscribuntur duae epistolae Bonifacii ad Stephanum II papam, quarum prima edita est tom. VIII Concil. col. 403, altera vero inter Opera seu epistolas ipsius S. Bonifacii est epist. 97. Dein epistola Danielis omnibus regibus, ducibus, etc., ibidem epist. 33. Tum epistola Caroli Majoris domus episcopis, ducibus, etc., tom. VIII Concil. col. 175. Postea concilium anni 742, quod in vulgatis Germanicum appellatur, ibidem col. 269. Item alia synodus ad kalendas Martii in loco qui dicitur Liptinas: ibid. col. 273. Tum Bonifacii Moguntini epist. 19 ad Ethobaldum regem Merciorum; ac tandem alia ejusdem epist. 20 Buggani abbatis.

8. Descriptis postea ex Isidori collectione capitulis Angilramno traditis ab Hadriano I pontifice, nec non excerptis ex actionibus concilii Chalcedonensis una cum alteratione inter Liberium et Constantium, haec documenta adiciuntur: Duae epistolae Innocentii II, una ad Samsonem Remensem et Ervicum Senonensem cum suffraganeis, alia ad Bernardum abbatem Clavvallensem, insertae in concilio Senonensi anni 1140, tom. XII Conciliorum col. 1531. Concilium Remense anni 1148, sub Eugenio III: ibidem col. 1632. Clauditor collectio eum notitia provinciarum quae in aliis quoque Isidorianis mss. describitur. In fine adduntur vitae breviores et catalogus Romanorum pontificum, de quibus n. 2 diximus.

9. Cum post documenta ad S. Bonifacium Moguntinum pertinentia nullum trium saeculorum subseque- quentium ibidem suppetat usque ad Innocentium II et concilium Remense, suspicio non levis exoritur haec postrema documenta saeculi XII additiones esse recentiores; collectorum vero caeterorum add tamen- torum vetustiorum aliquem studiosum virum fuisse, qui in epistolis et conciliis ad S. Bonifacium spe- ctantibus destit. Quidquid autem hac in re credatur, hanc certe collectionem in Galliis digestam ostendunt additamenta d. commentorum quae vel Gallicana sunt, vel ex antiquioribus Gallicanis collectionibus excerpta fuerunt. Quae ad S. Bonifacium Moguntinum pertinent, epistola Leonis Biuricensis, Victorii Ce- noniensi. et Eustochii Turonensis ad episcopos

A inter tertiam provinciam constitutos, concilium Re- mense, et alia ejusdem generis ita Galliarum propria sunt, ut non nisi a Gallicano tam facile inveniri et colligi poterint. Concilium Trelese in sulis Gallica- nis collectionibus inventum est. Multa collector sumpit ex codice canonum a nobis recedendo, quem non Romanum, sed Gallicanum esse codicem ostendimus in Observationibus ad Quesnelli Dissertationem 12. Caetera additiones in aliis Gallicanis collectionibus reperiuntur, vel in Hadriana, quae ad Ca- rolum Magnam missa, in Galliis deservinata erat. Harum additiorum praestantia vel ex eo perspicitur quod multa contineant quibus careremus, nisi exinde prodissent. Vide inter caetera quae de Leonis epistolis in hanc rem animadvertimus tom. I pag. 524 n. 26. Documenta fere omnia harum additiorum singera: quae autem pauca sunt apocrypha, vetustiorum originem habeant, ac propterea in aliis antiquioribus mss. inuenta fuerunt. Harum quidem additiorum collector, qui tam pretiosa monumenta summa diligentia expiscatus est, non eam augendi invidiam praesert, qua alia multo plura, ut Pseudo-Isidori, ferit, commentitia ingressisset.

CAPUT VIII.

De codice Cantabrigensi quem Fabricius et Larroquanus laudant. De duobus mss. Vat. 1345 et 1346. Epistola S. Gregorii Magni qua Augustini interrogacionibus respondet, cum praemio nondum impresso, et forma a vulga ex iisdem mss. produciuntur.

1. Merlinum puram Isidorianam collectionem non collidit, sed illam quae est multis additionibus au- ctior, ex hac tenus disputatis liquet. Illic puram Isidori collectionem separatim edi recenseri que ad sinceriorum manuscriptorum [ccxi] codicum fidem plures eruditii viri proptarunt. At videndum est in pro sinceris Isidorianis exemplis illa habeantur quae a mss. Vat. 630 et 651, ex quibus illam descripsimus capite sexto, dissentiant. Joannes Albertus Fabricius tomo XI Bibliothecae Graecae lib. vi cap. 17, idem eruditiorum desiderium proponens, inter praestantiora Isidorianae collectionis exemplaria, ad quam ea editio exigenda esset, refert codicem Cantabrigiensem, qui saeculo XI emptus fuerat a Lanfranco archiepiscopo Cantuariensi, et eximie laudatur a Mattheo Larroquano in epistola quam a Basnagio Bellivallio editam, idem Fabricius recedendam putavit. Notat autem Larroquanus in eodem codice deesse praefationem et ordinem celebrandae synodi, tres tantum exhiberi S. Clementis epistolae, caeteris vero plerumque multum differre a vulgatis, quae sunt identidem tertia vel media o[mn]i parte auctiores quam in eo codice. Ordinem praeterea diversum commemorat, quem in alio recentiori ms. Cantabrigensi non tam a vulgatis quam a codice Lanfranci dissimilem affirmat. Primo Carthageni et concilio praemissam testatur epistolam Aurelii et Mizonii ad synodum Carthagenensem, quae in Merlino non legitur. Ex his autem idem Larroquanus puram Isidori collectionem non in editione Merlini, sed in hoc codice contineri credidit. Auctiora autem documenta quae Merlino librariis tribuit, qui in illis exhibendis addiderint quae ipsi placuissent. Cum vero nos eodem Vat. 630 Pseudo-Isido i aetate supparem nacti simus, quocum alii item Isidoriani tam antiqui, tam recentiores concinant; nihil dubium est quin hi memorato Cantabrigensi exemplo anteferendi sint. Illic quidem exemplum ab integra Isidoriana collectione alienum satis demonstrat ipse defectus tum praefationis, tum ordinis celebrandi concilii, quae duo praeter laudatos vetustiores codices Hincmarus quoque Pseudo-Isidori aetate proximi ex primitivis hujus exemplaribus laudat. Caetera vero eisdem codicis a Larroquano notata, quae cum vetustioribus et sincerioribus codicibus non conveniunt, eo referenda

sunt, quia non puram et perfectam collectionem Isidori, sed imperfectam et mixtam continet, in qua scilicet peculiari librarii arbitrio alia per saltum ommissa, alia decurtata, alia aliunde addita fuerunt. Inter hæc additicia referri debet Aurelii et Mizonii epistola, quæ cum in sola antiqua collectione a Quessello edita, et a nobis hoc tomo repetenda inveniantur, ejus codicis librarium ipsam exinde addidisse manifestum est. Aliquot alios Isidorianæ collectionis codices descripsimus capite sexto num. 28 et sequentibus, qui cum alia omittant, alia addant præter sincerum et vetustorum Isidori exemplarium fidem, si quis se puram et integram ejus collectionem in ipsis nativum arbitraretur, nimium aberraret. Aliquot præterea alios codices in bibliotheca Vaticana invenimus, in quibus quædam tantum documenta librarium arbitrio ex Isidoro excerpta, et una cum aliis aliarum collectionum documentis transcripta leguntur. In his quoque Isidorianam collectionem agnoscere non poterit, sed merum excerptum ex pluribus. Duas ex his hoc capite paucis explicabimus.

2. Una exstat in ms. codice Vat. 1345 sæculi circiter x, qui ad Ecclesiam Ticinensem olim pertinuit, ut ex duobus documentis initio et in fine descriptis agnoscitur. Tres hujus codicis præcipui fuerunt fontes, nimirum collectiones Hadriana, Additionum Dionysii, et Isidoriana. Primum ex Hadriana sumpti sunt canones conciliorum a Nicænis ad Africanos usque. Hadrianae autem collectionis usum demonstrat non solum distinctio canonum 33 Carthaginensium a cæteris Africanis, verum etiam indicium subscriptionum, seu catalogi episcoporum Nicænorum, qui in Hadriana, non autem in puro Dionysio appenditur. Non omnes vero canones cujusque synodi describuntur, sed nonnulli identidem omisi per saltum. Ex Constantinopolitans concilio solum symbolum exhibetur. In decretis pontificum ex eadem collectione excerptis multo plura eodem saltu prætermissa fuerunt. Immo ex Bonifacii decretis nihil offertur: nihil item ex Hilario, Simplicio, Felice, Symmacho et Gregorio juniore.

3. Porro ex Additionibus Dionysianis proferuntur *Præcepta S. Patri de conservanda sacramenta*, quæ in iisdem Additionibus recensentur n. 69; *Statuta antiqua Orientis*, ibidem n. 70 et 71, et *Epistola canonica n. 72*. Inscritur ex alio ignoto fonte *Decretum Silvestri papæ*, cujus initium: *Si quis episcopus nulla ecclesiasticæ rationis necessitate*, quod in capitulis Martini [CCXLII] Braecensis esse capit. 14. Redeunt documenta ex Additionibus Dionysianis; S. Leonis epistola ad Theodorum Forojuliensem, ibidem num. 109; ejusdem epistola ad Siculos n. 110; alia ad Eutychem n. 111; exempla gestorum ubi in CP. synodo a Flaviano episcopo Eutychem hæreticus auditus et condemnatus est n. 112; sententia papæ Gelasii, quod sedes apostolica omnium ligata dissolvere possit, ad episcopos per Dardaniam. Item ex epistola ad eundem, quod sedes apostolica facultatem habet sine synodo et absolvendi et damnandi: quæ duæ particule in Additionibus habentur num. 134. Gelasii epistola ad Orientales de vitanda communione Acacii n. 135. Constituta S. Gelasii papæ n. 136. Constituta Gregorii papæ n. 137. Adidit epistola ejusdem Gregorii ad Augustinum, quem in Saxoniam direxit atque Britanniam, cum initio quod in vulgata desideratur, et cum forma a vulgatis diversa, quam in fine hujus capitis dabimus. Sequitur fragmentum epistolæ Hieronymi ad Evangelum: *Nam Alexandria*, etc. Exstat in editione Verouensi Operum ejusdem S. doctoris tom. I col. 1076.

4. Postea ex Isidoriana collectione aliquot apocrypharum præcorum pontificum epistolæ, sive earum fragmenta subjunguntur usque ad Damasum. Tum Nicolai epistolæ in causa Rothadi. In his librarium præ oculis habuisse videtur Isidorianum codicem similem Vallicellano D 58, de quo diximus c. 6 n. 29.

5. Deinde offertur epistola Leonis ad Dioscorum, quæ

etiam sequentibus ex aliis collectionibus derivata fuisse. Postea epistola S. Gregorii ad Serenum episcopum Massiliensem, Zachariæ papæ synodus, et liber Gennadii de Ecclesiasticis Regulis, Augustini nomine inscriptus: quæ tria eodem ordine leguntur in Additionibus Dionysianis n. 139, 140 et 141. Deinde fragmentum epistolæ S. Gregorii ad Januarium episcopum Calaritanum, ac duæ epistolæ Innocentii I, una ad Marcianum episcopum Neapolitanum, alia ad Rufum et cæteros episcopos Macolonæ, quæ incipit: *Magna me gratulatio*. Item Hormisdæ ad episcopos per universas provincias de lapsis: *Ece manifestissime constat*, etc., uti legitur in line titulorum qui subjecti sunt epistolæ sextæ Joannis II ad Cæsarium Arelatensem tom. V Concilii. col. 103. Hoc fragmentum Hormisdæ nomine perperam in scriptum reperitur a Gratiano dist. 50 c. 29, et ab aliis etiam antiquioribus. Vide quæ dicemus part. IV c. 7. § 2 n. 7. Epistola S. Gregorii ad Etherium episcopum Lugdunensem, quæ in editione Maurina est epist. 103 lib. IX. Tandem dicitur *Zachariæ papæ: Quod nullus cum sanguine debeat copulari*, etc. In fine codicis transcripta sunt epistola formata Papiensis episcopi ad archiepiscopum Mediolanensem, cujus initium hic profertur: *In nomine Patrii II, et Filii S. et Spiritus sancti C. A. sacratissimo sanctæ Mediolanensis Ecclesiæ archipræsuli A. divino respectu Papiensis episcopatus pontifex debita venerationis devotum in Christo famulatum. Solertia vestra nulla ambiguitate teneatur, quia parci quodis simus obsequi nobis in omni illius quæ possibilitas subministrat et ecclesiastica censura monendo confirmat. Concedimus ergo vestram Ecclesiæ illi. que n. petis'is vestri episcopatus ministrum, ita ut ea lege episcopatu vestro subdatat qua episcopatu nostro subdebatat: sicque vobis eum liceat submovere, velut si vestræ Ecclesiæ tonsuram haberet. Hæc denique concessione, quam sacri canones formatum appellant*, etc. Sub finem notat indicationem præsentis anni nonni. Plures sunt archiepiscopi Mediolanenses qui incipiunt a littera A et cum indicatione nona concurrunt. Tabulæ vero vulgatæ episcoporum Papiensium pluribus lacunis laborant. Qui alia documenta Ticinensia hujus temporis præsto habent, invenient fortassis episcopum Papiensem incipientem a littera A, ex quo aliquid certius elicere licebit.

6. Codex Vat. 1344 pergamenus in folio sæculi XII partem amplioris collectionis præfert inchoatam a numero 132, qui indicat aliam partem, quæ desideratur, numeros seu capitula 131 fuisse complexam. Hæc autem pars totam Isidorianam collectionem exhibet a Silverio usque ad S. Gregorium, Hadriani capitula, et excerptiones ex concilio Chalcedonensi. Plura vero addita aliunde recepta, et hic illic intermixta, quæ hoc loco notanda sunt. Illud autem præmittendum est, quod cum in religando codice confusa fuerint folia, ordo in pluribus est perturbatus: ita ut postposita sint [CCXLII] quæ præcedere debuissent, alia vero quæ conjungenda erant, separantur. Ne quid vero alieni ex arbitrio videamur inducere, ordinem codicis sequemur. Simplicii papæ documentis quæ ad Acaciam pertinent, initio codicis præmittitur *Narrationis ordo de pravitate Dioscori Alexandrini*, qui in collectione hoc tomo edenda legitur esp. 43. Tres porro inseruntur epistolæ Simplicii, quæ in puro Isidoro desunt, una ad Zenonem Augustum, altera ad Joannem Ravennatem, tertia ad Florentium, Equitium et Severum, quæ in Concilio suo sunt ejusdem pontificis epist. 8, 2, et 3. Felicis epistolæ ad Siculos præfigitur initium synodi Romanæ sub eodem pontifice, cui eadem epistola inserta erat. In Silverio additur ejusdem epistola ad Vigilium, quæ in Additionibus Isidorianis continetur. Quatuor in S. Gregorio adjiciuntur: nimirum ejus epistola ad Augustinum cum præmio in fine hujus capitis subjungendo, et alia ad Etherium episcopum Lugdunensem, quæ in præcedenti quoque codice descriptas vidimus: item alia ad Brunichildem reginam, quæ in editione Maurina

est epist. 109 libri ix; ac tandem plura excerpta ex epistolis ejusdem pontificis. Accedit synodica Martini papae I contra Theodorum et Cyrum. Afferuntur vero canonici 20 sumpti ex concilio Lateranensi ejusdem Martini, qui I guntur tom. VII Conciliorum col. 358 et seqq. Post capitula Hadriani ad Angilramnum hie titulus subjicitur: *De monachorum monasteriorumque libertate*. Tum producitur epistola S. Gregorii ad omnes episcopos, uti tomo VI Concil. col. 1341, cum subscriptionibus quae ex Vaticano codice ibidem proferuntur col. 1343 D. Aliae vero subscriptiones in eodem tomo subdantur ex ms. Flaviniacensi. Cum in primis subscriptionibus ex hoc nostro, uti credimus, codice a card. nati Baronio excerptis notetur dies nonarum Aprilium et indicio iv, hae synodicae Gregorii Magni affligitur anno 601. At mirum nobis accidit nominem observasse eas subscriptiones hae Gregorii synodicae perperam assutas fuisse ex subscriptionibus episcoporum viginti alterius synodi Gregorii II anni 721. Veram autem subscriptiones episcoporum aetati S. Gregorii I congruentes sunt illae quas codex Flaviniacensis suppeditavit: ex quibus tamen certus annus colligi nequit. Post haec a ia subtextuntur aliarum epistolarum ejusdem S. Gregorii Magni fragmenta, quae de monachis et monasteriis agunt. Dein sequuntur Nicolai I epistolae in causa Rothado episcopi Suessionensis, quas in aliis quoque collectionibus reperimus. Tum Vitaliani papae epist. 4, 2, 3 et 4; duae S. Isidori Hispanensis ad Laudefredum Cordubensem una, altera ad Masonium; Justini Augustini epistola ad Hormisdam, et exemplar precum ad eundem Justinum, quae ex Hadriana collectione sumpti videntur. *Capitula sancti quinti concilii Constantinopolitani celebrati sub Justiniano*. Sunt canonici 13 ejusdem concilii qui in Lateranensi synodo Martini I re- itati et inserti fuerunt. Vide tom. VII Concil. c. l. 234. Aliquot fragmenta ex concilio vi oecumenico cum hoc titulo: *Quae sequuntur ex CP. sexta synodo sumpta sunt*. Nonnulla excerpta ex S. Ambrosio, ex sacra Scriptura, ex SS. Hieronymo, Augustino, aliisque Patribus, et duo ex pseudoeπιστολις Fabiani atque Clementis. Dein ex collectione Hispanica auctiori praeter concilium Nicenum et CP. sub Theodosio aera 419, transcripta fuit etiam *alia synodus 163 episcoporum temporibus Constantinensi aera 730*, cum annexis epistolis Leonis II ad Hispanos, ad Quiricum, ad Simplicium comitem, et Benedicti presbyteri ad Petrum notarium regionarium, et alia memorati Leonis II ad Ervigium regem: quae hac eadem forma atque ordine in sola collectione Hispanica auctiori inveniuntur. Vide cap. 4, n. 1 k. Tum Ephesina synodus, atque Chalcedonensis, formata Attici CP. et concilium Carthaginense I sub Grato, ut in eadem collectione exhibentur. Caetera concilia desunt, et in laudato Carthaginensi codex deficit. Non dubitamus quin in aliis bibliothecis aliae similes collectiones inveniatur, in quibus documenta hinc inde ex anti uoribus excerpta nunc int gra, nunc mutia a studiosis viris descripta fuerint. Verum hae dta, quas hoc capite explicavimus, ad li-eriores et vagam caeterarum formam cognoscendam sufficient.

7. Concludemus cum Gregorii Magni epistola ad Augustinum, quam nos hic appendendam recepinus.

[ccxlv] *Admonitio in epistolam sequentem.*

Hujus epistolae duplex est in vulgatis forma. Una, quae legi ur in editione operum S. Gregorii, undecim interrogatioes Augustini totidemque Gregorii responsiones continet; ac praeterea post nonum responsum obsecrationem Augustini et concessionem Gregorii subjicit. Altera, quae a Beda inserta est lib. I Hist. Anglorum c. 27, primum et secundam responsonem jungit omissa interrogazione secunda; et suppressa quoque

(a) Codex Vat. 1344 et Patavinus 159 S. Joannis in Viridario addunt inscriptionem quae cum caeteris aliazum litterarum Gregorii a Beda recitatis plane

sep ima interrogazione sextam ac septimam responsonem copulat, Augustini quoque obsecrationem et Gregorii concessionem ignorat. In codice autem Vat. 1343 tertiam formam hacti sumus: nam et prooemium epistolae praefert, quod omnes vulgati libri desiderant, et ipsum epistolae corpus alia omnino ratione et ordine exhibet. Neque vero de prooemio dubitari posse videtur. Non solum enim idem prooemium in duobus aliis msa. invenimus, nimirum in Vat. 1344 et in Patavino 159 Canoniconum Lateranensium S. Joannis in Viridario, verum etiam quae in eo indicantur de Laurentio presbytero et Petro monacho continentur cum iis quibus Beda loco laudato narrat Augustinum misisse eas Romam, qui quaestiones aliquot proposuerunt S. pontifici, et responsiones ejusdem retulere. *Itaque vir Dei Augustinus, inquit... reverens in Britanniam misit continuo Romanum Laurentium presbyterum et Petrum monachum, qui B. pontifici Gregorio gentem Anglorum fidem Christi excepisse, ac se episcopum factum esse referrent, simul et de eis quae necessaria videbantur quaestionibus responsa recepit, quae etiam haec historiae nostrae commenda duximus indere*. Podagra etiam quae in eodem exordio memoratur, concinit cum aliis ipsius Gregorii testimoniis, quibus podagrae doloribus pluries et plures nonnes se laborasse; prodidit. Vide lib. ix ep. 53 et 124, lib. x ep. 56, lib. xi ep. 50, et aliis. Non leve porro est discrimen ipsius epistolae in memorato codice Vat. 1343. Cum enim in vulgatis et in duobus aliis laudatis codicibus omnia esserant per interrogaciones Augustini et responsiones Gregorii; in ems. quaestiones ad Augustino propositae ipsius epistolae contextui inseruntur hac formula: *Primo capitulo requisisti, etc.* Haec verior ejusdem epistolae forma fuisse videtur, ex qua interrogaciones vulgatae a Beda fortassis excerptae fuerunt. In aliis quidem plerisque ejusmodi litterarum exemplis interrogaciones non absumiliter expressae inveniuntur. Praeterea primum capitulum primam et secundam responsonem complectitur, secundum continet responsonem tertiam, tertium quartam, quartum decimam, quintum undecimam, et sextum quintam. Caetera quatuor responsones sexta, septima, octava et nona una cum obsecratione Augustini et concessionis Gregorii desunt. Cum vero desideretur etiam in eodem codice clausula et chronica nota quae in integris Gregorii epistolis apud Bedam legitur, hae exemplam in fine nullum suspicamus, ita ut nihil hinc elici queat, ex quo ea quae in hoc codice desunt a S. Gregorio abjudicanda credantur. Quidquid vero id est, em iudico ipsam epistolam, uti in laudato codice exhibetur.

Epistola Gregorii Magni ad Augustinum.

Item Gregorius ad Augustinum episcopum, quem in Saxoniam direxerat et in Britanniam (a).

Per dilectissimos filios meos Laurentium presbyterum et Petrum monachum fraternitatis tuae scripta suscepi, in quibus a me de multis capitulis requirere curasti. Sed qui praedicti filii mei podagra me invenerunt doloribus afflicti; et cum urgerent citius dimitti, ita relaxati sunt, ut in eadem me dolorum afflictione relinquerent: singulis quibusque capitulis, ut debui, latius respondere non valui.

Primo etenim capitulo requisisti, ut liber mihi transmitti debuisset, in quo [ccxlv] contineri possit, qualiter episcopus cum suis clericis conversetur, vel de his quae fidelium oblationibus accedunt altario, quante debeant fieri portiones; et qualiter age in Ecclesia episcopus debeat. Et sacra Scriptura testatur, quam bene, etc., uti lib. xi editionis Maurinae epist. 64, ad finem usque primae responsonis col. 1131; erant illis omnia communia: post quae in codice jungitur secunda responso, uti apud Bedam etiam concordat: *Reverentissimo Fratri Augustino episcopo Gregorius servus servorum Dei.*

cupulatur sic: *Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines*, etc., usque ad ejusdem responsionis finem.

Secundo quoque capite requiris, quia [quia pro cur] cum una sit fides, sunt Ecclesiarum diversæ consuetudines, et aliter consuetudo missarum in sancta Romana Ecclesia, atque aliter in Galliarum Ecclesiis tenetur; atque addit fraternitas tua Romanæ Ecclesiæ consuetudinem, in qua se in munit nutritam, quam valde amabilem habet. Sed mihi placet ut sive in Romana, etc., ut in vulgata responsione quarta col. 1152.

Tertio quoque capite requiris quid pati debeat si quis aliquid de ecclesia furto abstulerit. Sed hoc tua fraternitas ex persona pensare potest, etc., ut in vulgata responsione quarta.

Quarto quoque capitulo requisisti si pragnans mulier debeat baptizari, aut postquam genuerit, post quantum temporis possit ecclesiam intrare, aut etiam baptizari; aut ne præoccupetur quod genuerit, post quot dies hoc liceat sacri baptismatis sacramenta percipere, aut post quantum temporis huic vir suus possit in carnali copulatione conjugii, aut si menstrua consuetudine teneatur, an in Ecclesiam intrare ei liceat, aut sacræ communionis sacramenta percipere;

A aut vir suæ conjugii permixtus, priusquam lavetur aqua, si ecclesiam possit intrare, vel etiam ad mysterium sanctæ communionis accedere. Quæ omnia a rudi Anglorum gente fraternitatem tuam arbitrator requisitam, cui jam te responsum dedisse non ambigo. Sed id quod ipse dicere et sentire potuisti, etc., ut in vulgata responsione decima col. 1157.

Quinto quoque capite requisisti, si post illusionem quæ per somnium solet accidere, vel corpus Domini quislibet accipere valeat, vel, si sacerdos sit, audiat sacra ministeria celebrare. Et quidem huic Testamenti veteris lex, sicut superiori capite diximus, pollutum dicit, etc., ut in vulgata responsione undecima col. 1161.

Sexto quoque capite requisisti, si debent duo germani fratres singulas sorores accipere, quæ sunt ab illa longa progenie generatæ. Sed hoc fieri modis omnibus licet; nec quidquam in sacris eloquiis invenitur quod huic capitulo contradixisse videatur.

In his codex Vat. 1543 desinit. Duo vero alii codices Vat. 1544 et Patavinus 159 post proœmium novem Augustini interrogationes et totidem S. Gregorii responsa omnino uti apud Bedam subjiciunt.

PARS QUARTA.

De antiquis canonum breviationibus aliisque collectionibus Latinis in titulos et locos communes distributis ad Gratianum usque.

[CCXLVI.] CAPUT PRIMUM.

De breviatione canonum Ferrandi diaconi Carthaginensis. Plures obscuræ allegationis explicatæ, alim suppletæ vel emendatæ, quæ novæ editioni utiles erant.

1. Explicatis collectionibus quæ integra vel fere integra canonica documenta exhibent, tunc de his collectionibus agendum quæ canonum abbreviationes vel eadem canones in titulos et loca communia distributos representant. Inter breviationes primum locum obtinet illa Fulgentii Ferrandi Carthaginensis Ecclesiæ diaconi. Hæc Justinii ac Justiniani temporibus floruit. In Chronico enim Victoria Tunnonensis claruisse dicitur anno sexto post consulatum Basilii, id est, anno 547. Magistro usus est S. Fulgentio Ruspensi episcopo, ut ex scriptis ejus liquet. Facundus Hermianensis libro IV pro defensione trium Capitulorum cap. 3, Ferrandum *laudabilis virum memoriam appellans*, vita jam functum significat. Scripsit autem eos libros Facundus anno 551, uti ex Victoris Chronico colligitur: ac proinde Ferrandus ante hunc annum e vivis excesserat. Cresconius in præfatione suæ collectionis eum *reverendissimum Carthaginis Ecclesiæ diaconum et virum sapientissimum* vocat. Scripta ejus, quæ tomo nono Bibliothecæ Patrum inserta sunt, commemorare non est necesse. De sola *Breviatione canonum*, quæ nostri instituti est, non pauca dicenda sunt.

2. Duo tantum hujus Breviationis codices hæc inventi sunt, Trecensis, et Corbeiensis. Franciscus Pithæus ex Trecensis Ecclesiæ codice primum edidit Parisiis an. 1588. Dein Petrus Franciscus Chifflet us Soc. Jesu in editione Divionensi anni 1649, ms. Corbeiensis usus, nonnulla loca emendavit, notisque illustravit. Ex his autem duabus editionibus idem opusculum pluries recusum, insertumque tomo I Bibliothecæ canonice pag. 418, nec non tomo IX Bibliothecæ Patrum, et alibi.

3. In allegandis Nicænis canonibus Ferrandus Pliionis et Evaristi versionem, quæ in Africanis codicibus canonum descripta erat, secutus videtur, uti animadvertimus part. II c. 2, § 1, n. 4. Nicænorum canonum seu titulorum, quos laudat, numeri cum cæteris quoque versionibus concinunt usque ad ca-

nonem sextum (Vid. tom. III Concil. col. 449), quæ in canonem septimum jungit: septimum enim titulum num. 172 eum appellat qui in vulgatis est canon 8. Canones vulgati 9 et 10 apud ipsum num. 87, in unum copulati sunt tit. 8. Canonem in editis undecimus, num. 116 titulo 9 designat. Tres canones 12, 15 et 14, nullibi allegat. Cum vero num. 18 canonem decimum quintum vulgatum tribuit tit. 11, tres omisi canones in Ferrandi codice partim conjungebantur cum nono, partim autem decimum titulum consciebant. Canon in vulgatis 16 apud Ferrandum [CCXLVII] num. 27 est tit. 13; canon vero 17 num. 123 per errorem vocatur tit. 14, cum ex laudata serie esse debeat titulus 13. Enimvero num. 106 titulus 14 assignatur vulgato canoni 18, et num. 175 titulus 15 canoni 19 ascribitur. Postremus canon Nicænus 20 Sardicensis primus vocatur num. 214, de quo dicemus postea. Duo hic observanda. Primo non solum partitio, sed ordo etiam canonum ab Isidoriana versione discrepat. Nam canon de diaconibus, qui titulo 14 designatur post canonem de feneratoribus, in Isidoriana ante aliquot canones præmittitur. Hinc ergo Ferrandum versionem ab Isidoriana diversam in hisce canonibus fuisse et secutum confirmatur. Secundo cum versionem Pliionis et Evaristi a Ferrando adhibitam conjecimus, ne moveat partitio vulgata in viginti canones: ejus enim codex in contractiorem titulorum numerum eandem versionem exhibere potuit, ut alii quoque aliarum synodorum canones, licet iidem sint, varias partitiones in diversis exemplaribus recipiunt.

4. In cæteris Græcarum synodorum canonibus Ferrandus eam interpretationem præ oculis habuit, quæ Isidoriana vocari solet. Etenim præter nomina *Anquiritani* et *Novacæsiensis* conciliorum solius Isidorianæ interpretationis propria, dum num. 149 concilii Anquiritani titulum 17 allegat, verba *inter energumenos orent*, ex sola Isidoriana versione proficiuntur. Similiter num. 80 concilii Antiocheni tit. 8 laudans, voces *Vicarii episcoporum* cum eadem versione concordant; et num. 114 totidem Isidorianæ versionis verba ex can. 16 repetuntur. Plura indicia suppetunt in canonibus Laodicænsis. Cum enim num. 115 citat concil. Laodic. tit. 5, voces *usuras et lucra, id est resumptæ*, Isidorianæ versionis sunt. Canon 11 laudatus

num. 221, canon 15 designatus num. 151, canon 17 indicatus num. 225, item canones 25 et 27 allegari num. 142 et 216, qui in vulgatis sunt canones 26 et 28, vel totidem omnino verbis transcripti deprehenduntur ex eadem versione, vel peculiares ipsius voces praefertunt, ut conferenti patebit. Idem est de canonibus 35 et 47, citatis num. 185 et 209, qui in vulgato Isidororum sunt can. 57 et 47. Cum hæc exempla sufficiant, cætera ejusdem generis brevitati consulentes prætermittimus. De canonem vero cujusque synodi numeris, quibus nonnunquam duo vulgati Isidororum interpretationis rationes apud Ferrandum in unum coeunt, nihil attinet dicere: etenim quinam concilii sint, ex collatione quicque nullo negotio intelliget. De canonibus Sardicenis, qui ex originali Latino cum Isidorianis lectionibus a Ferrando allegantur, illud unum notatu dignum est, canonem ultimum Nicænum de omittenda gonuflexione diebus dominicis atque paschalisibus num. 214 laudari uti *concilii Sardicensis tit. 1*, ac aliis in numeris canonem primum hujus concilii citari *tit. 2*, secundum *tit. 3*, et sic deinceps cæteri canones Sardicenses uno numero augentur. Id autem ex de causa proficiscitur, uti part. II c. 1, n. 18 indicavimus, quia iidem canones olim juncti erant cum Nicænis etiam versionis Isidorianæ, cum qua quidem utrosque copulatos reperimus in vetustissimo codice 58 capituli Veronensis; dein vero in separandis utrisque quidam minus acurate incepit a postremo canone Nicæno, cuiusque Sardicenis veluti primum attribuit (*vide part. II c. 1, n. 15*).

5. De Africanis canonibus, qui a Ferrando frequentius atque legitime, plura dicenda sunt. Cum enim aliquot concilia eodem in loco, ex. gr. Carthagine, celebrata fuerint; Ferrandus vero in ipsorum concilio: unum canonibus laudantibus generali formula *concilii Carthag. tit. 1* solet; ad quod concilium Carthaginense hic vel ille canon pertinet ignoratur. Aliubi etiam titulum seu canonum numerum vel desideratur, vel mendosus est. Cum vero in distinguendis iisdem synodis ac numeris titulorum supplendis, vel emendandis non modicum laboraverimus, utile futurum credimus si hoc loco omissis illis Ferrandi allegationibus, quæ non se clare sunt, serio Ferrandianæ Breviationis sequentes, citationes obscuras explicemus, canonesque cujus synodi fuerint aperiamus.

Num. 4. Breviationis Ferrandi laudatur *concilii universalis Carthag. tit. 49*. Est synodus anni 397; ipse autem canon legitur in codice Eccles. Afric. c. 49, qui codex editus invenitur tom. II Conciliorum edit. Ven. col. 1232 et seqq.

[CCXLVIII] N. 5. *Concil. Carthag. tit. 50*. Est eadem synodus anni 397 can. 50 Codicis Africani.

N. 9. *Concil. Carth. tit. 10*. Est eadem synodus. Canon autem legitur c. 18 Codicis Afr.

N. 13. *Concil. Carth. tit. 52. Item 54 Concil. Carth. in basilic. tit. 5*. Primum est idem concilium anni 397 c. 34 et 56 Codicis Africani. Secundum autem est aliud concilium anni 407 c. 98 Codicis Afr.

N. 14. *Concil. Carthag. tit. 54*. Est synodus anni 397 c. 56 Codicis Afr.

N. 15. *Concil. Carth. tit. 3*, ubi corrigendum *tit. 20*. Est synodus anni 397 c. 56 Cod. Afric.

N. 16. *Concil. Carthag. tit. 1*. Indicari credimus concilium sub Genethlio anni 390 c. 2, ac propterea corrigendum in Ferrando *tit. 2 pro tit. 1*. Hic quidem canon repetitus legitur in concilio Carthaginensi anni 419 c. 3 Codicis Africani.

N. 17. *Concil. Carthag. tit. 6*. Est synodus anni 401 Idibus Septembris c. 71 Codicis Afr.

N. 22. *Concil. Carth. tit. 9*. Est canon ejusdem synodi anni 401 c. 74 Codicis Afr.

N. 24. *Item Concil. Carthag. tit. 5*. Hic titulus spectat ad synodum anni 397. Legitur autem ipse canon integer in Breviario concilii Hipponensis anni 395, quod in synodo Carthaginensi anni 397 repetitum et insertum fuit. Vide Breviarium in collectione hoc tomo impressa col. 89, et confer quæ in hæc

A rem notavimus part. II c. 3, § 3, in quantum canonem synodi anni 397.

N. 25. *Concil. Carth. tit. 12*. Est concilium anni 418 c. 120 Codicis Afric., ubi licet sit canon 15, in codice tamen Ferrandi hunc canonem cum duodecimo fuisse conjunctum ostendimus part. II c. 3, § 7 n. 1.

N. 27. *Concil. Carth. tit. 28. Item 53*. Est synodus anni 397. Titulus, seu canon 28 in Codice Africano omisus, continetur in Breviario Hipponensi c. 19. Titulus vero 53 habetur in Cod. Afr. c. 54.

N. 28. *Concil. Carth. tit. 14*. Pertinet ad concilium anni 401 c. 80 Cod. Afr.

N. 30. *Concil. Carth. tit. 18*. Est synodus anni 418 c. 126 Codicis Afric.

N. 32. *Concil. Carth. tit. 15*. Est synodus anni 401 Idibus Septembris c. 81 Cod. Afr.

N. 33. *Concil. Carthag. tit. 23*. Spectat ad concilium anni 397 c. 14 Breviarii Hipponensis.

N. 34. *Concil. Hipponiensi tit. 5*. Est synodus anni 427, quæ desideratur. Hic autem canon repetitus est ex anteriori concilio Carthaginensi anni 421, quod hoc tomo typis dabimus, ubi legitur c. 4. Videtur quæ disserimus part. II c. 3, § 9 n. 4.

N. 35. *Concil. Hipponiensi tit. 8*. Laudatur eadem synodus anni 427. Hic autem canon legitur in Codice Afric. c. 32, nec non in Concilio Carthaginensi anni 424 c. 8.

N. 38. *Concil. Hipponiensi tit. 9*. Eadem synodus allegatur, et canon describitur c. 10 concilii Carthaginensis anni 421, hoc tomo col. 653.

N. 39. *Concil. Carthag. tit. 21*. Indicator synodus anni 397 c. 12 Breviarii Hipponensis.

N. 40. *Concil. Carthag. tit. 20*. Fadem synodus est: canon autem legitur in Breviario Hipponensi c. 11.

N. 41. *Concil. Carth. tit. 22*. Est ejusdem synodi in Cod. Afr. c. 55, et in Breviario Hipponensi c. 13.

N. 43. *Concil. Carth. tit. 9*. Laudatur synodus anni 407 c. 104 Codicis Afr.

N. 46. *Concil. Carth. tit. 36*. Spectat ad synodum anni 397 c. 27 Breviarii Hipponensis.

N. 47. *Concil. Carth. tit. 5. Concil. Hippon. tit. 9*. Prima est synodus XIX vel XX, sub Aurelio, quæ desideratur. Vide part. II c. 3, § 9 n. 2. Secunda est synodus anni 427, quæ pariter deest. Legitur vero hic canon in concilio Carthaginensi anni 424 c. 9, hoc tomo col. 652.

N. 48. *Concil. Carthag. tit. 40*. Est synodus anni 397 c. 31 Breviarii Hipponensis, et in Cod. Afr. c. 44.

[CCXLIX] N. 49. *Concil. Carthag. tit. 49*. Est canon ejusdem synodi qui legitur c. 30 Breviarii Hipponensis, et 43 Codicis Afr.

N. 50. *Concil. Carthag. tit. 2*. Videtur esse synodus anni 405, uti coniecimus part. II c. 3, § 6 n. 5. Canon vero in Isidori collectione Milevitano concilio perpetram tributus, legitur c. 25.

N. 51. *Concil. Carthag. tit. 17*. Innatur synodus anni 397. Canon vero est in Breviario Hipponensi c. 8.

N. 52. *Hoc in alio Concilio Carthaginensi actum est*. Hic Ferrandus nec titulum, nec numerum designat, eo quod hoc loco indicatur synodus anni 409, quæ non plenaria, sed provincialis fuit; ille enim in conciliis provincialibus titulum ac numerum præterire consuevit, uti animadvertimus part. II c. 3, § 9 n. 5. Hic autem canon refertur in Cod. Afr. c. 107.

N. 53. *Concil. Carthag. tit. 8*, et in ms. Corbeiensis *tit. 9*. Legitur in synodo anni 419 c. 29 Codicis Afr., et in altera anni 421 c. 1, hoc tomo col. 650. Sub titulo autem 8 vel 9 spectat ad alteram posteriorem synodum XIX, vel XX, sub Aurelio, quæ intercederunt, uti probavimus part. II c. 3, § 9 n. 2.

N. 54. *Concil. Hipponiensi tit. 5*. Est canon synodi anni 427, cui quidem tribuitur etiam in duobus codicibus a P. Hardu no laudatis tom. II Concil. col. 1275 not. 4. Legitur in Cod. Afr. c. 29.

N. 58. *Concil. Carthag. tit. 15*. Est synodus anni 397, canonque exhibetur c. 5 Breviarii Hipponensis.

- N. 63. *Concil. Carthag. tit. 19.* Indicatur eadem A synodus xx; sub Aurelio, uti probavimus part. II c. 3, § 9 n. 3.
- N. 64. *Concil. Carthag. tit. 3. Item Concil. Carth. tit. 15.* Hac postrema allegatione corrigendum tit. 19. Priori loco indicari videtur synodus anni 397 vi kal. Julias, secundo autem loco alia ejusdem anni synodus v kal. Septembris. Confer part. II c. 3, § 2 n. 7. Ille canon, ante constitutus in synodo Hipponensi anni 343, legitur in Breviario Hippon. c. 10.
- N. 67. *Concil. Carthag. tit. 18.* Est synodus anni 397. Canon autem recitatur in Breviario laudato c. 9.
- N. 70. *Concil. Carth. tit. 24.* Eadem synodus allegatur. Canon describitur in eodem Breviario c. 15.
- N. 71. *Concil. Carthag. tit. 38.* Est ejusdem synodi canon, in Breviario Hippon. c. 29, et in Cod. Afr. c. 42.
- N. 73. *Concil. Carth. tit. 2 (corrigere tit. 6).* Est canon actionis secundæ concilii Carthaginensis anni 419, qui in Cod. Afr. legitur c. 42. Confer part. II c. 3, § 8 n. 7.
- N. 75. *Concil. Carthag. tit. 11.* Est concilium anni 401 idibus Septembris. Canon refertur c. 76 Codicis Afric.
- N. 81. *Concil. Carthag. tit. 34.* Laudatur concilium anni 397. Canon est in Breviario Hippon. c. 25, et in Cod. Afr. c. 59.
- N. 82. *Concil. Carthag. tit. 6.* Indicatur idem concilium. Legitur vero hic canon in præmissis Breviarii Hipponensis eidem concilio insertis, uti suo loco annotavimus part. II c. 3, § 3.
- N. 83. *Concil. Carthag. tit. 7.* Idem concilium anni 397 hic pariter innuitur. Verba canonis in iisdem Breviarii præmissis describuntur.
- N. 84. *Concil. Carthag. tit. 3.* Est synodus XIX, sub Aurelio, cui hunc canonem adjudicat concilium Carthaginense anni 523, tom. V Conciliorum col. 781.
- N. 90. *Concil. Carthag. tit. 7.* Est concilium sub Genethlio anni 300 c. 9. Cum in codice Ferrandi ex quatuor canonibus dum constati essent, titulus 9 in eodem codice erat tit. 7. Vide quæ annotavimus part. II c. 3, § 1 n. 4.
- N. 91. *Concil. Carthag. tit. 43.* Spectat ad synodum anni 397 c. 54 Breviarii Hipponensis.
- N. 95. *Concil. Hipponegiensi tit. 9.* Est synodus anni 427. Canon profertur in Cod. Afr. c. 33, et in synodo Carthaginensi anni 421, c. 9, hoc tomo col. 653.
- N. 101. *Concil. Carthag. tit. 7.* Sunt duo canones 8 et 9 concilii anni 390, [ccl.] sub Genethlio, qui in Ferrandi codice in unum copulati canonem septimum conflaverant. Vide notata num. 90.
- N. 118. *Concil. Carthag. tit. 12.* Pertinet ad synodum anni 401 idibus Septembris. Legitur hic canon apud Isidorum in concilio Carthaginensi v. c. 41; repetitus autem fuit in synodo anni 419 c. 27 Codicis Africani.
- N. 119. *Concil. Carthag. tit. 8.* Est concilium sub Grato c. 8.
- N. 121. *Concil. Carthag. tit. 9.* Est synodus anni 397. Canon refertur in Breviario Hippon. c. 1.
- N. 122. *Concil. universal. Carthag. Supplementum tit. 25.* Est canon ejusdem synodi qui in Breviario Hippon. legitur c. 10.
- N. 129. *Concil. Carthag. tit. 27.* Idem concilium; in Breviario autem canon describitur c. 43.
- N. 132. *Concil. Carthag. tit. 35.* Idem concilium; canon vero in Breviario Hippon. c. 24, in Cod. Afr. c. 58.
- N. 134. *Concil. Carth. tit. 35.* Est canon ejusdem concilii, in Breviario Hippon. c. 26, in Cod. Afr. c. 40.
- N. 135. *Concil. Carthag. tit. 44.* Ejusdem concilii canon in Breviario c. 31.
- N. 136. *Concil. Carthag. tit. 13.* Spectat ad synodum anni 401 idibus Septembris. Est in Codice Afr. c. 79.
- N. 143. *Concil. Carthag. tit. 3.* Laudari videtur B synodus xx; sub Aurelio, uti probavimus part. II c. 3, § 9 n. 3.
- N. 144. *Ut concilium universale non fiat, nisi causa communis, id est totius Africa, coegerit.* Ille canon ad synodum Africanam manifeste pertinet. Allegatio autem synodi, quæ desideratur, supplenda est sic. *Concil. Carthag. tit. 1.* Ille enim canon primus est inter canones concilii Carthaginensis anni 407 c. 95 Codicis Africani.
- N. 163. *Concil. Carthag. tit. 7.* Est eadem synodus 407 c. 102 Codicis Afr.
- N. 170. *Concil. Carthag. tit. 42.* Est canon synodi anni 397 c. 33 Breviarii Hippon. et c. 45 Cod. Afr.
- N. 171. *Concil. Carthag. tit. 17.* Spectat ad synodum anni 401 idibus Septembris c. 83 Cod. Afr.
- N. 175. *Conc. Carthag. tit. 48.* Indicatur synodus anni 397 c. 48 Cod. Afr.
- N. 183. *Concil. Carthag. tit. 2.* Est synodus sub Grato c. 2.
- N. 189. *Conc. Carthag. tit. 2.* Pertinet ad concilium anni 401 idibus Septembris c. 63 Codicis Afr.
- N. 190. *Concil. Carthag. tit. 40.* Allegatur synodus anni 418 c. 117 Cod. Afr.
- N. 191. *Conc. Carth. tit. 11.* Idem concilium c. 118 Cod. Afr.
- N. 193. *Concil. Carthag. tit. 1.* Est synodus anni 401, XVI aut XVII kal. Julias, c. 57 Codicis Afr.
- N. 195. *Concil. Carthag. tit. 2.* Est canon actionis secundæ concilii anni 419 c. 128 Cod. Afr.
- N. 196. *Concil. Carthag. tit. 3.* Ex eadem actione c. 19 Cod. Afr.
- N. 197. *Concil. Carthag. tit. 4.* Ex eadem actione c. 150 Cod. Afr.
- N. 198. *Conc. Hipponegiensi tit. 5, ubi corrigendum est tit. 4.* Est synodus Hipponensis anni 427. Vide quæ notavimus part. II c. 3, § 9 n. 4. Repetitus est hic canon ex anteriori synodo Carthaginensi anni 421, in qua legitur c. 2, hoc tomo col. 650, et profertur etiam in Cod. Afr. c. 30 inter canones primæ actionis synodi anni 419.
- N. 202. *Conc. Carth. tit. 41.* Est synodus anni 397. Habetur vero hic canon in Breviario Hipponensi c. 52 et in Cod. Afr. c. 43.
- N. 203. *Conc. Carth. tit. 7.* Pertinet ad synodum anni 401 idibus Septembris. Legitur hic canon in Codice Afr. c. 72.
- N. 225. *Conc. Carth. tit. 32.* Est concilium anni 397 c. 25 Breviarii Hippon., et c. 37 Codicis Afr.
- N. 219. *Concil. Carth. tit. 31 (ubi corrigendum tit. 30). Item Conc. Carth. tit. 7.* Primum est concilium anni 397 c. 21 Breviarii Hipponensis. Alterum est concilium anni 407 c. 103 Codicis Afr.
- N. 226. *Conc. Carth. tit. 11.* Innuitur synodus anni 397 c. 3 Breviarii Hippon.
- [ccl.] N. 227. *Concil. Carth. tit. 12.* Eadem synodus anni 397 c. 4 Breviarii laudati.
- N. 228. *Concil. Carth. tit. 45.* Est canon ejusdem synodi in Breviario Hippon. c. 56.
- N. 229. *Concil. Carth. tit. 46.* Ex eadem synodu eodem c. 36 brevii, et c. 46 Codicis Afr.
- N. 230. *Concil. Carth. tit. 51.* Idem concilium c. 53 Codicis Afr.
- N. 231. *Concil. Carth. tit. 5.* Est synodus anni 401 idibus Septembris. Legitur hic canon in Cod. Afr. c. 75.
- N. 232. *Concil. Carth. tit. 29.* Est concilium anni 397 c. 20 Breviarii Hipponensis.
- Ex his Ferrandus præter codicem Græcorum canonum versionis Isidorianæ, in quo Chalcedonenses, nunquam ab eo allegati, videntur defuisse, codices Afrorum canonum præsto habuit, in quibus continebantur duo concilia Grati et Genethlii, et synodi omnes sub Aurelio usque ad Hipponensem anni 427. Mirum vero ne sit cum nunquam memorasse synodum Hipponensem sub eodem Aurelio celebratam anno 395, nec canones primæ actionis concilii Carthaginensis anni 419, Satius enim ipsi visum est

hactenus invenire licuit, ipsi Martino tribuendi arbitramur. In editione quidem inserta Bibliothecæ Juris canonici Gulielmi Voelli et Henrici Justelli, singulis Martini capitulis ii canones conciliorum e regione annotantur, ex quibus tanquam ex fontibus ea capitula de prompta creduntur. Utiles et commendanda hæc diligentia, quam Joanni Doujatius laudati editores referunt. At canones Nicensis 8 et Laodicenus 59 ita minimum congruunt cum capitulis 36 et 73, quibus affiguntur, ut illos Martinus in his capitulis animo obvolvise hinc facile credi possit. Eadem, immo multo major est ratio de concilio Turonensi II, cujus canon 22 alias 23, una cum Laodiceno canone apponitur laudato capitulo 73; et de Agathensi, cujus canon 64 ascribitur capitulo item 64. Nam præterquam quod indicati canones cum iisdem capitulis minus conveniunt, incredibile est has synodos Gallicanas præ oculis fuisse S. Martino, qui ex Gallicanis conciliis nihil excerptisse deprehenditur. Adde quod synodus Turonensis II, sub idem circiter tempus celebrata quo Martinus capitula condidit, cum posteriori collectioni Hispanicae etiam auctori non inventuri inserta, Hispanis fuisse videtur ignota. Cur porro capitulo 68 apponatur canon cujusdam concilii ex Capitularium lib. VI num. 198 non intelligimus. Non solum enim idem canon cum eo Martini capitulo non concidit; verum etiam nullum ibidem concilium Martino antea allegatur ex quo idem capitulum excerpti potuerit. Pejus autem multo nonnulli hæc notatione decepti affirmant, Martinum canones sumpsisse etiam ex Capitularibus, quæ multo post eius ætatem digesta fuerunt. Simili de causa non arduè allegatio Arelatensis in can. 5, ex num. 194 ejusdem libri Capitularium affixa capitulo 69, cum præsertim in canonibus Arelatensis in nihil tale inventitur. Quæ vero cum Ivone Carnotensi afferuntur ex conciliis Carthagine:si et Bracarense ad capitula 63, 74 et 75, nihil aliud sunt nisi ipsa horum Martini capitulorum verba, quæ in nullo Carthagine:si, aut Bracarense concilii reperire licet. F. de Ivo concilium Bracarense appellavit ipsa Martini capitula, quæ apud quosdam concilii Bracarense nomine donantur. Ii ergo canones cum cæteris quos paulo ante indicavimus, eidem Martino referendi videntur. Nonnulli canones apostolicos perperam ascribi putant capitulis 26 et 27, cum præsertim illos Martino ignotos arbitrentur, immo etiam nondum conditos dum idem in Oriente versaretur. Illos vero multo antiquiores ostendimus part. I, c. 1. Certe Dionysius Exiguus, qui ante S. Martinum suam collectionem lucubravit, eosdem et Græco Latine reddiderat. Num vero ex ascriptis canonibus apostolicis Martinus aliquid sumpserit et more suo latius exposuerit, an vero hæc quoque capitula 26 et 27 inter ea recensenda sint quorum ipse auctor existit, definire non audemus.

5. Hanc capitulorum collectionem Martinus direxit ad Nitigium et universum concilium Lucense. Hic Nitigianus cum suis suffraganeis interfuit concilio Bracarense II, cui Martinus præfuit. Eadem capitula in hoc concilio læta et confirmata creduntur. At quod ibidem lectum et confirmatum traditur, non sunt hæc capitula, sed græta Bracarenensis I, ut ex interlocatione ipsius Martini manifestum est. Hæc capitula nobis conservata fuerunt a collectione Hispanica, ex qua in Isidorianam transierunt. Editi sunt primam ex codice Isidoriano, quem Merlino addidit; dein vero illa secusit Louisa ad fidem codicum puræ collectionis Hispanicæ. Justellus et Voellus utriusque editionis lectiones et manuscriptorum variantes notantur quam diligentissime in appendice tom. I Bibliothecæ Juris canonici. In perampla collectione canonum manuscripta et legi Parisiensis Societatis Jesu hæc capitula inscribuntur: *Concilium Martini papæ*, et P. Hardinus notavit. Hinc nihil mirum, si illa apud postiores quosdam collectores canonum nonnunquam allegentur *ex decretis*, seu ex

A *concilio Martini papæ*. Hoc errore ducti nonnulli eadem capitula a S. Martino I summo pontifice in concilio Romano sancita putantes, [ECLIV] eidem pontifici tribuerunt eam discipline relaxationem qua in iisdem capitulis permittitur ut bigami in minoribus ordinibus gradibus permanent; et proinde etiam contendebant, vi eorundem capitulorum, quæ Martino pontifici asseriebantur, hoc quoque tempore episcopum cum bigamo posse ad minores ordines dispensare. Quam opinionem falso fundamento innixam Sixtus V tandem exposuit, ut videre licet apud Fagnanum in Commentario ad caput secundum de bigamis.

CAPUT III

De Breviario et Collectione Cresconii.

1. Cresconii seu, ut alii malunt, Crisconii episcopi Africani duo opera inemorantur, alterum *Concordia canonum*, alterum præmia de *Bellis Libycis*. Utrumque hoc opus designatum vidimus in ms. Vallicellano 18 pag. 136, ubi describitur tabula eorum quæ in eodem codice continentur. In primo autem ejusdem tabulæ numero hæc leguntur: *Concordia canonum a Cresconio Africano episcopo digesta sub capitulis trecentis. Iste nimirum Cresconius bellu et victorias quas Johannes patricius apud Africam de Sarracenis gessit, heremetris versibus descripsit sub libris...* Primum opus tantum superest; secundum vero, quod hactenus in desiderio est, cum inscriptione quidem de *Bellis Libycis*, continebatur in ms. monasterii montis Cassini inter codices quos Desiderius abbas, postea Romanus pontifex Victor III, bibliothecæ ejusdem monasterii addidisse traditur a eorum auctore Leone Ostiensi in Chronico Cassinensi lib. III c. 63. Id autem utilitatis notitia hujus operis attulit, quod Cresconii ætas exinde cognoscitur. Cum enim memorati Joannis patricii victoria tum ab Anastasio Bibliothecario in Ecclesiastica Historia, tum a Cedreno affigatur anno tertio Leontii imperatoris, id est anno Christi 697, Cresconius, qui eam versibus descripsit, hoc tempore floruit.

2. Nunc de altero opere, quod *Concordia canonum* inscribitur. Hæc, quam petente Liberino episcopo concinnavit, totam Dionysii collectionem in trecentos titulos distributam ita continet, ut non integra concilia, nec integras Romanorum pontificum epistolæ, uti apud Dionysium leguntur, contineri se: exhibeat; sed omnia conciliorum pontificumque decreta, quæ in unam materiam conferunt, hinc inde excerpta simul colligat, et certis titulis subijciat. Cum vero hoc opus non totum simul, sed per partes editum fuerit, non satis perspectum est. Anno 1588, curante Francisco Pithæo una cum Breviatione Ferrandi edita sunt ea tantum ejusdem Cresconii operis portio quæ post prælationem ipsius Cresconii ad Liberinum non integros canones aut decreta integra exhibet; sed sola canonum et decretorum capitula cuique titulo congruentia, ut in Breviatione Ferrandi observavimus, leviter indicat, hac inscriptione editioni præfixa: *Crisconii episcopi Africani Breviarium canonicum. Hic habetur Concordia canonum conciliorum infrascriptorum et præsalum Romanorum, id est canonum apostolorum, Nicænorum, Ancyranorum, Novæcæsariensium, Gangrensiarum, Antiocensium, Laodicensium, Chalcedonensium, Sardicensium, Carthagenensium; item præsalum Siciliæ, Innocentii, Zosimi, Celestini, Leonis, et Gelasii*. Prima hujus inscriptionis verba *Crisconii episcopi Africani Breviarium canonicum*, in nullo codice invenimus; sed in omnibus titulis incipit a verbis, *Hic habetur Concordia*, etc. Non incongrue vero *Breviarium* appellata est ea prima pars, quæ non opus integrum *Concordiæ*, sed ejus compendium tantummodo exhibet. Loc idem Breviarium Cresconianum postea recensum a multis, tom. I Bibliothecæ Juris canonici una cum Breviatione Ferrandi insertum fuit pag. 436. Cum porro eodem modo ad eundem locum producta, Gulielmus Voellus

et Henricus Justellus laudat Bibliothecæ editores ipsum opus *Concordiæ canonum* e iacob. bibliothecæ Claromontanæ Soc. Jesu accepissent, in quo integri canones in titulos distributi describebantur; eam veluti *opus alterum* et a Breviario distinctum, separatim in appendice ejusdem tomii impresserunt pag. 55, cum hac epigraphe: *Cresconii episcopi Africani liber canonum, in quo integros ipsos conciliorum [cclv] canones et pontificum decreta eo ordine quo in Breviario allegantur, descripsit.*

3. Hæc editionis ratio plures eruditiss., qui codices integri operis non potuerunt inspicere, in diversâ sententiâ distaxit. Alii enim Breviarium et librum canonum duo Cresconii opera existimant. Alii narrant Cresconium tantum scripsi se posterius opus, in quo canones integri recensentur; Breviarium vero excerptum suspicantur ab alio, cui Cresconii opus nimis prolixum videbatur, quive nudam notitiam canonum memoriæ juvandæ causa præstare voluit. P. Constantius primo anceps fuit num præter Breviarium Cresconius etiam librum canonum condidisset. Rem hanc dijudicaturus ad celeberrimum codicum fidem, Romam ad sodales et amicos suos scripsit, ut Vallicellanos et Vaticanos codices a cardinali Baronio laudatos excuterent. His autem rescribentibus nullum utrobique codicem extare, nisi qui merum Breviarium continet, solum Breviarium a Cresconio concinnatum tandem censuit. Quantum vero ad fusionem librum canonum conjectit, *studiosum aliquem repertum esse, qui Breviarium Canonicum sic tanquam osseam compagem carne sua vestierit, hoc est, qui delinentam a Cresconio Concordiæ formam secutus, pro summaris canonum totos ipsos canones descripserit, seriato primo rerum ordine ac numero titularum (Præfat. t. I Epist. Rom. Pont. n. 125 et 126). Quia in sententiâ confirmatus fuit ex ipso codice Claromontano ex quo idem liber canonum editus fuerat: quippe in hoc post Breviarium, cui Cresconii præfatio præmittitur, sequitur species quædam veluti præfationis libro canonum præfixæ, quam ipsorummet etiam editorum iudicio Cresconii non esse multa persuadent. Ipse autem liber Canonum, qui statim subjicitur, nec la prima fronte, nec alibi usquam Cresconii nomen præfert.*

4. Nobis vero, quibus feliciter obtigit plura Cresconiani operis exempla invenire et expendere, rem hanc certius constituere licebit. Quatuor quidem codices nacti sumus, in quibus solum, uti appellant, Breviarium sine prolixiori libro canonum legitur, nimirum Vat. 1355 et 5845, Vallicel. A 5 et Vercellensem, qui omnes Dionysianam, seu Dionysio-Itadrianam collectionem una cum Additionibus Dionysianis complectuntur. In his Breviarium Cresconianum præmittitur ipsi collectioni Dionysii, ex qua excerptum fuit. Deest autem in iisdem liber canonum, quia cum mox ipsa subjiciatur Dionysii collectio, quæ integra documenta eodem Breviario indicata continet, ille liber, in quo eadem documenta alia methodo in titulos distributa repetuntur, superfluum visus est. Quisquis enim ex numeris titularum in Breviario notatis, qui Dionysianæ collectioni plane respondent, ipsos canones et decreta pontificum in eadem collectione reperire facile potest. Hos tantum codices inspexerunt illi sodales et amici P. Constantii, qui solum Breviarium in Vaticanis et Vallicellanis forulis inveniri ad eum scripserunt: simileque exemplum Francisco Pithæo occurrisse dicendum est, cum merum Breviarium edidit. Cum vero horum codicum scopus non fuerit Cresconianum opus integrum exhibere, sed eam partem ex Cresconio decerpere quæ Dionysianæ collectioni utilis videbatur; nihil ex his codicibus colligi potest, ut solum Breviarium Cresconio asseratur; si præsertim alii omnes codices, qui sine Dionysiana collectione Cresconium præferunt, nunquam solum Breviarium, sed semper tum Breviarium, tum prolixiorem Canonum librum exhibeant.

5. Sex autem ejusmodi manuscripta exemplaria invenimus, nimirum Veronense 60, Vat. Palat. 579, Vat. Reginae 849, Vat. 1367 et 5748, ac Vallicellianum XVIII. Inter hæc omnium vetustissimum, et ætati Cresconii proximum est exemplum Veronensis capituli signatum numero 60, quod sæculo octavo exaratum creditur: paulo autem posterior est codex Vat. Palat. 579. In his omnibus Breviarium cum libro Canonum ita conjungitur, ut utrumque ejusdem Cresconii opus esse liqueat; et Breviarium quidem esse perspicitur veluti index seu tabula capitulorum prolixioris operis, seu libri canonum, qui sine ea intermedia præfatione in Claromontanum codicem perperam intrusa statim subjicitur. Huc quod in editis vocatur *Breviarium*, proprius in codicibus *Capitula* inscribitur tum initio, tum in fine. Initium quidem post Cresconii præfationem ad Liberinum (ut in ipsa quoque Pithæana editione legitur) his verbis: *Deinceps succedunt Capitula: s: in fine: Expliciant Capitula, vel [cclvi] explicit Capitulare canonum.* Hoc autem *Capitulorum* nomen indice sequentis operis inire solet, ut ex quibusdam a iis c. d. editionibus discimus. Cresconius scilicet imitari voluit Dionysium, ex quo suam collectionem exceperat. Sicut enim in sua collectioni indice seu tabulam præmisit inscriptam *Tituli canonum*; ita Cresconius *capitulorum* indicem præfixit. Hæc igitur *Capitula*, seu hoc Breviarium Cresconii nomine in omnibus tum primi, tum alterius generis codicibus prænotatum nemo ab eodem abuticare potest.

6. Prolixior autem liber, qui eadem capitula in tot et tam vetustis codicibus statim subsequitur; in ipsa præfatione Cresconii ita eidem ascribitur, ut de auctore dubitare non liceat. Narrat siquidem se a Liberino episcopo excitatum, ut cuncta canonica constantia quæ ab ipsis exordiis militiæ christianæ tam sancti apostoli quam apostolici viri per successiones temporum protulere, colligeret in unum, eorumque concordiam faciens, ac titularum prænotationes interponens, ea dilucidius declararet. Notabilis est distinctio *Concordiæ*, quæ ipsum canonum librum inimit, et titularum prænotationis, quæ Breviario seu Capitulis congruit. Hunc autem laborem declinare studens Cresconius, proposuerat hoc canonum Breviarium a viro reverendissimo Ferrando Carthagenensis Ecclesiæ diacono jam fuisse digestum, et debere eam nostræ eruditioni sufficere. Huc autem Ferrandi opus, quod indicat solos canonum titulos, non antem ipsos proponit canones, inductis, quorum est maxima multitudo, non sufficere Liberinus reposuit, dum eos (Ferrandus) ad inquisitionem earum rerum præmissi quæ nec ab omnibus reperiantur, nec repetiæ sine fastidio perleguntur. Nulli siquidem dubium est quam molestissime perferat lector, dum avidus eum usque rei cognitionem expectat, et ad librum remittitur, quem aut forte non legit, aut n. i. reperiat non novit. Liberinus ergo non merum Breviarium Ferrandianum simile, quod solos canonum titulos prænotaret, sed ipsos canones integros describendos expellit, quod prolixius opus requirit. Huic autem petitioni Cresconius se cessisse affirmans, necessarium duxi, inquit, cuncta ecclesiastica, ut dictum est, constituta, quæ ad nostram notitiam pervenerunt, in hoc opere sub titularum serie prænotare, et ea condiscere valentibus et volentibus dubitationis ambagem auferre, ut eorum plena instructio non ex difficultate scriptoris, sed ex desidia jam dependeat lectoris. Verba sub titularum serie prænotare præmissum Breviarium significant, in quo ad Ferrandi exemplum canonum tituli seu capitula prænotantur: plena autem instructio, qua condiscere valentibus et volentibus dubitationis ambages auferatur, ad prolixius opus refertur, ex quo quidem fiet, ut plena canonum instructio si cu: decriit, non ex difficultate scriptoris, qui longiorum canonum transcriptionem declinavit, sed ex desidia jam dependeat lectoris. Utrumque igitur Cresconio adjuvandum est opus, seu potius utraque pars est unius ejusdemque operis, quod *Concordia canonum* inscribitur.

7. Integra hujus operis editio ad fidem eorum codicum qui illud integrum continent, sic exigenda erit. Primo hæc præfatio inscriptio: *Hic habetur Concordia canonum conciliorum infrascriptorum, etc., uti jam dedimus num. 2.* Sequetur præfatio seu epistola Cresconii ad Liberinum cum epigrapha: *Incipit præfatio Cresconii de Concordia canonum ad Liberinum.* Tum describitur Breviarium cum titulo: *Danceps succedunt capitula, uti cum vulgato habet colex Vat. Palat. 579; vel Incipiunt capitula, quomodo in codice Veronensi legitur: et in fine Breviarii Explicunt capitula, vel ut in aliis mss. observavimus: Explicuerunt capitula de Concordia canonum.* Deinde subjiciuntur ipse liber Canonum, qui tum in codice Claromontano, tum in laudato Palatino hæc epigrapham præfert, *Incipit liber Canonum;* in Vallicellano autem ms. 48: *Item Concordia canonum.* Omissis autem illis quæ in appendice toni I Bibliothecæ Juris canonici pag. 53 leguntur, *Qui episcopus ordinandus est, etc.,* in ms. Claromontanum intrusa et sumpta ex canone primo vulgati concilii Carthaginiensis IV, incipiendus erit Cresconii liber a num. 1, *De ordinatione episcopi. In canonibus apostolorum, etc.,* in eadem appendice pag. 54 et sequentibus, cum clausula in fine: *Explicit Concordia canonum,* addit codex Vat. Palatinus, *scripta a Cresconio ad B. [cclvii] Liberinum pontificem.* Quamvis ad numerum capitulorum reinventa est vulgata divisio in capitula tercenta, quæ plerique et veterioribus codicibus comprobatur. Quod si duo codices Vat. 4347 et Vat. Palat. 579 dividunt in capitula 301, alius autem codex Helustadiensis laudatus a Fabricio dividit in capitula 303, id ex eo accidit quia unum aut alterum capitulum partitur in duo; sicut e contra in ms. Vat. Regiæ 849 præferuntur capitula 297, quippe nonnulla in unum coeunt. Hæc pura et in ægra est Cresconii collectio.

8. Hoc autem loco non est omittendum ab eminentissimo Baronio, et ab editoribus Romanis Epistolarum Romanorum pontificum, et ex iis a Bino alisque sæpè laudari *collectionem Cresconianam,* quæ in ms. Vallicellano et in alio Vaticano continetur. Cum vero exinde allegata vel excerpta fuerint quasdam documenta quæ nec in Cresconio nec apud Dionysium leguntur, non minima difficultas plures incensit. Ex laudatis autem codicibus deteximus *Cresconianæ collectionis* nomine indicatis fuisse codices Vallicellano A 5 et Vat. 1555 qui a præfatione et Breviario Cresconii exorduntur. Cumque Breviario subjiciatur collectio Dionysio-Hadriani cum pluribus aliis documentis, quæ inter Adulteros Dionysianas retinens atque descriptus part. III c. 3, hæc omnia incauto eodem collectionis Cresconianæ nomine allegata fuerint. Cum nondum certa esset ætas Cresconii, nec integrum ejus opus ex aliis mss. cognosceretur; facile tum eidem Cresconio, ejus præfatio initio describitur, tribuere totam collectionem in laudatis codicibus comprehensam; tametsi plerique ejusdem documenta in Breviario nuspiam indicentur, et nonnulla etiam reipsa Cresconii ætate posteriora sint.

9. Alius quoque nonnullorum error ex Cresconiano opere detegitur, eorum scilicet qui aliam putarunt Burchardum Wormatiensem episcopum, et Ivonem episcopum Carnotensem primos fuisse qui in suis collectionibus synodus et epistolas Romanorum Pontificum non eviderint integras servato temporum ordine, ut anti qui tegerant, sed scilicet in partes et in titulos distributas. Nec minus esse debet viros ceteroquin doctissimos ita censisse, cum nondum prodisset ulla collectio illis episcopis vetustior in qua eadem methodis deprehenderetur. Primum vero hujus methodi exemplum inter scriptores Latinos ex Cresconio suppetit. Solum hic ex unius Dionysianæ collectionis documentis decreta excerptat. Alii vero postea ex aliis quoque fontibus plura sumentes, in libros et titulos dividerunt; ac præterea addiderunt

A sententias sanctorum Patrum, et nonnullam etiam testimonia ex legibus principum, ut patet ex dictis de quibusdam collectionibus et collectoribus, qui Burchardo et Ivone anteriores sunt.

CAPUT IV.

De abbreviatione canonum quæ continetur in ms. 89 capituli Veronensis, et a no 88 capituli Ecclesie Lucanæ.

1. Codex Veronensis membranaceus, pluribus temporum vicissitudinibus squalens, est quadratæ minoris formæ, majusculis quidem litteris, sed ita inconcinnis atque distortis exaratus, ut perdifficilis lectus sit. Ad octavam sæculum pertinere videtur. Abbreviationem canonum atque constitutionum selis apostolicæ continet in duas veluti partes distinctam, quarum una canones conciliorum, altera apostolicas constitutiones compendio exhibet. Auctor valde imperitus, nonnullam eorundem canonum atque constitutionum sententias non recte assecutus, perperam exposuit; adeo ut ex ejus breviationibus nihil ad explicandos vel emendandos originales textus elici possit. Quandoque non omnia alicujus synodi, aut constitutionis decreta, sed quæ libuit summariè representat. Duos etiam canones identidem in unum conjungens, numerum canonum minuit, tametsi nullum canonem reipsa prætereat. Aliquando vero, sed rarius, eundem canonem aliis verbis abbreviatum incaute repetit. Accedunt imperitissimi librarii menda et barbaries, quæ ex ejus notatione in fine codicis apposita satis elucescet: unde totus codex multo magis vitiatu fuit. [cclviii] Cum nihilominus ex codicibus et collectionibus canonum multo vetustioribus hæc perantiqua abbreviatio sumpta fuerit; quedam remotioris antiquitatis indicia retinet, et non pauca valde utilia nobis suppeditat, ex quibus hæc abbreviatio non minime habenda est. P. Joannes Dominicus Mansius hæc eandem abbreviationem reperit in alio vetustissimo codice capituli cathedralis ecclesie Lucanæ, ejus notitiam dedit in *Comentario de celebri codice sæculi Caroli Magni scripto, ut videtur est tom. XLV Opusculorum P. Angeli Mariæ Calogera pag. 114.* Frequenter etiam ejusdem abbreviationis mentionem facit tom. I e: II Supplementi ad Concilia P. Labbei, in quibus quasdam particulas ex eadem abbreviatione typis impressit. Etsi vero marchio Scipio Maffei ante P. Mansium de hac eadem abbreviatione in ms. Veronensi contenta nonnulla disseruerit in Notitia Codicum capitularium, quæ inserta est Appendici Historiæ Theologiæ pag. 78, accuratorem tamen ejus descriptionem cum opportunis observationibus hoc loco producere non modicum juverit.

2. Hic titulus in nostro Veronensi codice legitur: *Incipiunt capitula sanctorum omnium conciliorum, quæ a beatis Patribus statuta sunt, sive epistolæ decretalium quæ a pontificibus sive apostolicis viris decreta sunt, breviter collecta atque conscripta.* Sequitur tabula seu index capitulorum primæ partis, quæ conciliorum canones respicit.

1. *Excerpta conciliorum a S. domino Martino episcopo Gallicie.* In corpore operis hic titulus melius exponitur sic: *Excerpta de canonibus sententiæ tantum ex libro Braccarense Martini episcopi Gallicie de diversis conciliis.* Afferuntur autem compendio canonum 84, quot quidem ejusdem Martini capitula in vulgatis referuntur.

II. *Capitula Nicæni concilii et Sardicenis concilii, ubi Osius fuit, quomodo testantur 214 episcopi Africani concilii.* Melius in corpore (hæc notatione præmissa *De libro Compulseni*) scribitur: *Ex concilio Nicæno, vel aliis conciliis.* Proferuntur autem abbreviati canones 91, sine ulla mentione synodi ad quam quisque pertinet. Conferentia fuerunt horum sententiæ cum vulgatis, ut ejus essent concilii detegere. Primi canones 17 sunt Nicæni. Sequentes 21,

usque ad 53, sunt Sardicenses. Canon vero 59 est ultimus Nicæus de omittenda genuflexione diebus dominicis atque paschalibus. Tum a num. 40 ad 55 sunt canones Ancyrani. Dein Neocæsarienses cum aliis Ancyrani permiscerentur usque ad numerum 72. Subiunguntur Gangrenses a num. 73 usque ad 85, et cum Antiochenis concluditur a num. 84 ad 91 usque. Tria hic animadversionem merentur. Primo in collectione antiquiori ex qua hi canones 91 compendit fuerunt excerpti, deerant, ut videtur, non solum Constantiopolitanis et Chalcedonensibus, verum etiam Laodicæni, ex quibus ne unum quidem abbreviator expressit. Secundo cum relati canones notatione sui cuiusque concilii careant; in titulo autem, qui in corpore librorum præfigitur, solius Nicæni expressa mentio fit; hæc tamen minus attento hinc occasio esse potuit allegandi veluti Nicæni canonis etiam sequentes, qui Nicæni non sunt. Aliqua similis collectio usus canonum Nicæni nomine laudavit. Tertio cum Sardicenses canones Nicæni subjectos ultimus Nicæni canonem concludat, non leve indicium suppetit auctorem huiusmodi abbreviationis eos exscripsisse ex codice in quo cum Nicæni copulati et Nicæni inserti Nicænorum nomine inscribentur. Quod si in epigraphæ tabule quæ initio codicis præmittitur, non solum Nicæni quam Sardicenses canones memorantur, sed a Breviationis auctore fieri potuit, qui utrosque canones in aliis mss. distinctos invenit.

III. *Capitula Nicæni concilii data ab Innocentio papa.* In titulo autem corpori inserto: *De epistola Innocentii papa ex concilio Nicæno.* Sunt Nicæni canonum 22 ex abbreviatioue Rufini, quam pro ipsis canonibus in Gallicanis codicibus receperunt, et a Gallicanis pronunquam usurpatam vidimus part. II c. 10 § 2. Innocentio autem pontifici hæc capitula abbreviator de causa fortassis attribuit, quia laudate breviationes Rufinianas in suo codice Innocentii litteris subieciuntur. P. Mansius hæc capitula ex Luciano codice colligit tom. I Supplementi Conciliorum pag. 277.

IV. *Ex Concilio Arelatensi.* Sunt canonum 20 Arelatensis 1 anni 314.

[cclx] V. *Ex concilio Ankiritano* c. 18.

VI. *Ex concilio Novæ Cæsariæ* c. 12.

VII. *Ex concilio Gangrense* c. 19.

VIII. *Ex concilio Laodicæni Phrygiæ* c. 53.

IX. *Ex concilio Constantinopolitano* c. 5.

X. *Ex concilio Epheseno* c. 12. quæ sunt duodecim anathematismata ex epistola S. Cyrilli ad Nestorium.

XI. *Ex concilio Chalcedonense* c. 27.

XII. *Ex concilio Antiocheno*, c. 24.

III omnes canones conciliorum Græciæ etsi abbreviati, interpretationem, uti vocant, Isidorianam satis indigent. Auctor ergo huius abbreviationis vestigiorum codicem reperit, qui hæc omnia concilia Græciæ ex eadem versione in unum corpus collecta complectebatur; et inter hæc epistola S. Cyrilli ad Nestorium Ephesini concilii nomine erat inscripta, uti in Hispanica et Isidoriana collectionibus postea recepta fuit.

XIII. *Ex concilio Valentino sub die iv idus Julias Gratiano et Equitio cons.* an. 374 can. 4.

XIV. *Ex concilio Regense sub die xiv kal. Decembris Theodosio Aug. XVII, Festo v. c. cons.* an. 439, c. 6.

XV. *Ex concilio Arausico vi idus Novembris* an. 441, c. 27.

XVI. *Ex concilio Vasense sub die id. Nov. Dioscoro consulibus.* omisso altero consule, anni 442, c. 8.

XVII. *Ex concilio Aurelianense*, an. 511, c. 27.

XVIII. *Ex concilio Arelatense*, quod vocari solet secundum, c. 56.

XIX. *Ex synodo Carthagini Africæ Honorio XII et Theodosio VIII cons.*, c. 103. Est illa collectio quæ in aliis mss. *Statutum antiquorum* nomine inscripta hoc tom. edetur inter documenta Juris cano-

nici veteris num. 3. Vide part. II c. 3 § 4, ubi de diversis eorundem statutorum inscriptionibus disserimus.

XX. *Ex synodo Carthagini sub die idus Augustarum consularum Cerani, lego Cæsarii*, nimirum an. 397, c. 71, quæ capita 71 ex ms. Luciano edita sunt a P. Mansio tom. I Supplementi concil. pag. 255. Est Breviarium Hipponense eadem chronica notatione signatum et imprimendum capite 2 collectio nis huic tom. inserendæ. Canones quidem huius Breviarii sunt multo pauciores. At sicut in laudata collectione duos Africanos canones addidit suscepimus; ita in hac breviatione multo plures ex Carthaginiensi in aliisque Africanis synodis adjecti fuerunt.

XXI. *Ex concilio Agathensi sub die id. Septembris xvii domini nostri Alarici regis Messala v. c. consule*, id est an. 506. Proferuntur autem canones 46, qui duobus canonibus in unum coeuntibus, comprehendunt vulgatos ejusdem concilii canones 47, quot in antiquis quidem exemplaribus Gallicanis eidem Gallicanæ synodo tribuuntur. Desunt vero cæteri viginti canones in vulgatis ante clausulam inserti ex codicibus collectionum Hispanicæ et Isidorianæ, qui ex illorum vetustiorum Gallicanorum codicum fide addititi jure creduntur.

XXII. *Ex concilio Arelatense* an. 524, c. 2.

XXIII. *Ex synodo Tarraconense* an. 540, c. 11. Tam in præmissa tabula quam in corpore codicis occurrunt numeri XXIV et XXV.

XXVI. *Ex concilio Gerandense* an. 517, c. 9.

XXVII. *Ex concilio Toletano Thundi* (sic Thindum in tabula, tum in corpore). Est concilium Toletanum II anni 531, cum canonibus 3. Hoc quidem anno 531 Theudis rex Amalrici successit mense Decembri; synodus vero Toletana II habita fuit mense Maio; ac proinde alii codices recte signant Amalrici regis annum quintum.

XXVIII. *Ex synodo Hilerdense* an. 524 seu melius 546, ut ex mss. codicibus Hispanicis, qui non Theodoric, sed Thundis regis annum 15 notant, eruditi probantur. Vide Pagium ad an. 546 n. 10 et 11. Referuntur autem canones 15.

XXIX. *Ex concilio Vallense.* Est Valentinum Hispanicum anni 546, c. 5.

Sequitur hæc notationeula. *Ex libro Agabrinse, lege ex libro Agabrense.* [cclx] In ms. Luciano inutile legitur: *Ex libro gabrense*, ubi littera A librario excidit.

XXX. *Ex concilio Eliberitano* c. 60.

XXXI. *Ex synodo Toletano æra* 453, an. 400, can. 23.

XXXII. *Ex concilio Bracarense* an. 565, c. 22.

XXXIII. *Item synodo Bracarense* an. 572, c. 10

XXXIV. *Ex concilio Toletano.* Est tertium Toletanum an. 589, cum canonibus 25.

XXXV. *Ex concilio Cæsaryugustano* c. 7. Est Cæsaryugustanum I, quod creditur celebratum an. 381.

XXXVI. *Ex concilio Arvernense Franciæ* an. 549, c. 22. In vulgatis Conciliorum tom. V edit. Ven. col. 1369 proferuntur tantum canones 16, ex Fuxensi codice, ex quo hanc synodum Arvernensis nomine inscriptam Sirmondus edidit. At cum huius synodi præfatio ex Urgellensi ms. addita non Arvernensem, sed Aurelianensem urbem præferat; canones autem iidem sint ac illi Aurelianensis v, est potius concilium Aurelianense v, quod quidem in iisdem vulgatis col. 1377 et in mss. Gallicanis, unde editum fuit, exhibet canones 34. Illic Fuxensis codex non tam præfatione quam numero canonum deficit. Noster vero abbreviator codicem adhibuit in quo canonum numerus ita erat integer, ut in mss. exemplis amplioris collectionis Hispanicæ, id est Urgellensi Petri de Marca et Lucensi, quod Perezus laudat. Arvernensis autem concilii nomen pro Aurelianensi in salis mss. Hispanis inventum, cum codicem ex quo hæc abbreviatio deducta fuit, Hispanum fuisse confirmat.

XXXVII. *Ex concilio Casarangustano anni 592*, A
c. 4.

XXXVIII. *Ex synodo Taurinatium x kal. Octobris*
circa annum 401, c. 1.

XXXIX. *Ex concilio Narbonense anni 589*, c. 15.

XI. *Ex synodo Teleptense an. 418*, c. 6. In codice
Lucano inutile *leptense*.

XII. *Ex concilio Barcinonense circa an. 510*, c. 10.

XLII. *Ex synodo Osce se an. 598*, c. 1.

XLIII. *Ex concilio Urbico sub Hilario papa an. 405*,
c. 5.

Mox sub numero 44 ponitur titulus secundæ
partis. Item Capitulatio epistolarum decretalium, sen-
tentie tantum; ac postea alia numerorum series iu-
choat.

I. *Ex epistola B. Clementis ad Jacobum* c. 4.

II. *Ex præceptione cuius supra*, c. 5. Hæc duo do-
cumenta S. Clementi afficta ex Rufini versione vul-
gata fuerant; ac proinde antiquis Latinis collectioni-
bus inserta inveniuntur. Vide not. I in cap. 61 col-
lectionis hoc tomo subiiciendæ: col. 454, in qua pri-
mum documentum legitur; et confer etiam præfati-
onem in documenta Juris canonici veteris num. 5 col.
631, in quibus alterum documentum profertur col.
674.

III. *Ex epistola Siricii papæ ad Eumerium episcopum*
c. 5.

IV. *Ex epistola Innocentii papæ ad Exuperium epi-*
scopum c. 5.

V. *Ex epistola Innocentii ad universos episcopos in*
Tolos, id est Toletani concilii, c. 4.

VI. *Item Innocentii ad Vectoriam* (id est Victici-
um) episcopum c. 7.

VII. *Item Innocentii ad episcopos*, supple Macedo-
nia. Est in edit. Concil. epist. 22, c. 1.

VI. *Item Innocentii ad Decentium* c. 8.

IX. *Item Innocentii ad Aureliam episcopum* epist.
12 in vulgatis Conciliorum.

X. *Ex e. isola Zosimi papæ ad Hesygium epi-*
scopum.

XI. *Ex epistola Bonifacii ad Elaram episcopum*. Est
epist. ad Hilarium Narbonensem.

XII. *Ex epistola Cælestini papæ ad Viennenses epi-*
scopos, in Conciliorum editione epist. 11.

XIII. *Item Cælestini papæ ad episcopos per Apuliam*
et Calabria constitutos. Ibi epist. 3.

XIV. *Ex epistola papæ Leonis ad Anastasium epi-*
scopum Thesalonicensem, in nostra editione epist.
11.

[CCLXI] XV. *Item ejusdem papæ ad Africanos epi-*
scopos. Ibid. epist. 12.

XVI. *Item ejusdem ad Rusticum Narbonensem*. Ibid.
epist. 167.

XVII. *Item ejusdem papæ ad Siculos episcopos*. Ib.
ep. 16.

XVIII. *Item ejusdem papæ ad Nicetam episcopum*.
Ibid. ep. 159.

XIX. *Item ejusdem Leonis ad universos episcopos*.
Est epist. 4 ad episcopos Campaniæ, etc.

XX. *Ejusdem Leonis ad Theoderum episcopum*, ep.
108.

XXI. *Ejusdem Leonis ad Leonem episcopum*. Est
epist. 166 ad Neonem Ravennatem.

XXII. *Ejusdem Leonis per Campaniam et Samnium*
episcopis. Est epist. 168.

XXIII. *Leo Dioscoro*, epist. 9.

XXIV. *Leo episcopus Turbido episcopo*, epist. 13,
quæ in corpore codicis abbreviata legitur, at in præ-
missa tabula desideratur.

XXV. *Epistola Gelasii papæ per Lucaniam epi-*
scopis, c. 18.

XXVI. *Ex epistola ejusdem papæ ad Sicilienses*.

XXVII. *Ex epistola Felicis papæ ad Sicilienses epi-*
scopos. Est epist. 7 Felicis III.

XXVIII. *Ex epistola Vigili papæ ad Prefatum*
episcopum Braccarensem.

XXIX. *Ex epistola Felicis papæ ad Sicilienses epi-*

scopos. Collatis iis quæ sub hoc titulo afferuntur, ex
numeris ac sententiis abbreviatis detexitur indicari
librum de *Ecclæsiasticis dogmatibus* editum in appen-
dice tom. VIII Operum S. Augustini pag. 78. Hic liber
est etiam in nonnullis mss. collectionibus canonum,
nunc Augustini nomine in-cipit, nunc Genadii,
qui verus est ejusdem operis auctor; nunc vero sine
ullo auctoris nomine. Forte noster abbreviator id-
circo Felicem papam eidem præfixit, quia hoc opu-
sculum in aliqua collectione reperit post epistolam
Felicis ad episcopos Siculos.

XXX. *Ex epistola Siricii papæ ad Eumerium*. Affe-
runtur octo sententiæ hujus epistolæ, quæ diversæ
sunt ab iis quas ex eadem epistola abbreviator pro-
tulit num. 3.

XXXI. *Ex epistola Leonis papæ ad Balconium*.
Est epistola deperdita, ex qua tamen abbreviator
nullam sententiam compendio exhibuit, tametsi ejus
titulum tum in tabula, tum in corpore afferat. Vide
dissert. de epistolis S. Leonis deperditis tom. I col.
1414 n. 19.

XXXII. *Ex epistola Geronimi ad Patroclum epi-*
scopum de gradibus clericorum. Exp. nuntur autem gra-
dus septem. Hæc epistola inscripta ad Rusticum lo-
gitur in appendice tom. XI Operum S. Hieronymi pag.
114 edit. Veron. Hanc S. Hieronymo affictam plures
colligunt non solum ex styli dissimilitudine, verum etiam
ex ætate Rustici, qui post S. Hieronymi mortem epi-
scopatum gessit. Putant autem eam scriptam multo
post S. Isidorum Hispalensem, ex ejus libro VII de
Originibus cap. 12 et seq. excerptam credunt. Diti-
cultatem vero ex Rustico episcopo oppositam admi-
nister noster codex, dum eam epistolam præfert scriptam
non ad Rusticum, ut in vulgatis, sed ad Patroclum,
qui Hieronymi ætate Arelatensi Ecclesiæ præfuit.
Quantum ad S. Isidorum, cum inter omnes con-
teret ipsi solempne fuisse plura quæ ad eum institutum
conferrent, tacitis auctorum nominibus in Originum
libros traducere; quidni credibile sit laudatos septem
clericorum gradus ex hac epistola descripsisse? Quod
si stylus ab Hieronymiano alienus judicetur, id sa-
tem ex nostræ abbreviationis auctore, qui codices
S. Isidoro antiquiores, ut videlicet, adhibuit, col-
ligere licet hanc epistolam S. Isidoro anteriorem
esse, ex qua is eodem gradus deduxerit.

In hac epistola desinit antiqua Abbreviatio. Addi-
tur porro eodem caractere, sed sine numero frag-
mentum ex decreto Gregorii junioris adversus illien-
conjugia, quod pertinet ad synodum Romanam anni
721; ac tandem hæc imperiti amanuensis notatio
legitur: *Deo gratias. Qui lege, ore pro me peccatore* :
sic habeat Deo adjutore.

Codex Lucanus caret memorato Gregorii junioris
fragmento, quod idcirco in ms. Veronensi additum
confirmatur. At alia habet additamenta, ex. gr. epi-
stolam Leonis III ad Alcinum memoratus Hieronymi
litteris præmissam, quæ cum in Veronensi ms. cæ-
teroquin integro desit, perperam intrusa et a primi-
genia ejusmodi collectione aliena cognoscitur.

[CCLXII] 3. De vetustate codicum et collectionum
ex quibus hanc abbreviationem auctor derivavit,
nonnulla dicenda supersunt. Ea collectio ex qua ille
num. 11 Græcarum synodorum canones digessit in
cap. 91, canonibus Laodicensis et CP. carebat; quod
remota antiquitatis indicium est. In subsequentibus
numeris refert concilia Græciæ, Africae, Galliarum
et Hispaniæ, quemadmodum etiam describuntur in
collectione Hispanica. At ex aliis vetustioribus fon-
tibus ebbis-e evidenti-imum est. Neque enim præ-
fert duo concilia Hispanensia, neque Toletanum IV,
quæ in primæva collectione Hispanensi inveniuntur.
E contra quadam concilia exhibet quæ in eadem
primigenia collectione Hispanica desiderantur, nemi-
rum Arvernense, seu potius Aurelianense V, quod
Hispanice collectioni postea addi non fuit, et quæ
alias rarissimas synodos Casarangustanam II, Nar-
bonensem, Oscensem, et Barcinonensem, quæ ex

singulari codice S. Emiliani editæ snt. Inter omnes autem synodos quas abbreviator profert, recentior est Oscensis anni 598, anterior aliquanto collectio Hispanica in qua profertur duæ posteriores synodi Hispanensium à anni 629, et Toletana IV anni 633. Codicibus igitur non solum diversis ab Hispanica, verum etiam antiquioribus abbreviator usus est. Trium tantum meminit. *Ex libro Bracarensi, ex libro Complutensi, et ex libro Agabrensi*, quæ urbes ad Hispaniam pertinent. Bracara archiepiscopalis adhuc sedes celebris est. Complutum erat olim urbs episcopalis in provincia Carthaginensi, quæ Toletano metropolitæ suberat. Agabra vero item episcopalis in provincia Batica metropoli Hispanensi parabat, cujus mentionem videsis in concilio Hispanensi in cap. 4, 5, et 8, atque in Notitiis Hispanicis a Loaisa vulgaris tom. VI Concil. edit. Ven. col. 558 et seqq. Hi ergo codices Hispani collectiones videntur anteriores illa quæ vocatur Hispanica. Nobis quidem hoc quoque tempore innotuit fragmentum perversti codicis capituli Novariensis, qui antiquioris Hispanicæ collectionis indicia præfert.

4. Neque vero solos Hispanienses, sed Gallicanos etiam codices abbreviator adhibuisse videtur. Id colligere licet ex synodis, quas allegat, Africanis. Tra tantum Africana concilia laudat. Primo num. 19 asserta statuta antiqua Africanæ synodo anni 418 attributa hoc titulo : *Ex synodo Carthaginis Africæ Honorio XII et Theodosio VIII consulibus*. Hæc autem statuta non sumpsit ex eo fonte ex quo illa dimanarunt in collectionem Hispanicam, tum quia in hac eisdem statutis prænotantur consules anni 398, tum etiam quia ordo statutorum in ipsa maxime discrepat. Ordinem autem nostri codicis cum eodem titulo Africanæ synodi anni 418 invenimus in ms. Vat. Palat. 574, qui Gallicanam vetustissimam collectionem continet. Vide part. II cap. 10, § 2 num. 13. Secundo num. 20 producit Breviarium Hipponense *ex synodo Carthaginis sub die id. Augustarum consulari Cerani, Levidum Cesaris*, quod non in Hispaniis, sed in Gallicanis collectionibus suppetit. Tertio num. 40 compendio exhibetur concilium Teptense, quod in solis Gallicanis collectionibus hactenus inventum est. Ad hæc accedit Nicænos canones num. 3 produci ex breviationibus Rufinianis : quod apud solos Gallicanos aliquando usitatum scimus. Confer part. II c. 10, § 2 num. 1. Neque omittendum est in epistolis Romanorum pontificum duo documenta referri num. 1 et 2 S. Clementi attributa, quæ in Hispanica collectione desunt; cumque ambo reperiantur in collectionibus Gallicanis, tum vero in his solis alterum incribitur præceptionis, aut præcepta S. Clementis, ut in nostro codice. Vide part. II c. 6, § 5 et notam 1 in documentum 5 hoc tom. vol. 675. Auctor igitur hujus breviationis, qui Hispanicam collectionem non vidit, sive Hispanus fuerit, sive Gallicanus, tum Hispanos, tum Gallicanos codices Hispanica collectione anteriores adhibuit.

[CCLXIII] CAPUT V.

De abbreviatione collectionis Hispanicæ edita a cardinali de Aguirre.

1. Insignis est antiqua abbreviatio in locos communes distributa, eorum scilicet quæ in auctiori collectione Hispanica continentur. Ille pretiosum documentum in ms. Lucensi Hispanico invenit Joannes Baptista Perezus, Romamque misit ad Gregorium XIII una cum aliis documentis accurate descriptum in libro qui est inter codices Vaticanos num. 4887. Aliud hujus libri exemplum peruenit in manus cardinalis de Aguirre, qui idem monumentum exinde Romæ an. 1693 evulgavit initio tom. III Conciliorum Hispanicæ, hæc inscriptione prælixa : *Index sacrorum canonum et conciliorum quibus Ecclesia præsertim Hispanica regebatur ab ineunte sexto sæculo usque ad initium octavi, nunc primum editus e ms. antiquo ex-*

cellentissimi marchionis Mondaxarensis, quod olim fuit cl. v. Joannis Perez canonici et bibliothecarii Ecclesie Toletanæ, ac postea episcopi Segobricensis. Nativissime vero hoc idem opus egregie illustratum ex eodem Aguirri mutuatum, an. 1739 Romæ recussit Cajetanus Crannius eum titulo : Codex veterum canonum Ecclesie Hispanæ.

2. Perezus præter codicem Lucensem duo alia mss. exemplaria commemorat, in quibus idem documentum describitur, Vigilantini et Ovetense. P. Constantius duo alia recenset in bibliotheca duabus, Colbertina et Cosiniana. Hi autem omnes codices spectant ad auctiorem collectionem Hispanicam quam descripsimus part. III c. 4, § 3 n. 11. Hæc nimirum brevatio non primæve tantum collectionis Hispanicæ documenta, sed illa quoque nonnunquam allegat quæ inter additamenta ejusdem amplioris collectionis inserta inveniuntur; eaque omnia his allegat numeris, qui non primæve collectioni, sed ampliori respondent. Sic ex. gr. concilium Eliberitanum, quod in primæve collectione exstat capite 30, in hac breviatione allegatur capite 38, quod ampliori collectioni congruit, in qua octo alie synodi antea insertæ capitum numeros auverant. Similiter synodus Bracarenensis 1, quæ in prima collectione notatur capite 40, in libro in ejusdem breviationis tit. 20 citatur a capite 61. Laudantur etiam cum numeris amplioris collectionis synodi, quæ in primæve collectione desunt; et in his non solum Toletana v, vi, vii, viii, ix, x, et xi, quæ in prioribus additionibus accesserant, sed etiam lib. v tit. 13 laudatur Toletana xvi a capite 59, quæ posterioribus accessionibus addita fuit. Cum synodus Toletana xvi allegetur a capite 59 collectionis Hispanicæ; Bracarenis vero 1 a capite 61, palam fit inter utranque capite 60 in eadem collectione fuisse descriptam synodum Toletanam x ii, licet in ea breviatione nusquam laudetur, uti alii non pauca auctor similiter præterivit. Adde quod lib. ix tit. 9 citatur *homilia Toletani concilii III a Leonis re edita in laudem Ecclesie ob conversionem Guthricæ gentis*, quæ ulterioribus additamentis accessit.

3. Id ut evidenter pateat, simulque ut percipiamus series et ordo documentorum ejus amplioris collectionis, quæ cum hujus numeris in breviatione allegantur, integram tabulam hoc loco descripsimus. In hac autem quæ capitula cur-ivo, uti vocant, characteri exhibentur, illa sunt quæ in abbreviatione eodem numero laudantur; quæ vero efferruntur charactera rotundo, illa sunt quæ etsi in breviatione nunquam citentur, ei tamen numero seu capiti cui alligantur, in ipsa collectione respondent. Solam porro tabulam primæ partis producimus, quippe quod secunda pars nullis documentis aucta, eadem est in amplior. ac in primigenia collectione.

CAPITULA CONCILIORUM GRÆCIE.

I. Concilium Nicænum. II. Ancyritanum. III. Neocaesariense. IV. Gangrense. V. Sardicæ e. VI. Antiochenum. VII. Laodicænum. VIII. Constantinopolitanum I. IX. Constantinopoli anum II. X. Ephesium. XI. Chæcedonense. XII. Epistola formata Atici CP.

[CCLXIV] CONCILIA AFRICÆ.

XIII. Carthaginense I. XIV. Carthaginense II. XV. Carthaginense III. XVI. Carthaginense IV. XVII. Carthaginense V. XVIII. Carthaginense VI. XIX. Carthaginense VII. XX. Africanum Milevitanum. In breviatione aliquando vocatur Carthaginense VII.

CONCILIA CALLIÆ.

XXI. Arelatense I. XXII. Arelatense II. XXIII. Arelatense III. XXIV. Valentinum. XXV. Tauritanum, id est Taurinense. XXVI. Regiense. XXVII. Arasidicænum. XXVIII. Vasense I. XXIX. Vasense II. XXX. Aguthense. XXXI. Aurelianense I. XXXII. Aurelianense II. XXXIII. Epaunense. XXXIV. Carpentoracense. XXXV. Arvernense. XXXVI. Arvernensis concilii epistola. XXXVII. Arvernense aliud.

CONCILIA HISPANICÆ.

XXXVIII. *Eliberitanum*. XXXIX. *Tarraconenſe*. XL. *Gerrundense*. XLI. *Casaraugustanum*. XLII. *Ilerdense*. XLIII. *Valetanum*, id est *Valeatinum*. XLIV. *Toletanum* I. XLV. *Toletanum* II. XLVI. *Toletanum* III. XLVII. *Toletanum* IV. XLVIII. *Toletanum* V. XLIX. *Toletanum* VI. L. *Toletanum* VII. LI. *Toletanum* VIII. LII. *Toletanum* IX. LIII. *Toletanum* X. LIV. *Toletanum* XI. LV. *Toletanum* XII. LVI. *Toletanum* XIII. LVII. *Toletanum* XIV. LVIII. *Toletanum* XV. LIX. *Toletanum* XVI. LX. *Toletanum* XVII. LXI. *Bracarenſe* I. LXII. *Bracarenſe* II. LXIII. *Bracar* nsa III, seu *excerpta Martini Bracarenſis*. LXIV. *Bracarenſe* aliud anni 675. LXV. *Hispañense* I. LXVI. *Hispañense* II. LXVII. *Emeritense*. LXVIII. Sententiæ quæ in veteribus exemplaribus non habentur, sed a quibusdam insertæ sunt.

4. Opus seu breviatio de qua loquimur, per locos communes ac materias digesta, dispartitur in libros decem, quorum singuli plures in titulos dividuntur. Cum vero ea jam vulgata sit, librarium inscriptionem cum titulorum numeris hic exhibere sufficiei. Epigraphes totius voluminis Lucensis, quod non tam hanc abbreviationem quam Hispanicam collectionem auctiorem complectitur, est ejusmodi. In nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit liber canonum sanctorum Patrum generaliter: quæ epigraphes totum volumen videtur respicere, non vero solam breviationem, quæ Perezio teste in singulis paginis prænotatur: *Excerpta canonum*.

Lib. I. *De institutionibus clericorum*. Dividitur in titulos 60.

Lib. II. *De institutionibus monasteriorum et monachorum atque ordinibus penitentium*. In tit. 23.

Lib. III. *De institutionibus iudiciorum et gubernaculis rerum*. In tit. 44.

Lib. IV. *De institutionibus officiorum et ordine baptizandi*. In tit. 40.

Lib. V. *De diversitate nuptiarum et scelere flagitiorum*. In tit. 18.

Lib. VI. *De generalibus regibus clericorum, ceterorumque Christianorum, et regimine principali*. In tit. 6.

Lib. VII. *De honestate et negotiis principum*. In tit. 11.

Lib. VIII. *De Deo et de iis que sunt credenda de illo*. In tit. 9.

Lib. IX. *De abdicatione hæreticorum*. In tit. 9.

Lib. X. *De idololatria et cultoribus ejus, ac de scripturis pacis, et muneribus missis*. In tit. 7.

5. Cajetanus Cennius cum hoc opus S. Isidoro Hispalensi adjudicandum putet, addititios esse censet titulos quibus additamenta collectionis Hispanicæ eodem S. Isidoro posteriora allegantur. Id autem plane incredibile nobis videtur. Non enim pauci tantum tituli in hoc vel illo libro descripti, sed integer fere liber septimus addititios dici debet, quippe qui fere totus Toletanus synodus S. Isidoro prioribus laudat. Præterea si hæc primæ abbreviatio a [cclxv] S. Isidoro lucubrata ad primigeniam collectionem Hispanicam multo brevior pervinere, et non potius ad ampliorem; cur in solis mss. exemplis amplioris collectionis inventa fuisset, nusquam vero brevior in tot aliis codicibus, qui eandem collectionem pluribus additamentis expertem repræsentant? Quid quod numeri capitulorum, qui in hac breviatione non cum primæ, sed cum auctioris collectionis numeris plane concipiunt, satis demonstrant breviationis auctorem eos non ex primigenia, sed ex ampliori collectione sumpsisse? Alias direndum caset posteriori auctorem, cui additamenta quedam attribuenda credantur, horum additamentorum gratia, quæ pauciora sunt, ceteros omnes primæ abbreviatiois numeros immutasse, et ad amplioris collectionis seriem exegisse: quod sine evidenti argumento ne suspicari quidem licet. Adde tandem versus ab ipsius abbreviatiois auctore concinnatos,

A quos a cardinali de Aguirre omissos ex Perezio subijciemus. Hi autem tam inficeti, insulsi, barbari, et a metri poetici legibus alieni sunt, ut S. Isidoro Hispalensi tribui non possint, et eos quidem licet per se negligendos, eo consilio subijciemus ut S. Isidoro quam indigni sint quisque perspiciat. Laudatus cardinalis eos idcirco neglexit, quia ipsos ab auctore breviationis alienos, et ejuspiam poetæ ri βαρβαρικόν commentum perperam iusorum credidit. At gratis ita opinatus est, ipso quoque versus ad breviationem referri ita est evidens, ut proœmii cujusdam loco sint, et in quoddam compendium videntur redigere quicquid in ipsis libris continetur. Eundem quidem et versus et compendii auctorem produunt inter cætera illa sub linea primi generalis proœmii:

*Sicque novum corpus primævis artibus imprens
Ingeniis brevia formem compendia tardis.*

Hinc Antonius Augustinus, qui hæc versus ab auctore breviationis lucubratos non dubitavit, in *Judicio de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus* cap. 17, jure scripsit: *Indices vidi qui eidem Isidoro (episcopo Hispalensi) ascriberent; sed vehementer falluntur: nam ipse se scriptor prodit his carminibus ineptis usus, quæ detegunt eum adolescentem fuisse tum primum manum ferulæ subtrahentem.*

6. Joannes Baptista Perzizius in præfatione tomæ primi, quam dedimus part. III c. 2. § C, Juliano archiepiscopo Toletano hanc breviationem tribuendum conjecit, qui illis temporibus, inquit, floruit, et a Felice ejus successore versibus suis traditur: *ut vel ex eo suspicari liceat ab eodem conscripta ea carmina, quæ aliquibus libris hujus operis præponuntur. Nam quod illa inania et boatu tantum contenta sint, ad vitium rudi illi ætati condonandum merito videtur. Verum ille Toletana concilia usque ad duodecesimum in breviatione passim laudata cogitavit, nec animadvertit semel citari etiam Toletanum XVI, et ex numerorum serie cognosci, in collectione qua usus est abbreviator, fuisse quoque descriptum Toletanum XVII, ut superius observavimus. Et si vero Julianus præfuit quatuor synodis Toletanis a duodecima usque ad decimam quintam; hæc tamen sequentes, XVI et XVII, post ejus mortem celebratæ fuerunt: ac propterea breviationis et carminum auctor constitui debet post annum 694, quo decima septima synodus Toletana habita fuit, nimirum sub finem sæculi septimi, vel initio octavi. Forte ille, quicumque fuit, qui collectioni Hispanicæ plura documenta reformatus capitulorum numeris addidit, ipsius quoque abbreviatiois auctor fuit: unde hæc abbreviatio auctioribus collectionis ejusdem codicibus præfixa legitur.*

7. Ea tandem carmina, quæ prioribus quinque tantummodo libris prænotata et a Perezio descripta invenimus in ms. Vat. 487. Ante primum librum, immo ante ipsam primi libri epigraphem quasi proœmium totius abbreviatiois hæc versus leguntur cum titulo:

INCIPIIT VERBIFICATIO. INTERROGATIO

*Celan terribilis codex qui sedes
Locis, quia tu es vitalis ordo,
Quod inest tibi nomen,
Celan ter dicas sanctorum regna voco.
[cclxvi] Qui sunt hi, quibus hoc titulo censero,
Totius orbis jus, imperia juvris.
Tu quem tot valida procerum sententia formatur,
Quid statueris viles, tibi quæve potentia substat?
(1) annem tenero nutantem corde clientem!
Me celebrem fama totum corripit in orrem.
Et te cur lutebra fovit hic miserante vetusta?
Ad me, si vis me nosse, convertere totus,
Arcanisque tuis promptus me illabere totum.
Anaculta jam quid possunt mea promere signa,
Et si posse subest tibi sic agnosce secreta:*

*Felix quæ veritas teneat, nuntio terris.
Terrigena felix mîto d'ns loquere terras.
Stans in sublime erectorum deprimo collu,
Ardua dum culpis jubeo disponere jura.
Excelsa sistens elevatus præferor arce,
Dum subjeta promo valido tota ordine sacro.
Me decet eximie narrante concio verax.
Dum bene cuncta simul mos in crebo ante lacescunt,
Cuncta tremunt, pono dum cunctis jussa tremoris.
Me valida metuant, mihi magna parere jubentur.
Schisma perit, error cessat, fallacia non is,
Obsecrus fugit, impurus ruit, impius extra est,
Gula cadit, ebrius nec erit, et pompa recedit.
Dæmonibus jubeo, rerum auctor non erit al' er:
Non currare rapui saxis, non ponere thura,
Nec creatura dabil operi Creatoris honores.
Ordine compono cuncta, sero ordine cuncta,
Ordinibus ponens sacio tota ordine pulchra.
Dico fidem sacram, tribuo mysteria sacra.
Altare, templum, vestis, vas, sedis, honorque,
Christus, caro, sanguisque sacer, baptista, sacrorum
Janitor, acolytus, lector, puallesque canyrus,
Exorcista potens actus, mîrque levitis,
Voce locuta vultus, pæsul et presbyter: alma
Virgo, jugum nuptæ, carleba, verboque reclusa:
Quæque fidem numenque Dei censetur habere,
Ordinibus discreta meis celeberrima cunctis.
Et..... et formam de limite serrant.
Cumque suis plena possint subsistere cunctis,
Sunt tamen ordinata meis hæc omnia jussis.
Me, rogo, me sine ipse modo narrare quod opto,
Si fas attribuis, mihi dentur jura loquendi.
D'ci o quæque vales, et firma pectore vota.
Postquam te nosse valui, et cognoscere quivi,
Ac sublimi tuum posse mihi nosse dedisti,
App'to plane antis tua mecum volvere jussa,
Et si scire Deus dederit, scrutare profunda,
Sicque per orbem verborum vitæ semina sparsum
Sintibus aggregare meis, ut acuminis mentis
Te aggressus stringam distantem corpore multo.
Dispersaque trahens nec jam commenta sub uno,
Quo dum judicium quæret sententia discors,
Quidquid velle libet, totum concordia præstat.
Sicque novum corpus primævis artibus implens,
Ingeniis brevia formem compendia tardis.
Magna libet, perge celer, otia nulla retardent.
Esto, Deus, mecum, per me hæc dispersa raducens,
Ut facias in me digna compendia vultis.*

[cclxvii] Post epigraphen, seu titulum libri secundi
hi versus describuntur.

*Postquam sanctifico missos de capite flores
Magnopere sacros distinctimus ordine campos;
Quo nunc ire jubes, aut quo me tramite mittis?
Est bene quod præfixa tenent loca sacra ministri.
At nunc virgineam volens dispone cohortem,
Astringe viduam, penitens det corde dolorem,
Ne lucidiens suis redeat in montibus illa
Quæ adhuc deliciis polleus est mortua vivens.
Nunc toto, si Dominus vult, ibimus illuc
Quo nos magna jubet oris sententia vestri.*

Sequitur tabula titulorum libri ejusdem, postea hi
versus adduntur.

*Compiæ turmam celebratus lumine fulvam,
Quæve sibi debent ordine cuncta dedi.
Sisit præclare solidatus virginis ordo,
Atque decus ejus permanet inde sacrum.
It' spræi dignis penitente fletibus omuem,
Currus i viduam lejtibus ipse sacris.
Est ne plucens itinere viatoris cru. e subactum
Coudigno quæ sunt pondere dicta manent.
Hæc ad fines te mittat intentio constans,
Et posteris ceptum fingeris hospes opus.*

Post titulum tertii libri hi versus leguntur.

*Jussis pos quam nostra tuis se lingua subegit,
Ac dicto citius famulatum mente paravit.*

A
*In qua cursivogym mittamus parte viantem,
Aut committam librabimus orbe regressum?
Fuito seriis naque nunc proruit orsu.
Ex hoc incipe juridicos disponere motus.
Os, guttur, linguam, labium occubantis obnumca,
Falsum non tolereis indemnem vivere testem.
Judicium judex addidit promere justum,
Nec nimium juris veriat in parte favoris.
Quisquis enim torquet leges, torquetur ad ignes.
Et parva magnum pensabit facis reatus.*

Sequitur tabula titulorum libri tertii, ac postea hi
versus subjiciuntur.

*Compleri præcepta sacris impleta l'quetis,
Asportans quidquid præcipis ipse tibi.
Putasne recto labuntur crura viatu.
Aut non alterno fallimur inde pede?
Directe jng' las mentem consilii iniquam,
Justitiam telo callida cuncta vorans.
Pulchre est infausto punitus crimine mendax,
Ne falso staret quod veritate perit.
Veridico cuncta congressa est orbita gressu:
Perge vivens, error nullus in amra latet.*

Post titulum libri quarti.

*Ecce jugi motu placendi munera portans
Totum quod statuis impleti men e reclini.
Amodo quæ nostris sternatur semita plantis?
Aut committamus a acris per plana recursum?
Illiciens excerpto ver' orum lingua cucurrit
Ordine, nunc compone choros reboantibus hymnis.
Doce delicti sordes baptismate tolli.
Distingue tempus altaria, carmina, thura.
Complere tua concurrant cito jussa citatus.
Imperique animis sacra portabo superbia.*

Sequitur tabula titulorum ejusdem quarti libri, post
quam hic unicus versus legitur, cæteri desunt.

Altaris aram, ritus, et cantica templi.

[cclxxviii] Post titulum quinti libri.

*Quidquid promulgasse tui fuit inclitis jussi,
Certatim tibi totum manus operosa remisit.
Et jam baptismæ, choros, cantusque librari.
Post hæc pande viam, qua noverit isse viator.
Ex hinc dispone generosi seminis ortum.
Nupta virum teneat, vir nuptam l'nguere cesset.
Nascatur proles communi velle peracto.
Stent nuptus opera communi velle negato.
Nobilis hoc utraque regat sic vita parentes,
Ut teneat ambos post mortem vita perennis.*

Sequitur titulorum tabula, nec alii versus vel hic,
vel in aliis libris inventi fuerunt.

CAPUT VI.

D
*De vetustioribus collectionibus canonum penitentiarum
a Theodoro, Bedæ et Egberto Incubatis. Vulgatus
liber de Remediis peccatorum Bedæ ascriptus. Egber-
to a veritur. Egberti opus de sacerdotali Jure,
ejusque fragmenta. Excerptio canonum ex hoc
opere Hucario Levitæ vindicandæ. Penitentiale in
quatuor libros distinctum ab Egberto abjudicatur.
De collectione canonum libro quarto comprehensa,
ex qua Regimonem profectio detegitur.*

1. Cum canonum usus frequentior esset in rege-
nis penitentibus, canonum et pontificum decreta ac
dicta Patrum quæ in eum finem conferrent, in unum
colligi cœperant. Hinc libri penitentiales ex cano-
num, pontificum, ac Patrum sententiis compati:
quorum quidam ita distincte eorum sanctiones in
unum collectas referunt, ut inter collectiones cano-
num jure censi queant. Vetustiores et celebriores
libri penitentiales præter Romanum, quem Halitgar-
rus e Romanis scriptis dedit, sunt illi Theodori epi-
scopi Cantuariensis, Bedæ presbyteri, et Egberti
episcopi Eboracensis, quorum potissimum meminit
Gregorius III seu quicumque sit auctor *Excerpti ex*

Patrum dictis canonumque sententiis de diversis criminibus et remediis eorum. Theodori Cantuariensis anno 690 desinet Penitentiale, editum Parisiis a Jacobo Petit ex duobus mss. Thuaneis, integrum non est: ac priora idem Petit non pauca ejus Penitentialis fragmenta, quæ ex aliis auctoribus sedulo collegit, adj. cere coarctavit. Cum vero multa alio ordine, et aliis quandoque verbis reperta inveniantur in Capitulis Theodori ex ms. Corbeiensi editis a Luca Acherio, vehementis suspicio est, tum in hoc codice, tum in duobus illis Thuaneis aliisque ejusdem generis manuscriptis non contineri ipsum Penitentiale Theodori, aut ejus fragmentum; sed a diversis studio viris in iis codicibus collecta fuisse hinc et hinc Theodori Capitula, quæ in posterioribus penitentialibus ex Theodori allegata fuere. Enimvero in capitulis quæ ex Thuaneis mss. et ex Corbeiensi vulgata fuere, allegatur ipse Theodorus: quod germano ipsius exempli convenire nequit. Sic enim cap. 12, apud Petit pag. 11. e mss. Thuaneis: *Ergo unam licentiam dedit Theodorus;* et c. 21, apud Acherium pag. 487, e ms. Corbeiensi: *Penitentes secundum canones non debent communicare ante consummationem penitentiae. Theodorus dicit: Nis autem pro misericordia,* etc. Item icus Spelmanus tom. I Conciliorum Britannicæ trahit se in celebri bibliotheca S. Benedicti Cantabrigiæ reperisse prolixiorem librum penitentiale Theodori, ex quo titulus capitulum tantummodo edidit. Sicut autem tituli 78, quos Jacobus Petit recensuit tom. I, pag. 85. Cum vero ipsum opus nobis præsto non sit, cum hoc quoque Penitentiale Theodorum habeat auctorem, definire non licet. Certe ultimus titulus his verbis expressus, *Augustinus Aurelianus optopus dixit,* qui eodem modo repetitur in excerptis Egberto tributis, Theodoro ascribi non potest videtur. Textus enim, qui in iisdem excerptis Augustino Aureliani assertitur, ex tribus partibus constat, [cclxix] quarum prior Cosimini papæ, a terra Leonis I, tertia Aurelii Augustini Hipponeus verba refert.

2. B. de Penitentiale a multis laudatur. Is Theodori Penitentiale auxisse creditur. Hoc saltem Penitentiale in suum fere transtulit: unde Regino lib. 1, c. 297, textum recitat ex *Theodori archiepiscopi vel Bedæ presbyteri Penitentiali;* lib. 2, c. 246, alium textum refert ex *Penitentiali Theodori episcopi, et Bedæ presbyteri:* quia iidem Theodori textus in Penitentiali B. de recepti fuerunt. Hoc ipsum Penitentiale Beate non multo post alienis additamentis auctum restituit Egbertus, quem videmus auctorem esse ejus testamenti quod a Burchardo profertur capite octavo libri xix. *In Penitentiali Bedæ,* inquit, *plura inveniuntur vitia, plura autem inveniuntur ab aliis inserta, quæ nec canonibus, nec aliis penitentialibus continentur.* Hoc autem Penitentiale Bedæ ad nos neq. a patrum, neque auctum pervenit. Ipsi quidem tribuitur liber *de Remediis peccatorum,* qui etiam *Penitentiale* appellari solet. Sed hujus auctorem Egbertum Eboracensem credimus. Bedæ sane non potest ascribi palam sit ex c. 1 ejusdem operis, in quo ter Beda laudatur. Integrum hoc caput profert Burchardus lib. xix, c. 8, ubi hæc inter alia leguntur de Penitentiali libro, *qui et secundum canonum auctoritatem, et juxta sententias trium Penitentialium Theodori episcopi, et Romanorum pontificum, et Bedæ ordinatur. Sed in Penitentiali Bedæ, etc.,* ut supra. Et paulo post: *Hæc omnia de canonibus, et de sanctorum Patrum sententiis, et de Hieronymo, de Augustino, Gregorio, Theodoro, Bedæ, et ex Penitentiali Romano vera eo legimus.* Qui hæc librum *de Remediis peccatorum* affertunt B. de, verba Bedæ nomen præfationis: et hinc textus expunxisse videntur, ne forte hæc suspectus esset idem libellus, in quo Beda Bedam allegaret. Sed omnis suspicio evanescit, si a Beda idem liber ab udicetur, et suo auctori asseratur. Verum auctorem satis prodit inscriptio quæ in ipsis mss. et vulgatis codicibus cap. 1° primo

A præfigitur: *Excerptum de canonibus catholicorum Patrum, vel Penitentiae* [forte *Penitentialium*] *ad remedium animarum, domni Agberti archiepiscopi.* Egbertum Eboracensem intellige. Idem confirmat Rhabanus Maurus archiepiscopus Moguntinus, qui paulo post Egbertum floruit. In epistola enim ad Hribaldum c. 18, de perjurio agens, hæc habet: *Item Ecbertus Anglorum episcopus diffinit ita dicens: Qui juramentum in Ecclesia fecerit, aut in Evangelio, sive in reliquiis sanctorum, septem annos pæniteat,* etc., ut in cap. 9 libri *de Remediis peccatorum.* Hic igitur vestitus scriptor Ecbertum, seu Eghertum ejus libri auctorem maxime comprobatur. Quod si alii Rhabano posteriores collectores canonum, ut Regino, Burchardus, etc., aliquot hujus libelli testimonia nunc Penitentiali Romano, nunc Theodoro, nunc Bedæ adjudicant, id ea de causa contingit, quia sicut posteriores penitentialium auctores ex antiquioribus plerumque derivarunt, ita etiam Egbertus (ut in textu, quem sincerum, nec mutilatum ex Burchardo recitavimus, innuitur) ex tribus Penitentialibus Theodori, Romano et Bedæ plura dercepit. Id tandem multo magis confirmat codex Vat. Palat. 485, qui idem opus Egberto inscriptum et additiis excerptis præfert. Discrepat enim non modicum a vulgato libro *de Remediis peccatorum* tum in ordine, tum in substantia ac numero capitum, cum aliis vulgatis breviora sint, alia vero omnino desint, ut vel ex sequenti capitulum indice palam fiet.

INCIPIUNT CAPITULA DE CANONIBUS PATRUM.

- I. De præfatione. II. De capitalibus culpis. III. De cupiditate ceterisque flagitiis. IV. De clericorum penitentia. V. De juramento. VI. De machina mulierum. VII. De cuguriis et divinationibus. VIII. De minutis peccatis. IX. De furto. X. De ebrietas. XI. De Eucharistia. XII. De diversis causis. XIII. Qui non potest implere quod in Penitentiali scriptum est.

Dein hic titulus legitur cum auctoris nomine: *Incipit liber Penitentialis sumptus de canonibus Patrum catholicorum ad remedium animarum, domni Egberti archiepiscopi.* Præfatio vulgata, cui in aliis mss. et editis Bedæ nomen præfixum, vulgatæ opinioni causam dedit, et capita 2, 3, 4, et 15, quæ vel [cclxx] ex ipsa contextus lectione intrusa deteguntur in eodem codice desunt; præfationisque locum obtinet caput primum vulgatum incipiens: *Instituto illa sancto,* quo non mutilatum legitur apud Burchardum lib. xix, cap. 8. Quantum ad variantes, quæ in singulis capitulis occurrunt, hoc unum monemus octavum caput codicis maxime discrepare a sexto vulgato, cui titulus est *de Minoribus Peccatis.* Hic autem libellus Egberti *de Remediis peccatorum* pars est amplioris operis, de quo paulo post redibit sermo.

3. Tomo IV Anecdotorum P. P. Martene et Durand, col. 51, collectio antiqua canonum penitentialium exhibetur, quam P. Dominicus Mansius tom. I Supplementi Conciliorum Bedæ tribuenda existimat. Non assentimur. Plura enim decreta ibidem desunt quæ Bedæ Penitentiali erant inserta. Vide inter cætera, quæ ex Beda allegat Burchardus lib. xix, c. 29, 84, 102 et 146. Hæc autem canonum brevis collectio tempore Gregorii II lucubrata fuit, uti probat titulus col. 37: *Item ex decreto papæ Gregorii minoris, qui nunc Romanam gerit matrem Ecclesiam,* in Galliis potius quam in Anglia compactam conjicimus in Observationibus ad dissert. 16 Quenellii, § 1, n. 4. Unius Næmni canonis sensum profert, idem verba, quæ idcirco cum nulla interpretatione concordant. Alii pauci canones synodorum Græcarum vel ex Isidoriana, vel ex Dionysiana versione recitantur. Nulli canones Hispani, sed solum Gallicani et Ibericenses, statuta Ecclesie antiquæ, et unus canon ex concilio Hipponerogio de penitentialibus, qui est canon 30 Bracharii Iliiponensis, et insertus legitur concilio Carthaginensi anni 397, apud Dionysium c. 43. Ex Romanis pontificibus laudantur Innocentius, Cælestinus,

Descriptis autem exinde tantummodo canonibus 31, hanc idem Spelmannus notavit tom. I Concil. Britannia, pag. 278: *Hucusque canones in secundo libro Penitentiali prope finem; habenturque in libro quarto multi alii ex epistolis dictisque Patrum, decretis paparum, et diversorum conciliorum sanctionibus, quadrangula duo ejusdem libri solia occupantes in Oxoniensi ms.* Hunc codicem ipse non vidit; monuit enim pag. 275 et canonos ex secundo libro excerptos aliorum oculis et industria accepisse; additque illud continentiale in eodem codice quatuor libros integros complecti. Nobis autem contigit hunc opus in quatuor libros distinctum reperire in ms. Vat. 1352, in cujus quidem libro secundo illi canonos 38 a Spelmanno citari continentur, et libro quarto laudata fusiore canonum collectio exhibetur, quam separatim descriptam nacti sumus in alio cod. Vat. 1547. In nullo autem ex his duobus codicibus Egberti nomen legitur. Immo ex praefationibus, quas Spelmannus non vidit, palam fit hoc opus a privato aliquo auctore fuisse scriptum praecipue aliorum sive abbas is, sive episcopi, quem admodum colligere licet inter caetera ex his verbis praecipue in libro quarto: *Magnopere popocisti ac praecipue, charissime rector, ut ad corrigendos vel instruendos tuorum mores subditorum, quaedam ex divinis constitutionibus, etc.* Haec Egberto archiepiscopo non congruunt. Certo hoc non est opus ejusdem de *Sacerdotali Jure*, quod ipse Penitentialia vocari potest. Quaedam enim capitula in eisdem libris non leguntur, quae in excerptionibus ex Egberti opere sumptis praesentant; sicut nec legitur illud caput quod ex Egberto Rhabanus allegat. Adde quod in eisdem excerptionibus laudatur cano synodi Agatheusis, qui in libro quarto hujus operis, cap. 127, suo auctori Ferrigolo ascribitur. Spelmannum igitur, qui codicem Oxoniensem non evolvit, ex eo deceptum credimus quod in eodem ms. his libris nullo Egberti nomine signatis praemissa essent excerptionum capitula 21, quae etiam Egberti titulo carebant, cum tamen ea Egbertum habere aucto em alius saltem Cottonianus, quem n. 4 memoravimus, codex (licet erronee) praeferet; eundem Egbertum ejus quoque operis in quatuor libros distinctis, quod laudatis capitulis subjiciebatur, auctorem credidit. Tres priores libri ex Patrum fere sententia comparati sunt, in quibus frequenter Prosperi nomine laudantur libri de Vita contemplativa, uti apud scriptores octavi et noni saeculi mos erat. Quartus vero liber canonum collectionem complectitur distinctam in titulos seu capita 381. Nullum testimonium occurrit recentius Gregorio II et Beda, qui ante medium octavum saeculum vita functi sunt. Nulli apocryphum recitator. In testimonio descriptis fere exactus est auctor; aliquando tamen (ut alii ejusdem temporis) liberiori clamore seu compendio usus deprehenditur. Penitentialia Romanum et Bedae laudantur, nec non regulae monasticae S. Benedicti, et sanctorum Patrum Basilii, Aureliani, Cassiani, Fructuosi, Eusebii, Isidori, atque Columbani, et aliorum similia. Dionysii collectio usui fuit, ex qua praecipue Graecorum synodorum ac Africani canones sumpti sunt. Hispaniam vero collectionem in eodem libro Africani collector aliquando secutus est, et quae Carthaginensi concilio tribuitur canones qui in ea de heresim perperam asseruntur Carthaginiensi IV. Nihil refert ex canonibus synodorum Hispaniae quod in eadem collectione Hispanica non invenitur. Ex Gallicanis canonibus praeter Hispanicam aliud exemplum praesentibus habet: laudat enim synodos Turonicam, Venecliam, Epavesinensem, et aliquot Aurelianenses, quae in Hispanica desiderantur. Ex collectione etiam hoc immo edenda profecta videtur. [CCLXXIII] Henrici canonum Chalcedonensium refert c. 213 et interpretat ius Prisca, et c. 233 canonum Nicenorum, c. 267 A. et Aethensium, et c. 312 Laodicenorum ex antiqua versione eorum lectionibus quae in praedicta I. n. m. collectione invenitur. Illud porro maxime animadvertendum est, Regium usum fuisse quarto libro

hujus operis; plurimos enim canones eodem saepe ordine ac eisdem titulis ex ipso manifestissime descripsit. Perutilis fuit diligentissima Regionis editio, quam curavit Stephanus Baluzius; quippe ex hac maxime illustrantur collectiones Burchardi et Ivonis, qui ex Reginone ebiberunt. Quae autem magis utilis futura erit editio laudati operis, ex quo Regino quamplurima derivavit? Hanc vero editionem fere peraram, si Deus concesserit, aliquando daturi sumus.

CAPUT VII.

De tribus vetustis collectionibus quae canones in locos communes distribuunt.

§ 1. De collectione Hibernensi.

1. Methodum distribuendorum canonum in titulos et locos communes praefertur vetustae collectiones Hibernensis, Herovalliana, Andegavensis, Divionensis, Pithosana, et aliae ejusmodi, quae a P. Sirmondo, a Jacobo Petit et ab aliis laudatae, cum nullis festatae sint Pseudo-Isidori imposturis, et nihil habeant posterius saeculo VIII, circa hoc tempus et ante Isidorianam collectionem lucubratae videntur. De Hibernensi imprimis dicamus. Ex hac P. Lucas Acherius (7. I Spicil. nov. edit., p. 492), Corbeiensis codicis usus, primum edidit canones Hibernenses; et dein ex ms. Bigotiano P. Edmundus Martene adiecit alios canones Hibernenses, qui vel Acherii diligentiam fugerunt, vel (quod probabilis est) in ipso eodem codice deorant. Haec vetus compilatio ex conciliorum Romanorumque praesulum Patrumque decretis fere abstrivatis conflata, constat libris 65, quorum singuli in plura capitula dividuntur. Collectoris nomen indicare videtur librarius in fine aut quiescimi codicis Corbeiensis his verbis: *Arbedoc clericus ipse hac collectiones conscripsi laciniosae Haelhucar abbate dispensante, quae de sanctis Scripivris vel divinis fontibus hic in hoc codice glomeratae sunt; sive etiam decreta quae sancti Patres et synodi in diversis gentibus vel linguis construxerunt.* Acherius in monito coniecit Hucarium levitam, qui excerptiones ex Egberto digessit, fortassis esse eum qui Hael Hucar appellatur. At Haelhucar unum nomen constare videtur, et praeterea abbas dicitur. Ipse Corbeiensis codex, Mabillonio testante de Re Diplomatica pag. 310, octavo saeculo scriptus, collectionis et collectoris antiqui aetate demonstrat. Hanc certe apud Hibernos compositam promulgatum S. Patricii ac Gildae Sapientis dicta, tum Hibernensis synodi, quae fere sancti synodus vel simpliciter synodus appellatur, decreta. Haec collectio, inquit Acherius, docet et constituit quae spectant ad ordinationes sacras, ad ministrorum Ecclesiae diversa munia, ad administrandorum sacramentorum modum, ad ecclesiasticam disciplinam probe observandam, et ad laicos Christianis moribus religiose imbuendos; denique remedia adhibenda poenitentiaeque lapsis imponenda praescribit. In hac canonum Nicenorum nomine constantiter afferuntur Sardicensis, uti fidem facit P. Constantinus in praefatione ad I. I Epistolarum Romanorum pontificum, num. 77, pag. 72. Ex paucis autem quae Acherius protulit perspicitur Africanos et Gallicanos canones in his libris fuisse insertos, ac Dionysii collectionem in Hibernia usu receptam; Congruentes enim canones ex Dionysiana interpretatione afferuntur, ut patet ex lib. XLII, c. 2, ubi canon 10 Dionysianus ad verbum describitur. Moxum vero liberiorum in canonibus compendio efferendis, qui per haec tempora inolevit, et in aliis ejusmodi collectionibus invaluit, auctor exponit in prologo. *Synodorum, inquit, exemplariorum in meritis conspicimus, brevem planamque ac consonam (CCLXXIV) de ingenti alicuius scriptorum in unius voluminis textum expositionem digressit, plura addens, plura minus, plura eodem tramite dogma (leg. diverens), plura sensu ad sensum neglecto rursus tramite asserens.*

2. Haec jam scriperamus, cum rec. lentibus quibus auctoritates in ms. Vaticellianum 18 saeculi de-

rimb, quod diversas collectiones continet, suspicio incidit numero 3 eandem Hibernensem collectionem exhiberi. Nec suspicio inanis fuit. Nam P. Franciscus a Puteo congregationis Oratorii Romæ præhyer, quem pro sua humanitate nostris studiis cooperatorem experti sumus, rogatus titulorum indicem ac certa quorundam ejusdem opusculi capita ex eo codice descripta transmisit, ac ex his omnia cum laudata collectione convenire deteximus. Solum tituli ibidem appellantur, qui apud Acherium vocantur libri. Discrimen aliquod est etiam in divisione, cujus causa in Vallicellano exemplo tituli sunt 68, qui in codice Corbeicensi sunt libri 65. Ita, ex gr., liber tertius manuscriptori Corbeicensi, apud Acherium inscriptus de Diacono, subdiaconos complectitur. Melius autem in Vallicellano dividitur in duos titulos, tertium et quartum, quorum alter de Diacono, alter de Subdiacono inscribitur. Econtra in Vallicellano dicitur titulus de Regionibus census, qui in Corbeicensi est lib. XLVI. Nunc inscriptionem ipsius collectionis, ut in Vallicellano legitur, appendimus cum indice titulorum et numero capitum, ex quibus consensum cum Hibernensi collectione ab Acherio edita quisque exploratus agnoscat.

Incipit gratissima canonum collatio, quæ Scripturarum testimoniis et sanctorum dictis roborata legitime legitur; ubi si quippiam discordare videtur, illud ex eis eligendum est quod majoris auctoritatis esse dicitur.

Sequitur Præfatio in eandem collationem. Synodicorum exemplarium innumerositatem conspiciens, etc., uti apud Acherium tom. I Spicil., pag. 492, ubi minus recte synodorum exemplariorum. Tum pauca de quatuor synodis ex S. Isidori libro Originum, vel ex præfatione collectionis Hispanicæ. Mox Item præfatio Dionysii ad Stephanum de diversis synodis. Pro Dionysii autem præfatione collector exerpit suos titulos et numerum canonum quos in Dionysiano codice reperit. Solam partem Dionysii quæ canones complectitur præ oculis habuisse videtur, ac ex ea Carthaginenses canones continua numerorum serie, ut in Vaticano pari Dionysii exemplo, descriptos indicat numero eorumdem canonum 138; qui numerus non Hadriani, sed puris Dionysii codicibus convenit. Sic enim legitur: *Regule apud Carthaginem Africæ centum xxviii [corrige centum xxxviii].* Subditur canon vigesimus Anthechenus ex versione Dionysii. Tum hæc tabula titulorum describitur, quibus singulis numerum capitum ex corpore excerptum adijciendum putavimus.

I. De episcopo c. 24. II. De presbytero c. 30. III. De diacono c. 40. IV. De subdiacono c. 4. V. De lectore c. 4. VI. De exorcista c. 2. VII. De ostiario c. 3. VIII. De recapitulatone septem graduum c. 1. IX. De acolytho et psalmista c. 2. X. De clerico c. 40. XI. De Christiano c. 6. XII. De peccante sub grana c. 6. XIII. De lege c. 4. XIV. De jejuniis c. 27. XV. De elemosyna c. 40. XVI. De oratione c. 12. XVII. De cura pro mortuis c. 9. XVIII. De testimonio et testibus et testamento c. 19. XIX. De oblationibus c. 20. XX. De jure sepulture c. 15. XXI. De ordine inquisitoris causarum c. 1. XXII. De provincia c. 6. XXIII. De judicio c. 43. XXIV. De veritate c. 11. XXV. De dominio et subjectione c. 5. XXVI. De regno c. 28. XXVII. De sorte c. 5. XXVIII. De sceleribus et vindicta eorum c. 33. XXIX. De civitate refugii c. 48. XXX. De futuro [leg. furto] c. 12. XXXI. De commendatis c. 40. XXXII. De paribus et filiis c. 22. XXXIII. De parentibus et eorum hæreditibus, et de pietate parentum hæredes in hæreditate in perpetuum conservante c. 16. XXXIV. De debitis, et pignoriis, et usuris c. 45. XXXV. De fidejussoribus, et ratia, et stipulationibus c. 8. XXXVI. De juramento c. 15. XXXVII. De jubeo c. 15. XXXVIII. De principibus c. 43. XXXIX. De [cxi] docto libus c. 22. XL. De monachis c. 19. XLI. De excommunicatione c. 17. XLII. De romen-

daionibus mortuorum c. 13. XLIII. De Ecclesia et mundialibus c. 32. XLIV. De tribu c. 40. XLV. De loris c. 32. XLVI. De quæstionibus mulierum c. 22. XLVII. De ratione matrimonii c. 42. XLVIII. De penitentiis c. 33. XLIX. De martyribus c. 22. L. De somniis c. 2. LI. De tonsura c. 9. LII. De bestis. LIII. De carnibus edendis c. 16. LIV. De vera innocentia c. 5. LV. De infantibus c. 5. LVI. De hospitalitate c. 4. LVII. De hæreticis c. 5. LVIII. De substantiis hominum c. 4. LIX. De ducatu Barbarorum c. 6. LX. De contriviis c. 8. LXI. De mal dictionibus et benedictionibus c. 8. LXII. De proximis placendis c. 6. LXIII. De silentio et elevatione vocis c. 4. LXIV. De artificio c. 3. LXV. De auguriis c. 7. LXVI. De anti-ma c. 9. LXVII. De contrariis causis c. 7. LXVIII. De variis causis c. 25.

§ 2. De collectione Herovalliana.

1. Codex Herovallianus septingentorum annorum esse traditur a P. Constantio tom. I Epistoliarum Rom. pont., col. 709. Fuit Antonii de Herval, de u Jacobi Petiti, ac demum hujus testamento in bibliothecam Sangermanensem PP. Benedictinorum congregationis S. Mauri transit. Laudatus Jacobus Petitus plura ex hac collectione edidit tom. I post Penitentiale Theodori, pag. 402 et seqq. Eandem collectionem antea laudavit Joannes Morinus in apud dice librorum de Penitentia. Divisa est, inquit Petitus, in 9: titulos. Conciliorum canones, pontificum decreta, et Patrum sententiæ, ex quibus compilata est, omnia sunt antiqua. Nominum la maxime animadvertenda in hac collectione occurrunt.

2. Præmittitur index synodorum quæ in ipsa collectione allegantur. Præter synodos Græcorum et Africæ, ac præter canones Romanorum, reliquæ sunt viginti et amplius synodi Gallicanæ usque ad Augustodunensem S. Leodegarii episcopi, ex Hispaniis vero soli canones Toletani allegantur. Hic Gallicanorum conciliorum numerus collectionem in Gallias lucubratam de latat.

3. Hujus collectionis auctor non ex uno, sed ex pluribus codicibus collectionibusque profectus. Hinc Nicæni canones, ex gr., nunc proferuntur ex abbreviatione Rufini, qui in aiquot Gallicanis antiquissimis collectionibus receptam vidimus part. II, c. 10, § 2, nunc ex antiqua versione, quam Hadrianam vocant, quæque in aliis mss. Gallicanæ legitur. Mirum vero accidit, eundem canonem sextum Nicænum eodem titulo sexto primum pag. 120 referri ex interpretatione quæ ad le duriam accedit, de u pag. 122 iterum productum Rufiniana abbreviatione. Dionysiana quoque translatio collectori usui sui, quidquid contra Petitus contendat; ac propterea in Observationibus ad disert. 16 Quesnelli hinc non xxvium regimen invenimus, qui conti metur Dionysii collectionem ante Hadriani I et Caroli Magni tempora in Gallias pervenisse. Septem canones Chalcedonenses pag. 127, 192, 196, 197, 209 et 261, relati. Dionysii versionem perspicue exhibent. Eandem quoque præferunt unus canon Nicænus pag. 163, unus item Ancyranus pag. 245, a ius Anthechenus pag. 152, et duo Lambeceni pag. 122 et 208. Canones epistoliarum ex sola Dionysii interpretatione apud Latinos vulgati sunt, adeo ut in ipsa tabula ab auctore præmissa hæc de istidem scribantur: *Canones apostolicorum, quos Dionysius episcopus [corrige Erigenus] de Græco in Latinum translati, rogante Stephano episcopo.* Quatuor quidem ejusmodi canones pag. 182, 201, 205 et 211, e in versionem representant. Quod si alii canones apostolicorum ab ea discrepant, id non aliam a errore nationi, cujus nullum usquam indicium est, referendum credimus, sed alicui codici vel collectioni, in qua lidem canones ex Dionysio sumpti, liberius expressi fuerint. Id comprobatur ex Gregorio Turonensi lib. v Hiss., c. 19. *Ipsæ vero (rex Chilpericus), inquit, discipulis transmittens librum canonum, in quo erat quatuor notus annos habens canones quatuor apostolicos.*

continentes hæc : *Episcopis in homicidio [cclxxvi] adulterio et perjurio deprehensus, a sacerdote divulsus*. Canon ista est vigesimus quintus apostolorum, qui cum careat voce furto, quæ in Dionysio legitur, et præferat vocem homicidio, quæ in eodem deest, Hieronimem alienius excerptoris licentiam manifestat. Confer quæ hæc de re dicimus not. 3æ in dissertatione Quærelli 16. Alii aliorum quoque Græcarum symbolorum canones sæpius eodem licentiam in Herovalliano codice exhibent. Nunc enim compendio descripti sunt potius quam e Græco redditi; nunc autem referuntur aliis atque aliis verbis, quæ in nulla versione inveniuntur, vel interpolationem aliquam præbent. Hinc nemini probari poterit Jacobi Petit sententia, quæ in hujusmodi canonibus interpretationem singularem et vetustissimam ingerit. Errores in citationibus nonnunquam occurrunt. Sic tit. 5, pag. 109, canon *Calcedonensis* affertur *æra 20*, qui est compendii canonis 20 Antiocheni.

4. Dionysii non pro codice usus in præsentis collectione locubranda potissimum comprobatur ex canonibus Africanis. Nulli ex Hispanica collectione allegantur. Ex Dionysio autem eisdem præferri ipsi numeri quibus designantur, demonstrant. Canones *Hi ponienzes* ibidem vocantur, qui leguntur apud Dionysium post canonem 33. Cum enim prima synodus a Dionysio laudata post eundem canonem 33 sit Hipponeusis, huiusmodi compiler inconsiderate ascriptis canones sequentes, licet ad alias Africanas synodus spectent. Numeri autem quibus hi canones Hipponeusis citantur, non sunt secundum eam seriem quæ in Hadriana collectione distinguuntur canones posteriores a prioribus 33, sed illi sunt qui in puris Dionysii codice eodem canonibus a primo ad ultimum continui numerorum serie designant. Numerorum errorem aliquem excipit, qui tamen ad numeros puri Dionysii non vero ad Hadriani propius accedit. Africanus igitur canones compiler non ex Hadriana, sed ex pura Dionysii collectione excerpit; quod ipsam compilationem Hadriano anteriorem comprobabat. Hinc etiam allatus agnoscitur in Galias puris Dionysii codice æque ab Hadriano [Carolo Magno] traderetur.

5. Sardicenses canones Nicænorum nomine referuntur, eo quod sumpti fuerint e collectionibus in quibus cum Nicænis sine proprio Sardicensium titulo iungebantur, uti sunt in codice Gallicanis quorum mentionem fecimus part. II, c. 10, § 2. Hanc Nicænorum inscriptionem Sardicensibus canonibus in Herovalliano ms. tributam video apud Petitem pag. 133, 135, 149, 188 et 202. Unicum canonem Sardicensium nomine collector laudat pag. 194, qui non Sardicensis, sed Nicænus est, seu potius Nicæni canonis 18 compendium. Nicæno quidem concilio eundem canonem ascribit pag. 143, ubi ipsum eisdem verbis Nicæni titulo recitat, ac eundem pag. 195 Nicæni quoque nomine refert ex abbreviatione Rubini.

6. Statuta Ecclesiæ antiqua, quæ inter documenta juris canonici edituri sumus, in codice Herovalliano plerumque laudantur hoc titulo : *Canon Africanus, vel Africanorum* : aliquando *Canon Carthagenensis* : semel vero pag. 255, *Statuta Ecclesiæ antiqua*. His titulis diversis eadem statuta inventa a nobis sunt in mss. exemplaribus Gallicanis, qualia sunt Vat. Palat. 574 et Veron. 59, quorum primum duos titulos simul præfert, *Synodus Africana, et Statuta Ecclesiæ antiqua*; secundum vero *ex Synodo Carthagenis Africæ*. Numeri autem quibus eadem statuta notantur, iis nominis respondent qui in his Gallicanis exemplis præferuntur; non vero illis quibus in codicibus collectionis Hispaniæ eisdem statuta aliis ordine designantur sub titulo *Concilii Carthagenensis quarti*. Non omnes vero canones qui Carthagenenses in Herovalliana collectione appellantur, ad statuta antiqua pertinent; nam quædam sunt ex prioribus canonibus 33 concilii Carthagenensis anni 419, tres vero ex posterioribus, qui tamen in numeris ita vitati sunt, ut nec cum

Hispanicæ, nec cum Hadriana, nec cum puri Dionysii serio concordent.

7. Titulo 26, pag. 163, *canon Arelatensis æra 1*, id est can. 1, his verbis exprimitur : *Censurimus igitur Pascha Domini per totum orbem uno die observari* : quæ non leguntur, sed in epistola concilii Arelatensis i ex uno rarissimo Gallicano codice edita. Vide ipsam epistolam apud P. Constantium, pag. 346, t. I Epist. Rom. pontif., n. 5. *Canones quoque Romanorum* laudantur non minus quam in m. s. collectionibus Pithœana, Andegavensi, et opusculo II Vallicoll. 18, quæ omnes sunt veteris collectionis Gallicanorum. [cclxxvii] Hi autem canones ex Fossateni collectione pariter Gallicana a Sirmundo vulgati, Innocentio I tributi fuerunt, a Constantio autem inter Siricii epistolam referuntur pag. 686. Præterea recitantur quædam excerpta ex epistola Siricii ad Genesiam, quæ hoc pariter titulo laudantur in duobus aliis collectionibus Gallicanis Pithœana et Vallicollana 18, opusculo II, quæque idem Constantius collegit et impressit col. 709 et 710, ubi etiam scite notavit hæc nihil aliud esse nisi quæ *Sirmondus et Labbens ex codice S. Mariæ Laudunensis edidit, Stephani I papæ responsa 9, 10, 11, 12, 13 et 14, ab eo qui illa excerpit, summa licentia vel truncata, vel mutilata*. Siricio autem in nostra aliisque Gallicanis collectionibus, de quibus sequenti paragrapho dicemus, ea occasione tributa non improbabili censeo, quia in editione Sirmondi secundum Laudunensem codicem ante ea responsa præcedit responsum octavum ex epistola Siricii ad Himerium; imperitiam autem antiquior compiler existimavit sequentia quoque capitula et responsa, quæ nullo citato auctore proferuntur, ad eandem Siricii epistolam pertinere. Ex corruptione autem vocis *Himerium* indiligens librarius scribere facile potuit *Genesium*. Hæc enim P. Constantius, apud quem, col. 637, not. 6, videtur quæ disserit de alio fragmento Siricii, quod in codice Corbeiensis fusiis, in Herovalliano autem contractis multæ invenitur. Epistola Siricii ex qua noster collector textum describit pag. 197, est constitutum apocryphum eidem pontifici inscriptum, quod alie veteriores collectiones receperunt. Vide part. II, c. 6, n. 4. Nonnihil difficultatis movebit textus *ex epistola Hormisdæ papæ per universas provincias*, qui simili mendosa epigrapha legitur in codice Vat. 1343, et post Halitgarii libros in ms. Sangallensi apud Henricum Canisium (*Thesaur. monasterii*, t. II, part. II, pag. 143), nec non apud Gratianum dist. 50, c. 29 et 58. Ad in Herovalliano ms., teste Petit. Hormisdæ nomen posterius videtur ascriptum. Textus vero pertinet ad excerpta titulum subiecta epistola Joannis II ad Cesarium Arelatensem tom. V Concil., col. 903, quorum auctorem ipsum Cesarium cum Sirmundo credimus.

8. Nunc ipsos titulos 92 hujus collectionis ex Petit exhibemus.

I. *De fide catholica et symbolo*. II. *De Scriptura canonica*. III. *Sententia papæ Leonis de apocrypha Scriptura*. IV. *Decretalis de recipientis et non recipiendis libris*. V. *Ut per singulos annos synodus bis fiat; et qualiter demittatur*. VI. *Quales ad sacros ordines venire non possunt*. VII. *Qualis, vel qualiter ad sacros ordines accedant, et ubi ordinentur*. VIII. *Ne in una civitate duo sint episcopi, et de vicariis episcoporum*. IX. *De ordinando episcopo intra tres menses*. X. *His ordinatis episcopis, nec recipiis*. XI. *De episcopo inveniuntur ordinato*. XII. *Quod non oporteat absolute ordinare quemquam*. XIII. *De servo aut libero ordinato*. XIV. *De presbyteris qui diversi ecclesiis ministrant; et quod non licet clericum quemque in duas civitates ministrare, nec abbati plura monasteria habere*. XV. *Ut de uno loco ad alium non transat episcopus vel clericus sine iussione episcopi*. XVI. *De peregrinis presbyteris et clericis, seu ad comitatum pergentibus*. XVII. *De formatis peregrinorum, et clericis sine litteris ambulantibus*. XVIII. *Qualiter vel pro quibus causis quisque degrade-*

tur. XIX. De expulso ab ecclesia, et de excommunicato. A
 vel damnato ab officio. XX. De ordine ecclesiasticis, et
 officio missæ. XXI. De reliquiis sanctorum, et oratoriis. A
 XXII. Altera non sacra nisi lapide. XXIII. De
 baptismo. XXIV. De iterato baptismo. XXV. De con-
 firmatione; et prandia in ecclesia non fieri; et quod die
 Dominico genu non flectantur. XXVI. De Pascha, et die
 Dominico, et reliquiis festivitatis. XXVII. De jejunio
 Quadragesimæ, v. l. Letania. XXVIII. Ut festi dies in
 civitatibus aut in vicis publice celebrentur. XXIX. De
 hoc quod offertur ad altare, vel offertur ad domum sacer-
 dotis, et de oblatione. XXX. De communione; et ut
 populus missas perspiciat. XXXI. De prædicatione.
 XXXII. De hospitalitate. XXXIII. De decimis.
 XXXIV. De viduis, pupillis et pauperibus, infirmis, et
 curceratis, et de leprosis. XXXV. Qualiter res Ecclesiæ
 episcopus dispensat, vel regat; et de his quæ in altari
 dan ur; et de beneficiis per parochias. XXXVI. De rebus
 quas sacerdos suis clericis dedit. XXXVII. De rebus
 quas ecclesiæ dantur. XXXVIII. De rebus ecclesiæ ab-
 tractis (cclxxviii) et contradictis. XXXIX. De can-
 sariis et iudiciis. XL. De episcopo vel clericis
 accusatis, et accusatoribus eorum. XLI. De clericis
 avaris, et ebriosis, et fideiussoribus, crimina vel
 castitia turpia, et alia plura his similia sectantibus.
 XLII. Ut clerici non negligant officium suum, et non
 sint contumaces, et conductores, et a secularibus abste-
 neant. XLIII. Ut non habitet clericus cum extraneis
 mulieribus; et de relicta sacerdotis. XLIV. De episcopis
 et ordinibus, v. l. regulis clericorum, et vestibus eorum,
 et cætera quamplurima. XLV. De venationibus et ho-
 spitalitate. XLVI. Ut peccantes fideles non liceat passim
 verberari. XLVII. De parochiis et oratorii construenda.
 XLVIII. De natalitiis martyrum. XLIX. De factis
 martyribus et locis qui inniter venerantur. L. De sor-
 titibus et auguriis. LI. De clericis, monachis et abbatibus.
 LII. De Deo sacris puellis, et monasteriis eorum.
 LIII. De rapitis. LIV. De incestis et adultariis, et qui
 uxores suas dimittunt. LV. De revertentibus ad sæcu-
 lum post depositum militiam; et de his qui post
 baptismum administraverunt. LVI. De falsariis, et per-
 furiis, et homicidiis; et de captivitate, et discordia.
 LVII. De expositis. LVIII. De libertis qui ad ecclesiam
 confugiunt. LIX. De Judais. LX. De clericis qui carne
 abstinant. LXI. De hæreticis et gentilibus. LXII. De
 catechumenis. LXIII. De conjurationibus. LXIV. De
 energumenis. LXV. De chrismate. LXVI. De exsequiis
 mortuorum et sepulcris; et ne pallæ super corpora
 ponantur. LXVII. De lectione ad mensam. LXVIII. De
 lapsis et penitentibus. LXIX. De his qui contra cano-
 nes faciunt. LXX. De episcopis qui hos supradictos
 canones subfirmaverunt. LXXI. Canones S. Gregorii
 papa cap. 12. LXXII. Item ejusdem S. Gregorii papa
 capitula 6. LXXIII. Item ejusdem capitula 14.
 LXXIV. Epistola ejusdem S. Gregorii papa ad Ethe-
 rum episcopum. LXXV. Item ejusdem epistola ad Bru-
 richildem reginam pro hæresi simoniaca destruenda.
 LXXVI. De mulieribus quæ lanificæ exercent. LXXVII.
 De his qui sibi mortem inferunt quacumque negligentia.
 LXXVIII. De his qui sacramento se obligant ne ad
 pacem redeant. LXXIX. Ut oblationes dissidentium
 fratrum non recipiantur. LXXX. De his qui intrantes
 ecclesiam per nimiam luxuriam suam sacramento se
 abstinant. LXXXI. De non permittere laicos
 religiosi. LXXXII. De penitentibus transgressoribus.
 LXXXIII. Ut penitentes ab aliis episcopis vel presby-
 teris non recipiantur, nec alibi communicent, nisi in
 iis locis ubi fuerint exclusi. LXXXIV. Ut nullus epi-
 scopus, vel infra positus die Dominico causas audire
 præsumat. LXXXV. Ut episcopus nullius causam au-
 diat absque presentia clericorum suorum. LXXXVI.
 Ut episcopus nullum ad episcopatum per se constituit
 promovendam. LXXXVII. Si quis potentiam quælibet
 expoliaverit, et admodum episcopo non reddiderit,
 excommunicatur. LXXXVIII. De tricenariis præscrip-
 tione, ut post triginta annos nulli liceat pro eo appel-
 lare, quod legum tempus exclusit. LXXXIX. Ut episco-
 pu: ambulet per diocesim suam. XC. Ut episcopus duos
 solidos tantum accipiat, neque tertiam partem de obla-
 tione sua quærat; et ut clerici non exacerentur more ser-
 vili. XCI. Ut rallemtia et turpia cantica prohibeantur.
 XCII. Presbyterorum et diaconorum ordinationes certis
 celebrari debere temporibus.

§ 3. De collectione contenta in ms. Vallicellano 18.

1. Ejusdem circiter rationis ac temporis sunt etiam
 alia: tres collectiones nem Gallicanæ, Andegavensis,
 Divionensis et Pithonæ, quas P. Sirmondo laudat:
 easque libenter describeremus, si eas videre licen-
 set. Harum vero loco aliam plane similem referemus,
 quæ continetur in ms. Vallicellano 18, opusculo
 secundo. Hanc Gallicanæ esse originis, ex eo colligimus
 quod in ipsa laudentur canones Romanorum, et
 epistola Siricii ad Gensium, aliaque ejusmodi quæ in
 solis Gallicanis collectionibus invenimus. Concinit in
 multis enim præcedenti Herovalliana. Sed cum in aliis
 ab ea differat, tum vero [cclxxix] discrepat etiam ab
 Andegavensi et Divionensi: nonnulla enim, quæ ex
 his allegata sunt a P. Sirmondo, in ea reperire ne-
 quivimus. Num vero eadem sit ac Pithonæ, suspic-
 tionem quidem asserunt ea quæ exinde recitata, in
 Vallicellana pariter nacti sumus. At cum totam colle-
 ctionem conferre non liceret, affirmare non aude-
 mus. In Vallicellana asseruntur canones synodorum
 Græciæ ex antiqua inter ratione, uti vocant, histo-
 riana, et nonnunquam ex versione Dionysii. Laudantur
 concilia Africæ, Galliarum, et Hispaniæ. Inter
 pontifices recentior est Gregorius Junior. Nulla
 occurrunt supposititia Iuliani hæreses. Canonibus inter-
 seruntur testimonia Patrum, ut in præcedentibus
 quoque collectionibus tum hoc tum anteriori capite
 descriptis vidimus. Hinc cum ejusmodi, qui a poste-
 rioribus canonum collectoribus susceptus fuit, sæculo
 octavo incepisse cognoscitur.

2. Hujus vero collectionis titulum et capitula pro-
 ferre sufficere.

INCIPIENT CAPITULA SACRORUM CANONUM NUM. 73.

I. De apocryphis. II. De his qui de potestate seculari
 ad sacerdotium promoventur. III. De his quibus nulla
 diuitas ad sacrum ordinem suffragatur. IV. De eo qui
 ab hæreticis iurati ordinatus. V. Quod qui ab hæreticis
 baptizati ut promovendi non debeant. VI. Quod qui de
 catholica fide ad hæresim transit, ad clerum non ad-
 mittatur. VII. Qualiter ad sacrum ordinem sit accen-
 dendum. VIII. De observatione temperum per singulos
 gradus. IX. Si presbyter uxorem acceperit. X. Si pro
 necessitate in vino baptizatur ægrotus. XI. Si cum vire
 aut eum manibus æger insanus baptizatus fuerit. XII. Si
 presbyter orationem Dominicam, vel symbolum igno-
 raverit. XIII. Si quis rustice baptizatus. XIV. De iterato
 baptismo. XV. Quod sabbato jejuniandum est. XVI.
 Quod possessio Ecclesiæ ab episcopo non sit alienanda.
 XVII. Si Ecclesia per simplicem episcopum res suas
 amiserit. XVIII. Quod Pascha temporibus presbyteri
 et diaconi remissionem peccatorum per parochias dent.
 XIX. De monachis ad sacrum ordinem promovendis. XX.
 Quod monachi ad sacrum ordinem promoti non debeant
 a suo proposito deviare. XXI. Quod alterius desponsa-
 tam nemo accipere præsumat. XXII. Quod si natus ex
 conjugio prolem susceperit, uterque comitate efficiatur.
 XXIII. Quod si sanus vir leprosum duxerit uxorem.
 XXIV. Quod si vir aut uxor adulteraverit, com-
 munionem probeatur. XXV. De his qui post baptismum
 administrantes capitalem sententiam protulerunt. XXVI.
 Quod quinta feria ante Pascha penitentibus sit remittendum.
 XXVII. Quod qui penitentiam petunt, per
 impositionem manuum, et cilicium super caput, eam
 consequantur. XXVIII. Ne peccatorum confessio palam
 reciteur. XXIX. De his qui ante communionem obm-
 uent et moriuntur. XXX. Quod in altari ubi epi-
 scopus missam facit, non licet ipso die sacerdoti mis-
 sam celebrare. XXXI. Capitula duodecim ex rescriptis
 B. Gregorii papa ad Augustinum episcopum, quem in

Sazoniam ad predicandum direxerat. XXXII. S. Augustini, vide supra, ex lib. 1 de Serm. Domini in monte. XXXIII. Sermo S. Joannis de sacerdotibus. XXXIV. De his qui ne exsitate mortis urgente penitentiam simul et viaticum petunt; et de his qui obmutescunt antequam ad eos sacerdos daturus penitentiam accedat. XXXV. De his qui penitentiam agere differunt. XXXVI. De remedio penitentiae, et quod absolutio penitentium per manus impositionem episcoporum supplicationibus fiat. XXXVII. De penitentibus, quod a presbyteris non reconcilientur, nisi precipiente episcopo. XXXVIII. De eadem re. XXXIX. De temeritate veniens penitentiae. XL. De his qui seruos suos extra iudicium necant. XLI. Si domina per solum ancillam occiderit. XLII. De his qui sibi quacunq; negentia morrem inferunt, et de his qui pro suis sceleribus puniuntur. XLIII. De his qui uxores, aut que viros dimittunt, ut sic maneant. XLIV. Qui uxorem habent, et simul concubinam. XLV. Si vir aut uxor adulteraverit. XLVI. De his qui proximos se copulant, ut a communione Christi separentur. XLVII. Gregorii papa de incestu. XLVIII. De multis nuptiis. XLIX. De questionibus conjugatorum, ejusdem. L. Quod non liceat [cclxxx] in coligendas medicinales herbas incantatio fieri. LI. Quod non liceat Christianis feminis in suo laudis quosdam vanitates observare. LII. De auguriis. LIII. De iuribus. LIV. De furto. LV. De falsis testibus. LVI. De discordantiis. LVII. De his qui ex odio ad pacem non versantur. LVIII. De his qui sacramenta te obligant ut ad pacem redeant. LIX. Quod usuram laici Ch. illud exgere non debeant. Regula de iudiciis clericorum. LX. De presbyteris qui uxores acceperint vel fornicaverint. LXI. De diaconibus similiter. LXII. De his qui a presbyteris promouentur, et ante ordinationem peccatorum sibi sunt conuicti. LXIII. Si presbyter vel diaconus in fornicatione, vel perjurio, aut furto captus fuerit. LXIV. De diversis ordinibus ab usuribus abstinentis. LXV. De incontinentia sacerdotum, seu clericorum. LXVI. De subintroductis mulieribus. LXVII. De clericis usuras accipientibus. LXVIII. Ut nullus presbyter et diaconus conductor existat, et clerici abstinent se ab usuribus. LXIX. Quod nefas sit feminis sacris altaribus ministrare, vel aliquid ex his que virorum officii deputata presumere. LXX. De pollutionibus interrogatio Augustini, et responsio S. Gregorii. LXXI. Quod nihil prosit sacerdoti, etiamsi bene ritus, si male viventibus non contradicat. LXXII. Lucano a descriptio carnaliter viventium sacerdotum.

CAPUT VIII.

De collectionibus Acheriana, Halitgarii et Rhabani.

1. Acherianam collectionem vocamus quam e tribus mss. Thuaneo, Haluziano et Agobardino edidit Lucas Acherius tomo I Spicilegii novissimae editionis pag. 519. Praefationem huius collectionis viderat; ejusdemque fragmentum vulgaverat: Beatus Rhenanus in addidit one de Terulliani dogmatibus; integram tamen collectionem, ut exoptabat, reperire non potuit. Nos eandem collectionem in tribus alijs vetustissimis mss. invenimus, nimirum in Vat. 1347 et in duobus Vat. Reginae 146 et 849. In editione Acheriana hic titulus praefatur: *Collectio antiqua canonum penitentialium*; notatque Acherius fretus appellandam simpliciter *Collectio canonum*, nisi auctor penitentialium vocem apposuisset. Nostri vero e dicec hunc titulum ignorant, namque solam epigrapham praeferrunt, quae in eadem editione post laudatum titulum subjicitur: *Incipit de utilitate penitentiae, et quomodo credendum sit de remissione peccatorum per poenitentiam, cum praefatione operis subsequens*. Certè ex praefatione apparet, auctoris consilium fuisse penitentiam modum sacris canonibus praescriptum tradere; primus vero liber sero quidem ad penitentiam pertinet, at reliqui duo non item. Haec nimirum collectio in tres libros dispersita est, quorum argumentum auctor in ipsa praefatione his verbis proponit,

A *Et primus quidem libellus, inquit, continet ea quae sunt de penitentia et penitentibus, criminibus atque iudiciis. Secundus maxime de accusatis et accusantibus, iudiciis ac testibus cum caeteris ad haec pertinentibus ecclesiasticis regulis. Tertius de sacris ordinibus, vel qui promovendi sunt ad clerum, quive removendi a clero, et de regulis ac privilegiis omnium clericorum et praesulum. Icterus Pithaeus in Synopsi historica viromum clarorum qui praeter Gratianum canones et decreta ecclesiastica collegerant et digesserunt, de hac collectione scribit: *Exstant passim et incerti collectoris libri tres penitentiales ex synodis, epistolis, sententiisque sanctorum Patrum. Nisi sanctorum Patrum nomine intelligantur summi pontifices, haec praeterea particula delenda est; nulli enim sancti Patres in hisce libris allegantur, sed soli canones conciliorum et decretales Romanorum pontificum.**

B 2. Graecarum synodorum canones et decretales auctor ex Hadriana collectione cum iisdem numeris ac titulis recitat. Africanos quoque ex eadem ita decerpit, ut duplici ac distincta numerorum serie alleget nomine concilii Carthaginensis priores canones 33, et sub titulo concilii Africani posteriores canones 106, ut in Hadriana describuntur. Hinc Hadrianam collectionem [cclxxx] ipsi usui fuisse dubitare non licet. Praeter Hadrianam vero collectionem adhibuit etiam Hispanicam, ex qua alios non auctores canones exscripsit Africanos, Gallicanos, et Hispanicos, qui in Hadriana desiderantur. Itaque ex his duabus collectionibus Hadriana et Hispanica sucta profecta, vel potius ex aliquo simili contenta in codice Vat. 1338, in qua collectioni Hadrianae concilium Africæ, Galliarum et Hispaniae, ex collectione Hispanica inserta fuisse, ut pluribus diximus part. II, c. 5. Nihil profecto in cunctis illis libris occurrit quod in eadem collectione Vat. 1338 non invenitur, nec quidquam affertur ex illis documentis quae praeterea in integra Hispanica collectione leguntur. Hinc etiam iidem libri carent apocryphis, quod hanc collectionem Isidoriana anteriorem indicat. Arherius digestam arbitratur ante saeculum nonum. Certo Halitgarius, qui obiit anno 831, ex huius collectionis praefatione suam mutuatus videtur, sicut haec ejus verba demonstrant: *Hanc autem epistola auctorem nemo quidem existimet meam, ne illi pro parvitate nominis mei vilescat. Sed a maioribus nostris ex sanctorum sententiis esse collectam, a me quidem excerptam, ne nimia prolixitate negligentibus lectoribus fastidium generaret. Majorum nomine qui ex sanctorum sententiis uberiorem praefationem collegerunt, indicat, ut credimus, auctorem praefationis praesentis collectionis praemissa; in qua eadem quidem Augustini et Gregorii sententiae leguntur quas Halitgarius brevius contraxit. Si autem Halitgarius majorum nomine nostrum compilatorem designavit, hic saltem in quinquaginta circiter annis Halitgarium antecessit. Haec itaque collectionem et documentorum sinceritas, et auctoris antiquitas maxime commendat.*

C 3. De Halitgario episcopo Cameracensi, qui ex eadem collectione profecta, panca sufficient. Hic potente Ebbono Remensi circa annum, ut putat Basnagius, 825, sex libros scripsit de penitentia. Henricus Canisius primos quinque libros vulgavit e mss. Sangallensibus, qui recusi sunt tomo II Thesauri monumentorum, part. II, pag. 91, adjecto sexto libro, quem S. evarius ex alio codice inserperat. Hic liber doerat in Canisii codicibus, sicut etiam deest in antiquo codice 61 capituli Veronensis. At in hoc codice praefatio Halitgarii sextum quoque librum indicat, ut videre est in Appendice Historiae Theologicae March. Maffei, pag. 79. Pater vero Menardus omnes hos libros nactus in ms. Corbeiensium cum praefatione integra, sextum librum inseruit annotationibus in Sacramentarium S. Gregorii not. 679. Vide tomum III Operum ejusdem sancti, col. 461. Primus liber de octo Vitis principalibus, et secundus de Vita activa et contentivata, fere excerpti sunt ex Operibus S. Grego-

rii et ex Prosperi, seu verius Iuliani Pomerii libri de Vita contemptiva. Tertius de ordine penitentium, quartus de iudiciis laicorum, et quintus de ordinibus clericorum, sumpti sunt ex canonicis concilionibus et constitutionibus Romanorum pontificum. Sicut autem Halitgarus præfationem derivavit ex illa quæ collectioni Acherianæ antea memoratæ præfigitur, ita canones et constitutiones ferme omnes ex tribus ejusdem collectionis libris eruit, alioque ordine distribuit: adeo ut neque apud Halitgarium quidquam ex Pseudo-Isidori imposturis occurrat, quas quidem post Halitgarium vulgatas hoc ipsum confirmat. Tandem sextus liber est Penitentiale Romanum, quod ex ipsius Ecclesiæ scriptis se sumpsisse auctor testatur.

4. Ab his disjungendæ non videntur duæ Rhabani Mauri collectiones, quæ penitentiales canones sine ulla Isidorianis apocryphis exhibent. Prima est *Liber penitentium*, quem scripsit dum esset abbas Fuldensis, paulo post annum 844, et certe ante annum 847, quo ad Moguntinam cathedram euectus, Otgaro successit; huic enim tunc episcopo eundem librum inscripsit. Hic liber exstat inter Rhabani Opera, ac postea ab Antonio Augustino recusus ac notis illustratus in opere inscripto *Canones penitentiales*. Quibus ex fontibus auctor canones hauserit, idem Augustinus in præfatione notavit his verbis: *Usus autem Rhabanus esse videtur corpore canonum, et Isidori Mercatoris priori editione, quod ad concilia tantum attinet provincie alia. Nam Romanorum pontificum epistolæ nullas refert præter eas quæ post Damasum conscriptæ sunt, et in corpore canonum exstant. Corpus canonum vocat Hadrianam collectionem; pro Isidori autem Mercatoris priori editione melius scripsisset [cclxxxii] collectione Hispanica. Rhabanus quidem (excepto testimonio S. Gregorii in epistola ad Secundinum, de quo mox dicemus) nullam constitutionem pontificiam allegat quæ in Hadriana collectione non inveniatur; nullam vero conciliorum canonem qui non sit vel in Hadriana, vel in Hispanica, ut de collectione Acheriana loquentes observavimus. Mirum porro est hunc scriptorem, qui eo tempore vixit in quo in locis versatus est in quibus pseudo-Isidori collectio compacta et edita fuit, nihil ex eadem recepisse. Neque vero opponis testimonium de clericis lapsis ex epistola S. Gregorii ad Secundinum servum Dei inclusum, quod suppositivum ejusdem epistolæ additamentum in Isidoro legitur. Cum enim nihil ex tot illis suppositivis Isidori meritis Rhabanus exceperit, nobis probabilius videtur hoc ejus epistolæ additamentum ab alio anteriori impostore confectum, non ex Isidoro, sed ex alio fonte Rhabanum derivasse. Enimvero ea ad Secundinum epistola cum eodem additamento descripta legitur (a) in vetustissimo ms. Corbeiensi originali Pauli diaconi, quæ d in Bibliotheca S. Germani a Pratis servatur. Hic enim codex ab eodem Paulo missus ad S. Adelardum abbatem Corbeiensem (ut patet ex ipsius Pauli epistola quæ collectis in eodem codice S. Gregorii epistolis præmittitur), quinquaginta quatuor ejusdem pontificis epistulas continet, ex quibus quatuor et triginta, testantibus editoribus Benedictinis (*Præfat. in tom. II Oper. S. Greg., pag. 433*), ipsius Pauli manu correctæ sunt. Cum porro Paulus diaconus e vivis excesserit anno 801, illud additamentum ante Isidori collectionem compactum agnoscitur; ac propterea Rhabanus, qui ex certis Isidori signentis nihil descripsit, ex diverso et anteriori fonte illud testimonium hausisse dicendus est. Id quidem alia observatione confirmari potest. Cum constituta pontificum ex collectione canonum recitat, hæc formula constantiter utitur: *Ex decretis Siricii, Ex decretis Innocentii, Ex decretis Celestini, etc.*, indicato capitulo quo in collectione ipsum decretum refertur. Epistolam vero S.*

A Gregorii ad Secundinum sine decreti aut capituli mentione ita allegat, ut alios Patres laudet: quod indicio est i a eam epistolam, sicut et Patrum textus, non ex collectione canonum, sed aliunde accepisse. Similiter ex alio profecto fonte retulit longum fragmentum epistolæ S. Isidori Hispalensis ad Masonem, quæ de eadem circa clericis lapsos disciplina eodem sensu agens, pariter creditur suppositiva. Hæc enim apud pseudo-Isidorum seu in puris ejus codicibus haudquaquam legitur.

5. Alia Rhabani collectio in prolixa epistola ad Heribaldum quam dum erat Moguntinus episcopus scripsit anno 853, ejusdem plane rationis est ac anterepens collectio. Immo ibidem non pauca ex eodem libro *penitentium* ad verbum excerpta deprehenduntur, inter quæ sunt idem additamentum epistolæ S. Gregorii ad Secundinum, et fragmentum epistolæ S. Isidori Hispalensis ad Masonem. Hic quoque, quantum ad canones concilionum et decreta pontificum, nihil est quod non inveniatur in collectionibus Hadriana et Hispanica, exceptis tantummodo quibusdam canonicis concilionum Remensis, Turonensis in et Moguntini, quæ Rhabani ætate celebrata fuerunt. Hæc epistola in capita 34 distincta, edita fuit primum a Petro Steuarto tom. VI Antiquarum Lectionum Henrici Canisii, dein a Stephano Baluzio in Appendice Regimontii, pag. 467.

CAPUT IX.

De collectionibus capitularium Ansegisi et Benedicti Levitæ, et de earum additionibus. Excerpta ex hisdem capitularibus Isaaci episcopi Lingonensis. De capitulis Herardi archiepiscopi Turonensis, Theodulfi Aurelianensis, Ahytonis Basileensis, et aliorum similium.

1. Capitularia regum Francorum plura continent quæ ad exteriorem ecclesiasticam aut politiam regendam pertinent. Hæc fere condita in conventibus in quibus plures episcopi intererant, ac ab his et iam episcopis jussione [cclxxxiii] regum hinc inde collecta, et plurima ex placitis sanctorum Patrum canonicisque concilionum excerpta, ut Baluzus notavit (*Præfat. in Capitul., n. 9*). Hinc magna eorundem Capitularium cum ecclesiasticis canonicis consensu prædicit. Hæc de causa episcopi apud Troieum (*Concil. Troil. c. 3*) in pago SueSSIONensi congregati anno 909, post laudata instituta canonum, eorum pedissequa appellaverunt Capitularia, eademque tum in synodis, tum a pontificibus confirmata, canonum nomen nonnunquam obtinuerunt, ut laudatus Baluzius probavit (*Præfat. n. 18*). Horum igitur capitularium collectiones, quas Ansegisus abbas, et Benedictus levita compegerunt, inter collectiones canonum non immerito referendæ visæ sunt; cum præsertim Capitularia in posterioribus canonum collectionibus inserta, ex hisdem canonicis fontibus fere derivata fuerint.

2. Hæc Capitularia ante annum 827 separatim scripta, uti separatim condita fuerant, nondum erant in unum corpus collecta. Ansegisus abbas, non Lobienis, sed Fontanellensis, ut Baluzius demonstrat (*Præfat. n. 40*), primus collegit aliquot Caroli Magni et Ludovici Pii Capitularia, ne oblivioni traderentur; eaque in quatuor libros digessit, quo um ordo ab eodem Ansegiso in præfatione profertur. *Ille scilicet quæ dominus Karolus fecit ad ordinem pertinentia ecclesiasticum, in primo adunavi libello. Ex vero ecclesiastica, quæ dominus ac piissimus Hludovicus imperator addidit, in secundo descripsi. Illa autem quæ dominus Karolus in diversis fecit temporibus ad mundanam pertinentia legem, in tertio adunavi. Ipsa vero quæ dominus Hludovicus præclarus imperator fecit ad augmentum mundanæ pertinentia legis, in quarto congressi. Illud autem monet Baluzius, tametsi insti-*

(a) Vide tom. II Operum S. Gregorii, editionis Maurinæ col. 965, not. a, in epist. 63, l. b. 1x et col. 967. 1131 l.

tatum An' egisi fuerit sola capitula Caroli Magni in primo libro describere, permixta nihilominus ab illo per errorem suis et quaedam capitula Ludvici Pii a cap. 79 usque ad cap. 103, quae sumpta sunt ex ejusdem Capitulari anni 816, errorisque causam non improbabilem ex eo colligit, quod cum Ansegius duo Caroli Magni capitula deprehendisset initio ejus Capitulari quod a Ludvico conuultum est; cetera quoque ejusdem edicti capitula Caroli esse praesumpsit. Ipsa Capitularia ex quibus Ansegius libros illos conueniavit, studiosorum hominum diligentia in aut quis tabulariis inventa et edita sunt.

3. Cum Ansegius multa ipsius Caroli Magni et Ludvici Pii capitula praeterisset, Benedictus levita Moguntinus, Augarino Moguntinae Ecclesiae archiepiscopo iubente, circa an. 843 eum in se cum suscepit, non omisas illorum constitutiones, quarum frequens erat usus, colligeret; illique adicienda credidit quae antea Pippinus et Carlomanus statuerant. N. quo vero is ex solis Capitularibus regum et imperatorum excerptis, sed alia multa sumpsit ex libris sacrae Scripturae, ex dictis sanctorum Patrum, ex eodice Theodulsi, seu ex Antiqui interpretationibus, Pauli J. C. sententis, Iuliani antecessoris Novelli, ex eodice regum Wisigothorum, et ex documentis quae, ut ipse ait, in *diveris locis, et in diversis scholis, sicut in diversis synodis, et placitis generalibus edita erant, sparsim inanimis, et maxime in sanctae Moguntiacensis metropolis Ecclesiae scriptorio Riculsi, et ejusdem sanctae sedis metropolitanae recondita, et demum ab Autcorio secundo ejus successore atque consanguineo inventa reperimus.* Huc postremo communi potissimum indicantur supposititii pseudo-Isidoriani merces Riculsi vero perperam attribuit, quarum particulae in Benedicti libris receptae leguntur: de qua re vide quae animalvertemus part. III, c. 6, § 4. Haec Benedicti collectio in tres Insiores libros distinguitur, qui, Ansegiis libris subnexi, constituunt Capitularium libris quintum, sextum et septimum.

4. Praeter hos septem Capitularium libris inventae sunt additiones quatuor. Haec parvula capitula continent quae nec apud Ansegium, nec apud Benedictinum reperuntur. Prima addita, quae in nonnullis mss. exemplaribus continua numerorum serie ita jungitur cum tertio Benedicti levitae libro, ut partem ejus faciat, constat ex Capitulari Aquigranensi anni 817, in quo 80 capitula ad continentibus in officio monacha sancta fuerunt. Additio secunda capitulis 28 ea continet quae sunt generaliter per parochias populis destinata. Tertiae additionis capitula 123 proprie sunt ad episcopos vel ordines quoque pertinentia, quae non solum uberrare, sed [CCCLXXIV] etiam sibi subiectis vel commissis facienda praedocere debent. Quarta additio prolixior, quae varia disciplinae capita respicit, constat ex capitulis 171, ac in his peraeque ex pseudo-Isidorianis imposturis sumpta sunt. Cum Benedictus levita nullius documenti ex quo capitula excerptis mentionem faciat, nec ea quae spuria vel sincera sint discernere, non exigua studio et collatione opus fuit. At in additione quarta ipsi supposititii fontes allegantur istitulis qui apud Isidorum inventuntur: quod indicio est non solum hujus additionis auctorem diversum esse a Benedicto levita, qui ab allegandis fontibus abstinuit; verum etiam eo tempore quo haec additio facta fuit Isidorianam collectionem celebrari et perutilitatem fuisse, adeo ut ejus documenta uti jam nota sunt titulis indicarentur. Hujus autem additionis tempus erui potest ex praefationicula eidem praefixa, in qua haec leguntur: *Sequentia quaedam capitula ex sanctorum Patrum decretis et imperatorum edictis colligere curavimus, a quae inter nostra capitula lege firmissima tenenda generali consulto Erchembaldo cancellario nostro inserere jussimus.* Duo Erchembaldi cancellarii memorantur, alter Carolo Magno imperante, alter sub Lothario I. Cum haec additio puritas

Isidori merces receperit, quae multo post Carolum Magnum prodierunt, Erchembaldus in laudata epigraphae nominatus ille esse cognoscitur qui sub Lothario I floruit. Hoc ergo tempore quarta additio Capitularibus accessit.

5. Haec in egrum Capitularium corpus cum suis appendicibus tam editum fuit. Omnium vero praestantissima est Stephani Baluzii editio Parisiensis anni 1677, duobus tomos in se habens, qui hunc eodem Capitularia notis et documentis, et notationibus illustravit. Praemiis sunt inter cetera quae quot originalia Capitularia invenire potui cartis edita, parum inedita, ex quibus tanquam ex fontibus vedati collectores Ansegius, et Benedictus levita, et addidimus auctores capitula derivarunt.

6. A libris capitularibus regum Francorum disjungenda non sunt Isaac episcopi Lingonensis capitula, quae ex iisdem Capitularibus excerpta fuerunt. Hic episcopus ab anno 859, teste auctore Chronici S. Benigni, composuit librum qui dicitur *Chronicon Isaac, eoque ex libris canonum utiliora quaeque eligendo in unum volumen coartavit.* Is autem omnia sumpsit ex ritibus postremis Capitularium libris, qui Benedicto levita auctore post Ansegium editi, separato volumine continerantur. Tradit in praefatione item episcopus, se ea capitula excerptisse quae sanctae Romanae et apostolicae Ecclesiae viginti venerabilibus Magenciensis archiepiscopus vice Zachariae papae una cum orthodoxo Karolomanno Francorum principe in duobus episcoporum conciliis ad honorem et profectum Ecclesiae Dei conscripsit, quaeque etiam item papa Zacharia sub anno Incarnationis Dominicae DCCXLI auctori a se apostolice confirmavit, et omnibus Ecclesiae Dei fidelibus in resfructu observanda constituit. Haec cum praemonerit ut sine collectioni auctoritate crearet, quanti esset apud Gallos apostolicae sedis auctoritas profectum. A inadvortendum vero est haec Isaac affirmasse innoxium testimonio ipsius Benedicti levitae, qui in suo proemio idipsum ingressus. Haec autem S. Bonifacii delegatio, et Zachariae papae confirmatio sola prima capitula respectu libri primi ejusdem Benedicti, inter Capitularia quinto; nam cap. 4 habetur *episcopo Zachariae papae Franciae et Galliae etcia; cap. 2 et 3 auctoritate synodi S. Bonifacii legati apostolice Carolomanno praesente celebratae, altera anni 742, aliter apud Liptinas anno 743 (T. I Baluz., p. 1233).* Haec Isaac collectio dividitur in titulos 41; singulis autem titulis plura capitula complectuntur.

7. Stephanus Baluzius (T. I, p. 1283) addit etiam capitula Herardi archiepiscopi Turonensis, quae ex Capitularibus regum Francorum collecta eroduntur. Sunt autem capitula 140, quae ille recitari jussit in dioecesana synodo anni 858, xvii kal. Junii. Item sane Baluzius notationes librorum Capitularium a fignit in margine, ex quibus quaelibet capitula compendio excerpta existimat. Verum haec capitula nullo indicio ex Capitularibus potius quam ex aliis juris canonici fontibus sumpta sicuti queunt. Eadem enim sententia in pluribus aliis canonibus invenitur. Haec Herardi capitula ejusdem generis esse videntur ac illa Theodulfi Aurelianensis, qui cum ante Capitularium libris fuerit, ex hi [CCCLXXV] profecto nihil derivavit. Eiusdem quoque ratio is sunt capitula Abytonis Basiliensis, Walteri sive Gualteri Aurelianensis, Innocentii Remensis, Rodulphi Bituricensis, Riculsi Suessionensis, Atonis Verodensis, et aliorum similium, quae non minus ex Capitularibus quam ex synodis derivari poterunt. Unum hic addimus, laudanda Herardi capitula inveniri etiam in ms. codice Vat. Reg. no. 612, ubi plura capitula simul coeunt, confluntque capita 46.

CAPUT X.

De manuscripta collectione Sorbonico-Martinensi in partes duodecim distributa. Haec saeculo 12 exeunte

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

... de re iuris ...

Irone, Immo et Burchardo et Reginone, ut mox videbimus, anterior est. Illud porro hinc loco non est notandum, in codice Vaticano Mutinensi apographo, et in Sorbonico quorundam documenta adjecta fuisse quæ ad præsentem collectionem non pertinent. Omnes enim pars ex Instituto collectorum in Romanis legibus desinit. Porro parte tota post Romanos leges hæc adjunguntur. I. *De tumultu concilii D. sancto Patrum*, etc. II. *Incipit de quatuor synodis p incip libus. Canon Græcos*, etc. III. *Item ratio de canonibus apostolorum*, et de *sex synodis principibus*. IV. *Item brevis annotatio de reliquis synodis*: quæ ex præmissis Isthorianæ c. lilecti nis dimanant V. *Item annotatio de dec. et libris apostolorum*, legendum *apostolicorum*: quæ ex codice Sorbonico edita est a Franc. eo Silmon librorum catalogo part. II, c. 1, pag. 258 editioni Lipsiensis anni 1726. VI. *De formatis*: et præfertur epistola formata Regemberti Vercellensis ad Andream Mediolanensem, quæ ex alio antiquo manuscripti collectionis impressa fuerat a Franc. eo Berwardino Ferraro Mediolanensi lib. 1 *De antiquo ecclesiasticarum epistolarum genere*, c. 5, et ex Ferrario in se in suis appendicibus Capitularium a Baluzio tom II, col. 1575, ubi hæc data legitur: *Da a Verca'is anno Incarnacionis Domini nostri Jean Christi DCCCLIV Indictione VII*, in ms. Valicæ lano B 58 hæc eandem formatam chronica notatione expertem invenimus, quæ ex hoc codice typis data fuit a Val'lonio tom. I Musel Italici, pag. 240. Hinc autem Regemberti epistola adjectanda est catalogo episcoporum Vercellensium apud Ughellum, ejusque episcopatus Vercellensi hujus temporis confirmatur ex priv legio Anastasii III pontificis ad remissionem *Regimpertum*, quod exstat in ms. 62 capituli Veroniensis; Anastasius enim tertius pontificatus gessit ab anno 910 ad annum 912. VII. *Ordo de celebrando concilio*, uti apud Isidorum legitur. In eadem parte quæ ad adduntur capita a Nicolai pape in concilio collecta et firmata anno 861 contra Joannem Ravennatem cum subscribi illi nitas, quæ ex ms. Mutinensi hujus collectionis edita sunt a P. abbate Bacchini in Appendice ad Aguellum Ravennatem, et reusa leguntur tom. X Conciliorum Venetæ editionis, col. 189. Aditamenta partis tertie desunt in mss. Vat. Palatinis, quæ eandem partem præferunt.

6. Tempus hujus collectionis exquirens P. Constantius, certum esse pronuntiat eam digestam ante annum 1009. Id enim, inquit, aperte docet is qui Sorbonicum exemplar descripsit, cujus ad calcem hæc annotatio legitur: *Jussu domini Heimonis venerandi præsalis Ecclesie Viratunensis, accepi ego Rodulphus ob dicitur ac gratulatur hunc librum d. scribendum, finisque anno Incarnacionis Domine millesimo IX, Ind. c. VII, x kal. April., regnante Henrico in regno Illo art. Obsecro autem, quicumque hunc legeris, ut mei jam dicti Rodulphi peccatoris indigni monachi memoris, ne pro commissis recipi in penas, seu or. mune tot, vel omnium hic loquar jur. prætractantium aliquantisper aterni capiam refrigerii. Vale, dom ne Helmo præsal beate, tuique seculi memento benigne. Marticens ex P. Constantio, qui nihil aliud de tempore conjicere potuit. Cum autem duo laudati codices Vat. Palatini 580 et 581, formæ quadratæ, et in duas columnas distincti, sæculo saltem decimo ineunte exarati credantur, hinc sæculo ead. in collectio assignanda videtur. Verum antiquiorem esse, et sæculo IX lucubraram, ea quæ octavo numero afferentur palam evincunt.*

7. Hanc collectionem in Italia conditam suadet Romanæ leges, quæ ex Justiniani Codice, Institutionibus atque Novellis ibidem afferuntur. In Galliis lex Salica, et Capitularia regum Francorum; in Germania autem præter eadem Capitularia præter Ripuariorum, Alemannorum, Bajoariorum, et alia propriæ leges vigeant; et hæc quidem Gallicanus aut Germanicus collector retulisset. In Italia vero jam inde a Justiniani ævo, qui in ea imperabat, Romanæ leges

A Codicis, Institutionum ac Novellarum ejusdem usui erant. Hinc S. Gregorius Magnus eas identidem in suis epistolis profert. Vide epist. 9 (cclxxx. m) lib. 1, epist. 38 lib. III, epist. 25 lib. IV, epist. 36 lib. VI, epist. 23 et 39 lib. VII, epist. 6 et 7 lib. IX, epist. 3, 4, 11, et præsertim 45. libri xii. Hinc Leo IV in epistola ad Lotharium Augustum, qui regnabat in Italia, scripsit: *Vestrum flagitans clementiam, ut sicut Augustinus Romana lex signi.... ita nunc summi robur propriumque rigorem obtineat*. Exstat hæc fragmentum. post Lotharium part. IV, c. 131, et apud Gratianum dist. 10, c. 45. Notant autem Romani correctores: *Videtur Lotharius populo Romano quod hic Leo per illi concessisse; nam in legibus Longobardicis, lib. XI, tit. 57, sic habetur: et Lotharius imperator. Volumus ut cunctos populus Romanus interrogetur qua lege vult vivere, ut tali lege quali lege vivere professi sunt, vivant, etc.* Verum hæc Lotharii lex constituta fuit anno 826, Eugenio II pontifice, qui Leoni IV præcesserat, ut recte probavit Stephanus Baluzius in præfatione ad Capitularia regum Francorum, num. 24. Igitur ante Leonem IV illi concessum fuerat. Cum vero Lotharius Capitularia regum Francorum a Romanis quoque recipi studuerit, illi colligimus ex antiquis capitulis quæ e ms. codice edidimus, part. II, c. 40, § 4, in fine: *Leo IV instituit ne quod jam in usu receptum erat, aliqua novitate turbaretur*. Ecclesiastici quidem Latini Romani leges se velle vivere universum protulerunt, ut de usis statueret Lotharius imperator lib. III legum Longobardorum, tit. 1, n. 37. Legi autem Romanæ nomine illæ egres in legibus quæ in Codice, Institutionibus atque Novellis Justinianis erant descriptis. Hinc ergo præsentis collectionis auctores, qui sane in cetero erant, Romanas leges ex his fontibus in fine ea usque partis addentes, nunquam vero Salicas, aut alias a Iarum nationum, seve Italos præferunt. Rexino quidem Germanus quasdam leges Codicis Theodosii ex Antimo retulit, quippe quæ apud externos jam in usu; sed Capitularium etiam, et Ripuariorum, atque Burgundionum leges simul exhibuit, nunquam vero Justinianæ, quod Italorum proprium fuit. Quod si quidam exteri nonnulla exceperunt ex Justiniani Novellis, hi adhibuisse noscuntur Juliani antecessoris epitomen; ipsum vero earundem textum soli Italici profulerunt. Ivo autem Carnotensis, licet Gallicus, ex istis Justinianis fontibus leges postea allegavit; quia publicum earundem legum studium suo ævo institutum, latius propagari cœperat. Italiani quoque collectionem confirmant tum epistola formata Regemberti Vercellensis ad Andream Mediolanensem, quæ sub linæ tertie partis addita fuit, tum synodus Romana sub Nicolao I contra Joannem Ravennatem addita parti quintæ: quæ duo sunt documenta Italica. Formata præsertim epistola in codicibus ejus regionis in qua data aut accepta fuit, describitur solent.

B
C
D

8. Si præterea sciremus quis sit ille archiepiscopus Anselmus ad quem præfatio dirigitur, clarior et locus et tempus collectionis patrent. Cum P. Constantius Gallicanam collectionem ferassis præmissis, hinc inter Galliarum archiepiscopos quæsierit, nihil sese existari potuisse fatetur. Nos vero nihil ambigentes de Collectione Italica, quærentes inter archiepiscopos Italos, deprehendimus eum esse Anselmum II Mediolanensem, qui floruit nono sæculo ab anno 885 ad annum usque 897. Fuit quidem alius Anselmus archiepiscopus Mediolanensis, qui ineunte nono sæculo vixit, et alia etiam, qui sub medio undecimo sæculo eandem Ecclesiam administravit. At illi primo non convenit hæc collectio, inquam ex Isidoriana compilatione post ejus ætatem vulgata plura capitula traducta fuerunt. Neque tertio Anselmo congruit, ante quem exemplum Sorbonicum et duo Vaticano-Palatina scripta fuere. Igitur sub Anselmo II Mediolanensi archiepiscopo, sæculo nono exarante, ista collectio Italica collocanda est.

[CCCLXXXIX] CAPUT XI.

De Regionis et Abbonis collectionibus.

1. Celebris est Regionis abbat'is Prumiensis collectio, ex qua subsecuti potest collectores Burchardus et Ivo plur. compulerunt. Hanc ille in eunte saeculo 12 dicitur, praesepitenti Rathbodo archiepiscopo Treverensi, cuius diceretur sicut erat monasterium Prumie sic, id patet ex ipso titulo quem Baluzius in praefata editione Parisiensi anni 1671 sic ex mss. cunctis expressit: *Incipit libellus de ecclesiasticis divinis et religiosis Constitutionibus, collectus ex iussu Domini metropolitani Rathbodi Trevericis urbis episcopi, a Regione quondam abbate Prumiensi monasterii ex diversis capitulis et decretis Romanorum pontificum feliciter in Dei nomine. Amen.* Ipe Regino narrat in Chronico a bi in regionis monasterio Prumiensis successisse Richarium anno 809. Collectionem vero quam Regino dimisso Lucebravit, certe an eum annum 906 et ita non fuisse patet ex cap. 48 et 449 libri primi, in quibus de episcopo formatae proferuntur, nisi ipsius Rathbodi ad Robertum episcopum Motensem, altera Dadi nis Viridunensis episcopi ad laudatum Rathbodem, utraque signata 20 906.

2. Divisa est haec collectio in libros duos, quorum primus de canonis et rebus ecclesiasticis tractat, secundus de laicis; quam divisionem Regino a Martino Racaren notatus vult. Incipit primus liber ab impositione de his quae episcopus vel eius ministri in suo districto vel territorio inquirere debent circa res et personas ecclesiasticas. Haec eadem inquisitio, ut ita ut novavit Baluzius, inter Capitula Hincemari legitur in 2. Quare vel Regino eam sumptisse dicitur est ex Hincemari Capitulis, vel ut ut fuit haec formata prius ab Hincemari, postea a Regino deorsum, quod verissimum videtur. Similiter in libro secundo, cap. 5, proponitur inquisitio episcopi circa laicos. Utrobique autem post acquisitionem iudicium auctoritatis laicis canonice, quibus probantur singula quae in inquisitione praemissa fuerant. Hinc post prii in inquisitionem legitur: *Haec quae supra copiam animi inquirenda expressius, auctoritate canonica non rari oportet.* Et post inquisitionem libri secundi: *Capitula haec, quae per ordinem annotamus, canonice in opo vel roborati decretis.* Praeterea haec constat ex capitulis 443, secundus vero capitula 446 complectitur.

3. Auctoritates quae ad probanda capitula proferuntur sumptae sunt non solum ex canonibus ecclesiasticis, de rebus Romanorum pontificum, et dictis seculi utriusque sanctorum a cum, verum etiam aliquando ex legibus Culi in Theodosiani, seu potius ex verbis Auliani interpretis, ex Capitulis Burgundorum et Ripuariorum. Cum a, oppositum a pseudo-Isidori epistolae saeculo allegantur, Regino em non admodum magis fecit illas nonnulli colligunt. *Neque enim in dicitur po est, inquit Baluzius in praef. n. 8, incognitas illi fuisse, cum eorum auctoritas et auctoritas, et cum constat praeterea permulta illam esse esse ex collectione Ludovi.* Nos tamen arbitramur illum pura sumptisse ex collectionibus pseudo-Isidoro antiquioribus, quae in locis communes distillatae, nihil ex ipsius ejusdem meritis suppeditare poterunt. Eum quidem multa decessisse ex ea non, hujus generis collectionem de qua diximus cap. 6, n. 6, adeo certum est, ut integra capitula eiusdem collectionis peculiariter eodem ordine usqueque titulis in Regione transcripta invenimus. Alia similiter ex ejusmodi collectionibus quae ante Isidorianam in Gallis et Germania erant vulgatae eum deluxisse satis credibile est, uti ex Haligario et Rhabano accepisse a memorato Baluzio traditur (*Ibid.*, n. 12). Aliquam certe collectionem adhibuit in qua canones conciliorum et decreta pontificum hinc inde collecta longiori numerorum serie describebantur. Haec de causa lib. 1, c. 61, canonem

A primum Nannetensis concilii allegat hoc titulo, *Ka Concilio Nannetensi ccccxxviii*, id est cap. 419; et similiter eodem libro, cap. 117, quoddam Innocentii decretum afferens, se illud accepisse a *ex epistola papa Innocentii cap. cccclxxviii*. Ii quidem numeri capitulorum seu canonum 419 et 387, nulli collectionum quae integra documenta exhibent, [CCX] sed solis illis collectionibus canonum conciliorum et pontificum decreta sub una serie numerorum permixta describunt. Iam laudatum decretum Innocentii eisdem verbis refertur in ms. collectione paulo ante memorata, ex qua Reginum alia multa sumptisse animadvertimus. Refertur autem num. 377, non vero 387, uti apud Regionem legitur: quod errori librarii tribuendum videtur. Esto igitur peraque a Regione recitata in collectionibus Dionysiana, Hadriana, Hispanica et Isidoriana reperiantur; non tamen sequitur eum ex his collectionibus deinde a extraxit. Ias enim plerumque collectiones adhibuit quae ante ipsum canones ex illis excerpserant. Hinc cum in ejusmodi collectionibus canones Graecorum synodorum non semper ex antiqua, seu Isidoriana, ut vocant, interpretatione proferantur, sed identidem ex Dionysiana; Regino ex his fontibus nunc antiquam, nunc Dionysianam versionem derivare potuit. Auctoritates vero Capitularium et legum Burgundionum atque Ripuariorum, aliaque nonnulla recentiora, quae in laudati collectionibus desunt, ipse propria diligentia adiecit; et eadem ratione ex pseudo-Isidori meritis pauca quaedam quae in suam rem conferre posse credidit, excerpisse arbitratur, ut ne idcirco eas suspicari habuisset colligi queat.

4. Sub fine ejusdem saeculi x, quo Regino floruit, Abbo Floriacensis monasterii abbas collectionem edidit eum praefatione ad Francorum regem Ugonem filiumque eius Robertum. Cum Ugo rex e vivis excessisset an. 997, ante hunc annum haec collectio digesta fuit. Titulus est ejusmodi: *Incipiunt canonica domini Abbonis abbatis... excerpti de aliis canonibus.* Haec in capitula distinguitur, ac ex canonibus conciliorum, decretis pontificum, Capitularibus regum Francorum, et Novellis constitutionibus, ita compacta est, ut quaedam ipsius Abbatis verba identidem inserantur quibus ipsos contextum efficiunt. Mahillon curante prodit tom. II Analectorum pag. 248, editionis autem in folio pag. 433.

CAPUT XII.

De collectione Burchardi episcopi Wormatiensis. Hujus mos inscribendi synodus, pontificibus, vel Patribus sententias quorundam posteriorum scriptorum. *Patentitate Ecclesiarum Germaniae ab ipso receptum et auctum.*

1. Burchardus, patria Hassus, non monachus, ut plures crediderunt, sed canonicus et capellanus regius fuit, ac postea ad Wormatiensem cathedram promotus ante annum 1002. eandem tenuit usque ad annum 1025, quo e vivis excessit x kal. Septembris. Dum autem erat episcopus, e collectionem canonum hortante Brunone Episcopo Wormatiensis praesepit concinnavit. Stephanus Baluzius in praefatione ad Antonii Augustini libros de Emendatione Gratiani § 18, animadvertit verum hujus collectionis auctorem direm non esse potius Olbertum monachum Lohrensem, et postea abbatem Gemblacensem, quod dictante et magistrante Burchardus magnum illud canonum volumen contortit, si vera haec sunt quae leguntur in libro de *Gratis ubi atque Gembla existim.* Verum ex mss. Gemblacensibus atque Loveniensibus rem aliter narrat Bartholomaeus Fisen in *Floribus Ecclesiae Lodiensis*, pag. 328. Cum vero Burchardus Olberto preceptore et familiari suo uteretur, eundem operis adiutorem adhibuisse negari non potest. Hinc Siebertus in Chronico ad annum 1008 Burchardum collaborante magistro suo Olberto tunc undequa-

que doctissimo magnum canonum volumen edidisse scribit. Anonymus, qui post Burchardi obitum ejus vitam digessit editioni Coloniensi insertam, alium ejusdem operis adiutorem commemorat. *Hocem quippe tempore*, inquit, *in Collectario canonum.... non modicum libro auit. Nam domino Wullerio Spirrensi episcopo adjuvante, et Brunicoensi præposito exhortante et suggerente, canonis in unum corpus colligit. Notatu dignus est titulus Collectarium canonum; nam manuscriptorum codices omni titulo carent. Come nil vero cum præfatione [ccxc] ipsius Burchardi paulo post abijcienda, in cuius fine is suam collectionem Collectarium vocat.*

2. Ad Ecclesiæ suæ Wormatiensis usum idem opus se confecisse in eadem præfatione testatur. Id non inceptum ante annum 1012 colligitur ex libro secundo c. 227, ubi suam formatam epistolam refert ad Walterium Spirrensem scriptam eodem anno idibus Martii. Idem vero opus jam fuisse perfectum aequum Burchardus anno 1023 synodo Salaugustidiensi interesset, ex eo cognoscimus quia ejusdem synodi canones cum in collectionem non potuit inserere, in calce omnes subiecit. Joannes Molinæus in præfatione ad Ivonis Decretum auctor est multa in editis Burchardi libri desiderari quæ ipse vidit in veteribus pleniora, sed ea in duodecim libros tantum divisa, quorum sexta pars est editus liber. Hinc, ut credimus, Joannes Albertus Fabricius tom. XI Bibliothecæ Græcæ, p. g. 8, *duodecim tomos de rectorum a Burchardo collectos tradit, additque: Hoc opus ipsum integrum necdum lucem vidit, sed tantum excerpta ex illo divisa in libros 20.* At non solum colex, ex quo editio prodit, libro 20 Burchardo inscribit, verum etiam illa quoque vetustissima exemplaria quæ Petrus Pithoræ commemorat. Nos item quatuor integros codices vidimus, duos in bibliotheca Vaticana signatos num. 1360 et 1555, unum apud Patres Benedictinos in monasterio Padilironensi, et alium Patavinum in bibliotheca S. Justinæ, qui totidem libros eadem Burchardo inscriptos exhibent. Addeamus et alia duo antiqua Vaticana exemplaria 1356 et 1480, quorum alterum incipit a libro septimo, alterum a nono; et utrumque pro equitur usque ad librum XIX, qui ob mutilos codices sine caret. Cum hæc librorum series ac ea quæ in eisdem continentur eadem sint in aliis exemplaribus integris, hæc quoque duo exemplaria eundem viginti librorum numerum continent. Cum porro nulli hactenus noti codices ullam collectionem Burchardi nomine prænotatam, in duodecim partes distributam continent, veremur ne Joannes Molinæus equivocacione aliqua ductus aliam ampliore anonymam collectionem in totidem partes divisam ob consuetudinem in pluribus pro Burchardiano opere inadvertenter acceperit. Foris ex oculis habuit collectionem S. Bonico-Molinensem in partes duodecim distributam, quam descripsimus capite decimo; deceptusque ex eo fuit quia inter titulos librorum Burchardi I, II et sequentibus, ac titulos ejusdem collectionis præfatus partibus I, II, III, IV, V, et X, summa consensus est. Certe præfatio quæ in solis ms. 20 libros præferentibus invenitur, Burchardum habet auctorem isdemque libris fidem facit. Id aut in multo clarius evincit ex tribus Burchardi codicibus Vat. 1353, Patavino S. Just. n. 2, et Padilironensi, in quibus ipsa præfatio ab editis discrepat, et sincerior, in nona vidimus, quam vulgati, non solum eundem viginti librorum numerum expressè approbat, verum etiam, ipsorum titulos insertos præfatione, hæc et non aliis a Burchardo concinnatis testatur. Concinit etiam anonymus ipsi Burchardo coævus, qui in ejus Vita tradit: *Hoc vero corpus, sive Collectarium n. distinxit, et in viginti libros distribuit.* Nonne hæc duo, cum vicis scriptoris et ipsius Burchardi, testimonio duodecim librorum opinionem expungunt?

3. In Operibus Georgii Cassandri p. g. 1091 et 1088, teste Fabricii, hæc legitur: *Nacti etiam in*

ms. opus Burchardi, quod obiter tan'um cum impresso Parisiis an 1549 continetur, et deprehendimus epistolæ phrasim totam immutatam. Ipsum et non observavimus in tribus laudatis codicibus, in quibus tantum præfationem invenimus. In his præfatio non solum verbis discrepat a vulgata, verum etiam ordine: ea enim quæ in editis ad præfationis eam rem ab avia adj. cta videri possunt, hæc præfationi in eadem ms. ita inveniuntur, ut Burchardo auctore scripta fuisse manifestissime constet. Illo um veterum exemplarium concordia, cum quibus alios quoque codices qui præfatione non careant, convenire non ambigimus, hæc veram esse præfationem seu epistolam Burchardi ad Brunicoensem suadet; ipsamque confirmat ipsa styli ac syntaxeos inconsonitas, quæ illi ævo maxime congruit. Præfationem autem vulgatam, cum tam aperte a memoratis vetustis ms., dissentiat, studiosi alterius arbitrio, cui elegantior stylus placebat, fuisse immutatam arbitramur. Ilam interim quali in codicibus legitur hic exhibemus.

[ccxc] 4. et Burchardus solo nomine Wormatiensis episcopus Brunicoeni fidei suæ, ejusdem vice-licet sedis præposito, in Christ. Domino salutem.

« Multis jam sæpe duabus familiaritas tua, frater charissime, pro eius nobis hortando suggerat quatenus intellectum ex variis utilitatibus ad opus comprehensivorum nos rerum tam ex sententiis sanctorum Patrum quam ex canonicis, seu ex diversis præfationibus vigilantibus animo corpus in unum colligerem: ob id maxime, quia canonum jura et judicia potentium in nos a diocesi sic ac t confusa, atque diversa et inculta, ac se ex toto neglecta, et inter se valde discrepantia, et peno nullis auctoritate suffulta, ut propter dissonantiam vix a scolis possint discerni. Unde sit plerumque ut confusentibus ad remedium potentem, tam pro librorum confusione quam etiam præ-hyteriorum ignorantia, nullatenus valeat subveniri. Cur hæc? Inde æstimo evenire maxime, quia memoriam temporis et modum delicti in agenda præsentis non satis atteme, et aperte, et perfecte præfatione canones pro unoquoque erimine, ut de singulis dicant qualiter unoquoque emendandum sit; sed magis in arbitrio sacre intelligentis relinquendum statuunt. Quapropter quia hoc nisi a sapientibus et legis divinæ eruditissimis fieri nequit, et gav t me dilectio tua, ut hunc librum breviter collectum, nunc demum puris tractandum traderem; ut quod nostri cooperatores in maturiore aetate positi nostris diebus, et auctoritatem nostrorum tarditate relexerant, modo ætate teneris, et aliis dicere venturibus traderent. Siquidem ut prius sic ent præbi discipuli, post plebium et doctores, et magistri; et ut percipit rem in scholis quod quandoque docere deberent sibi commissos. Desiderium tuum et petitio, frater, justa mihi videtur, et de voluntate tali gratias ago. Etiam et illi multimodas gratias refero, qui te tam mihi præstiterat, quia pro statu Ecclesiæ nostræ te assidue desiderasse cognoveram. Sed quod tuam exhortationem sapientis mihi involucratam tandem distuleram, meæ ignavia nolo te assignes, quia diabus ex causis minime mihi hoc attingere licuerat: scilicet propter varias et inevitabiles ecclesiasticas necessitates, quæ quotidie more hæcruum emergunt; et in super cura mundanialium rerum ad imperialia mandata pertinentium, quæ studentis et ad superiora tendentis animam valde obtundunt; quia animus ejusque dum dividitur per plura, minor sit ad singula. Tamen sub sanctis præfationibus obediens, synodalia præcepta et sancta statuta tam ex severitate auctororum Patrum quam ex canonibus Deo largiente collegi et, prout potui, corpore connexus in uno, et in viginti libros idem corpus distribui. Et si quis diligens lector eos subtiliter perscrutatus fuerit, multas utilitates nostræ multiterii in eis inveniet.

Index (a) singulorum librorum D. Burchardi Wormaciensis episcopi, breviter quid quoque libro continetur ostendens.

¶ Primus liber continet de potestate et primatu apostolicæ sedis, patriarcharum cæterorum primatum, metropolitanoꝝ, et de synod. celebranda, et vocatione ad synodum; de accusatis, et accusatoribus, et de libris; de expositis injus; de iudiciis ac de omn. honore competenti, ac dignitate, et divers. negotio, et ministerio episcoporum.

¶ Secundus liber continet de congruenti dignitate, et diversa institutione, ac nutrimento, vel qualitate vitæ, et divers. negotio, et ministerio prebiterorum, et diaconorum, seu reliquorum ordinum ecclesiasticorum.

¶ Tertius liber continet de divinarum domorum institutione, et cultu, et honore; de divinis, et oblationibus, et iustitiis singulorum; et qui libri in sacro Catalogo recipiuntur, qui vero apocryphi, et quando opponendi sunt.

¶ Quartus liber continet sacramentum baptismatis, et ministerium baptizandorum, et baptizatorum, et eius ignandorum, et consignatorum.

¶ Quintus liber continet de sacramento corporis et sanguinis Domini, et de percipiione, et observatione eorum.

[CCXCII] ¶ Sextus liber continet de homicidiis sponte et non sponte commissis, et de parricidiis, et de traucidis, et de illis qui uxores legittimas, et seniores suos interficiunt, et de occisionibus ecclesiarum, et de observatione, et de poenitentia singulorum.

¶ Septimus liber continet de incestu copulatione consanguinitatis, et in quo genicula fideles et conjungi et separari debeant, et de revocatione, et de poenitentia singulorum.

¶ Octavus liber continet de viris ac feminis Deo diratis et sacrum propositum transgredientibus, et de revocatione, et de poenitentia eorum.

¶ Nonus liber continet de virginibus et viduis non velatis, de raptibus eorum, et de separatione eorum, de conjugatione legitimum conjugatorum, de concubiis, de transgressionibus, et poenitentia singulorum.

¶ Decimus liber continet de incantatoribus, et de auguribus, de divinis, de sortiteis, et de variis illusionibus diabolis, et de maleficiis, et de maleficiois, et de conspiratoribus, et de poenitentia singulorum.

¶ Undecimus liber continet de excommunicandis et excommunicatis, de furibus, et de prædatoribus, et de presumptione, et contemptu, et negligentia, et reconciliatione, et poenitentia eorum.

¶ Duodecimus liber continet de perjurio, et de poenitentia eorum.

¶ Tertius decimus liber continet de veneratione et observatione s. et jejuniis.

¶ Quartus decimus liber continet de crapula, et ebrietate, et de poenitentia eorum.

¶ Quintus decimus liber continet de imperatoribus, principibus, et de reliquis laicis, et de ministerio eorum.

¶ Sextus decimus liber continet de accusatoribus, de iudicibus, de defensoribus, de falsis testibus, et de poenitentia singulorum.

¶ Septimus decimus liber continet de fornicatione et incestu diversi generis, et de poenitentia utriusque sexus et diversæ ætatis.

¶ Octavus decimus liber continet de visitatione, et poenitentia, et reconciliatione infirmorum.

¶ Nonus decimus liber, qui *Corrector* vocatur et *Medicus*, continet correctiones corporum, et animarum medicinas, et docet unumquemque sacerdotem, etiam simplicem, quomodo, vel qualiter alicuius succurrere valeat, ordinatè, vel sine ordine, pauperi,

diviti, puero, juveni, seni, decrepito, sano, infirmo, in omni ætate, in utroque sexu.

¶ Vigésimus liber *Speculationum* vocatur. Speculatur enim de providentia et de prædestinatione divina, et de adventu Antichristi, de eius operibus, de resurrectione, de die iudicii, de infernalibus poenis, de felicitate perpetuæ vitæ.

¶ Unde, frater, si regentibus plebes suas ex his omnibus unum deficiat, quomodo eas instruere et docere poterit? Etiam sacerdotibus nomen vix in eis constat, cum vix de periculis sunt exaruelice nina, qui hinc dicitur: *Si cæcus cæcum ducatum præcet, ambo in foras cadant.* Quod si est aliquid invidulus qui, postquam istud viderit, nihil inviderit, dicens me ex alienis scribis colligere exas, et ex aliorum labore mihi facere nomen inane, esto. Fateor quia ex aliorum labore colligere, qui mihi soli canones fieri non licet, colligere heu est, quod et feci; Deus novit, non pro arrigenti quadam, sed pro nostræ Ecclesiæ necessitudine. Ut autem instruat de ratione in murmur, liber qualicumque sit, nostrorum sit. Non rogo ut nostri episcopi limen transeat, sed nostris addiscendum remaneat. Quomodo autem, vel unde illum colligerim, volo ut audias; et si est peccatum ullum, tuo iudicio relinquo iudicandum. Nihil addidi de meo nisi laborem, sed ex divinis testimoniis ea quæ in eo inveneris, magno sudore collegi. Et ut essent quæ componerem auctoritativa, summo studio et horavi. Ex ipso enim nucleo canonum, quod a quibusdam *Corpus canonum* vocatur, quæ sunt nostro tempore necessaria, excerpti. Ex canone apostolorum quædam, ex transmarinis conciliis quædam, ex Germanicis quædam, ex Galicis et Hispanicis quædam, ex decretis Romanorum pontificum quædam, ex doctrina ipsius veritatis quædam, ex veteri Testamento [CCXCIV] quædam, ex apostolis quædam, ex dictis sancti Gregorii quædam, ex dictis sancti Hieronymi quædam, ex dictis sancti Augustini quædam, ex dictis sancti Anthonii quædam, ex dictis sancti Benedicti quædam, ex dictis sancti Isidori quædam, ex dictis sancti Basilii quædam. Ex Pontificali Romano quædam, ex Pontificali Theodorici quædam, ex Pontificali Bedæ quædam. Ad hæc in Collecta in hoc si quid utilitatis invenies, benedictis ascribis. Si autem quid superfluitatis, meæ insipientiæ deputa. Bene valeas, et in sacris orationibus tuis mei peccatorum memoriam deprecor ut habetas. Explicit prologus.

¶ 5. In hac præfatione, seu epistola ipsius Burchardi notanda sunt verba in viginti libros idem corpus distribui; et præfatione recolendum est, quod antea attigimus, singulorum librorum ordinem et titulos eidem præfationi a Burchardo sibi se insertis, ut ne dubitari possit quin editum opus, quod cum hoc librorum numero, et cum eisdem titulis atque ordine plene coererent, Burchardum habeat auctorem. In vulgata præfatione, licet rebus pluribus discrepans, idem librorum numerum indicat. At ordo diversus; et quidam particule hæc ab eadem præfatione dissectæ sunt et in cæteris rejectæ, ut non a Burchardo, sed ab alio conscriptæ et adjectæ videri possint. Non solum enim index titulorum cuiusque libri in vulgata a præfatione distractus est, verum etiam ipsi præmittitur auctorum ex quibus Burchardus canones derivavit catalogus, ab eadem præfatione pariter divisus cum hac inscriptione, quæ a Burchardo proficisci nequit: *Ex quibus locis auctorum scriptis ecclesiastica hæc decreta collegit. Nucleus canonum*, quem initio catalogi Burchardus in fine præfationis laudat, et *canonum corpus* a quibusdam appellari affirmat, est pseudo-leitorum collectio, ex qua quidem multa apocrypha decreta transcripsit. Plura vero capita et Regiones, et nomina etiam ex duabus appendicibus quæ in ins. Regionis collectione subiiciuntur, cum ex parte Stephanus Baluzius in pro-

(a) Ille titulus, vel saltem Burchardi nomen, librarium a bitro insertus videtur.

fatione ad Reginonem late demonstrat. Verum in titulis multa mutavit, aliis titulis ex arbitrio praefixis, qui a subsequentibus canonum collectoribus ex eodem suscepti, magnam confusionem pepererunt. Cum enim non pauca apud ipsum inscribantur nominibus conciliorum, vel pontificum, in quorum decretis aliunde editis nihil tale reperitur; ea in deperditis eorundem documentis a Burchardo vel ab excerptoribus ejus inventa plures crediderunt; ac propterea eadem veluti fragmenta pretiosa ab ipsi's conservata sunt, cujusque synodi, vel pontificis loco in Conciliorum editionibus addita sunt. Qui vero rem hanc accuratius expendendam suscepere, detexerunt Burchardum synodorum, Romanorum pontificum, aut sanctorum Patrum nominibus tribuisse ea capitula quae Regino vel ex Capitularibus regum, vel ex Rhabano, vel ex Ferrando diacono, vel sine ulla auctoris mentione receperat. Stephanus Baluzius in laudata praefatione, num. 23, haec de Capitularium libri notavit: *Burchardus cum Reginonem compilaret, maluit quae hinc accipiebantur capitula, tribuere conciliis quibusdam, aut Patribus antiquis, quam re ipsa nostris; quod Francorum appellatio, qua Reginonis atque Willichindi etiamnum aeo gloriabantur reges Germanorum, usurvari esset omnia Capitularium istorum reverentia. Burchardus enim semel tantum cap. 218 et 219 libri primae capitula Karoli Magni, sic ut addat illa ab episcopis collaudata esse apud Aquisgranum, alioqui forsi an his non usus. Illud vero Burchardus sibi praestitisse videtur, ut capitula sumpta ex auctoribus qui non essent vel summi pontifices, vel synodi, vel Patres satis noti et celebres, non sui cuiusque auctoris, sed alio celebriori nomine allegaret. Quae an in adverso peritulis erit in legendis collectionibus Burchardo posterioribus, ex. gr. Ivonis et Gratiani, qui plura ejusdem generis ex Burchardo receperunt. Illam porro laudem huius collectionis omnes tribuunt, quod methodum satis aptam sequatur, ac praeterea canones aliquot conciliorum Germaniae posterioris temporis continet, qui vel in rarissimis codicibus inveniuntur, vel etiam lectiones praerunt optimas, ex quibus vulgati emendari queunt.*

6. Duo tandem omittere volumus. Primo in bibliotheca Vaticana sine auctoris nomine exstat vetus codex 4227 inscriptus *Corrector et Medicus*, cui [ccxcv] similem in bibliotheca Parisiensi S. Victoris vidit etiam Jacobus Petii, ac ex eodem excerptum dedit in *Poenitentiale Theodori* tom. I, pag. 338. Haec autem ad Burchardi collectionem pertinet, in qua est liber de omnes nonus eodem titulo praenotatus, ut vel ex titulis in Burchardi praefatione antea descriptis liquet. Secundo in ms. Vat. 3830 saeculi xi exhibetur *Poenitentiale* in quo leguntur interrogationes faciendae a confessariis cum taxatione poenitentiae. Haec omnes interrogationes ad verbum excerptae leguntur in eodem Burchardi libro xix, cap. 8. Solum in hoc capite Burchardiano plures sunt quam in laudato codice. Interrogationum paragraphi, quos vitandae confusionis causa numeris computavimus atque distinctimus, apud Burchardum sunt centum et nonaginta quatuor. In eo autem codice interrogat omnes eorum sunt ac in laudato capite quinto Burchardi a num. 1 usque ad num. 59, qui incipit: *Violati sepulcrum*. Dein apud Burchardum abundant sequentes numeri a 60 usque ad n. 163 inclusive, qui inscribuntur *de arte magi. a, de heretico, de gula et ebrietate, de irreligiositate, item de arte magica, de superstitione, et item de arte magica*. Illi omnes numeri desunt in memorato codice, qui post illa numeri 59, *Violati sepulcrum*, etc., addit: *Concubini cum sorore uxoris tuae, etc.*, ut apud Burchardum num. 104, et sequitur usque ad num. 132, *Credidisti, quod quidam crede e so en, quod sint agrestes semina, etc.* Omnia autem quae in line huius numeri apud Burchardum adiciuntur: *Item istis omnibus supra dictis debent sacerdotes, et c.*, ac praeterea ignorat sequentem numerum 133, cujus initium est:

*A Faciati ut quaedam mulieres in quibusdam temporibus, etc. M. x idem codex producit numeris apud Burchardum 154, 155 et 156, praeteri sex numeros sequentes a num. 157, Faciati quod q adam mulieres facere solent, ut cum filio suo parulo, etc., usque ad num. 162. Praeteri autem numerum 163, I. trefecti i filium vel filiam, etc., cum duobus sequentibus. Caret num. 166, Custas i de semina, etc. Tom descripto numero 167, Bibisti christiana, etc., cum ceteris quatuordecim a num. 168, usque ad 181, atque concludit cum Burchardiano numeris 182. *Oppressis i infantem*, et 183, *Inventis i infantem*. Burchardus adit in suo undecim numeros, qui in codice nostro reperitur. Poenitentiale huius codicis Germanicis Ecclesiis usitatum indicant inter ceteros duo numeri, in quibus Theutonice locutionis sit mentio. Num. 30, quod *Theutonice carina vocatur*; et quod num. 151 apud Burchardum efferuntur, quod *vulgaris stultitia Werwulf vocat*, in codice exprimitur sic: quod *theutonice Werwulf vocatur*. Facile autem ex dictis conijcere licet Burchardum huc Poenitentiale auctorem suum recitum collectioni inseruisse, et ex aliis paucis essentialibus addidisse quae in eo desiderantur.*

CAPUT XIII.

De collectione S. Anselmi episcopi Lucani.

1. Sancti Anselmi Lucani episcopi collectionem, quae fere tota in Gratianum transit, explicare non minus interest, cum praeter tum ea in manuscriptis delitescens non satis prospecta sit. Lucas Vindobonus atque Acherius ipsam typis proferebant recuperant; sed aliter morte praeventus, aliter vero aliis curis distractus, inter unum opus reliquerunt. Cui itaque ex codicibus omnis utilitas pendat, codices quoque expendere licet prius meminerit. Quatuor namque codices in Vaticana bibliotheca reperiuntur signati num. 3551, 3551, 483 et 6361. Ex his duo chartacei recentiores sunt, numerum 3551 et 483; cumque in horum marginibus videntur Galiani distinctiones, seu casus, et quaestiones, in quibus eadem capitula recepta fuerunt, in quibus illos esse censimus quos Gratianus emendat ores adhibere. Codex 3551 tabulam praemittit librorum tredecim; at in libro septimo, non iam a perfecto desinit. Integros vero libros tredecim continet alius codex 483, qui ex ant quo exemplo dimanat scripto sub Innocentio II, in fine enim exhibet catalogum Romanorum pontificum, qui usque ad Calixtum II annus pontificatus notat; at sine annorum notatione addit duos alios pontifices, Honorium II et Innocentium II. [ccxcvi] duo alii Vaticani codices pergamenti 1364 et 6361 vetustiores sunt, quorum primus catalogum Romanorum pontificum concludit in Gregorio VII, post cuius mortem Anselmus, sed adhuc vacante, supremum diem obiit; aliter vero catalogum producit usque ad Paschalem II, quo vivente cum idem codex fuerit exaratus, anni pontificatus ejus nequaquam notantur. In his vero duobus antiquioribus ms. undecim tantum libri leguntur, omnes undecim de poenitentia. Anselmi nomen in duobus codicibus v. tantioribus, qui omni titulo carent, desideratur; nec non in Vaticano recentiore 483. Solum codex Vat. 3551 Anselmum praefert hoc titulo p. 122 *Incipit capitulatio librorum quos B. Anselmus Lucanus episcopus de coequalibus causis singulos in hoc volumine libros composuit*. Et iterum post librorum capitulationem, seu tabulam pag. 16, his verbis: *Incipit authentica et compendiosa collectio regularum et sententiarum sanctorum Patrum et auctorabilium conciliorum facta tempore Gr. gortii sanctissimi papae a B. Anselmo episcopo Lucani, ijs diligentibus imitatore et discipulo, cuius iussione et praecipio de iderantur conservantur hoc opus*. In alio ms. Vat. recentiore 483 haec postrema inscriptio usque ad verbum con. librorum tantummodo legitur. Uo o Burchardiana exempla laudantur quorum unum signatum num. 1881, septem tab-

tam prores libros continens, in fronte auctoris no-
men rhythmo vetusto insertum exhibet.

*In Trinitatis nomine
Sanc. et individue
Incipit hinc fructifer
Istius libri series.
Quem scilicet ex Italia
Anselmus, qui me punitifex
Luce ante fuit Ecclesie,
Vir prudens et catholice
In Christi fide fervidus
Carpit ex toto canonum
Et Purum sanctorum corpore, etc.*

Duo item codices 765 et 766 bibliothecæ S. Germani a Parisi memorantur uno apud apud exempli B r-
berini, qui rhythmicis recitatis versibus distinguuntur;
aliter sine auctoris nomine ac sine ullo titulo, *anti-*
mus et *antiquus* vocatur a Baluzio in præfatione ad
Antonii Augustini libri de emendatione Gratiani
num. 17, ubi etiam estatur hunc codicem nihil con-
tinere posterius anno 1086, quo S. Anselmus obiit.
Laudatur præterea recensitor e dex regis Parisien-
sis sæculi XVI, qui plane similis Vaticano 3531, sep-
tem totum libros cum titulis suis ripit tonibus aucto-
ris nomen præferentibus continet. Antonius Augu-
stinus in a codice VII, quorum unus *Romanus*, uti
vocat, s. ms. Vat. 4933; alium vero, quem *vetere*
normam appellat, duodecim tantum libros complecten-
tem, ex aliis notis indicis cum esse decessimus qui in
Vaticano in libri thesam postea traductus, signatur
nom. 6361. Hoc duos codices in Epistome eo omnium
Giesbre ter ubi ut. De tertio us codice nihil recire
potuimus. Ignotum tandem, sed vetustum exemplum
communicatum nobis fuit ex monasterio S. Benedicti
Paderbornensi, quod libris tredecim sine auctoris
nomine continens, sæculo XII scriptum creditur.

2. Antiofius Augustinus, cui tres codices auctoris
nomine expertis præsto fuerunt, de Anselmo auctore
dubium suspexit, quod alio n. pauci subinde susce-
perunt. Duo præcipue diiicultatem facessunt. Primo
quæ nulla hujus collecti in s. mentio facta est ab illis
qui ejusdem S. Anselmi opera recensuerunt. Inter
hos præcipue novet cox: us vita ejusdem auctor,
atque præsentia m., qui alia minoris momenti opus-
cula referens, hoc non vi etur suis e prætermi s. rna,
si ab Anselmo in vitam novisset. Secundo
quia codices aliquæ eadem colle tioni inserta præferunt
ex Urbano II et Panchali II, qui post S. Ansel-
num ad apostol eam solum erecti fuerunt. Notat præ-
terea vitem Augustinus magnam in ipso opere codi-
cum varietatem. Nam præter eos codices, qui unde-
cimo libro carent, magna est varietas in numeris
capitum sin ulorum librorum: alii enim codices
plura, alii pauciora capitula singulis fere libris com-
prehendunt.

[CCXXVII] 3. Cum id exploratus declarare non mi-
nus ad collectionem cognoscendam, quam ad judi-
candam ferendum de auctore maxime conferat, tituli
singulorum librorum cum varietate præcipua capitum
prænotandi sunt.

Lib. I. *De primatu et excellentia Romanæ Eccle-
siæ.* Alias, *De potestate et primatu apostolicæ sedis.*
C. 90, al. 91 vel 94.

Lib. II. *De libertate appellationis.* Alias, *De primatu
Romanæ Ecclesiæ et libertate appellationis.* C. 78, al.
81 vel 82.

Lib. III. *De ordine accusandi, testificandi et judi-
candi.* C. 117, al. 124 vel 127 vel 131.

Lib. IV. *De privilegiorum auctoritate.* C. 55, vel
56 aut 57.

Lib. V. *De ordinationibus Ecclesiarum, et de omni
jure ac statu illarum.* Alias, *De ordinatione et jure ac
statu Ecclesiarum.* C. 71, al. 85 vel 93.

Lib. VI. *De electione et ordinatione ac de omni pote-
state ac de statu episcoporum.* C. 301, al. 203 vel 207.

Lib. VII. *De vita et ordinatione clericorum.* Alias, *De
vi a et ordinatione presbyterorum, diaconorum et reli-
quorum ordinum.* C. 201, al. 207 vel 209 aut 213.

Lib. VIII. *De lapsis.* C. 3.

Lib. IX. *De sacramentis.* C. 64, al. 69.

Lib. X. *De conjugio.* C. 63, al. 68 vel 70 aut 76.

Lib. XI. *De penitentia.* C. 174, al. 179.

Lib. XII. *De excommunicatione.* C. 75.

Lib. XIII. *De vindicta et pers. catione ju ta.* C. 28, al.
29 vel 34.

4. Notandum est hanc numerorum varietatem du-
plici ex capite profluisse, nimirum aliquando ex divi-
sione unius numeri in duos, vel contra, sæpius vero
ex adhiærentis, que cum posteriora sint, tere in
sine librorum descripta inveniantur, nec in præmis-
sâ tabula capitulorum indicantur. Immo quædam addi-
tiones sine numero, et quæ non tam chæritate d. ver o
subijctæ sunt. Sic, ex. gr., antiquus e. dex Vat. 1364
libro quæ duo capta 56 et 57 addita præserti, quæ
in tabula capitum non proponuntur; et libro sexto in
sine addit sine ullo numero epistolam Urbanii II ad L.

Præpositum Ecclesiæ S. Iventii apud Ticinum, libro
septimo ead es Placentinæ synodi sub eod m Ur-
bano an. 1095, libro octavo epistolam Alex:ndri II
ad Landulfum in Corsica, omnia sine numero et in
sine librorum, quod nam istud additamentum indicium
est. Præterea libro undecimo alia manu accedit In-
nocentii II epistola ad archiepiscopum Mediolanensem,
et ad episcopum Comanum atque Laurentem.
Codex chartareus Vat. 4983 in sine libri quarto di-
verso charactere addit decretum Callixti II in concilio
Lateranensi, ac inter alia additamenta antecedenti
codici communia libro tertio subnectit eam Urbanii II
epistolam ad Præpositum Ecclesiæ S. Iventii, quæ in
superiori codice additur in sine libri sexi. Quædam
tamen capita n. solum in sine, sed etiam in corpore
manu scripti 4983 interseruntur libro quinto et sexto,
quæ cum in aliis codicibus non inveniantur, addita-
mentis esse noscuntur. Licet vero hic codex præres
additiones receperit quæ in Vaticano 3531, ead ta-
men duobus decretis Urbanii II, quæ in cod 3531
inseruntur cap. 150 et 173. Codex Paderbornensis in
sine cujusque libri quadam foliis alia solum relicta ex-
hibet; et in his foliis plerumque plura postea pontifi-
cia decreta descripta fuerunt charactere minutiori
quod alia quoque in marginibus identidem scripta le-
guntur.

5. His præmissis, quid de hac collectione sentien-
dum sit, paucis dicemus. Eam in Italia conditam
ostendunt non solum codices in Italia frequentiores,
vel ex Italia in alias provincias allati, sed monumenta
præsertim Italica atque Romana, quæ in aliis exte-
rarum gentium collectionibus non inveniantur. Talia
sunt fragmenta ex Urduæ Romano, nonnulla capitula
ex epistolis et actis sub recentioribus pontificibus ac
præsertim sub Gregorio VII, et quædam etiam ex
rarissimis epistolis Gelasii I et Pelagii I, quæ ex apo-
stolicis scriniis videntur ducta, et ex hac collectione
a Gratiano recepta, ex hujus editione innotuerunt.
Notatu dignum est quod italicus hic auctor non solum
ex Romanis libris, sed ex Capitularibus etiam
quædam excerptit. Si porro additamenta separentur,
hanc collectionem sub Gregorio VII lucubrariam pa-
tebit. [CCXXVIII] Nihil enim habet quod hoc pontifice
posterior sit. Quæcumque autem movelant ex Ur-
bano II, Calixto II et Innocentio II, ea ad alios
pertinere deprehendimus, ut etiam Ant: vius Augu-
stinus persensit scribens: *Sed nota sunt addi ea
capita post Anselmi mortem ab aliquo viro stud: no.* Euius-
vero duo præsertim codices Vat. 6361 et vetustus
Sangermanensis a Baluzio laudatus omnia ejusmodi
additamenta posteriora anno 1086 plane ignorant.
Hinc ergo nihil obest q. omnium hanc collectionem
tribuamus S. Anselmo episcopo Lucano, quem quid-
dem ejus auctorem duo diversi fontes testantur, ni-
mirum tum illi codices qui duplici epigrapha: Anselmi
nomen præferunt, tum potissimum codex Berberinus,

quæ idipsum rhythmicis versibus prodidit: hi enim A
versus veteribus natis testimonium præbent. Equi-
dem versus rhythmici jam descripti in ms. Barbe-
rino clauduntur his aliis quatuor versiculis:

*Et hæc sunt sanctorum nomina
Veneranda per omnia.
Romana sedis præsulum
A Petro descendantium.*

Subjicitur autem catalogus Romanorum pontificum a
S. I et ad Honorium II usque. Igitur qui omnes versus
compegit, vixit sub Honorio II, id est non multo post
Anselmi mortem.

6. In his quidem sine auctoris nomine hæc col-
lectio prædicitur videtur; ac propterea plerique codi-
ces Anselmi nomine carent. Quæ autem exemplaria
eius nomen præferunt, vel nomen B. Anselmi epi-
scopi nomen exhibent, vel elogium addant, quod
vita sanctitate in quibus vita sanctis equavit. Vivo
autem Anselmum hæc collectio edita non videtur, sed
in archedis ejus post mortem inventa atque vulgata,
nec tamen omnino perfecta, ac propterea præfatio
aut epistola nunc pariter caret. Hinc fortassis auctor
vite ejus, aliqui scriptores qui cætera Anselmi opera
recenserent; nullam hujus collectionis mentionem
fecerant, quod scilicet ab eodem edita et perfecta non
fuerit. Postea vero quam aliquot exemplaria sine
auctori nomine exscripta et perurgata fuerunt; ali-
quis notus erat auctor, in aliis codicibus subinde
transcripti, Anselmi nomen præfixerunt. Quod porro
in quibusdam, hæc velutis codicibus, liber ap-
ticipus deli existentiæ, qui ejusmodi collectionum præ-
cipua pars esse solent, desideretur; surto primus li-
brarius, ex quo ejusmodi manus scripta proficiuntur,
in archedis S. Anselmi dudum tantum liber nactus
exscriptus: liber vero de penitentia ab aliis diligenti-
ter cura inventus suo loco insertus fuit, uti sane
suo loco insertus legitur in duobus antiquis ms: Pa-
dilonensi et San-Germanensi, nec non in Var. 1983,
quæ licet recentiorum, ex veteriori tamen exemplo
destruam observavimus scripto sub Innocentio II.

7. Eminentissimus cardinalis Boronius ad ep-
istolam 1046 n. 14 latinam recitat, quem tribuit illi au-
thoritate Anselmi penitentiarum qui vitam ejus scripsit.
Anselmus ex multis et diversis scripturarum Patrum
voluminibus unam compilavit canonicarum sententiarum
non modicum corpus. His verbis indicari videtur col-
lectio canonum. Verum in integra et germana Vita
S. Anselmi quam penitentiarum ejus digessit, ut
idem Boronius postea subdit, aliter scribitur sic:
*Apolgeticum unum ex diversis sancto um Patrum vo-
luminibus compilavit, quibus domini per sententiam,
et universa ejus facta atque præcepta canonice de-
fendit rationibus: quæ non collectionem canonum, sed
Apolgeticum a Capisio editum pro Gregorio VII
contra Gaihericum manifestissime indicant. Ordinus
(Tom. II de Scr. pt. Eccles. pag. 781) quosdam erudi-
tos credere ait, opus a suo impressum nihil esse
aliud quam excerpta quedam ex collectione canonum
ejusdem Anselmi aliunde a Gantio comparata. Possunt
autem nullo negotio experiri in hæc conjuncta vera
sit, quibus adveni aliquæ exemplaria ms. collectionis
canonum Anselmi Lucensis, cum quibus idem opus
impressum contineri possit. Nos, qui plura exemplaria
vidimus, eam conjectationem inane perspicimus.
Apolgeticum enim ut contextum est pluribus tes-
timoniis in scopum colligatis referunt, quod a ms.
collectionem canonum continentibus abest quam
longissime. In eo autem Apolgetico, quod certum
est Anselmi opus, inter plura quæ proferuntur testi-
monia, libro secundo leguntur rariæ Gelasii I et
Pe agii I fragmenta, nec non textus ex Romanis legi-
tilibus [ccxcix] atque Capitularibus, quemadmodum
in collectione canonum observavimus. Hæc allegationem
et testimoniorum concordat a S. Anselmum col-
lectionis non minus quam Apolgetici auctorem con-
firmat.*

8. Nonnulli inter ms. exempla collectionis Anselmi
qui referunt codicem Basilicæ Vaticanæ 118 C, sæculi
XI, cui quidem recentissimo charactero Anselmi no-
men inscriptum fuit. Etsi vero non pauca continet
quæ in aliis Anselmi ms. inveniuntur, in multis ta-
men discrepat. Primo differt in librorum numero:
novem enim libros tantum complectitur, qui fere ti-
tulis et capitulis carent. Decreta pontificum huic col-
lectioni et Anselmo communia, alio sæpe in libro le-
guntur apud Anselmum, alio in hac collectione. Hæc
præterea expers est aliquot decretis pontificum quæ
describuntur in Anselmo, aliique decreta exhibet
quæ in Anselmo desiderantur. Inter hæc est epistola
Joannis papæ ad Isaac Syracusanum, quæ apud Gra-
tianum legitur can. 16, q. 2, c. 1, ubi Romani corre-
ctores, qui Anselmi codices diligenter evolverant,
laudant unum codicem Populeti, id est collectionem
Tarracensem, eo quod nec in ms. Anselmi, nec
in alia collectione eam epistolam invenerant. Adde
nonnulla folia identidem vacua in eo Basilicæ exem-
plo relicta, adeo ut primis imperfectas collectionis
fetus sit, cui postrema auctoris manus defuit. In su-
periori hujus codicis margine pag. 75, libellus accu-
sationis describitur sub Eugenio III, quem hic inse-
rimus.

Libellus accusationis.

*Eugenius papa. Die Martis apud prædicatorum domi-
num Eugenium papam Johannes presbyter professor
est se Lanfrancum Ticinensem episcopum lege cano-
nicam de simonia ream deferre, quod dicit eum cum Al-
berto diacono in civitate Novaria, domo Petri Rufi,
mense Aprilis, papa Lucio anno I, commisisse simoniam.
Ego Johannes presbyter proficor me hujus libelli au-
ctorem.*

Inter episcopos Ticinenses in Ughelli serie nullus
Lanfrancus Luch II est Eugenii III tempore refertur.
Ibidem per hæc tempora recensentur Alfonso, Con-
radus, ac Petrus, cui successore profertur S. Lanfran-
cus, qui cum ab Alexandro III fuerit ordinatus anno
1178, diversus est ab eo, qui jam sub Lucio II et Eu-
genio III Ticinensem sedem occupavit.

CAPUT XIV.

*De collectione manuscripta Vaticana cardinalis Deu-
dedit. Aliquot documenta hactenus inedita exinde
producantur.*

1. Deu-dedit presbyter cardinalis creatus a Gre-
gorio VII tituli Apostolorum in Eudoxia, duo opera
scripsit, quæ cum æque in libros sed partes quatuor
dispartita sint, et plura ex sacris canonibus afferant,
a nonnullis invicem confusa, accurate distinguenda
sunt. Unum digestum sub Victore III, est colle-
ctio canonum; alterum, tempore Urbani II, adversus
invasores et simoniacos et reliquos schismaticos
scriptum fuit. Romani correctores Gratiani unius
collectionis canonum iudicium dederunt in catalogo
librorum quibus usi sunt, his verbis: *Deu-dedit car-
dinalis collectio canonum, et libri quatuor de Rebus ec-
clesiasticis ex Vaticana.* Librus autem quatuor de Re-
bus ecclesiasticis idem esse ac collectionem canonum,
quam in notis allegant, palam sit ex notatione eorun-
dem in caput 6 dist. 40, ubi hæc habent: *Deu-dedit
presbyter cardinalis tit. Apostolorum in Eudoxia, tem-
poris Victoris papæ tertii libros quatuor de Rebus ec-
clesiasticis composuit, qui in bibliotheca Vaticana servan-
tur; et in libro primo c. 201 ex gestis Bonifacii
martyris et archiepiscopi Mugunt ni sedis apostolicæ la-
gati hæc sanctissimi viri de Romano pontifice ac
sede apostolica verba refert, etc., quæ quidem lib. 1
c. 231 in canonum collectione Vaticana. Jisdem car-
dinalis leguntur. Utrumque vero hujus cardinalis opus
postea distincte memoravit Anton us Augustinus in
iudicio de quibusdam veteribus canonum ecclesias i-
corum collecturis cap. 28. Ex præfatione in colla-
ctionem canonum, quam tantum se legisse testatur,
paucæ retulit, [ccc] quibus operis divisio profertur.*

Alterius vero operis adversus invasores et simoniacos, ac reliquos schismaticos, cum duo ipsi præsto essent usque, exempla ex codice Basilicæ Vaticanæ transcripta, eodem frequenter usus est in epitome canonum. Hoc secundum licet plures canones et testimonia continent, non est tamen collectio canonum; sed contextem est opus ipsius cardinalis, in quo confutans invasores, simoniacos atque schismaticos sui temporis, plures auctoritates in confirmationem inseruit. Illic recte Antonius Augustinus de eodem opere scripsit: *Hic non eadem ratione utitur qua Burchardus, Ivo, Anselmus, et Gratianus, ut colligat tantum dicta Patrum vel conciliorum; sed ipsa pluribus utitur argumentis, et sua auctoritate Patrum confirmat, alia confutat, et acius in causa versatur quæ illis temporibus Ecclesiam Dei perturbabat.* Hujus operis divisio ab ipso cardinali his verbis exprimitur: *Quatuor itaque sunt de quibus Deo auctore scribere proponimus: Primum quod regi non liceat sacrosanctis Ecclesiis episcopos constituere. Secundum de simoniaco, schismaticis et eorum s. ereditio, et sacrificio, etc. Tertium quod clerus a secularibus paci debet aliqua honorari, non infirmari, etc. Quartum quod seculari potestati non liceat in Ecclesiam clericos introducere, vel expellere, nec res ecclesiasticas regere, vel in sua jura transferre.* Hoc opus respicit Anonymus Mellicensis de Viris Illustribus c. 115 inquit: *Deusdedit cardinalis..... scripsit contra Gubertinos.* Nonnulla ejusdem operis proluxa fragmenta, quæ contextum opus demonstrant, videntur apud eminentissimum Baronium ad annum 1039 n. 30 et seqq., ad an. 1080 n. 31, et ad an. 1081 n. 22 et seqq.

2. Instituti vero nostri propria est collectio canonum, ex qua idem cardinalis Baronius solius præfationis excerptum dedit ad an. 1080 n. 30, et 1087 n. 23. Hanc olim paucis laudavit Pandulfus Pisanus in Vita Victoris III, ex quo Platina et alii qui Vitas Romanorum pontificum locubraverunt. *Ad hunc (Victorem III), inquit ille, Deusdedit presbyter tituli Apostolorum in Eudoxia composuit et ordinavit librum canonum.* Codex Vaticanus hujus collectionis, qui a nonnullis laudatur, est signatus num. 3835. Alium vero codicem indicat Petrus Pithæus in synopsis historica virorum clarorum qui canones et decreta ecclesiastica collegerunt. Memorata enim ejusdem cardinalis collectio de rebus ecclesiasticis, *Vidimus, ait, aliquando exemplar hujus collectionis in bibliotheca Dominicanorum Valentini. quatuor in libros distinctum, continens multa ex Romanæ Ecclesiæ scripturis: cujus quidem generis plura documenta in eadem collectione descripta videbimus.* Vaticanum exemplum, quod commode licuit evolvere, ipsi auctori suppar est, ut non tam ex caractere ejus ætatis, quam ex præmisseo catalogo Romanorum pontificum liquet, qui in Paschali II, Urbani II successore, desinit.

3. Initio codicis descriptæ leguntur duæ annotationes, una de synodis generalibus, altera de particularebus, quas in Isidorianis mss. invenimus. Tum subjicitur *annotatio de decretalibus apostolicorum*, cujus meminimus part. III, c. 2, n. 5. Sequitur laudatus catalogus Romanorum pontificum a S. Petro ad Paschalem II usque. Dein incipit collectio ab epistola Deusdedit ad Victorem III, ex qua collectionis tempus agnoscitur. Victor enim tertius creatus mense Maio an. 1086, e vivis excessit anno sequenti mense Septembri. Ex ea non tam consilium et partitio operis, quam fontes ex quibus cardinalis profecit, agnoscere licet. Cumque ea nondum edita sit, hic inserenda est.

« Beatissimo atque apostolico viro pontifici domino papæ Victori tertio et omni clero sanctæ Romanæ Ecclesiæ Deusdedit exiguus presbyter tituli Apostolorum in Eudoxia,

« Novit beatitudo vestra quod sancta Romana Ecclesia idcirco omnium Ecclesiarum mater scribitur et creditur, quoniam B. Petrus ipsius institutor prius

A patriarchalibus seilibus in Oriente, et postea e latere suo primos dedit pastores omnibus urbibus quæ sunt in Occidente. Ipsi apostolo hæc ordinatio maxime competebat, cui principatuer Christus Dei Filius, coelestis regni clavibus traditis, suas oves pascere jussit, cuiusque fratres suos in eadem fide confirmare præceperat. Cujus tam excellentissimi privilegii insigni munera diligenter attendentes 318 Patres qui in Nicæno concilio (ccc) concilio, ut dicitur (ut Athanasius episcopus Alexandrinus scribit B. Felici papæ) non debere absque Romano pontificis sententia concilia celebrari, nec episcopus denuari, et omnia majora negotia ad eundem judicium debere delerri. Sed et Sardicense concilio, quod 500 episcopo habuit teste universalis synodus, quæ a suis conditoribus octava dicitur, capitulo 3, et 4, et 6, et 9 (Cor. 7 et 10), eadem statuit, et ita inter cætera B. papæ Julio scripsit: *Optimum et valde conormentissimum esse videbitur, si ad caput, id est ad B. Petri apostoli sedem de singulis quibusque provinciis Domini referant sacerdotes.* Huic etiam ante illam synodum tantum reverentiam ab antiquis Patribus legitur impensum fuisse, ut ille iniquis martyre Cyrianus, Africanæ provinciæ primas, legator in suis epistolis presbyterorum et diaconorum Romanæ Ecclesiæ post martyrium Fabiani gubernantium statuti humiliter paruisse, et eorum quæ apud suam provinciam gerebantur, directis ad eos epistolis, rationem reddidisset. Quæ etiam idem clerus legitur in epistolis ad eundem Cyrianum missis, et ad Siciliam, et ad diversas partes epistolas direxisse, et nondum præsentente Cornelio pro imminenti bus tunc negotiis etiam ad celebrandam Romæ synodum episcopos convocasse.

« Quæ enim ita sint, satis impium videtur quolibet qui christiano nomine gloriatur, christiania temporibus Romanæ Ecclesiæ monitis non acquiescere, cum sub persecutionis crudelitate Deo digni pontifices tam devote paruerint, etiam dum careret pontifice. Arbitrari quippe sunt Patres spiritus Dei pleni, beatos apostolos Petrum et Paulum in ea magnificentia meritis vivere et præsesse, fideique, quam ab eisdem suscepit, quæ in toto mundo, eodem H. Paulo attestante, annuntiata est et laudata, in eadem usque in sæcula non deficere; sed ut eidem B. Petri imperatum fuerat, usquequaque positos fratres in eadem fide confirmare. Hæc etiam interdum adversa mundi fluctibus opprimuntur, meritis tamen principum apostolorum, qui in ea et vivunt et præsident, non obruntur. Quoniam etsi aliquando ad probationem portæ inferi adversus eam valent, tamen Jesu Domino orante pro fide Petri ne deficiat, nullatenus prævalent. Itaque ego auctoritatis ipsius privilegium, quo omni christiano orbi præminet, ignorantibus patetacere cupiens, Domino mihi opem ferente, ex variis sanctorum Patrum et christianorum principum auctoritatibus, posterioribus quibusque in unam coactis, præsens defloravi opusculum quadrifaria dispartitio partitione. Nam primus liber continet privilegium auctoritatis ejusdem Romanæ Ecclesiæ: Et quoniam Ecclesia sine clero suo esse non potest, neque clerus absque rebus quibus temporaliter subsistat; huic subjuncti secundum et tertium de clero et rebus ejusdem Ecclesiæ. Quia vero sæculi potestas Dei Ecclesiam sibi subjungere nititur, libertas ipsius et cleri et rerum ejus, tertio et maxime quarto libro evidenter ostenditur. Singulas autem deflorationes huic operi insertas juxta ordinem capitulorum in nunc locavi, quia pene omnes aliæ bina, aliæ plura in negotia continent; et si secundum numerum negotiorum de quibus agunt acciperent sectionem, mihi laborem plurimum, et auctoritati afferrent derogationem: ideoque moneo scriptorem, ne lector graviter offendatur, ut non solum in emendatione codicis, verum etiam in utrisque numeris recte se habendis et cautissime emendandis diligentiam adhibeat, scilicet in eo qui suppositus est quibusque capitulis et

item in eo qui per totum codicem prepositus est singulis de-rationibus.

Porro si qua hic inserta, quod etiam in evangelistis sæpe contingit, sibi invicem contraria videbuntur; discretionis adhibita facile patebit, quod neque sibi, nec extra positus scripturis adversentur. Quod si patenter adversari contigerit, inferior auctoritas potiori cedere debet. Itaque primum deploravi quæque optima de quibusdam univ. alibus synodis, id est Nicæna, Ephesina prima, Chalcedonensi et vi, et vii, et viii, quæ partim a quatuor, sive a quinque patriarchis, ab eorum partim vicariis sub diversis temporibus univ. saliter celebrata fuisse nescuntur. De quarum auctoritate, nisi qui insanat, nemo dubitat. Sed et de reliquis conciliis Orientalibus non abs re putavi quæ congrua visa sunt mutare, a quibus videbam Romanos (cccii) pontifices in suis constitutionibus, quod et curiosus lector deprehendere poterit, auctoritatem accepisse. Præterea quædam assumpti de Carthagine synodo, quæ a 200 et 17 episcopis sub papa Zosimo acta est, presentibus et ipso legatis Faustino episcopo, et Philippo, et Aello presbyteris, in qua eisdem presentibus confirmata sunt et inserta eidem synodo Africana concilia diversis capitulis, de quibus Cælestinus, et Symmachus, et Hadrianus quædam videntur in suis decretis inserere. Et quoniam adversarius, dum rationi succumbit, auctoritatem infamat, sciendum est quoniam omnia concilia sive universalia, sive provincialia, quæ ante Chalcedonensem synodum acta fuerant, postea confirmata et corroborata fuerunt in eadem cap. 1, quod ita se habet: *Regulus sanctorum Patrum per singula nunc æque concilia constitutas, propriam robur obtinere decrevimus.* Nam Chalcedonensis concilium a 680 Patribus sub Leone papa gestum, est ejus auctoritas ac firmitudinis, ut quisquis ejus soliditatem non tenet, cujuslibet vitæ atque ætatis existat, ut B. Gregorius ait, eam iam lapis esse vileatur, extra Dei ædificium jacet. Sed et de auctoritate canonum apostolorum, quæ per Clementem Romanum pontificem de Græco in Latium translata dicuntur, quorum etiam auctoritate vii universalis synodus Patrum cccc et idem Gregorius in suo Registro uti videtur, de quorum, inquam, et quorumlibet aliorum canonum auctoritate Anastasius Romanus Ecclesiæ bibliothecarius in Prologo ejusdem vii universalis synodi, quam de Græco in Latium translulit, Joanni VIII papæ ita scribit: *Prædece- soro vstro PP. Stephano et apostolatu vstro decerente non tantum solos apostolorum quinquaginta canonis Ecclesiæ recipit, ut pote tabularum Spiritus sancti, set etiam omnium omnino probabiliu Patrum, et sacrorum conciliorum regulas et institutiones admittit. illis duntaxat quæ nec recte fidei, nec bonis moribus vtriant; sed nec sedis Romanæ decretis admodum quid resistant, quin potius adversus eos poterit impugnant.* Epistolas autem Clementis ad Jacobum, contra quas quidam garrere videntur, authenticis ostendunt successores ejus Anacletus et Alexander, et quidam alii pontifices, et a Deo Benedictus monachorum pater, cui ex illis patres sententias in suis scriptis inserere. Sed et de apostolicæ sedis auctoritate hic plura congressi. Quædam etiam de consensu B. Hieronymi, cujus eloquium, ut Augustinus de eo ait contra Julianum, ab Oriente in Occidentem instar solis reulget. Quædam de opusculis beatorum Cypriani, Ambrosii, Augustini et aliorum Patrum. Et omnimodis operam impendi ut essent plenissima auctoritate quæ hic congressi. Quoniam sicut aliquos quibus hæc lacerent, ita non defuturos quosdam qui his inviderent, non ignoravi. Præterea antiquam ordinem electionis seu consecrationis Romani pontificis et cleri ejus huic operi inserere libuit. Nam quidam olim in Dei et sanctorum Patrum sanctionum contemptum, ad sui ostentationem et ascribendam sibi ventosam auctoritatem, quæ nullis canonicis legibus stare potest, scriperant sibi novam ordinatio-

nem Romani pontificis: in qua quam nefanda, quam Deo inimica staterunt, horrore scribere. Qui legit intelligat. Porro de modo docendi subditos pauca hic inserta sunt: quoniam et laborum et aliorum operis arbitratus sum ad hoc sacram deplorare Scripturam. Potissima autem ad id operis mihi visa sunt Evangelium, et apostolorum Epistolæ, et Clementis, et pastorale Gregorii, et super Evangelia homilia ejusdem 40, et 8, et 9, et 10, super Ezechielem. Et quoniam dum brevitati studeo, plurima utilia me præterire dolco, monen curiosum lectorem ut cum vacat, his a quibus hæc deplorata sunt studium adhibeat; non ut deploratis aliquid adjungat, sed ut suo desiderio satisfaciat. Hoc itaque otus vestræ paternitati dedicavi, quod non solum sanctæ apostolicæ sedi, sed omni Ecclesiæ et omni clero profuturum putavi. Obsecro autem legentem in Domino, ut pro meis excessibus ad Dominum intercedat.

Ex hac epistola patet collectoris divisio in libros quatuor, quorum primus de primatu et potest. te Ecclesiæ constat ex titulis seu capitulis 251, secundus de Romano clero ex cap. 131, tertius de rebus Ecclesiæ ex cap. 159, et quartus de libertate Ecclesiæ et rerum ejus ac cleri, ex cap. 162.

[ccciii] 4. Quæ vero et quam gravia in ipsis libris continentur, demonstrat ipsa titulorum tabula, qua post epistolam vinctuoriam statim subjicitur. Hæc veluti rerum index, seu totius operis breviarium, Ferrandiano simile videtur: siquidem in describendis singulorum librorum titulis, si que in aliis libris ad eundem titulum, ex. g. primi libri, pertinent, ea pariter ex iisdem libris indicat. In ipso autem collectionis corpore textus hoc ordine profertur. Primum sacræ Scripturæ loca, ubi opportuna sunt, descripta leguntur; dein canones conciliorum. Græcarum autem synodorum canones nunc ex Dionysiana versione, nunc ex Prisca produuntur, aliquando etiam ex utraque: nam lib. 1, n. 1, Nicæna canon sextus primum ex Prisca, dein ex Dionysiana recitatur hæc notatione: *Alia translatio sic habet.* Nonnunquam etiam, sed rarius, Isidoriana interpretatio adhibetur. Cum vero quidquid ex Prisca, vel Isidoriana afferitur, inventiatur in codice Vat. 1342, qui ad veterem Lateranensem bibliothecam pertinuisse traditur; hoc codice cardinalem Deusdedit usum fuisse valde credibile est. Ex Prisca nimirum profert aliquot canones Nicænos, Antiochenos, et Chalcedonenses: ex Isidoriana vero unum Ancyranum, et alium Gangrensem: uti sane illi ex Prisca, isti ex Isidoriana translatione in eodem codice describuntur. Post canones sequuntur decreta Romanorum pontificum, in quibus nonnulla ex Pseudo-Isidorianis apocryphis. Plura suppetunt ex Registro Gregorii VII, qui Victori III præcesserat. Subduntur, ubi locum habent, Patrum testimonia, et nonnulla ex Justiniani legibus, quædam ex Historia Anastasii Bibliothecarii, ex Pontificali Romano, quo Vita pontificum describuntur, ex libro Romanorum pontificum, qui dicitur Diurnus, ex Historia Pauli diaconi, ex Chronico Victoris Tununenensis, et ex Actis S. Bonifacii episcopi Meguntini. Inseritur antiquus Ordo Romanus, qui incipit: *In quacunq. schola reperit fuerit pueri bene docti literas, tollantur et nutriantur in schola cantorum, etc.* Est Ordo Romanus nonus a Mabillonio editus tom. II Musei Italici pag. 89, qui tamen in nostro codice variantes lectiones notatu dignas, et vetustioreni statem præfert.

5. Plura addit cardinalis ex tomis Lateranensis basilicæ ad patrimonium S. Petri pertinentia, ex quibus nunc unum, nunc aliud volumen laudat, quæ esse ait in archivo sacri palatii Lateranensis. Celebris est Liber de Censibus Crucis Camerarii, qui postea fuit Romanus pontifex Honorius III. hic Liber impressus est a Muratorio tom. V Antiquitatum Italicarum. Petimus vero ea quæ in hoc libro leguntur a pag. 827 ejusdem editionis, *Balthianus papa obviavit, etc.*, usque ad pag. 812 totidem verbis (quibusdam varian-

tibus exceptis) a cardinali Deusdedit ex tomis Lateranensibus fuisse transcripta lib. III, c. 149 et seqq., a pag. 85 ipsius codicis ad pag. 92 usque. Hiuc autem percipitur utrumque ex iisdem fontibus exhibisse; Deusdedit vero saeculo et amplius ante Cencium idem opus suae collectioni inseruisse. Alia porro documenta ex laudato Lateranensi archivo Deusdedit adiecit pag. 92 et seqq., quae in vulgato Cencii libro non leguntur, nimirum integra privilegia Romanae Ecclesiae data a Ludovico Pio, Ottone I, et Henrico I. Accedunt iuramenta Roberti ducis Apuliae et Calabriae, ac Jordani et Ricardi principum Capuae, et alia ejusdem generis quamplura, quae partim edita sunt, partim inedita. Praeter regesta Gregorii I et VII, ac Joannis VIII, jam impressa, idem cardinalis nonnulla fragmenta profert ex epistolis Gelasii I, Pelagii I, Honorii I, et Gregorii II, in quibus non pauca ex hac sola collectione supersunt. Lucas Holstenius quaedam ex his typis impressit, quae postea in editiones Conciliorum traducta fuerunt. Alia vero, quae Holstenius omisit, ex eodem codice hic proferimus: in quibus etsi quaedam apud Gratianum recepta legantur, cum tamen in editionibus Conciliorum una cum aliis fragmentis ex Gratiano excerptis vulgata non fuerint, hic indicanda visa sunt, ut in nova Conciliorum editione non omittantur. Illa autem tantum indicaturi sumus, quae in collectione Deusdedit reperimus: caetera enim, quae apud Gratianum exstant fragmenta aliunde transcripta, et in Conciliis nondum impressa, hic accuratius inquirenda et colligenda relinquimus qui novam Conciliorum editionem curabunt.

[ccciv] **FRAGMENTA EPISTOLARUM GELASII I**, ex collectione cardinalis Deusdedit, contenta in ms. Vat. 3833.

« *Gelasius Heliadio episcopo Volaterrano inter caetera.* »

« Quo anse, qua temeritate, etc. », uti apud Gratianum caus. 23, q. 8, c. 26, ubi correctores Romani in notis ex collectione Polycarpi locum a Deusdedit omissum suppleverunt. Hoc fragmentum in Conciliis omissum, cum caeteris reponendum est.

« *Gelasius Majorico et Joanni episcopis.* »

« Ita nos Squillacinorum caedes geminata pontificum, etc. », uti apud eundem Gratianum caus. 23, q. 2, c. 25.

« *Gelasius Cresconio, Joanni, et Messalam episcopis.* »

« Decessorum statuta, etc. », uti apud Gratianum ibidem c. 19, ubi male: « Messalae episcopis. »

« *Gelasius Joanni episcopo Sorano.* »

« Certum est quidem, etc. », uti apud Gratianum de Consecr. dist. 1, c. 7. Noster autem codex addit in fine: « *Data idibus Aprilis.* »

« *Gelasius Senecioni episcopo.* »

« Pie mentis amplectenda devotio est, qua se Julius v. h. (id est vir honorabilis) in re Juviana, etc. », uti in Gratiano caus. 16, q. 7, c. 26. Codex addit in fine: « *Data XIII kal. Augustii.* »

« *Gelasius Agitulpho post caetera.* »

« Precor autem ut reclam B. Petri apostoli inter Dalmatias constitutam defensare dignemini, et quae vobis vel frater et coepiscopus meus (a) Honorius pro ejus utilitate suggererit, vel conductores putaverint intimandum, quam fieri potest, praestari jubentis. »

« *Gelasius Januario post caetera.* »

« Sed causas quibus beneficia B. Petri apostoli

(a) Hic Honorius fuit Salonitanus episcopus, ad quem aliae duae Gelasii epistolae edite sunt.

(b) Id est Flavio Viatore, qui fuit e. usul an. 493.

(c) Anonymus a Valerio editus de Gestis Theod-

orici regis hanc reginam ejusdem Theodoricus genetricem memorat. *Mater Er. liva dicta Gothica, catholica quidem erat, quae in baptismo Eusebia dicta*

« *Gelasius Firminae illustri feminae post caetera.* »

« Ad cumulum vero mercedis vestrae pertinere certissimum est, si praedia quae vel a Barbaris, vel a Romanis inconvenienter invasa sunt, vestris dispositionibus egentium victui reformentur. Quorum tanta de provinciis diversis quae bellorum clade vastatae sunt, Romam multitudo conflavit, ut vix ei, Deo teste, sufficere valeamus. Conspicitis ergo quantum boni operis acquiratis, si B. Petro apostolo praedia, quae pro sua quisque animae contulit, vestro post Deum praesidio liberata reddantur. Cujus benedictionis eulogias, quas pro affectione direxi, peto ut grata suscipere mente digneris. »

« *Gelasius acrotibus urbicis.* »

« Constat vos intulisse actionibus Ecclesiae ex praestatione funi Claculas, quem conductionis titulo tenes, de fructibus anni consulatus Asterii et Praesidii vv. cc. de indictione 3, auri solitus 30. Notavi. v kal. Augusti Flavio v. c. consule (b). »

Alia cautio ejusdem diei ac iisdem verbis subjicitur ab eodem Gelasio data Vincomalo, ubi solum fandi nomen deest.

« *Gelasius Hereleuae reginae (c).* »

« Qui pro victu pauperum domno filio meo excellentissimo regi cum meis litteris supplicaret, Petrum Ecclesiae defensorem dirigere properavi. Quae veniente [cccv] sublimitatem quoque tuam salutare non destiti, plurimum deprecans ut pro vestrae salutis et prosperitatis augmentis egentium causas juvare dignemini. Data v kal. Martii. »

FRAGMENTA EPISTOLARUM PELAGII I, ex eadem collectione Deusdedit.

« *Pelagius Melleo subdiacono inter caetera.* »

« Notarium sedis nostrae insinuatione didicimus, nullius indictionis a tempore quo tibi primum Ecclesiae patrimonium constat esse commissum, usque hactenus ratiocinia sunt [*Legis esse*] delata; et ea sint [*Legis sunt*] necessario dispungenda, ut quid ecclesiae utilitatibus debeatur, vel quid a quam usurpatum sit, fidei inspectione cognoscere valeamus; et tu, vel haeredes tui in futuro tempore securita et plenaria communiti, nullas possitis inquietudines sustinere. »

« *Pelagius Mauro episcopo Praenestino inter caetera.* »

« Didicimus de patrimonio Hilvae de annis quidem de prima, secunda et tertia indictionibus Ampliano quondam presbytero et Stephano diacono vicis pontificis in urbe R. agentibus, quod exegisti, fide media persolvisse. De quarta vero indictione secundum ordinationem illi nostri viri religiosi Narxae sacri palatii filii nostris dulcissimo Felici, atque Joanni presbyteris, quod exactum fuerat, intulisse. Supervenientibus vero nobis et per Dei gratiam ordinatis intulisti de eadem quarta indictione. Et infra: « Ideoque supplicante dilectione tua ex omnibus superscriptis praeteritis 6 indictionibus fraternitatem tuam hac securitate credidimus muniendam, ut nulla charitati tuae in posterum a quolibet calumnia moveatur. »

« *Pelagius Narxae patricio Anagnosticon inter caetera.* »

« Bene noverit excellentia vestra nos habentibus

duntaxat hominibus et nullam necessitatem patientibus res dare pauperum nulla ratione præsumere: quia neque hoc vobis placere novimus, neque hoc nostro esse officio conveniens judicamus.»

« *Pelagius Boetio prefecto prætorio Africæ inter cætera*

« Romana, cui Deo auctore præsidemus, Ecclesia, post continuam 15 et eo amplius annorum vastatorem bellicam in Italia regionibus accidentem, et pene adhuc minime discedentem non aliunde nisi de peregrinis insulis aut locis clero pauperibusque, etsi non sufficiens, vel exiguum tamen stipendium consequitur.»

« *Pelagius Juliano episcopo Cingulano.*

« Constat dilectionem tuam intulisse rationibus Ecclesiæ ex præstatione massarum, sive fundorum per Picenum nostra 41 missitorum, quod curæ tuæ commissum est, de indictione 7 filio nostro Anastasio argentario et arcaio Ecclesiæ nostræ auri solidos 10. Notavi die III kal. Augusti (a) post consulatum Basilii viri clarissimi.»

« *Pelagius Dulcizio defensori post quædam.*

« Præterea rationes nobis nescio quas Græcorum more fucatas de 6 indictionis pensionibus direxisti, suggerens te per 50 solidos, et pro aliis 60 a diacono Varino et nescio quo alio casas recollectisse. Et cum tibi quotidie hinc et inde accrescant prædia, tu nobis de pensionibus angustias generas. Non tibi sufficit quod te a notariorum et aliorum diversis officiis viz te liberare potuimus, etc.»

« *Pelagius Vito defensori inter cætera.*

« Ideoque præsentem tibi jussione mandamus ut curam ipsius patrimonii peragere [cccvi] non omittas; scens quod nos a te iam et reliquam 6 indictionem, et omnes singularum deinceps indictionum a 7 exigemus pensiones, ut secundum morem et emitas in scripso cautionem, et brevem ejusdem patrimonii possis accipere.»

DUE EPISTOLÆ HONORII I, ex ejus Registro descriptæ in collectione Densedit.

Honorius Gratioso subdiacono.

« Ne cuiquam labor et diligentia quam in rebus Ecclesiæ adhibet, possit esse damnosa, ita disponendum est, ut illi suus labor sit utilis, et detrimentum ecclesiasticæ res non agnoscat. Proinde domum cum horto suo positam in hac urbe Roma juxta thermas Diocletianæ regione A, cum omnibus ad eam pertinentibus, tibi in 29 annorum spatia ad unum auri solidum persolvendum singulis quibusque annis rationibus ecclesiasticis pensionis nomine possidendam concedimus; nec te exinde ejici, vel augmentum pensionis illi constituimus imponendum; ita sane ut reparatio ejusdem domus in cunctis utilitatibus studere, sicut diligens paterfamilias, debeas. Post viginti vero novem annorum curricula eadem domus cum horto suo ad jus S. Romanæ Ecclesiæ, cujus est proprietas, sine dubio revertatur; nec aliquid ex his quæ in ejus meliorationem expensas fuerint, vel a te, vel tuis hæreditibus sit repetendi licentia: quia rationis ordo non sinit ut in rei meliorationem expensas repetat qui in eadem pensione augmentum non recepit. Dat. id. Decemb. Indict. 14 » (Id est an. 625).

« *Honorius Servodei notario.*

« Quotiens a nobis illud petitur quod rationi noscitur convenire, animo nos decet libenti concedere. Ideoque quia petisti a nobis ut casale quod appella-

(a) Supplendum 18 post consulatum Basilii, id est: anno 559, quo in kal. Augusti ad finem accedebat indictio septima. Pelagius autem I anno sequenti obiit die tertia Martii, currente indictione octava. Julianus episcopus Cingulanus sub-cryptus legitur

tur Aurelii nomen, in integro una cum vineis suis positum via Portuensi juxta sanctos Abdon et Sennen præstantem [*Legæ præstans*] auri solidos duos et semis, juris S. Romanæ, cui Deo auctore deservimus, Ecclesiæ, tibi ad certum tempus debeamus concedere; eapropter hujus præcepti serie emissa, superscriptum casale cum omnibus ad se pertinentibus tibi a præsentem hac 14 indictione diebus vitæ tuæ concedimus, ita sane ut a te annis singulis pensionis nomine rationibus ecclesiasticis duo auri solidi ex tremis un. 5 sine mora aliqua persolvantur, quatenus et tu aliquod exinde possis habere remedium, et Ecclesiæ nostræ utilitas non decrecat. Post tuum vero obitum prædictum casale ad jus S. Ecclesiæ nostræ, cujus est proprietas, revertatur sine dubio. Dat. IV Id. Maii Indict. 14 » (Id est an. 626).

Ex Registro Gregorii Junioris.

« *Gregorius Stephano presbytero atque aliis duabus successivis personis.*

« Quotiens illa a nobis tribui sperantur quæ rationi incunctanter conveniant, animo nos decet libenti concedere, et potentium desideris congruum impertire suffragium. Ideoque quia postulasti a nobis quatenus fundum Campanum cum domo sua et vinea posita via Flaminia 14 plus minus millibus ab hac urbe Roma, quem tenuit per emunditionem Sergius presbyter et vestararius noster, qui fundus existit ex corpore patrimonii Tusciæ juris S. Romanæ, cui Deo auctore deservimus, Ecclesiæ, hunc vobis emissa præceptione ad tenendum concedere deberemus. Inclinati itaque precibus vestris per hujus præcepti seriem prædictum fundum cum domo et vinea et omnibus ei pertinentibus in integro a præsentem VIII indictione diebus vitæ vestræ vobis concedimus detinendum, ita sane ut a vobis singulis quibusque indictionibus pensionis nomine rationibus ecclesiasticis 5 auri solidi difficultate postposita persolvantur, omnemque qua indigent meliorationem ac defensionem prædictus fundus, et vinea, seu domus indifferenter a vobis sine dubio [cccvii] procurantibus efficiantur; nullaque postea ad dandum annuæ pensionis a vobis mora proveniat, sed ultro actionariis S. nostræ Ecclesiæ a prædicto tempore persolvatur. Nam si aliter, quod absit a vobis, proveniret de superscripta melioratione, defensione et annua pensione; statim fore invalidam hanc nostram præceptionem. Post obitum vero vestrum memoratus fundus ad jus sanctæ nostræ Ecclesiæ, cujus est proprietas, in integro revertatur. Dat. id. Aprilis Indict. VIII » (Id est an. 725).

Duo fragmenta ex epistolis Joannis VIII pontificis ad Angelbertam imperatricem, et Ludovicum imperatorem, et litteræ ejusdem pontificis ad Annonem episcopum Frisingensem, quæ ex ms. Colbertino 2576 vulgavit Baluzius lib. V Miscellaneorum pag. 489 et 490, ex hac nostra collectione olim videntur excerpta, in qua leguntur lib. III, c. 121, 122 et 125.

CAPUT XV.

De ms. collectione Bonizonis episcopi Sutrinæ.

1. Bonizo ob scientiam eminentem ac zelum pro libertate ecclesiastica insignem prius Sutrinensis episcopus fuit. At ob Romanæ Ecclesiæ defensionem a Sutrina sede pulsus, post multas captiones, tribulationes, et exilia, inquit Bertoldus Constantiensis, a Placentinis catholicis pro episcopo recipitur. Sed a schismaticis ejusdem loci affosis oculis, et truncatus omnibus pene membris martyrio coronatur. Ita ille in

constituto Vigiliæ an. 553. Fragmentum alterius epistolæ Pelagii I ad eundem editum est a Baluzio tom. V Miscellan. pag. 406, et recusum a P. Mansio tom. I Supplom. Concil., pag. 432.

Continuatione Chronicæ Hermannii Contracti ad an. 1089, qui idcirco Bonizonis æmortalis creditur. At hujus libellum de *Sacramentis* ad Gualterium Leonensis monasterii priorem & ms. bibliothecæ Ambrosianæ vulgavit Muratorius dissert. 57 Antiquitatum Italianarum tom. III col. 599, in quo col. 602 Bonizo meminit opusculi a se conscripti contra Ugonem schismaticum. Hujus etiam opusculi mentionem facit libro quarto collectionis mox describendæ his verbis: *Urbani vero (secundi) pontificis acta, et de ejus victoria si quis scire voluerit, legat librum quem scripsi in Ugonem schismaticum, et ibi inveniunt ad plenum dilucidata quæ voluerit.* Victoria Urbani II quæ hic indicatur, illa est qua ex Urbe expulsum fuit antipapa Guibertus. Id autem accidit anno 1089. Citius igitur hoc anno Bonizo opusculum in Ugonem scripsit. Postea vero aliquanto incubavit tum libellum de Sacramentis, tum collectionem canonum, in quibus illud opusculum jam ante ab se scriptum laudat. Igitur ei anno 1089 affigi nequit ipsius mors, sed postea contigisse dicenda est. Bertoldus itaque si eo anno Bonizonis mentionem fecit, quia tunc vita functum credidit, allucinatus est; uti sane allucinatus est etiam, cum Berengarii Andegavensis mortem retulit anno 1083, nam inter omnes constat eum excessisse anno 1088. Hinc multo magis falsus est Anonymus Mellicensis Bertoldo cœvus, cum in libro de Scriptoribus ecclesiasticis cap. 113 Bonizonis collectionem sub Gregorio VII scriptam tradidit. *Bonizo Sutriensis presbyter (scribendum erat episcopus) septimi (Gregorii) temporibus scribit excerpta de canonibus.*

2. Hæc collectio aliquanto post annum 1089 lucubrata diutius ignota fuit. Primus Lambecius tom. II Commentarii de Bibliotheca Cæsarea Vindebonensi c. 8, præter Bonizonis Epitomen Sententiarum S. Augustini in scriptam *Paradisus Augustinianus* in octo libris distributam cum epistola nuncupatoria ad Joannem abbatem, codicem hujus collectionis in eadem bibliotheca custoditam sic descripsit: « Volamen membranaceum est in-folio minori, seu quarto majori, quod, quantum ex scriptura aliisque circumstantiis judicare licet, haud multo post Bonizonis mortem exaratum est . . . Continetur autem in memorato codice ineditum hæcenus *Decretale Bonizonis*, sive *Synagma Decretorum Ecclesiasticorum*, ex sacra Scriptura probatisque conciliis, ut et pontificum Romanorum et sanctorum Patrum aliorumque orthodoxorum auctorum monumentis collectum, et secundum locos communes in septem libros divisum, cui loco proemii est præfixa *Epitome Historia Romanorum pontificum a S. Petro apostolorum principe usque ad Papam Urbanum II.* Titulus autem jam memorate Epitomes hic est [cccviii] *Chronica Romanorum pontificum edita a Bonithone Sutrino episcopo viro per omnia doctissimo.* Longum fragmentum ejusdem Epitomes publici juris fecit idem Lambecius, quod incipit: « Scripturus de excellentia Romanæ Ecclesiæ, etc. » Ille autem codex Vindebonensis septem tantum libros continens, et ab indicato fragmento incipiens, non integram, sed tribus prioribus libris expertem Bonizonis collectionem exhibet. Id nobis exploratum fecit codex capituli Brixienis ecclesiæ, cujus notitiam doctus ejusdem urbis presbyter Carolus Doneda perhumaniter communicavit. Hinc pleniorum hujus collectionis descriptionem producere licet.

3. Brixianus hic codex membranaceus in quarto oblongo, Bonizoni suppar, exeunte sæculo XI vel saltem ineunte XII scriptus fuit. In ultimo enim folio posteriori manu describitur notitia reddituum libellariorum cathedralis ecclesiæ Brixienis cum data anni 1210 indictione 13. In hoc autem manuscripto decem libri proferuntur. Una tantum primi libri pagina desideratur. In superiori autem margine alterius pagine, quæ nunc prima est, hic titulus secunda manu scriptus legitur: *Bonizonis episcopi ad Grego-*

rium presbyterum de sanctorum Patrum authenticis canonibus opusculum. Nullus libris titulus præfigitur, sed tituli loco quedam in singulos præfationeula argumentum cujusque proprium designat. Igitur ad hæc collectionem cognoscendam pauca ex ipsis præfationeulis proferre sufficiet. Licet vero ob defectum primæ pagine, libri primi præfatio intercederit; hujus tamen argumentum non solum ex ipso libro, qui de baptismo late dasset, elici potest; sed etiam ex libri secundi exordio, in quo prioris libri compendium et secundi simul argumentum proponitur.

« *Incipit liber secundus.* Quod ante sit docendus omnis quam baptizandus, et quid sit baptismus, et quot modis fiat, et a quo sumpsit exordium; et quando, et quomodo fieri debeat, superiori libro breviter, prout potuimus, enarravimus. Dein hæc cæterum nunquam per exortissimi insuflationem, et per olei exorizati unctionem purgatum certis temporibus ad fontem usque perduximus, in quo tertio immisimus, vel immersus, propria oris confessione vel per suscipientium fidem se credere in Deum Patrem omnipotentem et in Dominum Christum Filium Dei et hominis crucifixum, et in Spiritum sanctum præsentibus angelis, testatus est. De quo ascendens, vel sublatus, oleo principali delibutus, celestis mensæ convivio participavit. Quia vero, teste Jacobo apostolo, *fides sine operibus mortua est*; superest nunc opera digna fide enumerare, ut, velut sapiens architectus, possim domum super fundamentum, quod Christus est, edificare, quam nec venti, nec flumina, nec imbres valeant eradicare. Nunc vero Dei confisi misericordia, adortamur sermonem. Prima ac principalis Christianorum virtus est obedientia humilitatis filia, etc. » Et post nonnulla proficitur se velle instructionem exhibere, ex qua omnes discant quatenus in suo quisque statu christiane vivat. Hanc autem Christianorum divisionem proponit. « Alii sunt clerici, alii laici, et in his conditionibus alii subditi, alii prælati. Prælatorum in clericali ordine positurum alii sunt episcopi, alii secundi ordinis sacerdotes, alii judices. » Hoc autem libro secundo agit de episcopis et de eorum functionibus, ac præsertim de ordinationibus.

« *Incipit liber tertius.* » Hic solus liber præfationeula caret. Agit autem de metropolitanis, de pallio, de officiis eorum in suffraganeos, et vice versa, de episcopis, de ordinationibus simoniacis, de episcoporum iudiciis, de synodo, de juramento purgativo, de episcoporum translatione atque officiis. Hi libri tres in ms. Cæsareo Vindebonensi desiderantur.

« *Incipit liber quartus.* » Scripturus de excellentia Romanæ Ecclesiæ, et de privilegiis ad ejusdem Ecclesiæ episcopum pertinentibus et de constitutionibus ejusdem, solertem rogo lectorem ne citissime in meam prorumpat suspirationem, dum viderit me in tam profuso opere succinctum pauca dixisse de magnis. » Longior est hæc introductio; et in hæc inserta illa Epitome Romanorum pontificum a S. Petro ad Urbanum II, quæ a Lambecio laudatur. Unum fragmentum hujus Epitomes hoc loco describere non inutile fuerit.

« Cæterum si quis de Theophylacto Tusculano, qualiter Joanni sacerdoti vendidit papatum, et quomodo uno eodemque tempore Theophylactus, et Gregorius, [cccix] et Silvester Romanum non regerant, sed vastabant pontificatum, et qualiter Henricus rex Conradi filius Romanam Ecclesiam a tribus pestibus liberavit, gnarus esse voluerit, legat librum quem dictavi, qui inscribitur, *Ad amicum*; et ibi inveniet hæc ordinabiliter esse digesta. Inveniet autem et ibi, qualiter papa Clemens electus sit; qualiter Henricus rex, imperator ab eodem ordinatus sit; et de Damaso ejus successore, quod in papatu duxerit dies; et de prælatore Leone, quod in papatu egerit, qualiter quoque vitam finierit; et de Victore ejus successore, quid egerit, aut quid ejus temporibus novam advenerit; et de Stephano Gotbrefredi ducis germano,

et qualiter ejus temporibus Patarca [Al. Pataram] apud Mediolanum exorta est; et de Nicolao papa, et de lite quam habuit cum Benedicto invasore, et quid egerit in papatu; et de Alexandro II papa, et de lite quam habuit cum Cadolo Parmensi, et de ejus victoria, et quid egerit in papatu, et de ejus fine; et de septimo Gregorio, et de ejus electione, et de vita ejus, et moribus; et qualiter ad altare Domini a Centio viro crudeli captus sit, et eo die Dei gratia liberatus; et de Werra, quam sustinuit ab Henrico imperatore; et de controversia quam habuit cum Wiberto, et de arumnis quas sustinuit, et de obsidione civitatis et sua; et qualiter a Roberto Normannorum duce sit liberatus; et qualiter beato sine quiete, apertissime declarata. Urbani vero pontificis acta, et de ejus victoria si quis scire voluerit, locat librum quem scripsi in Lyonensi schismaticum, et ibi inveniet ad plenum elucidata quæ voluerit. Illosque incipiens a B. Petro apostolorum principe usque ad nostra tempora Romanorum pontificum acta compendiose digessimus. Superest nunc ut de privilegiis ad Romanum pontificem pertinentibus, et de prærogativa ipsius sedis non profuse, sed succincte Dei adjuvante gratia disseramus.

Incipit liber quintus. Superioribus tribus libellis qualis debeat eligi episcopus, et a quibus, et ubi, et quando debeat consecrari, et qualiter post consecrationem decenter debeat vivere, prout potuimus breviter enarravimus. Dein de metropolitani dignitate et usu pallii, et ejus genio, et de excellentia episcopali, et de induciis, et de responsa inimicorum accusatione et infamiam, et de eorum judicio compendiose tractavimus. Post vero de excellentia Romanæ Ecclesiæ, et de prærogativa Romani pontificis, et de constitutionibus et consuetudinibus præfatæ Ecclesiæ non profuse, sed succincte, vix paucissima de multis comprehendimus. Superest nunc de secundi ordinis sacerdotibus et diaconibus, cæterisque ordinibus, prout Deus concesserit, enarrare, et primum ab ordinatione ordiamur.

Incipit liber sextus. Monachorum quatuor esse genera, B. Benedicto referente, cognovimus. Primum anachoritarum, qui ex cœnobitis probati, velut jam emeriti, visus hominum fugientes, angelorum vallant præsidium, et relevantur eloquio. Secundum est cœnobarum sub regula abbatis degentium, qui imitantur Dominum nostrum Jesum Christum, non suam faciunt, sed alterius voluntatem. Tertium est teterrimum genus sarabitarum, qui secundum proprium libitum viventes, sine abbate terni, vel bini in cellulis commorantur, artificio manus victum quaerentes. Quartum est gyrovagorum, eo quod gyro vagando certas non habent mansiones. Hæc deinceps agitur de monachis.

Incipit liber septimus. Scripturis de regibus, et de iudicibus, et de his qui in laicali ordine sunt constituti, operæ pretium visum est nobis unde regalis potestas, vel a quo primum sumpsit exordium, breviter elucidare, etc.

Incipit liber octavus. Quia vero superiori libro de prælati in laicali ordine positus, prout potuimus, breviter enarravimus; superest nunc in anteriori libro, qualiter sublimi vitam debeant instituire, breviter indagare. Et primum plebis faciamus divisionem. Nam ex plebe alii sunt artifices, alii vero agricolæ, etc. Agitur postea de decimis, de sponsalibus, de matrimonio, de jejuniis et de diebus festis.

Incipit liber nonus. Liber iste medicinalis inscribitur, eo quod ægrotantium continet varia medicamenta animarum. Et sicut peritorum medicorum est ad tactus venarum et ad aspectum urinae morbos cognoscere singulorum; [cccx] sic prudentem est sacerdotum considerata penitentie, quid, quibus, et quantum conveniat judiciali magisterio dispertire: et ut ad hoc faciendum sint idonei, oportet eos canones sanctorum Patrum non ignorare, ut et iudicium a sanctorum canonum predeat auctori-

tate, et misericordia semper sequens superexaltet iudicium, etc. Agitur vero post multa de penitentibus excommunicatis, et de variis peccatorum generibus.

Incipit liber decimus. Superiori libro dixisse me memini prudentem subjacere arbitrio sacerdotum secundum modum culpe considerata humilitate ac penitentie penitentium rigorum canonum temperare. Quia vero auctoritas majorum in sancta multum valet Ecclesia, operæ pretium visum est mihi, auctoritates et exempla sanctorum Patrum inserere. Et primum a clericis incipiamus. Sequitur multis canonibus de penitentia.

Etiam nullus librorum titulus est, ac præfationis tituli locum gerant, canonibus tamen qui præferuntur, sui fere tituli præfixi sunt. Hanc collectionem a P. Abbate Joanne Chrysostomo Trombellio, qui Brixiani codicis apographum obtinuit, editum iri confidimus.

CAPUT XVI.

De Ivonis Carnotensis duplici collectione.

1. Ivo in agro Bellovacensi natus sub medium sæculum XI, et anno 1078 constitutus abbas monasterii Bellovacensis S. Quintini ordinis Canonicorum Regularium, tandem episcopus Carnotensis electus an. 1092 et consecratus ab Urbano II, mortem oppetiit anno 1115 vel, ut alii maluit, 1117. Vir fuit non solum doctrina egregius, sed etiam zelo, prudenti constantia, fide, et sanctitate conspicuus; ac propterea Pius V constitutione data anno 1570 canonicæ congregationis Lateranensis concessit ut die 20 Maii Ivonis memoriam celebrarent. Duæ canonum collectiones Ivonis nomine inscriptæ prodierunt: una in octo partes distincta, *Pannormia Ivonis* appellatur; altera *Decretum Ivonis*, quod in septem et decem partes distribuitur. *Pannormia* typis impressa fuit Basileæ anno 1499, curante Sebastiano Brandt, eamque iterum Lovanii anno 1557 a mendis correctam Melchior a Vosmediano recudendam curavit. *Decretum* vero primum prodit Lovanii anno 1561 opera et studio Joannis Molinari Gandensis, et postea cum aliis Ivonis operibus ad fidem antiquissimi codicis Victorini iterum impressum Parisiis anno 1647. Utrique operi in vulgatis præfixa est eadem omnino præfatio, quam Ivonis esse stylus alii ejus epistolæ æqualis omnino demonstrat.

2. Utriusque operis titulos imprimi referamus. Parte prima fusionis operis, quod *Decretum Ivonis* vocari solet, agitur de baptismo et confirmatione. Secunda de sacramento corporis Christi, sacrificio missæ, et reliquis sacramentis, ac simonia. Tertia de Ecclesia et rebus ecclesiasticis, et earundem reverentia et observatione. Quarta de festis, jejuniis, Scripturis canonicis, consuetudinibus, et conciliis. Quinta de primatu Ecclesiæ Romanæ, et de primatum, metropolitanorum et episcoporum ordine ac iuribus. Sexta de vita, ordine, et censura clericorum. Septima de monachis. Octava de conjugio, et virginitate, de raptu, concubitu et adulterio. Nona de incestu et gradibus prohibitis. Decima de homicidiis voluntariis et involuntariis. Underima de magis, sagis, histrionibus. Duodecima de mendacio, perjurio, etc. Decima tertia de furto, usuris, venatoribus, ebriosis, furiosis, et Judæis. Decima quarta de excommunicatione justa vel injusta. Decima quinta de penitentia. Decima sexta de officio et iustitiis laicorum. Decima septima pars sanctorum Patrum ac præsertim Gregorii Magni sententias continet de fide, spe et charitate.

3. Etenim porro titulos alterius collectionis, quæ *Pannormia Ivonis* inscribitur, quales ipse auctor exposuit. Prima pars hujus libri continet de fide, et de diversis hæresibus, de sacramento, id est baptismo, et ministerio baptizandorum, et consecrandorum, et consignandorum, et consignatorum, et de observatione singulorum; [cccxi] et quid consecra baptismus,

rui confirmatio. De sacramento corporis et sanguinis Christi; de missa et sanctitate aliorum sacramentorum.

Secunda pars continet de constitutione Ecclesiarum, et Oblationibus fidelium. De dedicatione et consecratione ecclesiarum et altarium. De sepultura, et presbyteris, et de eorum ecclesiis. De decimis et legitima possessione, et de confugientibus ad ecclesiam. De sacrilegio. De liberorum tutela. De alienatione, et commutatione rerum ecclesiasticarum. De Scripturis et authenticis conciliis.

Tertia pars continet de electione et consecratione papae, archiepiscoporum. De ordinibus, de clericis, et de laicis ordinandis et non ordinandis. De mutatione episcoporum. De ordinatis non reordinandis. De continentia ordinatorum. De simoniae ordinatis et ordinatoribus, quod omnino sicut depouendi et quod misericorditer reconciliandi. De professione haereticorum. De lapsis in sacris ordinibus, quod non debeant ministrare, et quod misericorditer ad ministrandum possint accedere. De clericis homicidis, quod non debeant ministrare. De usurariis. De servis per ignorantiam ordinatis, qui debeant manere in ordinatione, qui non. De clericis ebriis, acerratoribus. De monachis. De aetate qua possint parentes contradicere religioni filiorum, et qua non possint. De viduis, et virginibus velatis. De abbatissis.

Quarta pars continet de primatu et dignitate Romano Ecclesiae. De conciliis convocandis. De provinciis quomodo sit constituenda. De potestate primatum et metropolitaeorum episcoporum. De negotiis et causis clericorum, ubi debeant tractari. De spoliatis reuoluentibus. De accusatione, et quo ordine, et a quibus personis, et aduersus quas personas debeat, vel non debeat fieri. De testibus, qui, et quomodo, et quot, et in quo negotio testificari debeant. De iudicibus, quales debeant esse, et quando sententiam iudicij debeant proferre. De appellatione, quo tempore, et qua ratione debeat fieri, et de pena male appellantium.

Quinta pars continet de clericis sola infamia sine testibus accessis, quomodo uanu se debeant purgare. De causis et negotiis laicorum. De uocatione excommunicatorum. De licitis et illicitis excommunicatione. De absolute. De illis qui excommunicatis in fidelitate aut sacramento astricti sunt, possunt sine perjurio absolui ab illo sacramento. De haereticis post mortem excommunicandis. Quomodo sit communicandum non ex nomine excommunicatis.

Sexta pars continet de nuptiis, quo scilicet tempore, et inter quas personas, et qua de causa debeant fieri. De tribus quae perfectum reddunt conjugium. De perfecto et imperfecto conjugio. De concubinis. De conjugibus quorum alter sine altero continentiam uolit, vel religionis habitum sumpsit. De uxoribus quae uiris in captiuitatem ductis, aliis nuptere. Quomodo conjugium inter personas ejusdem religionis vel fidei; potest et inter Iudaeos; inter personas uero quae non sunt ejusdem religionis vel fidei, non potest fieri conjugium. Quibus de causis non debeat solui conjugium. Cuiusmodi conjunctio non facit conjugium. De separatione conjugij non ab causam fornicationis.

Septima pars continet de separatione conjugij ob causam fornicationis carnalis. De viro qui cum alterius uxore fornicatur, quod post mortem mariti non potest eam habere uxorem. De interfectores conjugum suorum. De fornicatione spiritali, quod propter eam licite dimittatur uxor. De reconciliatione conjugum. De sacramentis quae debent uiri facere mulieribus, et mulieres uiris suis, quando reconciliantur. De subiectione qua debent uxores subiecti uiris suis. Quae ratione non debet fieri conjugium inter parentes. De eo quod unus uir non potest duas commatres ducere unam post aliam. De eo qui cum filiola sua, aut cum commatre sua, aut qui filium suum baptizauit, aut eius uxor filium suum, aut proximum

suum de sacro fonte leuauit, aut ad confirmationem tenuit, et ideo uoluit separari. In quo ramusculo consanguinitatis possunt coniugia fieri. De accusatione consanguinitatis, et a quibus personis debeat fieri. De inquirenda parentela, et de incestuoso conjugio. Discidia de gradibus consanguinitatis recto et transuerso ordine dispositis.

[CCCXII] Octaua pars continet de homicidio spontaneo et non spontaneo, et quod potest fieri sine peccato. De eo qui quemlibet clericum occiderit, quid debeat emendare. De eo qui peccauerit mulierem in utero habentem, et abortierit, utrum homicidium fecerit, necne. De incantationibus, et diuinationibus, et diuerso genere magicarum artium. De natura daemonum. De sortibus. De obseruatione dierum et mensium. De iuramento, quod debeat teneri, necne, et quae habeat comitum. De omni genere mendacii.

4. Priorem collectionem, quae *Decretum* dicitur, Iuonem habere auctorem nemo dubitat. De *Pannormia* uero magna inter ereticos ueritur questio. Vincentius Beltovacensis lib. xxv Specul. Hist. c. 84, post nullam *Decreti Iuonis*, quod uolumen non parua quantitas, nec facile portatile affirmat, haec adit: *Hugo Catalaunensis ex eodem volumine abbreviato libellum portatilem legitur composuisse, qui et ipse apud me est, et Summa Decretorum Iuonis appellatur.* Illic Sebastianus Brandt, qui *Pannormiam* edidit, primus omnium suspicatus est hanc esse partem *Summae decretorum Iuonis* ab Hugone Catalaunensi ex *Decreto Iuonis* excerptam, quam ipsius Iuonis opus. Johannes Molinæus in editione *Decreti* eandem sententiam arripuit ac propugnauit; ac subito hos secuti sunt correctores Romani, et P. Antonius Pagius. Alii uero cum Stephano Bafuzio in praefatione ad dialogum Antonii Augustini de emendatione Gratiani non minus *Pannormiam* quam *Decretum Iuoni* adjudicauerunt; censentque eum prius lucubrasset *Pannormiam*, deinde uero eum eam legitibus probari uideret, ad auctoritatem collectionem concinnandam animum appllisse, et utrique operi eundem prologum attulisse.

5. Quid nobis inter has sententias probabilis uideatur, pauca explicabimus. Certum est primo collectionem aliquam canonum Iuoni ascribi oportere. Non solum enim id affirmat Sigebertus, qui Iuoni coaevus fuit, scribens in libro de Script. Eccles. c. 168: *Iuo Carnotensis episcopus composuit insigne uolumen canonum; et similiter Anonymus Mollicensis, qui paulo post Iuonem uixit, de Script. Eccles. c. 95: Iuo Carnoensis episcopus scribit inter alia nonnulla, Excerpta de Canonibus; uerum etiam ipse Iuo in epist. 202 ad Pontium abbatem monasterij Cluniacensis testatur, Collectiones canonum, inquisitiones, quas a me postulasisti, et opuscula mea, quae his addi uoluntas, transmissi uobis; quibus uerbis collectionem a se digestam significare uidetur. Erunt fortassis qui ex hoc testimonio colligant utramque collectionem, nempe tum *Pannormiam*, tum *Decretum Iuoni* adjudicari, quippe qui collectiones plurali numero scripsit, non collectionem. At idem Iuo in epist. 80 plurali item numero ait: *In collectionibus Burchardi Wormatiensis episcopi, eam tamen unica sit Burchardi collectio.* Neque uero pro excludendis duobus Iuonis collectionibus satis efficaces sunt Sigeberti, Roberti de Monte et aliorum Scriptorum textus, qui enim uoluminis meminissent. Unam enim collectionem *Pannormiam* inscriptam, cujus frequentiora sunt exemplaria, fortassis uiderunt, non uero alteram, seu *Decretum*, cujus quidem rariores codices inueniuntur.*

6. Secundo certum est *Pannormiam* non esse illam *Summam decretorum Iuonis* quam Hugo Catalaunensis composuisse traditur: tum quia *Pannormia* ob partitionem atque distributionem a *Decreto* diuersam, a forma comp. dii. ius rem *Decreti* abest quam longissime; tum quia continet nonnulla quae in *Decreto* frustra requiruntur; tum etiam quia nullibi in uetustis codicibus *Summa decretorum*, sed *Pannormia*, aut *Exceptions Iuonis* inscribitur. Illic *Summa* ab Ilu-

gone digesta, et memorata a Vincentio Bellovacensi, alia fuit, quæ injuria temporum intercecidit. Ne autem Pannormia adjudicaretur Ivoni, difficultatem movebunt quedam decreta in fine partis ultimæ descripta ex Innocentio II, qui post Ivonem pontifex fuit. Verum hæc difficultas ex vetustis Pannormiæ codicibus sublata est, in quibus cum ea Innocentii II decreta non legantur, eadem in aliquibus exemplaribus posteriori additamento accessisse perspicuntur.

7. Ex codicibus autem res dijudicanda videtur. Decreti codices pauci. Tres tantum hactenus nobis innotuerunt, unus ex quo prima editio prodit, alter Victorinus a pluribus laudatus, ad quem secunda editio Parisiensis exacta fuit; tertius Vaticanus 1357, sæculi XII, quem ipsi vidimus. Hi omnes præfationem [ccccxiii] exhibent; sed Vaticanus sine auctoris nomine hunc titulum præfert: *Incipit liber extractionum, sine excerptarum ecclesiasticarum rerum partim ex epistolis Romanorum pontificum, partim ex gestis conciliorum, catholicorum episcoporum, et regum; et continet XVII partes.* Victorinus autem eam præfationem non initio, sed in fine ipsius codicis manu recentiori additam representat hæc inscriptione: *Liber canonum superscriptus decreto Joviniani, quem composuit Ivo quondam Carnotensis episcopus; et continet XVII partes principales; uti discimus ex Baluzio in præfatione ad Augustini dialogos num. 21.* Plura vero sunt exemplaria Pannormiæ. Unum tantum laudatum ab Antonio Augustino cum epigrapha *Liber sacrorum canonum, præfationem ac Ivonis nomen ignorat.* Cæteri præfationem vel titulum cum Ivonis nomine præferunt. Baluzius Victorinum antiquissimum, et tres S. Albini Andegavensis laudat. Franciscus Salmon in tractatu Gallicæ scripto de studio Conciliorum part. II c. 4, pag. 269 edit. an. 1726, manuscriptum exemplar ecclesiæ Parisiensis F 4 commemorat. Nos præter unum exemplar S. Benedicti Padilironensis mutilum, tria alia cum præfatione nacti sumus, unum Basilicæ Vaticanæ 19 G, aliud Vat. 1358 cum peculiari ejusdem præfationis epigrapha ad P. Abbatem, nimirum, et credimus, ad Pontium abbatem, ad quem Ivo collectionem se mississe professus est epist. 263; ac tandem codicem Patavinum monachorum S. Justine signatum YY. V. n. 86, in quo hic titulus legitur: *Ivonis episcopi Carnotensis Excerptiones ecclesiasticorum canonum.* Sequitur autem præfatio cum titulis octo partium in quas Pannormia dividitur. Hic autem codex controversiam de hujus operis auctore videtur dirimere. Licet enim credatur sæculi XIV, transcriptus tamen fuit ex vetustiore exemplo, quod statim post Ivonis mortem fuerat exaratum. Catalogus enim subiecti Romanorum pontificum, qui ita desinit in Gelasio II, ut annos pontificatus hujus omittat qui in præcedentibus pontificibus singillatim notantur. Id autem ex eo evenit quia ille catalogus sub eodem Gelasio scriptus fuit, cum anni pontificatus ejusdem signari non poterant. Gelasius II pontifex natus fuit anno 1118, et obiit mense Januario anni 1149; Ivo autem excesserat, ut initio diximus, anno 1145 vel 1147. Illud ergo exemplum, ex quo Patavinus codex descriptus est, Ivonis ætati suppar fuit. Hæc autem tam antiquum testimonium quo Pannormia Ivoni asseritur, nobis tanti est, ut si de altero opere dubitandum esset, de Decreto potius quam de Pannormia amittendum arbitraremur.

8. Neque idcirco Decretum ab ipso abjiciendum putamus. Cum enim huic quoque operi eadem Pannormiæ præfatio in veteribus libris addatur, id ea de causa factum fuisse credimus, quia antiqui illi amanuenses hoc quoque ab Ivone lucratum acceperant. Ivo Pannormiam primo scripsisse, et cum præfatione edidisse videtur. Hinc plura ejusdem Pannormiæ exemplaria statim concepta et propagata. Postea vero prolixiorum collectionem digessit, sed fortassis ipse non edidit. Hinc sine proprio prologo post ejus mortem inventa, eidemque in rarioribus, quæ scripta fuerunt, exemplaribus prologus ex

Pannormia additus fuit, qui proinde in Victorino antiquissimo exemplo, non in fronte, sed in fine Decreti velut addititius describitur.

9. Præcipuus fons ex quo Ivo canones derivavit, fuit collectio Isidoriana. Usus est etiam aliquando Reginonis compilatione, ex qua inter cætera, exemplaria litterarum formatarum ab eo relata lib. I n. 437, 438 et 439. de verbo ad verbum transtulit in Decretum part. VI c. 433, 434 et 435. Pleraque vero ex Burchardo sumpsit. Alia non pauca et ipse inscripsit, uti sunt ex. gr. quæ parte secunda Decreti describuntur adversus Berengarii errores, et quæ part. XVI referuntur ex Jure Romano et ex Capitalaribus regum Francorum.

CAPUT XVII.

De ms. collectione Gregorii presbyteri, quæ Polycarpus inacribitur.

1. Collectio quæ *Polycarpi* titulo allegari solet, innotuit postquam eam Romani correctores Gratiani in præfatione et in notis laudarunt. Continetur in m. Vat. 1354. Auctor ejus Gregorius presbyter ex epistola [ccccxiv] nuncupatoria cognoscitur, qui eandem *Polycarpi* nomine inscripsit. Oudinus (*Tom. II de Script. Eccl. col. 764*) censuit auctorem esse celebrem illum Gregorium qui postea fuit sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalis episcopus Sabiniensis. Fallitur. Hic enim cardinalis Gregorius VII pontifex fuit, et vivis autem excessit sub Urbano II. Auctor vero collectionis cum libro tertio tit. 9 laudet decretum Callixti II qui pontificatum inivit anno 1119, a laudato Gregorio Sabiniensis divergens est. Hunc quidem presbyterum Iulio Romano, non tam ex epigrapha manuscriptorum Colbertini ab Oudino relata colligitur, quam ex documentis quæ apud ipsum pleniora, seu integriora, quandoque invenimus, quam apud Anselmum et Deusdedit; adeo ut ex Romanis scriulis eadem derivari.

2. Tempus autem ex epistola nuncupatoria constitutur licet. Ea inscripta est *D. sancti Jacobi Ecclesiæ pontificali insula digne decorato.* Quis autem sit iste episcopus Ecclesiæ S. Jacobi, id est Compostellanus, ejus nomen incipit a littera D, inquirendum est. Duo ejusdem Ecclesiæ episcopi sub initium sæculi XI inveniuntur, Dalmachus et Didacus. Primo hæc nuncupatoria non competit; quippe qui jam obierat anno 1103 vel 1104, quo Didacus ejus successor epistolam a Paschali II accepit quæ legitur tom XI Concil. Venetæ edit. col. 987. Gregorius autem collectio ex memorato Callixti I decreto ante annum 1119 collocari nequit. Igitur soli Didaco Dalmachii successori eadem nuncupatoria convenit. Duo documenta cardinalis de Aquirra vulgavit (*Tom. XII Concil. Ven. edit. col. 1402*) in quibus hujus Didaci sit mentio. Unum est privilegium Adelphonsi Hispaniæ regis subnexum concilio Palentino anni 1129, quo idem rex dono dedit *Didaco Dei gratia Compostellane sedis archiepiscopo* omnia regalia ad Emeritensem olim archiepiscopalem Ecclesiam pertinentia, quippe quod Emerita eo tempore a Saracenis occupata; Calixtus II archiepiscopatum Emeritensem *meritis et reverentia beatisissimi Jacobi apostoli in Compostellanam Ecclesiam* translata. Alterum documentum est synodus Ovetensis, cui subscriptus legitur *Didacus Jacobensis archiepiscopus.* Hæc synodus in vulgatis astititur anno 1145. Sed cum Emeritensis archiepiscopatus (si Adelphonsi privilegium genuinum sit) Compostellam translatus fuerit a Calixto II, qui pontifex creatus fuit an. 1119, ea synodus in qua Didacus Jacobensis, seu Compostellanus archiepiscopus vocatur, post annum 1119 habita dicenda est. Forte annus 1115 errore librorum scriptus fuit pro anno 1125. Porro duos Didacos, I et II, Compostellanam Ecclesiam rexisse detaximus ex ms. duodecimi sæculi. Hujus apographum conservatur apud comitem Josephum Garampium canonicum Basilicæ S. Petri, et arch. vo Vaticano præfectum, qui nobis

hæc de illadem Didaco communicavit. Memoratum A exemplum Ecclesie S. Jacobi de Compostella descriptionem exhibet. In hæc ea ecclesia incepta dicitur sub Episcopo Didaco I et strenuissimo milite, et generoso viro in æra 1116, id est anno Christi 1078. Porro ubi describitur tabula argentea opere anaglyptico ornata, proferuntur hi versus in ea insculpti, in quibus Didacus II laudatur.

*Hanc tabulam Didacus præsul Jacobi's secundus
Tempore quinquaginti fecit episcopii.
Res erat Alfonsus, gener ejus dux Raimundus,
Præsul præfatus quando peregit opus.*

Hinc secundo Diaco Gregorii collectio convenit, qui postquam archiepiscopalem dignitatem S. Jacobi causa obtinuit, in concilio Ovetensi *Jacobensis archiepiscopus* vocatus fuit, in his versibus *præsul Jacobi's*, et in nuncupatoria presentis collectionis *S. Jacobi Ecclesie pontificali insula decoratus*. Forte post hanc dignitatis accessionem sub Calixto II Gregorius presbyter Romanus Didaci ipsius hortatu collectionem lucubravit, eidemque ipsam direxit.

B 5. Laudatus Uduinus duos mss. codices Colbertinos laudat signatos 196 et 4047, et quatuor tantum libros commemorat. At codex Vaticanus collectionem in octo libros distinctam exhibet: singulos vero libros dividit in plures titulos, qui plura item decreta ac testimonia comprehendunt; ac propterea non ita exiguum est opus, ut multi post Antonium Augustinum suspecti sunt. Epistolam nuncupatoriam, et librorum titulos ex Vaticano codice hic proferimus. [cccxy] e D. D. sancti Jacobi Ecclesie pontificali insula digne decorato Gregorius presbyterorum lumillimus salutem (a).

Petistis jam dudum et hoc sæpe, ut opus arduum ac supra vires meas aggrederer, librum canonum scilicet, ex Romanorum pontificum decretis, aliorumque sanctorum Patrum auctoritatibus, atque diversis authenticis conciliis utiliora sumens, seriatim componerem. Id vero non idcirco a me inscio placuit requirere, ut aut vestra sapientia huic labori ut quam multo graviori non sufficeret, aut plures ad id magis idoneos ac prudentiores voluntarii obsecrari præceptioni suæ non habeat; sed ut in hoc magno diu exercitatus, ad aliorum majorum..... instructor et paratior efficerer: seu etiam si in aliquo parvitas ingenii mei deficeret, prudentia vestra mihi magistra et auxiliatrix manus extenderet. Cujus inquisitio etsi acriter ingenium expeteret, et meis viribus minime conveniret; et ne temerarium a quibusdam jûdicaretur, timerem; tamen ne tantum ac talem virum recusatione offenderem, acquievi; ac tandem hæc maxime fiducia, ut vestra auctoritate interposita, a detractum morsibus defenderer, vestræ jussioni parui. Sicut enim olim in Ecclesia et quotidie negotiis negotia varie succedunt, atque multarum causarum pro temporis eventu actiones succrescunt; sic sub titulis utriusque congruentia capitula sanctorum tempore perspecto plurima connexui, et octo librorum distinctionibus volumini compendiose finem imposui. Cui pro ratione compositionis, a vobis auctoritate sumpta, *Polycarpi* nomen convenienter indidi. Quod vestram obnixè deprecari industria, ut compositionem perspicat, atque perspicendo si quid deesse, aut si quid magis quam deceat (inesse) cognoverit, carita consideratione quod decess est complet, et quod indecess est removeat. Approbandus vero ad laudem vestram et ad obedientiam vestræ jussionis augendam moderatione habita comprehendat. Præterea ne per libri seriem lectorem res indistincta turbaret, hujus operis titulos præponere placuit, ut suis locis colligere

(a) Uduinus loco laudato ex mss. codd. quos laudat, Colbertinis, titulum qui in Vaticano desit, et nuncupatoria initium producit his verbis: *Prologus*

possit quod sub numero competentem prædictum esse cognoscit.

4. Libro primo agit de primatu Romanæ Ecclesie, et privilegiis ejus, tit. 27.

Libro secundo de prælatorum electione, ordinatione, pallio, et de aliorum Clericorum ordinibus, tit. 33.

Libro tertio de Ecclesiis, monasteriis, decimis, oblationibus, de celebratione officiorum, jure Ecclesiarum, et monasteriorum; de corpore Christi ejusque custodia; de baptismo et impositione manus, de ritibus, de divinis Scripturis, de celebratione Paschæ, de prædicatione, consensudinibus, jejuniis, etc., tit. 30.

Libro quarto qualiter lex Dei sit legenda, et de officiis episcoporum; de chorepiscopis, de abbatibus, de monachis, de monialibus, de diaconis, de viduis, de clericorum reatibus, tit. 40.

Libro quinto de judiciis tit. 8.

Libro sexto de imperatoribus, principibus et reliquis laicis; de conjugis et matrimonio, ac de delictis variis; de penitentia et poenitentibus; de justa misericordia; de bono obedientie; ne Christiani temere se exponant periculis, tit. 33.

Libro septimo de excommunicatione, de potestate ligandi, de unitate Ecclesie, de schismate, de hæreticis et schismaticis, de vindicta, etc., tit. 46.

Libro octavo de infirmis, de morte et purgatorio, de sepultura et oblationibus pro defunctis, de immortalitate animæ, de tormentis malorum, de receptione animarum iustorum in coelum ante resurrectionem corporum, tit. 10.

CAPUT XVIII.

De aliis manuscriptis nondum editis collectionibus.

1. Concludemus hunc tractatum brevi recensione aliquot collectionum quæ in bibliothecis latentes vel a nobis inventæ sunt, vel ab aliis indicatæ fuerunt. Pleraque digestæ sunt sæculo undecimo, quo studium sacrorum [cccxy] canonum effervescente ac latius propagari cepit. Licet vero omnes ex illorum fontibus derivatæ, et fere etiam apocryphis plus minus infartæ in plerisque reipsa conveniant; cum tamen librorum aut partium divisione maxime diserepent, non inutilis futura est brevis earum potitia.

2. Primum memoranda est peculiaris collectio quæ exstat in ms. Vat. Regiæ 973. Id autem proprium habere visa est, quod cum cætera collectiones quæ per loca communia in titulos dividuntur, textus cuique titulo congruentes indiscriminatim subsiciant ex decretalibus atque conciliis, sive etiam ex Patribus, ex capitularibus, atque legibus Romanis; hæc separatim pontificum, conciliorum, Patrum, ac legum textus sub propriis cujusque titulis profert. Post brevem scilicet præfationem, quæ incipit: *Quoniam quorundam Romanorum decreta pontificum*, etc., describit primo selecta pontificum decreta, inchoans ab apocryphis Clementis, Anacleti, Evaristi, etc., ac ordine chronologico cæterorum decreta producit usque ad Nicolaum I, Joannem VIII, Alexandrum II, et Urbanum II, ex quo hæc collectio undecimo sæculo concinnata cognoscitur. Omnia vero cujusque pontificis decreta in titulos distributa simul coeunt, nec cum decretis aliorum pontificum immiscetur; sed post decreta Clementis in titulos distincta, alia titulorum distributione subduntur decreta Anacleti, et similiter de reliquis pontificibus. Post decreta pontificum eadem ratione in titulos distribuitur subjiçuntur canones cujusque concilii. Exordium sumitur a Nicænis; concluditur autem cum canonibus concilii Hispalensis II, in quibus auctor Isidoriana collectio-

Gregorii S. Romanæ Ecclesie super excerptum de Romanorum pontificum et aliorum sanctorum auctoritatibus. Dilecto Domino D. sancti Jacobi Ecclesie, etc.

nia ordinem seruat. De in testimonio producuntur ex dictis Patrum, in quibus (raro tamen) quidam canones conciliorum iununtur, nec non ex capitularibus, ex novellis atque Theodosiano codice.

3. Ms. exemplum Vat. 3832 sæculi XI vel XII, post nonnulla integra, vel in partes sacra documenta ex Pseudo-Isidoro excerpta, collectionem profert in duos libros distinctam, quorum primus continet capitula sive titulos 360, secundus vero sero totidem, qui tamen non signantur numero nisi usque ad titulum 54. Primum caput libri primi inscribitur *De primatu Romanæ Ecclesiæ*, et incipit: *Si difficile et ambiguum*, etc., quod caput ex hac collectione fortassis excerptum, cum separatim inventum fuerit a Joanne Wenzelstino, uti nos quoque illud separatim uacui sumus in ms. Vat. 4977 et in alio apud eminentissimum Passionem; ab eodem editum fuit cum Hadriana collectione Montisæ anno 1525, et exinde insertum legitur tom. I Conciliorum edit. Ven. col. 65. Alia capitula ayunt de monasteriis, de iudiciis, de matrimonio, de peruriis, de clericis, de ordinibus, etc. Scrat utriusque documentis suppositis. Decretum Gelasio inscriptum de libris recipiendis vel non recipiendis interpolatum producit, de quo actum est part. II, c. 11, § 5. Profert ordinem ad dandum penitentiam, cuius initium est: *Presbyteri admonere debent plebem sibi subjectam*, etc., uti apud Barchardum legitur lib. XIX c. 2 et seqq. In fine additur epistola Urbani pape ad Gibbardum Constantensem episcopum data XVI kal. Maii anno 1039, quæ edita est tom. XII Concil. col. 737. Hinc collectionis tempus colligi potest.

4. Codex Vat. 1339 sæculi XI collectionem canonum complectitur distributam in libros quinque, cui hic titulus in iuseculis litteris scriptus præfigitur pag. 45: *In Christi nomine incipit liber canonum ex multis sententiis Patrumque dictis deservatus, in quo constant remedia animarum ex diversis doctoribus sumpta, pro omnibus qui in innumrabilibus casibus lapsi sunt. Omnia, dulcissimi frutes, quæ ad utilitatem animarum pertinent, in hoc valebitis reperire volumine; quod nisi paribus, qui in his divinis refugiet (legendum videtur quod si partibus quinque divinum refugiet), non tenentis causa, sed charitatis remedioque languentium profecto hic congestus est liber: unde si lector prudens perscrutari caraverit, de cunctis vitiis dignam in eo inveniet medicinam. In præfatiuncula quæ subsequitur, hæc collectio *Manuale* vocatur, eoque congesta dicitur pro amore cuiusdam Luponis sacerdotis valde amabilis. Liber primus, divinus in capiti 164, inscribitur: *De gradibus et nominibus, de ministeriis ac meritis, de qualitate vel ordinatione clericorum*. Secundus, distributus in capita 178, *De primatibus Ecclesiæ, et de concilio [cccxxvii] temporibus, de vita et castitate clericorum, præcipue de prohibitione consortii cum mulieribus, et de feminis quæ in fornicatione cum clericis deprehensæ sunt*. Tertius, distinctus in capita 271, *De baptismo, et chrismate, atque de die dominico, ac festivitatibus sanctorum*. Hæc in titulo hujus libri tertii. At ex tabula capitulorum addendum est: *De decimis et redditibus Ecclesiæ earumque divisione; de oblationibus votorum et defunctorum; de tribus generibus excommunicatorum, de tonsura, de ministerio altaris, de horis canonicis, de excommunicatione, de sepultura, de Eucharistia, qualiter accipienda ac veneranda sit; de sortibus et auguriis, de ducatu barbarorum, de bestialis inaniibus, de origine seruorum*. Liber quartus, distinctus in cap. 424, hoc titulo prænotatur: *De utilitate penitentiarum et gratia commisionis etiam in ultimis positæ, et de aliis causis christiunitatis oblentis*. De variis autem criminibus et de operibus satisfactoriis late disseritur. Liber quintus, in cap. 210, *De legitimis conjugis, et de raptoribus, et plurimis nuptiis, atque de concubinis*. Cuius libro præmittitur tabula capitulorum hac epigraphic: *Incipiunt capitula breviarium*: ex quibus patet breviarium et capitula*

A promiscue usurpata. Testi bona profertur ex Scriptura, ex conciliis et episcopalis Romanorum pontificum tum sinceris, tum apocryphis; ex SS. Patribus, ac potissimum ex S. Isidoro Hispalensi, et quedam etiam ex capitularibus ac legibus Justinianeis. Conciliorum et pontificum decreta suppeditantur præcipue collectiones Hadriana et Isidoriana. Quedam etiam ex collectione libernensi videntur excerpta.

5. Aliam collectionem in septem libros distinctam exhibet codex Vat. 1346. Hujus æta cognoscitur ex præmissis catalogo summorum pontificum, qui prima manu ita desinit in Paschali II, ut dies obitus ejus eadem manu omissus, posteriori manu notatus fuerit; et dein alio caractere additi alii subsequentes pontifices usque ad Alexandrum III. Hæc itaque collectio lucubrata fuit inuenit sæculo XII, sub Paschali II, ejus quidem epistola 88 ad milites et oppidanos de S. Geminiano ante ipsam collectionem describitur (Tom. XII Conc. col. 1038). En singulorum librorum titulos. Liber primus de rebus ad Romanos pontifices et Romanam Ecclesiam pertinentibus. Secundus de episcopis. Tertius de clericis. Quartus de variis rebus ad clericos pertinentibus. Quintus de sacramento baptismi et de his ad baptismum pertinentibus, nec non de monachis et monasteriis. Sextus varia de laicis. Septimus de peccatis et penitentia, etc.

6. Codex Vat. 1319 sæculi IX vel X collectionem in libros novem distributam continet. Ea caractere perdifficili scripta est, nec ob angustias temporis licuit nisi solis librorum titulos exscribere, quos hic exhibemus. Liber primus, *de ordine clericorum vel ordinationis*. Secundus, *de conciliorum celebratione vel synodorum*. Tertius, *de ministeriis ecclesiasticis*. Quartus, *de monachis, vel monialibus*. Quintus, *de gratia baptismi, vel de Christianitate*. Sextus, *de gratissima canonum collectione*: qui titulus ad epigraphen collectionis libernensis refertur; ex qua hic quoque excerpta leguntur illa: *Quæ Scripturarum testimoniis et sanctorum dictis corroborata: ubi si quippiam discordare videatur, illud (ex) eis eligendum est quod majoris auctoritatis esse decernitur*. Confer supra cap. 7, § 4, n. 2. Septimus, *de homicidiis et sceleribus, et vindictis eorum; de conjugationibus licitis, vel illicitis; de adulteriis et fornicatione, de iurto, et de jeuniis, et orationibus*. Octavus, *de utilitate penitentiarum*. Nonus, *de iudicio penitentium*. Afferuntur textus non solum ex conciliis et decretis pontificum, verum etiam ex Scripturis et Patribus, ac ex Justiniano. Plura aliis qui commodius poterunt, in hac collectione, quæ multum vetusta est, expendenda re inquitimus.

7. Collectio in duodecim libros distincta legitur in ms. Vat. Palat. 584.

I. De pontifice, primatibus, metropolitanis, etc., c. 187.

II. De sacris ordinibus, c. 188.

III. De vita clericorum, de monachis et laicis, c. 220.

IV. De Ecclesiis et celebratione missarum, de oblationibus et decimis, de sepulturis, et de libris in ecclesia legendis, c. 241.

V. De sacramentis, eorumque perceptione, et observatione, c. 198.

VI. De festis et diversorum temporum jeuniis, c. 82.

[cccxxviii] VII. De homicidiis, c. 97.

VIII. De conjugis, et de variis criminibus in materia carnis, c. 185.

IX. De synodo et iudiciis ecclesiasticis, c. 184.

X. De regibus, et principibus; de comitibus, iudicibus, testibus, et de variis delictis, et de criminosis hominibus, c. 179.

XI. De vitiis principalibus eorumque remediis, de penitentia et reconciliatione infirmorum, c. 177.

XII. De virtutibus et qualitate hominis creati, de prædestinatione, de mortis origine, de animabus post mortem, de igne purgatorio, de igne æterno, de Antichristo, de die iudicii, de pœna malorum et gloria justorum, c. 116.

Non pauca ex apocryphis inserta praefert.

8. Hariorum testimonia ex suppositiis documentis occurrunt in ms. collectione conservata apud cardinalem Passionem, quae libris tredecim digesta fuit. Doest liber primus. Secundus vero initio mutilus desinit in cap. 56. Tertius inscribitur, *De multimodis causis*, c. 61. Quartus, *De baptismo et christi te, de die dominico et festivitatis sanctorum, et de infirmis, sex de decimis, et de oblationibus fidelium*, cap. 38. Quintus, *De taciturnitate, et clericis negotioribus, aut arma bajulantibus, atque venationem exercentibus*, c. 13. Sextus, *De homicidiis*, c. 58. Septimus, *De veritate et falsitate, hoc est, de falsis testibus*, c. 47. Octavus, *De juramento et perjuriis*, c. 15. Nonus, *Quod oportet omnibus Christianis, ex corde inimicis dimittere*, c. 18. Decimus, *De abstinentia a carne et vino, de morticino et suffocato, de his qui immunda comedunt, et de negligentia sacrificiorum*, c. 27. Undecimus, *De canonicis horis, et de Eucharistia, et de excommunicatione, de sepultura, et de sortibus, divinationibus, et sortilegiis*, c. 51. Duodecimus, *De utilitate penitentiarum*, c. 75. Decimus tertius, *De episcopis ordinandis, et abbatibus, et presbyteris, et aliis ordinibus ecclesiasticis, et de servis ecclesiasticorum*, c. 155. Haec de collectionibus manuscriptis, quas nos ipsi reperimus.

9. Nunc de iis quarum alii mentionem fecerunt. Gerhardus Von Mastricht in Historia Juris Ecclesiastici num. 413 collectionem laudat descriptam in membranaceo suae bibliothecae codice, ac in tres libros distinctam. In primo libro sunt tituli 45, in secundo tit. 56, in tertio tit. 46, ille vero prior tantum libri titulos retulit. Notat porro praeter complura fragmenta et suppositiis epistolis praeceptorum Romanae sedis antistitis, inter ea quae ex sinceris aliorum pontificum litteris proferruntur, legi aliquot decreta Agathonis, Nicolai, et Adriani II, quorum sanctiones ordine non interrupto inseruntur libro secundo. Si recentiora hujus collectionis decreta sunt illa Adriani II, eadem collectio sub finem noni saeculi, vel saltem ante undecimum contineri potuit. Idem scriptor hanc notationem in fine libri tertii exaratam recitat: *Si quis in his libris, quos de corpore canonum excerpimus, aliquid invenit quae (ita codex) aut despicenda iudicat, ignoscat paupertati sensus nostri. Nos tamen deputamus plurimorum sententiam singulorum summationibus praefendam, etc.* Haec ab imperito collectore perperam excerpta deteximus ex postremo periodis praefationis collectionis Acherianae, de qua egimus cap. 8, ubi congruentius et emendatius legitur: *In quibus (libris) et quicquam aliquid invenit de talibus conciliis quae aut despicenda aut non recipienda iudicat, ignoscat paupertati sensus nostri. Nos tamen dignum putamus plurimorum sententiam singulorum suspicionibus praefendam; et in quibuscunque rebus generalium conciliorum auctoritatem non habemus, magis earum synodorum quae per singulas provincias factae sunt, quam propriam nostram sequendum censum.*

10. Antonius Augustinus in suis operibus duas collectiones saepe commemorat, quarum alteram Tarraconensem vocat, alteram Caesaraugustanam. Tarraconensis in sex libros distributa est, de qua haec refert Antonius Augustinus Soc. Jesu in Appendice ad Antonii Augustini archiepiscopi Tarraconensis iudicium de quibusdam veteribus canonum ecclesiasticorum collectoribus, c. 33: *Tarraconensis, quam alias Populeti nominat archiepiscopus, ex insigni monasterio Cisterciensium monachorum regio, duodecim millibus Tarracone distant, quod vulgo Populeti, sive l'oblete dicitur, dono data ei fuit: et quia [cccix] auctoris nomine carbo t. haec est diocesis Tarraconensis ab eo nominatur.* Notat porro recentiora hujus collectionis documenta esse decreta Gregorii VII. Hanc correctores Romani aliquando adhibuerunt, et in indice librorum vocant quae in collectionem decretorum Romanorum pontificum ab Augustino archiepiscopo Tar-

A raconensi; in notis autem quaedam nominant antiquum codicem monasterii Populeti.

11. De Caesaraugustana vero collectione ipse archiepiscopus Antonius Augustinus dialogo 5 de emendatione Gratiani affirmat eam ad se missam fuisse ex monasterio Carthusianorum Caesaraugustano, quo pervenerat post obitum Hieronymi Zuritae regii historici. In quindecim libros divisa est; et eum post Urbanum II reliquorum pontificum non meminerit, eo tempore scripta creditur. Hujus apographum nacti sumus in ms. Barberino 2864, in cujus fronte hic titulus legitur: *Liber Caesaraugustanus Auct. Dei Hieronymi Zuritae.* Alium codicem Vat. 4976 chartaceum hujus collectionis invenimus, sed in fine mutilum, quippe qui novem tantum libros integros continet, et decimum abruptim capite 47. Titulos et capita singulorum librorum indicare sufficit.

Liber I. *De ratione et auctoritate, et quae cui sit praeposenda*, c. 64.

II. *De Romanae Ecclesiae privilegiis*, c. 74, al. 79.

III. *De metropolitano et episcopis*, c. 72, al. 74.

IV. *De variis delictis et officiis episcoporum et clericorum*, c. 103, al. 122.

V. *De iudiciis ecclesiasticis*, c. 94, al. 97.

VI. *De iurjurando et perjurio*, c. 50.

VII. *De sacrilegiis, et de privilegiis Ecclesiarum, etc.*, c. 111, al. 118.

VIII. *De vita clericorum, et nominis interpretatione*, c. 108, al. 119.

IX. *De vita et officio monachorum*, c. 69.

X. *De nuptiis et virginibus*, c. 141, al. 143.

Hactenus librorum titulos exhibuimus ex codice Vaticano, qui illos praefert. In sequentibus autem libris, qui in eo codice desunt, solos titulos primi capituli cuiusque libri dabimus ex apographo Barberino, quod generalibus librorum titulis caret.

XI. *Quod sacrificium altaris verum corpus Christi sit*, c. 28. Id imposit Berengarii errorem medio saeculo XI excitatum.

XII. *Qualiter rudes praedicari debeant*, c. 96.

XIII. *Quod in unica catholica Ecclesia vera Christi hostia immoletur*, c. 53.

XIV. *De haereticis et schismaticis, et quid distet haeresis a schismate*, c. 49.

XV. *De damnatione Constantini, et reordinatione eorum qui ab ipso fuerunt ordinati*, c. 81.

12. Duas alias manuscriptorum collectiones passim laudant, et ex illis canones quosdam et decreta pontificum referunt Conciliorum editores. Unam designant hac formula: *Ex codice librorum quinque*, quia in libros totidem dividebatur. Alteram: *Ex codice librorum sexdecim*, propterea quod sexdecim libros complecteretur. Iidem vero editores ea fragmenta ex his codicibus referunt, quae in vulgatis Conciliis atque epistolis Romanorum pontificum non inveniuntur, inedita putaverunt. Verum accuratori studio deprehensum est ea fere omnia similiter allegari in collectione Burchardi, qui capitularium et aliorum posterioris aevi scriptorum sententias veterum pontificum et conciliorum nomina inscripsit, ut cap. 12 n. 3 monuimus. Hinc non minus suspicatus est has collectiones esse portiones Burchardi. At non solum librorum numerus ac tituli, sed ipsorum etiam canonum ordo, et quae allegantur capita, cum Burchardi collectione nequaquam congruunt. Illud autem colligi tunc potest, earum collectionum compilatores plura sumpsisse ex Burchardo, sive ex alia posteriori collectione quae e Burchardo permulta receperat.

13. Romani correctores Gratiani in indice librorum quibus usi sunt, laudant usi. *collectionem canonum penitentiarum incerti auctoris ex bibliotheca Michaelis Thomaei episcopi Ilerdensis.* Hanc Antonius Augustinus ex eodem bibliotheca typis impressit Tarracone an. 1582. Licet autem illam sine scriptoris aut libri inscriptione repererit, *Penitentiarum*

Romanum nihilominus appellavit, quod ex urbe Roma in ejus manus pervenit. Continet hæc collectio titulus 9, singuli autem tituli in plura capitula distinguuntur. Cum laudentur [cccxx] decreta non tam Gregorii VII et Urbani minoris, quam Callixti et Innocentii II, hæc collectio sæculo vii scripta perspicitur. Eiusdem rationis est ac præcedentes, atque ex iisdem fontibus hausta.

14. Unum in fine hujus capituli non est omittendum. Hildebertus Cenomanensis, postea Turonensis episcopus, in epistola ad Memoriensem episcopum scripta exaunte anno 1118 vel moxante anno 1119, de collectione canonum cui dabat operam sic loquitur (*Lib. II, ep. 27 edit. Paris. an. 1708, pag. 124*): *Exceptiones autem decretorum quas in unum volumen ordinare disposuimus, ad suam finem nondum perductæ sunt. Opus enim hoc liberum curis pectus desiderat, cujus nos episcopus immunes fecit. Horum tamen jam exproimus partes, atque ad id peragendum quod restat, episcopum deponamus. Peractum vestras veniet in manus, nec opus erit ut pro eo disserendo vester legatus ad nos usque fatigetur. Officii nostri erit vobis illud per nostrum destinari. Num hæc collectio, uti speraverat, ad finem perducta et edita fuerit, non liquet. Titulus Exceptiones decretorum, quo eam designat, in causa fuit, ut nonnulli huic Hildeberto tribuerint Decretum Ivonis, cui præmissa est Ivonis præfatio incipiens a voce Exceptiones, quam quidem in fine epistolarum Hildeberti editores Benedictini impresserunt, uti antea vulgata fuerat hæc inscriptio: *Hildeberti Turonensis episcopi in suas regularum ecclesiarum Exceptiones de multiplici divinarum præceptorum genere*. Ipsi vero editores eam non Hildeberto, sed Ivoni vindicandam existimant, uti raro illam Ivoni asserunt nisi exemplaria de quibus diximus cap. 16, ubi etiam tum Pannoniam, tum decretam eidem Ivoni adjudicavimus. Alii vero suspicant Hildeberti potius esse vel Tarracoen-*

A sem, vel Cesaraugustanani collectionem, adde vel aliam aliquam ex præcedentibus, quæ sub idem tempus digestæ, certum non habent auctorem. Nisi vero aliquid certius occurrat, nihil affirmari potest.

15. Hæ sunt collectiones quas ante Gratianum digestas explicandas censuimus. Illa vero Gratiani satis nota et a multis illustrata, explicatione non indiget, ac propterea in collectionibus Gratiano anterioribus, ex quibus ipse fere omnia derivavit, laborem nostrum conclusimus. Unum vero quantum ad eundem Gratianum, qui non ex antiquis primigeniis fontibus integra documenta continentibus, sed ex posteriorum temporum collectionibus, quæ eadem documenta in partes dissecta, et in locis communes distributa continent, pleraque hausit, annotare non inutile fuerit. Cuiusmodi hæc collectiones in titulos distinctæ, ob methodum faciliorem plurimum afferrent commodi: his passim receptis, usque frequentiori multiplicatis earum exemplaribus, antiquorum et puriorum fontium auctoritas ac studium sensim obsolevit. Harum vero collectionum auctores non semper accurati, nec semper ex priscis illis codicibus canones et decreta transcribere. Vidimus (*Supr. c. 7, § 1, n. 1, et § 2, n. 3*) quosdam non semper textus integros excerptisse, sed liberiori licentia alios abbreviatis, alios aliis verbis expressis, alios dimittis, alios interpolatos dedisse. Multa ex suppositis passim inserta, et quædam etiam ceteroquin sincera alienis auctoribus attributa pluries notavimus. Vidimus (*C. 12, n. 5*) etiam nonnullos ejusmodi collectores ex vitiali hujus generis collectionibus fere profecisse, et pro emendandi earum erroribus novos in excerptendo errores addidisse. Hinc autem detectis fontibus e quibus fere omnia menda Gratiani profecta sunt, quantum nos ter hic labor, quo de iisdem fontibus seu collectionibus disseruimus, utilis esse queat illis qui in Gratiani studio versantur, quisque facile intelliget.

PRÆFATIO.

§ 1. Esi Petrus Crabbus, Jacobus Pamellius, Alanus Copus, et alii præstantissimæ hujus collectionis manuscriptorum exemplaribus usi sint, nemo tamen ante Petrum Pithœum eam a Dionysiana distinctam prodidit. Immo Jacobus Pamellius, ac ex ipso Alanus Copus illam adjudicarunt Dionysio Exiguo, propterea quod hujus epistola ad Julianum presbyterum in calce codicis Atrebatensis, qui hanc collectionem continet, descripta legatur. At Petrus Pithœus in *Synopsi historica virorum clarorum, qui præter Gratianum canones et decreta ecclesiastica collegerant*, præmissa editum Corporis Juris canonici Paris. an. 1687 et Lips. an. 1705, tres ejusdem collectionis mss. libros nactus, ipsam a Dionysiana probe distinguens, incerto auctori vindicavit. *Incertus*, inquit (auctor), *cujus collectionis exemplaria duo sunt in bibliotheca Ecclesie Bellovacensis. Tertium habuit Franciscus Pithœus Parisiis hoc titulo: Continet codex iste canones ecclesiastici et constituta sedis apostolicæ. Incipit autem a canonibus Nicæni concilii, quibus admixta sunt quædam Sardicensis synodi capitula cum præfatione et expositione fidei. Sequuntur canones Carthaginensis synodi, Anquiritanæ, Cæsariensis, Gangrensis, et aliarum plurium, insertis pontificum Romanorum epistolis a temporibus Innocentii ad S. Leonem, cujus epistola 98 ad Dorum Beneventanum episcopum eam collectionem claudit: quæ non iisdem omnino interpretationibus Græcorum canonum, quibus illa superior (scilicet Dionysiana, quam immediate ante descripserat) quæ canonum Corpus dicta, sed magis Dionysii Exigui, nec tamen semper usa est. Hactenus ille. Hoc autem breve eorum indicium quæ in laudatis codicibus continentur, ac præsertim numerus capitulorum 98, quorum ultimus desinit in epistola ad Dorum episcopum Beneventi, nostram collectionem aperte exhibent. Cum porro tertius ex iisdem codicibus fuerit Francisci Pithœi, qui postea in Trecentense collegium transluctus, Trecentitanus vocari cepit, nihil dubium est quin idem codex ad hanc nostram collectionem pertineat, ac propterea diversus sit a codice Corbeiensis, qui aliam celebrem collectionem continet a nobis descriptam in præmissis Tractatu part. II c. 5. Id hoc loco monendum fuit, ne quis forte deciperet ea notatione Quesnelli in *Noctia manuscriptorum* tom. I edita pag. 40, ubi hunc Trecentitanum codicem Corbeiensis simitem pronunciat. At in notationibus ad Leonis epistolas vulgatis in fine tomi XI, eum Thuanico nostræ collectionis exemplo similem detexit. Hæc enim habet not. 7 in epistolam 15 ad Turribium: *Ita e Thuanico codicibus unicus cum**